FRANTIŠKA PALACKÉHO

# SPISY DROBNÉ.

USPOŘÁDALI A ÚVODY OPATŘILI

DR. BOHUŠ RIEGER, ŘED. LEANDER ČECH,

DR. V. J. NOVÁČEK.

V PRAZE.

BURSÍK & KOHOUT,

KNIHKUPECTVÍ C. K. ČESKÉ UNIVERSITY A ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA

PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

(FRANTIŠKA PALACKÉHO)

# SPISY DROBNÉ.

DÍL II.

## ČLÁNKY Z OBORU DĚJIN.

USPOŘÁDAL A ÚVODY OPATŘIL

DR. V. J. NOVÁČEK.



V PRAZE.
BURSÍK & KOHOUT,
KNIHKUPCI C. K. ČESKÉ UNIVERSITY A ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze.

# 1. Tadeáš Kosciuszko (1819).

*(Korrespondence a zápisky I. str. 36—41.)*

Roku 1818 vydal M. A. Jullien v Paříži spis: Notice biographique sur le général polonais Thaddée Kosciuszko, který Fr. Palacký na počátku měsíce srpna 1819 v Prešpurku dostal do rukou. Kniha působila naň mocným dojmem. Četl ji dvakráte za sebou a poznamenal o tom ve svém každodenníčku: »Dne 7. srpna četl jsem opět život Kosciuszkův. Velebný hrdino věků nepomíjejících! Oslavený duchu, podporo nešťastné vlasti své, kterouž si až do posledního okamžení šlechetně horlivě miloval, Tvé stezky jsou mi posvátné, jsou mi ukazem od Boha poslaným, jejž já celým srdcem vzývati, velebiti a následovati budu! Od tohoť okamžení odstupte ode mne všecky nehodné, chatrné myšlénky; život můj a duch můj posvěcen budiž vlasti; a jen vlasti a národu budiž dýchání mé. Já se obětuji, posvěcuji tomuto předsevzetí, a nižádné marné pomyšlení nepřekvapiž více ducha mého. Kosciuszko! po svatých šlépějích Tvých kráčeti budu! Ač mi zbráněno nositi meč pro dobro národu a vlasti, ale nezbráněno horliti pro slávu a samostatnost naši, nezbráněno odvážiti se jmění a života k dosažení chvalitebných záměrů. Dobrotivý genie, kterýž snad oblíbení máš s hůry v každém srdci, jenž pro svobodu a národnost zaplápolalo, Ty veď a zpravuj a posiluj mne.« Pro paměť svou zapsal Fr. Palacký do svého »každodenníčka« výtah ze životopisu Kosciuszkova, který tuto podáváme jako první pokus jeho ve spisování historickém. Za výtahem zapsal si toto: »Ty genie ušlechtilý s hůry! Duch Tvůj a život Tvůj jest mi hvězdou milostivou, povedoucí mne po utrpných stezkách světa zdejšího. Když sesunou se na mne odevšad mračna neřestí a zármutku, zpomenu sobě na Tebe, jenž si snesl hoře své až do hrobu, konaje stále povinnosti své, vlídně přijímaje dary všecky z ruky osudu a obraceje zřetel svůj ke končinám nepomíjejícím. Když pokušení obstoupí mne ze všech stran, uteku se k Tobě, a příklad Tvůj vznešený vzkřísí zase a přivede k sobě duši mou. Když kormoutiti mne bude los milované vlasti mé, anaž sestra byla vlasti Tvé, i těšiti se budu smutkem Tvým a

pokusím se následovati Tebe; dětinně, srdečně zamiloval Tebe duch můj, a u Tebe útěchy, pomoci, rady hledá i nalézati bude: za to vše budiž mi odměnou to ujištění, že kdybys Ty byl se mnou žil a viděl lásku, viděl horlivost mou, byl bys mne jistě miloval, jako anděl miluje ostříhance svého.

Den pokojného sesnutí Tvého, jakož i ten, v němžto si pro vlast posledníkráte krvácel, v němž padla s Tebou naděje všecka vlasti Tvé, den ten já obročně kormutlivou smutnou památkou uctívati budu. To mi bude posilněním v ctnosti a v následování Tebe. To jest den 10. října 1794 a 15. října 1817.«

Narodil se v Litvě 1750 ze šlechetného rodu a vychován ve Varšavě v škole kadetů zemanských. Rodina Czartoryskich mnohem mu nápomocna byla. Pak poslán do Paříže k dokonání svých studií. Vrátiv se odtud, stal se hned oficírem ve vlasti. Vojenský běh jeho ale začal teprv ve spojených zemích Ameriky půlnoční, kamž jej horlivost pro svobodu a snad i nešťastná láska, jíž citelnost jeho jemná byla velmi, pudila jest. Žádost oslavení sebe v náruživostech života často ještě prudčeji vyniká. Mládenectví Kosciuszkovo napadlo do časů, kdež po mnoha vnitřních různicech a zevnitřních utiskování, po skutcích domácí slávy i ohavných zrad naposledy Polsko, milá vlast jeho, násilím po prvnikrát roztrženo bylo. Opustiv Evropu, podal se přes moře k Washingtonovi beze všeho pochvalného poroučení. »Nač ste sem přišli?« ptá se vůdce. »Přišel jsem bojovat pro svobodu Ameriky.« — »A čehož můžete dokázat?« — »Zkušujte mne,« dí Kosciuszko šlechetným duchem. Nalezen jsa býti tím, čím opravdu byl, přijat za oficíra i v krátce oslavěl. Nezadlouho potom vynikl zde na stupeň nejvyššího brigadýra, i ctnostmi, udatností a výborností ducha svého dobyl sobě přátelství Washingtonova, Franklinova, Patesova, la Fayettova. Když svoboda Ameriky uznána od Angličanů 1783, vrátil se do Evropy.

Doma o samotě živ jsa, obíral se zkušenostmi svými, příběhy polskými a čekáním budoucnosti, kdyžto sněm ho za generalmajora povolal 1788, by spolu proti ruskému násilí bojovati pomohl. Když ale král polský pokoje dohledal se neslavného, Kosciuszko propuštění vzav od armády, do ciziny odešel a 1793 nejvíce v Drážďanech i Lipsku přebýval. Avšak vlastenci polští všickni jen na něho zřetel svůj obraceli, a uloživše odolávati násilníkům cizostranným, jej za vůdce zvolili: pročež i on do Varšavy přišed, radami svými je řídil, ale vida, že čas nedozrál a že v podezření jest příchodem svým, do Vlach na cestu se zatím obrátil. Vlastenci chtěli ho na blízku k pomoci míti; zblíživ se tedy, vešel tehdáž do vý-

vodství Krakovského, když posádka města tohoto právě byla ruské vojsko vyhnala. Dne 24. března 1794 měšťané krakovští list konfederací sepsali, jenž ihned na tři sta podpisů obdržel. V něm byla slavná veřejná protestací proti spolčeným mocnostem, »kteréž půlnoční Evropu za kořist násilného loupežnictví svého považujíc, nejsvětější práva svobody, bezpečnosti a jmění pošlapali a Polsko barbarské zuřivé pomstě své obětovati chtěli.« Všickni Poláci věrní smýšleli tak jednomyslně. Kosciuszko vyhlášen tím za hlavu moci národní, za náčelníka a správě jeho poddány také politické a domácí důležitosti obce. Správa jeho šlechetná byla i neouhonná. Vyhlášení jeho k Polákům od 24. břez. 1794 plno prostoty a pronikavosti. »Vlastenci moji! jáť mohu svrci hanebné jho otroctví našeho, jestli mně rychle a mocně pomáhati budete. Propůjčte mi všech sil vašich i sestupte se pod korouhvemi vlasti a svobody. Stejná horlivost rozněcujž každé srdce, neboť všickni o jednu společnou věc stojíme. Obětujtež národu částku jmění svého, kteréž i krom toho nemohli jste za své míti, dokud zvůle tyranských poplatníků nad ním rozkazovala. Pošlete bojovných a zbranných mužů k vojsku . . . Zoufalost ozbrojuje nás poslednikráte. Smrt nás tak málo zastraší jako nepřátel pohrůžky. Naděje, vydobyti lepšího osudu nám a dětem našim, oživuje zmužilost naši. Mocná vůle svobodnu býti jest první pokrok k odvržení jha otrockého, a znáti vlastní sílu svou jest první potřeba ke zvítězení.« Druhé vyhlášení k paním polským: »Šlechetné paní, vy ozdobo člověčenstva! I vám sluší věděti, co já k dobrému a k osvobození společné vlasti učiniti umínil jsem, neboť i vy ucítily jste smutného losu Polska pode vždy ztíženějším jhem nepřátelským. Věztež, že my vás tohoto jha zprostiti chceme, ale dovoltež mi prosby své obrátiti k vám, šlechetné vlastenkyně! nechať dotkne ona srdcí vašich citedlných a outlých! Nemůžete nevěděti, že potlačený národ chtěje vydobyti sobě opět svobody a práv, toho jen mnohými obětmi od každého občana dosáhnouti může. Bratří, synové, manželé vaši chystají se v boj; naše krev upevní štěstí vašeho. Šlechetné paní! Když poteče krev naše, pečujtež o své ochránce!«

V brzce blížilo se vojsko ruské; Kosciuszko se 4000 nejvíce sedláků neozbrojených a nezkušených ale zmužilých vytáhna z Krakova, porazil nepřítele v Raslavicích, pobiv jich as 3000, ostatní rozplášiv. Boj trval pět hodin. Po něm Kosciuszko opět ohlásil se všem Polanům, a provisorní správa ve Varšavě spojila se s ním. On tedy ve mnoha bitkách zvítěziv aneb aspoň poškodiv nepřátelům

1*

Rusům i Prusům, u všech Polanů zbudil mužnost a horlivost; po celém Polsku byl jako jeden plápol vlastenectví a zoufalosti a národ ten vydával zázračné příklady udatnosti; jeho krutost obrátila se na zrádce vlasti, jichž i tu předce nenedostávalo se. Kosciuszko chváliv rozhorlení, jen trestuhodné zámeznosti Varšavanům haněl kteříž uslyševše, že Krakov zradou padl, a vztekem běževše do žalářů, kdežto zrady obžalovaní seděli, mnoho jich veřejně pořád pooběšali. Kosciuszko psal k tomu: »Příběhy varšavské naplnily mysl mou starostmi a bolestí. Vinní ať budou ztrestáni, arci — ale proč jsou ztrestáni bez odsouzení? proč přestoupeno svatých zákonů? Proč ten, který jejich jménem k vám mluvil, pohaněn, zraněn a nehodně zmrskán jest? To-li jest slušné na národ, uchopivší zbraně jen pro svobodu a právo, čímžto samým jen odolati a zvítěziti může? — Věřte mi, krajané, jsou zlostní a převrácení lidé, stojící ve spolku s nejukrutnějšími nepřátely vašimi, kteříž vás svodí a dráždí, protože chtějí vyvrátiti řízení a rozbroje rozšiřovati. Mějte se na pozoru, abyste pozdě neželeli .... Nezkormucujtež, přísahou vás zavazuji, zástupců vašich anarchickými činy .... Pomyslete, zpomenouce na mne, že péče vaše jen o to jedině státi má, což ke svobodě pomoci může, že na svornosti samé všecka vaše síla záleží; že spravedlnost a ne násilí nám za hodnost u jiných národů a za trvanlivost ručí.« — Původové tedy tohoto skutku na životě ztrestáni. Kosciuszko mezitím vítězil na mnohé strany, a již zdálo se, že konečně zvítězí svoboda polská, když najednou Kosciuszkem padla vlast, padl národ snad po věky! Jeden den rozhodnul osud nešťastných Polanů — při Matějovicích. Nechci té bitky sobě opisovati: živě mi bude vždy v duchu tkvíti. Ignac Potocki a Niemcewicz zraněni a zajati také vedlé Kosciuszka. Zavedeni jsou do Petrohradu, an jich Kateřina II. viděti žádala. Poláci světívali od tady ročně slavnost smutnou zajatého Kosciuszka všeobecným osvícením.

Po smrti Kateřiny císař Pavel, navštíviv i se syny svými Alexandrem a Konstantinem Kosciuszka ve vězení, podával mu znamenitých darů, statků, cti a ouřadů a komando v armádě. Hrdina vzdaloval se těch darů, pravě, že bojovav jen pro svobodu v Americe a ve vlasti své, nemůže se rozmysliti, aby jiným věcem sloužil. Dary přijav nejprv, aby neurazil císaře a osvobození sebe i přátel svých na překážku nebyl, potom je z Anglie nazpět vrátil, dokládaje ve psaní, že nemůže ničeho zadržeti, co by jej vděčností zavazovalo k mocnáři, který z podmanění a rozdělení vlasti jeho užitek béře. — Jaký duch! —

Nyní přes Anglii, kdežto vysoce poctěn, do Ameriky opět se odebral a l. 1797 přišel do New-Yorku. Kongress amerikánský obětoval mu as 16 tisíců piastrů za jeho předešlé služby jakožto gratifikaci. Láskou k vlasti ale a nadějí puzen byl hned následujícího leta opět do Evropy, do Paříže. Zde vždy něco k dobrému Polanů obmýšleje, když Francouzové s mocnáři Polsko zhubivšími válčili, předložil direktorství, že, jestliže mezi budoucími výminkami pokoje neodvislost Polska ustanoví, on jim legiony Polanů k pomoci přivede. Obapolné zaslíbení dáno, ač ne ouředně snad ztvrzené. Od tohoto času tisícové udatných Polanů, následujíce volání Kosciuszkova, bojovali s korouhvemi franskými ve všelikých světa končinách; čehož ale Francie dovedla, na jevě jest. Kosciuszko byl jen národu svému živ, jeho jsa jedinou ještě podporou, on ani od Napoleona ani od pruského krále nebral peníze žádné. Oznámiv se s p. Zeltnerem, statečným Švejcarem, v Paříži, k jeho pozvání přežil u tohoto srdečného přítele svého patnácte let, nejprv v Paříži, potom v Berville při Fontainebleau, kdež jako Cincinnatus hospodářstvím se zanášel. Prostý v oděvu, ve mravích a žití, rozprávěl on rád se sedláky, radami svými jim pomáhaje. Prázdné hodiny knihám obětovány; mezi spisovateli Tacitus a Plutarch, mezi hrdinami starožitnosti Aristides, Timoleon a Epaminondas byli milostníci jeho. Hannibalův stálý karakter, jeho nezměnnou nenávist proti Římanům, jeho zmužilost, válečnou způsobilost a neštěstí obdivoval a ctil velice. Presidenta Jeffersona v důvěrných listech nazýval »svého milovaného Aristidesa«. Hrdina polský učíval při tom pro své utěšení dcerku přítele svého rejsovat.

Jsa mírného smýšlení, miloval on jen pravou svobodu, tovaryškyni zákonů i řádu a rovnosti politických práv, nenávidě zámezností anarchických nejináč než pychuplného osobování aristokratismu a násilí despotického. Trestu smrti nemiloval, jakožto ostatku z časů barbarských, za to maje, že se ho trpěti více nebude, když člověčenství vzdělanějším bude

Když Napoleon, zvítěziv nad Prušany, Poláků ke svým cílům užívati chtěl, kázal skrze svého ministra Fouché Kosciuszka k tomu přemáhati, aby k tomu nápomocným byl. Kosciuszko zdráhal se uvésti vlastence své do nebezpečenství, věda bezpochyby o Napoleonových zámyslích. Když jej mocí nutili, aby vzal na sebe správu Polanů, pravil Fouchéovi: »nač by vám to prospělo? Přijda do Polska oznámil bych nevolnost svou a ve Varšavě měli byste větší se mnou nesnázi nežli v Paříži.« Tedy hanebný Fouché i s Napo-

*

leonem vymyslili pod Kosciuszkovým jménem sami vyhlášení k Polanům.

Zeptán jsa jednou, nechtěl-li by v senátu pod Bonapartem místo vzíti, pravil: »což myslíte, co bych tam dělal?« usmívaje se. Jinýkráte, když noví titulové zemanstva ohlášeni byli, ptal se jednoho senatora: »Jak pak Vás teď jmenovati mám; vývodou či knížetem, osvíceností-li či vyvýšeností?« »Já, vece dvořan, jsem jen slabá nádoba v rukou Jeho Velebnosti« — a Kosciuszko nemohl více pohlednouti na mizerného človíčka.

Léta 1814, když cizí vojska do Francie vtrhla, vojáci polští v dědinách nedaleko od Berville nevlídně zacházeli s lidmi. Starý hrdina vstoupil mezi ně, oděn jsa v šaty, jenž ho neznámým činily, a takto k nim důstojně promluvil polsky: »Poláci! já-li jsem vám takový dal příklad? Podemnou-li naučili jste se pleniti vsi, hubiti pokojné měšťany, zabíjeti ženy i děti? Na hanebné otroky to sluší, kteří válkou sobě otroctví pokoje vynahraditi hledí — ale ne na lidi, kteří svobodní byli.« Všickni udiveni vážnými a pohnutelnými slovy a důstojností jasné tváři, nejprv oněmějíce, pak prosí: »Vy jste kdos jiný než se zdáte býti; vy znáte nás, mluvíte polsky, — kdo jste? jaké vaše jméno?« Nechtěl stařec dlouho vyjeviti jména svého, až neodolávaje více prosbám, slzícíma očima praví pohnutelně: »Já jsem Kosciuszko!« Padnou před ním všickni na zem, líbají kolena jeho, se slzami prosíce tisíckrát za odpuštění a nemohouce dosti nahleděti se na velebné čelo vůdce svého. -- Z vážnosti před Kosciuszkem ušetřeno ve válce celého vůkolí, kdež přebýval, a z rozkazu Alexandrova poslal mu Platov čestnou stráž. Přišed pak do Paříže Alexander, poslal vůz svůj pro hrdinu polského, žádaje ho viděti; a když dostavil se, podav mu ruky, objal ho srdečně a dlouho s ním důvěrně rozmlouval. Za čímž on potom 9. dubna 1814, vždy starostlivý o své vlasti a přátel svých dobro, následující list psal císaři Alexandrovi: »Sire, jestliže ze samotnosti své tiché osměluji se odsílati prosby k velikému panovníku, velikému vůdci a obzvláště osvícenému příteli a ochránci člověčenstva, tedy jest to proto, že ušlechtilost a velikomyslnost jeho mně známy jsou. Prosím Vás o troje dobrodiní. Především, abyste ráčili všeobecné odpuštění všem vůbec Polanům bez obmezení ohlásiti a v cizině rozplášeným sedlákům, když se vrátí domů, svobody uděliti. Po druhé prosím, aby Vaše Velebnost vyhlásiti se za krále polského ráčila, se svobodnou britské podobnou správou země; aby veřejné školy nákladem řízení zemského pro sedláky vysta-

veny a nadány byly; aby jejich manství za deset let cele vyzdvíženo a jim ouplné právo vlastního jmění dáno bylo. Jestliže vyslyšány budou prosby mé, tedy chci, ač nemocen, osobně postaviti se a u kolenou Velebnosti Vaší jakožto panovníka mého první díkůčinění a poddanost svou osvědčiti. Kdyby ještě skrovné spůsobnosti mé v něčem prospěti mohly, rád bych bez odtahu pospíchal ke krajanům svým, sloužil se ctí a věrností vlasti a králi svému. Má třetí prosba, sire, jest jen soukromní, ale drahá i důležitá srdci mému ɔc. (Zeltner.)

Veliká žádost jeho byla zříditi ve vlasti své školy větší pro lid venkovský a chudý; k tomu cíli často navštěvoval p. Fellenberga v Hofwylu.

Ke kongressu vídeňskému na prosbu přátel svých šel, ale pro mnohé překážky v cestě neskoro přišel, když již rozcházeli se knížata. Potkav císaře Alexandra ve Braunově, s ním pobyl dvě hodiny. Ve Vídni sešel se se svým milovaným krajanem, knížetem Adamem Czartoryskim; podav některá poznamenání strany Polska přítomným ještě oudům kongressu, odjel opět do Soloturnu ke bratru p. Zeltnera. Zde jen dobročinnosti žil muž veliký, navštěvuje často nešťastné v obydlích jejich a potěchou i pomocí jim přispívaje. Celé vůkolí cítilo dobrotu jeho, neboť denně vyjížděje na procházku mnohé almužny rozdával nuzným, jichž se veliký vždy počet k němu hrnul. Za bohatého jmín byl, rozdávaje větší částku skrovných příjmů svých mezi přátely a chudé: on sám co nejprostěji živ byl, málo maje potřeb a uskrovňuje pilně osobního vydání. Povinnosti přátelské plnil dokonale a řídkou srdečností. On sice málo komu svěřil se důvěrností přítele: ale komu byl přítelem, s tím skutečně měl oučastenství ve všech důležitostech mysli i srdce. »Já miluji Vás« dí jednou příteli svému, »nejen proto, že jste čestný muž milující vlast svou upřímně, ale i proto, že jste muž mající karakter. Chci Vám ukázati, že i já jsem takový a že stejně smýšlím.« Při tom byl Kosciuszko nad míru uctivý a zdvořilý. Pýchy nemohl snášeti, a marnosti, zvláště u mužů, tím méně.

Nedlouho před zesnutím Kosciuszkovým navštívil jej p. Jullien se synem svým a jedním mladým Amerikánem. Pozváni jsou od něho i s Zeltnerem ku procházce do samotiny krásné nedaleko Soloturnu. Krásný večer podzimní zdvojoval milostnost krajiny samotné a spanilé; oni utichše pozorovali s úctyplnou pohnutelností tváři velebného muže. Krajina romantická a přítomnost oslavného

cizozemce přivedly mi, dí p. Jullien, ku paměti onyno verše nešťastného Arnaulta, kdež osudů svých a vlasti své kormutlivě touží:

De la tige détachée,
Où vas tu? — Je n'en sais rien.
L'orage a brisé le chêne
Qui seul était mon soutien;

De son inconstante haleine
Le Zéphyr ou l' Aquilon,
Depuis ce jour, me promène
De la forêt à la plaine,

De la montagne au vallon;
Je vais où le vent me mène,
Sans me plaindre et m' effrayer;

Je vais où va toute chose,
Où va la feuille de rose,
Et la feuille de laurier.

Tyto verše, jež on hnedky na sebe obrátil, pohnuly starcem k slzám; zastaviv se, dal je sobě vepsati cerusou do kapesní knížečky své; a pak opětoval je sobě tak pronikavou citedlností, že všickni vůkol stojící tím hluboce zkormouceni byli. Poslední zvláště řádky zdálo se, že vzbuzují u něho předcity blízké smrti v cizí krajině, vzdálí od země, jenž zrodila jej a jenž posavad vždy jemu v duchu i srdci hluboce utkvěla. — Nezadlouho potom 15. října r. 1817 zesnuv v náručí přítele svého Zeltnera, odebral se tam, kamž odchází všecko pozemské i růže i bobky — a žijeť jen zde v srdcích přátelů svých a v památkách historie. Tělo jeho odvezeno do Krakova i tam ve kryptě královské slavně i truchlivě pochováno. Památka jeho svěcena všudy u milovníků ctnosti a člověčenství velebného — v Polště, ve Švejcařích, ve Francii, v Anglii, v Americe, ba i v Prusích a Rusích. Člověčenství na něm ztratilo svou ozdobu

---

## 2. Autobiografie Fr. Palackého (1823).

(*»Osvěta« 1885 str. 577—594. Korrespondence a zápisky I. str. 1—18.*)

Ke dni 9. ledna a násl. roku 1823 zapsal si Fr. Palacký ve svém »každodenním*) tato slova: »Čítal sem a psal sem mezi jinými *paměti svého dosavadního života*, aby mi byly obrazem uplývajícího věku mého, výstrahou na budoucnost, a někdy snad i sladkým vyražením. Maje nyní nový život začíti, za prospěšné uznal sem, zpří-

*) Viz Fr. Palackého korrespondence a zápisky I. str. 80.

tomniti sobě ještě onen starý, a vydati sobě samému počet ze vladařství svého. To mi sloužilo i k pobuzení duchovnímu, i také, což vedlejší záměr byl, *ke cvičení se v životopisném slohu*«.

Tak vznikla autobiografie Fr. Palackého, již vydala vnučka jeho paní Marie Červinková-Riegrová r. 1885 v »Osvětě« i ve zvláštních otiscích a která také nejnověji otisknuta v I. díle Korrespondence a zápisek Fr. Palackého, vydaných nákladem České Akademie 1898. Proto není pojata do tohoto vydání drobných jeho spisů historických, kamž jinak plným právem by náležela.

---

# 3. Denník poslů krále Jiřího ku králi Franskému Ludvíkovi XI. léta 1464 vyslaných (1827).

(*Časopis Musea 1827, I. str. 40—42.*)

Fr. Palacký, uvázav se v redakci časopisů musejních, v programu českého časopisu uvádí pod č. 3, že se podávati v něm budou: »Staré písemnosti české, buď obsahem svým poučujícím, buď řečí výbornou důležité a dosavad aneb ovšem neznámé aneb pořídku se nacházející, jakožto výpisy ze starých rukopisů, písma veřejná i jednání zemská, psaní dověrná znamenitá atd., aby v novověkém tomto prokvetání milé mateřčiny naší také starobylý jadrný život její v paměti věrně zachován býti mohl«.

Hned v prvním svazku (str. 17—21) otiskl dvě staročeské písně: 1. O zradě Mělnických nad Štemberkem, 2. Píseň veselé chudiny (str. 40—67) a Denník poslů království Českého l. 1464 ku králi Ludvíkovi Franskému vyslaných, jehož přepis*) byl dne 27. července 1826 objevil v archivě města Č. Budějovic. K orientování čtenářů přičinil k vydání textu obšírnější poznámku, již tuto podáváme.

Sepsání toto starožitné, dosavad v literatuře naší neznámé, minulého léta v archivu král. města Českých Budějovic nalezeno jest. Obsah jeho jakož sám v sobě důležitý, tak i bohdá čtenářům vlastenským příjemným bude.

Král český Jiří, osočen jsa v Římě, že by z pravověrné poslušnosti k stolici apoštolské vždy více vystupoval, obával se ne bez příčiny, že by mu z toho nesnáze a protivenství v kralování jeho vzniknouti měly. Protož i záhy obmýšlel prostředky takové, kterýmiž by nastávající bouře od království svého odvrátiti, a k ouplnému dorozumění jak s otcem svatým, tak i s králi a knížaty okolními opět přiveden býti mohl. Tento

*) Dle originalu, jehož majetníkem jest nyní c. k. setník pan Václav Koďousek, otiskl týž denník prof. Dr. J. Kalousek v Archivu Českém VII. str. 427—445.

pak zdál se mu býti prostředek nejprospěšnější, aby, jakož církev křesťanská své všeobecné zbory mívá, tak i mocnářové světští, což jich v křesťanstvu jest, v určité časy na jedno místo se sjížděli, kdežto by všeliké rozepře, buďto mezi nimi samými, buď mezi mocnosti světskou a duchovní vzniklé, pokaždé společně rozsoudili a k místu postavili. Tou zajisté nadějí těšiti se nepřestával, že by na sjezdu takovém i nevinnost jeho veřejně okázána a seznána, i stolice římská, poznajíc podstatu věci důvodněji, jemu opět příznivější učiněna býti mohla. Myšlénka ta již léta 1463 zaměstnávala jej; aniž ji potom, pokud živ byl, z mysli kdy cele vypustil. Avšak uznávaje nemalou těžkost věci té, (kterouž my teprv za věku našeho závazkem sv. alliancí v skutek uvedenou vidíme), přičiňoval se všemožně o to, aby mocnější krále křesťanské k témuž smyslu navedl. Užíval v tom pomoci zvláště jistého Vlacha, Antonína Marini z Gracioli,*) muže u všech téměř dvorů evropejských známého a ve věcech politických nad jiné zběhlého, kteréhož již na konci léta 1463 byl soukromí poslal ku králi franskému Ludvíkovi XI., jakožto ku králi tohoto věku nejmocnějšímu, aby předzvěděl, zdali by se k tomu cíli nakloniti dali, neboť král franský zdál se býti nejzpůsobnější k zjednání takového sjezdu všech mocnářů křesťanských. Potom oznámil úmysl tento králi uherskému Matiášovi, zeti svému, a králi Kazimírovi polskému; kteřížto schválivše jej, pomoc svou k tomu přislíbili. Na to tedy kochaje se nadějí žádostivého účinku, vypravil toto slavné poselství ku králi franskému 16. máje 1464, kteréhož denník tuto čtenářům se podává; poručiv jemu při tom, aby závazek přízně a přátelství mezi králi a královstvími, českým i franským, již před věky učiněný, zase obnovili.

V čele poselství tohoto byl urozený pán Albrecht Kostka z Postupic, foyt markrabství Lužického, jeden z nejvěrnějších a nejzpůsobilejších rad krále Jiřího. Jemu po boku poslán byl týž Anton Marini z Gracioli, kterýž již dříve o tu věc nejedno poselství byl vykonal. Komonstvo jich záleželo asi ve čtyřiceti koních; osoby jim přidané byly větším dílem vlastní dvořané téhož pana Kostky, tak nazvaní panoši, z nichžto jeden, Jaroslav jménem, tento denník sepsal.

Konečné zjednání poslů těchto poznati jest nejlépe z písemnosti veřejné, kterou od krále franského za odpověď přinesli a kterou již Goldast ve známé knize své »o právích a privilegijích království Českého« na světlo vydal. Tam stojí, že vyslanci králů českého a fran-

*) Správné z Gracianopoli = z Grenoblu ve Francii.

ského, k té věci obapolně dokonale zmocnění, přísahou do duší králův obou závazek ten na věčné časy utvrdili, »quod amodo futurisque temporibus dicti reges inter se invicem amorem, dilectionem et fraternam charitatem mutuo observabunt, eruntque fratres, amici et colligati perpetuis temporibus, tam pro bono, utilitate et honestate regnuum personarumque suarum, quam fidei catholicae et totius rei publicae christianae.« Onen však žádaný sjezd králův a knížat křesťanských, zvláště pro neochotnost duchovních rad krále franského, aniž tenkráte, aniž později pak kdy zjednán býti mohl.

---

# 4. O válečném umění Čechů v XV. století (1828).

(*Časopis Musea 1828, II. 3—11., Radhost II., 70—76*).

Trojím delším pobytem v archivu Třeboňském v letech 1824, 1826 a 1828*) a pilnou prací v archivech jiných získal Fr. Palacký tolik listinného materialu, že mohl jím kontrolovati dosavadní vylíčení některých důležitých partií dějin českých, sepsaných (dosud jen na základě kronik, a speciálními těmi studiemi připravovati si cestu k velikému dílu, které záhy stalo se mu úkolem životním. V prvních ročnících obou časopisů musejních nacházíme z péra jeho řadu článků, týkajících se památných let 1439—1453, jež v německém časopise opatřil společným titulem: Zur Geschichte des grossen Zwischenreiches in Böhmen 1439—1453: a) Verhandlungen über die neue Königswahl im J. 1440 (Monatschrift, Jan. str. 20—48); b) Kritischer Nachtrag zu diesem Aufsatze (Monatschrift, Feb. str. 32—39); c) Dobytí Prahy skrze Jiřího z Poděbrad l. 1448 a jeho příčiny (ČČM. 1827, III., 37—83**); d) Domácí rozbroje a války v Čechách po dobytí Prahy l. 1448 (ČČM. 1827, IV., 9—57). Těsně s těmito články souvisí statě uveřejněné Palackým v německém časopise musejnim r. 1828: Aus und über Peter Eschenloers Geschichte der Stadt Breslau vom J. 1440 bis 1479 (Monatschrift 1828, März 225—245, Dec. 525—536).

Všecky články ty, ač na svou dobu zajisté znamenité, vlastním přičiněním samého jich spisovatele záhy zastaraly. Než dospěl Fr. Palacký ve vypisování dějin českých k době Jiřího Poděbradského, měl ovšem již po ruce tolik pramenů nových, že prvotního sepsání svého o této době ani téměř již nemohl užiti.

---

*) Srovn. Fr. Mareše článek: »O pracech Palackého v archivu Třeboňském« v »Památníku na oslavu stých narozenin Fr. Palackého« na str. 114 a sl.

**) Téhož článku překlad s výtahem z článku předešlého podal A. Müller v německém časopise musejním r. 1828. (Monatschrift, Febr. 119—141).

V druhém ročníku Časopisu Musea I. na str, 31—38 otiskl Fr. Palacký dle rukopisu archivu kr. hl. města Prahy: »Nejstarší české zřízení vojenské sepsané l. 1413 na rozkaz krále Václava od pana Hájka z Hodětína« a ve svazku II. str. 12—24 ze starého přepisu zachovaného v archivě Třeboňském: »Pana Václava Vlčka naučení ku králi Vladislavovi, kterak se mají šikovati jízdní, pěší i vozy«, k čemuž jako úvod napsal pojednání: »O válečném umění Čechů v XV. století«, jejž na prvním místě otiskl v II. dílu Radhostě mezi články svými vztahujícími se k dějinám českým, pokládaje je po více než 40 letech, jež uplynula od jeho sepsání, plným právem za nezastaralé.*)

Jak vítězně Čechové ve velikých a krvavých válkách XV. století vždy bojovali, známo jest i těm, kdo s historií národu našeho pilně se neobírali. Pohnutí vášní národních za příčinou různic církevních dodalo tehdáž přirozené udatnosti předkův našich nové síly: avšak že by tolikerým nepřátelům svým, kteří je počtem tak náramně převyšovali, předce byli vždy odolati nemohli, kdyby je uměním válečným byli nepřevýšili, o tom já aspoň nepochybuji. Nebylť zajisté nepřátelé jejich ani choulostiví, ani změkčilí, ani v boji nezkušení; a i vášně jejich proti Čechům neméně rozníceny byly, nežli Čechův proti nim. Však i souvěkých svědectví o tom dosti jest před rukama, z nichžto některá také místy svými zde uvésti chci.

Tážeme li se historikův našich o umění válečném husitův, ukazují nám na strašného Táborův vůdce, Jana Žižku z Trocnova, jakožto na původa nové školy válečné věku onoho, a na zřízené hradby vozův, užívané tehdáž v českém vojště ke zvláštnímu prospěchu proti nepřátelům, dokládajíce při tom, že spůsob toho bojování ve vozích také od Žižky zřízen byl. Avšak ve starých souvěkých památkách vlasti naší nikdež se to tak určitě a výslovně nepronáší, jak to pozdější historikové pokládají; tak že na to beze vší pochybnosti spoléhati nelze. Jmenovitě zdali Žižka bojování ve vozích mezi Čechy první uvedl, pochybné jest, poněvadž ve zřízení vojenském od r. 1413 již v posledních dvou láncích o něm dosti zřetelně se vypisuje; ledabychom ty články za pozdější přídavek ve zřízení tom pokládali, což arci aspoň nemožné není.

Především však potřebí zdá se býti, abychom uvedli některá svědectví hodnověrná i souvěká o spůsobu válečném tehdejších

*) Teprve doba nejnovější poskytla nám důkladný a obšírný spis o válečném umění českém; je to Dra. H. Tomana »Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy«, jež poctěno cenou Král. České Společnosti náuk a vydáno nákladem jejího jubilejního fondu r. 1898.

Čechův. Aeneas Sylvius psal o tom nejjasněji v kronice své české, o Tábořích a Sirotcích mluvě:*)... »S ženami i dětmi u vojště a v poli přebývali, majíce množství vozův, jimiž se jako valem nějakým a zdí ohražovali a zašancovali. Když pak k bitvě táhli, dvě řady z těch vozův dělali, a uprostřed nich pěší lid zavřeli; jízdu vně před vozy nedaleko stavěli. A majíce se s nepřátely polem potkati, tedy vozkové, kteříž ty vozy vezli, k danému návěští od hejtmana, rychle objeli díl vojska nepřátelského, kterýž chtěli, a vozy své zase v hromadu strhli. Takž nepřátelé zastižení a zavření mezi vozy, jimžto jiní žádné pomoci ani ochrany dáti nemohli, musili aneb mečem od pěších, aneb střelbou a kopími od těch, ježto na vozích byli, mužův i žen, zmordováni býti. Jízdní před vozy bojovali, na kteréžto jestliže nepřátelé silně dotírali tedy postoupajíce mezi vozy, k svým utíkali, a odtud jako z nějakého města zdí ohraženého se bránili a tím spůsobem mnohé bitvy získali a vítězství obdrželi. Nebo okolní národové neznali toho spůsobu bojování, a ta půlnoční krajina, protože má široká a rovná pole, velmi spůsobna jest k takovému šikování a různo roztahování i v hromadu strhování kar a vozův.«

Tímže spůsobem píše týž Aeneas Sylvius ve svých poznamenáních k řečem Alfonsa Velikého:**) »Bohemi, apud quos multa plana, raras fossas invenias, equitatum peditatumque omnem intra currus claudunt; in curribus vero quasi in moenibus armatos collocant, qui missilibus hostem arceant, cum proelium committitur, Ex curribus quasi duo cornua efficiunt, eaque pro multitudine pugnatorum et loci necessitate explicant, retroque et a lateribus tecti in frontem pugnant; interea paullatim aurigae procedunt, hostiumque acies circumvenire atque includere conantur; quo facto haud dubie victoriam parant, cum hostes undique feriantur. Est quoque plaustrorum compages ea arte composita, ut ad imperatoris jussum, qua velit et quando velit, aperiatur, sive ad fugam, sive ad insequendum hostes ratio postulaverit.«

Císař Sigmund psal panu Oldřichovi z Rosenberka l. 1431 dne 30. července, když ono poslední veliké tažení z Říše pod Fridrichem Braniborským proti Čechům nařízeno bylo: »Ujec náš, markrabě Bramburský, lidu dobrého jiezdného i pěšieho, pušek a jiné přípravy vojenské má dosti, a vždy jemu lidu přibývá; a dnes bohdá má přes les trhnúti, že nepřátelóm jest silen, a že na poli

*) (Dle překladu Veleslavínova.)

**) Comment. in dicta Alfonsi Magni L. IV. 44.

proti všem nepřátelóm vesele muož sležeti; také jsú své vozy připravili jako nepřátelé.« *)

Král uherský Matiáš, veda válku proti králi českému Jiřímu, l. 1468 takto psal komusi z předních pánův rakouských:**) »Slyšeli sme, že u L. V. jest člověk jakýsi, jmenem Oldřich, v šikování vozův podlé spůsobu českého výborně zběhlý. I poněvadž v království našem takovýchto lidí sotva nalézti, ano tu jiný spůsob války se zachovává, a my s tím nepřítelem válčíme, kteréhožto hlavní umění v šikování vozův záleží, odkudž i my za prospěšné sobě uznáváme, abychom takové lidi měli, kteří by i naše vozy uměleji rozkládati a proti oukladům nepřátelským prostředky obmýšleti mohli: pročež L. V. snažně prosíme, abyste nám na některý čas toho člověka svého zapůjčili« atd.

V sebrání starých letopisův českých, od smrti císaře Karla až do panování Ferdinanda prvního, kteréž nyní nákladem král. české společnosti nauk se tiskne, na mnoha místech o válečném spůsobu husitův, zvláště Žižky, zprávy se podávají; tak k. p. že Žižka osobně vojsko své, jízdné i pěší, k boji vycvičoval; že šiky své uměle pořádal, v boji zvláště zištných míst hleděl, a prospěchu každého, kteréž položení kraje mu poskytovalo, užíval atd. Důležité tu jest zvláště ono vypravování o umělém tažení jeho do Uher l. 1423, kteréž již v časopisu musejním (r. 1827, III. 115) ponejprv vytištěno bylo.

Balbín v pojednání svém o věcech válečných starých Čechův***) vykládá z podobných letopisných zpráv, že husité vycvičeni byli, na dané znamení od vůdce, řady vozův na spůsob všelikých liter skládati a rozkládati, tak že celé řady brzy literu U, brzy C, brzy E a j. v. představovaly, aneb i na spůsob litery O kolem položeny byly.

Slavný za věku svého D. Martin Mayr, rada knížat bavorských, praví ve psaní svém D. Řehořovi z Heimburka l. 1467, 12. dne února daném: »Bohemi in re militari expertissimi et armipotentes multi sunt, et ceterae militares opes ab eis quasi rivuli e fonte per plurimas terras derivantur.«

K tomu důvodu nachází se množství příkladův, že sousední národové nejen pomoci české ve válkách svých nad jiné raději

---

*) Orig. v Třebonském archivu.

**) Epist. Matth. Part. III. num. XXII, pag. 49.

***) De militia veterum Bohemorum v (Rieggers) Materialien zur alten und neuen Statistik v. Böhmen, XII Heft, S. 9.

hledali, ale i české zprávě válečné se učili, a spůsobu zbraní českých užívali. Co u Švejcarův od několika století až podnes se děje, že za žold ve zvláštních houfích u sousedních národův bojují, to v Čechách zvláště v XV století bylo zobecnělo. Dosti budiž jmenovati tažení Sirotkův v Polště až po Kdansko l. 1433 pod Janem Čapkem ze Sán; tažení vojsk českých l. 1447 do Durink až po Rejn; války Jiskry z Brandýsa v Uhřích a Jana Vítovce ve Štýrsku; houfy české ve vojště slavného Jana Hunyadiho v Uhřích proti Turkům;*) tak nazvaný spolek bratří v Uhřích, Rakousích, Moravě a Polště, zemím těmto velmi škodný; a posléze rotu černou krále Matiáše Uherského, nejlepší jádro vojska jeho, kteréž téměř ze samých Čechův a Moravanův záleželo.

Že zbraní spůsobu českého užíváno, důvodem jsou jmena jich česká do cizích jazykův přešlá, jako k. p. jmeno houfnic, kteréž Němci v XV století také Haufnitzen, nyní Haubitzen říkají; píšťaly, t. j. tenčí střelba, od slova píšťala, Rohr, canna, jmenovány u Němcův podle spůsobu českého, Bizschälen; Pistolen, známé slovo, pochází od české píšťaly, aniž původu jeho v městě Pistoji hledati potřebí; pavézy, pavézníky nazývali Němci Pafesen, Pafesner, spůsobu té zbraně od Čechův si vypůjčivše; slovo posádky také u Němcův (Possatken) bylo obyčejné atd.

Z památného snešení sněmovního, léta 1470 o suchých dnech postních učiněného, viděti jest početní poměr druhův vojska českého, kterýž tehdáž v obyčeji býval. Tak k. p. v jednom tisíci branných lidí počítalo se devět set pěších a jen jedno sto jízdných, (mezi nimiž 12 kopinníkův), a při tom za potřebné uznávalo se padesáte vozův bojovných; aneb na jeden vůz bojovný počítáno dvacet mužův, mezi nimiž 1 vozataj, 2 jízdní, 4 pavézníci a 13 střelcův. Vojsko tedy 20.000 mužův záleželo z tisíce vozův a tolikéž vozatajův, ze čtyr tisíc pavézníkův, ze třinácti tisícův střelcův a ze dvou tisícův jízdných. Byloli tedy v kterém vojště sto vozův bojovných, může se za to míti, že v něm dva tisíce lidí branných počítáno.

Z tohoto poměru, jakož i ze všech zpráv věku onoho patrné jest, že Čechové byli první národ v tak zvaném středním věku,

*) Ve psaní krále Jiřího králi Matiášovi ze dne 28. července l. 1466 nacházejí se tato slova: Vestram fidem appellamus, Frater carissime! vir insignis bellicis laudibus, genitor vester, quod umquam bellum contra Turcum gessit, in quo bohemica militia assignatum sibi munus ullius difficultatis vel periculi metu diffugerit? quin potius per omnes hostium cuneos omnesque difficultates intrepide penetravit etc. . . . .

kteří pokládali pěchotu za hlavní podstatu zřízeného vojska. Všickni zajisté okolní národové zakládali sílu svou ještě vždy jen na jízdných houfích, tak že u nich jízdní a pěchota stáli v cele jiném, anobrž téměř v opáčním poměru naproti Čechům.

O zřízení hradby vozův dosti zřetelně píše Václav Vlček z Čenova, tak že již o spůsobu bojování toho pochybnosti není. Byloť ono tehdáž času svému příhodné a prospěšné, pokud umění dělostřelčí bylo ještě tak říkaje v dětinství svém, a prach ručniční tak silný a účinlivý, jako za našich časův, dělán nebyl. Ale jakmile střelba zdokonalena, a pohybování vojska stalo se všudy hbitější a obratnější, hradby ty již neužitečné a nepříhodné opuštěny, tak že již v XVI století málo kde o užívání jich zmínka se činí.

Z toho aspoň ze všeho viděti, že předmět tento zkoumateli dějin vlastenských důležitý jest, a že pilnějšího uvážení zasluhuje, nežli mu dosavad přáno bývalo. Z toho zanedbání pošlo také to, že již nyní ne všem slovům válečným staročeským rozumíme; aspoň těžko jest, vysvětliti určitý smysl některých tak, aby o tom nebylo další pochybnosti. V čem ku př. dělil se spůsob děl, jenž houfnicemi nazýván byl, od tak nazvaných harcovnic, od srubnic, od tarasnic, od hakovnic? Jaký rozdíl byl, nejen v užívání, ale i v zevnitřní formě, mezi kopím, sudlicí a oštípem? Jak se rozuměti má slovu pračata? co jsou koněberky? co stracenci první a druzí? čím se dělí harcovníci od honcův a posilcův? Co by ve hradbě vozův okřidlí a co vykřidlí znamenalo, to arci netěžko určiti: ale co jsou ty vrouhvice při každém předním voze? atd. Aspoň já si netroufám dáti odpověd na otázky tyto dostatečnou, ačkoli nepochybuji, že jiní vlastenci v tom méně těžkosti míti budou.*) Jim tedy, a lepším znatelům historie umění válečného pozůstavujeme to vše k lepšímu vysvětlení.

---

*) Zkoumatelům starožitností našich nebude nevděk, když jim ze starého poznamenání zbraní l 1471 zhotoveného některé neobyčejnější výrazy tuto postavíme; vyčítají se tam k. p. kule tesané, kulky k tarasnici, kulky k píšťalám, dvě tarasnice měděné v ložích, dvě houfnice železné v ložích, píšťala v loži měděná, 42 kop šípův na dub nasazených, oštíp nasazený, 32 kop šípův na smrkových a dubových střelištích, dva sudy střelišť, prachu láka, prachu sudec, hrnček výsevkův prachových, kruh olova atd.

## 5. Rada králi Jiřímu o zlepšení kupectví v Čechách roku (1828).

(*Časopis Musea 1828 III. str. 3—24.*)

Na podzim r. 1824 nalezl Fr. Palacký v archivu hrabat Černínů rukopis z druhé polovice XV století, jejž pro důležitý jeho obsah otiskl a opatřil úvodem, v němž vyslovil domněnku, že spisovatelem jeho mohl býti nejspíše Antonín Marini*) z Grenoblu ve Francii, kterážto domněnka pozdějším zkoumáním osvědčila se úplně správnou. Protože Fr. Palacký celý téměř úvod ten pojal do svých dějin IV, část 2, str. 115—117, pokládal za zbytečno, otiskovati ho v Radhostu. Z téže příčiny upouštíme i tuto od nového jeho vydání.

---

## 6. Král Ludvík a řeč česká (1828).

(*Časopis Musea 1828, IV, str. 115—119.*)

V archivě města Č. Budějovic našel Fr. Palacký přepis zajímavého listu krále Vladislava ke stavům českým z r. 1514, v němž je žádá, aby probošta vyšehradského Jetřicha z Tandorfu vypravili ke dvoru jeho, aby byl učitelem češtiny krále Ludvíka, v Třeboni vedle originalu českého dopisu k panu Petrovi z Rosenberka ze dne 20. dubna 1519 nalezl také přepis jiného dopisu téhož krále z r. 1522 a některé vlastnoruční přípisky jeho na listech vyšlých z kanceláře královské. To přimělo Fr. Palackého k sepsání článečku pod shora uvedeným titulem. Obsah článku toho pojal do svých Dějin V, sv. 2, str. 256 a sl. —

---

## 7. Paměti pana Pavla Korky z Korkyně, znamenitého vůdce českého v XVI století (1829).

(*Časopis Musea 1829, II, str 29—32, IV, 433—442.*)

Podávaje v Časopise Musea některé ukázky z pamětí shora uvedených přičinil Fr. Palacký k nim následující poznámku:

Pan Pavel Korka, rytíř český, a znamenitý vůdce vojenský za panování králů Ferdinanda I., Maximiliana II. a Rudolfa II. v Čechách, pozůstavil po sobě mnohé důležité paměti o životu svém, o příbězích

*) Srovnej: J. Jirečkovu Rukověť k dějinám literatury české II, str. 8 a sl.

svých na vojnách, i o všelikých dějinách věku svého, sahající od r. 1536 do 1593. Paměti tyto brzy po jeho smrti v jednu knihu sebral pan Ladislav Zeydlic z Schönfeldu, jehožto vlastní rukopis chová se podnes v Roudnici, v bibliotéce knížecí Lobkovské; odtud to pochází, že tu brzy pan Korka sám o sobě, brzy zase pan Zeydlic o něm mluví. Zprávy tyto tím větší cenu do sebe mají, že od zkušeného bojovníka věku XVI. pocházejí a tudíž i často soud trefný o tehdejších válkách a vůdcích vojenských poskytují.

---

## 8. Staročeský všeobecný kalendář, čili o počítání dnů v roce u starých Čechů (1829).

(Pomůcka k diplomatice české.)

(*Časopis Musea 1829, II, str. 105—124.*)

Staročeský kalendář, o jehož vzniku a účelu Fr. Palacký sám pojednal, nebyl od něho pojat do »Radhostě,« ač po více než čtyřicet let i jemu samému i jiným badatelům českým byl pomůckou při datování listin téměř nezbytnou. Teprv v roce úmrtí Palackého stal se základem obšírnější práce, kterou se všem historikům nemálo zavděčil prof. Dr. Jos. Emler. Je to jeho Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české vydaná nákladem »Historického spolku v Praze« r. 1876. Spisovatel této velice potřebné příruční knihy v předmluvě praví o jejím vzniku toto: »Slavný náš historiograf p. Dr. Palacký vydav svůj »Radhost« byl z více stran dotazy zabýván, proč v sbírku tu svých drobných spisů nepřijal také »Staročeský všeobecný kalendář«, jejž byl r. 1829 uveřejnil v Časopisu vlasteneckého Museum. Jsa přesvědčen o pilné potřebě takovéto práce poctil mě ctihodný kmet vybídnutím, abych buď kalendář jeho doplnil a znovu vydal anebo citelnou v tom směru mezeru literatury naší podobnou obšírnější prací uhradil«. Ačkoli tedy po vydání důkladné práce Emlerovy, stručný kalendář Palackého pro historiky české pozbyl svého někdejšího významu, předce považujeme za projevení povinné úcty k velikému jeho původci, aby práce ta pojata byla do sbírky jeho spisů drobných tím spíše, že při vší své stručnosti v největším počtu případů dobře může posloužiti i dnes k účelům, pro něž byla vydána.

Kdokoli staré kroniky a písemnosti české čte, zná ten rozdíl, který v udávání určitých časů, hodin, dnů a let, věk nynější od dávní minulosti dělí. My obyčejně jak ve psaních svých, tak i ve veřejných novinách a ve knihách, klademe datum podlé dnů měsíce každého. Tohoto spůsobu ale staří Čechové ve XIV, XV a XVI století neznali; teprv v XVII. století, zvláště pak po bitvě bělohorské, známili se s ním vždy

více, až na starý spůsob pozapomenuli. Tento pak spůsob záležel v tom, že všecka data v roku, bez ohledu na měsíce, podlé jistých svátků, kteréž křesťanstvo v určité časy světívá, s pomocí dnů každého téhodne, udávána byla. Staří Čechové nepsali ku př. dne 23. dubna, dne 28. září, jako my; ale ku př. ve středu den sv. Jiří, v pátek den sv. Václava, v pondělí po sv. Havle, ve čtvrtek po sv. Kateřině, v sobotu před hromnicemi, v outerý velikonoční, v pondělí po neděli křížové ꝛc. jakož to každému známo jest, kdo se kdy se starými pamětmi obíral. Počítání takové není arci tak snadné a srozumitelné, jako naše obyčejné; jest ale mnohem věrnější a jistější. Jak snadno jest nyní zmásti naše cifry arabské dnů měsíčních, buď ve čtení buďto ve přepisování, a spůsobiti skrze to omyly chronologické! ale nikdo tak snadno slova ku př. pátek ve čtvrtek, Jiří ve Václava nepromění. Pročež já vyznám se, že ve starých památkách všudy raději spůsob ten nesnadnější, ale jistější, vidím, nežli počítání podlé starého kalendáře římského.

Avšak věk náš to potřebuje a žádá, abychom všecka ta stará data na spůsob svůj nynější obrátili a přeoděli, poněvadž nám ke zřetelné vědomosti neslouží, a nelze vždy hned věděti, který den u starých se míní. Tak ku př. outerý velikonoční může býti každý den ode 24. března až do 27. dubna; a pondělí po sv. Václavě každý den od 29. září až do 5. října atd. Abych tedy s jistotou poznal, který den se tu znamená, potřebí mi dověděti se, kdy toho léta svěcena veliká noc a neděle; vím-li pak, že l. 1458 veliká noc byla 2. dubna, neděle pak okolo sv. Václava nejbližší 24. září a 1. říjen, tehdy snadno najdu, že toho léta outerý velikonoční bylo 4. dubna, pondělí pak po sv. Václavě 2. října.

Vydav nedávno, nákladem král. české Společnosti Nauk, staré letopisy české na světlo, kteréž od r. 1378 do 1527 jdou, požádán jsem byl od přátel, abych vlastencům svým ke snadnějšímu porozumění a ustanovení těch zastaralých dat posloužil, která v těch letopisech u takové hojnosti se nacházejí; abych jim ukázal, kterak taková chronologická data na nynější datování spůsob přejinačiti mají. Činím to tím ochotněji, čím častěji sem zkusil, jak velice toho všickni krajané naši potřebují, kteří se starožitnými pamětmi jak vůbec tak i zvláště v archivech, u desk zemských atd., činiti mají.

Cizozemci mají v jazycích svých k tomu cíli knih s potřebu, kdežto vše sepsané nacházejí, co ku porozumění zastaralých dat chronologických posloužiti může. Nade všecky vyniká tu vysoce dílo klassické benediktinů sv. Maura ve Francii, od úda jejich C l é m e n c e t a složené a ponejprv l. 1750 v Paříži, potom ale častěji, zvláště pak l. 1787 a 1818

u větší hojnosti vydané, pod titulem »L' art de vérifier les dates des faits historiques depuis la naissance de notre Seigneur.« U Němců zvláště Haltaus, Pilgram a Helwig sobě před jinými větší zásluhy a památku spůsobili. Pro nás ještě, vyjmu-li německé spisy Voigtův a Alterův, nic v oboru tomto vůbec vydáno nebylo.

Chtěje tedy nedostatku tomuto poněkud vyhověti, co největší krátkosti šetřiti budu; ničeho zajisté nepovím, než co ke srozumění chronologických dat českých ze XIV—XVII století nám věděti potřebí jest. Až do druhé polovice XIII století užíváno v Čechách kalendáře římského; české listiny počínají teprv v druhé polovici XIV století; a od polovice XVII století již novějšího spůsobu datování všudy se užívá. I ačkoli nejsou mi neznámé tabule ty, které k ukrácení práce této v cizích spisech se nacházejí: však poznav zkušením, jak snadné v nich omýlení a poblouzení jest, udělal sem sobě před lety zvláštní soustav svůj jednoduchý a ovšem neomylný, kterýmžto se s vlastenci svými zděliti chci, ano mně mnoholeté zkušení za dostatečnost jeho pro historii naši ručí.

Potřebí tu především nějakou, aspoň povrchní, známost starého i nového kalendáře míti; potřebí vůbec tak nazvané hnutedlné (movité) i nehnutedlné svátky křesťanské znáti a rozeznávati; potřebí také pamatovati se, že mnozí svátkové nehnutedlní ode dvou neb více století v církvi křesťanské (aneb aspoň v Čechách) změněni a na jiné dni přenešeni jsou, jako ku př. den sv. Jiří, sv. Stanislava a j. v.

Já tedy nejprv všecky nehnutedlné svátky, tak jak v XV a XVI století u Čechů po celý rok slaveni byli, na způsob kalendáře na každý den položím, vynechaje však jména těch svatých a světic, kterýchžto v Čechách k datování neužíváno; přidám k tomu hned starý kalendář římský, čteny nedělní a verše latinské, tak nazvaný Cisiojanus, podlé kterého u Čechů také často dnové počítáni byli; potom pak teprv o způsobu mluviti budu, kterak kalendáře tohoto užívati sluší.

## Měsíc Leden, Januarius, má 31 dnů.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Kal. | A | Ci- | **Nové léto.** (Circumcisio Domini). |
| 2 | IV | B | si- | Ochtab sv. Štěpana. |
| 3 | III | C | o | Ochtab sv. Jana ev. |
| 4 | II | D | ja- | Ochtab mlaďátek. |
| 5 | Nonae | E | nus | Vigilie tří králů. |
| 6 | VIII | F | e- | **Tří králů. Boží křtění.** Den svíček. |
| 7 | VII | G | pi | — — — |
| 8 | VI | A | si- | Erharta biskupa. |
| 9 | V | B | bi | Juliana mučedlníka. |
| 10 | IV | C | ven- | Pavla prvního poustevníka. |
| 11 | III | D | di- | — — — |
| 12 | II | E | cat | — — — |
| 13 | Idus | F | oc | Ochtab tří králů. |
| 14 | XIX | G | fe- | Šťastného kněze, (Felix in Pincis). |
| 15 | XVIII | A | li | Maura opata. |
| 16 | XVII | B | mar | Marcella papeže. |
| 17 | XVI | C | ant | **Antonia** opata. |
| 18 | XV | D | pris- | Prišky panny. |
| 19 | XIV | E | ca | — — |
| 20 | XIII | F | fab | Fabiana a Šebestiana. |
| 21 | XII | G | agn | Anéžky (Nětiše) pan. (Agnetis). |
| 22 | XI | A | vin- | Vincencia mučedlníka. |
| 23 | X | B | cen | Zasnoubení p. Marie. |
| 24 | IX | C | tim | Timothea apošt. |
| 25 | VIII | D | pau | **Obrácení sv. Pavla.** |
| 26 | VII | E | po | Polykarpa biskupa. |
| 27 | VI | F | no- | Jana Zlatoustého. |
| 28 | V | G | bi- | Karla velikého. |
| 29 | IV | A | le | — — |
| 30 | III | B | lu- | Adelgundy panny. |
| 31 | II | C | men | — — |

## Únor, Februarius, 28 (29) dnů.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Kal. | D | Bri | Brigitty pan. Ignac. muč. |
| 2 | IV | E | pur | **Den hromnic.** (Purificatio s. Mar.) |
| 3 | III | F | bla- | Blažeje bisk. |
| 4 | II | G | sus | — — |
| 5 | Nonae | A | ag | Haty pan. (Agatha.) |
| 6 | VIII | B | dor | Doroty panny. |
| 7 | VII | C | fe- | — — |
| 8 | VI | D | bru | — — |
| 9 | V | E | ap | Apollonie pan. |
| 10 | IV | F | scho- | Školastiky pan. |
| 11 | III | G | la- | — — |
| 12 | II | A | sti- | — — |
| 13 | Idus | B | ca | — — |
| 14 | XVI | C | va- | Valentina muč. |
| 15 | XV | D | lent | — — |
| 16 | XIV | E | ju- | Juliany pan. |
| 17 | XIII | F | li | — — |
| 18 | XII | G | con- | — — |
| 19 | XI | A | jun- | — — |
| 20 | X | B | ge | Korony pan. |
| 21 | IX | C | tunc | — — |
| 22 | VIII | D | pe- | **Stolování sv. Petra.** (Sv. Pet. v pos.) |
| 23 | VII | E | trum | — — |
| —(24) | (VI) | — | — | (Den přestupní, bissextus.) |
| 24(5) | VI | F | mat- | **Matěje apoštola.** |
| 25(6) | V | G | thi- | Walpurgy pan. |
| 26(7) | IV | A | am | — — |
| 27(8) | III | B | in- | — — |
| 28(9) | II | C | de | — — |

## Březen, Martius, 31 dnů.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Kal. | D | Mar- | — — |
| 2 | VI | E | ti- | — — |
| 3 | V | F | u' | Kunhuty pan. |
| 4 | IV | G | trans- | Přenešení sv. Václava. |
| 5 | III | A | la- | — — |
| 6 | II | B | ti- | — — |
| 7 | Nonae | C | o | Tomáše z Aquina. |
| 8 | VIII | D | de- | — — |
| 9 | VII | E | co- | Cyrilla a Methodia. (Crhy a Strachoty.) |
| 10 | VI | F | ra- | — — |
| 11 | V | G | tur | — — |
| 12 | IV | A | gre- | Řehoře papeže. |
| 13 | III | B | go- | — — |
| 14 | II | C | ri | — — |
| 15 | Idus | D | lon | Longina muč. |
| 16 | XVII | E | cyr | Cyriaka muč. |
| 17 | XVI | F | ger- | Kedruty pan. |
| 18 | XV | G | trud | — — |
| 19 | XIV | A | jo- | Josefa pěstouna. |
| 20 | XIII | B | seph | — — |
| 21 | XII | C | be- | Benedikta opata. |
| 22 | XI | D | ne | — — |
| 23 | X | E | jun- | — — |
| 24 | IX | F | cta | — — |
| 25 | VIII | G | Ma- | Zvěstování p. M. (Den vtělení Kr. p.) |
| 26 | VII | A | ri- | Haštala muč. |
| 27 | VI | B | a | — — |
| 28 | V | C | ge- | — — |
| 29 | IV | D | ni- | — — |
| 30 | III | E | tri- | — — |
| 31 | II | F | ce | — — |

## Duben, Aprilis, 30 dnů.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Kal. | G | A- | — — |
| 2 | IV | A | pril | — — |
| 3 | III | B | in | — — |
| 4 | II | C | am- | Ambrože bisk. |
| 5 | Nonae | D | bro- | — — |
| 6 | VIII | E | si- | — — |
| 7 | VII | F | i | — — |
| 8 | VI | G | fe- | — — |
| 9 | V | A | stis | — — |
| 10 | IV | B | o- | — — |
| 11 | III | C | vat | Lva papeže. |
| 12 | II | D | at- | — — |
| 13 | Idus | E | que | — — |
| 14 | XVIII | F | ti- | Tiburcia a Valeriana muč. |
| 15 | XVII | G | bur- | Heleny vdovy. |
| 16 | XVI | A | ti | — — |
| 17 | XV | B | et | — — |
| 18 | XIV | C | va- | — — |
| 19 | XIII | D | ler | — — |
| 20 | XII | E | san- | — — |
| 21 | XI | F | cti- | — — |
| 22 | X | G | que | — — |
| 23 | IX | A | ge- | Jiří (Vojtěch.) |
| 24 | VIII | B | or | — — |
| 25 | VII | C | mar- | Marka evangelisty. |
| 26 | VI | D | ci- | — — |
| 27 | V | E | que | — — |
| 28 | IV | F | vi- | Vitališe muč. |
| 29 | III | G | ta- | — — |
| 30 | II | A | lis | — — |

## Máj, Majus, 31 dnů.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Kal. | B | Phil | **Filippa a Jakuba.** |
| 2 | VI | C | sig | Sigmunda krále. |
| 3 | V | D | crux | Nalezení sv. Kříže. |
| 4 | IV | E | flor | Floriana muč. |
| 5 | III | F | got | Gotharda (Hotarta) bisk. |
| 6 | II | G | jo- | S. Jana v oleji. (Joh. ante portam lat.) |
| 7 | Nonae | A | han | — — |
| 8 | VIII | B | sta- | Stanislava bisk. |
| 9 | VII | C | nis | — — |
| 10 | VI | D | e- | (Gordiana i Epimacha.) |
| 11 | V | E | pi | — — |
| 12 | IV | F | ne | (Nerea, Achillea, Pankracia.) |
| 13 | III | G | ser | Servacia vyznav. |
| 14 | II | A | et | — — |
| 15 | Idus | B | soph | Sofie panny. |
| 16 | XVII | C | ma- | — — |
| 17 | XVI | D | jus | — — |
| 18 | XV | E | in | — — |
| 19 | XIV | F | hac | (Potenciany pan.) |
| 20 | XIII | G | se- | — — |
| 21 | XII | A | ri- | — — |
| 22 | XI | B | e | — — |
| 23 | X | C | te- | — — |
| 24 | IX | D | net | — — |
| 25 | VIII | E | ur- | Urbana papeže. |
| 26 | VII | F | ban | — — |
| 27 | VI | G | in | — — |
| 28 | V | A | pe- | — — |
| 29 | IV | B | de | — — |
| 30 | III | C | cris- | — — |
| 31 | II | D | pan | Petronelly panny. |

## Červen, Junius, 30 dnů.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Kal. | E | Nic | (Nikodema muč.) |
| 2 | IV | F | mar | Marcella (Marcellina a Petra.) |
| 3 | III | G | e- | Erasima bisk. |
| 4 | II | A | ras | — — |
| 5 | Nonae | B | bo- | Bonifacia bisk. |
| 6 | VIII | C | ni | — — |
| 7 | VII | D | dat | — — |
| 8 | VI | E | jun | Medarda bisk. |
| 9 | V | F | pri- | (Prima a Feliciana.) |
| 10 | IV | G | mi | — — |
| 11 | III | A | ba | Barnabáše apoštola. |
| 12 | II | B | ci- | (Basilida, Cirina oc.) |
| 13 | Idus | C | ri- | — — |
| 14 | XVIII | D | ni | — — |
| 15 | XVII | E | vi- | Víta s tovařistvem. |
| 16 | XVI | F | te- | — — |
| 17 | XV | G | que | — — |
| 18 | XIV | A | mar | (Marka i Marcelliana.) |
| 19 | XIII | B | pro- | Protasia i Gervasia. |
| 20 | XII | C | tas | — — |
| 21 | XI | D | al | Albana muč. |
| 22 | X | E | de- | Deset tisíc rytířův. |
| 23 | IX | F | cem | — — |
| 24 | VIII | G | jo- | Narození sv. Jana Křtitele. |
| 25 | VII | A | ha | — — |
| 26 | VI | B | jo | Jana Buriana. (Jana a Pavla.) |
| 27 | V | C | dor | Sedm usnulých (spalův.) |
| 28 | IV | D | le | — — |
| 29 | III | E | pe | Petra a Pavla apošt. |
| 30 | II | F | paul | Památka sv. Pavla. |

## Červenec, Julius, 31 dnů.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Kal. | G | Jul | Ochtab sv. Jana Křtitele. |
| 2 | VI | A | pro- | Navštívení p. Marie. (Processa m.) |
| 3 | V | B | ces | — — |
| 4 | IV | C | pro- | Prokopa opata. |
| 5 | III | D | cop | — — |
| 6 | II | E | oc(hus) | Ochtab sv. Pet. a Pav. (M. Jana Husi.) |
| 7 | Nonae | F | wil | (Willibalda bisk.) |
| 8 | VIII | G | ki- | Kyliana s tovařiši. |
| 9 | VII | A | li | — — |
| 10 | VI | B | fra | Sedmi bratří. |
| 11 | V | C | be- | (S. Benedikta přenešení.) |
| 12 | IV | D | ne | — — |
| 13 | III | E | mar- | Markéty pan. |
| 14 | II | F | gar | — — |
| 15 | Idus | G | a- | Rozeslání apoštolů. |
| 16 | XVII | A | post | — — |
| 17 | XVI | B | al | Alexia vyznavače. |
| 18 | XV | C | ar- | Arnolfa bisk. |
| 19 | XIV | D | nol- | — — |
| 20 | XIII | E | fus | — — |
| 21 | XII | F | prax | Praxedy pan. |
| 22 | XI | G | mag | Marie Magdaleny. |
| 23 | X | A | ap | Apollinářiše muč. |
| 24 | IX | B | chris | Kristiny pan. |
| 25 | VIII | C | ja- | Jakuba apošt. |
| 26 | VII | D | co- | Anny vdovy. |
| 27 | VI | E | bi- | — — |
| 28 | V | F | que | Pantaleona muč. |
| 29 | IV | G | sim | Marty pan. (Simplicia oc.) |
| 30 | III | A | ab- | Abdona muč. |
| 31 | II | B | don | — — |

Srpen, Augustus, 31 dnů.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Kal. | C | Pe | Sv. Petra v okovách (jetí.) |
| 2 | IV | D | steph | Štěpana papeže. |
| 3 | III | E | steph | Nalezení sv. Štěpana. |
| 4 | II | F | prot | — — |
| 5 | Nonae | G | os | Matky boží sněžné. Osvalda kr. |
| 6 | VIII | A | six | Sixta pap. Proměnění Krista p. |
| 7 | VII | B | do | Afry muč. Donata bisk. |
| 8 | VI | C | cy | Cyriaka s tov. |
| 9 | V | D | ro | Romana muč. |
| 10 | IV | E | lau | Vavřince muč. |
| 11 | III | F | ti- | (Tiburcia muč.) |
| 12 | II | G | bur | Klary panny. |
| 13 | Idus | A | hyp | Hippolyta muč. |
| 14 | XIX | B | eus | — — |
| 15 | XVIII | C | sum- | Na nebe vzetí p. Marie. |
| 16 | XVII | D | ti- | — — |
| 17 | XVI | E | o | — — |
| 18 | XV | F | a- | Agapita muč. |
| 19 | XIV | G | ga- | — — |
| 20 | XIII | A | pi- | Štěpana krále. |
| 21 | XII | B | ti | — — |
| 22 | XI | C | ti- | (Timothea a Symfor.) |
| 23 | X | D | mo | — — |
| 24 | IX | E | bar- | Bartoloměje apošt. |
| 25 | VIII | F | tho- | — — |
| 26 | VII | G | lo | — — |
| 27 | VI | A | ruf | Rufa muč. |
| 28 | V | B | au | Augustina bisk. |
| 29 | IV | C | col | Stětí sv. Jana. |
| 30 | III | D | auc- | Šťast. a Zbožného. (Felicis et Adaucti.) |
| 31 | II | E | ti | — — |

## Září, September, 30 dnů.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Kal. | F | E- | Jiljí opata. |
| 2 | IV | G | gi- | — — |
| 3 | III | A | di- | — — |
| 4 | II | B | um | — — |
| 5 | Nonae | C | sep | Viktorina muč. |
| 6 | VIII | D | ha- | — — |
| 7 | VII | E | bet | — — |
| 8 | VI | F | nat | **Narození matky boží.** |
| 9 | V | G | gor- | Gorgonia muč. |
| 10 | IV | A | gon | (Posvěcení kaply sv. Václava.) |
| 11 | III | B | prot | Prota a Jacinta. |
| 12 | II | C | ja- | — — |
| 13 | Idus | D | ci | — — |
| 14 | XVIII | E | crux | Povýšení sv. Kříže. |
| 15 | XVII | F | nic | — — |
| 16 | XVI | G | lud | **Lidmily** muč. |
| 17 | XV | A | lam- | Lamperta bisk. |
| 18 | XIV | B | ber- | — — |
| 19 | XIII | C | te- | — — |
| 20 | XII | D | que | — — |
| 21 | XI | E | mat | **Matouše** apošt. |
| 22 | X | F | mau- | Mauricia s tov. |
| 23 | IX | G | ri- | — — |
| 24 | VIII | A | ti- | (Početí sv. Jana.) |
| 25 | VII | B | us | — — |
| 26 | VI | C | et | — — |
| 27 | V | D | da | Kosmy a Damiana muč. |
| 28 | IV | E | ven | Sv. **Václava** muč. |
| 29 | III | F | mich | **Michala** archanděla. |
| 30 | II | G | hier | Hieronyma uč. |

## Říjen, October, 31 dnů.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Kal. | A | Re- | Remigia vyznav. |
| 2 | VI | B | mi- | Leodegaria. |
| 3 | V | C | que | — — |
| 4 | IV | D | fran- | Františka vyzn. |
| 5 | III | E | cis- | — — |
| 6 | II | F | cus | — — |
| 7 | Nonae | G | mar- | Marka pap. |
| 8 | VIII | A | cus | — — |
| 9 | VII | B | di | Dionysia (Diviše) s tov. |
| 10 | VI | C | ger | (Gereona a Viktora). |
| 11 | V | D | ar- | — — |
| 12 | IV | E | te- | — — |
| 13 | III | F | que | Kolmana. |
| 14 | II | G | cal | Kalixta pap. |
| 15 | Idus | A | hed | Hedviky král. |
| 16 | XVII | B | gal- | Havla opata. |
| 17 | XVI | C | le | — — |
| 18 | XV | D | lu- | Lukáše evang. |
| 19 | XIV | E | cas | — — |
| 20 | XIII | F | fel | — — |
| 21 | XII | G | und | XI tisíc děvic. Voršily. |
| 22 | XI | A | se | Korduly panny. |
| 23 | X | B | se- | Severina bisk. |
| 24 | IX | C | ve | Kolumbana bisk. |
| 25 | VIII | D | cris- | Krišpina muč. |
| 26 | VII | E | pi- | — — |
| 27 | VI | F | ni | — — |
| 28 | V | G | si- | Šimona a Judy. |
| 29 | IV | A | mo- | — — |
| 30 | III | B | nis | — — |
| 31 | II | C | quin | Quintina muč. |

## Listopad, November, 30 dnů.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Kal. | D | O- | Všech Svatých. |
| 2 | IV | E | mne | Dušiček. |
| 3 | III | F | no- | — — |
| 4 | II | G | vem- | — — |
| 5 | Nonae | A | bre | — — |
| 6 | VIII | B | le- | Linharta (Leonarda) vyzn. |
| 7 | VII | C | on | — — |
| 8 | VI | D | qua | Čtyr korunovaných. |
| 9 | V | E | the | Theodora muč. |
| 10 | IV | F | lud | Přenešení sv. Lidmily. |
| 11 | III | G | mar | Martina bisk. |
| 12 | II | A | fra | Pěti bratří. |
| 13 | Idus | B | bric- | Brikcího bisk. |
| 14 | XVIII | C | ti- | — — |
| 15 | XVII | D | us | — — |
| 16 | XVI | E | oth | Otmara opata. |
| 17 | XV | F | post | — — |
| 18 | XIV | G | haec | — — |
| 19 | XIII | A | e- | Alžběty (Elišky) vdovy. |
| 20 | XII | B | li- | — — |
| 21 | XI | C | sa | Obětování p. Marie. |
| 22 | X | D | coe | Cecilie pan. |
| 23 | IX | E | cle | Klimenta pap. |
| 24 | VIII | F | chrys | (Chrysogona muč.) |
| 25 | VII | G | ca- | Kateřiny pan. |
| 26 | VI | A | the- | Lina pap. |
| 27 | V | B | ri | — — |
| 28 | IV | C | na | — — |
| 29 | III | D | sat | Saturnina bisk. |
| 30 | II | E | and | Ondřeje apošt. |

## Prosinec, December, 31 dnů.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Kal. | F | De- | — — |
| 2 | IV | G | cem- | — — |
| 3 | III | A | ber | — — |
| 4 | II | B | bar- | Barbory pan. |
| 5 | Nonae | C | ba | — — |
| 6 | VIII | D | ni- | Mikuláše bisk. |
| 7 | VII | E | co | — — |
| 8 | VI | F | con- | Početí p. Marie. |
| 9 | V | G | cep | — — |
| 10 | IV | A | et | Damasia pap. |
| 11 | III | B | al- | — — |
| 12 | II | C | ma | — — |
| 13 | Idus | D | lu- | Lucie pan. |
| 14 | XIX | E | ci- | Nikasia bisk. |
| 15 | XVIII | F | a | — — |
| 16 | XVII | G | san- | — — |
| 17 | XVI | A | ctus | Moudrosti Boží. |
| 18 | XV | B | ab | — — |
| 19 | XIV | C | in- | — — |
| 20 | XIII | D | de | — — |
| 21 | XII | E | tho- | Tomáše apošt. |
| 22 | XI | F | mas | — — |
| 23 | X | G | mo- | — — |
| 24 | IX | A | do | (Štědrý večer.) |
| 25 | VIII | B | nat | Narození Krista Pána. (Vánoce.) |
| 26 | VII | C | steph | Štěpana muč. |
| 27 | VI | D | jo | Jana evang. |
| 28 | V | E | pu | Mlaďátek. |
| 29 | IV | F | tho- | Tomáše bisk. |
| 30 | III | G | mac | — — |
| 31 | II | A | sil | Silvestra pap. |

## A) Všeobecná tabule svátků hnutedlných.

| Litera nedělní | Septuag. (Devítník) | Sexagesima (Exsurge) | Quinquag. Masopustní (Esto mihi) | 1. Neděle postní (Invocavit) | 2. Druhá postní (Reminiscere) | 3. Kýchavná (Oculi) | 4. Družebná (Laetare) | 5. Smrtná (Judica) | 6. Květná (Palmar.) | † Veliká noc | 1. Ned. bílá provodní (Quasimodo) | 2. — (Misericordias) | 3. — (Jubilate | 4 — (Cantate) | 5. Křížová, prosebná (Rogat.) | Čtvrtek Vstoupení | 6. — Exaudi | Neděle svatodušní (Letnice) | Sv. Trojice | Čtvrtek Den božího těla | První neděle adventní |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| D | 18 Jan. | 25 Jan | 1 Febr. | 8 Febr. | 15 Febr. | 22 Febr. | 1 Mart. | 8 Mart. | 15 Mart. | 22 Mart. | 29 Mart. | 5 April. | 12 April. | 19 April. | 26 April. | 30 April. | 3 Maii | 10 Maii | 17 Maii | 21 Maii | 29 Nov. |
| E | 19 | 26 | 2 | 9 | 16 | 23 | 2 | 9 | 16 | 23 | 30 | 6 | 13 | 20 | 27 | 1 Maii | 4 | 11 | 18 | 22 | 30 |
| F | 20 | 27 | 3 | 10 | 17 | 24 | 3 | 10 | 17 | 24 | 31 | 7 | 14 | 21 | 28 | 2 | 5 | 12 | 19 | 23 | 1 Dec. |
| G | 21 | 28 | 4 | 11 | 18 | 25 | 4 | 11 | 18 | 25 | 1 April | 8 | 15 | 22 | 29 | 3 | 6 | 13 | 20 | 24 | 2 |
| A | 22 | 29 | 5 | 12 | 19 | 26 | 5 | 12 | 19 | 26 | 2 | 9 | 16 | 23 | 30 | 4 | 7 | 14 | 21 | 25 | 3 |
| B | 23 | 30 | 6 | 13 | 20 | 27 | 6 | 13 | 20 | 27 | 3 | 10 | 17 | 24 | 1 Maii | 5 | 8 | 15 | 22 | 26 | 27 Nov. |
| C | 24 | 31 | 7 | 14 | 21 | 28 | 7 | 14 | 21 | 28 | 4 | 11 | 18 | 25 | 2 | 6 | 9 | 16 | 23 | 27 | 28 |
| D | 25 Jan. | 1 Feb. | 8 Feb. | 15 Feb. | 22 Feb. | 1 Mar. | 8 Mar | 15 Mar. | 22 Mar. | 29 Mar. | 5 April | 12 April. | 19 April | 26 April. | 3 Maii | 7 Maii | 10 Maii | 17 Maii | 24 Maii | 28 Maii | 29 |
| E | 26 | 2 | 9 | 16 | 23 | 2 | 9 | 16 | 23 | 30 | 6 | 13 | 20 | 27 | 4 | 8 | 11 | 18 | 25 | 29 | 30 |
| F | 27 | 3 | 10 | 17 | 24 | 3 | 10 | 17 | 24 | 31 | 7 | 14 | 21 | 28 | 5 | 9 | 12 | 19 | 26 | 30 | 1 Dec. |
| G | 28 | 4 | 11 | 18 | 25 | 4 | 11 | 18 | 25 | 1 April. | 8 | 15 | 22 | 29 | 6 | 10 | 13 | 20 | 27 | 31 | 2 |
| A | 29 | 5 | 12 | 19 | 26 | 5 | 12 | 19 | 26 | 2 | 9 | 16 | 23 | 30 | 7 | 11 | 14 | 21 | 28 | 1 Junii | 3 |
| B | 30 | 6 | 13 | 20 | 27 | 6 | 13 | 20 | 27 | 3 | 10 | 17 | 24 | 1 Maii | 8 | 12 | 15 | 22 | 29 | 2 | 27 Nov. |
| C | 31 | 7 | 14 | 21 | 28 | 7 | 14 | 21 | 28 | 4 | 11 | 18 | 25 | 2 | 9 | 13 | 16 | 23 | 30 | 3 | 28 |
| D | 1 Feb. | 8 Feb | 15 Feb. | 22 Feb. | 1 Mar | 8 Mar. | 15 Mar. | 22 Mar. | 29 Mar. | 5 April. | 12 April. | 19 April. | 26 April. | 3 Maii | 10 Maii | 14 Maii | 17 Maii | 24 Maii | 31 Maii | 4 Junii | 29 |
| E | 2 | 9 | 16 | 23 | 2 | 9 | 16 | 23 | 30 | 6 | 13 | 20 | 27 | 4 | 11 | 15 | 18 | 25 | 1 Junii | 5 | 30 |
| F | 3 | 10 | 17 | 24 | 3 | 10 | 17 | 24 | 31 | 7 | 14 | 21 | 28 | 5 | 12 | 16 | 19 | 26 | 2 | 6 | 1 Dec |
| G | 4 | 11 | 18 | 25 | 4 | 11 | 18 | 25 | 1 Apr. | 8 | 15 | 22 | 29 | 6 | 13 | 17 | 20 | 27 | 3 | 7 | 2 |
| A | 5 | 12 | 19 | 26 | 5 | 12 | 19 | 26 | 2 | 9 | 16 | 23 | 30 | 7 | 14 | 18 | 21 | 28 | 4 | 8 | 3 |
| B | 6 | 13 | 20 | 27 | 6 | 13 | 20 | 27 | 3 | 10 | 17 | 24 | 1 Maii | 8 | 15 | 19 | 22 | 29 | 5 | 9 | 27 Nov. |
| C | 7 | 14 | 21 | 28 | 7 | 14 | 21 | 28 | 4 | 11 | 18 | 25 | 2 | 9 | 16 | 20 | 23 | 30 | 6 | 10 | 28 |
| D | 8 Feb. | 15 Feb. | 22 Feb. | 1 Mar. | 8 Mar. | 15 Mar. | 22 Mar. | 29 Mar. | 5 April. | 12 April. | 19 April. | 26 April | 3 Maii | 10 Maii | 17 Maii | 21 Maii | 24 Maii | 31 Maii | 7 Junii | 11 Junii | 29 |
| E | 9 | 16 | 23 | 2 | 9 | 16 | 23 | 30 | 6 | 13 | 20 | 27 | 4 | 11 | 18 | 22 | 25 | 1 Junii | 8 | 12 | 30 |
| F | 10 | 17 | 24 | 3 | 10 | 17 | 24 | 31 | 7 | 14 | 21 | 28 | 5 | 12 | 19 | 23 | 26 | 2 | 9 | 13 | 1 Dec. |
| G | 11 | 18 | 25 | 4 | 11 | 18 | 25 | 1 April. | 8 | 15 | 22 | 29 | 6 | 13 | 20 | 24 | 27 | 3 | 10 | 14 | 2 |
| A | 12 | 19 | 26 | 5 | 12 | 19 | 26 | 2 | 9 | 16 | 23 | 30 | 7 | 14 | 21 | 25 | 28 | 4 | 11 | 15 | 3 |
| B | 13 | 20 | 27 | 6 | 13 | 20 | 27 | 3 | 10 | 17 | 24 | 1 Maii | 8 | 15 | 22 | 26 | 29 | 5 | 12 | 16 | 27 Nov. |
| C | 14 | 21 | 28 | 7 | 14 | 21 | 28 | 4 | 11 | 18 | 25 | 2 | 9 | 16 | 23 | 27 | 30 | 6 | 13 | 17 | 28 |
| D | 15 Feb. | 22 Feb. | 1 Mar. | 8 Mar. | 15 Mar. | 22 Mar. | 29 Mar. | 5 April. | 12 April. | 19 April. | 26 April. | 3 Maii | 10 Maii | 17 Maii | 24 Maii | 28 Maii | 31 Maii | 7 Junii | 14 Junii | 18 Junii | 29 |
| E | 16 | 23 | 2 | 9 | 16 | 23 | 30 | 6 | 13 | 20 | 27 | 4 | 11 | 18 | 25 | 29 | 1 Junii | 8 | 15 | 19 | 30 |
| F | 17 | 24 | 3 | 10 | 17 | 24 | 31 | 7 | 14 | 21 | 28 | 5 | 12 | 19 | 26 | 30 | 2 | 9 | 16 | 20 | 1 Dec. |
| G | 18 | 25 | 4 | 11 | 18 | 25 | 1 April. | 8 | 15 | 22 | 29 | 6 | 13 | 20 | 27 | 31 | 3 | 10 | 17 | 21 | 2 |
| A | 19 | 26 | 5 | 12 | 19 | 26 | 2 | 9 | 16 | 23 | 30 | 7 | 14 | 21 | 28 | 1 Junii | 4 | 11 | 18 | 22 | 3 |
| B | 20 | 27 | 6 | 13 | 20 | 27 | 3 | 10 | 17 | 24 | 1 Maii | 8 | 15 | 22 | 29 | 2 | 5 | 12 | 19 | 23 | 27 Nov. |
| C | 21 | 28 | 7 | 14 | 21 | 28 | 4 | 11 | 18 | 25 | 2 | 9 | 16 | 23 | 30 | 3 | 6 | 13 | 20 | 24 | 28 |

## B) Tabule nedělí a velikonocí.

| Léta | Lit. nedělní | Veliká noc | Léta | Lit. nedělní | Veliká noc | Léta | Lit. nedělní | Veliká noc | Léta | Lit. nedělní | Veliká noc | Léta | Lit. nedělní | Veliká noc | Léta | Lit. nedělní | Veliká noc | Léta | Lit. nedělní | Veliká noc |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1300 | CB | 10 Apr. | 1350 | C | 28 M. | 1400 | DC | 18 A. | 1450 | D | 5 A. | 1500 | ED | 19 A. | 1550 | E | 6 A. | 1600 | AB | 2 A. |
| 1301 | A | 2 A. | 1351 | B | 17 A. | 1401 | B | 3 A. | 1451 | C | 25 A. | 1501 | C | 11 A. | 1551 | D | 29 M. | 1601 | G | 22 A. |
| 1302 | G | 22 A. | 1352 | AG | 8 A. | 1402 | A | 26 M. | 1452 | BA | 9 A. | 1502 | B | 27 M. | 1552 | CB | 17 A. | 1602 | F | 7 A. |
| 1303 | F | 7 A. | 1353 | F | 24 M. | 1403 | G | 15 A. | 1453 | G | 1 A. | 1503 | A | 16 A. | 1553 | A | 2 A. | 1603 | E | 30 M. |
| 1304 | ED | 29 Mart. | 1354 | E | 13 A. | 1404 | FE | 30 M. | 1454 | F | 21 A. | 1504 | GF | 7 A. | 1554 | G | 25 M. | 1604 | DC | 18 A. |
| 1305 | C | 18 A. | 1355 | D | 5 A. | 1405 | D | 19 A. | 1455 | E | 6 A. | 1505 | E | 23 M. | 1555 | F | 14 A. | 1605 | B | 10 A. |
| 1306 | B | 3 A. | 1356 | CB | 24 A. | 1406 | C | 11 A. | 1456 | DC | 28 M. | 1506 | D | 12 A. | 1556 | ED | 5 A. | 1606 | A | 26 M. |
| 1307 | A | 26 M. | 1357 | A | 9 A. | 1407 | B | 27 M. | 1457 | B | 17 A. | 1507 | C | 4 A. | 1557 | C | 18 A. | 1607 | G | 15 A. |
| 1308 | GF | 14 A. | 1358 | G | 1 A. | 1408 | AG | 15 A. | 1458 | A | 2 A. | 1508 | BA | 23 A. | 1558 | B | 10 A. | 1608 | FE | 6 A. |
| 1309 | E | 30 M. | 1359 | F | 21 A. | 1409 | F | 7 A. | 1459 | G | 25 M. | 1509 | G | 8 A. | 1559 | A | 26 M. | 1609 | D | 19 A. |
| 1310 | D | 19 A. | 1360 | ED | 5 A. | 1410 | E | 23 M. | 1460 | FE | 13 A. | 1510 | F | 31 M. | 1560 | GF | 14 A. | 1610 | C | 11 A. |
| 1311 | C | 11 A. | 1361 | C | 28 M. | 1411 | D | 12 A. | 1461 | D | 5 A. | 1511 | E | 20 A. | 1561 | E | 6 A. | 1611 | B | 3 A. |
| 1312 | BA | 26 M. | 1362 | B | 17 A. | 1412 | CB | 3 A. | 1462 | C | 18 A. | 1512 | DC | 11 A. | 1562 | D | 29 M. | 1612 | AG | 22 A. |
| 1313 | G | 15 A. | 1363 | A | 2 A. | 1413 | A | 23 A. | 1463 | B | 10 A. | 1513 | B | 27 M. | 1563 | C | 11 A. | 1613 | F | 7 A. |
| 1314 | F | 7 A. | 1364 | GF | 24 M. | 1414 | G | 8 A. | 1464 | AG | 1 A. | 1514 | A | 16 A. | 1564 | BA | 2 A. | 1614 | E | 30 M. |
| 1315 | E | 23 M. | 1365 | E | 13 A. | 1415 | F | 31 M. | 1465 | F | 14 A. | 1515 | G | 8 A. | 1565 | G | 22 A. | 1615 | D | 19 A. |
| 1316 | DC | 11 A. | 1366 | D | 5 A. | 1416 | ED | 19 A. | 1466 | E | 6 A. | 1516 | FE | 23 M. | 1566 | F | 14 A. | 1616 | CB | 3 A. |
| 1317 | B | 3 A. | 1367 | C | 18 A. | 1417 | C | 11 A. | 1467 | D | 29 M. | 1517 | D | 12 A. | 1567 | E | 30 M. | 1617 | A | 26 M. |
| 1318 | A | 23 A. | 1368 | BA | 9 A. | 1418 | B | 27 M. | 1468 | CB | 17 A. | 1518 | C | 4 A. | 1568 | DC | 18 A. | 1618 | G | 15 A. |
| 1319 | G | 8 A. | 1369 | G | 1 A. | 1419 | A | 16 A. | 1469 | A | 2 A. | 1519 | B | 24 A. | 1569 | B | 10 A. | 1619 | F | 31 M. |
| 1320 | FE | 30 M. | 1370 | F | 14 A. | 1420 | GF | 7 A. | 1470 | G | 22 A. | 1520 | AG | 8 A. | 1570 | A | 26 M. | 1620 | ED | 19 A. |
| 1321 | D | 19 A. | 1371 | E | 6 A. | 1421 | E | 23 M. | 1471 | F | 14 A. | 1521 | F | 31 M. | 1571 | G | 15 A. | 1621 | C | 11 A. |
| 1322 | C | 11 A. | 1372 | DC | 28 M. | 1422 | D | 12 A. | 1472 | ED | 29 M. | 1522 | E | 20 A. | 1572 | FE | 6 A. | 1622 | B | 27 M. |
| 1323 | B | 27 M. | 1373 | B | 17 A. | 1423 | C | 4 A. | 1473 | C | 18 A. | 1523 | D | 5 A. | 1573 | D | 22 M. | 1623 | A | 16 A. |
| 1324 | AG | 15 A. | 1374 | A | 2 A. | 1424 | BA | 23 A. | 1474 | B | 10 A. | 1524 | CB | 27 M. | 1574 | C | 11 A. | 1624 | GF | 7 A. |
| 1325 | F | 7 A. | 1375 | G | 22 A. | 1425 | G | 8 A. | 1475 | A | 26 M. | 1525 | A | 16 A. | 1575 | B | 3 A. | 1625 | E | 30 M. |
| 1326 | E | 23 M. | 1376 | FE | 13 A. | 1426 | F | 31 M. | 1476 | GF | 14 A. | 1526 | G | 1 A. | 1576 | AG | 22 A. | 1626 | D | 12 A. |
| 1327 | D | 12 A. | 1377 | D | 29 M. | 1427 | E | 20 A. | 1477 | E | 6 A. | 1527 | F | 21 A. | 1577 | F | 7 A. | 1627 | C | 4 A. |
| 1328 | CB | 3 A. | 1378 | C | 18 A. | 1428 | DC | 4 A. | 1478 | D | 22 M. | 1528 | ED | 12 A. | 1578 | E | 30 M. | 1628 | BA | 23 A. |
| 1329 | A | 23 A. | 1379 | B | 10 A. | 1429 | B | 27 M. | 1479 | C | 11 A. | 1529 | C | 28 M. | 1579 | D | 19 A. | 1629 | G | 15 A. |
| 1330 | G | 8 A. | 1380 | AG | 25 M. | 1430 | A | 16 A. | 1480 | BA | 2 A. | 1530 | B | 17 A. | 1580 | CB | 3 A. | 1630 | F | 31 M. |
| 1331 | F | 31 M. | 1381 | F | 14 A. | 1431 | G | 1 A. | 1481 | G | 22 A. | 1531 | A | 9 A. | 1581 | A | 26 M. | 1631 | E | 20 A. |
| 1332 | ED | 19 A. | 1382 | E | 6 A. | 1432 | FE | 20 A. | 1482 | F | 7 A. | 1532 | GF | 31 M. | 1582 | G | 15 A. | 1632 | DC | 11 A. |
| 1333 | C | 4 A. | 1383 | D | 22 M | 1433 | D | 12 A. | 1483 | E | 30 M. | 1533 | E | 13 A. | 1583 | F | 31 M. | 1633 | B | 27 M. |
| 1334 | B | 27 M. | 1384 | CB | 10 A. | 1434 | C | 28 M. | 1484 | DC | 18 A. | 1534 | D | 5 A. | 1584 | AG | 1 A. | 1634 | A | 16 A. |
| 1335 | A | 16 A. | 1385 | A | 2 A. | 1435 | B | 17 A. | 1485 | B | 3 A. | 1535 | C | 28 M. | 1585 | F | 21 A. | 1635 | G | 8 A. |
| 1336 | GF | 31. M. | 1386 | G | 22 A. | 1436 | AG | 8 A. | 1486 | A | 26 M. | 1536 | BA | 16 A. | 1586 | E | 6 A. | 1636 | FE | 23 M. |
| 1337 | E | 20 A. | 1387 | F | 7 A. | 1437 | F | 31 M. | 1487 | G | 15 A. | 1537 | G | 1 A. | 1587 | D | 29 M. | 1637 | D | 12 A. |
| 1338 | D | 12 A. | 1388 | ED | 29 M. | 1438 | E | 13 A. | 1488 | FE | 6 A. | 1538 | F | 21 A. | 1588 | CB | 17 A. | 1638 | C | 4 A. |
| 1339 | C | 28 M. | 1389 | C | 18 A. | 1439 | D | 5 A. | 1489 | D | 19 A. | 1539 | E | 6 A. | 1589 | A | 2 A. | 1639 | B | 24 A. |
| 1340 | BA | 16 A. | 1390 | D | 3 A. | 1440 | CB | 27 M. | 1490 | C | 11 A. | 1540 | DC | 28 M. | 1590 | G | 22 A. | 1640 | AG | 8 A. |
| 1341 | G | 8 A. | 1391 | A | 20 M. | 1441 | A | 16 A. | 1491 | B | 3 A. | 1541 | B | 17 A. | 1591 | F | 14 A. | 1641 | F | 31 M. |
| 1342 | F | 31 M. | 1392 | GF | 14 A. | 1442 | G | 1 A. | 1492 | AG | 22 A. | 1542 | A | 9 A. | 1592 | ED | 29 M. | 1642 | E | 20 A. |
| 1343 | E | 13 A. | 1393 | E | 6 A. | 1443 | F | 21 A. | 1493 | F | 7 A. | 1543 | G | 25 M. | 1593 | C | 18 A. | 1643 | D | 5 A. |
| 1344 | DC | 4 A. | 1394 | D | 19 A. | 1444 | ED | 12 A. | 1494 | E | 30 M. | 1544 | FE | 13 A. | 1594 | B | 10 A. | 1644 | CB | 27 M. |
| 1345 | B | 27 M. | 1395 | C | 11 A. | 1445 | C | 28 M. | 1495 | D | 19 A. | 1545 | D | 5 A. | 1595 | A | 26 M. | 1645 | A | 16 A. |
| 1346 | A | 16 A. | 1396 | BA | 2 A. | 1446 | B | 17 A. | 1496 | CB | 3 A. | 1546 | C | 25 A. | 1596 | GF | 14 A. | 1646 | G | 1 A. |
| 1347 | G | 1 A. | 1397 | G | 22 A. | 1447 | A | 9 A. | 1497 | A | 26 M. | 1547 | B | 10 A. | 1597 | E | 6 A. | 1647 | F | 21 A. |
| 1348 | FE | 20 A. | 1398 | F | 7 A. | 1448 | GF | 24 M. | 1498 | G | 15 A. | 1548 | AG | 1 A. | 1598 | D | 22 M. | 1648 | ED | 12 A. |
| 1349 | D | 12 A. | 1399 | E | 30 M. | 1449 | E | 13 A. | 1499 | F | 31 M. | 1549 | F | 21 A. | 1599 | C | 11 A. | 1649 | C | 4 A. |

Tito jsou nehnutedlní svátkové po celý rok, t. j. kteří se v roce nemění, ale vždy v ty dni, jakož zde udáno jest, připadají. V nich zvláštní pozor míti sluší na litery čili čteny neděl, poněvadž se podle nich všecka data vyhledávaji. V kterém roce ku př. B jest litera nedělní, tam všickni ti dnové, před kterýmiž B stojí, jsou neděle; následovně C pondělí, D úterý atd. Některá k tomu potřebná poznamenání níže přiložím.

Hnutedlní svátkové jsou ti, kteří každoročně se mění, a buďto dříve nebo později v roce svěceni bývaji, jako ku př. veliká noc, která v rozličných létech na kterýkoli den mezi dni 22. března a 25. dubna připadati může, pročež i každoročně masopust delší neb kratší bývá. Všickni tito svátkové řídí se podlé velikonoci, jakožto ve přiležící všeobecné tabuli (Tab. A.) viděti jest; potřebí mi tedy jen věděti, kdy kterého roku velikánoc se světí, abych o všech ostatních svátcích také se dověděl.

Klíče tedy k nalezení všech svátků každého roku jsou: 1. v nehnutedlných svátcích litery nedělní; 2. ve hnutedlných den velikonoční. Tyto klíče potřebí mi oba míti ku každému roku, v kterémžto jakékoli datum vyhledati chci. Sestavil sem je v příležící tabuli (Tab. B.) od roku 1300 do 1649, podlé starého čili julianského kalendáře až po rok 1583, podlé nového pak čili gregorianského teprv od r. 1584, poněvadž teprv toho léta na sněmu obecním království českého dne 7. ledna přijat byl, jakož Veleslavín ve svém kalendáři historickém svědčí.

Podlé těchto tabulí již všecka data od r. 1300 do 1649 snadnou prací nalezena býti mohou. Vysvětlím to některými příklady. »Král Václav umřel l. 1419, ve středu po nanebevzetí panny Marie;« svátek tento nehnutedlný světívá se vždy 15. srpna; litera nedělní l. 1419 byla A (viz Tab. B.), tedy okolo 15. srpna byly 13 a 20 neděle (viz měsíc srpen) nanebevzetí bylo v outerý, a středa po něm tedy 16. srpna; tedy král Václav umřel l. 1419, 16. srpna. Aneb: »král Jiří korunován l. 1458, v neděli před sv. Stanislavem;« svátek tento nehnutelný stojí vždy 8. máje; litera nedělní l. 1458 byla A (viz Tab. B.); tedy nejbližší neděle před sv. Stanislavem byla 7. máje (viz měsíc máj) a tohoto dne, totiž 7. máje 1458, korunován jest král Jiří. Aneb: »Sigmund kníže Litevský jat v Praze l. 1427, u veliký čtvrtek;« tototě svátek hnutedlný; veliká noc l. 1427 byla 20. dubna (viz Tab. B.), tedy veliký čtvrtek před tím 17. dubna. Aneb: »král Vladislav umřel l. 1516, ve čtvrtek před květnou nedělí;« to zase svátek hnutedlný; velikánoc l. 1516 byla 23. března (viz Tab. B.), května neděle tedy 16. března,

smrtná neděle 9. března (viz Tab. A.), a čtvrtek mezi oběma tedy 13. března; tedy umřel l. 1516, 13. března. To snad postačí k ukázání, kterak tabulí těchto užívati sluší.

Ale ještě potřebí mi některé zprávy dáti k místnějšímu a neomylnému užívání naučení tohoto; a sice

## I. O přestupních létech.

Každý čtvrtý rok jest přestupný, t. j. počítá v měsící únoru o jeden den více, kterýž se den přestupní nazývá, a mezi den 23. a 24. února měsíce se vkládá, po čemž den sv. Matěje, kterýž v obecném roce na den 24. února stojí, v přestupním na den 25. připadá. Den tento přestupní nemá žádné litery nedělní, a v kalendáři římském se za příčinou jeho den »VI kal. Mart.« (viz měsíc únor) opakuje, pročež se rok přestupní latině »bissextilis,« nazývá.

Každý přestupní rok má dvě litery nedělní (viz Tab. B.); první z nich platí pro dny všecky od počátku léta až po den přestupní (24. února); druhá pro dny všecky ode dne 25. února až ku konci léta. Tuto proměnu působí rok přestupní ve svátcích nehnutedlných.

Na proměnu však, kterou ve hnutedlných svátcích působí, ještě pilněji hleděti sluší: totiž, že všickni hnutedlní svátkové v létech přestupních, od 18. ledna až do 28. dne měsíce února, o jeden den později připadají, nežli v létech obecných, podlé kterýchžto jediné v Tab. A. postaveni jsou; jakož pak vědomo, že v přestupních létech měsíc únor o jeden den více (totiž 29 dnů) počítá. Pročež jestliže v přestupním roce velikánoc ku př. v den 22. března se světí, tedy neděle devítník ne 18. ale 19. ledna, popeleční středa ne 4. ale 5. února připadá atd. A totéž o všech jiných hnutedlných svátcích od 18. ledna až do konce měsíce února znamenati sluší.

## II. O jménách svátečních.

Ne všem známa jsou všecka jména, často již zastaralá a neobyčejná, svátků jak nehnutedlných tak i hnutedlných; zvláště pak tak nazvaní introitové sváteční, podlé kterých mnohá data ve starých pamětech se udávají. Pro snadnější jich nalezení postavím tu tedy krátký jich registřík podlé abecedy.

1. Jména svatých a světic. Abdon 30. Jul. Adauct 30. Aug. Adelgunda 30. Jan. Afra 7. Aug. Agatha 5. Feb. Agapit 18. Aug. Alban 21. Jun. Alexius 17. Jul. Alžběta 19. Nov. Ambrož 4. Apr. Anéžka 21. Jan. Anna 26. Jul. Antonín 17. Jan. Apollinaris 23. Jul. Apollonia 9. Feb. Arnolf 18. Jul. Augustin 28. Aug. Barbora 4 Dec. Barnabáš 10. Jun. Bartoloměj 24. Aug. Benedikt 21. Mart. (11. Jul.) Bernhard 20. Aug. Blažej 3. Feb. Bonifacius 5. Jun. Brigitta 1. Feb. Brikcí 13. Nov. Cecilie 22. Nov. Cyriak 16. Mart. (8. Aug.) Cyrill a Method (Crha a Strachota) 9. Mart. Dionys (Diviš) 9. Oct. Dorota 6. Feb. Erasim 3. Jun. Erhart 8. Jan. Fabian a Šebestian 20. Jan. Felix (in Pincis) 14. Jan. Felix a Adauct 30. Aug. Filipp a Jakub 1. Máj. Florian 4. Máj. František 4. Oct. Jiljí (Aegidius) 1. Sept. Jiří 23. Apr. Gothard 5. Máj. Haštal (Castulus) 26. Mart. Hata 5. Feb. Havel 16. Oct. Hedvika 15. Oct. Helena 15. Apr. Hieronymus 30. Sept. Hippolyt 13. Aug. Hotart 5. Máj. Jan evang. 27. Dec. Jan Burian 26. Jun. Jan a Pavel 26. Jun. Jan v oleji 6. Máj. Jana narození 24. Jun. — početí 24. Sept. — stětí 28. Aug. Jan zlatoustý 27. Jan. Jakub 25. Jul. Ignac 1. Feb. Josef 19. Mart. Julian 9. Jan. Juliana 16. Feb. Kalixt 14. Oct. Karel vel. 28. Jan. Kateřina 25. Nov. Kedruta (Gertrud) 17. Mart. Kylian 8. Jul. Klara 12. Aug. Kliment 23. Nov. Kolman 13. Oct. Kolumban 24. Oct. Kordula 22. Oct. Korona 20. Feb. Kosmas a Damian 27. Sept. Kristina 24. Jul. Kunhuta 3. Mart. (9. Sept.) Lampert 17. Sept. Leonard (Linhart) 6. Nov. Lev 11. Apr. Lidmila 16. Sept. (10. Nov.) Linus 26. Nov. Longin 15. Mart. Lucia 13. Dec. Lukáš 18. Oct. Marek apošt. 25. Apr. Marek pap. 7. Oct. Marcellus 16. Jan. (2. Jun. vlastně Marcellinus). Maria (viz dole). Maria Magdalena 22. Jul. Marketa 13. Jul. Marta 29. Jul. Martin 11. Nov. Matouš 21. Sept. Matěj 24. (25.) Feb. Mauricius 22. Sept. Maurus 15. Jan. Medardus 8. Jun. Michal 29. Sept. Mikuláš 6. Dec. Nětiše (Agnes) 21. Jan. Nikasius 14. Dec. Ondřej 30. Nov. Osvald 5. Aug. Otmar 16. Nov. Paulin 31. Aug. Pavel p. p. 10. Jan. Pavla obrácení 25. Jan. — památka 30. Jun. Petra a Pavla 29. Jun. Petra stolování (v postě) 22. Feb. — v okovách 1. Aug. Petronella 31. Máj. Polykarp 26. Jan. Praxeda 21. Jul. Priška 18. Jan. Prokop 4. Jul. Protasius a Gervasius 19. Jun. Quintin 31. Oct. Remigius 1. Oct. Roman 9. Aug. Rufus 27. Aug. Řehoř 12. Mart. Saturnin 29. Nov. Servacius 13. Máj. Severin 23. Oct. Sigmund 2. Máj. Silvester 31. Dec. Sixtus 6. Aug. Sofia 15. Máj. Stanislav 8. Máj. Šimon a Judas 28. Oct. Školastika 10. únor. Šťastný 14. Jan. (30. Aug.) Štěpan papež 2. Aug. — král 20. Aug. — muč. 26. Dec. Tiburcius 14. Apr. Timoteus 24. Jan. Tomáš apošt. 21. Dec. —

z Aquin. 7. Mart. — Kantuar. 29. Dec. Urban 25. Máj. Uršula (Voršila) 21. Oct. Valentin 21. Feb. Viktorin 5. Sept. Vincenc 22. Jan. Vitalis 28. Apr. Václav 28. Sept. — přenešení 4. Mart. Vavřinec 10. Aug. Valpurga 25. (26.) Feb. Willibald 7. Jul. Vít 15. Jun. Vojtěch 23. Apr. Zbožný 30. Aug.

2. Marie panny (matky boží) svátkové: nanebevzetí 15. Aug. — narození 8. Sept. — navštívení 2. Jul. — obětování 21. Nov. — početí 8. Dec. — zasnoubení 23. Jan. — zvěstování 25. Mart. — Matka boží kořenná 15. Aug. — semenná (tuším že) 8 Sept. — sněžná 5. Aug. — veliká 15. Aug. —

3. Ostatní svátkové nehnutelní: Boží křtění 6. Jan. — Čtyr korunovaných 8. Nov. — Deset tisíc rytířův 22. Jun. — Dušiček 2. Nov. — Jedenácte tisíc děvic 21. Oct. — Hromnice 2. Feb. — Kříže sv. nalezení 3. máje, — povýšení (posvěcení) 14. Sept. — Moudrosti boží 17. Dec. — Mlaďátek 28. Dec. Narození Krista pána 25. Dec. — Pět bratří 12. Nov. — Proměnění Krista pána 6. Aug. — Rozeslání apoštolů 15. Jul. — Sedm bratří 10. Jul. — Sedm usnulých 27. Jun. — Svíčky, den svíček 6. Jan. — Štědrý večer 24. Dec. — Všech svatých 1. Nov.

4. Svátkové hnutedlní (viz Tab. A.): Neděle bílá, dominica in albis, první po velikonoci; — černá, dom. Judica, pátá postní; — devítník, Septuagesima; — po devítníku, Sexagesima; — družebná, Laetare, čtvrtá postní; — křížová, Rogate, pátá po velikonoci; — kýchavná, Oculi, třetí postní; — květná, (kvietnice, na květy) Palmarum, šestá postní; masopustní, Quinquagesima, neděle před postem; — prosebná, Rogate, pátá po velikonoci; — provodní, Conductus paschae, první po velikonoci; — smrtná, Judica neb Passionis, pátá postní. Středa: popeleční, neb popelec, aneb škaredá středa, dies cinerum, Aschermittwoch; — sazometná středa, před velikonocí.

Čtvrtek tučný, před nedělí masopustní.

Středopostí jest ten čtvrtek mezi nedělí Oculi a Laetare; Mitterfasten.

Svátost, den svátostí, jest pátek po neděli provodní.

Suché dni jsou čtvery, a sice: 1. postní, počínají ve středu po první neděli postní; 2. letniční, počínají ve středu po letnících čili po neděli svatodušní; 3. před svatým Václavem, počínají ve středu po povýšení sv. Kříže; 4. adventní, počínají ve středu po sv. Lucii.

Introitové latinští: Ad te levavi, první neděle adventní; Adsperges me (?); Cantate, čtvrtá po velikonoci; Circumdederunt me, devítník; Domine ne longe, květná; Esto mihi, masopustní; Exaudi, šestá po velikonoci; Exsurge, neděle po devítníku; Invocavit, první neděle postní; Jubilate, třetí po velikonoci; Judica, pátá postní; Laetare, čtvrtá postní; Misericordias, druhá po velikonoci; Oculi, třetí postní; Populus Sion, druhá adventní; Quasimodogeniti, první po velikonoci, provodní; Reminiscere, druhá postní; Rogate, pátá po velikonoci; Vocem jucunditatis, tatéž neděle pátá po velikonoci. — Largum sero, štědrý večer; Salus populi, středopostí; Sitientes, sobota před Judica, atd.

Ostatním svátkům hnutelným vyrozumí se z Tab. A. pročež o nich zde řeči šířiti nechci.

Při této však zprávě pominouti také nesmím, že u starých Čechů počátek roku ne vždy od 1. Jan. jako nyní, ale často již od předešlých vánocí, t. j. ode dne 25. Dec. počítán byl.

Posléze ještě věděti sluší, že staří králové čeští (kromě Karla IV.) léta kralování svého v Čechách vždy teprv ode dne korunování počítali: tak král Václav od 15. Jun. 1363; Sigmund od 28. Jul. 1420; Albrecht od 29. Jun. 1438; Ladislav od 28. Oct. 1453; Jiří od 7. máje 1458; Vladislav od 22. Aug. 1471; Ludvík od 11. března 1509. Máš-li tedy datum kralování přede dnem korunování, přidej léta kralování k letu korunování prostě; máš-li je ale po dni korunování, přidej léta kralování, bez jednoho, k létu korunování, a najdeš tím datum hledané. Ku příkladu: máš-li psaní krále Jiřího dd. den hromnic (2. Feb.), království léta devátého, tedy přidej devět let k r. 1458, a najdeš pravé datum l. 1467, 2. Feb. — máš-li pak je dd. všech svatých, (1. Nov.), král. léta desátého, tedy přidej let deset bez jednoho, t. j. devět, k r. 1458, a najdeš tak opět pravé datum l. 1467, 1. Nov. a t. d.

---

# 9. Výpisy z pamětí pana Karla z Žerotína.

*(Časopis Musea 1829, IV, 84—108.)*

Od 16. do 18. června 1829 dlel Fr. Palacký s hrabětem Vrbnou v Hořovicích*) a seznámil se tam s literární pozůstalostí velikého Moravana Karla z Žerotína. Hned na podzim téhož roku podal čtenářům českého časopisu musejního některé výpisy z pamětí jeho, k nimž přičinil úvod, jejž tuto klademe.

*) Korrespondence a zápisky I str. 188.

Kdo ze všech Čechů a Moravanů nezná jména velikého Karla z Žerotína? kdo neslýchal o jeho lásce k vlasti, o jeho štědré přízni k mužům učeným, o jeho neohrožené věrnosti k císaři Ferdinandovi II. v časích nebezpečenství, když zaslepení krajané naši všudy zbroje se chopivše, ono hrozné zanicení zbouřili, kterýmž posléze vlast sama v popel lehla? Avšak ačkoli slavné jméno Žerotínů skrze něho nesmrtedlným se stalo, předce známost života i zásluh jeho, které v posavadních historiích národu našeho dočísti se lze, tak chudá i velikosti muže toho nepřiměřena jest, že ji v tom tajiti, ovšem pak ve své váze nechati, bylo by provinění. Velicí charakterové historie jsou vzácné jmění celého člověčenstva i nejkrásnější chlouba národů; věrné jejich vyobrazení jest jako zrcadlo ušlechtilosti lidské, a živá nauka ctností vznešených. I jest to svatá povinnost národního dějepisce, obrazů takových krajanům svým netajiti, ale raději mysl i srdce jejich k nim co nejpilněji obraceti.

Mezi tolika muži velikými národu našeho jsou zvláště dva, jichžto předrahé památky, našemu věku na větším díle neznámé, mně do rukou se dostaly: totiž pana Vilíma z Pernšteina psaní všecka od r. 1520 a 1521, obsahem i slohem velice znamenitá, a p. Karla z Žerotína paměti soudu zemského i sněmů několik v Moravě držaných, od r. 1594 do 1614, a registra všelikých jeho psaní od r. 1591 do 1636, ač neúplná. Dá-li mi bůh k tomu dostačiti, chystám se obé někdy vlastencům dostatečně ve známost uvésti, a zprávy širší o životech mužů těchto i o věku jejich podati. Nyní jen krátce podotknu, že pan Karel, syn onoho p. Jana z Žerotína, kterémuž za Kralickou biblí šestidílnou děkovati máme (nar. 1564, dne 14. září na Brandejse nad Orlicí v Čechách), z mládí naukám doma i ve Štraspurku se vyučiv, všecky země západní Europy projel, a dlouhý čas u dvora krále Jindřicha IV. franského a navarského se baviv, jemu proti nepřátelům bojovati pomáhal; pak k službě vlasti své povolán jsa, nejprv jakožto soudce zemský v Moravě, potom v půtce mezi císařem Rudolfem a králem Matiášem, jakožto přední tohoto rádce a pomocník, v nejtěžších okolčnostech největších o tehdejší země upokojení zásluh nabyl, tak že i v Čechách i v Moravě časem svým již za »anděla s nebe poslaného« vyhlašován byl. Král Matiáš, uznav veliké jeho zásluhy, svěřil mu od r. 1608 do 1614 nejvyšší úřad hejtmanský v markrabství Moravském; kterýžto on s takovou opatrností a důkladností zastával, že, jakož to ze psaní jeho zjevné a patrné jest, nejen Moravu ale i Čechy všeobecného zbouření, kteréž již l. 1611 vypuknouti chtělo, uchránil. Kýžby stavové čeští l. 1618 byli hlasu jeho uposlechli! Ale nešťastný osud zaslepil a zchvátil je, že ani pokoji ani rozumu více místa dáti nechtěli.

To ku porozumění následujícím výpisům postačí; kteréžto já ze vlastního rukopisu jeho vybrané sem kladu, aby svědectví dali nejen o vlastenském duchu jeho, ale i o výmluvnosti, která někdy u veřejném jednání zemském, jak v Čechách tak i v Moravě panovala; též i o zvláštním spůsobu tehdejšího sněmování.

---

# 10. Charakteristika pana Bohuslava ze Švamberka a paní Magdaleny Švamberské rozené z Šellenberka. (r. 1830.)

*(Časopis Musea 1830, str. 267—275.)*

Z rukopisu universitní knihovny Pražské, jejž úvodem blíže označuje, vyňal Fr. Palacký dvě stati, k nimž pro orientování čtenářů napsal úvod, jejž tuto podáváme.

Charakteristiku tu sepsal asi v polovici XVI. století nejmenovaný mnich řádu sv. Františka k žádosti pana Jindřicha ze Švamberka a na Zvíkově, pravnuka nadepsaného pana Bohuslava. Nachází se v c. k. bibliotéce pražské v rukopisu, jak se zdá, původním, pod číslem XVII. E. 19, kterýž i jiné dva spisy téhož neznámého spisovatele, jeden »o chválách svaté panny Kateřiny,« druhý pak pod titulem »Naučení, můželi býti koupení platu bez hříchu a bez lichvy,« v sobě obsahuje. Jest pak to tentýž rukopis, o kterém Boh. Balbin ve třetí částce své Bohemia docta (podlé vyd. Ungarova st. 61) dosti obšírné zprávy dává.

Pan Bohuslav, syn pana Hynka Krušiny ze Švamberka, někdy (l. 1449) hejtmana kraje chebského, byl jeden z nejpamětnějších Čechů v druhé polovici XV. století. Krátké, ale dobré o něm zprávy nacházejí se v Březanově kronice Rosenberské, tištěné v časopisu tomto na r. 1828, ve svazku IV. na str. 67—69. Byltě zajisté několik let vladařem domu Rosenberského, a po smrti pana Zdeňka z Šternberka r. 1476 učiněn jest od krále Matiáše uherského nejvyšším hejtmanem všech zemí království Českého na královĕ místě s plnou mocí; když ale k ošemetným službám jemu neochotným se býti ukazoval, l. 1478 zrádným oukladem jat a do Uher na zámek Diósďör do vězení dán byl, a potom teprv l. 1479, po učiněném pokoji mezi králem Vladislavem a Matiášem, na snažné přímluvy propuštěn.

Pan Jan z Šellenberka, otec paní Magdaleny Švamberské, byl nejvyšším kancléřem království Českého za krále Vladislava r. 1480 až 1503. Podlé slov níže psaných spisovatele tohoto zdá se, že vychována byla na Boleslavi Mladé, která tehdáž panům Tovačovským z Cimburka, později panům Krajířům náležela, příznivě náchylným tehdejší jednotě bratří českých.

To snad k lepšímu porozumění následujícím dvěma charakteristikám poslouží, které tuto ponejprv na světlo se dávají, ačkoli již v p. Jungmannově historii literatury české na str. 204, čísl. 388 a 389 pod nepřiměřenými názvy oznámeny byly.

---

## 11. O panu Závišovi z Rosenberka.

Pokus historický (1831).

(*Časopis Musea 1831, I, 55—79, Radhost II, 77—98.*)

Čtvrtý ročník českého Časopisu musejního ozdobil Fr. Palacký původním článkem ze starších dějin českých, jehož předmětem jest život a tragický konec Záviše z Falkenštejna. I když byl dovršil své dějiny, právem považoval článek ten za nezastaralý a pojal jej do sbírky svých drobných sepsání z dějin českých.

Řádové feudalní a práva manská, kterýmiž se národové germanští ve středním věku řídívali, byli národům slovanským, pokud vědomosti naše stačí, původně a na počátku neznámi. Ustanovení jich ve vlasti naší jest jedna z těch otázek historických, na kteréž již náležitě odpověditi nelze; protože staří kronikáři naši si toho nevšímali, a jiných památek, které by nás o něm zpraviti mohly, nyní na rnále se nachází. A předce kdokoli nahlédne pilněji do nejstarších dějin vlastenských, brzy pozná, jak znamenité následky tu šíření řádův feudalních po sobě potáhlo.

Manské právo, jakož vědomo, neslo to v sobě, že vévodové a potom králové čeští považovali sebe za vrchní pány všech statkův pozemských ve vlasti. Naproti tomu páni a vládykové pokládali statky své za spupné, t. j. za svobodné a dědičné. Z tohoto sporu, povstaly mnohé půtky mezi oběma stranami, zvláště ve XIII. století až jim tuším za panování krále Václava II., skrze zaražení všeobecného archivu, desk totiž zemských a dvorských, konec učiněn.

Ve XII. století, pokud zákon vévody Břetislava I., aby potomci jeho trůn český po starších dědili, choval rozbroje v domu Přemyslovcův, panovníci čeští museli šlechtě zemské hověti a jí v osobování spupnosti statkův jejich tytýž povolovati. To však změnilo se, když r. 1212 dědičnost prvorozených na trůnu českém ustanovena, zvláště pak, když brzy potom rod Theobaldův, zákonem tím nových zkrácených a proto nespokojených, se skončil. Od té doby Otakarové čeští upevnivše se na trůnu, mnohé statky šlechtické, ku kterým se právo míti pravili, k sobě potahovali, aneb aspoň sobě v manství uvozovali. Nespokojenost tím zbuzena tuším že příčinou byla onoho zbouření r. 1248, kdežto Přemysl Otakar II., nedočkavý vlády, sám proti otci svému králi Václavovi I. povstav a se šlechtou odbojnou se spojiv, od vojska královského u Mostu poražen byl. Ale týž Přemysl Otakar II., nastoupiv potom r. 1253 trůn dědičný, a rozšířiv moc a vládu svou vnitř i zevnitř, jal se tím přísněji následovati příkladu otce svého.

Vyznati sluší, že toto usilování Otakarovo, ačkoli těžké a násilné se býti zdálo, vedlo předce k dobrému cíli. Všecka moc království Českého, a tudíž i moc Čechův samých, záležela na dokonalém sjednocení všech sil v národu, — tedy na zmnožení mocnosti královské v zemi, jakožto přirozeného spojiště jejich. Šlechta pak tehdejší česká, bažíc po dokonalé nezávisnosti, tím různila i zemdlívala sílu národní; každý chtěl na svých statcích sám požívati práva svrchovanosti, a státi se ne tak poddaným, jako raději spojencem krále svého, kterémuž by, kromě samovolné pomoci vojenské, dále ničím povinen nebyl. Kdyby takové snažení bylo se konečně podařilo, česká země byla by se dávno rozpadla na několik šlechtických obcí, a Čechové sami, jsouce národ ne podmanitelský ale rolničí, byli by posléze zakusili téhož osudu, kterýž zachvátil někdy ubohé Slovany na březích dolního Labe, Pěny, Sprevy a Odry.

Když tedy starý kronikář Dalemil žaloval na krále Otakara II., že pánům českým odjímal jich zboží a činil mnoho zlého, musí v tom považován býti za stranného svědka. Král Otakar byl pán nejen přísný, ale spravedlivý; aniž násilím, ale právem proti pánům postupoval, vypláceje, kde slušelo, jistiny na zástavách královských zapsané, jakož to jisté paměti dosvědčují. Ale mnozí ze vládyk toho věku, kteří raději sami bezpráví činiti nežli právo podnikati byli navykli, pokládajíce spravedlnost jim odpornou za násilí, vzali pána

svého proto v nenávist, a konečně, když mocí nemohli, zradou se nad ním vymstili.*)

Mezi šlechtici českými vynikali tehdáž mocí, slávou a bohatstvím Vitkovici, čili potomci z rodu Vítkova, páni totižto z Rosenberka, z Krumlova, ze Hradce, z Lomnice, z Oustí, ze Stráže a z Třeboně. Vládliť celými poledními Čechami, jmenovitě téměř celým nynějším Budějovskem a velikou částkou Prachenska i Táborska. Majíce ve službě své množství rytířstva i zbrojného lidu, činívali králům českým hrdostí svou časté nesnáze.

Král Otakar II., uznávaje bezpochyby potřebu hražených měst královských ve poledních Čechách, jak proti nepřátelům zahraničným, tak i k upevnění mocnosti královské v zemi, hledal osobiti sobě dvoje místo na statcích pánův Rosenberských. Od pana Čéče z Budivojic ujal staré Budivojice, vesnici na stoku Vltavy a Malše, dav jemu za to jiné zboží, a založil tu r. 1265 znamenité posavad město Budivojice (kteréžto brzy potom Budějovice přezváno). Kde ode věku Žižkova město Tábor stojí, tam někdy stálo Hradiště, náležející také pánům z rodu Rosenberského. Král chtěl i zde míti město pevné královské: tito páni však, nežli by ho králi dopřáli, raději je sami popelem položili a hradby jeho pobořili. Snad i více podobného stalo se, o čemž chudé kroniky věku tohoto mlčí. Tím ale zbuzena jest taková nenávist mezi králem a pány Vítkovci, že brzy nejen oběma stranám, ale i vlasti samé záhubnou se stala.

Když roku 1276 povstala první veliká válka mezi králem Otakarem a cís. Rudolfem, páni Rosenberští v největší potřebě králově k nepříteli se přirazivše a veliký počet vojska po sobě potáhše**), tím nemalou příčinu dali ku pokoření a ponížení krále svého (v listopadu r. 1276), kteréžto spojeno bylo se ztrátou Rakous, Štýrska, Korutan i Krajinska. I stalo se spravedlivým trestem, že Otakar,

---

*) »Odoaker, rex Bohemiae nobilis, quia populum Bohemiae, Austriae, Moraviae, Styriae, Carinthiae et Carniolae, qui ante sua tempora rapinis et spoliis assueti fuerant, multa austeritate compescuerat, et sine delectu personarum, in severitate justitiae ita magnum judicaverat sicut parvum: ob hoc praedicti nobiles eum latenter habuere odio, deseruerunt aciem ac ipsum cum paucis expositum hostibus dimiserunt« — jsou slova spisovatele téhož věku, in H. Pez Scriptor. rerum Austriac. tom. II, pag 1115.

**) Tak o tom praví Continuator Cosmae: »Eodem anno (1276) Vitkonides cum ingenti militia recesserunt a rege, et multa mala per regnum Bohemiae pauperibus et claustralibus intulerunt; et eo tempore rex nimium eorum auxilio indigebat.« Script. rer. bohem. I. 422.

navrátiv se zase do Čech, těmto pánům, aneb vlastně jen některým hlavním původům té zrady z rodu Rosenberského, statky odjal a je na věky z vlasti vypověděl.

Přední tehdáž rodu toho pán byl Záviše, příjmím z Falkenšteina, syn pana Budivoje na Hluboké a vnuk pana Jindřicha Vítkovce, pána Krumlovského. R. 1272 první o něm, tehdáž ještě mladém, děje se zmínka v listinách toho věku.*) Byltě pán bohatý, mocný, ušlechtilé postavy a výtečného ducha; o neobyčejném vtipu a vzdělanosti jeho svědčí jak umění básnické, kterým se skvěl, tak i domnění souvěkého lidu, že se vysoce znal na čáry a veškero černokněžnictví.**) On byl v čele odbojných, a tudíž vypověděných Vítkovcův; s ním spolu, jestli ne všickni Rosenberští, aspoň bratří jeho Vítek, Vok, Čeněk, Budivoj a Hrdoň, a strýcové jejich Jindřich a Vok, páni Krumlovští, byli ze země vypuzeni. I utekše se pod ochranu císaře Rudolfa, kterýž tehdáž již byl Rakousy sobě podmanil, hleděli také uvésti jemu v moc statky své na pomezí rakouském ležící. To bylo zase příčinou nových nevolí a různic: nebo když král na statky ty, jakožto právem zemským propadené, sahati počal, Rudolf, ujav se pana Záviše i bratří jeho, krále smlouvou mezi nimi 21. listop. 1276 učiněnou upomínal, kteroužto zaslíbeno bylo zapomenutí všech výstupkův od poddaných obapolně spáchaných; dokládaje při tom, že již páni Rosenberští byli jeho služebníci. Proti tomu ale král Otakar důkladně ozval se psaním dne 31. října 1277 k císaři daným,***) osvědčujíc se, že smlouvu onu svědomitě vždy zachovával i zachovati chtěl, ale že ani jemu, ani umluvcům samým nikdy na mysli netanulo, aby odbojní Vítkovci, jeho dědiční poddaní, měli smlouvy té v zemi české požívati; jelikož její hlavní výminka to hlásala, že Čechy celé zůstaveny se všemi obyvateli králi Otakarovi v starém právě; pročež že císaři neslušelo sahati jakýmkoli spůsobem přes hranice české do vnitřní správy zemské, proti svrchovanosti moci královské v Čechách. K hádce této připojilo se jiných více stížností, a brzy potom obě strany počaly se chystati k nové krvavější válce.

*) Viz M. Millauer Ursprung des Cistercienser-Stiftes Hohenfurt in Böhmen, Pr. 1814, na str. 63.

**) »Fuit in regno Bohemiae quidam supanus, dictus Zawisch, potens et dives, de magna prosapia oriundus, et nihilominus in arte magica non mediocriter edoctus.« Volcmari abbatis Fürstenfeld. Chronicon ap. Oefele, II., p. 532.

***) Viz Thom. Dolliner Codex epistolaris Primislai Ottocari II. Bohemiae re is, Viennae, 1803, na stránce 79 85.

Nebudeme na místě tomto šířiti, kterak velikomocný a vítězný někdy král Otakar ve veliké bitvě u Lavy dne 26. srpna 1278 i se 14 tisíci poddaných a spojencův svých zahynul. Pohříchu vyznati se musí, že i zde zrada uvedla nešťastného krále do záhuby. Však tenkráte nebyl to pan Záviše; anobrž tento, zdržuje se ve vojště Rudolfově, a lítost maje nad tím, co se bylo stalo i ještě státi se mělo, dal ten den před bojem vzkázati králi Otakarovi, chtěl-li by jemu a bratřím jeho zase milostiv býti, že by mu hotov byl přispěti ku pomoci; čemuž ale král odepřel, dokládaje, že od nevěrných žádné víry nadíti se nemohl.*) Snad taková přísnost jeho znovu popudila příbuzného Vítkovcův, pana Milotu z Dědic a z Benešova, kterýžto vedl díl vojska Otakarova, že v den bitvy s lidem svým odstraniv se, králi ku pomoci, když toho největší bylo potřebí, nepřispěl.

Po nešťastné bitvě té císař Rudolf, na důkaz dokonalého vítězství svého, jakož tehdáž obyčej byl, tři dni na bojišti s vojskem svým se pozdržel. Jen lehká jízda uherská, zvláště divocí Kumanové, po rotách honíce se pro kořist za nepřátely, od panův Miloty a Záviše poraženi a nazpět zahnáni jsou. Císař nechtěje, aby jimi země české pleněny byly, hned čtvrtý den po bitvě je do Uher rozpustil; sám pak s vojskem svým vlastním vtrhl na počátku měsíce září do Moravy, a položiv se polem u Evančič, tu třinácte dní se zabavil, ana veškera Morava až po Brno jemu se poddávala.

Mezitím královna Kunhuta, pozůstalá vdova po králi Otakarovi, vypravivši poselství k císaři, poroučela sebe i dítky své jemu na milost a v ochranu.**) Naproti tomu páni čeští a měšťané Pražští, nechtějíce, aby nepřítel celou vlast opanoval, jemu vstříc se postaviti a země hájiti umínili. K tomu cíli vyslavše na rychlost k markrabí Braniborskému Ottovi, příjmím Dlouhému, synu sestry Otakarovy Boženy, vyzvali jej na žold sobě ku pomoci;***) kterýžto v několika dnech přijev s plukem čtyr set jezdcův výborně ozbrojených, dodal Čechům nemálo mysli proti nepřátelům. Rudolf, ačkoli byl umyslil nejprv protáhnouti celou Moravu a na knížata Slezská se obořiti, však za poselstvím královny české změniv oumysl svůj, do Čech pospíchal. Ale sotva byl dostihl Habrův, už ho zprávy došly, že markrabě Otto a páni čeští chystali proti němu

*) Dalemil, kap. 92. Časopis česk. Museum, 1828, I str 57.

**) Chronicon Salisburgense ap. Pez, I. pag. 380.

***) Chronicon Claustroneoburg. ap. Adr. Rauch. I, 113.

pole; pročež zastaviv se na místě, (ano mezitím vojsko jeho plenilo celé okolí), skrze rychlé posly volal větší pomoc z Rakous a ze Štyrska za sebou; kterážto když v říjnu za ním přispěla, počal táhnouti ku Praze dále. S druhé strany markrabě Otto a vojsko české vypravivše se, když císař již přes Čáslav až ku klášteru Sedlci a k Horám Kutným byl dorazil, oni hotovi jsouce k boji, u Kolína proti němu se postavili. Nová bitva měla konečně rozhodnouti osud království Českého. Ale biskup Olomucký Bruno, přední někdy a nejtajnější rada krále Otakara, nechtěje dopustiti nového krve prolití, a sám o své ujmě přibrav se do vojska Rudolfova, požádal přítomného tu arcibiskupa Salcburského Fridricha, aby s ním přičinil se o zprostředkování pokoje s obou stran. Tu Rudolf, nejsa další války žádostiv, snadně dal se nakloniti k rokování o pokoj; posléze i Otto i páni čeští k tomu svolili. Ustanoveni jsou čtyři umluvci, se strany Rudolfovy hrabě Menhard Tyrolský a purkrabě Normberský, s české pak strany Bruno, biskup Olomucký a Otto příjmím se střelou, markrabě Braniborský, bratranec Otty Dlouhého, k nim přidán za pátého a vrchního umluvce s obou stran arcibiskup Salcburský. Tři dni rokováno mezi nimi, až na tom zůstali, že měly smlouvy svatební, někdy mezi dítkami císaře Rudolfa i krále Otakara učiněné, časem svým dokonati se, k náhradě škod válečných, kteréž sobě císař na 40 tisíc hřiven počítal, jemu Morava na pět let zastavena býti, králi pak Václavovi českému, tehdáž teprv sedmiletému, markrabě Otto za poručníka i za správce království Českého ustanoviti se. Tím spůsobem ještě před polovicí měsíce října 1278 uveden zase pokoj do Čech a země od nepřátel osvobozena jest. Brzy potom, v měsíci prosinci 1278, mladí snoubenci od královny Kunhuty děti její král Václav i kněžna Anežka, od císaře pak tolikéž děti jeho Rudolf a Guta, do Čáslavi aneb (raději) do Jihlavy*) přivedeni, a tu s velikou slavností ponejprv oddáni, ale potom zase rozloučeni jsou.

*) Těžko rozhodnouti, v Čáslavi-li či v Jihlavě se to stalo. České kroniky o tom mlčí, v Rakouských stojí jedno i druhé. Souvěké Chronicon Claustroneoburgense praví na r. 1279: »Filius regis Bohemiae filiae regis Rudolfi in Schazlabs matrimonialiter est conjunctus.« Též souvěká tak nazvaná zlatá kronika v Hormayrově Archivu na r. 1827, str. 448, svědčí: »Rex Rudolfus filiam suam filio regis Boemiae desponsatam usque in Schatzlauiam misit, ubi tunc primum matrimonium consummatur, mense Januarii.« Naproti tomu Ottokar Hornek, kronikář německý, kterýž při té slavnosti sám přítomen byl, a ji široce popisuje, praví, že se to stalo v městě »Triglav« neb

Po návratu císaře Rudolfa z Čech a z Moravy pan Záviše, zdržuje se v Moravě, krajiny té vedle pana Miloty z Dědic proti Kumanům, kteří na loupež do Moravy často vybíhali, udatně hájiti pomáhal. Brzy pak podala se mu příčina i Čechům nápomocnu býti proti nátisku cizozemcův.

Markrabě Otto, uvázav se proti vůli královny Kunhuty ve vládu země České, tehdáž ještě bohatstvím oplývající, a k tomu lakomstvím veden jsa, Čechy skrze lidi své, kteřížto z Braniborska, ze Sas a z Turinska houfně k němu se valili, náramně chuditi a sužovati počal. Královna vdova i děti její na hradě Pražském více jako vězňové, nežli jako přátelé ostříháni, a brzy nejen pánům českým, alebrž i samému nově posvěcenému biskupovi Pražskému Tobiáši, když své první řády kněžské u sv. Víta dne 25. března r. 1279 konati chtěl, přístupu do zámku zbráněno. Cizozemci na ouřady zemské dosazováni jsouce, Čechy všelijak loupili, zvláště když markrabě Otto, zemi opustiv, na místě svém biskupa Eberharda Bamberského, muže hrdého a násilného, za vladaře v Čechách ustanovil. Tu Čechové proti cizozemcům těm bouřiti se a válku zdvihati počali, jsouce k tomu podtají královnou samou nabádáni.*) Otto boje se, aby páni čeští nejen hradu Pražského, ale i osoby mladého krále se nezmocnili, kázal královnu vdovu i s dětmi jejími v tuhé zimě náhle v noci 25. ledna 1279 z Prahy na hrad Bezděz odvésti, a tam chovati pod přísnou stráží cizozemskou. Ta věc musila popuditi Čechy ještě více k nevoli. Válka proti násilníku a holotě jeho stala se nyní všeobecnou; udatně a hrdinsky počínali sobě zvláště pan Hynek z Dubé, pan Jaroslav Jablonský z Lemberka a pan Ctibor z Lipníka s jinými. Sám pan Záviše, podlé svědectví Dalemilova, ku pomoci Čechům prospěšné boje proti cizozemcům vedl. Ale veliký díl měst českých, majíce obyvatele a posádky německé, pomáhali Ottovi proti pánům českým. Tím vlast se všech stran náramně hubena, města i vesnice popáleny, lid mečem, loupeží a hladem mořen. Mezitím (v červnu 1279) královně Kunhutě událo se utéci z tvrdého vězení, nejprv do Prahy, potom do Opavy, odkudž, již na svobodě jsouc, do Znojma Moravského, kdežto tělo manžela jejího již od velikonoci r. 1279 le-

---

»Driglach«, což po něm nejen rakouští, ale i domácí naši historici všickni za Jihlavu uznávají.

*) »Regina relicta regis quondam Boemiae una cum melioribus terrae rebellat Ottoni marchioni Brandenburgensi.« Chronicon Salisburgense ad ann. 1279 ap. Pez, I. 381.

želo, se odebrala; načež Otto krále Václava z Bezdězí opět dále do Žitavy zavésti dal. Válka vždy krutější a krvavější trvala až do 25. listopadu 1280, kdežto s obou stran nejprv příměří, potom i pokoj oblíben byl. Otto zajisté, vida že proti zemi konečně odolati nemohl, přijel do Čech osobně zase, a rozepsav sněm valný ke svátkům vánočním r. 1280, počal jednati se stavy o navrácení pokoje a řádu zemského. Rokováno ještě v měsíci lednu 1281, a konečně ustanoveno s obou stran, že stavové ku poslušenství markrabě Otty se navrátí, avšak aby všickni cizozemci z Čech vyhostěni, král Václav do Prahy zase přiveden, a biskup Pražský Tobiáš s panem Děpoltem z Risenberka, nejvyšším sudím, za správce království v nepřítomnosti markrabově nařízeni byli. Za to slíbili stavové čeští markrabi ke dni 1. máje 1281 položiti 15 tisíc hřiven stříbrných Pražského čísla. Smlouvy tyto ve všech článcích splněny, kromě že král Václav teprv o dvě léta později, po nových ouplatcích, Čechům vydán jest.

Když královna Kunhuta ve Znojmě s dvorem svým se usadila, pán Záviše, také v Moravě přebývaje, neopominul přístupu sobě u ní hledati a o milost její státi; doufalť zajisté, kdyby matka budoucího krále k němu laskavě se naklonila, že by potom tím snáze zjednati sobě mohl navrácení statkův českých.*) To co do královny nad naději a spravedlnost se mu povedlo. Kunhuta zajisté — ať v tom užiji slov Hájkových — »znamenavši jej býti nad jiné všecky krasší tváři a výborné postavy, a že vždycky vesel jest, žádala s ním míti oučastenství v veselí, a jeho při sobě zdržela tak dlouho, až z něho synem počala, a porodivši, rozkázala jemu na křtu dáti jmeno Jan.« Opat Zbraslavský dokládá, že Záviše královnu nějakými kouzly k milování popudil: »reginae animum in amorem suum quibusdam nigromantiae conatibus ipsam circumveniens, provocavit;« a od té doby prý královna Záviše do smrti více neopustila.

Klevety provozují nejen v obecném životě nevážnou moc svou, ale vtírají se pohříchu často i do historie samé. Již za starodávna

---

*) Petr opat Zbraslavský tak o tom píše: »Erat his diebus baro quidam de Bohemia, Zevissius nomine, quem culpis suis exigentibus rex Ottakarus proscriptionis sententiae mulctandum duxerat, eum quoque cum tota sua domo perpetui dispendiis exilii irrevocabiliter deputarat. Hic rege Ottakaro defuncto Chunigundam reginam in Moravia manentem adiit, cui non tam obsequiis promptior, quam colloquiis familiarior ceteris militibus esse coepit; sperabat etenim, quod statum pristinum recuperaturus possessiones suas in regno sine difficultate resumeret, si coram regina, quacunque calliditate adjutus, familiaritatis gratiam inveniret.« V. Dobner Monum. V. 49.

domnívali se někteří lidé, že pan Záviše již za živobytí krále Otakara s královnou neslušně srozuměn, a proto prý od krále vypověžen byl; jiní ještě dále se domýšleli, že prý královna nabízela manžela svého proto k válce proti císaři, aby tam zahynul a ona potom tajné náklonnosti své tím lépe hověti mohla. První kronikář, však jen cizozemský, který tak psal,*) byl Volkmar, opat Fürstenfeldský v Bavořích, který za mládi své asi r. 1284 v Praze byl studoval, a okolo r. 1326 umřel; v Čechách teprv ve XV století jeden neznámý historický veršovec**) totéž domnění opětoval; novější pak dějepisci, zvláště cizí, na větším díle jemu přisvědčují. Ale to děje se aneb z nevědomosti, anebo z převrácenosti; oboje neslušně a nepravě. Souvěcí kronikáři nejen čeští, ale ani rakouští, nic o dověrné známosti obou osob před r. 1280 nevědí; ani sám Ottokar Hornek, který sice rád povídky a klevety sbírá i roznáší, nic o tom nepraví, alebrž dosti patrně znáti dává, že královna teprv po smrti královë se Závišem se oznámila. Tento pán zajisté sotva kdy na dvoře Otakarově bavil se; nebo již od r. 1265, kdežto král panu Čéčovi byl Budějovice odjal a pana Beneše z Falkenšteina, příbuzného Závišova, do vězení vsadil,***) trvalo záští mezi ním a pány Rosenberskými; aniž, pokud mně známo, před r. 1283 pan Záviše v královských listinách kde za svědka postaven jest. Co se o dávné nevěře Kunhutině bájí, za utrhání pokládati se musí, pokud se k tomu nenajde podstatnějších důvodův; nebo co Volkmar praví — lidské povídačky, jakož sám vyznává — jest tak nerozumné a hloupé, že o tom ani mluviti netřeba. Není mně činiti o bezouhonnost Kunhutinu, — dobrá máti byla by syna svého na Bezdězi neodběhla, — ale jest mi činiti o pravdu a spravedlnost historickou.

O náramném moru, který léta 1282 Čechy a dílem i Moravu svíral, plné jsou kroniky tohoto věku. Pomřelo prý v Praze lidu 20.000 a v ostatních Čechách asi 600.000; nebo za příčinou válek předešlých lidé několik let po sobě rolí zasívati nemohli, z čehož neslýchaná nouze a hlad, a z toho posléze morová rána povstala.

---

*) Regina Bohemiae de morte regis habetur suspecta, ideo quia ad pugnam multis suggestionibus ipsum compulit, et ideo non potest a nodulo suspicionis se penitus excusare vel enodare. Causa vero fuit . . . »Zawisch« etc. Viz Oefolovy staré kroniky bavorské, II. 532.

**) Viz Časopis musejní na rok 1828, svaz. 1, 54.

***) Viz Chronicon Claustroneoburg. ap. Pez, I. 464, a srovnej s tím Chronicon Osterhoviense ap. Adr. Rauch, I. 508.

Snad za tou příčinou markrabě Otto mladého Václava do Čech poslati se ostýchal; nebo teprv r. 1283, kdežto neobyčejná ouroda na polích se jevila, odevzdal ho Čechům a přivedl do Prahy dne 24. máje, kdežto dvanáctiletý král ten s nevýmluvnou všech Čechův radostí a slavností přivítán byl, a ihned v nejvyšší vládu zemskou sám se uvázal. Přední ouředníci zemští, kteréž tudíž ustanovil, jmenují se tito: pan Zbislav ze Třebuně, purkrabě Křivoklátský, byl nejvyšším komorníkem království Českého, pan Purkart z Vinterberka nejvyšším hofmistrem, pan Zdislav z Levenberka nejvyšším purkrabím Pražským, p. Sezima z Krašova nejv. truksasem a pan Beneš z Vartenberka nejv. češníkem.

První péče mladého krále byla povolati matku svou z Moravy k sobě; kterážto, za příčinou provinění svého, jen s báznı́ a s prosbami k němu se přibližovala. On však, zapomínaje rád na minulé časy, se srdečnou radostí přivítal ji, a dětinná oddanost jeho brzy zapudila všecku nedůvěru její. Tu jsouc upevněna v lásce syna svého, sama skrze některé pány české krále prositi počala za pana Záviše, který ještě vždy na Moravě po hradích se pokrýval, aby vina jemu odpuštěna a statkové jeho v Čechách navráceni byli; k čemuž král bez nesnáze svolil, a Záviše matce milého nejen ke dvoru svému povolal, ale brzy také nejvyšším hofmistrem království svého učinil.

Byli-li již dříve lidé, kteří na páně Závišovo počínání s nevolí patřili, nyní vidouce, an nad to nade všecko i štěstím světa oplýval, i moc vysokou nad jinými v království provozoval, popudili se tím větší nenávistí proti němu; zvláště an tento nový králův milostník a pěstoun, za jakoukoli příčinou, se šlechtou českou přísně a pánovitě nákladal. Praví o něm opat Zbraslavský,*) že on dvorem královským i samým králem vládl, všecky ouřady dle libosti své osazoval, všecky záležitosti království sám jediný řídil; učiv prý krále hrám dětinským, sám na jeho místě odpovědi dával, a výše nežli král ode všech vážen i šetřín byl. I ačkoli kronikáři tomuto, co do pana Záviše není ovšem věřiti, an z nenávisti, jakož dole spatříme, také nepravé o něm věci spisoval: však to pochybné není, že r. 1284 téměř sami páni Vítkovci a přátelé jejich dosazeni byli na ouřady zemské. Na místě nahoře psaných byli již pan Ojíř z Lomnice (Vítkovec) nejvyšším komorníkem, pan Hroznata z Husic (jenž měl Závišovu sestru za manželku) nejvyšším purkrabím Praž-

*) Chronicon Aulae Regiae, in Dobneri Monum. V, 51.

ským, pan Vítek z Krumlova podkomořím, pan Haman (Hynek) z Dubé nejv. truksasem, pan Jaroslav ze Šternberka češníkem, pan Radoslav nejv. písařem zemským. Tato veliká i náhlá změna příčinou byla záští mezi pány českými, kteřížto nyní na dvě strany se rozdělili: na jedné byli s panem Závišem a s novými ouředníky páni Jindřich z Rosenberka, Oldřich ze Hradce, Sezema ze Stráže, Hynek z Lichtenburka, Albrecht z Žeberka, Mutina z Kostomlat, Ondřej z Kavčíhory, Půta ze Mšena, Vilém z Miličína, Půta z Potenšteina, Soběhrd ze Žlutic, Holen z Vildšteina i přátelé jejich; proti nim stáli páni Purkart z Vinterberka, Zbislav ze Třebuně, Zdislav z Levenberka, Sezima z Krašova, Tobiáš z Bechyně, Beneš z Vartenberka, Bohuslav ze Zvíkova, Heřman z Hohenberka, Tobiáš ze Zvíkova i všickni příbuzní a přátelé jejich. Bylo se obávati, aby vnitřní válka skrze tato záští v Čechách znovu nevypukla; na štěstí však podařilo se, tuším královně Kunhutě, smířiti obě strany 25. máje 1284, v den památný navrácení se krále Václava do vlasti, tak že veřejný a slavný slib učinili, zachovati poddanost králi a pokoj mezi sebou.*)

Tak utvrzen jsa Záviše v moci své, požádal krále o zasnoubení sobě k manželství matky jeho, královny Kunhuty: čemuž když mladý král ochotně přivolil, oddavky obou slaveny byly po sv. Trojici r. 1285 s velikou slavností a pompou v Praze. Od té doby král Václav pana Záviše na místě otce svého ctil, a radovánky časté na dvoře královském vídány.

Páni čeští, kteří panu Závišovi nepřáli, nemohouce již v Čechách proti němu prospěti, do ciziny se utekli k císaři Rudolfovi, jakožto budoucímu tchánovi krále svého. Poselství a žaloby jejich slýchány byly tím ochotněji, čím více císař sám byl již od dávna proti Závišovi zanevřel; aniž pak mohl nestarati se o to, co hodného neb nehodného dálo se na dvoře budoucího zetě jeho. Smýšlení císařovo panu Závišovi nebylo neznámo; pročež když Rudolf povolal téhož léta 1285 krále Václava ke sjezdu do Chebu, a i Kunhuta se synem svým tam přijela, pan Záviše, sprovodiv je až k Chebu, sám s komonstvem svým nikoli do města vjeti nechtěl, císaři se nedůvěřiv. Tu tedy obapolná jich nenávist vyšla ponejprv na jevo.

---

*) Dvoje listiny, obsahující slib tento, chovají se podnes v cís. král. státním tajném archivu ve Vídni, kdežto sem je r. 1826 v rukou měl. Pan Záviše z Falkenšteina zde teprv na třetím místě po pp. Ojířovi a Hroznatovi, a sice beze všeho titule postaven jest; podle toho zdá se, že vláda, pánovitost a pýcha jeho nebyly předce tak nemírné, jak je opat Zbraslavský popisuje.

Ottokar Hornek praví, že Záviše i Kunhuta k tomu směřovali, aby král Václav syna jejich Jana neb Ješka, jakožto bratra svého, za markrabí moravského vyhlásil. Snad měl raději říci »za knížete Břeclavského«; mezitím buď jakkoli, vždy snáze tomu věřiti jest, nežli jiné povídačce, kterou i Hornek i Volkmar vypravují: Kunhuta prý, chtějíc viděti nového manžela svého na trůnu českém, hleděla otráviti syna svého krále Václava; k čemuž ale pan Záviše nejen prý nesvolil, ale ji z takového oumyslu i káral. Já obé to mezi ty lži kladu, kterýmiž historie Závišova tak hojně naprzněna. Nebo co Volkmar o tom otrávení píše, směšné jest a odvodu dalšího ani nepotřebuje.

Kunhuta sama umřela nenadálou smrtí dne 9. září 1285, a pochována slavně v kostele sv. Františka u mostu v Starém městě Pražském. Smrti její oplakávali velice nejen pan Záviše, ale i král Václav i mnozí Čechové, světští i duchovní; dávajíce tím patrné svědectví, že ač křehkostem poddána, však nikoli tak zlá nebyla, jak ji líčili cizozemci.

S počátku zdálo se, že příhoda ta neumenšila předešlé důvěrnosti a přízně mezi králem a otčímem jeho; brzy však sokům Závišovým snadnější zjednán přístup ku králi skrze přivedení mladé manželky jeho Guty do země, kterážto 4. července 1286 ponejprv na stolec královský u sv. Víta v Praze posazena byla. Komonstvo, které tato krásná i dobrá paní po sobě ke dvoru královu potáhla, záleželo na větším díle z nepřátel Závišových. Sám císař Rudolf nepřestával proti němu popouzeti v každém poselství svém, ačkoli nadarmo. *) Ale tím již celé postavení Závišovo na dvoře českém stalo se nejisté.

Roku 1287 ukázal se pan Záviše co polní vůdce. V Moravě, kteráž již zase ku království Českému připojena byla, tak velice se rozmohlo loupežnictví, že muselo brannou rukou a valnou mocí udušeno býti. Mezi loupežníky byli také někteří páni moravští, z nichžto však jeden, z rodu panův Kunštatských, Gerard z Obřan, již rok předtím (28. února 1286) králi na milost se dal, když tento spolu s knížetem Mikulášem Opavským a s panem Závišem do Brna byl přijel. Nyní ale proti jiným pole sbírati se muselo, v němžto sám král přítomen byl, ačkoli vrchní správa poručena panu Závišovi. Na samém klášteře Rajhradském chyceno loupežníkův do čtyr set, kteréžto král bez odkladu zvěšeti a postínat

*) Svědčí o tom Ottokar Hornek ve sbírce Pezově III, 185 a jiní.

kázal.*) Potom táhlo vojsko k Moravské Třebové, kdežto pan Fridrich z Schönburka dobyt a na závazek vzat; posléze obležen a dobyt hrad tvrdý Hohenstein, s kteréhož se v celém okolí mnoho loupeží bylo dálo.

Štěstí toto válečné stavu Závišovu přece polepšiti nemohlo. Pravilo se, že přátelé jeho v ouřadech zemských způsobem bezprávním bohatli; na něho sočeno u krále, že nic dobrého neobmýšlel. Nepřátelé jeho mezi pány českými nepřestávali vystříhati jak krále, tak i císaře Rudolfa, proti bůh ví jakovým ouskokům pana Záviše, kterýžto čím vlídněji se ku králi měl, tím za nebezpečnějšího pokládán. Mluveno veřejně, že krále svého podtají života zbaviti hledal. Záviše pohrdav takovými pověstmi,**) nicméně jako prvé veškeru moc ouřadu svého konal. Posléze zdařilo se sokům jeho, že ho u krále v podezření uvedli; snad že tomuto, již nad léta svá dospělému, vladařením svým do mocnosti jeho sahati se zdál. Avšak Václav ještě vždy, aspoň zevnitřně, ukazoval na sobě tutéž úctu a důvěru jako předtím k němu. Záviše ale, teprv proměnu tu zpozorovav, počal obmýšleti prostředky, kterakby nebezpečí naň se valící odvrátiti bylo.

Přátelství na dvoře královském v Uhřích, kteréž někdy královna Kunhuta byla jemu získala, smrtí její poulevilo. Aby je tedy znova upevnil, a tím i větší ochrany nabyl, počal sobě namlouvati k novému manželství kněžnu uherskou Jitku, sestru krále Ladislava příjmím Kumanského, tehdáž již ve klášteře žijící; král Ladislav s ochotností popřál mu jí a i potřebná dispensace od papeže brzy k tomu zjednána. S velikým a slavným komonstvem, po královsku, bral se pan Záviše k nevěstě své do Uher; ale přišed za Lichtenburk pod Železné hory, od pana Hamana (Hynka) z Lichtenburka loupežnicky přepaden, lidé jeho rozehnáni, vozové s drahými náklady pobráni, on pak sám stěží outěkem do Opatovic se zachoval. Nicméně sebrav se brzy po druhé ještě nádherněji a silněji, konečně do královského Bělehradu, sídla tehdáž uherských králův, se dostal; kdežto svatba jeho s velikým veselím a skvostně slavena jest. Vrativ se zase do Čech i s novou manželkou svou, od té doby opustil dvůr královský, a počal s Jitkou přebývati na zámku svém Fürstenberku (Svojanově).

---

*) Chron. Aulae Reg. ap. Dobner, V. 85. Anonym. chron. Austriac. ap. Adr. Rauch, II. 281.

**) Zewissius contra se insurgentem parvipendens infamiam, ut prius, universa disposuit etc. Chron. Aul. Reg. ap. Dobn. V. 56.

Skutek tento mluví sám dosti zřejmě. Jestliže Záviše hledal bezživotí krále svého, jakož opat Zbraslavský a po něm všickni naši kronikáři svědčí: čím se stalo, že se o ně nepokusil, pokud Václav ještě byl v rukou jeho? proč tím odkládal až po porodu dvou synův Václavových (Otakara r. 1287 a Václava r. 1288), kdežto všecko to zločinství nic mu více prospěti nemohlo? proč posléze sám odstranil se ode dvoru a tím nemožné učinil vykonání oumyslu svého? Z toho následuje, že anebo pan Záviše byl veskrz nerozumný, anebo celá ta řeč jen pouhé utrhání jest.

Roku 1288 narodil se panu Závišovi syn na hradě jeho Fürstenberku. Chtěje oslaviti křest toho zrozeňátka, zval k němu nejen krále Václava, ale i Ladislava krále uherského, i knížete Jindřicha Vratislavského; slavnost ta tuším ve Břeclavi, na hranicích zemí Moravské a Uherské státi se měla. Ale na dvoře Václavově byla zkáza Závišova již uložena. Nevidíte-li, tak pravili sokové jeho králi, že vás proto z Prahy zve, aby se vás tím snáze zmocniti mohl? čeho se v Praze, pro zbouření lidu, ostýchá, to na cestě aneb konečně na hodech samých ve skutek uvede. Václav tedy, osobně od Záviše prošen jsa, ke slavnosti sice přijíti připověděl: ale svolav některé své věrné do tajné rady, nyní teprv ohlásil se, že počínání Závišovo jemu již bylo nesnesitelné; že bezpečnost osoby královské to žádala, aby moc škodná tomu hrdému manovi odjata byla: aby tedy prostředky k tomu potřebné obmyslili. Uloženo především zmocniti se osoby Závišovy; potom že snáze bude se moci učiniti mezi nimi narovnání. O bezhrdlí jeho ještě ani řeči nebylo: nebo veliká částka pánův nechtěli o žádném násilí proti němu slyšeti.

Pan Záviše již na odchodu byl, komonstvo své předeslav, když ho poselství jmenem královým stihlo, aby pro pilné rozmluvení aneb sám sobě nevážil ještě jednou na hrad přijíti, anebo na krále dole v městě posečkati. Bez odtahu a ochotně vrátil se tedy s nemnohými služebníky nahoru, chvátaje a nevida, že když přes most do brány vjel, ona za ním spuštěna i větší díl komonstva jeho vyvřen. Přijev ku paláci, ssedl s koně a pěšky vzhůru pospíchal, ano i zde komonstvo se umenšovalo; jen tři ještě s ním byli, když vstupoval do pokojův, a i ti od desíti k tomu nastrojených mužův na místě zastaveni. Přišed až k věži, kdežto krále nalézti se domníval, a vida se osamělého, an osm ozbrojených pánův, mezi nimižto však i tři přátelé jeho, jej obstoupili, teprv spamatoval se v nebezpečí svém. Co to jest? co se tu počíná? ptá se. — »Jste u vazbě královč«, byla odpověď. »Ano, chci-li však!« vece a tasí

meč. Tu půtka svedena ovšem nerovná, však dlouho trvající: nebo pan Záviše byl nejen hrdinské mysli, ale i neobyčejně silný. Posléze ale přemožen a dán purkrabí Pražskému, panu Zdislavovi ze Šternberka, pod ochranu a stráž. Pověsti však té, že by pan Záviše jat byl, dlouho ani v městě ani v Čechách lidé věřiti nechtěli; tak veliká byla moc a vážnost jeho v zemi.*)

I poslal k němu král radu svou, žádaje, aby mu navrátil hrady ty a města, kteréž držel ještě posavad po královně Kunhutě. Ale Záviše, netajiv již nenávisti své proti králi, to učiniti zpečoval se, dokládaje, že hradové ti jemu v 50 tisících hřivnách stříbra od zemřelé královny zastaveni byli, kteréž ona, jakožto věno jí od krále Otakara někdy zapsané, synu svému Ješkovi k dědictví prý odkázala; dokud tedy těch peněz se mu nesloží, hradův těch že vzdáti nikoli nemíní. I kázáno panu Zdislavovi vsaditi ho do bílé věže, památného v historii naší vězení hlubokého a na spůsob žbánu vystaveného, ano na dně široké jsouc, nahoře ouzce se stýkalo.

V ukrutné vazbě té držán Záviše téměř plná dvě léta (1288 až 1290), nechtěje králi v ničemž povolným býti. O manželce a novém zrozeňátku jeho nečiní se ve starých pamětech nižádná další zmínka. Přátelé však, a zvláště bratří jeho, náramně se kormoutili a bouřili, ale bez účinku On sám dlouhý čas vazby své tím sobě krátil, že se s básnictvím obíral. Nejstarší o tom svědek není Hájek, ale nejmenovaný veršovec XV století, pravě: »v tom vězení Záviše mnoho dobrých piesní skládáše.« **) Ale písně ty časem již tuším zahynuly; nikdo zajisté o nich neví.

Vida král neústupnost Závišovu, použil posléze rady tchána svého Rudolfa ke skrocení jeho. Vypraviv vojsko do pole pod správou knížete Mikuláše Opavského, ouhlavního nepřítele Závišova, dal jej voditi svázaného před hrady ty, na kterýchž jeho posádky byly, a hroziti purkrabím jeho, nevzdají-li hradův, že pán jejich bez

*) Široce o tom píše Ottokar Hornek, tehdejší Dalemil rakouský, jakož se slušně jmenovati může, v Pezových Scriptt. rer. Austr. dílu třetím.

**) Viz časopis musejní na r. 1828, I, 61. Výraz ten »dobrých piesní« tušiti dává, že veršovec sám ty písně znal, a že tedy ve druhé polovici XV století ještě se byly neztratily. Možná že některé z písní jeho zachovaly se nám v rukopisu Kralodvorském, jenž právě z věku onoho pochází. Šíře o tom mluvil sem ve Vídeňských letopisech literatury na rok 1829. ve svazku čtvrtém, kamž o to čtenáře odesílám, nechtěje sám slov svých opakovati.

milosti utracen bude.*) Tím uhrozeni jsouce mnozí, vzdali hrady Když ale přitáhli před Hlubokou, nedaleko Budějovic, bratr Závišův pan Vítek nedbaje té hrozby, brániti se ustanovil; nevěřiltě zajisté, že by skutek ten vyvésti opravdový oumysl měli. Ale kníže Mikuláš, uživ té příležitosti ku pomstě, kázal hned na podhradí připraviti stroje k usmrcení jeho. Neprosiltě Záviše ani nepřátel svých o milost ani přátel o vzdání hradu; jen o zpovědníka požádal. Když pak posléze přístojícím o nevděčnosti Václavově mluviti a je příkladem svým vystříhati počínal, Mikuláš nedočkavý katům pospíšiti a jemu hlavu prknem k tomu připraveným sraziti kázal. To se dálo 24. srpna roku 1290. Pan Vítek, poznav nešťastný pád bratrův, zhrozil se skutku toho, a vzdav hrad, do Uher u vyhnanství se odebral, kdežto i umřel.

Považíme-li zdravě všecky okolnosti, vyznati musíme, že provinění Závišovo není nikoli tak na jevě, jako se od kronikářův našich udává. Sám opat Zbraslavský o tom jen pouhé řeči, nižádné pak důvody nepodává. Pulkava praví,**) že teprv na těch hodech, ku kterým krále svého zval, mělo se spiknutí proti němu státi: ale jaká to spravedlnost, která odsuzuje za to, co se ještě nestalo? Avšak Záviše, ač ke dvěma letům u vězení byl, ani před soud o spiknutí své předvolán, ani řádně odsouzen nebyl; anobrž, podle všech zpráv, po zajetí jeho nebylo ani řeči o spiknutí. Věc ta sama v sobě nepodobna, že by knížata a přátelé na hodech se vražditi měli; aspoň ušlechtilý charakter knížete Vratislavského poráží podezření takové. Ale jiná pravá příčina jest na jevě, proč mezi králem a Závišem tak ukrutné záští vzniklo: klenoty a hrady, které tento po Kunhutě měl a žádným spůsobem, leda za hotové peníze, vydati nechtěl. Mohla býti otázka, právem-li Kunhuta učinila jediného nepořádného syna dědicem veškerého jmění svého? Vždyť i řádné děti byly na živě. A tuto příčinu záhuby Závišovy klade tak nejmenovaný souvěký kronikář,***) pravě: Filius Odoacri regnare incipiens, Zebiscum, qui per reginam, quam duxerat, thesauros habere coeperat, nec regi assignare voluit, mortua quondam regina, eundem Zebiscum captivat et occidit.

---

*) »Postea Zawissus, regis Rudolfi consilio, ante singula castra deducitur, et eo mediante in potestatem regis revertuntur.« Haselbach chron. Austriac. ap. Pez. II. 743.

**) Dobner, Monum. bohem. III. 243.

***) Pez Scriptt. rer. Austr. II. 1115.

# 12. Pomůcka ku poznání řádův zemských království Českého v druhé polovici XIII století (1831).

*(ČČM. V (1831). 302—321, Radhost II, str 99—107.)*

Moravan Jan Schön, který v Královci Pruském povýšen na doktora práv, byl prof. D. Voigtem upozorněn na formulář objevený r. 1828 v tamním tajném archivu, který obsahuje listiny vyšlé z kanceláře králů českých Václava I., Otakara II. a Václava II. O formuláři tom napsal Dr. J. Schön zprávu ve článku: »Mittheilungen aus dem Königsberger geheimen Archive«, jejž otiskl Palacký v německém časopise musejním roku 1828 v sešitě lednovém na str. 71. a sl. Z popisu formuláře, jak jej Schön podal, nabyl Palacký přesvědčení o důležitosti jeho a přiměl hraběte Kašpara ze Sternberka k tomu, že dal celý formulář pro Museum přepsati. Jakmile přepis došel do Prahy, pustil se Palacký do jeho studia a uveřejnil na základe tohoto materialu listinného první svou práci o dějinách právních vlasti naší.*)

Staří obyčejové právní a celé zřízení zemské vlasti naší za panování vévod a králův domácích z rodu Přemyslova jsou vždy ještě tmou pokryti; nesnadnotě určiti, kterými zákony a řády národ náš se zpravoval, jakými zvláštními právy a povinnostmi značili se rozdílové stavův a společností; jakými spůsoby moc ouřední v zemi provozována, kterých prostředkův se užívalo ke zvelebení síly národní, ku pojištění a hájení veřejné bezpečnosti, ku plození a množení obecného pohodlí, k ušlechtění mravův a citův jak nábožných tak i čistě člověckých. Starožitných souvěkých zpráv o tom nikdež ještě sebraných nemáme; kronikáři naši na mále toho dotýkají; povídkám báječného Hájka víry přikládati nelze. Jeden jediný pramen nám ještě pozůstává, z kteréhožto zprávy o předmětech těchto s důvěrou čerpati sluší: to jsou staré písemnosti, listiny veřejně i soukromí psané, akta i dopisy všeliké z věku onoho, ježto bouřem a záhubám časův až podnes odolaly. Největší počet starých listin (Urkunden) potahují se, jak obyčejně, na právní záležitosti a závazky mezi osobami i obcemi; srovnávajíce je mezi sebou pilně a soudně, získáme tím konečně věrný obraz všech takovýchto potahův a svazkův, kterýmiž se národ byl zavázal, a tak tedy obraz občanského života předkův svých vůbec. Ale i zde nacházíme své zvláštní nedostatky a nesnáze: českého diplomatáře ještě nikdež

*) Srovnej článek H. Jirečkův: »Palackého práce o dějinách právních» v Památníku Palackého na str. 485 a sl.

sebraného nemáme; potřebítě staré listiny naše teprv po archivech doma i vně shledávati. Avšak staré archivy po Čechách na větším díle již dávno zašly; velice málo se jich nalezá, jichžto písemnosti výše nežli do druhé polovice XV století sahají. Příčiny toho jsou mnohé, aniž, jak se to stává, jen v rozbrojích husitských hledati se mají: ale o tom zde mluviti nebudeme. Chudoba naše v tom ohledu, srovnaná s nadbytkem krajin sousedních, k. p. Bavor, skoumatelům dějin vlastenských tuze cítiti se dává.

Nářek tento sloužiž poněkud za omluvu nedostatečnosti zpráv, prvních toho druhu, kteréžto vlastencům zde podáváme. Vzaty jsou větším dílem ze souvěkého rukopisu v tajném archivu Královeckém ve Prusích, obsahujícího formule listin veřejných z kanceláře české za panování králův Václava I., Otakara II. i Václava II. až po r. 1286 vyšlých, avšak s vynecháním dat a jmen. Dr. Jan Schön, viděv rukopis tento v Královci, první pozor náš naň obrátil;*) k žádosti pana hraběte ze Šternberka učiněn jest na místě přípis pro vlastenské Museum naše. Že formule tyto, v počtu 151, ze skutečných listin přepsány jsou, za to nám ručí nejen obyčej onoho věku, ale i shodnost jejich s některými originaly posavad zachovanými, i sám obsah jejich. Vztahujíť se pak dílem na zahraničné, nejvíce ale na vnitřní záležitosti království Českého pod králi nahoře jmenovanými. Zde jen na tyto poslední ohled bráti budeme, sestavíce, co v nich dějinného se nalezá, pod jisté rubriky, s odvoláním se na čísla přepisův musejních, též na jiné nám známé listiny, kdekoli jich k objasnění věci potřebí bude.

## 1. Sněmy. Vláda zákonodární.

O sněmích nacházíme zmínku již ve pamětech nejstarších vlasti naší; jmenujíť se tu obyčejně generale colloquium, generalis synodus, dieta, curia solennis atd. Na ně ku konci XIII století, kromě biskupa Pražského, pánův a vládyk, již i poslové hražených měst královských zváni bývali. Avšak o žádném písemním snešení sněmu českého z věku XII neb XIII posavad se nevědělo, aniž pak znám jest spůsob tehdejšího sněmování. Rukopis Královecký zachoval nám nejstarší takovýto zápis (v čísle 3), za panování Otakara II., ačkoli bez datum; snešení sněmovní ohlašuje se

*) Viz Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen, 1828, Januar, S. 71.

tu patentem královským, a obsahuje v sobě čtvero nařízení: jedno proti falešnému mincování, druhé proti loupežem válečným, třetí proti psancům, čtvrté o sjezdech šlechtických. Praví v něm král Otakar, že pečliv jsa o zachování řádu a pokoje obecného a o hájení dobrých před násilím nešlechetných, svolal pány české před sebe do Prahy ke dni sv. Ondřeje, kdežto, když byli se shromáždili, trojí věc jim předložil, totiž: které pokuty mělyby uloženy býti na falešné mincovníky, kteří na škodu království lichou minci bijí, též na psance, kteří o škodě zemské živi jsou; pak jakými prostředky měla by se přítrž činiti škodám těm, které vojsko do pole táhnoucí činívalo. Páni měvše ty věci v pilném potazu, toto vynesli nejprv o falši v mincování: proti komukoli vznikne potah, že buď sám bije lichou minci, aneb na zboží svém bíti dopouští, budiž on pán (baro), rytíř (miles), panoše (baronis servus) aneb měšťan (civis), jest-liže sedmero svědkův stavu jemu rovného (t. pánův proti pánu, rytířův proti rytíři atd.) pod přísahou jej za vinného uznají, ten a takový hrdlo i statek svůj králi ať propadne; jestliže pak nějaký mincmistr postižen bude buďto ve špatném zrně, buď v lehčení peněz, více jich ze hřivny bijíc nežli předepsáno jest, ten nejvyšším komorníkem aneb podkomořím království Českého souzen býti má podlé práva. O vojskách do pole táhnoucích tak jest nařízeno, že žádný branný, vytáhna z domu, nemá blíže dvou mil od domova svého noclehovati, aniž na noclehu svém lidem co jiného bráti, nežli jediné obrok pro koně svého, kterýžto mu dáván býti musí;*) sáhne-li násilím dále, na dobytek, brav neb drůbež hospodářovu, a učiní-li jemu škodu menší desíti hřiven, má o to u nejbližšího soudu krajského udán, a od sudí krajských jediným půhonem obeslán býti; bude-li však škoda větší desíti hřiven, má před soud zemský do Prahy pohnán a tam tolikéž souzen býti. V soudu tom jestliže přísahou se očistí, bude propuštěn; bude-li však přísaha jeho křivá nalezena, propadne králi hrdlo i statek. Nebude-li pak přísahou chtíti se očistiti, má původovi učiniti plnou náhradu za škodu, soudcům tolikéž zaplatiti a do královské vazby na 8 neděl vzat býti. Dále o psancích a škůdcích zemských tak nalezeno jest, že kdokoli usvědčen bude ve přechovávání aneb jakémkoli napomáhání jich, má králi také hrdlo i statek propadnouti. Posléze ještě

---

*) Povinnost tato, že vojsko královské, kamkoli přitáhlo, od obyvatelův obrokem pro koně zdarma opatřeno býti muselo, jmenuje se v nejstarších listinách jmenem nářez.

páni ten nález svůj vynesli, že žádný v klášteřích aneb na klášterském zboží sjezdy a roky (placita) držeti, aniž tam při tom honby jakékoli strojiti nemá; sjezdy takové jen do královských měst se povolují.

Toto sněmovní snešení jest v nejednom ohledu velice důležité. Z něho poznáváme, že vláda zákonodární v zemi již za starodávna provozována byla na sněmích, kteréžto král podlé libosti své svolával, a na nich, o čem se jednati mělo, přednášel; ač mimo královskou proposicí též jiné články v potaz brány býti mohly. Král ohlašoval snešení sněmovní patenty svými sám; tudíž pak, co na sněmu nalezeno, i tvrditi i zavrhnouti moc měl. Paměti hodno však, že ve sněmu tomto, dle obyčeje starodávního, jen o samých pánech českých řeč jest, ačkoli odjinud vědomo jest, že kromě pánův a biskupův, i rytíři, ba nověji také stav městský na sněmích hlas a místo měli. Neméně důležité jest to, co se nařizuje o vedení svědkův proti falešným mincovníkům; z něho bereme důkaz, že ústav poroty, jehožto zvláště v Anglii (jury) od starodávna se užívá, také v Čechách již ve XIII století byl v obyčeji. Posléze také ze zápisu toho poznáváme, že za příkladem a vlivem německým rozdílové stavův (panského, rytířského, panošského a městského) již tehdáž ve vlasti naší určiti byli, a že svědectví člověka stavu nižšího proti vyššímu nemělo dokonalé platnosti.

## 2. Ouřady zemské a dvorské.

Ve dvanáctém a na počátku třináctého století ještě mezi ouřady zemskými a dvorskými v Čechách rozdílu se tuším nečinilo; v XV pak a XVI století již větší díl ouřadův byli v tom ohledu přísně rozděleni. Tak k. p. za králův Jiřího, Vladislava II., Ludvíka, Ferdinanda I. atd. nejvyšší hofmistr, nejv. komorník a nejv. maršálek království Českého byli ouředníci zemští, od nichž docela rozdílni byli, ačkoli jmena podobného, ouředníci dvorští, t. hofmistr dvoru královského, král. kammermeister a maršálek dvoru král. v Čechách. První šlepěje rozdílu takového spatřují se ve druhé polovici XIII století; tak k. p. roku 1289 nejvyšším komorníkem zemským byl pan Ojíř z Lomnice, komorníkem pak královským pan Beneš z Vartenberka. Pořádek nejvyšších ouředníkův zemských (beneficiarii terrae) podlé přednosti a důstojenství byl tehdáž jiný nežli od počátku XV století až do třicetileté války: první zajisté ouředník zemský byl nejvyšší komorník (supremus camerarius regni),

po něm následoval nejvyšší sudí (summus judex provincialis), pak nejv. purkrabě Pražský, nejv. písař (notarius terrae aneb pronotarius regni), podkomoří, nejv. mincmistr atd. Mezi ouřady tehdáž ještě pouze dvorskými, ježto ale později v zemské přešli, první byl nejvyšší hofmistr (magister curiae reg.), nejv. maršálek, král. kraječ (dapifer), král. česník (pincerna), král. kancléř a j. v. Pro časté v tom změny nelze ještě určiti područí jednoho každého z ouřadův těchto; i odkládáme toho až do dalšího skoumání.

### 3. Desky zemské.

Mnozí učení i neučení krajané naši, když o někdejších řádech koruny české řeč jest, odbývají toho krátkými slovy, pravíce, že co kdy v Němcích, to i v Čechách v obyčej a v řád vzniklo, jen že tu prý o sto let později nežli tamto. Předsudek tento zpozdilý spůsobil mnoho škodného v historii naší, uváděje do ní smysly a domněnky nedůvodné, a odváděje od důkladného i samostatného té věci skoumání. K vyvrácení jeho může již postačiti samo poukázání na ústav desk zemských ve vlasti naší; ústav to někdy předůležitý, hluboce sahavší do všech oborův vlády a řízení zemského, a, čehož nemálo šetřiti sluší, původně a pouze český, jemuž nebylo příkladu ani v Němcích ani v Evropě celé.*) Počátek jejich pokryt jest ještě tmou starožitnosti. Kdyby Hájkovi bylo věřiti, již Nezamysl kníže bylby je s lopoty svými roku 752, sněmem na Vyšehradě dne 4. dubna (!) držaným, nařídil a počal; a tudíž obyčejný výklad jmena jeho, žeby prý nic nového a dobrého byl nezamyslil, bylo by pravé utrhání. Ale Hájek, pravě, že Nezamysl paměti tehdejšího sněmu na dskách dubových zapsati kázal, nedomyslil se sám nesmyslu svého, neboť i ten nejsprostější rozum to ukazuje, že téměř každé jiné dříví spůsobilejší bylo by k řezání písma, nežli dubové. Avšak s Hájkem bájčivým, když o dějinách řeč jest, hádati se nesluší. Novější důkladné skoumání stanovilo bylo nejstarší diplomatické datum z desk zemských na rok 1309; pročež také za pravdě podobné pokládáno, jak od jiných, tak i ode mne, že počátek jejich hledati se má za panování krále Václava II., syna Otakarova. Ale teprv nedávno poučila mne původní listina o prodeji statku Chejnovského klášteru Valdsaskému z počátku

*) Desky zemské v Moravě, v Rakousích, Tyrolích a j. jsou pozdější nežli české a podlé českých nařízeny.

roku 1287 v král. archivu Mnichovském, že již tehdáž prodejové takoví u nejvyššího sodu zemského v Čechách do zvláštních registr, a sice obšírně, zapisováni byli. To důkazem jest, že desky zemské již za Přemysla Otakara II., jest-liže ne dříve, zavedeny byly; poněvadž syn jeho král Václav II. léta 1287, jinochem jsa teprv šestnáctiletým, ještě nic nového ve správě zemí svých byl nepočínal, anobrž jakožto množství diplomův dosvědčuje, všudy sám nařizoval, aby ve všem tak pokračováno bylo, jako někdy za otce jeho slavné paměti. Ku příkladu desk zemských později, za krále Jana, také desky dvorské čili manské zaraženy, tak, že do oněch smlouvy týkající se statkův spupných (alodia) a nálezové soudu zemského vůbec, do těchto pak podobné paměti o statcích manských (feoda) a soudu dvorském zapisovány jsou. Desky zemské nejstarší, jakož vůbec vědomo, nešťastným ohněm r. 1541 všecky shořely; dvorské však ještě posavad neporušené chovají se u král. nejv. ouřadu manského v Praze.

### 4. Ouřadové krajští.

Čechy byly ve XIII a XIV století rozděleny ne jako nyní v 16, ale ve 24, a v nejstarších časích ještě u více krajův (provinciae). Jmena těch čtyrmecítma krajův byla tato: Pražský, Nimburský, Mělnický, Boleslavský, Litoměřický, Mostský, Žatecký, Slanský, Rakovnický, Plzenský, Berounský, Vltavský, Kamejcký, Bozenský, Prachenský, Písecký, Doudlebský, Bechynský, Chejnovský, Kouřimský, Čáslavský, Chrudimský, Mejtský a Hradecký. Meze krajův těchto nyní dostatečně určiti nelze, ani spůsoby ouřední, kterýmižto zpravováni byli. To však jisté jest, že i po krajích těchto ve XIII století zvláštní ouřadové zřízeni byli, ku podobenství ouřadův zemských, ježto v Praze sídlo své měli; tak k. p. v ouřadě krajském Plzenském jmenují se zvláště komorník, sudí, purkrabí a jiní ouředníci (beneficiarii provinciae Pilznensis), ježto bezprostředně podřízeni byli ouředníkům zemským v Praze, jim počet z ouřadování svého kladouce a naučení od nich berouce. Dříve, ve století XI a XII, zdá se, že jen jednotliví ouředníci králövští po krajích nařízeni byli, ježto v listinách téhož věku nejprv comites, potom praefecti, pak castellani a od časův panování krále Václava I. teprv purkrabí se nazývají. Takovíto purkrabí, k. p. na Přimdě, na Zvíkově, na Kladště, moc svou samovládnou i tehdáž provozovali, když již po krajích ouřadové onino kollegialní zřízeni byli; proto zdá se, že mezi ouředníky těmito časté nedorozumění a půtky

vznikaly o meze obapolného područí, kterýmžto svádám králové počasté tím vyhovívali, že purkrabí takové spolu sudstvím neb komornictvím krajským nadali. Spůsob ten později ve XIV století ještě více změněn, skrze nařízení popravcův dědičných ze šlechty nejvyšší po všech krajích království Českého.

Za starodávna ouředníci veřejní v zemi naší za ouřadování své platu nebrali, alebrž sami někdy platívali; ku každému zajisté ouřadu připojena byla jistá dotace (beneficium), buďto na statcích nemovitých, aneb na platech stálých, aneb tak nazvaných akcidencích, jichžto ouředníci požívali. Pročež některé ouřady od králův českých někdy také buď na několik let, buď doživotně pronajímány, jakož toho níže více dotkneme.

### 5. Stavení a hražení měst.

Kterak velice král Přemysl Otakar II. na množení a zvelebení měst ve všech zemích svých sobě záležeti dal, sám o tom v Rukopisu Královeckém (v čísle 130) vyznání učinil. »Inter multas,« praví, »et arduas sollicitudines et curarum mordaces instantias, quae in nostri pectoris aula versantur, ad illud maxime dirigimus aciem mentis nostrae, qualiter provinciae nostrae ditioni subditae civitatum decorentur frequentia et robore fulciantur, quatenus hereditas nostra speciosa praeclaraque nobis compareat, et hostilis insultus incursibus et manus pressuris praedonicae nequeat de facili molestari.« V této péči sice již i otec jeho, král Václav I., podlé svědectví tehdejších kronikářův,*) jej příkladem svým byl předešel: ale zdá se, že král Otakar otce svého v tom velice převýšil, mnohá města v Čechách i v Moravě buďto založiv, jako k. p. Budějovice, Poličku a Uherské Hradiště, aneb již dříve založená tu rozšířiv, jako Kolín, Vysoké Mýto, Oustí a j., tu zase hradby pobořené opraviv, jako v Žatci, v Jihlavě, ve Znojmě a jinde. I syn Otakarův, král Václav II., v témže chvalitebném snažení pokračoval, městům, kteráž rozbroji po smrti Otakarově vzniklými velice byla spustla,**) všemožně pomáhaje. Kterak pak města zakládána neb hražena bývala, z následujících výpisův z rukopisu Královeckého poznati lze bude.

*) Scriptores rerum bohem. I. p. 372.

**) Praví o tom král Václav sám (v čísle 7): »Civitates nostrae post obitum olim patris nostri, propter multiplicem turbationem, tranquillitatis expertes et fere habitatoribus exinanitae fuerunt.«

Číslo 13 vztahuje se na založení nové Chrudimě. Kážeť král Otakar, aby vedle staré Chrudimě město nové založeno bylo (civitatem novam apud Crudin antiquum, eidem loci proximitate contiguam et vicinam, fundari volumus et mandamus); k tomu cíli přijímá všecky obyvatele, kteříž se tam osadí, pod svou zvláštní ochranu, nařizuje, aby právem Jihlavským se zpravovali, činí je prosty všech obecných daní a poplatkův na dvě léta pořád příští, po kterýchžto však, jako jiná města, jmenem ouroku s každého lánu polí svých po jedné hřivně stříbra ročně, a sice jednu polovici o sv. Jiří, druhou pak o sv. Havle, do komory královské platiti povinni budou. Vykazuje se pak nové osadě 100 lánův polí za 1000 hřiven stříbra, které po lhůtách dosti volných zaplaceny býti mají, a přidává se k nim ještě dvé lánův zdarma pro richtáře Kunrata, kterýž na se vzal byl zprávu celého založení a zřízení té osady; k richtářství tomu dědičnému také dědičně náležeti mají 1 sklep, 1 lázeň, 2 jatky a 2 chlebnice v témž městě; 1 mlýn městský král. komoře své pozůstavuje.

Číslo 130 jedná o rozšíření a ohražení města Jaroměřic v Moravě. Královský správce (villicus) na hradě Bítovském, Kunrat, příjmím Špitalář, jemužto spolu (podlé čísla 138) richtářství města Čáslavského dědičně náleželo, učinil s králem Otakarem o to následující smlouvu, že v osmi létech pořád zběhlých to město zdmi vůkol obehnati, a hradby všecky tak staviti má, aby co do výše a šíře, též bran a věží, podobaly se hradbám Kolínským; město však samo velikostí obvodu svého vrovnati se má městu Kouřimskému. Král za to všecky obyvatele téhož města na osm let ode všech berní a poplatkův, též od mýt a cel po všech zemích svých svobodí, a k těm 50 lánům polí, kteréž posavad k Jaroměřicem náležely, ještě nových 70 lánův a 2 lány svobodné pro richtáře přidává; richtářství pak dědičně, avšak jen po meči, náležeti bude Kunratovi nadepsanému spolu s příslušenstvím svým, t. j. třetím penízem soudním, 1 lázní, 2 jatkami, 2 chlebnicemi a 1 mlýnem, z nichžto žádných daní platiti se nemá. Po vyjití však osmi let měšťané povinni budou platiti do komory královské jmenem ouroka 120 hřiven stříbra ročně, totiž po hřivně s každého lánu.

Hradby Kolínské vůbec v listinách o hražení měst za vzor se pokládají; na ně pak zvláště potahují se čísla 120 a 114 rukopisu Královeckého. Nařizuje král Otakar, aby měšťané Kolinští sami obehnali město své zdmi, věžemi a příkopem, a to ve čtyrech létech pořád příštích, tak aby příkop hluboký a 20 loket zšíří

s obou stran dokonale obezděn byl, zeď pak městská, jmenovitě sám parkan nad plochu městskou vyzdvižený, byl zvýší 20 loket, a šíře i tloušti dostatečné, s věžemi naokrouhlými (obrotundis), tak aby tři věže byly nade branou městskou, a k řece aby jediná bránka postavena byla. Za to povoluje se týmž měšťanům na ta čtyry léta ouplná svoboda ode všech a jakýchkoli obecných daní a poplatkův, též ode všech mýt a cel ve všech zemích království Českého, buď že jsou mýta královská, nebo panská i rytířská; k tomu propůjčují se jim také na ten čas všickni požitkové ze soudu městského, aby na toto dílo mohli býti naloženi atd.

Podobné svobody také jiným městům udělovány, když hradby své porušené opravovati měli, k. p. Žatci (č. 111), Vysokému Mýtu (č. 113), Jihlavě (121), Znojmu (122), Oustí (124) a j. v. Často (jako v č. 114) králové nad to nade všecko ještě i peněžitou pomoc k tomu činili, aneb (v č. 121 a 122) i ouřady šrotovní městům zastavili; a jestliže město které buď ohněm aneb válkou zkaženo bylo, nad onyno svobody také ta (v č. 112) jim dávána, že všickni obyvatelé ke stavení domův svých dříví z lesa královského, avšak podlé vyměření král. richtáře, darmo bráti mohli. Poslední tato výsada spolu důkazem jest, že aspoň větší díl domův městských tehdáž jen ze dříví utesáni byli. V čísle pak 128 osvobodil král Václav II. ňápodobně měšťany Nimburské na dvě léta proto, aby most svůj opravili a v dobrém stavu chovali.

V čísle 14 také rozkazem královským nejmenovaná vesnice pustá pod správou Jindřicha Čecha znovu se osazuje; dávají se jí $22^1/_2$ lánův polí, na rok první bez poplatku, potom ale od každého lánu ročně o sv. Michale po 1 hřivně ourokův do komory král. platiti se má; Jindřichovi dává se spolu dědičné richtářství té vsi, s právem mlýnským a s třetím penízem soudním.

## 6. Důchody komory královské.

Pokud se z dosavadních pramenův souditi může, byli důchodové obyčejní komory královské ve XIII století následující:

1. Berně, collecta generalis, regia, (kontribuce), byla daň na sněmích svolovaná se všech statkův celého království, svobodných i nesvobodných, panských i městských, při každém korunování krále, při každém vdávání dcer jeho, a ve zvláštních jakýchkoli potřebách království. Dávána obyčejně po 1 čtvrti (ferto) s 1 lánu K vybírání jí nařizováni byli po krajích berníci.

2. Ouroky z měst královských, census hereditarius regius civitatum regalium, städtischer Kammerzins. Všecka města královská považována za statky královské komorní, a platila tedy králům ouroky s polí svých tak, jako jiní poddaní pánům svým dědičným; obyčejně po 1 hřivně do roka s každého lánu, polovici jednu o sv. Jiří, druhou o sv. Havle. Kolik tedy lánův polí které město mělo, tolik hřiven ročně do komory královské platívalo.

3. Královské statky pozemské, villicationes regiae, königl. Domainen. Počet jejich ve XIII století, zdá se, že byl znamenitě veliký, ačkoli s jistotou udati ho nelze. Statky ty obyčejně v nájem dány byly. Tak ku př. od krále Václava II. statek Olomucký (»villicatio Olomucensis cum juribus et attinentiis, quae tempore patris nostri spectaverunt ad ipsam,« číslo 6) jednomu měšťanu Olomuckému na 1 rok za 80 hřiven stříbra, statek pak Budyňský v Čechách na 3 leta za 100 hřiven pronajati byli. K villikací náležela také oprava (Schutzrecht) všech klášterských zboží na panství tom ležících; nájemník král. panství Budyňského povinen byl 15 popluží zasívati a vzdělávati, a po vyjití nájmu při každém popluží dobytka přinejméně 2 hovad, 6 ovcí a 2 sviní po sobě zůstaviti (v č. 4).

4. Nápady a požitky statkův manských, Lehensfälligkeiten. Avšak co a jak při podávání lén královských v zemi placeno bývalo, mně ještě určiti nelze.

5. Hory zlaté a stříbrné. Podlé čísla 9 pronajaty bylý od krále Otakara všecky hory stříbrné v Čechách a v Moravě (urbura argenti fodinarum tam per Bohemiam quam per Moraviam) nejmenované společnosti za 2000 hřiven stříbra na 1 rok.

6. Požitky mincovní také mincmistrům v nájem dávány za jisté sumy peněz, kteréžto však určiti se nedají. V čísle 2 pronajímá král mincování v Čechách vůbec (t. mincmisterství?) spolu s mincí Brodskou na 1 rok za 2500 talentův; v č. 11. dává se někdejšímu mincmistru českému E . . . mincování v Moravě (moneta Moraviae, cum juribus et judiciis pertinentibus ad eandem) v nájem na 1 rok a několik měsícův za 5000 talentův, a nad to má týž mincmistr králi dáti 10 vyzin v příští půst, pak na velikou noc 10 věder vína, 2 postavy šarlatu, a 8 baldachinů (zlatohlavů?), a pro královnu 1 postav šarlatu, 2 baldachiny. V Čechách mincováno bylo na několika místech, a snad ve každém větším městě královském (ku př. v Písku [podlé č. 5.], v Mostě, ve Brodě a j.) o spůsobu toho níže obšírněji mluviti se bude.

7. Cla i mýta po Čechách i po Moravě, pokud do komory královské šla; neboť veliká část jich náležela buď obcem městským, buď i zemským pánům. Mýta ode všech stavův bez rozdílu placena byla v Čechách od starodávna; králové jen některé osoby a obce, nikoli pak celé stavy, od nich na čas osvobozovati mohli. Hlavní ouřad celní nacházel se již za nejstarších časův v Praze, v tak nazvaném Týně, kamž všecka zboží kupecká dopravována býti musela.

8. Tržné, denarii de foro, Marktgelder. Cokoli na trh ku prodeji přinášíno bylo, za všecko platívalo se tržné; tedy netoliko za potravné věci, ale i za fabrikaty jakékoli. Důchody tyto také obyčejně pronajímány; v jaké ceně, nelze se dověděti.

9. Peníze soudní, obventiones judicii, denarii de judicio, Gerichtsgelder. Tehdejší právo za všecky téměř výstupky a zločiny stanovilo nejiný trest nežli samé peněžité pokuty. Z každého tedy soudu šli znamenití důchodové, jichžto dvě třetiny náležely právem králi, jedna třetina soudci. Králové však dávali i tyto důchody soudcům samým v nájem; tak ku př. soud města Pražského pronajat byl na 1 rok za 180 hřiven (podlé čísla 8), Čáslavského za 20 hřiven (čísla 138) atd. Sem počítati sluší také důchody král. fisku při konfiskaci, když někdo právem hrdlo i statek svůj králi propadl.

10. Daně židovské. Národ Židovský se vším, cokoli měl, ve středním věku všude, a tudíž i v Čechách, považován byl za jmění komory královské, s kterýmžto králové podlé libosti své nakládali; všecko tedy, čeho Židé kdy nabyli, za nábytek královský jmíno bylo, kteréhožto králové podlé potřeby své užívali.

## 7. Mince česká. Čísla její.

Mince, kterýchžto v Čechách ve druhé polovici XIII století užíváno, jmenují se v listinách tehdejších; marca auri neb argenti, florenus, talentum, ferto, solidus, denarius, obolus. S dokonalostí a jistotou určiti, co která z nich podlé čísla nynějšího platila, jest, pro tolikeré v tom změny a odpory, velice nesnadné a téměř nemožné; povím však předce, co mně o tom posavad známo.

Adaukt Voigt ve svém popisu mincí českých náramně pochybil, pravě, že marca i talentum znamenalo jedno a téže; chybu tu nebožtík Dobrovský již r. 1786 byl poznal i káral. České pak jméno hřivna za starodávna bylo totéž, co latinské marca; talentum

přeložil sám Brikcí z Licka za »funt« neb »libru« a to právem, jakož hned uvidíme.

Ze kšaftu pana Voka z Rosenberka od r. 1262 poznáváme,*) že tehdáž 10 hřiven zlata téměř tolik platilo, co 120 hřiven stříbra; tedy 1 hřivna zlata něco málo méně nežli 12 hřiven stříbra.

Floreni čili zlatí byli tehdejší dukáti florentinští, nynějším císařským dukátům ve váze a zrně téměř dokonale rovní (t. jen o několik krejcarův lepší); jichžto se z jedné hřivny zlata vyráželo 64 kusův; podlé toho platilo by $5^1/_2$ dukátův asi tolik co 1 hřivna stříbra.

Ale tu hned vzniká otázka: jaké a které hřivny stříbra se tu pokládají? Pražská-li či Rejno-Kolínská, či Benátská, či Vídeňská, či Normberská? Rejno-Kolínská platí nyní, jakož vůbec vědomo, 20 zl. stříbra. Hřivna pak Pražská v XVI století proti Rejno-Kolínské stála jako 1010 : 933; ale téhožli poměru šetříno také ve XIII století? Na otázky tyto nyní odpověditi nelze. Také při tom šetřiti sluší, že tehdejší poměr zlata ke stříbře rozdílný byl od nynějšího, jelikož nyní stříbro proti zlatě zlacinělo.

Čísla 2 a 11 v rukopisu Královeckém poučují nás: 1. že zrno mincí tehdejších snad každoročně se měnilo, ačkoli nepatrně; káže zajisté král Otakar (č. 11), v nájem dávaje minci moravskou na 1 rok, aby mince toho léta příštího naproti letošnímu byla o 1 lot při 1 hřivně lepší; 2. z jedné hřivny stříbra mají podlé č. 2 se bíti 3 talenta i 30 denarii a podlé č. 11 zase $2^1/_2$ talenta i 12 denarii, ačkoli ve král. měně (podlé č. 2) jen $2^1/_2$ talenta za 1 hřivnu v oběh vydáváno bylo; 3. že mince ta, jmenovitě pak denarii, jednou aneb dvakráte do roka obnovováni býti mají.

Jedno talentum, čili libra, počítalo se tehdáž ve všech zemích sousedních, a podlé čísla 89 také v Čechách, za 20 šilinkův (solidi); šilink pak, čili solidus dělil se na 12 penízův (denarii).**) Z toho následuje, že podlé dotčeného nařízení jedna hřivna stříbra měla platiti tolik, co $2^1/_2$ libry (talenta), čili 50 šilinkův (solidi), čili 600 penízův. Jeden ferto jest čtvrtina hřivny, t. j. tedy 150 penízův aneb 12 šilinkův. Co dále slovo »obolus« znamenati má, já pověděti neumím.

---

*) Viz M. Millauers Ursprung des Cistercienser-Stiftes Hohenfurth, Prag 1854, na str. 49.

**) Zdá se, že pod jmenem denarii za věku tohoto nic jiného rozuměti se nemá, nežli tehdejší brakteaty čili plecháče.

Ražené mince tuším jen v menších potřebách obecného života užíváno; větší koupě a platy činily se vždy hřivnami zlata neb stříbra, kteréžto nemincované na váhu brány. Král Václav II. sám (v čísle 99) užívá těch slov: »decem marcas argenti, non in denariis, sed argento;« také ve výsadách mincmistrův (v č. 11) vždy ta klausule postavena bývala, »quod omnes emptiones et venditiones fieri debeant cum denariis monetae praedictae, et non cum auro vel argento, et nulli liceat habere pondera ad aurum vel argentum ponderandum sine voluntate ipsius magistri monetae«; tedy s povolením mincmistra jich předce užíváno bylo, když se totiž mincmistrovi za užívání takových váh platilo. Nový důkaz toho nachází se v onom divném nařízení, že mince po celé zemi buďto ročně jednou, aneb i dvakrát do roka obnovována bývala, tak že staré mince pokaždé za vnově ražené měněny býti musely, a na podržení starých peněz pokuta uložena byla (č. 2). Z toho již pochopiti se dá, proč tolik mincoven a měn (téměř v každém král. městě) v Čechách se nacházelo; sice byliby mincmistři ku předělávání tak častému veškeré mince zemské nepostačili. Jak škodné a veškerému obchodu mezi lidmi obtížné bylo takové nařízení, vykládati zde netřeba; tím větší zásluhu získal sobě král Václav II., když roku 1300 všemu tomu konec učiniv, ty krásné groše Pražské bíti dal, kterýchžto potom již po všecka léta uživati se mohlo.

Z čísla 21 poznáváme, že král Václav již dříve, pro zachování dobrého zrna při stříbře, a pro zkažení zlé neb falešné mince v zemi, ustanovil čtyry veřejné prubýře v Praze, aby v domě zvláštním na trhu městském čtvery prubírny měli, a v ouřadě svém tak pokračovali, jako někdy prubýři za krále Otakara. Prubýři ti byli sice mincmistrovi královskému podřízeni, ale od něho v ničemž ztěžováni býti neměli; mincmistr jim všecky peníze ku průbám zdarma podávati musel. Ouřad těch prubýřův byl dědičný, avšak jen do živobytí králova. Přitom zapovězeno bylo všem zlatníkům Pražským, aby od té doby více stříbra prubovati se nepokoušeli, pode přísnou pokutou. Nález podobný již i za krále Otakara byl se stal (podlé č. 103), ale k dobrému zlatníkův zase byl proměněn.

### 8. Tažení do pole.

Kdykoli od krále válka ohlášena, mimo jiné branné také veškera šlechta mužská osobně do boje táhnouti povinna byla; jen nemoc, ouřad zemský neb dvorský, aneb přílišné stáří osvobozovaly od té

povinnosti. V čísle 108 čte se formulář osvobození takového skrze krále, a sice pro přílišné stáří; při čemž však starý šlechtic lidi své nicméně do pole vypraviti zavázán byl. Klášterům pak, kteří mnohými statky pozemskými vládli (podlé čísla 109, 117 a 123), uložena byla povinnost p ů v o z u, čili dosýlání vozův se špíží do královského vojska v čas války, a přechovávání dvořanův královských v čas pokoje. Vojsko královské domácí v zemi samo ztravovalo se; vojsko z ciziny najaté, pokud se v Čechách bavilo, ztravováno jest obyčejně od krále; jakmile ale hranice české přestoupeny, již všickni sami o svou ztravu starati se museli. Toto chybné a velice obtížné nařízení vysvětluje nám dostatečně, proč ve všech starých, zvláště pak ve cizozemských kronikách, tak hlasitě se naříká na loupežnost vojska českého, kudykoli protáhlo. Voják český nejen z pychu a svévole, ale i z potřeby a nouze bral a loupil, ani vlastních krajanův svých nešetřiv. Nezpráva tato udržela se skrze mnohá století, ano, jakož se zdá, až do panování krále Ferdinanda I.; avšak i potom ještě voják loupiti nepřestával.

### 9. Ouřad šestipanský v Praze.

Nařízen byl ponejprv od krále Václava II. asi r. 1285, a svěřena jemu policie městská, zvláště v následujících záležitostech: 1. Kdyby tajné záští vzniklo mezi měštany, jednoho proti druhému, aby takové k soudu aneb ku přátelskému porovnání přivedli, dříve nežliby to záští vypuklo v nějaký skutek; 2. mají na to pozor míti, aby psanci, aneb čeleď zběhlá, v městě přechovávání, a zbraně žádné od měšťanův ani od čeledi ve dne ani v noci nosívány nebyly; 3. aby žádným jednotám a závazkům stranným v městě nikdež povstávati nedali, a jsou-li jací, aby je vyšetříce zrušili; 4. aby pokřiky a půtky po ulicích městských zastavovali; 5. aby při prodeji všech potrav a nápojův v městě na míry a váhy, jsou-li pravé, pozor měli atd. Při tom při všem nařizuje se, aby pomoci, kdyby jim jí potřebí bylo, od richtáře a konšelův městských požádali, a každou věc, o kteroužby sami mezi sebou na rozdílích byli, aby na krále vznesli k rozhodnutí jí; také pokuty se stanovují na přestupky těchto nařízení, která ponejprv sice jen na jeden rok dána jsou, ale potom po celá století se udržela. Listina tato jest číslem první v rukopisu Královeckém; a nařízení toto stalo se skrze pana Záviše z Rosenberka, nejv. hofmistra, i pana Jaroslava ze Šternberka, češníka, rady královské.

# 13. Historické zprávy o lidnatosti země české (r. 1834).

(*Časopis Musea 1834, I, 67—79, Radhost II, 118—130.*)

Fr. Palacký v obou časopisech, jejichž byl redaktorem, pilnou pozornost věnoval statistice obyvatelstva země České v přítomnosti i minulosti. Německý časopis musejní v sešitu březnovém r. 1829 má na str. 187—205 z péra jeho článek »Gradation der Bevölkerung Böhmens seit den letzten 60 Jahren«, a v témž časopise r. 1831 na str. 184—215 ve článku: »Statistisch-topographische Notizen über die Bevölkerung Böhmens im J. 1830« kriticky rozebírá a úvahami, které svědčí o tom, že i ve vědě statistické, tenkráte ještě nové, stál úplně na výši doby, provází výsledky posledního v Čechách provedeného sčítání obyvatelstva. V českém pak časopise, ve článku tuto otištěném, podal čtenářstvu všecky zprávy statistické, jichž o počtu obyvatelstva království Českého v dobách starších se byl dopátral.

Pro vyhledání veškerého počtu obyvatelstva některé krajiny aneb země užívá se od starodávna rozličných prostředkův, více neb méně spůsobných. Geografická velikost země, počet vojska do boje vedeného, hojnost osad městských neb vesničích, summa daní a poplatkův, a těm podobné spůsoby, jsou velmi nejisté a nedostatečné. O něco lepší jest počítání domův a příbytkův, zvláště pak ohnišť, komínův aneb čeledí domácích. Dokonalou však jistotu v ohledu tomto jen jediný poskytuje prostředek, totižto všeobecný věrný popis obyvatelstva, čili konskripce; zvláště když čas po čase opětován a s registry narozených i zemřelých srovnáván bývá.

První takovýto popis obyvatelstva nařízen byl v Čechách teprv dekretem cís. Marie Theresie r. 1753 dne 13. října vydaným, a počal se tedy rokem následujícím 1754 tak, že s jedné strany ouřadové zemští, s druhé pak duchovenstvo, jej obzvláště konali. Popisové však tito první nejsou nám známi: buďto že pro vypuklou brzy na to sedmiletou válku nedokonáni zůstali, aneb že za jakoukoli příčinou na zmar přišli. Nejstarší zajisté popis lidnatosti české posavad zachovaný jest od r. 1762, kdežto počet všech duší v zemi České žijících duchovenstvem na 2,135.563, politickými pak ouřady jen na 1,640.609 vyčten byl. Neníť pochyby, že onen byl pravější nežli tento; ano jistě lid obecný, mocí světskou ku popisu braný, před ní se ukrýval. Avšak nedostatky takového ouředního popisu novým l. 1770 vydaným nařízením ponapraveny jsou, tak že již r. 1771

summa veškeré lidnatosti v Čechách dosti věrně počtem 2,493.878 duší udána byla.

Summa tato brzy potom sice velikým hladem a mřením lidu r. 1771 a 1772 tak se umenšila, že r. 1773 již ne více nežli 2,304.577 duší v celém království se počítalo. Hlad a mor onen byl poslední toho spůsobu v Čechách, ano jen v prvních osmi měsících roku 1772, t. od ledna do srpna, neméně nežli 205.000 osob pomřelo, ježto sice tehdejší průměr ročních oumrtí v obyčejných létech nad 80.000 nevynikal. Pozdější neobyčejně hojná mření r. 1806, 1809, 1810 a 1814, posléze pak r. 1832 povstalá, byla vždy mnohem mírnější, aniž k onomu přirovnána býti mohla. Pročež i již od r. 1774 spatřiti jest téměř ve všech ročních popisích obyvatelstva českého ustavičné přibývání počtu jeho, tu hojnější a rychlejší, tu zase skrovnější a váhavější. Jmenovitě pak vznesl se počet ten

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| r. | 1775 | na | 2,369.104 | duší |
| » | 1780 | » | 2,561.794 | » |
| » | 1785 | » | 2,716.084 | » |
| » | 1790 | » | 2,873.504 | » |
| » | 1795 | » | 2,979.793 | » |
| » | 1800 | » | 3,042.622 | » |
| » | 1805 | » | 3,263 879 | » |
| » | 1810 | » | 3,086.654 | » |
| » | 1815 | » | 3,142.450 | » |
| » | 1820 | » | 3,379.341 | » |
| » | 1825 | » | 3 626.598 | » |
| a r. | 1830 | » | 3,828.749 | » |

Podlé těchto dat, pošlých z pramenův hodnověrných, neomylně souditi lze, že počet obyvatelův království Českého, jestli ne letos 1834, ale ve příštím roce, již ouplné 4 milliony duší vynášeti bude; a řekneme-li rovným počtem, že r. 1771 bylo ho $2^1/_2$ millionu, doložiti můžeme tudíž s pravdou, že za posledních 65 let, a tak téměř za dvě generace, o $1^1/_2$ millionu, čili o tři pětiny summy své se rozmnožil.

Skutek tento jak ve mnohém jiném, tak i zvláště v tom ohledu jest důležitý, že nám podává míru, podlé kteréžto počet i množství lidnatosti české ve dávnějších stoletích aspoň poněkud posuzovati a ceniti můžeme. Příroda vždy stejnými zákony se řídí, a v stejné koleji se pohybuje.

Za starších časův počítání a popisování lidnatosti nebylo v Čechách obyčejné; a počítáno-li vskutku někde obyvatelstvo, summa jeho, jako k. p. summa obyvatelův Pražských r. 1518—1528, za přísné tajemství ouřadu považována byla. Z celé tedy starožitnosti naší nezachovaly se nám než některé chudé zprávy, na lidnatost země této poněkud se potahující; ty ale jsou tak podivné, že nelze pověděti, co a jak o nich smysliti se má. Uvedemeť je zde pořádkem chronologickým.

Nejstarší toho druhu zprávu, psanou asi r. 1410, nalezl jsem v jednom starém rukopisu Třebonském, jenž takto zní: »Sunt in Bohemia triginta tria millia CCCXXIII villae, praeter castra et civitates et munitiones; sexaginta quatuor monasteria, praeter mendicantia.«

V jiném rkp. v Praze, psaném asi r. 1462, praví se, že za krále Václava IV. počítáno v Čechách pastuchův 30.404, ježto stáda vyháněli na pole ze vsí a z dvorův; při čemž jestliže v některé vsi byli dva neb tři pastuchové, jen za jednoho prý počítáni byli. Zprávu tuto i Hájek na konci kroniky své uvodí, dokládaje, že to tak v registrách královských nalezeno bylo.

V rkp. bratra Kříže z Telče, napsaném asi r. 1475, stojí o této věci dvojí zpráva: 1. »De numero ecclesiarum et villarum in Bohemia. Parochiarum ecclesiarum, in quibus est fons baptismatis, duo millia et sexcenta, absque claustris et capellis et novis fundationibus. It. nota, quod oppida et villae per totam terram Bohemiae sunt XXX millia CCCLXVII, absque civitatibus et castris, claustris, molendinis et curiis solitariis et alodiis.« — 2. »Nota: ecclesiae Pragensis dioecesis tot sunt: mille noningenta triginta et una, praeter claustra et capellas. It. villae in regno Bohemiae triginta millia sexingenta sex, praeter oppida, civitates et castra.« —

V nejstarší knize privilegií Starého města Pražského, (na str. 269) nachází se následující velmi důležitý výpis:

»Statek všeho království Českého.«

»Léta 1529 z desk zemských vypsáno vlastní rukou od někdy nejvyššího pana kancléře království Českého pana Adama ze Hradce:«

»Stav panský má v deskách vloženého statku za čtyrmecítmakrát stotisíc kop grošův českých.«

»Stav rytířský má též statků ve dskách za šestmecítmakrát stotisíc kop grošův českých.«

»Stav městský měst královských za osmnáctekrát stotisíc kop gr. českých.«

»Item zámkův v království Českém . . . . . . . . 300.«
»Měst a městeček . . . . . . . . . . . . . . . 782.«
»Vsí . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . 38.772.«

»Item, aby z každého zámku, města, městečka i vsi deset osob bylo vydáno, jedno druhému na pomoc, byloby třikrát sto tisíc, devadesát osm tisíc, pět set a čtyřidceti mužův« — (398.540).

»Na sto tisíc zlatých Raynských: panský stav z tisíce kop gr. č. položil 7 kop, 8 gr. a 4 d.; rytířský stav z tisíce kop položili 6 kop č.; městský stav na svůj díl také sbírali, jako panský stav, z pozemských i šosovních statkův, z tisíce kop 7, 8 gr. a 4 d.« Dále na rok 1541 uvodí Hájek ku konci své kroniky: 102 města, z nichžto 41 královských a 61 panských, 308 městeček, 258 zámkův hlavních, 18 zámkův královských, 20 kostelův kanovnických, 173 klášterův, vše to ze jmena; nad to pak 2033 farních kostelův, a 30.363 vesnic.

Tabula statistická, o které níže místnější řeč bude, praví: »Léta 1582 v puchalterii JMC. toto sečtení spravedlivé se jest stalo, co v České zemi jest měst a městeček, totiž 742, zámkův a tvrzí 301, vesnic a dvorův 36.364. Item všech hospodářův jest třidceti a třikrát stotisíc, šedesáte a jeden tisíc a jedno sto (3,361.100); a kdyby do pole vypraven měl býti člověk desátý, bylby jich počet třikrát stotisíc, třidceti a šest tisíc, sto a dvaceti osob (336.120).« Počet tento hospodářův jistě jest mylný; nebo ať bychom pod jménem jejich jen otce čelední rozuměli, a na každou čeleď jen 4 osoby počítali, toťby počet obyvatelstva českého již asi 14 millionův duší, a tak na jedné míli čtvercové téměř 15.000 obsahovati by musil; čehož nižádný soudný zpytatel za pravdu neuzná, jelikož by země Česká sama k vyživení takové lidnatosti sotva byla postačila. Snáze mysliti jest, že počet onen neplatí o hospodářích, alebrž jen o duších neb osobách obého pohlaví; k čemuž i ta slova nasvědčují, že kdyby člověk desátý (tedy ne hospodář desátý) do pole vypraven byl, počet jejich bylby 336.120 osob. A podlé této míry Čechy bylyby r. 1582 právě tak lidnaté byly, jako za našeho věku léta 1820; ač to vždy těžko vyskoumati, jakovým spůsobem popis onen lidnatosti r. 1582 se stal, a tudíž jaké víry zasluhuje.

Než dejme tomu, že onen počet 3,361.100 duší jest výpadek skutečného, ať již jakkoli konaného, popisu lidstva: můžeme při tom souditi, nejprv, že popis ten vždy nedokonalým byl, a veškerého obyvatelstva nezahrnul; potom pak, že přirozeným rozmnožováním se jeho v létech pokojných, jakovéž byly v Čechách od r. 1582

téměř až do vypuknutí třidcetileté války, lidnatost česká r. 1618 mnohem výše byla vzrostla, nežli za našeho věku, a tudíž jistě aspoň 4½ millionu duší obsahovala.

Nejpodivnější ale datum ve všech těch starých zprávách jest počet vesnic českých, který jednosvorně výše 30.000 se udává. Čechy i za našeho věku vynikají hojností malých vesnic nad jiné země okolní; na čtvercovou míli zeměpisnou počítá se jich tu neméně nežli 12½, a průměr jejich lidnatosti nevynáší než 240 duší: a předce poslední všeobecný popis, r. 1831 vykonaný, nevyčetl jich více, nežli 11.951. Měst počítáno v témže popisu 287, městeček jen 277; průměr lidnatosti obou vesměs (kromě Prahy) byl 1537 duší. Kterak to vše srovnati s oným neslýchaným počtem i vesnic, i měst a městeček ve starožitnosti? Víměť sice, že mnoho vesnic válkou třidcetiletou zmizelo, aniž potom více vystaveno jest: ale rozdíl mezi 12.000 a 30.000 jest větší, než aby se tím samým vysvětliti dal. Snad že tu dvorové panští na polích stojící, pak mlýnové a jiné tak nazvané jednoty, do počtu vesnic zahrnuty jsou.

Třidcetiletou válkou zpustla země Česká. Píše se v dějinách českých, avšak nevíme s jakým to důvodem, že r. 1637 veškeré obyvatelstvo ve vlasti naší nečinilo více než 780.000 duší. Ačkoli to pravda jest, že tehdáž celá okolí, kde prvé veselé vesnice stály a role hojné užitky vydávaly, v poušť se obrátila i lesem zarostla: předce těžko jest uvěřiti o tak náramném zahubení a zmenšení národu českého. Za věku Balbinova, okolo r. 1664, veškera lidnatost česká počtem asi 1,2 až do 1,500.000 duší oceněna byla.

Týž Bohuslav Balbin ve třetí knize svých Miscellanea historica regni Bohemiae (na str. 64 a 65) zmínku činí o tabuli statistické r. 1605 zhotovené v tato slova: »Dum haec ad typum mitterem, en offert mihi vir clarissimus et regni geometra, D. Guilielmus Wilimovsky, vetus amicus, grandem tabulam, artificio singulari scriptoris constructam, et certis lineis, spatiis et classibus divisam et discriminatam; in qua ditionibus omnibus, urbibus oppidisque nominatis, usque ad segmenta et atomos ultimas demonstrantur totius Bohemiae facultates. Ea tabula confecta fuit an. 1596 auctoritate summorum procerum, quos ordines in comitiis Pragae celebratis ab eo anno usque ad 1604 tributis regni exigendis praefecerant« atd., načež některé výpisy z ní klade. Tabule tato důležitá, ač již místy velmi porušená, dostala se skrze p. Ant. Bočka, professora řeči a literatury české v Olomouci, do českého Museum. Výpisy z ní doložíme zde k závěrku následující.

Titul její jest: »Tabule obsahující v sobě všecka JMC. panství, všecky stavy a lidi poddané v království Českém, tak jakž jsou se předně JMC. hejtmané, potom stav panský, stav rytířský, stav městský, lidé duchovní, svobodníci a některá jiná města z lidí poddaných svých, z far aneb kollatur, komínův, kol moučných, ovčákův, pacholkův jich a domův židovských i jiných zbírek přiznávali, a panům berníkům krajským, páni pak berníci krajští zase nejvyšším panům berníkům na hradě Pražském hned od léta 1596 až do léta vyšlého a pominulého 1604 podlé jednohokaždého roku sněmovního snešení odvozovali, i z toho počty pořádné sou činili: jakž z týchž registrův a počtův za výš psaná léta od nich složených toto bedlivé vytažení a do této tabule v sedmi kolumnách rozepsáni patrně se ukazuje, a níže to poznamenáno stojí.«

1. V kraji Boleslavském počítalo se dvoje panství císařské, Benátky s 294, a Lysá s 261 poddanými; držitelův statkův stavu panského 29 osob s 9802 poddanými; stavu rytířského 56 osob s 3011 podd.; města královská dvě, Boleslav Mladá s 370 domy a 61 poddanými, Nimburk s 280 domy a 3 poddanými; statky duchovní tři, Staroboleslavský s 27 podd., kláštera P. Marie s 16, a děkanství Vyšehradského s 18 poddanými; svobodníkův bylo 9 osob; města panská, jenž pozemské statky měla, byla Hradiště, Jablonná, Turnov. Sbírek ze všelijakých věcí i z cel pomezních kraje tohoto scházelo se ročně 2017 kop gr. č.

2. Ve Hradecku bylo troje panství královské: Chlumec s 790, Poděbrady s 811, a Trutnov s 89 poddanými; panského stavu osob 17 s 5674 podd.; rytířského 130 osob s 6746 podd.; královských měst pět, t. Hradec Králové s 634 domy a 223 poddanými, Bydžov s 171 d. a 56 podd., Jaroměř s 257 d. a 9 podd. Trutnov s 296 domy a 35 poddanými, a Králové Dvůr 195 d. a 189 podd.; statky duchovní dva, Křešov se 125, a Bochov s 1204 podd.; svobodníkův 19 osob; měst panských se statky pozemskými šest, t. Kostelec, Jičín (s 111 podd.), Solnice, Hostinná (se 4 podd.), Náchod a Hořice; sbírek ročních scházelo se 4851 kop gr. č.

3. Ve Čáslavsku jedno panství královské, Malešov, se 121 podd.; 15 osob panských se 4490 podd.; 101 rytířských s 3521 podd.; dvě královská města, Čáslav s 254 domy a 93 podd., a Hora Kutná s 950 domy a 127 podd.; dva statky duchovní, Ždárský se 105 a Sedlecký se 64 podd.; 4 svobodníci; měst panských se statky pozemskými pět, t. Jihlava s 321 podd.; Německý Brod se 449 podd.; pak Lipnice, Polna i Ledeč; sbírek ročních 2497 kop gr. č.

4. Ve Chrudimsku jedno panství král., Pardubice s 2570 podd.; 32 pánův s 11.255 podd.; 37 rytířův s 2904 podd.; města král. tři, Chrudim s 421 domy, 46 podd., Meyto s 341 d. a 139 p., a Polička s 248 d. a 308 podd.; statek duchovní v tom kraji žádný; svobodníkův 61 osob s 35 poddanými; města panská se statky čtyři, Litomyšle s 365 podd., Skutče s 17, Heřmanův Městec s 15, a Hor. nad Land. (co to jest? já nevím) s 8 poddanými; sbírek ročních 1221 kop.

5. V Kouřimsku panství král. čtvero, Brandeys s 840, Přerov s 230, Kolín s 273 a S. Prokop s 60 podd.; pánův 24 s 3678 podd.; rytířův 84 s 2268 podd.; tři král. města: Kouřím se 180 domy, 20 podd.; Brod Český s 139 d. 53 podd. a Kolín s 213 domy, (židovských domů tam 31), a 44 poddanými; trojí statek duchovní, probošství Pražského s 48 podd., akademie Pražské s 133, a kostela Slovanského s 2 poddanými; svobodníkův 39 osob se 4 podd.; měst panských se statky počet hojný, avšak neurčitý; sbírek ročních 3813 kop.

6. V Bechynsku král. panství Krumlov a Netolice se 4002 podd.; panských osob 17 s 9795 podd.; rytířských 108 s 5084 podd.; čtvero král. měst, Tábor 245 d., 218 p., Budějovice 414 d., 258 p., Pelhřimov 220 d., 341 p., a Teyn nad Vltavou 199 d. a 148 pod.; statek duchovní jeden, t. kláštera Višňového (sic), z něhož však přiznání dálo se s panstvím Krumlovským; svobodníkův 57 osob s 29 podd.; měst panských se statky sedm, t. Jindřichův Hradec s 50, Bechyně s 70, Soběslav se 101, a Pacov, Vožice, Miličín i Hořepník spolu s 15 podd.; sbírek ročních 2417 kop č.

7. V Prachensku král. panství Prachatice se 466 podd.; panských osob 16 s 3947 p.; rytířských 127 s 4946 p.; města král. čtyři, Písek s 231 d., 183 p., Sušice s 195 d., 109 p., Vodňany s 130 d., 15 podd. a Perkrechenstein se 127 podd.; statek duchovní Strakonice s 222 podd.; svobodníkův 16; měst panských se statky 7, Horažďovice s 240 podd., a Volyně, Vimberk, Blatná, Březnice, Kasejovice a Mírovice, ze kterýchž se jejich vrchnosti přiznávaly; sbírek roč. 1054 kop.

8. V Plzensku panství král. Tachov s 362 poddanými; 22 pánův s 5425 podd.; rytířův 166 s 7926 podd.; pět měst král., t. Plzeň s 337 d., 258 p., Klatovy s 400 d., 472 p., Domažlice s 332 d., 480 p., Stříbro 211 d., 73 p., a Rokycany 162 d., 133 p.; statky duchovní čtyři, Teplský s 1134 podd., Chotěšov s 650 podd., Na Pivonce s 125 p., a převorství Plzenské s 5 podd.;

svobodníkův 20; měst panských se statky pozemskými sedm: Žlutice, Toužím, Stráže (94 podd.), Nepomuk, Radnice, Dobřany a Blovice; sbírek ročn. 1036 kop.

9. V Žatecku král. panství Přísečnice se 196 podd.; pánův 25 s 2783 podd.; rytířův 92 s 5159 p.; měst král. pět, Žatec s 554 d., 135 p., Louny s 329 d., 86 p., Kadaň s 401 d., 126 p., Most s 392 d., 461 p., Chomutov s 545 d. a 1—200 p. (počet porušený); statky duchovní čtyry: Břevnovský s 55 p., sv. Tomáše s 10 p., Teynec s 60 p., čtvrtého jmeno chybí; svobodníkův tuším žádných; měst panských pět, Žlutice s 202 podd., Bílina, Duchcov, a dvě jiná, jichžto jmena chybí; sbírek ročních 2384 kop. Rubrika Žateckého kraje vůbec v rkp. nejvíce porušena jest.

10. V Litoměřicku panství král. Libochovice se 444 podd., a Mělník se 438; pánův 20 se 6125 podd.; rytířův 85 s 7354½ podd.; město král. Litoměřice s 385 d., 175 podd., Mělník 185 d., 20 p., Ústí 225 d., 96 p.; statky duchovní čtvery, arcibiskupství Pražského s 930 podd., kláštera sv. Jiří s 291 p., děkanství a proboštství Litoměřické s 210 p., a převorství sv. Vavřince s 47 podd.; svobodníkův 13; měst panských pět, Teplice, Třebenice, Krupka (28 podd.), Lovosice a Budyně; sbírek ročních 2284 kop.

11. V kraji Slanském nebylo panství královského; panských osob počítáno 18 s 2145 podd.; rytířských 52 s 2019 podd.; král. města Slaný s 274 d., 57 podd., Velvary 115 d., 24 podd.; duchovní statky čtyry, Osecký s 52, Doksanský s 191, Strahovský s 79, a zádušní s 167 podd ; 26 svobodníkův; města panská se statky: Roudnice, Hoštka a Štětí; sbírek ročních 1010 kop.

12. V Rakovnicku dvoje panství král., Křivoklát s 850 a Strašecí s 84 podd.; panských osob 7 s 357 podd.; rytířských 22 a 734 podd.; město král. Rakovník se 188 d., 21 podd.; statky duchovní čtyry: klášter Plaský s 84, klášter pod Ro. (Ročovem?) 42, Zahražany 24, a klášter sv. Anny 57 podd.; svobodníci 2; města panská Únhošt a Kralovice; sbírek ročních 554 kop.

13. V Podbrdsku troje panství král., Králův Dvůr a Točník s 426, Zbirov s 450, a Dobříš s 315 podd.; páni tři s 155, a rytířů 30 s 1272 podd., města král. dvě, Beroun s 230 d., 8 p., Příbram s 130 d., 42 p.; duch. statky, tři, Kladruby s 245, Zbraslav 201 a Svatojanský s 119 podd.; svobodníkův 7 s 3 podd.; města panská Hořovice, Hoštka, Žebrák; sbírek ročních 130 kop.

14. Ve Vltavsku král. panství žádné; osob panských 9 s 1494 p.; rytířských 38 s 1169 p.; města král. Jilový s 120 d.,

1 podd., a Knín s 100 d., 1 podd.; duchovní statky dva, kaply hradu Pražského s 469 podd., a Ostrovský s 62 podd.; svobodníkův 49; města panská Sedlčany a Jistebnice; sbírek ročních 180 kop gr. č.

15. V Praze počítáno bylo: v zámku domův 63, fary 2; komínův na hr. Pr. 214; domův panských na Starém městě 18, na Novém 10, na Hradčanech 23; rytířských domův na Starém městě 74, na Novém 61. Mezi šosovní domy (t. pod právo městské) náleželo domův panských na Star. městě 938, na Novém 1546, na Malé straně 160, na Hradčanech 84, komínův vůbec 9600; židovských domův na Starém městě 146. Statkův a domův duchovních bylo: na Starém městě sv. Anešky s 65 podd., sv. Anny s 5, sv. Jakuba s 5, sv. Klimenta s 15 podd.; na Novém městě Zderaz, Slovany, Karlov, Kateřina; Vyšehrad s 77 podd.; na Malé straně sv. Tomáše s 25 p., M. B. pod řetězi 46., sv. Jakuba pod Petřínem 30 podd.; na Hradčanech kapucíni s 5 podd. Sbírek ročních z celé Prahy scházelo se 7478 kop gr. č.

Summa každé rubriky byla tato: počítalo se panství JMC. v Čechách 24, a na nich lidí poddaných 14.373, far aneb kollatur 132, komínův 2089, kol moučných 555, mistrův ovčákův 24, pacholkův jich 64, domův židovských 13.

Panského stavu osob (čili držitelů statkův) bylo 254, poddaných jich 67.125, far 517, komínův 7472, kol moučných 3152, ovčákův 278, pacholkův 549, domův židovských 81.

Rytířského stavu osob 1128, podd. jich 54.413½, far 520½, komínův 6244, kol moučných 3185, ovčákův 652, pacholkův 1140, domův žid. 40.

Městského stavu bylo: měst královských 49, domův v nich 14.961, poddaných 5326, far 101, komínův 25.662, kol moučných 1053, ovčákův 32, pacholkův 56, d. žid. 242.

Statků duchovních 50, poddaných 7339, far 72, komínův 515, kol moučných 407, ovčákův 20, pach. 37, domův žid. žádných.

Svobodníkův osob 333, poddaných jich 72, fary žádné, komínův 99, kol m. 6, ovčák 1, pach. 1, žid žádný.

Měst panských, se statky pozemskými, jmenováno 48; z jichžto ale statkův větším dílem vrchnosti se přiznávaly. Zde tedy nevytčeno jim než 2282 poddaných, 24 far, 1458 komínův, 133 kol m., 10 ovčákův, 12 pacholkův, 6 domův židovských.

Summa summarum činila tedy pro celé království: 150.930½ poddaných, 3366½ far neb kollatur, 43.539 komínův, 8491 kol

moučných, 1016 mistrův ovčákův, 1859 pacholkův jich, 382 domův židovských; sbírek ročních scházelo se vůbec 32.928 kop gr. českých.

Připojené na tabuli poznamenání (velice porušené a již místy nečitedlné) vyznává, že ne všickni stavové náležitě se byli přiznali; jináče zajisté že by summa mnohem větší byla se sešla.

Zlomek přidaný v rubrice poddaných jest důkazem, že tu ne lidé poddaní sami osobně, alebrž jen osedlosti jich, čili jistá míra gruntův selských, rozuměti se mají, t. asi to, co nyní celá osedlost selská se jmenuje. Rubrika tedy tato nemá potahu na lidnatost země, alebrž na počet polností.

Skrovný počet komínův jest důkazem, že tehdáž ještě domové selští v Čechách, jako podnes v Polště a v Uhřích větším dílem bez komínův staveni byli.

Tabule tato neslouží tedy ku poznání lidnatosti v Čechách, alebrž ku poznání poměru moci, ve kterém tehdáž jak stavové čeští vůbec, tak i zvláště města královská mezi sebou stála. V tom ohledu jest ona důležitou památkou ze starožitnosti české. Resultáty ze srovnávání jednotlivých rubrik a dat se vyskytující každý soudný čtenář sám sobě předloží.

---

## 14. O umučení sv. Václava, podlé legendy slovanské, úvaha kritická (1834).

(*Časopis Musea 1837, str. 407—417; Radhost II, str. 131—145.*)

Alexandrem Vostokovem r. 1830 v knihovně ruského kancléře hraběte Rumjancova objevená staroslovanská legenda o umučení sv. Václava, jejíž český překlad byl uveřejnil Václav Hanka v Časopise Musea (1830 ve 4. sešitě), zavdala Fr. Palackému v měsíci únoru 1834 příčinu k sepsání článku pod shora uvedeným titulem. Censura vrátila spisovateli dosti záhy rukopis opatřený osudným: »damnatur« a zároveň s ním sděleno dobrozdání censorovo, na něž Fr. Palacký dne 5. května 1834 odpověděl důkladnou replikou, již poprvé uveřejnil K. Köpl v zajímavém článku svém: »Palacký und die Censur« (v Památníku Palackého na str. 647 a sl.). Zdá se, že replika ta nepotkala se s žádoucím výsledkem, neboť teprv na podzim r. 1836 ujal se článku toho hrabě Kašpar ze Šternberka a bezprostředně ve Vídni ucházel se o povolení k vydání jeho tiskem. Jednání protáhlo se dosti dlouho, ale konečně dne 5. srpna 1837 dostal Fr. Palacký povolení, aby článek směl

otisknouti s vynecháním dvou míst, které censura závadnými shledala. Při druhém vydání v Radhosti otiskl Fr. Palacký ovšem i obě místa, jež byl nucen v Časopise Musea vynechati a doplnil článek dodatkem sepsaným r. 1871. Místa censurou potlačená označena jsou na str. 82 a 87 kursivou

## 1. Legendy potud známé, latinské, o sv. Václavu.

Pobožný a svatý život vévody českého Václava I., zavražděného 28. září 935 bratrem Boleslavem, zajímal od nejdávnějších časův spisovately české co nejpilněji. O žádném zajisté příběhu staročeské historie nepodáno nám tolik a tak dávných i hojných zpráv, jako o tomto; zvláště proto, že zprávy tyto k nábožnému a vzdělavacímu čtení (t. legenda) ve křesťanstvu sloužiti měly a sloužily. Důmyslný náš Dobrovský, vzav r. 1819 všecky potud známé zprávy o sv. Václavovi v místné uvážení a v kritický soud,*) počítal neméně nežli 14 zvláštních spisův čili legend o sv. Václavovi, počna od nejstaršího spisovatele z X století, souvěkého císaři Ottovi II., až po císaře Karla IV., krále českého, kterýžto sám také mezi biografy sv. Václava se postavil. Dokázal pak tento zpytatel v témže podrobném uvážení svém dostatečně a zřejmě, že sepsání ono nejstarší, od neznámého cizozemce k žádosti císaře Otty II. asi r. 983 učiněné, sloužilo za prvotní pramen, ze kteréhožto potom ostatní spisovatelé všickni čerpali zprávy své se změnami a přídavky, tu většími, tu menšími, jeden od druhého tytýž slovo do slova přepisujíce; a že onen Christan, jenž ve předmluvě spisu svého k biskupu Vojtěchovi sám se za syna Boleslavova i tudíž za synovce sv. Václava vydal, a někdy od Balbina i od Bollandistův za takového jmín byl, neupřímně sobě počínal, ano ze spisu jeho patrně viděti, že ne dříve nežli ve XIV století sepsán byl. Spůsob ten, kterak neb. Dobrovský veškero skoumání své v příčině této vedl, od výtečných a předních kritikův věku našeho za výborný, anobrž za vzorný uznán a vyhlášen jest.

Několik let po vydání spisu dotčeného, avšak ještě za živobytí Dobrovského, nalezeny a podány jsou obecenstvu, skrze největšího nyní znatele kronik středověkých, G. H. Pertza,**) dvě důležité vě-

*) Viz jeho »Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von spätern Erdichtungen zu reinigen,« číslo třetí, nadepsané »Wenzel und Boleslaw,« ve pojednáních král. české Společnosti nauk, dílu 6, od rr. 1818 a 1819.

**) Viz Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde von G. H. Pertz, V. Band, pag. 135, 665, 682.

domosti o legendách sv. Václava se týkajících: totiž nejprvé, že spisovatel nejstarší legendy Ottonské byl Gumpold, biskup Mantuanský, an se tím jmenem nazývá v rukopisu knihovny Wolfenbüttelské, pocházející z počátku XII století; potom pak, že legenda Montekasinská, sepsaná v XI století od Laurencia čili Vavřince, mnicha řádu sv. Benedikta, a posavad nikde ouplně nevytištěná, ba ani v celosti své nepřepsaná, jest jediná legenda latinská, která se na Gumpoldově čili na Ottonské nezakládá, alebrž podává zprávy z jiného pramene vzaté a jináče spořádané.

## 2. Legenda staroslovanská; její původ a věk.

Roku 1830, a tak již po smrti Dobrovského, stal se nálezek pro historii sv. Václava ještě mnohem vážnější a důležitější; a to v kraji, kdež se ho nejméně nadíti bylo. Slavně známý zkoumatel písem staroslovanských v Rusku, pan Alexander Vostokov, našed v jednom měsícoslovu*) v bibliothece kancléře ruského hrab. Rumiancova, psaném na konci XV století, ke dni 28. září obšírnější sepsání o životu sv. Václava, nežli v obyčejném prologu**) se nachází, vydal je tiskem v jednom časopisu Petersburském v původní staroslovanské čili cyrilské řeči; odkudž potom p. V. Hankou do češtiny přeloženo a v časopisu Českého Museum na r. 1830, svazku čtvrtém, na str. 453—462 vytištěno jest.

Staroslovanská legenda tato snáší se sice ve hlávních věcech s latinskými, a potvrzuje tudíž spolu pravdivost jejich: ale ostatně celé její vypravování, jak o životu, tak o smrti Václavově, dělí se podstatně ode všech předešlých. Gumpoldova legenda, a po ní všecky latinské složeny jsou nejvíce pro nábožné vzdělání posluchačův, pročež i obracují pozor nejvíce na svaté obcování a konání Václavovo, a potom na zázraky, kterýmiž oslaveno bylo mučennictví jeho: slovanská pak, ačkoli také, líčíc svatý život mučenníkův, ku pobožnosti vzbuzuje, však předce více duchem historickým psána jest, dává více barvy okolnostem časův, a popisujíc pobožné skutky Václavovy jen ouhrnkem, mlčí téměř dokonce o zázracích u hrobu jeho stalých. Sloh oněch jest širší, ozdobnější, vysokomluvnější: této pak kratší, prostější, věcnatější. Co do podrobných

*) Měsícoslov (minej) jsou v církvi východní slovanské životy svatých v kalendářovém pořádku položené.

**) Prology jsou krátký výbor z měsícoslovu.

dějův největší rozdíl mezi obojími legendami vyskytá se ve zprávách o Drahomíře, matce Václavově, kteroužto latinské legendy vůbec za bezbožnou, pozdější pak z nich i za spolupůvoda vraždy nad synem spáchané pokládají, ana podlé slovanské nejen vraždou tou vinna nebyla, anobrž sama i s synem svým od týchže vrahův k smrti souzena byvši, jen rychlým outěkem život zachovala.

Nastává tedy hlavní otázka: jakou víru zasluhuje tato legenda slovanská? a to nejen z protiva jiným, ale i sama v sobě? Kterážto otázka především toho požaduje, aby vyzkoumáno bylo, od koho, kdy a kde sepsána jest.

Rukopis, ve kterémž se nachází, neposkytuje v ohledu tomto žádné další jistoty, kromě že později nežli ve XV století psána, a tudíž ani složena býti nemohla. Odtud jen toho se dovídáme, že první sepsání její sahá do některého z prvních pěti století po umučení sv. Václava; které ale století to bylo, rukopis sám rozhodnouti nemůže. Potřebí tedy, když zevnitřní známky nepostačují, po vnitřních se ohlédati, a zkoumati, zdali snad obsah sám i formy jeho, čili sloh a jazyk ve spisu tom, nemohou dáti nějaké k tomu cíli pomoci.

Pan Vostokov praví v úvodu svém, že podlé některých zvláštností v jazyku legenda tato zdá se mu býti z češtiny přeložena; což i p. Hanka za pravdě podobné uznává. Mně ale domnění toto nezdá se býti důvodné, jakož ani důvodův pro ně nepodáno: ano myslím raději, že celý spisek ten sepsán byl v Čechách již původně jazykem staroslovanským. Kdyby zajisté originál byl český, těžko pochopiti, proč by sepsání toto v Čechách již za starodávna tak dokonce bylo zmizelo a zašlo, že v celé české literatuře ani sledu jeho se nenachází; víme zajisté, a i hojnost legend latinských slouží za důkaz, že čtení takové u starých Čechův bývalo vždy oblíbené a vážené. Nestíhalť a nepronásledovali jeho ani Husité, ani pozdější missionáři. Dále nelze vysvětliti, kterak by český spis, doma nevšímaný, v oněch dávních časech, kdežto ještě žádného spojení literního nebylo mezi národy slovanskými, ano kdež i rozdílnost vyznání a liturgie církevní kladla překážky, mohl byl proklestiti sobě cestu netoliko ke Slovanům východní církve se přidržejícím, alebrž i do knih jejich nábožných a obřadních. Naproti tomu, poněvadž vime, že slovanská liturgie kvetla v Čechách, aspoň ve klášteře Sázavském, až do r. 1097, a že tam knihy slovanské v užívání byly, na snadě jest domýšleti se, že spis ten ve slovanském

jazyku v Čechách psán a tím spůsobem snáze k východním církvím slovanským donešen býti mohl. Neboť o spojení mezi klášterem Sázavským a církvemi slovanskými ve severovýchodních Uhřích, za panování našeho vévody Spytihněva II. i krále Vratislava, máme svědectví historické dostatečné.*) Známky češtiny, čili bohemismy, jevící se v legendě, měly by tudíž nejinou příčinu nežli známé zkoumatelům staroslovanského jazyka serbismy a russismy ve spisech u Srbův a na Rusi sepsaných.

Především tedy činiti jest o rozeznání a určité vyznačení všeho toho, co v legendě zapáchá češtinou, a tudíž ukazuje na původ její český. K tomu cíli požádal sem přítele svého, p. P. J. Šafaříka, jakožto dokonalého těch obou jazykův znatele, aby všecka taková místa mi určitě vyznamenal. Kterýžto prošed pilně spis celý, dal o tom následující zprávy:

»Celá tato legenda, co do slohu a jednotlivých výrazův, liší se poněkud od obyčejných legend starocyrilských, a zapáchá cizinou. Že na západu, v Čechách, povstala, patrné jest ze slov následujících, kdežto se praví:

1. »Když odzpíwali liturgii w chrámě sw. Marie, — pěvšim liturgiju v cerkvi s v j a t y j a M a r i j a«, — to spůsob mluvy neslýchaný v legendách cyrilských, kdežto vždy se mluvívá: »v cerkvi prjesvjatyjä bogorodice christodjevy Marijä,« nikdy jinak.

2. »I postřihli kněží jej — i postrigoša k n j a z i i« — po cyrilsku má býti »svjaštennici, popi.«

3. »Počalo pachole růsti — nača otrok r o s t i« — místo »r*a*sti.«

4. »I vdali je v rozličná knížectví — i vdasta ja rozna knjaženia« — místo »v r*a*zna.«

5. »Lidi vše chudé i bohaté milowal — ljudi vsja ubogija i bogatija m i l o v a š e« — po cyrilsku »ljubljaše.«

6. »Ti pak namluvili Václawu, řkouce, — tiže n a m o l v i š a Vjačeslavu, rješa« — má býti »govoriša.« V cyrilském »molviti sja« znamená tumultuari, turbari, »molva« jest seditio; slovo »molviti,« místo hovořiti, užívá se jediné v češtině a v polštině.

7. »Naučili Václava vydati máteř svou — naučili v y d a t i mater svoju« — po cyrilsku má býti »izdati.«

8. »Přivedl zpátky máteř svou, velmi pláče, — privede paki mater svoju, v e l m i plakaše sja« — m. b. »zjelo, vesma.«

*) Scriptores rer. bohem. tom. I. pag. 97, 98, 102, 204.

9. »Boží slúhy — »božija raby« — jest podlé latinského »famuli dei«; v cyrilštině neobyčejné, na místě »svjaštennici, popi.«

10. »To všecky odíval a nasycoval — to vsja odjevaše i kormjaše, — m. b. kormljaše.

11. »Chtěl jeti domův ku Praze — chotě jechati domov k' Prazje« — m. »vo svoja si,« aneb »v dom svoj.« — Tak i dále: »nejecha domov,« nejel domů. —

12. »I pozvali sobě Boleslava — vozvaša sobě Boleslava« — m. b. sebě. — Tak i dále: »slava tobě gospodi,« m. tebě. —

13. »A Václav ohlédna se, — Vjačeslavže ozrjev sja« — m. ogljanuv sja, vzgljanuv vspjat.«

14. »Mládence jeho zbili — mladenci izbiša jego« — má býti »knjažeskyje otroky;« patrný bohemismus.

15. »Ať najednau odoláš — da odinova odoljeješi« — Odinova, co do skončení *ov* jest bohemismus, jako nahoře dom*ov*; po cyrilsku »jedinoju«, po rusku »odinoju.«

16. »V knězské jizbě — v popově izbě« — m. b. »v popově gornici.«

Ostatně temné ono místo: »nikanysja dežet, daže iniemi dospiejem,« p. Šafařík čte: »nika ny sja dežet,« t. j. nikam nám se nepoděje, až po jiných ji dostihneme, čili: nikam se nám neztratí (Drahomíra), až jen jiné odpravíme, stihneme ji. Vždyť skutečně Boleslav později i matku svou, jenž ale k Chorvatům se byla utekla, stíhati dal.

Rusismy, jako »Vorotislav« místo »Vratislav,« a jiné, jež v legendě té nalezáme, a spolu zatemnělost několika míst, svědčí nám, že ona šla skrze ruce několika ruských přepisovatelů, nežli se dostala do toho rukopisu, ve kterém ji pan Vostokov nalezl. Pročež jest se domýšleti, že původně stálo v legendě té i více bohemismův, ruskými přepisovateli později změněných.

Všecky tyto známky češtiny, neobyčejné ve spisech staroslovanských, světle dokazují, že legenda tato v Čechách sepsána byla.

Dověděvše se pak s jistotou, kde povstala, nyní již s menší nesnází vyskoumati moci budeme, kdy asi sepsána jest.

Slovanská liturgie kvetla v Čechách dvakráte: nejprvé od časův Svatopluka krále moravského a Bořivoja knížete českého až do r. 1097; potom od věku císaře Karla IV. až po husitskou válku. V poslední však této době užíváno na Slovanech v Praze jen písma glagolského, ne cyrilského. Následovně legenda svato-

václavská, cyrillicí psaná, pochází z první doby, a tudíž z X neb XI století.

Mámeť pak ještě jiný důležitý prostředek ku poznání stáří jejího. Legenda Montekasinská, jakož sme již nahoře podotkli, jest mezi latinskými jediná, která zprávy své nebrala ze spisu Gumpoldova; i ačkoli jí ještě dokonale neznáme, jelikož se k nám jen výtah z ní dostal, p. Pertzem zhotovený a do Archivu již dotčeného položený: však již i z výtahu toho patrné jest, že spisovateli jeho Laurenciovi sloužila legenda slovanská ža pramen; jakož pak již i p. Hanka neopominul souhlasnost obou legend ve poznamenáních ku přeložení svému přidaných staviti čtenáři zjevně před oči. Že pak Laurencius ze slovanského spisu, a nikoli naopak tento z onoho čerpal, snadno pozná, kdokoli obě legendy srovná; anobrž se přesvědčí, že Laurencius ani celé slovanské legendy před sebou neměl, alebrž jen zprávy z ní vzaté. I byl-li Laurencius ten, jakož se zdá, na Montekasinu živ, není pochyby, že někdo z Čechův jemu tam jen ústní zprávy z legendy této podával, přidávaje k nim potom i jiné, z obecní pověsti vzaté, o zázracích skrze sv. Václava stalých. A poněvadž celý ten rukopis Montekasinský (číslem 413, na pergam. ve kvartu), ve kterémžto spis ten se nalezá, již v XI století napsán byl: nepochybné jest, že i legenda slovanská při nejméně z téhož věku pochází.

Nepozůstává tedy, než rozhodnouti, ve kterém as z obou století, X totiž a XI, složena jest: k čemuž již méně jistých důkazův se naskytuje. Arci, kdyby jisté bylo, že slovanská liturgie teprv sv. Prokopem okolo r. 1030 do Čech uvedena byla, jakož nebožtík Dobrovský tvrdíval, toťby již nebylo pochyby, že naše legenda povstala teprv ve XI století. Než já v tom k domnění Dobrovského přistoupiti nikoli nemohu. Neboť že símě víry, Cyrillem a Methodiem v říši Svatoplukově (jenž přes Čechy až do Míšně se vztahovala) rozsívané, i do Čech padlo a tu zdárné ovoce neslo, toho již i sám staroslavný zpěv náš »Hospodine pomiluj*) ny,« i první chrám v Čechách na knížecím sídle, Levém Hrádku, ke cti sv. Klementa vystavený, dostatečným jsou důkazem. Než o tom nám jinde širší řeč nastane; nyní pak dosti bude, ohlásiti jen přesvědčení naše, že liturgie slovanská v Čechách, vedle latinské, udržela se od věku Methodiova až do konce XI století.

---

*) Že verbum activum pomilovati, na místo smilovati se, nikdy českým nebylo a není, ale že jen ve staroslovanské neb cyrilské řeči a liturgii se ho užívá, nikdo tuším zapírati nebude.

Podlé tohoto pak přesvědčení nic nám nepřekáží, abychom nemohli klásti původ a sepsání legendy slovanské do desátého století. Anobrž mnohé důvody nutí nás k tomu. Mezi těmito pak přední jest, že v celém spisu tom jen jediný zázrak se připomíná, jenžto krví mučenníkovou se ukázal; po čemž se dokládá: »i ještě nadějem se v bohu, modlitbami i blahověřím svatého Václava, že větší zázrak se zjeví; neboť v pravdě Christovým mukám i svatých mučenníkův připočte se muka jeho.« To již nemohlo se psáti v XI století: neboť již za časův císaře Otty II. hlučná pověst o divech a zázracích u hrobu sv. Václava rozléhala se po celém téměř křesťanstvu; tak že i mnich Korbejský Widukind okolo r. 980 o sv. Václavu mluviv, doložil: »de quo quaedam mirabilia praedicantur.« Mimo to jsou v té legendě takové podrobnosti, tak bezelstně a prostosrdečně pronešené, že jen za živé paměti, a tudíž nikoli teprv o sto let později, tak podány býti mohly. Avšak také chyba v počtu let učiněná nedopouští nám mysliti, že by hned aneb brzy po umučení Václavově psán byl spis ten: ano dosti bude, ustanovíme-li se jen na tom, že pochází z druhé polovice X století.

Konečně, kdo jej sepsal, v nedostatku všech o tom zpráv nic se říci nemůže: musímeť se spokojiti s tím, že spisovatel byl Čech bezpochyby řádu duchovního, živší v druhé polovici desátého století.

### 3. Zisk historický, vyplývající z legendy slovanské.

Z toho ze všeho, co sme posavad přednesli, patrně se jeví, že nám tu činiti jest se spisem vážným, vzácným a důležitým. Nebo byť i neměl jiné zásluhy do sebe, již proto zasluhoval by pozoru a šetrnosti všech vlastencův, předně že jest jeden z nejstarších, kteří vůbec v Čechách a od Čechův psáni jsou; potom pak, že jest jediná pozůstalá památka květu někdejší literatury cyrilské v Čechách. Avšak legenda slovanská má i zvláštní podstatnou cenu svou jakožto pramen historický. Podáváť nám zajisté zprávy nepodezřelé a důležité o vlasti naší v X století, kterýchžto sice jinde dočísti se nelze; a jiné opět, jen povrchně a temně známé, svědectvím svým buď doplňuje buď vysvětluje, aneb jim aspoň větší jistoty uděluje. Na některé z těch zpráv, které za zisk historii naší pokládati můžeme, obrátíme zde pozor svůj.

Staroslovanský obřad postřižin zachoval se i u křesťanských Čechův ještě v obyčeji, a od kněží ve chrámě, jak se zdá, s větší

slavnosti, nežli křest sám, vykonáván byl. Avšak jmena osobní již tehdáž hned při křestu, ne pak teprv o postřižinách, dětem dávána jsou.

Sv. Lidmila, bába Václavova, dala vnuka svého již za mládí naučiti písmu slovanskému, a sice návodem kněze domácího. Že tu písmem slovanským nejiné se znamená, nežli cyrilské, o tom pochybovati nelze. »Knigy slovenské« jsou zde totéž, co v legendě naší o sv. Prokopu »literae slavonicae« sluje.*) Samé to slovo »kniha« původně v cyrilském znamenalo i litery neb písmeny; neboť Lucae 23, 38: »A byl také i nápis napsaný nad ním literami řeckými« atd. ve starých cyrilských rukopisech čte se takto: »napisáno nad nim knigami jelynskami« atd. Jest to zde o jeden důkaz více k tomu, co sme nahoře podotkli, že totiž liturgie slovanská kvetla v Čechách i ve X století vedle latinské. Že sv. Ludmila, jenž jistě za živobytí Methodiova hned po křestu svém, snad od samého tohoto apoštola slovanského, knihám nábožným se naučila, i vnuka svého k těmže knihám vedla, to stalo se tímže přirozeným během, jako že i otec jeho Vratislav, prohlédaje ke spojení Čech s říší západní, o potřebnou známost latiny při něm se staral.

Když Vratislav umřel, nebylo Václavovi než 18 let: pročež matka jeho Drahomíra zpravovala zemi až do jeho dospělosti. Měl pak bratra jednoho mladšího, Boleslava, a sestry čtyry, kteréžto v rozličná knížetství vdány jsou. O nevoli mezi sv. Ludmilou a mezi Drahomírou legenda dokonce mlčí. O této pak svědčí, že radovala se víře syna svého. Vůbec domnění to, že by Drahomíra v Čechách pohankou byla zůstala, nezakládá se na žádném historickém důvodu, a již i Dobrovským vyvráceno jest.**) Vždyť sama chrám na Tetíně vystaviti dala. Usmrcení pak syna svého neoučastnila se ani podlé Gumpoldovy legendy. Potřebíť tedy, chceme-li spravedlivi býti, ač ne za pobožnou, alespoň za méně bezbožnou ji uznati, nežli v ústech lidu našeho dosavad se děje.

Usmrceni sv. Václava byl skutek nejen osobní mezi Václavem a Boleslavem, ale rotničí, pošlý z rozbroje a ze spiknutí, čili z povstání jedné strany proti druhé. Důkazem jest, že rotníci Bolesla-

*) Script. rer. bohem. I 90. Procopius, natione Bohemicus de villa Chotun, Sclavonicis litteris, a sanctissimo Quirillo episcopo quondam inventis et statutis, canonice admodum imbutus.

**) Viz jeho Kritische Versuche atd. II, str. 29, 30.

vovi, neměvše dosti na vraždě knížete a pána svého, usilovali také všecky jeho věrné vyhladiti aneb aspoň vyhnati ze země. Pronásledování zvláště kněžstva, jenž tudíž počalo, dává na srozuměnou, že nespokojenost pánův českých se štědrotou Václavovou k církvím a k lidem duchovním byla hlavní příčinou jejich vzpoury.

»Matka Drahomíra uslyševši o zabití syna svého, přiběhla i padla k srdci jeho, a plačíc sbírala oudy těla syna svého. Sebravši pak jej, nesměla nésti jeho v dům svůj, než ve kněžské jizbě obmyvše jej, oblekli i položili prostřed chrámu. Ale obávavši se Drahomíra smrti, běžela v Chorvaty; poslav pak Boleslav po ní, nezastihl jí.«

Že ty Chorváty, jenž se tu připomínají, nebyly nynější království Chorvatské za Dunajem a Drávou, tomu každý bez nesnáze přisvědčí. Nebylo-li útočiště pro Drahomíru bližšího a příležitějšího? Ale byly to Chorvaty od cís. Konstantina Porfyrogennety připomínané, na východu České země, v hořejším Slezsku ano i v Haliči rozlehlé, — v končinách totiž těch, odkudž někdy sám arciotec Čech přistěhoval se s pluky svými do této země. Jmeno těchto pravých a starodávních Chorvat zašlo arci již tuším v X století.

### 4. O roku umučení sv. Václava.

Že sv. Václav dne 28. září utrpěl, o tom všickni staří i noví spisovatelé se snášejí; ne tak ale o roku, ve kterémž se to stalo. Kronikáři naši Neplach a Dalemil kladou to na rok 928; Kosmas, Marignola, Pulkava, Hájek, Kuthen, Lupáč, Veleslavín, rakouská kronika Medlická i Asseman na r. 929; Athanas, Pelzel a Pubička na r. 935; Annalista Saský, Martin Polský, Bollandisté, Pagi, Dobner, Dobrovský a jiní na r. 936; Aeneas Sylvius na r. 937; Sigebert Gemblacký, Alberich, Stranský, Balbin a jiní na r. 938; posléze pak Christan, Pešina, Pučalka, Hammeršmid a Berghauer na r. 939.

Legenda slovanská praví, že Václav zabit jest r. 6437, indiktu 2, kruhu 3, dne 28. září; což podlé našeho počtu k r. 929 se snáší, a tudíž s Kosmasem i jinými starými kronikáři souhlasí. Sluší tedy uvažovati, zdali rok tento uznán býti může za pravdivý.

V nejstarších časích čítána byla ve hlavním chrámě Olomuckém (a nepochybně i ve Pražském), každou středu na usvítě, zvláštní mše na památku umučení sv. Václava; jakož to Dobnerem ze starých listin prokázáno.*) Z této staré a hodnověrné tradice zavírati bylo by, že v tom roce, když on umučen, den 28. září

*) Viz Dobner Annales Hayeciani tom. III, pag. 656. Že nicméně datum to na omylu se zakládalo, doložíme v dodatku ku pojednání našemu.

připadl na středu, a že tudíž jeho litera nedělní byla B. Roky pak za věku sv. Václava, jichžto litera nedělní byla B, počítají se 925, 931, 936 a 942. Následovně umučení jeho stalo se v jednom z těchto let, a sice, jakož jiní důvodové to potvrzují, roku 936.

Kronikáři dva, onoho věku nejbližší, Widukind mnich Korbejský a Ditmar biskup Mersebur ský, neudávají sice zřejmě léta žádného, avšak oba jednosvorně proměnu tu v Čechách kladou v samý počátek panování císaře Otty I.; ježto vědomo jest, že po smrti Jindřicha I. Ptáčníka, 2. července 936 zemřelého, Otto I. čili Veliký dosedl dne 8. srpna 936 na trůn říše Německé v Cachách. Oba spisovatelé, Widukind i Ditmar, pokládají vraždu nad Václavem, Ottovi věrným, za první nehodu, kteráž potkala nového panovníka tohoto. Pročež tentýž Otto ihned zdvihl proti bratrobijci Boleslavu válku, kterážto, podlé svědectví téhož Widukinda i jiných, teprv po čtrnácti létech se skončila. Že pak konec té války stal se r. 950, jest známé a bezpochybné.

Tito světlí a nepodezřelí důvodové zdají se býti dostatečni k rozhodnutí a k utvrzení pravdy té, že umučení sv. Václava stalo se ne r. 929, jakož legenda naše i Kosmas tomu chtějí, alebrž teprv roku 936; ač i jiných k témuž cíli nemálo jest před rukama. Skutečně již i samo svědectví Annalisty Saského, jehožto učenost, zběhlost a vzorná pilnost v udávání dat chronologických známy jsou, a jenž, ačkoliv Kosmasovu kroniku dobře znal, umučení předce Václavovo na r. 936 položil, u každého znatele dějin a kronik středověkých nemalé vážnosti do sebe míti musí. Jiných nad to svědectví a důvodův můžeme zde mlčením pominouti.

Proti tomu ani shoda ta, že r. 929 i den sv. Kosmy a Damiana byl v neděli, i také indiktu 2 a kruhu 3 se počítalo, nemá moci průvodné. Snadno-tě zajisté bylo shodu tu čerpati z kalendářův, jakovéž tehdáž každý klášter, ba každý hlavní chrám měl a míti musel, jakmile kdo na tom ustrnul, že ona vražda r. 929 se stala. Pochybení toto v létech jest světlým důkazem, že legenda naše slovanská ne tak brzy po smrti Václavově, ale teprv hlouběji ve druhé polovici X století sepsána jest; spolu pak zdá se, že Kosmas čerpal z ní, aspoň prostředečně, léto své o sv. Václavovi.

S tím končíce úvahy své, povinny se býti cítíme, abychom p. Vostokovu za jeho šetrnost, prokázanou historické památce české, své slušné díky vzdávajíce, jej o další v tom ohledu skoumání prosili, zdali-by snad v jiném některém rukopisu starém nalezen býti mohl správnější a dokonalejší opis legendy této.

### Dodatek z r. 1871.

Roku 1841 objevil se v Rusích druhý potud neznámý a netušený pramen, t. »Prolog o smrti sv. Václava« (v rkp. starém cís. veřejné bibliotéky Petrohradské), jenž vytištěn jest poprvé v aktách král. České společnosti Nauk r. 1843, a nejnověji opět mezi »Prameny dějin českých« (Fontes rerum bohemic. [v Praze r. 1871]) dílu prvním, vedlé legendy staroslovanské. Z prologu toho, patrně staršího nežli všecky legendy latinské i slovanské, jdou na jevo dvě data pozoruhodná: nejprv že Václav měl, kromě Boleslava, také bratra Spytihněva; potom že zavražděn byl dne pondělního na úsvitě. Památka sv. Kosmy a Damiana, kterým kostel Staroboleslavský zasvěcen byl, slavila se tam r. 935 jako 929 v neděli dne 27. září. K té slavnosti pozval byl Boleslav bratra i pána svého, jako na posvícení; a toho dne u večer Václav (jakož svědčí slovanská legenda), »nejel domův, ale vsed na koně svého, počal hráti se sluhami svými na dvoře Boleslavově.« V noci na to uloženo jest o bezživotí jeho, a nazejtří, když pondělí svitalo, provedena jest vražda. To rozhoduje konečně o pravdě těch dějezpytcův, kteří pokládají rok 935 za umučení sv. Václava, i nutí nás také opustiti domnění Dobnerovo a Dobrovského, někdy od nás hájené.

---

## 15. Pomůcky ku poznání staročeského práva i řádu soudního (1835).

*(Časopis Musea 1835, str. 399—432, Radhost II, str. 146—174.)*

Epochální dílo učence polského Alexandra Václava Maciejowského »Historya prawodawstw Slowiańskich (I–IV, 1832—38), jehož první díl stal se Fr. Palackému předmětem důkladného studia, přimělo ho k sepsání druhého pokusu v oboru historie práva českého, při němž poprvé přihlížel při zpytování práva českého k historicko-právnickému materialu všeslovanskému. Uznávaje plnou měrou zásluhy Maciejowského, který první mezi zpytateli o vyobrazení celé někdejší ústavy v Čechách se pokusil, snažil se některé právní instituce české, jež Maciejowskému ostaly nejasny, lépe osvítiti a vysvětliti. Článek otištěný poprvé v Časopise Musea pojal do Radhostě »s vynecháním několikera míst, jinde lépe provedených«.*)

*) Srovnej ve článku H. Jirečkovu: »Palackého práce o dějinách právních« v »Památníku Palackého« str. 487—490.

## I. Předběžná literní a historická připomenutí.

Za našeho věku všickni vzdělaní národové v Evropě, Angličané, Francouzové, Němci, ba Rusové i Poláci, jako o závod usilují se vyzkoumati a vysvětliti zákony a obyčeje ty, kterými předkové jejich co do práv a soudův ve vlasti své se řídili. Co o tom jen ku př. v Anglii a v Němcích psáno, tak hojné jest, že naplňuje celé biblioteky; není tu již žádného důležitějšího předmětu, ba ani starého názvu a slova právního, o kterémž by nestávalo zvláštních pojednání a knih, kdežto všecka často rozdílná domnění proti sobě důkladně se vyjadřují, a jedno druhým vysvětluje i vyvrací neb potvrzuje.

Jen na nás Čechy mnohonásobné žaloby šly a jdou posavad ode zpytatelův starožitných práv v cizině, že věci té tak důležité ve vlasti své zanedbáváme; ano vskutku ta trocha spisův našich, zkoumáními takovými se obírajících, buďto ovšem nic naplat nejsou, jako ku př. Voigtova kniha o duchu zákonův českých (když mu ani tělo jejich, t. zákonové a řádové sami, známi nebyli); aneb jen na jednotlivých předmětech, a to v pozdější době, se obmezují, jako ku př. Tvrdého spis o svobodnících českých, Hasnerův o deskách zemských a j. v.

Příčiny tohoto tak všeobecně seznaného, a posléze ještě zvláště p. Maciejowským ve Varšavě káraného*) nedbání v Čechách jsou nejedny. Přední jest, že staří řádové práva českého právě od té doby, co vědecký duch ve vlasti naší více se zmohl, t. od věku císaře Josefa II., obnovenými řády soudními dokonce z užívání vyšli, tak že zkoumání jejich k nijaké u nás praktické platnosti více není. Druhá příčina zdá se býti předsudek, od některých právníkův ve vlasti naší až po tu dobu chovaný, že by staří Čechové v této třídě nic sami původního a svého neměli, ale že se zpravovali všudy toliko vzory cizími, zvláště pak německými, tak že by dosti bylo poznati staré právní řády a obyčeje německé, aby hned také o českých se vědělo. Třetí příčina jest ta, že pramenové, z nichž nějaká známost práv staročeských čerpati se dá, psáni jsou téměř veskrz jazykem českým zastaralým, jemuž sotva filologové naši na slovo vzatí vyhověti umějí, an oplývá technickými názvy, kterým někdy i sami naši předkové již před pěti sty lety nerozuměli.**) Jiných méně podstatných příčin jest více, avšak

---

*) V díle jeho: Hystorya prawodawstw Slowiánskich, tom I str. 47.

**) Památný toho příklad poskytuje Řád práva zemského od r. 1360 (o němž níže řeč bude), o slově o h ř e b, jakožto vrchu při udávání soupeře

o nich zde šířiti se nebudem. Sám pan W. H. Maciejowský, jehožto důležitý polský spis »Historya prawodawstw Slowiańskich (ve Varšavě 1832—35, 4 díly v 8) již nejen do němčiny, ale i do frančiny a ruštiny, jak slyšíme, se překládá, byl první zpytatel, jenž o vyobrazení celé někdejší oustavy státní v Čechách se pokusiv, zvláště stránku její právní pilněji rozjímal. Přičinění jeho jakož samo v sobě těžké, tak i velice chvalné bylo, a zásluha ta mu vždy zůstane, že první dráhu prorazil tam, kde před ním ještě vše neschodno, zmateno a tmou pokryto bylo. Snášíme se s ním dokonale, kdež praví (II, 15), že řády a obyčeje národu jednoho teprv srovnáním s řády a obyčeji příbuzných a sousedův jeho nabývají světla i určitosti, a protož že ani českým, jakožto částce, veskrz porozuměti nelze, pokud slovanské vůbec, jakožto celek, zůstávají neznámy; a skutečně za jasnější objevení nejedné stránky starožitnosti naší máme jemu děkovati. Avšak slušnou zásluhám jeho úctu vzdávajíce, nemůžeme se předce tajiti, že jeho líčení a tlumočení staročeských řádův a ustanovení nás často nespokojuje, s pravé cesty, dle našeho uznání, se uchylujíc, a zvláště rozdílu časův ne dosti šetříc; tak že k náležitému těch věcí vyzkoumání a vyložení ještě příliš mnoho činiti zbývá. Měltť sice p. Maciejowský hlavní prameny starých práv českých, jak se zdá, všecky p. Hankou sobě podané: ale k dokonalému jich porozumění a užití, tuším, že mu nevždy poslouženo bylo. Než ani toho zamlčeti já nesmím a nemohu, že p. M. tytýž vědomě, a tedy z jistých důvodův a příčin ode mne v uvažování starožitnosti české odstupuje; že tedy mezi námi různice jest o některé věci, v nichžto mne on výslovně k odporu

---

svého k ouřadu, kdežto se praví: »Traditio sive udávánie fieri potest, cum aliquis ex litigantibus dicit: »ego dono adversarium meum benefico in CCC denariis« et ipse adversarius: »et ego eum etiam dono in DC denariis:« et ipse iterum donat in DCCCC denariis; et alter econtra tradit in MCC et ille iterum; et ultimo dicere debet: et ego dono ipsum in ohřeb; et ipse eundem similiter tradet in ohřeb. Quid autem ohřeb dicatur? quidam dixerunt, quia si ille taliter traditus beneficio in suo jure defecerit, privandus sit rebus et capite, tamquam vivus sepultus, quia ohřeb in vulgari sonat tamquam circumsepultus; alii vero dicunt, quod ohřeb dicatur ille terminus, quem in tali traditione juris non licet transgredi; tertii vero dicunt, quod ohřeb (est) aequivalens et consimilis pecunia, quae in praedictis omnibus traditionibus expressa.« Již tedy všickni při tom na pohřeb a na hrob myslili, nikoli na pravý kořen a smysl slova i věci, t. hrab, brání, loupení, odkudž hrabivý-loupežný, a hřeblo, nástroj, čím se něco hrabe, bere, chytá. Ohřeb tedy jest jako obloupení, pobrání všeho statku.

proti sobě pobízí (III, 23), aby prý sporem takovým hlouběji do věci proniknouti se dalo. Na tak otevřené a slušné pozvání, kteréž jen ku prospěchu nauky hledí, já, pokud mi chvíle a síla stačí, milerád se přičiniti chci, daje se tudíž čas po čase do podrobného rozjímání některých vážnějších stránek starého práva českého v časopisu tomto.

Že staří Čechové neměli žádného kodexu práv a řádův svých anobrž že i podávaného jim od krále Václava II. r. 1294 a od císaře Karla IV. r. 1348 přijmouti nechtěli, až teprv r. 1500 krále Vladislavovým zřízením zemským počátek jeho učiněn: to ovšem pravda jest. Ale odtud zavírati nesluší, že by před r. 1294, anebo před 1500, psaných práv a zákonův ovšem byli neměli; tím pak méně, že by staří páni a kmetové zemští v nějaké neurčitosti a nejistotě právních poměrů pro vlastní ošemetnou kořist svou byli sobě libovali.*) Nálezové sněmův a soudu zemského nejvyššího**) již ve XIII století (a bezpochyby ještě dříve) do desk zemských zapisováni bývali; a cokoli toho do desk zemských se dostalo, bylo zákonem celé zemi a veškerému národu. Staré desky zemské byly tedy jediným zákonným skladem a pramenem všeho práva českého; a kdyby tento svatý poklad, k nenabyté škodě vlasti a národu našeho, r. 1541 byl neshořel, poskytoval by nám jistě dostatečnou a důkladnou těchto věcí známost. Kladení do desk a chování jejich bylo zákony velmi přísnými spořádáno i zjištěno; avšak ve právní dni každý člověk jich užiti, ovšem pak i mimo tyto dni od ouředníkův je ostříhajících naučení bráti mohl.

Cokoli tedy za starodávna u Čechův o právích zemských a jakkoli psáno jest, nemělo moci zákonné potud, pokud nebylo do desk zemských vloženo. A protož kodexu zákonův a práv zemských, v novějším a určitém toho slova smyslu, ve starých Čechách nehledejme; tohoť zajisté, kromě těchto desk, nikdo psáti nesměl,

---

*) Tak to vykládá p. Maciejowski I 239, 240. Před ním již Petr, opat Zbraslavský (Dobner, Monum. V 102) totéž byl pravil, ale ze zvláštních svých příčin a oumyslův.

**) Vlastně vše, co někdy u soudu zemského se dálo, zapisováno jest do desk zemských, buď že se to týkalo celé země, buď že obcí aneb jednotlivých osob; jmenovitě také smlouvy privatní, prodeje a postupování statkův, zápisy dlužní, soudní jednání, celé pře a práva vedení atd. A poněvadž původně ve dni soudní a při soudu zemském také sněmováno bývalo (neboť jen v mimořádných událostech bývali sněmové tak řečení zápovědní ode králův rozpisováni), protož také nálezové sněmovní do desk šli, a tudíž i celé zákonodárství deskami se řídilo.

ani nemohl; a když páni čeští r. 1294 z rukou cizozemce, M. Gozziho de Urbe Veteri, takového kodexu (jistě že právem římským a kanonickým hustě promíchaného), přijmouti nechtěli, dá se to i z jiných příčin, nežli z pouhého jejich sobectví, vysvětliti. Že pak i Majestas Carolina, r. 1348 sepsaná, již r. 1355 zase zdvižena i odvolána býti musela, to také mělo zvláštní své příčiny, do kterých se však zde zabírati nechceme, k jinému to času a místu odkládajíce.

Ale výkladův čili komentárův o staročeském právě, a to dosti starých, zachovalo se nám několik. Nejstarší a nejdůležitější toho druhu spis uvodí se ve sbírkách rukopisných obyčejně pod názvem »práva starého pána z Rosenberka,« protože někdy nalezen byl u p. Petra z Rosenberka, nejvyššího komorníka král. Česk. († 1347); spisovatel jeho byl jistě ouředníkem u desk zemských. P. Maciejowski cituje tento spis pod názvem »Právo země české« (Pr. Z. Č.) — Druhý spis jest tak zvaný »Řád práva zemského,« jenž nejvíce právo hrdelní za předmět má (u p. Mac. »Řád země české« nebo R. Z. Č.). Sepsán jest za císaře Karla IV. a sice nejprv v latině; potom pak, po císařově smrti, avšak ještě ve XIV století, přeložen jest, s dodáním i s vypuštěním některých věcí, do češtiny. Že opis jeho latinský, nacházející se ve kvaternu I nynějších Desk dvorských král. Českého (v Praze), do r. 1360 sahá, dá se z obsahu téhož kvaternu i z povahy písma dokonale provésti;*) české pak přeložení mluví již o »nebožtíku« císaři. — Třetí znamenitá kniha o těchto věcech jest pana Ondřeje z Dubé, někdy nejvyššího sudího ve království Českém, »Výklad práva českého« ku králi Václavovi IV, sepsaný teprv okolo r. 1400**),

*) Celý obsah kvaternu toho patrně to jeví, že psán byl ku potřebě ouředníkův u desk zemských, za Štěpána z Tětína, nejvyššího písaře, a za Přisňáka z Poříčí, místopísaře království Českého, a tak tedy mezi r. 1358 až 1361. Obsahujeť pak 1. Řád práva českého, latině p. 3—32; 2. Práva starého pána z Rosenberka, česky, p. 33—75; 3. na str. 77—78 stojí soukromé poznamenání o taxách (v němž písař tohoto kvaternu nazývá nejvyššího písaře svým pánem). 4. Od str. 80—116 jsou formuláře listin všelijakých, u desk zemských se vyhotovujících, a zvláště mnoho listin týkajících se napřed psaných osob. Kvatern tedy tento není vlastně spis ouřední, alebrž jen notulář, aniž pak původně ke dskám dvorským, ale k zemským náležel Některé listiny z něho dal již Dobner ve svém diplomatáři Valdšteino-Vartenberském (Monum. I) vytisknouti. Karakter písma sám jeví spíše první polovici čtrnáctého století, nežli druhou.

**) Kdyby celý ten spis od Ondřeje z Dubé pocházel, nemohl by byl před r. 1411 psán býti, poněvadž obsahuje v sobě jeden nález panský teprv

a později, jak se zdá, cizími přídavky rozmnožený; p. M. jej pode jmenem spisovatelovým cituje. — Čtvrtý konečně spis, slohem neméně nežli obsahem výtečný, jsou Viktorina Kornelia ze Všehrd, místopísaře království Českého roku 1493—97, »knihy devatery o právích země české,« p. Maciejowskému tuším jen dle jmena známé.

Kniha starého pána z Rosenberka psána jest té doby, když již řády hradské čili oustava hradová (Castellanei-Verfassung) v zemi naší v oupadku byly. Počátek oustavy hradové v Čechách kryje se v šeré starožitnosti a zasahuje časův pohanských; konce pak svého došla asi na konci panování císaře Karla IV. Podstata její v tom záležela, že celá země Česká od nejstarších časův rozdělena byla na kraje (provincias, districtus), kteréžto v politickém ohledu jmenováno župy, v ohledu pak soudním popravy. V každé župě byl jeden hlavní hrad knížecí neb královský, na kterémžto župan sídlil, a vedle něho ouřady té župy, totižto knížecí neb královská komora i cúda (soud). K ouřadům takovým museli hleděti všickni obyvatelé celé župy; ze zprávy jejich nevyjímala se ani města, ani lidé duchovní, pokud vládli statky pozemskými. Všecky župy a ouřadové jich, ku př. Pražská, Žatecká, Bílinská, Plzenská, Kouřimská, Čáslavská a t. d. stejného práva užívajíce, byly sobě rovny, aniž pak jedna druhé byla podřízena. Při nich odbývaly se sjezdy krajské (placita provincialia) k rokování o věci obecné. Než důležitější věci nosívány od nich k rozhodnutí již také v nejstarším věku na sněm zemský a před krále.

Pan Maciejowski zapíral (I, 58—105), že by v Čechách a v Moravě tak, jako v jiných zemích slovanských, jmena župy, župa-

---

toho léta vyšlý (1411, v pátek suchých dní letničních, o půhonech k duchovnímu právu); ale já za to mám, že dílo p. Ondřejovo již výstrahami »na zvodu, panování a odhádání« se končí, nálezem pak »o zhoubci zemském« že již cizí přídavky neb interpelace počínají. Že nelze, aby jeden a týž muž, již r. 1343 byv nejvyšším sudím, ještě 1411 spisováním se obíral, tomu jistě každý za pravdu dá. I poněvadž mi to ze sbírek mých vědomo, že r. 1361 Ondřej z Dubé umřel, jehožto synové byli Ondřej, Vaněk a Beneš, vnukové pak (po synu Benešovi) Ondřej, Hašek, Beneš a Václav: domýšlím se, že dva byli stejnojmenní nejv. sudí v Čechách, Ondřejové z Dubé, jeden před roku 1361, druhý po něm. Takéť pan Ondřej ve předmluvě své ku králi Václavovi jen ouřadování svého za cís. Karla IV. i za krále Václava, nikoli pak také za krále Jana se dotýká. Vše to budoucně ještě pilněji vyšetřiti se musí.

nův a cúdy (ne čudy) kdy v užívání byly. Ale bylť o tom v omylu.*) První jmeno já sice nenacházím než ve dvou listinách: v jedné ze století IX, kdežto se dí: Zuatoplk dux tradidit ad altare S. Petri (v Olomouci) sextam partem omnium, quaecunque in supa Olomutici ad castellum proveniunt (v p. Bočkově diplomatáři Moravském); ve druhé od r. 1312, 15. září: »Nos — fratres de Sonburch - - omnibus juribus et actionibus, quae nobis in officio supae Cadanensis et pertinentiis ejus — competunt — renuntiamus — et literis super bonis ad dictam suppam pertinentibus« (orig. v c. k. státním archivu ve Vídni). Ale jmena županův (supani, suppani, jupani) často se vyskytují, jakožto svědkův v listinách od vévod a králův vyšlých, ku př. r. 1187, 2. Mai, 1187, 6. Mai, 1203, 24. Apr., 1229, 1245, 1252, 1. Febr. a j. v. Breve Innocentia III ke stavům českým ode 12. Dec. 1203 (ep. 102 de negot. imperii ap. Baluze I, 734), svědčí »suppanis Boemiae,« což tytýž, podlé chybné varianty, na »japanis« se směšným výkladem (= já pán) překrucováno. Nejdůležitější ale věc jest, že král Otakar I. ve hlavním privilegium svém, stavu duchovnímu v Čechách na sprostředkování papežského legata dne 10. března 1222 daném, přední rady své sám župany nazývá (»nos Ottacarus rex, de consilio suppanorum nostrorum« atd.) a že potvrzení jeho práv moravských od dne 17. března 1229 svědčí »suppanis et omnibus nobilibus atque vulgo provinciae Brunnensis;« kdežto i dále dí se »nos, habito diligenti tractatu cum fidelibus nostris suppanis Boemis pariter et Moravis, — jura statuimus in hunc modum« atd. Pochybovati tedy nelze, že jmeno samé županův v Čechách ovšem užíváno bylo, zvláště povážímeli, že ono jak u jiných Slovanův, tak i u nás, krylo se za starodávna ve jmenu comes. Samé Uhry také na župy (comitatus) dělily se, v jichžto čele stáli a stojí podnes župani (išpáni po maďarsku, lat. comites).

Všecky nejstarší paměti české, kronika Kosmasova i listiny, plny jsou toho názvu comes, a jeho synonymu praefectus; také castellanus ve stejném smyslu se užívá ve XII a ve první čtvrti XIII století, načež jeho místo zastupuje německé burgravius (od věku kr. Václava I.). Tak ku př. župan Litoměřický Bleg r. 1183 v jedné listině sluje comes, ve druhé castellanus Lutomericensis; téhož léta Zdislav Žatecký tu comes, tam castel-

*) Kterýž pak potom (III, 116), p. Bočka i mne se v tom dokládaje, sám p. M. seznal.

lanus, r. 1196 pak Boguzlaus tu comes, tam praefectus de Satec se nazývá; r. 1234 v jedné a téže listině krále Václava I. jmenuje se Sulislav, župan Loketský, hned castellanus, hned praefectus, hned zase purchravius de Loket. Že jmeno župan měnilo již ve XIII století*) původní smysl svůj, jakož i celé zřízení žup a tudíž oustava ta hradová veliké proměny podnikala, nedá se arci zapírati; stará věc i starý název nově uvedenými řády padaly vždy více v nevážnost, až se i konečně ztratily, nepozůstavivše po sobě jiného sledu, nežli dosavadní tituly nejvyššího purkrabího (= nejv. župana) království Českého, a purkrabí kraje Hradeckého (= župana Hradeckého). Konečně jmeno cúda, cúdař (soud, sudí) tak často, ba nesčíslněkrát jeví se v Čechách i v Moravě, že na to žádnému, kdo se obíral se starožitnostmi našimi, důvodův předkládati nepotřebí.

Vyšší ouředníci v každé župě, čili popravě neb kraji, byli čtyři: 1. župan, 2. komorník, 3. cúdař neb sudí, a 4. písař. Župan (comes, praefectus, castellanus, purgravius) měl na sobě vládu politickou a vojenskou v celém kraji; jemu svěřena byla všecka moc vykonávací, a tudíž i ochrana soudu župního čili popravy. Komorník (camerarius) měl na péči důchody knížecí a královské v celém kraji; jemu původně podřízeni byli, jak se zdá villici na statcích knížecích, jakožto ouředníci hospodářští; a poněvadž taxy soudní považovány tehdáž za jeden z předních pramenův pro důchody komorní, měl on také vliv nemalý na celou správu soudní; pod ním stáli soudní pedellové, poslové neb komorníci, mající zvláštního starostu svého. Třetí ouředník, cúdař neb sudí (czudarius, judex provincialis), měl sobě svěřenou péči o spravedlnost, předsedal v soudu, a řídil všecko v něm jednání z ohledu na potazy a nálezy. Písař (notarius) byl sekretářem ouřadu, a měl v ochraně své desky, čili registra soudní.

*) Ba i dříve, tak že název ten již ve XI století snad všem nejvyšším ouředníkům zemským i dvorským bez rozdílu dáván jest. Aspoň domýšlím se, že ku př. onen »Kojata comes palatinus,« jejž Kosmas na r. 1067 připomíná, po česku již tehdáž nádvorním županem slul: jakož i podnes palatin uherský nádvorním županem (maďarsky nádorišpán) se nazývá. (Srv. Maciej. I 160.) Něco podobného stalo se i s německým slovem Graf, jež původně znamenalo nejv. sudího krajského, od krále ustanoveného; potom každého ouředníka král. v kraji i na dvoře; posléze nynějšího hraběte. Podnešní županė, ku př. v Dalmatsku, právě tak zašli v důstojenství svém, jako podnešní Gohgrafen (Gaugrafen) v dolejších Sasích.

V nejstarších časích ouřad Pražský neměl před jinými žádné přednosti, ale všickni stáli zároveň pod králem a pod sněmem. Důvod na to jest mimo jiné i ten, že v listinách XII a počátku XIII věku krajští ouředníci kladou se (snad dle jich osobního stáří) častěji před Pražskými nežli za nimi. To však již ve druhé polovici XIII století změnilo se, kdežto ouřad Pražský již dával ostatním ouřadům naučení a nařízení. Za příklad slouží listina někdejšího kláštera Chotěšovského ze dne 20. máje 1284, kdežto »Hoygerus summus camerarius, Bolezlaus summus judex provincialis regni Boemiae, Radozlaus notarius, ceterique beneficiarii Pragenses, viris providis H. camerario, Vl. judici provinciali et universis beneficiariis Pilznensis provinciae« takové naučení dávají. Okolo r. 1358 již nachází se taková listina (v mé sbírce): »Czenko de Lipa summus camerarius, Andreas de Duba judex, Stephanus notarius, ceterique beneficiarii Pragenses: vobis beneficiariis districtus Grecensis significamus, quia coram serenissimo D. Karolo et nobis multae contra vos a diversis querimoniae propositae exstiterunt. Quare auctoritate ejusdem domini nostri D. Karoli et nostra districte vobis praecipiendo mandamus, quatenus feria VI quatuor temporum pentecostes sitis coram nobis personaliter constituti, omnibus querulantibus de justitia responsuri. Dat. etc.« Psaní toto nepotřebuje žádného dalšího kommentáru.

Bylyť nejedny příčiny, pro které jak celá hradní oustava, tak i jmenovitě popravy krajské v Čechách (ve XIV století) zajisté přišly na zmar. Nejprvé zajisté stav duchovní v Čechách usiloval vydobyti sobě privilegium, aby ne v popravách krajských, alebrž jen před králem aneb před sudím jeho dvorským (rozumí se, že ve věcech světských, ne duchovních) souzen býval. Takové privilegium měl již ve první polovici XIII století každý kollegiatní chrám a klášter v Čechách a v Moravě; a jako duchovenstvo, tak byla vyňata z právomocnosti dosavadní brzy také i vyšší šlechta, ku králi bezprostředně se volajíc; čímž veliká ujma dála se činnosti poprav krajských. Ale ještě větší ujmu trpěli ouřadové tito uvedením kolonií německých do Čech, zvláště za králův Václava I. a Otakara II. Tyto zajisté kolonie, zalidněvše zvláště města česká, přinesly s sebou také zvláštní práva svá, kteráž jim králi českými stvrzena jsou. V Čechách, kdež posud i města byla podléhala bezprostředně právomocnosti poprav krajských, povstali teprv tímto spůsobem zvláštní municipální řádové a soudové městští, nezávisející od županův a cúdařův, ale stojící již pod králem a pod jeho

podkomořím. A takováto práva městská přijímána jsou brzy potom i do měst pouze českých; anobrž i samy vesnice, kteréž na zákupním (emfyteutickém, purkrechtním neb německém) právě zakládati se počaly, od té doby nejvíce právem Magdeburským vysazeny bývaly, a richtářové neb foitové jich (samo jmeno jejich původ prozrazuje) podléhali ve případech vážnějších nejvíce sousedním magistrátům městským. Nezůstávala tedy na konci XIII století než nižší šlechta česká ještě podrobena popravám krajským; ale i ta hrnula se za jinými stavy, zvláště od té doby, co jasný rod Přemyslův trůnu Českého odumřel. Následující zajisté králové, buďto přední pány české tím sobě získati hledíce, buď i často na spěch peněz potřebujíce, zastavovali jim přední hrady své i s ouřady samými, čímž zástavní pán hradu stával se i pánem popravy krajské. Vědomoť jest, že zvláště za krále Jana téměř všickni hradové a statkové královští rozzastaveni byli; tak ku př. pan Vilém Zajíc z Valdeka měl Křivoklát a Přimdu, Petr z Rosenberka Zvíkov, Jindřich z Lipé Žitavu, Hynek Berka z Dubé Kladsko, Vilém z Landšteina Hlubokou, Půta z Dubé Bezděz, a jiní jiné hrady v zástavě. Ba i soudové, čili popravy krajské, považovány jsouce za prostředek finanční, rozmnoženi jsou po zemi a o své zastavování, tak že i svazek mezi purkrabími a soudními ouřady nabyl jiného spůsobu. Památné jest dále ku př., že r. 1343, 5. Jul. hrad Křivoklát od markrabí Karla (IV.), jmenem otce jeho krále Jana, za 2766 kop 40 gr. zastaven jest jednomu měšťanu Kutnohorskému »cum judicio provinciali et omnibus juribus ac proventibus sibi debitis ab antiquo, et expresse cum plena auctoritate regia atque nostra, instituendi ac destituendi in provincia Rakovnicensi provincialem judicem seu poprawczonem, et in zuda Sacensi beneficiarium seu urzednikonem notarium et alios quoslibet officiatos suos.« Protož také již té doby v kanceláři královské velmi často i v obdarováních té nejnižší šlechty formule následující užíváno: »Adjicimus quoque, quod dictos N. N et heredes eorum ab evocatione czudae cujuslibet absolutos esse volumus penitus et exemptos. Si quis vero aliquid actionis contra ipsos habuerit, id ipsum coram judice curiae nostrae et non alibi prosequatur, juris ordine observato.« — Což div, že ouřad ten nepotřebovaný konečně, jakožto neužitečný, docela zrušen jest. Kterým nařízením a kterého roku se to stalo, neví se posavad; ale domýšlím se, že na konci panování císaře Karla IV. aneb na počátku krále Václava IV., když totižto hlavní kvaterny desk dvorských posavad zachovaných (jmenovitě Liber proclamationum primus

r. 1380) počaly se.*) Tím také poprava čili právomocnost (ve věcech hrdelních) nad lidmi poddanými, kteráž již drahně času před tím privilegiemi královskými na přední pány v krajích přenášeti se byla počala, rozdrobována jsouc čím dále na tím menší okresy, konečně dostala se cele do rukou pánův, t. j. majitelů statkův. Tak i ku př. Budějovští, Plzeňští, Mělničtí atd. majestáty královskými učiněni jsou popravci, a poprava jim dána nad lidmi neřádnými v okolí jejich.

Pan Maciejowski diví se (III, 119), že já ve svém »Přehledu současném nejvyšších důstojníkův a ouředníkův zemských i dvorských ve království Českém«, vyšlém roku 1832, vyčítav kmety krajské až do r. 1253, náhle prý utínám řeč, a jakoby důstojenství kmetského dále u Čechův nebylo, cele o něm mlčím. Omyl se mnou tam arci stal: ale ten záležel v tom, že já, měv tehdáž jmeno »kmet« za totéž co lat. »comes,« jmenoval sem »kmety krajskými,« co sem »župany« nazývati měl. Pokračování v té hodnosti stojí na druhém listu pod titulem »purkrabí krajští« od r. 1253—1310, kdež také mělo by státi »župané.« Že pak po r. 1310 ve vypočítání županův dále nepokračováno, toho příčina jest již čtenářům na jevě: proto že v tom čase, poklesnutí totiž oustavy hradské v Čechách, hodnost tato přestala býti hodností.

Však toto téměř dokonalé zničení ouřadův krajských netrvalo dlouho; potřeba zajisté jejich dala se brzy opět cítiti ve celém organismu státním. Protož již hned za krále Václava IV. stal se nějaký počátek nového oustrojí krajského, a v následujících potom válkách Husitských zřízeni jsou konečně noví krajští ouřadové, v jichžto čele již nyní hejtmané stáli a stojí až podnes, ačkoli attributy a okres činnosti jejich od té doby mnohým změnám podrobeny byly. Než do širšího těchto věcí výkladu dávati se zde nebudeme.

## II. Otázky páně Oldřichovy z Rosenberka.

Posledního dne srpna r. 1833, přebírav se já v hojných pokladech nevyrovnaného archivu Třebonského, nalezl jsem tam mimo jiné důležité písemnosti také následující původní koncept psaní od

*) Možná že některé cúdy předce i déle ještě se udržely, ač již ne ve starém spůsobě. Takto ku př. připomíná se ještě r. 1396 cúda v Bělé (judicum provinciale in Alba Aqua). Hradecká také přetrvala tu dobu zvláštní výminkou.

pana Oldřicha z Rosenberka kouředníkům u desk zemských do Prahy dne 15. ledna 1447 daného:

»Úředníkům Pražským.«

»Služba naše vám, slovútní nám milí! Prosímeť vás se vší pilností, abyste nám o věcech dole psaných dali věděti, kterak se mají, abychme se, vědouce ty běhy, dále uměli k obecnému a této země dobrému přičiniti.«

I. »Najprvé, dávno-li to jest, že jsú tyto dsky udělány?«

II. »Kolik kmetóv má býti a z kterého pokolení kmety vzati mají býti? ti-li sami mají súditi v laviciech a nálezy vynésti, čili všichni páni mají súditi, kteříž by tu koli k súdu přijeli, čili jediné těch dvanácte kmetóv?«

III. »O suchých dnech mají-li páni určené časy a dni na súdě seděti, čili tak dlúho mají seděti, až by všeckny súdy přešly a již žádný se neměl oč súditi?«

IV. »Kolik krajóv jest v České zemi, a kterak každému kraji říkají?«

»Věřímeť vám, že nám to široce a pěkně vypíšete; v tom nám zvláštní libost ukážete. A nemějte v tom žádného jiného oumysla, bychme to pro jiné které věci na vás žádali, jediné proto, abychme se tím lépe k obecnému dobrému uměli přičiniti; a pošlete to nám po Kokotovi, služebníku našem, ukazateli listu tohoto.

Datum Krumlov, dominico ante Antonii, annorum etc. XLVII.

Oldřich z Rosenberka.«

Znamenitost i důležitost otázek těchto pro celý někdejší řád zemský vůbec, a zvláště při soudech, jistě že každý čta hned pocítil: ale snad se při tom také podivil, že tak zkušený a učený pán, jakový byl pan z Rosenberka, takové otázky klásti mohl! I jakož pak? nebylo-li o těch věcech jemu nic vědomo, že teprv na ně dotazovati se musel? A budiž tomu, že o založení a počátku desk zemských v zemi České, jakožto věci starodějinné, naučení potřeboval: kterak ale to možná bylo, že přední pán země české, jenž sám »prvním popravcem po králi« chlubně se nazýval, sám na soudu zemském sedával, a jiným o tom, co v zemi České za právo bylo, naučení dával*), že pravím tento rozumný a do všech

*) V témž archivu Třebonském nachází se nejedno psaní od pánův Českých, kteří souditi měli, ku panu Oldřichovi z Rosenberka s prosbou, aby je naučil, co v tom neb onom případu bylo zemi České za právo.

částek řízení vlasti své hluboce sahající pán tak podstatných, základních a počátečních věcí nevěděl, jakový byly počet a kompetence soudcův, i počet zasedání jich na soudu zemském? ba že on, jenž tak říkaje v každém koutě země České provozoval neobyčejnou moc svou, ptal se na počet a na jmena krajův ve vlasti za svého věku?

Avšak tomu tak rozuměti sluší, a jistě i ouředníci u desk zemských tak tomu rozuměli, že pan z Rosenberka neptal se jich na to, co v té věci za obyčej bylo, ano mu tak dobře jako jiným obyvatelům země české bylo známo: ale chtělť on věděti, co v tom bylo zákonem, čili jaké starší nálezy a ustanovení o těchto věcech nacházely se v deskách zemských. Na to pak mu nikdo jiný dostatečné odpovědi dáti nemohl, než ti ouředníci, kterýmž vedení a opatrování desk zemských bylo svěřeno.

Škoda velice, že odpověď na psaní to ani v archivu Třebonském, ani ve kterém jiném z těch, ježto mi prohlednouti se zdařilo, nezachovala se; náležela by sice jistě mezi nejdůležitější památky a prameny právní historie české, zvláště an žádný z nahoře vyčtených výkladův starého práva českého neodpovídá na otázky onyno světle a dostatečně. — I poněvadž otázky ty mají vždy aspoň historickou důležitost a zajímavost, přičiním se tedy sám, vyložiti na krátce, co a pokud mi o těchto věcech známo jest.

## III. Dávnoli desky zemské v Čechách založeny jsou?

Nešťastně známý bájkář český, Václav Hájek z Libočan, vypravuje ve své kronice k roku 1321, že král Jan, navrátiv se toho léta z Luxenburka opět, svolal všecky české pány, a měl k nim jako s pátra řeč, poroučeje, aby prý všelikteraké smlouvy a trhové i prodajové zboží a statkův pozemských ne v pamětech lidských ani v listech a pečetech držáni byli, ale aby jedny knihy spůsobeny byly, a tu aby všickni obyvatelé z obojího stavu tak duchovního jako světského, kupujíce sobě města, zámky, tvrze, vsi neb dvory, aneb jakéžkoli dědiny, krom dědin orných lidem pod plat vysazených, všecky sobě tu zapisovali, tak jakž bylo za předkův našich krále Otakara dobré paměti, také i knížete Soběslava, někdy také i za pohanův, i za nejprvnějšího knížete země této Přemysla, ježto tudy byl pokoj v této zemi i hojnost všech věcí. Páni (prý) vyslyševše takovou péči a opatrování krále pána svého, všickni jedno

svorně dali k tomu své povolení, a dřív než se rozjeli, spůsobeny jsou knihy a dáno jim jmeno **dsky zemské**; při tom ustanoveni jsou oujedníci, kteříž takové knihy otvírali a zavírali také i pečetili. Knihy pak předpověděné položeny jsou ve větším městě Pražském v klášteře sv. Klimenta v domu soudném proti kapli panny Marie na Lúži, tu kdež sú prvé knihy takové chovány bývaly. A tak od tohoto léta začaly se prvé dsky zemské, kteréž zůstávají až do tohoto času.«

Toto svědectví o počátku desk zemských nabylo vážnosti nešťastnou tou náhodou, že ony téhož roku 1541 (2. června), když Hájkova kronika na světlo vydána, shořely. Soudili pozdější Čechové, že kronikář tento, psav o nich pokud byly ještě celé, dobře věděti mohl, kdy a jak se počaly. Odpor pak ten v jeho řeči, že by staré desky zemské začaly se teprv r. 1321, a že před tím již za Otakara i za Soběslava, ba již od časův Přemyslových psávány byly, urovnán jest od pozdějších zkoumatelův tak, že odmísivše desky Přemyslovské až po krále Otakara mezi bájky, připsali počátek jich a všecku čest ústavu tohoto králi Janovi. Ale král tento dobrodružný, r. 1321 dne 9. února do Čech a do Prahy přijev, ničím se tehdáž neobíral, nežli velikým turnajem, ku kterémuž byl množství pánův sezval, a v němž on sám dne 24. února s koně spadev a po zemi vláčen i šlapán byv, sotva živ zůstal,*) potom pak povyléčiv se, dne 23. června již zase ven ze země pospíchal — a tudíž jistě ani mysli ani času neměl k vyvedení toho, co mu Hájek připisuje. Spisovatel tento jen tím tuším do bludu sebe i potomky své (až i Pubičku a Pelcla) zavedl, že se pamatoval na nejstarší tehdáž ještě užívaný kvatern desk zemských, t. Primus Zdislai, kterýž ale ne 1321, nýbrž 1320 psáti se byl počal.**)

Avšak že staré desky zemské tím kvaternem nepovstaly, nýbrž i mnohem dříve nežli 1320 psány byly, na to máme dostatečné diplomatické i jiné důkazy. 1. V listině pana Vítka ze Švabenic, ode dne 29. července 1309, stojí tato slova: »haec — nunc iterato in **terrae tabulis** in nostra praesentia et ad nostram instantiam

*) Srv. souvěké Chronicon Aulae regiae, in Dobneri Monum. hist. Boem. V, 380.

**) Nejstarší odtud vypsané památky z prvních listův A. 3. a A. 6. jsou od r. 1320, a nacházejí se v nynějších deskách zemských Nr. 6. lit. H., 28. a Nr. 250, lit. C 23. Jest sice i ještě starší zpráva, a sice od r. 1305, zapsaná Primo Zdislai, lit. H. 17. ale ta do kvaternu toho teprv po roku 1320 vepsána býti mohla. Zachovala se pak v nynějších deskách Nr. 251, B. 24, a 252, A. 25.

sunt notata, prout ab anno citra — in ipsas tabulas poni seu scribi procuravimus.« (Orig. v bibliotéce university Pražské.) 2. Pan Ojíř z Lomnice, nejv. komorník král. Českého, r. 1287, 13. máje, »protestatus est coram B. summo judice, R. notario regni Boemiae, ceterisque beneficiariis Pragensibus, quia vendidit dotem uxoris suae Ztrezcae, ea consentiente, ut in registro plenius continetur, videlicet villam Prezkacz et villam Chinow« atd. — »et haec omnes ex utraque parte viva voce registro omnia inseri mandaverunt. (Orig. v archivu král. Mnichovském v Bavořích.) Nepotřebí bohdá dokazovati, že tu jmenem »registrum« desky zemské rozuměti se mají. 3. Slavný někdy Jan z Hodějova, místosudí král. Českého (1537 sld.) vypsal sobě z nejstarších desk pány ty, kteří na soudu zemském sedali, a výpisy ty počínají roky 1287, 1291, 1295 a 1297. (Viz Balbini liber de Magistratibus, tištěný in [Rieggers] Materialien zur Statistik von Böhmen, XI Heft, S. 66.) Pročež i Hájek, kdyby jen pilněji byl se ohlédnul v deskách zemských, byl by tam ještě starší kvaterny nalezl, nežli od r. 1320, a lichá zpráva o králi Janovi jakožto zakladateli desk zemských byla by v jeho péře uvázla.

Než kdokoli se oznámí se staročeskou právní oustavou a řády soudními, z nich samých, i bez dalších důkazův, nabude toho přesvědčení, že desky ty soudní o nic mladší býti nemohly oustavy té, jejížto podstatnou byly částkou. Vždyť pak, dle českého práva, celé pře a práva vedení ve všech rocích a stadiech svých bylo deskami vázáno a řízeno, počna od prvního půhonu, až do posledního odhádaní! A protož i to slovo Hájkovo, že desky zemské již od prvního knížete Přemysla nařízeny byly, ač nedůvodné jest, však předce není tak nerozumné a směšné, jakož se na pohled býti zdá. Pocházeloť ono z tušení a z cítění svazku nerozdílného mezi řádem soudním a deskami; a když Kosmas i Ondřej z Dubé vyhlásili Přemysla za původce onoho, mohlť i Hájek jej za původce těchto míti.

Není tedy pochyby, že již za starodávna v každé župě (čili vlastně popravě), u každé cúdy, registra soudní vedena jsou, z nichž potom desky zemské se vyvinuly. Litovati jest velice, že žádná z těchto písemních památek až do našich časův se nezachovala! Ale i to z celého dosavadního výkladu našeho samo vyplývá, že desky zemské, v pozdějším slova toho smyslu, a tudíž i ve celé někdejší platnosti své, teprv tehdáž povstati mohly, když cúda Pražská, nad ostatní cúdy krajské povýšivši se, ztratila původní

krajinný charakter a okres svůj a stala se všeobecným soudem zemským, totiž asi ve druhé polovici XIII století, za krále Přemysla Otakara II.

## IV. Kolik soudcův sedalo na soudě zemském?

Dle starého práva i obyčeje sedali na nejvyšším soudě zemském: 1. král Český (a v nepřítomnosti jeho nejv. purkrabí Pražský na jeho místě); 2. knížata domu královského v Čechách; 3. nejvyšší ouředníci, jmenovitě nejv. komorník, nejv. sudí a nejv. písař, 4. biskup Pražský a probošt Vyšehradský, později arcibiskup a biskupové Olomoucký i Litomyšlský; 5 páni čeští, mezi nimiž dvanácte kmetův zemských; 6. (od r. 1437 teprv) osm vládyk.

Na otázku páně Oldřichovu dá se poněkud odpověditi slovy urovnání krále Václava se stavy král. Česk. ze dne 30. máje 1395, (Orig. v archivu svatováclavském), kdežto třetí artikul takto zní: »Viece aby to kmetovstvo, jakož jest bylo najprvé s Královú Milostí a se pány i s zemeny obstanoveno a přisezeno, aby to bylo před se konáno a před se šlo; a ti kmetové aby přijmúc jiné pány, kteřížby k tomu hodni byli a přirozeni od starodávna, aby mohli súditi mocně bez přiekaz, komužby co odsúdili neb přisúdili, aby to mocno bylo a toho jim pomáháno, tak aby to vždy bylo dokonáno což naleznú. A kteříž sú kmetové sešli, aby jiní s panskú radú byli vydáváni.«

Co jest k m e t, o tom ve starých výkladech a listinách nikde zřetelně se nemluví. Pan Ondřej z Dubé praví mezi jinými řečmi: »Panského potazu nemóž žádný pán vynésti, než na kohož sudí podá, a ten má býti kmet ot svých předkóv. A co jest kmet, to páni vědie.« Kéž pak byl nám to také pověděl, a nepotahoval se toliko na vědomí pánův! Že kmetův na soudu zemském bývalo dvanácte, že od krále s radou panskou (tedy na sněmu) k soudu zemskému jmenováni byli a k němu zvláště přísahali, to ze všech zpráv se jeví; jmenují se také v jiných jazycích »c o n s u l e s, j u r a t i,« a v německé listině krále Sigmunda (1396, 19. března) »die L a n t s c h e p p f e n, die man nennet k m e t y.«*) Ale když pan

---

*) Také přísežní soudu městského (consules, jurati) nazýváni jsou k m e t o v é ku př. v listině 1487, 19. června praví se: »my Jan Rest richtář, Sigmund Černý (etc.) — k m e t é města Litoměřického — známo činíme, — že N. s p o l u k m e t a přiesežný s námi a měštěnín náš, před nás a před čtyři lavy soudu hájeného, tu kdež moc a právo, přišel jest« atd. K m e t s k ý o u ř a d

z Dubé praví, že kmet má býti kmetem po svých předcích, a když pan z Rosenberka ptá se, z kterých rodův kmetové bráni býti mají, tu již hned vidíme, že řád tento měl na sobě i takové stránky, kterých my již neznáme, a protož ani celého významu slova kmet domysliti se a vyměřiti nemůžeme.*)

O počtu soudcův na soudě zemském takto mluví pan z Dubé: »Co pánóv jest třeba k nálezu? čím viece, tiem lépe; ale podlé starého práva dvanáct (t. kmetův) mimo úřad, anebo najméně sedm, většie polovice; ale to jest o věci póhonné (soudní). Ale o ty věci, kteréž jdú o zemské dobré (t. o věci politické, sněmovní), měli by všichni rodové býti, podlé starého práva, leč by kto svú volí nechtěl, neb pro nemoc, neb pro nepřiezeň, neb pro službu (t. obecní neb královskou) nemohl.«

Toto tedy zdá se býti pravé: že z příčiny té, aby snad náhodou někdy potřebného nejmenšího počtu, (t. 12 soudcův, kromě ouředníkův), na soudu zemském se nedostávalo, ustanovilo se z počtu pánův 12 kmetův, kteří přisáhše k soudu, již potom museli v každý den soudní z povinnosti kmetství svého na soudu seděti, ježto jiní páni čeští, podlé nahodilých příčin, k soudu přijeti neb nepřijeti mohli. Kmetové sami, podlé určení sudího, potazem po pánich choditi a hlasy jejich sbírati mohli: ale hlasy k nálezu dávali všickni páni, kmetové i nekmetové, kteřížkoli na soudu seděli. Většina hlasů činila nález; a páni ti, kteří u většině hlasovali, ku každému nálezu zvláště jmeny svými do desk soudních (trhových) zapisováni bývali. Takových při některém starém nálezu až do 30ti ba i 40ti se počítá.

## V. Kterého času a jak dlouho konal se soud zemský?

Čtyřikráte do roka držán býval soud zemský v Čechách: 1. o suchých dnech postních; 2. o suchých dnech letničních; 3. nazejtří sv. Jeronyma (t. 1. října); a 4. o suchých dnech adventních. Kolik dní pokaždé trval a z práva trvati měl, toho já ještě sem určitě se nedověděl, aniž o tom co říci umím. Že od jednoho roku (soudního terminu) ke druhému pře odkládány bývaly, a protož

---

byl tu ouřad městský in judicialibus, od něhož ouřad in politicis již tehdáž se dělil. Srv. Slovník Jungmannův pod slovem kmetský (na konci). Anobrž i o kmetech ve vsích řeč jest, ku př. ve knize starého pána z Rosenberka.

*) Srovnej s tím, co dole z Talmberského rukopisu poví se o kmetech ve krajích (vlastně popravcích)

že páni nesedávali pokaždé tak dlouho, až by všecky pře rozhodli a již žádný se neměl oč souditi, to jisté jest; ale kdy a z kterých příčin právních taková odročení se stávala, není mi známo.

## VI. Kolik krajův bylo v zemi České, a kterak se jmenovali?

Otázka to na pohled nejsnadnější, ale vskutku nejtěžší snad ze všech, které o starožitnosti české ukládány býti mohou. Nesnáze její v tom vězí, že 1. v dělení země české na kraje, a ve pojmenování krajův těch, od nejstarší doby až do šestnáctého století měnilo se téměř každého věku něco; 2. že jiné a jiné byly rozdíly země České v ohledu politickém, církevním, kameralním a lenním, ačkoli často také mezi sebou se srovnávaly; a 3. že o všech změnách zbývá nám tuze málo zpráv, jakož pak vůbec diplomatář náš celý až do XIV století velice chudý jest.

První kdo z pravých a dobrých pramenův vědomosti některé k té věci náležející sbíral, byl, pokud mi vědomo, F. M. Pelcel, jehožto sbírky použiv neb. V. Kropf, podal o tom krátké pojednání do něm. letopisů českého museum (Jahrbücher d. böhm. Mus. 1831, svaz. 4). Ale já, dav se do zkoumání též věci z týchže pramenův, (t. z diplomatáře českého i z kronik), poznal jsem brzy že práce ta, aspoň jak nám ji p. Kropf podal, plna jest nepodstatných domněnek i omylův.*) Avšak ani mně nelze posavad nic o tom dostatečného provésti; a protož nemohu než krátce předložiti některé aspoň výpadky svého v té věci úsilného zpytování.

Počtu a jmen nejstarších žup v Čechách již sotva se kdy dopídíme. Od XI až do polovice XIII století připomínají se zejmena jen tyto: Oustsko, Bechynsko, Bilínsko, Boleslavsko, Bozensko, Budišinsko, Čáslavsko, Daudlebsko, Děčinsko, Dřevicko, Havransko, Hradecko, Chrudimsko, Chýnovsko, Kamenecko, Kouřimsko, Kladsko, Litoměřicko, Litomyšlsko, Loketsko, Mělnicko, Netolicko, Plzensko, Prachensko, Pražsko, Rakovnicko, Rokytensko, Sedlecko, Slansko

*) K těm náleží ku př. rozdíl mezi Chorvaty, Srby a Vendy v Čechách, ničím neodůvodněný; Kostka, jméno osobní, žádný důvod není pro někdejší bytnost kraje Kostského, o kterémž nikde ani zmínky, Žinkov (Žizenkov) ležel ne v Kostelecku, ale v Plzensku (nyní Klatovsku); Bozensko nebylo částkou Bechynska; hrad Vranov nebyl ve Slansku, ale v Moravě; výklady hranic Pražského biskupství od r. 1086 zmatečné jsou atd. atd.

Stříbrsko, Tetinsko, Vltavsko, Vratislavsko, Vyšehradsko a Žatecko; později jmenují se ještě Oupsko, Domažlicko, Kadaňsko, Klatovsko, Policko, Trutnovsko a n. j.

Vyhledav ze starých listin všecka ta místa, která v župách Netolické a Prachenské zejmena se uvozují, brzy pozoroval sem, že rozlehlost a hranice jejich stýkaly se s rozlehlostí a se hranicemi dekanatu Volynského a Prachenského, podlé rozpisu jich od polovice XIV století,*) tištěného v Balbinově Miscellanea (lib. V, p. 9 až 37.). Sledil jsem ty šlepěje dále, a posléze ukázala se mi shoda téměř třidceti žup s tolikerýmiž dekanaty. Jmenovitě celý archidiakonat Bechynský, záležející ze sedmi dekanátův, rozvrhl se mi na tolikeréže župy, a sice: 1. Bechynsko dekanat i župa, 2. Vltavsko d. i ž., 3. Chejnovsko d. i ž., 4. Doudlebsko d. i ž., 5. Volynsko dek. a Netolicko župa, 6. Bozensko d. i ž., 7. Prachensko d. i ž. Nyní věděl sem již kde hledati župu Havranskou, věda kde Havranský dekanat ležel, (zvláště any v Havransku jmenují se vsi Libice, Kanín, Odřepsy, Opolany, vše nedaleko Poděbrad); ačkoli o hradu Havranu nikdež není ve starých památkách ani zmínky. Někdejší župa Tetinská zjevila se mi v dekanatu Podbrdském zase, župa Kamenická v dekanatu Kameneckém atd. Zatím i jiné plynuly důležité následky, zvláště:

1. že župy měnívaly v toku času jmena svá, a sice podlé měst a hradův, do kterýchž ouřadové uvozování byli. Tak ku př. župa Havranská dříve sloula Libickou, potom Havranskou, pak Poděbradskou, posléze Nimburskou; župa Sedlecká nazývala se později Loketskou; zdali však při tom i v obmezení svém se měnily, toho posavad ještě ani jistiti ani popírati nelze.

2. Že již ve XIII století jmena žup ne vždy se jmeny hradův těch se stýkala, kde županové sídlili; tak ku př. v Rakovnicku byl Křivoklat, ve Slansku Dřevíč, ve Stříbrsku Přimda hlavním hradem, ačkoli ouřadové sami měli v Rakovníku, ve Slaném a ve Stříbře sídlo své; tak i ve Vysokém Mýtě byl ouřad, a župan sídlil na hradu Vratislavi. Tím se stalo, že jedna i táže župa jmenovala se tu Vratislavská, tam Mýtská; tu Slanská, tam Dřevická**) atd.

V celých Čechách počítalo se v polovici XIV století 56 dekanatův, 52 totiž ve Pražském arcibiskupství, a 4 v biskupství

*) Balbinův rukopis byl teprv od r. 1381; já však měl podobný rozpis mnohem starší v rukou.

**) Hrad Dřewič, jejž Kosmas (p. 70) jmenuje castrum munitissimum ležel na hranicích nynějšího Rakovnického a Žateckého kraje, mezi Korn-

Litomyšlském. Podlé nyní vyložené řeči slušelo by tedy také za to míti, že celé Čechy někdy na 56 žup se dělily. Avšak i ten výsledek má své nesnáze. Tak ku př. o někdejším hradu Vlastislavi praví Kosmas (p. 24), že ležel »in confinio duarum provinciarum, Belina et Lutomerice«; a veškero tamější okolí náleželo k dekanatu Třebenickému, kdežto o župě Třebenické nikde ani pomyslu není. Městečko Police, dle listiny krále Václava II. od r. 1295, náleželo k župě Hradecké, a dle popisu církevního k dekanatu Dobrušskému. Dále mezi jmeny oněch dekanatův již i jedno německé jmeno, Lantskraun, se vyskytuje, kteréž nikoli dříve nežli ve druhé polovici XIII století povstati nemohlo. Nepochybně tedy nové dekanaty v Čechách i potom ještě zakládáno, když již celá oustava župní chýlila se ku konci svému. A protož ve výsledkování takovém sluší počínati sobě mírně a opatrně, abychom jím nenaplodili nových bludův; ano dosti bude, když jen s nějakým důkladem jistiti můžeme, že Čechy za starodávna as na 40 žup byly rozděleny.

Ve kvaternu 15 posavadních desk dvorských král. Česk. stojí napřed od r. 1410 následující

»Tabula provinciarum.«

I. Grecensis et Mutensis. Dantur literae proclamationum in Grecz, in Mutam, in Miestecz et in Bydzov (Jaromirz, Dvuor).

II. Pragensis, Boleslaviensis, Nimburgensis, Melnicensis. Dantur in Pragam, Bielam, Kostelecz, Melnik, Nimburgam; item aliquae dantur in Velvar, Zitaviam.

III. Rakonicensis et Veronensis. Dantur in Rakonik et in Veronam; aliquae in Mendicum.

IV. Bechinensis et Chinoviensis. Dantur in Vozicz vel in Benessov.

V. Boznensis et Prachinensis. Dantur in Sussicz, Mirovicz, in Milen et Miroticz.

VI. Vltaviensis et Kamycensis. Dantur in Gilovy, Kamyk, Knin, Pulcrum Montem; etiam aliquae in Vozicz.

VII. Plznensis. Dantur in Klatoviam, Plznam, Misam, in Tustam; aliquae in Tachov.

---

hausem a Ročovem asi uprostřed; hrad Vratislav, slavný záhubou Vršovcův r. 1108 (Cosmas p. 229), asi hodinu cesty od Mýta k západu stál; ještě r. 1207 Děpolt nazýval se knížetem »Čáslavským, Chrudimským a Vratislavským,« od tohoto hradu.

VIII. Piescensis et Dudlevensis. Dantur in Budweis, in Pieskam, Sussicz, Vodnian; aliquae in Vessele et in Lomnicz.

IX. Czaslaviensis. Dantur in Czaslaviam.

X. Zacensis, Litomericensis, Pontensis. Dantur in Lunam, Litomericz, Zacz, Pontem, in Usk super Albea; aliquae in Kadan.

XI. Kurimensis. Dantur in Kurim et in Coloniam.

XII. Chrudimensis. Dantur in Chrudim.

XIII. Slanensis. Dantur in Slanam et in Velvar, et aliquae dantur in Minorem civitatem Pragensem.

Z téhož věku, a snad o několik let starší, jest následující zpráva v rukopisu Talmberském (p. 28) v Českém Museum:

»Krajuov jest dvanácte:«

I. »Najprvé Kúřimsko: kmet purkrabie Pražský, nebo Kunstat, nebo jeden z Dubé, nebo Šternberk.

II. Slansko: v tom kraji kmet některým z Zajícuov.

III. Žatecko: v tom kraji Šumburk anebo Boreš kmet.

IV. Plzensko: v tom kraji kmet Skalští, Švihovští, aneb Švamberk.

V. Prachensko: v tom kraji Vilhartičtí, Strakonický, Rožmitalský.

VI. Písecko: v tom kraji některý z Ruoží neb Ústie páni.

VII. Bechynsko: pán z Rosenberka, Hradecký, neb Landštein kmet.

VIII. Čáslavsko: některý z Lichtenburka, z Chlumu kmet.

IX. Hradecko: Chustníkové, neb Opočenští, neb Veselský kmet.

X. Chrudimsko: pan Lacembok, neb někteří z Chlumu, neb Boskovec.

XI. Boleslavsko: pan Michalec, Zvířetický, Berka, Valdštein, Vartenberk.

XII. Litoměřicko: také někteří z Berek, neb Děčinští; a dříve sbyli Škopkové, ale toho rodu není, než slovú Dubští.«

Patrná i důrazná jest zde srovnalost těchto dvanácti krajův se dvanácti kmety u soudu zemského. Avšak nesnadno určiti, jaká byla i v čem záležela moc kmetův těchto v krajích; snad že byli popravci, mající právo popravy po celém kraji. Tak aspoň domýšleti se lze, když se to srovná se slovy pana Alše Holického

ze Šternberka ku panu Oldřichovi z Rosenberka, ode 20. února 1449: »Podávám toho na tě, milý přieteli, daj mi tomu rozuměti, odpierášli nám té popravy, kteráž nám příslušie v zemi nad neřádnými lidmi? Nebť já jiného neviem, než že mně i synu mému též jako i jiným pánuom zemským poprava nad neřádnými lidmi příslušie;« načež pan z Rosenberka dne 15. března 1449 tu odpověď dal: »Milý přieteli, slýchal sem jakž jsem živ, žeť jsú páni ze Šternberka starodávní páni v Čechách, a že práv též jako jiní páni vedle řádu země této i poprav užívati mají.« Tím aspoň poněkud vysvětluje se, kterak mezi sebou spojeny byly starožitnost rodu panského, kmetství po předcích a dědičnost práva popravčího v krajích.

Do dalších variantův o rozdělení země české na kraje na ten čas dávati se nebudeme, ano takové rozjímání přesahovalo by meze časopisu našemu vytčené. Doložíme jen ještě, že nynější (1835) rozdělení v 16 krajův pochází teprv od r. 1751, kdežto kraj Klatovský od Plzenského, Bydžovský od Hradeckého odloučeni jsou, a Bechynský v Táborský i v Budějovický se rozpadl; před tím pak, r. 1714, spojením kraje Podbrdského a Vltavského nynější Berounsko, a ze Slanska i Rakovnicka nynější Rakovnický kraj byli povstali. Menší změny v ohraničení krajův i tehdáž se staly i podnes ještě dle potřeby se dějí.

---

# 16. Pana Floriana Griespeka z Griespachu naučeníouředníkům hospodárským dané a téhož řád selský čili artikulové soudní r. 1588. (1835.)

(*Čas. Mus. IX [1835] str. 43—78 a 153—162.*)

Z rukopisu archivu král. hlav. města Prahy otiskl Fr. Palacký oboje naučení paně Griespekovo a provází své vydání stručným úvodem, který tuto podáváme.

Pan Florian Griespek z Griespachu, pán na Kaceřově, Rožmitále a Nelahozevsi, JMC. radda a někdy sekretář cís. Ferdinanda I., vydal r. 1588 nejprv instrukcí čili naučení následující ouředníkům svým na panství Nelahozeveském, kterak ve správě hospodárské panství onoho měli se chovati; potom vydal i zvláštní řád sedlský, kterýmžto poddaní jeho na témže panství spravoti vase měli.

Oba spisové tito, posavad vůbec neznámí, slouží výborně ku poznání tehdejšího spůsobu jak hospodárství polního vůbec, tak i zvláště poměrů mezi vrchnostmi a poddanými té doby uvedených; pročež je čtenářům svým tím raději podáváme, ježto i jazykem a slohem čistým i jasným psány jsou. Nelahozeves sluje po německu Mühlhausen, a leží na Vltavě mezi Velvarami a Veltrusami; panství to náleží nyní jasnému rodu knížat Lobkovských. Zámek Nelahozeveský dosti nádherný, jejž podnes viděti, od téhož pana Griespeka staven byl.

---

## 17. Pana Vojtěcha z Pernšteina zřízení o správě hradu a panství Potenšteinského i Litického. (1835.)

(*Časopis Musea IX [1835] str. 269—291.*)

Zřízení pana z Pernšteina nalezl Fr. Palacký v archivě Pardubickém tenkráte ještě nerozptyleném a vydal je s vynecháním 14 článků, jež se mu zdály méně podstatnými. Co napsal úvodem k tomuto vydání, je tuto otištěno.

V letošním svazku prvním Časopisu tohoto podali sme páně Griespekovo naučení ouředníkům hospodárským dané, jenž ode vzdělaného čtenářstva laskavě přijato bylo. Nyní podáváme podobné, ačkoli starší naučení, jelikož již okolo r. 1525 sepsané, jenž ne tak hospodárskou, jako raději administrativní stránku vůbec za předmět má. Z něho viděti jest patrně, kterak za středověkých nepokojných časů v české zemi hradové opatrováni bývali, které a jaké čeledi k tomu potřebováno, a který řád ve službě její zachováván byl. Nad to viděti, jaková jednání ouředníci panští s pány i s poddanými a se sousedy svými mívali; čímž nejedna stránka tehdejšího života pospolitého i domácího se vyjevuje. Panství Potenšteinské a Litické ve Hradeckém kraji tehdáž velmi znamenité a ovšem mnohem větší než nyní býti musilo, když k němu i Rychnov, Týniště, Kostelec, Žamberk, Žampach a snad i Brandejs nad Orlicí náležely. Kterak ono i Pardubské panství od synů krále Jiřího, kteříž o ně i o jiná dědičná panství r. 1472 se byli dělili, na rod pánů z Pernšteina přešlo, není nám známo. Pan Vilím z Pernšteina, slavný muž v historii národu našeho, vládl oběma panstvími již r. 1492, ne-li dříve;

a když r. 1507 oba syny své, Jana i Vojtěcha, o statky své v Čechách i v Moravě podělil, dostaly se mladšímu Vojtěchovi v jeho díl panství Pardubice i Hora Kunětická, Litice, Potenštein, Rychnov a Brandejs nad Orlicí, Landškroun a Lantšperk, a deset tisíc kop gr. č. z dílu Moravského; staršímu pak Janovi zůstaly v Moravě Pernštein, oprava na klášteřích Tišnovském a Oslovanském, Louka, Plumlov s Prostějovem, Tovačov, Přerov, Helfenstein s Lipníkem a Hranice; a nad to ještě starý otec, teprv r. 1521 zemřelý, podržel sobě, jako na výminek, panství Hlubokou, Třebíč, Sádku a jiné menší statky, — bohatství to nesmírné! Pan Vojtěch, byv po otci nejvyšším hofmistrem království Českého, umřel 1534 dne 17. března bez potomků, a panství jeho po něm spadlo na bratra Jana († 1548, 8. září), jehožto synové, zvláště ale nádherný p. Vratislav z Pernšteina († 1582, 27. října) nejv. kancléř král. Českého, veliké dědictví předků svých proplýtvali, tak že rod ten slavný po nich ochudl, až r. 1631 mladým Vratislavem ve válce 30leté dokonce zhasnul. Naučení následující nalezli sme v archivu c. k. panství Pardubského v souvěkém přepisu; našlo se tam i jiné kratší, dané ouředníku Pardubskému od téhož pana Vojtěcha z Pernšteina, z kteréhož některé přídavky také vypsavše pp. čtenářům tuto podáváme. Ku konci přiložené počty na vydání potřebná při hradu Potenšteinském zdají se býti v nejednom ohledu velmi důležité. Dávajíť nám tehdejší ceny nejpotřebnějších plodin a potrav, i poměr služeb a platů nádenničích; což vše zběhlým ve státní a národní oekonomii oučetníkům dobrý klíč podává ku počítání tehdejšího stavu láce neb drahoty, a tudíž i jmění národního. Zdali tu na groše české neb mišenské počítáno, nemůžeme s jistotou rozhodnouti; zdá se však, že na mišenské. Kopa česká (= 60 grošů) okolo léta 1525 v zrnu svém stála za dnešních asi 5 zl. 50 kr. ve stř.; kopa mišenská za 2 zl. 20 kr. ve stř. Při tom však také pozorovati sluší, že tehdáž cena stříbra naproti zlatu mnohem vyšší byla, nežli nyní; neboť dukát tehdejší, stejného s nynějším zrna (jestli ne as o 1 grán lepší), neplatil než půl druhé kopy mišenské, a tedy naše 3 zl. 30 kr. ve stř. Kdokoli ostatně s podobným oučtováním zaměstnávati se chce, radíme ku pomoci vzíti snešení sněmovní roku 1549, kterýmžto platy nádenníkům povinné podrobně určeny jsou. Tištěno jest ve knize: »Příběhové království Českého za Ferdinanda I. od J. N. Zimmermanna,« v dílu II na str. 371—389.

# 18. Sedmnáctero psaní o záští mezi Jindřichem z Dubé a na Humpolci a Petrem Malovcem z Pacova r. 1413. (1836.)

(*Časopis Musea X [1836] str. 260—278.*)

Listy ty, jež otiskl Fr. Palacký z originalů chovaných v archivě Třebonském, podává čtenářům jako příklad záští staročeského a provází těmito úvodními slovy:

Podáváme zde čtenářstvu příklad záští staročeského v původních o něm psaných aktách r. 1413, tedy ještě před husitskou válkou. Ku porozumění nejedněm zastaralým slovům a mluvení spůsobům odkazujeme na malý glossar staročeský, v prvním ročníku i svazku časopisu tohoto r. 1827 (str. 68—79) podaný. Záští samo rozumí se po staročesku eine Fehde. Škoda že ne všecka psaní o této věci v archivu Třebonském posavad se zachovala; mimo to také jen psaní s jedné strany daná před sebou máme, a pravidla »audiatur et altera pars« nedosti plniti můžeme. Nepochybujeme však, že křivdy s obou stran asi stejné a stejně vážné byly, ačkoli každá, jak obyčejně, sebe za nevinnou pokládala. Pan Čeněk z Vartenberka zaveden jest do tohoto záští proto, že byl poručníkem sirotků, zůstalých po panu Jindřichovi z Rosenberka, r. 1412 zemřelém; Petr Malovec z Malovic a z Pacova byl zase služebníkem čili manem pánů Rosenberských; následovně povinen byl pan Čeněk panu Jindřichovi z Dubé práv býti za mana svého, a Petra Malovce buďto trestati, uznal-li jej za vinného, anebo zastati proti všem nepřátelům jeho. Na výtečnou jadrnost a ráznost slohu ve psaních těchto čtenáře pozorliva učiniti nepotřebí: samať se svou silou a čerstvostí každému Čechu pocítiti dá.

---

# 19. Historie statku Lobkovského. (1836.)

(*Časopis Musea X [1836] str. 288—298, Radhost II str. 175—187.*)

Lobkovice koupil dne 6. listopadu 1829 od knížete Ferdinanda Josefa z Lobkovic tchán Fr. Palackého Dr. Jan Měchura († 18. dubna 1852). Palacký léta následujícího 1830 pobyl v zámku Lobkovickém od 18. června do 10. července a zajisté hned od té doby při svém badání historickém bedlivěji všímal si zpráv toho statku se týkajících. Roku 1837 shrnul výsledek svého badání

ve článek, který je vzorem monografie místopisné. Po smrti tchánově až do r. 1862 býval v Lobkovicích každý rok v letě nějaký čas. Roku 1860 tu uložil ostatky své vroucně milované manželky Terezie († 18. srpna t. r.) a sem dne 31. května 1876 přivezena mrtvola jeho k poslednímu odpočinku.

Statek Lobkovský leží v Čechách na Polabí v Kouřimsku, tři míle vzdálí od Prahy, mezi Brandejsem a Mělníkem asi uprostřed. Náležejíť k němu nyní: na levém Polabí zámek a ves Lobkovice s lokalií, 29 domův s 164 obyvateli; ves Neratovice s 30 domy a 191 obyvateli, a jeden poddaný ve vsi Kojeticích; na pravém Polabí ves Mlíkojedy s 31 domy a 213 obyv. a jeden poddaný ve vsi Tišicích.

Všecky tyto vesnice náležejí mezi staré, ba nejstarší osady v Čechách. Neví se, kdy ponejprv založeny byly; staré místní pověsti, na díle již i Hájkovi známé,*) mluví o jejich bytu již za věku sv. Václava i sv. Vojtěcha. Kaple sv. Vojtěcha, stojící osamělá v polích a hájích na blízku Neratovic, zachovává památku tohoto biskupa, jenž prý někdy osobně ve vsích těchto činiti měl, ač nic ke spokojenosti své, ani obyvatelův tehdáž ještě v nevěře zatvrzelých.**) Listinná však čili diplomatická nejstarší zmínka o vesnicích těchto nesahá výše, pokud nám vědomo, nežli do XIV století, do věku císaře a krále Karla IV. Již tehdáž byl v Lobkovicích nejen zámek vládyčí, ale i chrám farní s jedním farářem a s dvěma altaristami čili kaplany; z čehož zavírati jest, že Lobkovice tehdáž mnohem lidnatější a rozšířenější byly, nežli za našeho věku, kdežto jediný lokalista postačuje k duchovním potřebám všech osadníkův. Toto pak opět ukazuje na mnohem vyšší stáří zámku a vsi, nežli se nyní diplomaticky provésti dá.

Však i samo jmeno Lobkovice vydává nápodobné svědectví. Dokázali sme toho již dříve,***) že větší částka jmen českých místních pochází ode jmen osobních; zvláště pak, že všecka jmena na *ice* neb *ovice,* jichžto v češtině jen ve množném počtu se užívá, vzaly původ svůj jen od osobních jmen svých zakladatelův. Pročež

---

*) Hájkova kronika česká na r. 956, 978.

**) Srovn. Dobneri Annales Hayec. tom. IV, p. 2?9. Kapli tu vystavěti dal na svůj náklad hrabě Ferdinand Vilím Slavata, pán na Obřiství, v XVII století. Viz Balbini Epitome p. 133.

***) V pojednání nazvaném »Rozbor etymologický místních jmen československých,« v Časopisu musejním na rok 1834, svazku IV, str. 404 sl. (též v Radhostu, I, 128 sl.).

nikomu, kdokoli do této věci se rozumí, nemůže pochybno býti, že Lobkovice nazvány jsou po svém prvním zakladateli jmenem Lobek. Toto však osobní jmeno jest tak zastaralé, a kořen jeho (lob) již tak neznámý jest, že samo v sobě již ani v těch nejstarších písemných památkách se nejeví, aniž pak více etymologicky vyloženo býti může. Jen ve jmenu Lobeč (tvrz Lobkova) vyskytuje se ještě jednou v Čechách, nikoli ale na Moravě.

Konečně také položení zámku Lobkovského ukazuje na vysoké jeho stáří. S vysočiny té, jež na pravém břehu Vltavy od Ládvého čili hory Dablické k Veltrusům upadajíc, tvoří poslední hrázi mezi Vltavou a Labem, vystřelují se rovným úhlem a téměř vedlečárně přímo proti Labi nesčíslné hřebeny skalnaté, z břidlice křemenné, nad ornou půdu tytýž se vznášejíce, tytýž i pod ní se kryjíce, a v Labi teprv se ukončujíce. Na nejdelším a nejsilnějším ze všech těchto hřebenův, a sice na konci jeho, kdežto nad ostatní rovinu opět několik sáhův zvýší strmí, založen jest zámek Lobkovský, jehožto stará vysoká věže poskytuje obzor daleký a široký po celém Polabí, až téměř ke hranicem severozápadním země České. Při pohledu na celou místnost zámku a na povahu půdy jej obklíčující nelze pochybovati, že při prvním jeho založení Labe mělo ještě bezprostředně pod zámkem hlavní řečiště své, a obtékalo s tří stran skalný ten výsadek, na kterémž on stojí; svědčí o tom také tak nazvaná »tůně« okolo zámku ještě se vinoucí, a půda všecka pouze naplavená. Nyní Labe již o několik set sáhův podál zámku teče, vyrývajíc sobě tytýž nové řečiště v půdě pískové, a luhy okolní celoročně zavlažujíc. Z dokonalých zpráv pak jisté jest, že již před třemi sty lety a v téže dálce od zámku tak teklo. Kolik tedy asi století muselotě dříve minouti, nežli proměna tato se dokonala! A protož nelze pochybovati, že zámek Lobkovský již za pohanstva ponejprv založen byl.

Nejstarší zmínka o Lobkovicích děje se v protokolích konsistoře Pražské ze XIV století, kdežto při dosazování nových farářův na faru Lobkovskou pokaždé také majitelé statku tohoto, jakožto páni podací čili patroni církve se připomínají. Podlé svědectví jejich vládli Lobkovicemi před rokem 1358 Henning, Přibík a Raimund, o nichžto, jakož i o rodu a potomcích jejich, dokonce nic se neví. Od r. 1367 do 1377 připomíná se Pražský měšťan Mikuláš Cotr jakožto pán na Lobkovicích, jehožto rodina bohatá až do husitských válek u Pražanův v nemalé byla vážnosti. Od r. 1390 do

1398, a snad již i dříve,*) panoval zde Jan Čúch ze Zásady, dvorský maršálek a miláček krále Václava IV.; za jehožto času věc nemálo důležitá se zde přihodila.

Náležely tehdáž ke statku Lobkovskému jen dvě vsi, Lobkovice totiž a Mlékojedy; třetí ves, Neratovice, byla v držení arcibiskupův Pražských, a počítána až ku panství jejich Roudnickému, ačkoli dosti dalekému. Pan Čúch na samém tom místě, kde meze Lobkovské a Neratovské se stýkají, v řece Labi nový jez vystaviti sobě dal, jenž až podnes tam stojí, a mlýn valný potřebným návalem vody živí. Tomu však odpor kladli ouředníci arcibiskupští pravíce, že jez ten byl arcibiskupovi škodný. Když nicméně pan Čúch dílo počaté konati nepřestával, služebníci arcibiskupští sebravše se, mocí jez bořiti počínali. Z tohoto chatrného počátku povstaly potom veliké bouře a rozbroje, jichžto země celá škodně pocítila. Pan Čúch žaloval u krále, kterýž krom toho nechuť maje k arcibiskupu Janovi z Jenšteina, dal miláčkovi svému plnou vůli proti němu. Dvořané královští ujímali se svého maršálka, manové pak arcibiskupovi zastávali pána svého; jitření s obou stran tak se rozmáhalo, že i krvavé potržky mezi nimi nastaly, až konečně přimnožením jiných příčin mezi králem a arcibiskupem ouplný roztrk se stal, za nímž tento útočiště své ku papeži vzav, zemi Českou a stolici svou navždy opustil.**)

Pan Čúch, jenž sám na Lobkovicích bydlil, založil ve chrámě zdejším nový oltář ke cti sv. Kateřiny, a nadal jej důchody zvláštními ze vsi Mlékojed.***) Avšak okolo r. 1400 prodal statek tento měšťanu Pražskému i Žateckému Prokopovi Kruknerovi, stavu vládyckého, jenž ale již asi roku 1403 zemřev, pozůstavil syna Václava zletilého a jiné čtyry nezletilé pod poručenstvím Dra. Jiřího Bory, Albrechta Gervise a Kunše měšťana Žateckého. V létech 1405 až 1408 připomíná se, bezpochyby po rozdílu bratrském, jen jediný Václav jakožto pán na Lobkovicích, kterýžto i příjmí »z Lobkovic« na se vzal a do smrti své vedl, ačkoli potom, jsa hejtmanem na

---

*) Rok 1380 od rytíře z Bienenberka (Alterthümer im König. Böhmen 35. Stück, S. 153) udaný jest omylem tištěn na místě r. 1390.

**) Pelzel, Lebensgeschichte des Königs Wenceslaus, 1. Theil S. 143. Urkundenbuch: Acta in curia Romana, p. 150.

***) Libri Erectionum, vol. IV Q. 4. vol. XII F. 10. vol. XIII Q. 10. Actorum Consistorii Prag. vol. XVII ad an. 1408. 27. April. (MS. archivi archiepisc.)

Boleslavi (r. 1433) nic více s Lobkovicemi činiti neměl. Erb jeho byly dva šípy vedlečárně (parallele) položené. Umřel teprv r. 1450, jedinou dceru pozůstaviv.

Asi r. 1409 koupil Lobkovice slavný věku svého rytíř Mikuláš z Oujezda, syn Marše z Oujezda, příjmím Chudý,*) ačkoli opravdu ne chudý, ale bohatý byl. Tento rytíř, jenž r. 1415 i hradu Hasišteina od krále Václava dosáhl, později pak ve válce husitské, co vůdce vojska královského, velice znamenitým se stal, proměnil původní jmeno své »z Oujezda«, snad proto, že tolik rozdílných rodin toho jmena v Čechách bylo, a psal se již v listině r. 1410 dne 27. února »Nicolaus Chudý de Ujezd alias de Lobkovic«, potom 30. máje t. r. zprosta »Nicolaus de Lobkovic«, pak r. 1412, dne 1. února ještě »Nicolaus Chudý de Lobkovic«, později ale vždy již jen »Mikuláš z Lobkovic.«**) A tento jest první pod tímto jmenem známý předek slavného rodu pánův z Lobkovic, kteříž již ve XVI století téměř všecky panské rody v Čechách svou rozšířeností, výtečným duchem, mocí a slávou převyšovali, potom pak r. 1623 i do stavu knížecího povýšeni jsou, v němž i dosavad se skvějí ve vlasti.

Nejsou tedy Lobkovice původním sídlem vznešeného rodu tohoto, alebrž Oujezd; Lobkovice poskytly jemu náhodou jen posledního jmena jeho. Kterýby pak ze mnohých těch Oujezdův v Čechách za původní jeho sídlo jmín býti měl, ještě dosavad mi vyzkoumati lze nebylo. Rozhodne se otázka tato, až se znak rodu tohoto původní, orlice totiž, u rytířů z Oujezda ve XIV neb XIII století nalezne.

Pan Mikuláš z Lobkovic držel Lobkovice až do smrti své r. 1435, a není pochyby, že také v prvních létech míval sídlo své na Lobkovicích, kteréžto však za válek husitských přenesl na hrad svůj Hasištein. Pravdě podobné jest, že on vystavěl věž posavad stojící v zámku Lobkovském, jediný dnes pozůstatek někdejší pevné tvrze, ano všecko jiné stavení pochází teprv ze XVII století. Mimo to přikoupil pan Mikuláš od arcibiskupa Kunrata ves Neratovice ke statku Lobkovskému, až do výplaty, za 300 kop gr. českých.***)

---

*) Actorum Consistorii Prag. vol. XVII, ad an. 1408, 7. Mai: Nicolaus, natus Marssonis de Ujezd, nuncupatus Chudy, cupiens D. Wenceslao, plebano eccl. in Drchlavia, fratri suo germano, de meliori providere sustentatione etc.

**) Před rokem 1410 pán tento, ve souvěkých pamětech často připomínaný jmenuje se vždy Mikuláš »z Oujezda,« a jednou také r. 1407 »z Milčevsi.«

***) Berghauer, Protomartyr poenit. tom. I p 412.

Po smrti pána tohoto připadl hrad Hasištein v dědictví jeho synu staršímu Mikulášovi, Lobkovice pak s jinými statky mladšímu synu Janovi Popelovi. Synové tito jsou předkové obou linií rodu tohoto, Hasišteinské totiž, kterážto ve třidcetileté válce z Čech se vystěhovala, a Popelovské, čili nynější knížecí. Pan Jan Popel z Lobkovic byl v domácích rozbrojích r. 1448 a násl. jednotníkem Strakonickým, a tudíž spolu nepřítelem pana Jiřího z Poděbrad, s nímž i vedle jiných pánův jednoty své válku vedl, ač neprospěšnou. R. 1450 v létě vytrhl pan Jiří z Poděbrad s Pražany také proti Lobkovicům, a dobyl jich, jak se zdá, prvním outokem; avšak je potom, na počátku r. 1451, když pokoj zavřen byl, nálezem sněmovním opět panu Janovi Popelovi navrátil.*) Později, když týž pan Jiří na království České povýšen byl, stal se pan Jan Popel jedním z nejvěrnějších poddaných jeho, podnikal proň nejen škody všeliké, ale i osobní vězení od pánův z Rosenberka i ze Šternberka, tehdáž odpovědníkův královských.

Kterak Lobkovice po smrti pana Jana Popela přešly na rod panův Ojířův z Očedělic, nemůže se dokonale dokázati; avšak pravdě podobné jest, že se to stalo směnou za panství Chlumecké v Berounsku. Koupila totiž paní Anna Lobkovská z Risenberka, vdova po panu Janovi Popelovi, r. 1474, v středu po sv. Havle, Chlumec hrad a panství, dávní sídlo někdejšího rodu z Janovic, za 4000 kop českých, od Fridricha i Albrechta bratří Ojířův z Očedělic;**) a Lobkovice jsou jim bezpochyby na doplacení summy trhové postoupeny, protože již od roku 1480 Albrecht Ojíř z Očedělic nazývá se pánem na Lobkovicích, a pod tímto titulem, byv soudcem zemským (od r. 1475 také purkrabím hradu Pražského, r. 1478 místosudím zemským, r. 1480 místokomorníkem), často se připomíná. Po jeho smrti zdědil Lobkovice syn jeho Jan, jenž nedlouho jimi vládnuv, asi léta 1500 prodal je panu Bartolo-

*) Výpověď ubrmanská dd. 1451, 6. ledna, orig. v archivu Třebonském: »Jakož pan Jiřík obviněn jest Janem Popelem z Hluboké, že by mu se za příměřím a v úmluvách v jeho tvrz v Lobkovice uvázal: toho sme my nepoznali, ani poznáváme, by v tom p. Jiřík co proti příměří a proti úmluvám učinil, než učinil jest v tom záští jako nepříteli svému řádně. I vypoviedáme o tom, vždy k svornosti a pokoji hlediec, a rozkazujem, aby týž p. Jiřík tvrze Lobkovic se vším, co k ní přislušie, ve čtyrech nedělech od této naší výpovědi pořád čtúc Popelovi, aneb komuž by on poručil, v jeho moc zase vrátil a skutečně postúpil.«

**) Desk zemských Instrum. tom. 3, lit. C. 5.

měji Bubnovi ze Všebořic, jemuž tehdáž i blízké vsi Jiřice a Čakovice náležely; tento pak tuším ještě téhož léta (1500) postoupil je p. Benešovi Sekerkovi ze Sedčic, a naproti tomu dosáhl od něho zase Kostelce nad Labem.*) Při rodu těchto rytířů zůstaly Lobkovice celých sto let; avšak ves Neratovice již opět od nich odtržena a ku panství Obřistevskému připojena byla.

Pan Beneš Sekerka ze Sedčic, jenž na Lobkovicích sídlem býval, umřel r. 1510, a pozůstavil po sobě tři syny, Ladislava, Fabiana i Šťastného; avšak poslední utopiv se, nešťastně zahynul. Po shoření starých desk zemských r. 1541, když o nové právní jistoty na zemské statky v Čechách činiti bylo, bratří tito, příkladem jiných pánův a rytířův, statek svůj Lobkovský následujícími slovy do nových desk zemských (Instrum. tomo 250, D. 18) zase sobě vložili:

»R. 1543, v sobotu den sv. Marcella.«

»Ladislav a Fabian bratří vlastní a nedílní Sekerkové ze Sedčic oznámili p. (před ouřadníky zemskými), že dědictví jich Lobkovice tvrz, dvůr poplužní s poplužím, ves tudíž Lobkovice, ves Mlékojedy a dvory kmetcí s poplužími, s dědinami, lukami, lesy, lovy, háji, potoky, rybníky, s Labem hořejším i dolejším, s ostrovy, jmenovitě s ostrovem v Labi hořejším proti luhu Jiřickému, a v dolejším Labi se třemi ostrovy pod mlejny, s kurmi, vejci, robotami, štěpnicemi, chmelnicemi, vinicemi, šafránicemi, s mlejny, s přívozem a krčmou při něm, s podacím kostelním v Lobkovicích i se vším panstvím, toho všeho, což tu po otci a po předcích svých od let 33 v držení a užívání byli a jsou až posavad, to zase sobě a dědicům svým podlé nového o dskách nařízení do těchto register vložiti a vepsati sou dali.«

K tomu přidáno juxtou: »Léta 1554, v úterý před sv. Urbanem, Fabian, Jan a Přibík Beneš strýci a bratří vlastní a nedílní Sekerkové z Sedčic, p., že dokládají sobě k tomuto zápisu ve vsi Kojeticích dvuor kmetcí pustý s platem, s dědinami, lukami, pastvami, městištěm, štěpnicí pustou, s haltýřem, s krčmou svobodnou v též vsi Kojeticích, s platem, s robotami žennými, s kurmi i se vší zvolí, což k tomu přísluší, i s plným panstvím. Vyznání všech úředníkův.“

Všecko zde popsané příslušenství nachází se posavad (r. 1836) při Lobkovicích v tom samém položení, jen že tu nyní žádných

*) Desk dvorských tom. 35, p. 390. 460. It. listiny v archivu Třebonském.

chmelnic, vinic a šafránic není; urbář také proměněn jest, a v ourocích se více ani kur ani vajec neplatí.

Jmenovaný Fabian Sekerka ze Sedčic umřel r. 1563 bez dětí, stáří 78 let. Jan a Přibík Beneš byli synové bratra jeho Ladislava, již před r. 1554 zemřelého. Jan také bez dědicův sešel r. 1571, a tak Lobkovice zůstaly bratru jeho Přibíkovi Benešovi, jenž spolu také pánem byl na Vodolce a na Obřiství. Po něm připadly Lobkovice i s Neratovicemi a s dvorem v Tišicích jeho nejmladšímu synovi Janovi Ratiborovi, kterýžto brzy ochudl a statek svůj prodati hleděl. Kupovalť jej r. 1591, ve čtvrtek po Moudrosti boží, slavný pán Václav Budovec z Budova za 11.750 kop českých; ale trh ten potom nedokonán, protože pan Jan Ratibor žádného zprávce*) pro Neratovice dohledati se nemohl. Již tehdáž zajisté počali držitelé panství Roudnického potahovati se na Neratovice, jakožto dávní zástavu arcibiskupskou, zvláště pak paní Polexina z Pernšteina, manželka pana Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic a dědička panství Roudnického po prvním manželu svém panu Vilémovi z Rosenberka. Chtělať paní Polexina vyplatiti opět Neratovice a připojiti je k Roudnici; že však dokázati nemohla, od koho, komu a v jaké summě ves ta zastavena byla, proto na komorním soudu království Českého pře její ztracena jest. Nicméně pro tuto závadu nikdo toho statku od p. Jana Ratibora koupiti nechtěl, až teprv r. 1615 jistý Václav Magrle ze Sobíšku, JMC. služebník a měšťan Pražský, koupiv toliko Lobkovice, Mlékojedy a 1 člověka v Kojeticích,**) hned je zase r. 1616, čtvrtek první v postě, jmenované paní Polexině Lobkovské z Pernšteina, na Roudnici, Litomyšli a Sedlčanech, za 28 tisíc kop miš. prodal.***) Neratovice a dvůr Tišický teprv r. 1623, úsudkem soudu komorního českého, pan Jan Ratibor v summě 4920 kop miš. téže paní a již nyní kněžně z Lobkovic postoupiti musel. Od té doby celý statek Lobkovský zůstával v nynějších mezech svých až do r. 1829 při tomto knížecím rodu.

Jak náramně zhoubná byla pro vlast naši válka třidcetiletá, toho příklad nám i statek Lobkovský hrozně před oči staví. Před r. 1620 počítalo se totiž na něm lidí poddaných osedlých s potahy 20, chalupníkův 18, mimo jiné domy, kdežto řemeslníci, mlynář,

---

*) Zpráva rozumí se zde právní evictio; srov. Časopis musejní r. 1836, svaz I, str. 25.

**) Desk zemských Instrum. tom. 188. M. 19.

***) Desk zemských Instrum. tom. 189. 2. 5.

kovář, sládek atd. bydleli. Proti tomu líčí se stav jeho v registrách urbarních r. 1658, 26. Jul. obnovených takto: »Zámek Lobkovský někdy (t. před 1620) všecken od kamene ve čtyry úhly nákladně býval vystavený, a cihlou přikrytý; do něho se toliko jednou stranou po mostě kamenném klenutém vjíždělo a vcházelo; nyní (1658) týž zámek jest hrubě zbořený a krovu na něm žádného není, toliko ještě věže vysoká cihlami přikrytá v celosti zůstává.« Na celém tom statku, ve všech třech vesnicích, r. 1638 již se nepočítalo více než 1 sedlák a 2 chalupníci! O 20 let později konečně vykazují se urbářem jen 1 grunt osedlý s potahy, 18 pustých, pak 14 též pustých chalupníkův, mlejn a pivovar pustý, z nichž obou jen některé zdi zůstávaly, jez dokonce spuštěný, vinice pod 10 sudův sedmivěderních pustá, štěpnice zapuštěné 2, chmelnice pod 2 věrtele též pustá, lesův na 13 léčí, louky 4 dřívím již zarostlé! Ke dvorům popližním náleželo tehdáž

| | dědin orných | kop záhonův |
|---|---|---|
| k Lobkovskému | zdělaných k zasetí 24, | ladem ležících 41 |
| k Neratovskému | . . . . . . . . . . | » » 18 |
| k Tišickému | » » 17 | » » 9 |
| dohromady | . . 41 | 68 |

Obrázek to malý a sprostý, ale dává s pomyšlení!

Roku 1620, hned po bitvě bělohorské ten den (9. Nov.), Mělničtí zbrojní lidé (podobojí), k opatření Přívor poslaní, na Lobkovice dorazivše, ouředníka Mik. Hrádka, že jim přívoz Lobkovský byl stavil, krvavě potloukli a zámek celý zloupili. Nazejtří (10. Nov.) přihnali se tam vojáci císařští, a sice Poláci, a s Mělnickými za Labem u Mlékojed stojícími šarvátku svedše, s obojí strany na sebe stříleli, a celou téměř ves Lobkovice, též dvůr panský, stodoly, ovčín a pivovar, vypálili. To byl počátek zpustošení Lobkovic; avšak zámek a mlejn tu ještě neporušení byli zůstali a domy selské také větším dílem zase opravovány. Plná zhouba teprv okolo r. 1630 na statek ten se uvalila.

Kněžna Polexina, poslední potomek rodu slavného pánův z Pernšteina v Čechách a v Moravě, poručila jedinému synu svému Václavovi knížeti z Lobkovic, mimo jiná panství svá, také statek Lobkovský. Kníže Václav měl jej r. 1656 postoupiti hraběti Krištofovi Ferdinandovi z Lobkovic a na Bílině za 17.142 kop gr.; stalo-li se aspoň na čas, nevíme. Před smrtí svou r. 1677 připojil týž kníže Václav Lobkovice ku knížecímu fideikommissu, po čemž jeho správa ouřadu knížecímu na panství Nelahozeveském svěřena byla.

Kostel Lobkovský stal se filiálním kostelem od r. 1622, náležitým ku Kostelci nad Labem. Zámek Lobkovský na podzim r. 1679 od knížecího architekta Antonio Porta znovu staven jest, a sice v tom spůsobu, ve kterém se posavad nachází.

Po knížeti Václavovi (r. 1677) vládl fideikommissem rodiny své syn jeho kníže Ferdinand August † 1715; potom téhož syn kníže Filipp † 1734; za ním jeho syn Ferdinand Filipp † 1784; pak tohoto syn Josef František † 1816, a posléze nyní (1836) panující kníže Ferdinand Josef, syn předešlého. Léta 1829, chtěje tentýž kníže panství své Libčeveské přiraziti ku knížecímu fideikommissu, a odciziti za to jiné méně pohodlné statky, měv nad to všeliké nevole a mrzutosti za příčinou jezu Lobkovského, s nejv. povolením dvorským ze dne 3. října t. r. vybavil statek tento ze závazku fideikommissního a prodal jej 6. listopadu 1829 doktoru práv a zemskému advokátu v Praze, p. Janovi Měchurovi, pánu na Votíně, Předslavi a Habarticích.

Za tohoto držitele statek Lobkovský, před tím tuze sešlý, opět zvelebovati se počal; zámek opraven, hospodářská stavení znovu stavena, jez na Labi dle nařízení vlády zemské snížen, břehové na potřebných místech nákladnými stavbami vodními proti záhubě ochráněni, lesové lépe vzděláni, vlastní ouřad a za povolením nejv. dvorské kanceláře ze dne 7. července 1831 také nová lokalie při zdejším starém chrámu zřízena, tudíž pak Lobkovice jak ve správě světské, tak i duchovní, opět samostatnými učiněny jsou.

---

# 20. Kritická úvaha i výklad základných listin kollegiatního chrámu Litoměřického (1836).

(Pomůcka k diplomatice české.)

(*Časopis Musea X [1836] str 323—346, Radhost II, str. 188—211.*)

Rozbor diplomatický zakládacích listin kollegiatního chrámu v Litoměřicích svědčí o tom, že Palacký i ve vědě diplomatické, která v té době ještě byla v počátcích, směle mohl se postaviti po bok všem odborníkům vrstevníkům a předčil daleko své předchůdce v kritice listin, Dobnera, Pubičku i samého Dobrovského, který v té příčině byl jeho učitelem.

Přistupujíce k uvažování věci pro starou historii českou předůležité, za zbytečné soudíme mluviti o veliké potřebě diplomatických či listinných sbírek vůbec, ana nikomu neznáma býti nemůže. Avšak sbírky takové bývají dějinám více na škodu nežli k užitku, nerozeznáva-li se v nich určitě a důkladně to, co pravého a přesného jest, od toho, co se jakkoli podloudilo. Platnost a cena listin záleží všecka jen na pravdě jejich; dějepisci pak přede vším důležité jest věděti čas a dobu tu, ve které listina jakákoli složena i psána jest. Neboť i podvržená, a tudíž právně neplatná, listina může vždy ještě v historickém ohledu, jakožto staré svědectví, míti do sebe nemalou cenu, jestliže se jen ví, ze kterého věku a od koho to svědectví pochází. Slovem, diplomatická kritika jest věc první a nevyhnutelné potřeby pro zkoumatele starožitností; zvláště poněvadž ve všech krajinách a ve všech téměř archivech nemálo listin podvržených z IX—XIII a sl. století se nacházívá.

Když r. 1772 náš Gelasius Dobner ve svých letopisech (Annales Hayec. tom. IV) vydal věrný snímek (facsimile) základní listiny kláštera Břevnovského (od Boleslava II. r. 993), strhla se mezi ním a Pubičkou hádka o listině této, kterouž Pubička za podvrženou a teprv ve XIII století psanou, Dobner pak za pravou a v témže roku 993 vyhotovenou pokládali.*) Byl to první opravdový pokus diplomatické kritiky v Čechách: ale veden s obou stran tak slabě a nedůkladně, že přední za věku svého učitel diplomatiky v Němcích, Schönemann, professor v Göttinku, vyznal o nich, že prý ani jeden, ani druhý věci té náležitě nerozuměli.**) Důkladněji pronesl se o ní Dobrovský r. 1787,***) ačkoli do podrobného rozbírání písma v této listině dáti se nechtěl.

Pubička bral důvody své proti pravdě listiny Boleslavovy jen ze známek zevnějších, jmenovitě z pečeti při ní, proti obyčeji věku X, visuté a barevné, a z písma, jenž více XIIImu století se podobá;

*) Viz Pubitschka, Chronol. Geschichte Böhmens, 3r. Bd. 1773 str. 373. — Dobners Beweis, dass die Urkunde Boleslaws II. — in Břewnow — ächt und unter den bisher bekannten die älteste sey, in (Born's) Abhandlungen e. Privatgesellsch. Prag, 1r. Bd. 1775, str. 359. Annales Hayec. tom. V. 1777, str. 352.

**) Carl Fr. G. Schönemann, Versuch eines vollständigen Systems der allgemeinen besonders der älteren Diplomatik. Leipzig, 1818, 2r. Bd. S. 122. Schönemann klade listinu tuto mezi svými vzory čili příklady v čelo nepravých listin, a posuzuje charakter písma jejího, jenž jest druhé polovice XIII století, uměle a pravidelně.

***) Literar. Magazin, 35. Stück, S. 174.

Dobrovský přidal ještě i jinou známku vniternou, totiž jmena »*H*eridel« (Hrdly) a »Kralova *h*ora«, v nichžto hláska *h* na místě *g* prozrazuje novější původ. Dobner, co do nepravidelné pečeti, hájil se příkladem jiných listin, jakožto Rajhradské od r. 1048, Litoměřické od r. 1058, Vyšehradské od r. 1088 a jiných, jež také neobyčejné v onom věku pečeti ukazují, ačkoli nikdo prý o pravé jich původnosti pochybovati nemůže; jakož pak i Pubička i Dobrovský měli tyto poslední za pravé. Co do písma jistil, že ono v Čechách mohlo již za onoho času ode všech jiných krajin se lišiti a míti zvláštní svůj charakter.

Dobner byl ve vyšší historické kritice mistrem, jakového ani před ním, ani po něm Čechy neměly; ale v tak řečené malé kritice, jenž hledí ke zprávnosti textu starých písemných památek, byl nad míru a nad víru nezběhlým, starých listin ani dobře čísti neuměv. Není tedy divu, že pronášel někdy takové řeči a soudy, za které již nyní každý začátečník a učeň v diplomatice styděti by se musel. Mnohem dále pronikal tu zrak i důmysl Pelcla, a ještě dále Dobrovského: ale všickni oni přestávali předce jen na samých počátcích diplomatiky zevnější; na vniternou pak diplomatiku, čili na posuzování listin co do jejich obsahu, zvláště stránky jejich právní, nebývalo v Čechách posavad ani pomyšlení. My zde aspoň o první počátek pokusiti se chceme: a sice kritickým i exegetickým rozjímáním základných listin někdejšího proboštství Litoměřického.

Archiv tohoto proboštství má za našeho věku ještě dvojí základnou listinu: jednu v originálu, jehožto snímek podal Dobner v dílu V. svých Annales Hayeciani, v mědi vyrytý; druhou, již jen v konfirmací krále Přemysla Otakara I. z r. 1218. Obě listiny rozdílně jsou textovány: v originálu mluví vévoda Spytihněv II. sám v první osobě; v druhé listině o něm ve třetí osobě řeč jest. Avšak první pohled na obsah obou listin musí přesvědčiti každého, že jedna z nich sloužila za pramen k sepsání druhé. Která tedy z nich byla pramenem?

Především postavíme sem oba texty, na své články rozdělené, ve věrném přepisu, nazovouce je, pro krátkost, literami abecedními A i B.

Text A. (v konfirmací z r. 1218).

1. Cum domino uolente Spitignevs, clarissimus ac religiosissimus dux., ecclesiam uenerabilem in Christi nomine sanctissimeque uirginis Marie ac Stephani protomartyris aliorumque sanctorum construxisset.

Text B. (v originalu).

1. Cum secundum Job. uita sit hominis milicia super terram. et secundum apostolum. non coronatur nisi qui legitime certauerit. nos tam quam milites in hoc salo mundi. et in ualle lacrimarum. de victoria pugne

ancipites utramque auctoritatem juxta posse sequi cupientes. legitime certare. et pellentem propellere. si paruitas uite non inpediret. cuncta que in presenti vita habebamus. pro anima dare disponebamus. ut in celis coronari mereremur. Inde est quod pro modulo nostro. et temporis ac nostri eui paruitate. ego Sspitigneus dux boemorum cum consorte thori. pro remedio animarum nostrarum cogitantes. in nomine sancte et indiuidue trinitatis. ac uictoriosissime crucis. et venerabilis virginis dei genitricis Marie. et beati prothomartyris Stephani. omniumque sanctorum basilicam in Luthomiric construentes. tali dote studuimus insignire. Conferimus itaque firmo et stabili. perpetuoque iure possidendum. quidquid ad presens hec pagina notabit eidem.

2. familiam hanc ad eandem predictam ecclesiam pro remedio anime sue tali tenore est largitus. ut ab omnibus terrenis negocijs libera existeret nisi tantum preposito fratribusque eiusdem ecclesie cuncta faceret necessaria.

2. Igitur inprimis damus ei. XIIII villas. censualibus hospitibus ordinatas et ornatas. servientibus ac araturis. et bubulcis. cum omnibus necessariis. siluis uidelicet et pratis.

3. Nomina autem villarum sunt hec. Cresici. Prrua. Ponouo Zassade. Trebessici. Sepcici. Tince. Mallov. Breza. Pran. Lubessevici. Hucsci. Bussouici. Hocsov.

4. Igitur de omni arte a quibusdam prouincijs sicut principis decet ministerium de ministerialibus destinauit. uirum cum uxore et filijs filiabusque ad unam quamque pertinentem artem.

4. Preterea de omni arte a castris nostris et oppidis. ut ad principis decet ministerium. uirum cum uxore. filiis et filiabus. usibus deputamus ecclesie.

5. uillas XIIII hospitibus integras. sex uero aratoribus cum omnibus necessarijs scilicet filijs ac aratris ecclesiam ditauit.

5. v. 2.

6. Vineas quoque duas cum uinitoribus quanti sufficerent ad excolendas eas dedit.

6. Vineas quoque duas cum uinitoribus. qui sufficerent ad ipsas excolendas.

7. puellas XXX operatrices. equas quoque C. cum campo eis destinato.

7. Similiter conferimus. puellas operatrices. XXX. Jumenta centum

totidemque oues, vaccas autem XXX. et LXX sues.

8. vias uero duas. unam per silvam Hulmez (decimam) ebdomadam accipiendam predicte concessit ecclesie. alteram quoque per aquam Vstj. que duci pertinuit addidit.

9. In ipsa uero civitate in qua prefata collocata est ecclesia.

15. quicunque huius patrie incole sal. (alec). sive alia queque per aquam adueunt. II partes preposito terciamque fratribus accomodauit.

16. De parua nauicula. XV denarios cuiuscunque sint serui aut liberi dari precepit. de magna autem duas mensuras.

17. preter illos qui sal duci debent et ipsos etiam medietatem persoluere iussit.

cum pascuis. Totidem oues. vaccas XXX. sues LXX. Hec omnia predicte tribuimus ecclesie.

8. In uiis etiam duabus. una per hlumec, altera in Usthi. octauam ebdomadam nobis debitam. prenominate tradimus ecclesie.

9. In oppido autem quo ipsa fundata est ecclesia.

10. decimum forum. decimam tabernam. et tocius nostri census decimam. tam in iudicio quam in collecta generali. eidem conferimus ecclesie.

11. Mediam quoque partem de omni theloneo nobis debitam. tam a descendentibus. quam ab ascendentibus per Albiam. sepe dicte tribuimus ecclesie.

12. uidelicet quod dicitur. Homutoue. Othodne. Otroce. Gostine. Grrnecne. Sitne.

13. De forensi etiam theloneo. tempore brumali dum aqua est congelata. in sale quocumque modo aportato. et in piscibus theloneum solvendum statuimus.

14. De uino etiam quod ducitur superius siue inferius. uel quibuscunque rebus emptis. siue uendendis idem fieri statuimus.

15. Quicunque autem nobilis sive ignobilis. seruus. et ingenuus. grecus aut iudeus. sal siue alia quecunque adduxerit. de theloneo duas partes preposito. terciam autem canonicis dandam decernimus.

16. De magna igitur naue tam hospitum. quam indigenarum. duas magnas mensuras. de mediocri unam. de parua vero quotquod sunt mensure totidem denari persoluantur nominate ecclesie. Pro minima autem nauicula XX denarii persoluantur.

17. Porro quicunque homines nobis debent sal soluere medietatem thelonei soluant.

18. Hospitum autem naves nauiculasque sic ordinauit. ut de maxima naue duas magnas mensuras. de mediocre unam. de parua quot mensure tot denarij persoluerentur.

19. Rusticos uero de Lutomericensi prouincia XII. de Belinensi totidem ordinauit. illos autem qui proprie omni anno mel ex ortis soluere debent. VI. constituit.

22. Ex hijs igitur que prediximus uidelicet uenditione hospitum et de tributis nec non de uijs et de apiarijs tercia pars sine offensione fratribus decreta est.

23. Insuper etiam de grege equarum uno quoque anno poledrus pro tunica unicuique eorum destinatus est.

24. Legalis autem decimacio ab hominibus ecclesie huic pertinentibus nulli alij nisi preposito cum fratribus persoluatur.

26. Hec sunt nomina uillarum quas supra diximus. Cresicj. Pirne. Zazade. Trebesici. Repcicj. Tinez. Zedlze. Dubech. Popouo. Ptachichi. Zlatina. Huchi. Lubessouichi

(v. 16).

19. Addimus adhuc. XII. rusticos in Luthomiric. totidem in Belina doti ecclesie. Insuper. VI. rusticos qui nobis singulis annis mel soluere consueverunt ecclesie assignamus.

20. Primam vero clausuram sub Luthomiric. tociens dicte concedimus ecclesie.

21. Jungimus preterea omnibus supradictis collectas generales. uenditiones. Ssvod. Glava. Narok. Nedoperne. Grrdost. quicquid ex hiis et talibus ad usum nostrum debet prouenire. totum libere et hilariter nostre concedimus ecclesie.

22. Per presentem igitur paginam cunctis presentibus innotescat et futuris. quod quecumque sunt nominata. et subscripta. nullus in hiis excepto preposito et canonicis. dominari permittatur.

23. Insuper etiam de grege iumentorum singulis annis poledrus pro tunica unicuique canonico sit deputatus.

24. Annualis quoque decimato (sic) ab hominibus ecclesie nostre pertinentibus non alii nisi proposito persoluatur.

25. Fratribus autem in predicta ecclesia commorantibus addimus circuitum silue ante urbem. cum agris eidem silue adiacentibus. et podvine. De uilla Stcrrpi. damus hominem Zlaton nomine cum filiis. et fratre ipsius ad usum ecclesie.

(v. 3).

27. Nomina uillarum in quibus rustici qui mel soluunt atque ministeriales qui ministeria unaquaque ebdomada exhibent notati sunt.

28. In Lutomericensi prouincia v Zasadi. Hoc campanarius cum terra. Cozel uinitor cum terra. Ztoyan uinitor cum terra. Zvan uinitor cum terra. preter hos sutores pellifices albi et nigri. fabri. carpentarii. calefactores stube. Sunt etiam in eadem uilla hospites quam plures.

29. Pocraticih Dalese uinitor cum terra. Cecen uinitor cum terra. Dras uinitor cum terra.

30. Sitinichih Bachuha uinitor cum terra.

31. Naboschi Mach carpentarius cum terra.

32. Trebutichih rustici duo. Rozroy et frater eius Ostas cum terra.

33. Ternovas terra fabri nomine Cis.

34. Nuchnicih Malic cum terra et aliam habens Lucove.

35. Copisteh terra hospitalis ad aratrum.

36. Raduyne Hotese rusticus cum terra.

37. Vscri Cen rusticus cum terra.

38. Naztranem Cacuca rusticus cum terra.

39. Peschaz Bikut rusticus cum terra.

40. et alia Zernozecheh terra rusticalis.

41. Lubohovaz Jurata piscator cum terra.

42. Zalezzleh Ostas rusticus cum terra

27. Placuit etiam nobis ministerialium omnium nomina in quibus uillis commorentur subnotare. ut posteri discant quos et quare memorate tradidimus ecclesie. Igitur siue mellis solutores. siue campanarii. aut sutores albi et nigri. seu ceteri qualiscumque artificii homines ad usum sepe dicte ecclesie sunt per nos mancipati. cunctis presentibus innotescat et futuris.

28. V zassadi. est campanarius datus cum terra. Kozel uinitor cum terra. Sstoian uinitor cum terra. Scepan uinitor cum terra. Sutores quoque ut supra dictum est albi et nigri. fabri. carpentarii. stube calefactores. ibidem etiam sunt hospites quam plures.

29. Pocraticih Dalesse uinitor cum terra. Cecen uinitor cum terra. Dras uinitor cum terra.

30. Sytenicih. Bacuka uinitor cum terra.

31. Naboste. Mal carpentarius cum terra.

32. Scebucicih rustici duo. Rozroy. et frater eius. Hostas. cum terra.

33. Trrnovass. terra fabri cui nomen Cis.

34. Nucnicih Mali. cum terra. et aliam habens Luchone.

35. Kopisstech terra hospitalis. ad aratrum.

36. Raduine Gostesse rusticus cum terra.

37. Vsti. Cean. rusticus cum terra.

38. Nastranem. Ceacuka. rusticus cum terra.

39. Pelceass. Bikut. rusticus cum terra.

40. et alia Sernossirceh terra rusticalis.

41. Lutbohovass. Iurata. piscator cum terra.

42. Zalezzlech. Ostass. rusticus cum terra.

43. et aliam habens Prosmiceh.

44. Natlem (clem?) hospitalis terra ad aratrum.

45. Nanulconine rusticus cum terra ad aratrum.

46. Lukoucih Platiuoy sutor niger cum terra.

47. et aliam habet Raduyne.

48. Dlascouicih rusticus Rozroy cum terra ad II aratra.

49. Hotesoue hospitalis terra ad duo aratra.

50. Brennaz Jacob nutritor equorum cum terra.

51. In provincia Belinensi na Vztj Crisan cui campus qui dicitur Breznik datus fuit quem pro remociore dux prefatus sibi adoptauit predicto ministeriali in uilla eadem terram rusticalem ad aratrum mutuavit. Poruc piscator cum terra in eadem uilla.

52. Ternovaz Tesec custos apum cum terra ad aratrum. Costelech. Conoiedi. Tribrusco. Dubraviz. dimidia villa. Copist rusticus cum terra.

53. In provincia Bolezlauensi Hotetoue Zikac faber habens terram ad aratrum. Brizak Iztbezza minister habens terram ad aratrum. Bozni Damianus cocus habens terram ad aratrum.

54. In Satcensi prouincia Hotsoue Preztan campanarius habens terram ad aratrum. Lescah Deton custos apum habens terram ad aratrum. Tubne Prauez carpentarius habens terram ad aratrum.

55. In provincia Boyzenensi Drazouicich Radek custos apum cum filio Zuoyen et cum terra omnibusque appendicijs. Siuohoschi Quetek cocus cum terra.

56. Ad ipsum vero castrum Lutomericense sunt pistores et molendi-

43. et aliam habens Prossmicięh.

44. Nadiem hospitalis terra ad aratrum.

45. Nauillkomne rusticus cum terra ad aratrum.

46. Lucovicih. Platiuoy sutor niger cum terra.

47. et aliam habens Radvine.

48. Dlaskovicih. Rozroy rusticus cum terra ad duo aratra.

49. Hotissove hospitalis terra ad aratrum.

50. Bremass. Jacub. nutritor equorum. cum terra ad aratrum.

51. In usti Krisan. cum campo qui dicitur Bresnik. ibidem terram habens ad aratrum. Peruc. Pissr. cum terra.

52. Ťrrnovass. Tesek. custos apum cum terra ad aratrum. Kopissteh rusticus cum terra. Kostelec. Konogedi. Tribrussko. Dubrauiciea. dimidia villa.

53. In provincia Boleslavensi. Hotetove. Zikac. faber cum terra ad aratrum. Brisac Istbesse. cum terra ad aratrum. Bozni cocus cum terra Damianus cum terra ad aratrum.

54. In provincia Satcensi. Hotsove. Prestan campanarius cum terra ad aratrum. Lesskah. Deton custos apum cum terra ad aratrum. Lubue. Prauec carpentarius cum terra.

55. In prouincia Boiziznensi. Drasovicih. Radeh. custos apum cum filio Zuoyen et cum terra omnibusque appendiciis. Siuogossici Kvetek cocus cum terra.

56. Ad ipsum vero castrum Lutomiric. pistores et molendinarii quo-

narij quorum nomina sunt hec. Stromata. Nerad.

57. Ex hijs omnibus quicunque diabolo suadente aliquid minorauerit penas cum eodem eternas in perpetuum paciatur. Amen.

rum nomina sunt hec. Sstromata. Nerad. et alii quam plures.

57. Ex hiis omnibus quicunque diabolo suadente aliquid minorauerit penas eternas cum ipso inperpetuum paciatur. Amen.

58. Que autem hic articulantur. per viros catholicos eidem ecclesie sunt attributa. Groznata dedit circuitum Ceslav. Lagovicih.

59. Heinricus dux terram quam Zdessaus dederat ei.

60. Vilelmus Pocudicih dedit terram.

61. Pavel dal iest. Plosskovicih zemu.

62. Wlah dal iest Doleass zemu Bogu i ssvatemu Scepanu sse dvema dussnicoma Bogucea a Ssedleav.

O někdejším originálu textu A praví král Přemysl Otakar ve své konfirmací: »Privilegium Lutomericensis ecclesie, quod ex sui vetustate iam putridum nobis fuit presentatum — fecimus renovari, — in nullo antiqui privilegij tenore mutato.« Máme tedy v textu tom věrný přepis originalu prastarého a již r. 1218 téměř zehnilého.

Podivná jest při tom zpráva Dobnerova (Annal. V. 355): In eodem archivo ecclesiae cathedralis Litomericensis superest (t. r. 1777) aliud instrumentum autographnm membranaceum coaevum, eodem prorsus charactere, quo superius (t. original B) scriptum. — Instrumenti instius principium est: »Cum domino volente Spitigneus clarissimus« (atd. násl. text náš A). Postquam simili execrationis formula et voce Amen clauditur (viz článek 57), haec subjiciuntur:

»Quod testificantur Blacz (Blag?) comes, Matuy (?), Olker, Dama, Zuda, Zbor, Svojata, Surdine (?), Crivers (?), Johspincerna (t. Johannes p.), Zasin, Buda, Zagor comes, Krec villicus. Nomina rusticorum, qui sunt de ista civitate, Hostin et Dzenik (?), Otassa, Mauri, Mali, Bobrak cum fratre Bozen, Bid, Sud.«

Denique refertur postremum istud ipsum, quod in duabus postremis lineis diplomatis Spitignaei exaratrum est (t. články 58 až 62). Tento original textu A, pokud nám vědomo, v archivu tom dávno se více nenachází; také original B, kterýž jsme ještě r. 1825 byli v rukou měli, r. 1834 tam pohotově nebyl, a ku posouzení nepozůstává nám z něho více, než dotčený Dobnerův snímek (facsimile).

Z této zprávy následuje:

1. že oba Dobnerovy originaly A i B byly spolu stejnověké, a snad od téhož písaře psány;

2. že original A králi Otakarovi r. 1218 předložený, rozdílný byl od Dobnerova originalu A, jelikož již před šesti stoletími zehnilý, a nemající přídavkův těch, které v tomto se čtou (quod testificantur Blag comes atd.). Který tedy byl starší, Otakarův-li, či Dobnerův? aneb byli-li stejnovęcí oba, a tak všickni tři originalové za věku Spytihněva II. (1055—1061) psaní?

Na tuto otázku mělo by se předně odpověditi z povahy písma samého, má-li ono ráz věku Spytihněvova? Dle mého soudu ale jest písmo toto veskrz neobyčejné, mimořádné a nevídané; nenesoucí na sobě ráz žádného určitého věku,*) t. ani XI, ani XII, ani XIII neb XIV století ouplně a ousečně, ale jakousi míchaninu ze všech těchto věkův; ani se v něm nejeví pouhý tah písma listinného, alebrž více knihového. Ouhrnkem má ono nejvíce podobnosti s písmem XIII století, jehožto také latinskou orthografii ouplně zachovává (k. př. pouhé *e* na místě *ae* neb *ę*, *c* na místě *t* před *io* neb *ia*); některé však litery mají podobu starší, nežli ve XIII století obyčejná byla. Celek písma tohoto vede k myšlence té, že listina psána jest teprv ve XIII století, avšak tytýž s nápodobením staršího písma. Spůsob, jakovým pečet přivěšena, ne přitištěna, jest právě tak neobyčejný a hledaný, jako písmo samé, a jeví to samé nezdařilé nápodobení staršího věku. Podsada pak tato, čerpaná z důvodův zevnější diplomatiky, podporuje se a nabývá moci průvodné z diplomatiky vniterné, čili z obsahu listiny samé.

Že text náš A starší jest, nežli B, a že tento z onoho, s přimícháním několika odjinud vzatých zpráv, vypsán byl, na to máme množství důvodův a známek, tu patrnějších, tu ukrytějších. Ku patrnějším náležejí tyto:

1. Heinricus dux (č. 59). V Čechách nebylo vévody Jindřicha za věku Spytihněvova, ale teprv ve XII století. Dobner myslí sice, že toto »Heinricus« mohlo býti druhé jmeno některého z bratří Spytihněvových, jelikož víme, že ku př. český Vojtěch u Němcův na Adalberta, Jaromír na Gebharda, Svatobor na Fridricha, Zdik na Jindřicha, Svatava na Lutgardu, ba sám Soběslav I. tytýž na

*) Naproti tomu ku př. listina Boleslavova od r. 993 má čistý a zjevný ráz druhé polovice XIII století; Vyšehradské listiny Vratislavovy čtyry ukazují rozdílné doby od konce XII do počátku XIV století.

Oldřicha přezdíváni byli. Ale bratří Spytihněvovi Kunrad a Otto měli již jmena německá, i nebylo jim třeba nového přidávati; o Vratislavovi pak, potomním králi, že by kdy Jindřichem byl slul, nikde ani nejmenší zmínky není. Nemohl tedy original B dříve psán býti, nežli po r. 1140, kdežto teprv Jindřichové v rodu Přemyslovcův se vyskytují; a následovně ani Dobnerův (nyní ztracený) original A, jenž od B v tom ohledu se nedělil, nebyl než po r. 1140 sepsán.

2. Text B nemá formy v listinách XI věku obyčejné; chybí jí obyčejný počátek a titul vévody Českého, chybí datum a svědkové; z kanceláře panujících knížat a králův Českých takové listiny nevycházívaly nikdy. Jiných také menších prohřeškův proti staré praxi kancelářské jest tu nemálo; ku př. nepotřebné opětování formulí: 4. usibus deputamus ecclesiae, 7. haec omnia praedictae tribuimus ecclesiae, 8. praenominatae tradimus ecclesiae, 10. eidem conferimus ecclesiae, 11. saepe dictae tribuimus ecclesiae atd.

3. Text A má logickou soustavu a jistý pořádek; v textu B jest ten pořádek rušen přílepky nevhodnými, ku př. článkem 25.

4. Nadání proboštovo i kanovníkův ve článku 22. textu A určitě vysloveno jest; totiž žě mají míti probošt dvě a kanovníci jednu třetinu všech požitkův; také při článku 24. nápodobně praví se v A: nulli alii nisi praeposito c u m f r a t r i b u s persolvatur, a v B: nulli alii nisi praeposito; což věru rozdílný smysl dává. Za náhradu propůjčují se kanovníkům jiné věci přílepkem čl. 25.

5. Velmi důležitá jest v ohledu tomto nesprávnost jmen místních v textu B, ku př. P e l c e a s s, S e r n o s s i r c e h, L u t b o h o v a s s, B r e m a s s a j. v. na místě P e s c h a z, Z e r n o z e c e h, L u b o h o v a z, B r e n n a z atd. Ba v čl. 51. »Poruc piscator« na »Peruc pissr« (jakoby nějaký Pissr v Peruci) zjinačen. Z toho patrně viděti jest, že pisatel listiny B ve XIII století jmenům těm již ani nerozuměl a míst samých více neznal. Kterak ony čteny a vykládány býti mají, povíme hnedle.

6. Celá orthografie jmen českých v textu B uchyluje se od obyčeje věku XI. Tam ve slabikách, kde *r* a *l* jsou polovokály, vždy psáváno ještě *re, le,* aneb *ri, li,* ku př. B r e n n a z, Z r i b i n, P l i z n, na místě Brňas, Srbín, Plzň. Teprv asi v polovici XII století počato psáti ku př. D i r z i s l a u, C i r n i n, na místě staršího spůsobu D r i s i z l a u, C r i n i n atd. Text B, píšíc g r r n e c n e, g r r d o s t, T r r n o v a s s, odstupuje, příkladem několika málo listin XIII století, od staršího i od novějšího spůsobu. Také to jest v něm zvláštní,

že naše *s* nevyráží se tu obyčejem starým skrze *z*, ale skrze *ss* atd. Text A, jenž také s orthografií století XI nevždy se srovnává, nemůže v tom býti stíhán, protože ho nemáme více v originalu, ale v přepisu XIII století, kdežto písaři často pokládali svůj novější spůsob na místo staršího.

Tyto důvody, které bychom ještě jinými, ač pro neznalce méně patrnými, rozmnožiti mohli, přesvědčí snad každého čtenáře, že listina Litoměřická B není pravý original Spytihněva II. od r. 1057 neb 1058, ale že mnohem později, a sice podobně teprv ve XIII století ode člověka nezběhlého a neumělého slátána byla.

Což tedy? smyšlený-li a podvodný-li jest i obsah její? — Toho my jistiti nechceme ani nemůžeme; anobrž máme patrné a zřejmé na to důkazy, že obsah čili materie textu B mnohem starší jest nežli nynější složení čili forma jeho. Skladatel listiny B měl staré prameny před sebou, z nichž on čerpal, ač jim již někdy ani nerozuměl. Oučel jeho byl, nahraditi staré originaly, kteříž vetchostí svou se již rozpadali, a uvésti vše to, co v nich nadání a milostí bylo, v jeden text a v jednu listinu trvalejší a čitelnější. Při tom spolu některé proměny zběhlé ve vniterném právním pořádku kapituly na zřeteli mu byly. K tomu úsudku pohnuly nás následující příčiny:

1. Prastará forma pádu čili koncovky místní (casus localis) na *-as* neb *-ás,* na místě *-anech*, v listině této všude ještě se jeví. Takto píše se ku př. Trnovaz, Peschaz, Lubohovaz, Brennaz (čti Trnovás, Pěščás, Lubochovás, Brňás) na místě: Trnovanech, Pěščanech, Lubochovanech, Brňanech. V obecné mluvě naší forma tato již před více nežli šesti sty lety vyhynula; jen ve slovích *u nás, v nás, u vás, ve vás*, na místě *u nách, u vách* atd. zachovala se posavad. Tato zvláštní a našim grammatikům ještě neznámá*) forma jeví se i v jiných starých listinách českých a moravských, ku př.

a) v listině základní kapituly Boleslavské (ač také teprv ve XIII století slepené) čte se Lusas, t. j. Lužás, v Lužanech.

---

*) Ku př. Pelcel (v nové kronice České r. 1791, dílu I, str. 348) četl a vykládal tato místa ještě takto: v Trnováši, Pelčasli, Lutvohovaši, Bremaši —, věru nadarmo nahledal by se jich po celých Čechách! — Dobrovský, ač o listině Spytihněvově v ohledu jazykovém psal (Gesch. d. böhm. Sprache u. ält. Literatur r. 1818, str. 80—82), nad touto formou sklouznul, jako nevida, mlčením.

b) v listině základní Opatovské r. 1086 (také sice později složené): Lubczas, t. j. v Libčanech.

c) v listině základní Vyšehradské r. 1088 (však i ta později složena): Virbcaz, Bresaz, Comoraz, Ugoscas, Trinovac (sic) t. j. ve Vrbčanech, Břežanech, Komořanech, Uhošťanech, Trnovanech.

d) v listině základní kapituly Olomucké r. 1131 (pravém originalu) množství se jich vyskytuje; připomeneme jen některé: Topolaz, Olsaz, Bukouaz, Kostelaz, Grusovaz, t. j. v Topolanech, Olšanech, Bukovanech, Kostelanech, Hrušovanech atd

V druhé polovici XII století již tato grammatická forma v listinách pomalu se tratí a novější formě (*—anech*) místo poskytuje; ve XIII století mizí konečně, kromě v těch listinách, kde stará nadání se opakují, jako ku př. v listině kláštera Ostrovského od r. 1205.

Nyní tedy víme, že čísti máme ve článku 62.: »Vlah dal iest Doleass zemu« = Vlach dal jest Doljás (t. j. v Dolanech) zemju atd.

2. Druhý neméně charakteristický důvod na to, že obsah listiny Litoměřické B výše sahá, nežli sklad a sepsání její, nachází se ve znění článku 21, kdežto darují se kapitule jen pokuty peněžité, na vévodu spadající ze svodu, hlavy, nároku, nedoperného a hrdosti neb pychu, tedy důchody knížecí, nikoli pak osvobození právní (immunitas) od svodu, hlavy, nároku atd. Rozdíl tento v textování, na oko nepatrný, jest předce velice důležitý pro zkoumatele kritického, jenž odjinud o tom přesvědčen jest, že takové immunitates v Čechách pozdějšího jsou počátku. Kdyby naše listina B teprv ve století XIII co do obsahu svého, složena (t. j. smyšlena) byla, jistě že bychom tam četli: absolvimus eos ab illo, quod dicitur zuod, glava, narok atd.

Ačkoli ještě jiné menší známky k témuž důvodu před rukama jsou, však za to máme, že co dosavad uvedeno, postačuje ku přesvědčení každého čtenáře o tom:

1. Že listina základná (B) kollegiatního chrámu Litoměřického není pravý original z kanceláře vévody Spytihněva II. (r. 1058) vydaný, ale že teprv mnohem později, podobně teprv ve XIII století, ze starých několika zvetšelých listin složena i v nynější svou formu uvedena byla.

2. Že text A (v konfirmací krále Otakara r. 1218) mnohem starší jest, nežli B (jemužto za pramen sloužil), a že sahá do XI sto-

letí skutečně; ačkoli také z kanceláře knížecí nevyšel, jelikož sám v sobě nic jiného není, nežli stará pamět o založení a nadání chrámu Litoměřického.

Nadějeme se, že rozjímání toto a úsudek náš žádnému vlastenci, ovšem pak ani osvícené kapitule Litoměřické, nevděk a na urážku nebude. Co činíme, nečiníme z pouhé hříčky, pro ukrácení snad chvíle, ani pro dokázání nových asi vtipův a důmyslův; a chraň nás bůh, abychom kdy jaké zalíbení měli v marném přetřepávání písemných památek na zlehčení a škodu starých ctihodných institutův, jimžto vlast naše děkovati má za první někdy záři osvěty duchovní. Ale spolehajíce v dějepisu na staré listiny, jako na nejvěrnější podpory a prameny pravdy, povinni jsme všude napřed ohlédati bedlivě a snažně základy ty, na které historii stavíme, abychom jí snad na dýmu a páře, mnějíce by pevná skála byla, nestavěli. Kdybychom pravých listin od nepravých určitě a s důkazem nerozeznávali, nebylo by nám jakživ možná poznati a prošlakovati ku př. hojné ty proměny, které ve právním zřízení a pořádku zemském zběhly se od X do XIII století; a na takovéto známosti nám předce něco záležeti musí, chceme-li dočekati se kdy jaké platné a podstatné historie české. Také když sme obrali Litoměřickou základnou listinu za předmět kritiky své, učinili jsme to tím raději, že ji jen co do skladu a formy, nikoli pak co do obsahu, za nepravou uznávati můžeme; ano jiných ve vlasti naší, tak jako i v cizině, dosti jest, ježto jsou i ve formě i v obsahu nepravé. Chtěli jsme pak aspoň jedním příkladem dolíčiti toho, že když pokládáme některou listinu za podvrženou, dopouštíme se toho ne ze všetečnosti a na zdařbůh, ale z důkladných příčin. Nám jen o pravdu činiti jest: ta pak každému rozumnému vždy milá jest a býti musí.

Pokusíme se již nyní o výklad listiny Litoměřické, pokud aspoň my jí rozumíme sami; neboť nejedno místo v ní také nám ještě temno zůstává. O takovýto výklad postaral se asi před 75 lety již i P. Athanasius, k žádosti tehdejšího slavného biskupa Litoměřického, Emanuela Arnošta, hraběte z Valdšteina; čímž dána příčina ku půtce literní mezi ním a Dobnerem, jenž s oným výkladem se nesrovnával.*) Nám z výkladu Athanasiova i Dobnerova nic

*) Dobner annal. Hayec. V 352: Cum excell. D. Episcopus Litomericensis — animadversiones P. Athanasii in hoc ipsum Spitignaei diploma — mihi examinandas tradidisset, multaque in iis sustineri non posse advertissem,

více známo není, nežli co Pubička z něho k r. 1059 vypsal; a to žádosti naší po celku ani vábiti nemůže. Přestává zajisté celý výklad téměř jen na (nejvíc etymologickém) rozboru slov chomútové, otchodné, otročé, gostinné, grnečné, žitné, svod, glava, nárok, nedoperné a grdost, v němž nad to svodu a nároku nepravý smysl se podkládá. Jmen místních vykladači téměř všech mlčením pominuli, ovšem jich ani správně čísti nemohše. My pak nejprv tyto rozjímati budeme.

Předně dává se (ve článku 3 a 26) čtrnácte vesnic celých, ve kterýchžto sami »hospites« bydleli; a ty jsou

1. Křešice (A Cresicj, B Cresici), posavad ves a statek ku biskupství Litoměřickému náležející, na Labi, $^5/_4$ hod. nad Litoměřicemi.

2. Perné (A Pirne, B Prrna), ves Pirnay na Labi, panství Lovosického i Střekovského,

3. Zásada (A Zasade, B Zassade) někdy ves pod Litoměřicemi, potom předměstí Litoměřické.

4. Třebešice (A Trebesici, B Trebessici; bezpochyby někdejší ves Trabšice přezděná, na jejížto gruntech pevnost Terezín vystavena jest.

5. Řepčice, (A Repcici, B Sepcici), nyní Řepsch, ves na silnici od Litoměřic k Liběšicím vedoucí.

6. Týnec, Teynec (A Tinez, B Tince) ves a statek děkanství Litoměřického mezi Ouští, Blížvedly a Levínem, nyní Alt-Teyn.

7. Sedlec (A Zedlze, B chybí) ves snad již ve XIII století zašlá.

8. Dubeč (A Dubech, B chybí) totéž.

9. Popovo (A Popouo, B Ponouo) neznámé místo.

10. Ptačice (A Ptachichi, B chybí), bezpochyby dávno zpustly.

11. Slatina (A Zlatina, B chybí) totéž.

12. Chúč (A Huchi, B Hucsi), ves Chauč (Kautz), panství Bílinského.

13. Liběšovice (A Lubessouichi, B Lubesseuici), Liběšice neb Liběšovice (Liebschitz) téhož panství.

---

ejusdem Excellentissimi nutu permulta confutavi. Quae mea confutatio cum rursum ad manus P. Athanasii devenisset, longa et repetita inter nos literaria concertatio in multas phyliras producta enata est, quae si posteritati aliquando digna praelo videbitur, cognoscet illa profecto elucidationes illas docti Chronologi (Pubička Gesch. III, 367) non alio, quam isto fonte haustas.

Jmeno čtrnácté vesnice písař textu A vynechal; v náhradu za to a za chybějící hořejší čtyry jmena čteme v B následující další jmena, jichžto v A nebylo:

14. Malov (B Mallov) neznámé.

15. Březa (B Breza) též.

16. Brána (B Pran) též.

17. Búšovice (B Bussonici) na Oharce nad Teresínem.

18. Chočov (B Hocsov) neznámé, není-li snad Chodžov (Koschov) mezi Louny a Dlažkovicemi.

Potom dává se (čl. 8) podíl cla knížecího na Chlumci (A Hulmez, B Hlumec, nynější Kulm za Teplicí u Varvažova, Arbesau), a na Oustí na Labi (A Vstj B Usthi, nynější Aussig). Slovo »decimam« v textu A vepsala ruka XV století, původní tam slovo vymazavši.

Posléze dávají se »ministeriales« a »rustici qui mel solvunt (apiarii)« v následujících místech:

*A.* V Litoměřickém kraji:

1. V Zásadě (č. 28), v níž krom toho všickni »hospites« již nahoře (čl. 3 a 26) kapitule darováni byli;

2. v Pokraticích, ve vsi $1/_4$ hodiny sev. nad Litoměřicemi ležící;

3. v Žitenicích; po německy slovou nyní Schüttenitz;

4. na Baště nebo Boště? (č. 31), nyní neznámé;

5. v Třebouticích, vsi 1 hod. k východu od Litoměřic vzdálené;

6. v Trnovanech, na silnici z Litoměřic do Liběšic vedoucí

7. v Nučnicích, vsi nad Labi a Křešicemi ležící;

8. v Kopistech, v okolí, kdež nyní Teresín leží;

9. v Radujně (č. 36 a 47), nyní Radouni, panství Libichovského.

Neznámé jsou 10. čl. 37 Vscri neb Ústi, a 11. č. 44 Klé (?, na Clem A, na Diem B);

12. na Straném (č. 38), také nyní neznámé:

13. v Píšťanech, Pieščanech (Peschaz A, Pelceass B), ve vsi náležející nyní městu Litoměřickému, na Labi, téměř naproti Lovosicům;

14. v Žernosecích (č. 40), známém místě, po němž víno Žernosecké (nyní chybně říkají Černosecké) v Čechách na slovo vzaté jest;

15. v Libochovanech (č. 41), na Labi, pod Žernoseky;

16. v Zálezlech (č. 42); Zálezly nyní v Litoměřicku jsou dvoje, jedny na panství Střekovském (Schreckenstein) v horách, druhé na Labi pod Libochovany; nevíme, které se tu míní;

17. v Prosmycích (č. 43); Prosmyky leží na Labi nad Lovosicemi;

18. na Vlkoníně (č. 45), nyní Vlkana (Velkan) pod Hasenburkem;

19. v Lukovicích (č. 46); nyní Lukavice nad Lovosicemi;

20. v Dlažkovicích (č. 48), známé nyní vsi a panství;

21. v Chotěšově, mezi Hasenburkem, Budyní a Doksanami uprostřed;

22. v Brňanech (č. 50, A Brennaz, B Bremass), nad Boušovicemi, u řeky Oharky.

*B.* V Bílinském kraji:

23. v Oustí na Labi (č. 51), známém městě, Aussig;

24—29. v čísle 52 jmenovaná místa Trnovany, Kostelec, Konojedy, Tříbřiško, Doubravice a Kopisty my nyní v onom kraji dávno poněmčeném na jisto určiti neumíme. Pod zámkem Teplickým »Doubravskou horou« stála někdy ves Doubravice, a Turn u Teplice slula po česku Trnovany. Kopisty snad jsou Kopitz u Mostu (Brüx)

*C.* V Boleslavsku:

30. v Chotětově (č. 53) známé posud vesnici, po německu Kuttenthal nazvané; kterak ale 31. Brizak (A), neb Brisac (B) čísti a vykládati se má, my nevíme;

32. v Bosni, vesnici u Valečova, na panství Mnichova Hradiště.

*D.* V Žatecku:

33. v Chotěšově (č. 54) na panství Petrspurském, vsi posavadní; v Ležkách (Leschkau) na panství Mlýnce a Lužec (Linz und Lust); kterak ale Tubná neb Lubná čísti a kde hledati se má, nelze stanoviti.

*E.* V Bozensku, jenž někdy sahalo ode Knína i Dobříše až za Blatnou, jmenují se tušim Drasovice, na statku Dlouhé Lhotě, a Živohošť (neb Živohoušť, jak se nyní říká), na Vltavě nedaleko Knína.

V listině tedy patrný rozdíl se činí mezi hospites a mezi ministeriales, ku kterýmž posledním také apiarii (včelníci) se počítají. Pode jmenem hospites rozumívají se lidé dvojího řádu v starých Čechách: jedni byli kupci cizokrajní, čili hosté v jistém starém toho slova smyslu; druzí sedláci, jenž osobně svobodni jsouce, však vlastních dědin neměli (zemané neb dědinníci nebyli), ale na cizích dědinách (gruntech) osedlí, pánům těch dědin ouroky platívali. Proto jmenují se (čl. 2 B) také »censuales hospites« (úročníci). Naproti tomu ministeriales jsou lidé osobně nesvobodní, služební, jak při hospodářství, tak i v řemeslech, ano i ve službě dvorské; jmenují se také servi, mancipia, famuli, a na gruntech zádušních animatores neb proanimati, dušníci; collective familia. Možná i pravdě podobno, že mezi těmito byly rozličné stupně nesvobody, obyčejem uvedené, kterých my ale více neznáme. Však i nevolníci přečasto k ničemu více, nežli ku placení ourokův pánům svým zavázáni nebyli.

Župní města čili hrady v Čechách osazeny bývaly z větší části lidmi služebnými, zvláště řemeslníky všelikého spůsobu, jichžto pánem byl panující vévoda sám. Podlé toho rozuměti jest článku 4, že Spytihněv u některých svých župních měst (A provinciis, B castris nostris et oppidis) po jednom muži (i s rodinou jeho) z každého řemesla ke službě chrámu toho daroval, a je, jakož i nevolníky hospodářské (oráče, vinaře, pastuchy, rybáře, včelníky) ode vší roboty zemské (čl. 2 ab omnibus terrenis [sic] negotiis) osvobodil, takže napotom se službami svými jen ku proboštovi a kanovníkům hleděti měli.

Ve čl. 7 A zmínka jest o kobylém poli; takové pole bývaly občiny, k pasení dobytka vůbec.

Ze článku 10—18 poznati jest některé tehdejší regalie čili prameny důchodův knížecích: 1. berně (collecta generalis); 2. pokuty soudní (census de judicio, srvn. čl. 21); 3. tržné (forum, denarii de foro); 4. krámské (tabernae, plat s krámův); a 5. cla i mýta. Odrody cel rozdílné byly: chomoutové, odchodné, otročí, hostinné, hrnečné a sítné (čl. 12), kterýmžto čtenář český as tak dobře, jako my sami, porozumí, ana etymologie jejich na jevě jest. Ze článku 15 a 16 viděti jest, že nejen lidé služební, ale i svobodní, ba i šlechta sama byli ku placení cla zavázáni. Také viděti jest, že plavba po Labi tehdáž již nejen prameny neb pltěmi, ale lodími vzhůru i dolů chodícími se provozovala. Sůl přivážela se nejvíce Labem nahoru do Čech, ačkoli též i horami od Pasova.

Slovo venditio (čl. 21 a 22) znamená ve starých listinách vůbec placení (nejen prodej), zvláště pak placení důchodův stálých. Terra ad aratrum jest popluží.

O slovích svod, glava, nárok nedoperné a hrdost odkládáme sobě řeč k jiné příležitosti, ana by nás zde příliš daleko zavodila.

Ve článku 62 jmena poslední »Bogucea a Scedleav« jsou jistě chybně psána; i nelze jich s jistotou správně čísti.

Že přílepek Dobnerova originalu A tak a potud nepravý jest, jako a pokud i original sám, nebude potřebí mnohými slovy dokazovati. Samo jmeno Hostin na místě Gostin, jest již důkazem dosti. Dobner dal nám i zde příklad svého špatného čtení starých listin, protože píše »Blacz, Surdine, Crivers« atd., což ani české, ani cizí není a býti nemůže.

---

## 21. Právo staroslovanské aneb Srovnání zákonův cara Srbského Stefana Dušana s nejstaršími řády zemskými v Čechách. (1836.)

(*Časopis Musea 1837, str. 68—110, Dějiny české: jako příloha k II dílu. Radhost II str. 212—258.*)

V rozpravě té užil Fr. Palacký methody srovnávací a pojednávaje o některých důležitých institucích práva českého, polského, ruského i srbského, dokazuje sourodnost i slovanský původ jejich, čímž okázal následníkům svým ve studiu práva slovanského jediné správnou cestu, která vede k výsledkům vědeckým.*) Na práci té si spisovatel její právem nemálo zakládal a otiskl ji jako přílohu k druhému dílu svých Dějin. Došla také zaslouženého uznání u vynikajících historiků právních. Josef Bodjanský vydal ruský její překlad v Moskvě r. 1846; Miloš Popovič srbský v Bělehradu r. 1849.

### 1. Úvod. Staroslovanské zákonníky.

Zkoumání zákonův a obyčejův staronárodních tím nabývá větší i nesnáze i zajímavosti, čím větší jevívá se v nich i proměnlivost

*) Srovnej v H. Jirečkově článku: »Palackého práce o dějinách právních« v »Památníku Palackého« str. 490—491 a ve článku J. Pekařovu »Dějepisectví 1848—98« v Památníku jubilejním vydaným Českou Akademií str. 18.

i stálost. Přirozenými změnami potřeb národních, tu jen domnělých, tu opravdových, a jich buďto ukojováním, buď odvracováním, tvoří se každého věku nové poměry, nové ouvazky a práva ve společnosti občanské. Takovéto proměny, jsouce vždy jen částečné, nikdy nerušívají celé oustavy státní najednou; a protož když některé částky její musejí postupovati místo věk po věku novým vždy řádům mohou jiné dosáhnouti zatím často neobyčejné a nenadále dlouhověkosti. Sluší tedy po každé pilně na zřeteli míti rozdíly časův, kdykoli se ptáme po starých aneb zastaralých zákonech a řádech: můžeť zajisté ledacos i létos již zastaralým býti, co loni teprv bylo ustanoveno; a naproti tomu nejeden řád, před tisíci lety snad ustanovený, může i podnes provozovati ještě platnost a moc svou v národu.

Že i u českého národu, co do veřejných řádův zemských, jevila se v oběhu věkův takováto i proměnlivost i stálost, to každému známo jest, kdokoli jen dosti málo se obíral s historií jeho. Nám však při národu českém to zdá se býti zvláštní a charakteristické, že v ohledu tom proměnlivost u něho vždy větší bývala, nežli stálost, a že — ať si je to ctnost, aneboli ouhona — že Čechové předčili v ní nad jiné sousední národy.

Nejvalnější, pokud známo, proměna ve vniterném zřízení země české stala se ve XIII století, zvláště pak za krále Přemysla Otakara II. Až potud zajisté nebyli počítáni, než dva stavové v Čechách: zemané totižto velicí, t. šlechticové nebo páni, a zemané menší, totižto vládykové a dědinníci; a nezemanšti obyvatelé měst českých, byvše zároveň lidu selskému za c h l a p y jmíni,*) práv stavovských po tu dobu byli nemívali. Ve XIII však století uvedeno do českých měst hojně osad německých pod německým právem; a jednak tím, jednak i obdařením měst pouze českých, na příklad oněch, výsadami municipalními, utvořen jest v Čechách nový s t a v, m ě s t s k ý totižto, vyňatý z právomocenství cúd krajských, a vlastními již magistráty svými řízený. Tím předně (mimo jiné menší příčiny) celá stará h r a d s k á čili ž u p n í o u s t a v a na zmar přivedena jest,**) a vlivem tohoto nového živlu do všech

*) Starý »Řád práva zemského« (viz nahoře na str. 151) praví v § 37. o souboji před právem: »Pakliby měštěnín sedláka pohnal, máta se bíti kyji a s štíty velikými, neb jsta o b a j e d n o h o ř á d u c h l a p s k é h o, a to jest od starodávna ustanoveno, že k tej bitvě nemáta mečóv užívati.

**) Viz Časopis česk. Mus. 1835, IV, 406—411 a nahoře str. 95 a sl.

částek života státního, vyvráceni byvše mnozí obyčejové a řádové staročeští, upadli brzy tak cele v zapomenutí, že již nyní těžko jest křísiti opět památku jejich, jakoby z prachu a z popele starožitnosti; zvláště any staré listiny české, jenž je připomínají, nikde neposkytují nám o nich hojnějšího výkladu.*)

Zkoumatel tedy český musí světla, kterého se mu doma nedostává, hledati v cizině, oznamovati se se zákony i s obyčeji jak sousedních, tak i jiných příbuzných národův, věda, že jako žádný jednotlivý člověk, tak ani národ žádný pod sluncem nikdy tak samorostlým nebyl a není, aby co do spůsobův a obyčejův byl sobě neosobil více neb méně od pokrevníkův a sousedův svých. Zvláště pak obrátí zřetel svůj ku pobratřeným národům slovanským, a ve shodě neb neshodě řádův i obyčejův jejich vyšlakovav to, co všickni zdědili někdy ode společné matky své Slávy, cíditi je bude od toho, co později porůznu buď sami sobě byli ustanovili, buď od sousedův svých přijali. I nalezne-li tu ku př. něco starým Čechům a starým Srbům zadunajským společného, čehož u cizích národův nikde nestává, s důkladem zavírati bude, že ono vzalo počátek svůj původně z dávnověkého Slovanství, jelikož mezi oběma těmito národy nebylo již ode tisíciletí žádného více spolčení a žádné vzájemnosti, a protož ani jeden od druhého nemohl v tom čase nic přijímati nového.

Nejstarší a nejdůležitější památky zákonodárství u národův slovanských jsou:

1. P r a v d a r u s k á, vydaná nejprvé od knížete Jaroslava okolo r. 1020, potom rozmnožená od synův jeho r. 1054—1068, posléze pak ve XIII století obšírněji znovu napsaná. **)

---

*) V listinách obyčejně takto se o nich mluvívá: Remittimus ei et hominibus ejus omnem exactionem sive inquietationem, venditionem, Naroc, Zvod, Hlavam, Vrez, collectas generales, aedificationes castrorum, fossata, presecu, prόvod, nárez et omnia alia gravamina;« aneb »causa, quae appellatur hlava,« »culpa, quae fit per zvod,« »accusatio illa, quod nárok dicitur« atd. Z toho již vtip se každý sám, co to asi bylo.

**) Viz J. P. G. Evers, Das älteste Recht der Russen, Dorpat 1826. 8 pag. 264 sq. Pravda ruskaja, S. Peterb. 1777, 1792, Moskva 1799, etc. Ruskija dostopamiatnosti, Moskva 1815, 1 část, pag. 28—85. Prawda Ruska, czyli prawa wielkiego xięcia Jaroslawa Wladymirowicza etc. przez J. B. Rakowieckiego. II Tomy w Warszawie 1820—22 ve 4to. Novější vydání jest od Ondř. Kucharského ve knize »Najdawniejsze Pomniki prawodawstwa Słowianskiego« ve Varšavě, 1838, v 8.

2. Práva česká knížete Kunrata Oty asi od r. 1080, známá jen z potvrzení krále Přemysla Otakara I. r. 1222 a 1229, a knížete Oldřicha Břetislavského r. 1237.*)

3. Zákon Vinodolský od r. 1280, nedávno teprv v obecnou známost vešlý.**)

4. Kniha starého pána z Rosenberka, z počátku XIV století, vydaná v Archivu Českém I, 447—454.

5. Statut Vislický krále polského Kazimíra Velikého od r. 1347.***)

6. Zákonník cara Stefana Dušana srbského od r. 1349 a 1354, — o kterémžto nám hned širší řeč bude.

7. Majestas Carolina, r. 1348 na jalovo vydaná, jelikož nikdy moci zákonné neobdrževši, již r. 1355 odvolána jest. Tištěna latině i česky v Archivu Českém, III, 65—180.

8. Řád práva zemského v Čechách, z druhé polovice XIV století, vyšel nápodobně latině i česky v Archivu Českém, II, 76—135.

Pozdější statuta, práva horní česká, zřízení zemská, výklady práv atd. pomíjíme zde mlčením; jakož i pokládáme za zbytečné, šířiti se o listinách a kronikách u národův slovanských, ježto poskytují prameny pomocné ku poznání starého práva.

Ze všech těchto zákonníkův nejvíce shody mezi sebou jeví práva Kunratova v Čechách i v Moravě, a Stefanova Dušanova ve Srbsku. Věc tato jest převelice důležitá i památná; protože takováto shoda, jakož sme napověděli, kdekoli se podstatnou býti ukazuje, nás přímo vede k vysledění a ku poznání toho, co v obou těch zákonnících staroslovanského jest.

Ve přítomném pojednání máme jen to za oučel, abychom tuto shodu na jevo položili, ji tu přisvědčením jiných domácích pramenův, tu odporem cizích povyjasnili, a tím i usnadnili poznání mnoha původitých stránek veřejného života staroslovanského. V té tak důležité a vážné věci dosti nám bude, laikům ve právnictví, zbudí-

---

*) Viz A. Boczek, Codex diplom. et epist. Moraviae. Olom. 1836. I. 168, II. 209—212. Jura primaeva Moraviae, Brunae 1781, p. 23 sq. Abhandlungen d. böhm. Gesellsch. d. Wiss. Prag 1786 p. 476 sq. Erben, Regesta Bohem. I. p. 348—350.

**) Vydal jej Ant. Mažuranič r. 1843 v Záhřebu ve třetím svazku časopisu Kolo, str. 50—97.

***) Viz J. V. Bandtkie, Jus polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis. Varsaviae, 1831 in 4.

me-li jen pozor lepších starožitného práva znatelův, aby potom sami o její důkladnější vysvětlení se přičinili. Prvé však, nežli k věci samé přikročíme, potřebí bude, o dějinách a stavu srbského národu za cara Stefana Dušana, k lepšímu zákonům jeho porozumění, pronésti něco málo.

### 2. Serbie za cara Stefana Dušana. Zákonník jeho.

Původní hranice staré Serbie zadunajské byly: na severu řeky Sáva i Dunaj; na východu řeky Morava, Ibar a město Rasa (dnešní Nový Pazar); na jihu řeka Boljana s městem Skadrem; na západu pak pohoří táhnoucí se mezi řekami Bosnou a Vrbasem, a od pramenův Vrbasu k ousti Cetyně do Adriatického moře. Sousedé Srbův na východu byli Bulhaři, na západu Chorvati. Císařové byzantinští osobovali sobě v nejstarších časech právo vrchního panství nad Srby, jenž ale doma po županách od svých vlastních županův řízeni bývali. Mezi župany bylo jich několik »velikých županův,« jenž často s prospěchem hájili samostatnosti své proti Byzantincům i jiným sousedům.

V druhé polovici XII století konečně Stefan Nemaňa, veliký župan Raský od r. 1159, zvláště po smrti císaře Emanuela, nepodlehlým sebe učiniv, založil u Srbův dynastii královskou, kteráž vládla podstatně zemí tou po dvě století, a říši svou šťastnými válkami na jih a na východ znamenitě rozšířila. Po Nemaňovi, jenž r. 1195 co mnich do kláštera se odebral, kraloval syn jeho Stefan, příjmím prvověnčaný, až do r. 1224; pak téhož tři synové po sobě, Radoslav do roku 1230, Vladislav do 1237 a Stefan Uroš, příjmím »veliký král«, od 1237 do 1272; po tomto zase jeho synové Stefan Dragutin do 1275, a Stefan Milutin příjmím »svatý král,« od 1275 do 1321; pak od 1321 do 1336 posledního syn Stefan Uroš, příjmím Dečanský, otec cara Stefana Dušana, o kterémžto nám řeč jest.

Již Stefan Nemaňa byl říši Srbskou rozprostranil na jih a na východ, a mezi potomky jeho zvláště Stefan Milutin a Stefan Dečanský odjali Byzantincům i Bulharům mnoho krajin. Největším však podmanitelem na trůnu srbském od r. 1336 do 1356 stal se náš Stefan Dušan, příjmím »Silný,« jenž mimo Serbii, také celou Macedonií, Albanií, Thesalií, a Epirusem mocně vládnul, třináctero zvíce šťastných válek s Řeky vedl, sobě titul cara (císaře), synovi pak svému titul krále přiosobil, a jen nenadálou smrtí, ve

vítězném běhu války, od zamýšleného dobytí Konstantinopole a přenešení celé říše Řecké na Srby právě v tom roce (1356) zdržán byl, když Turci ponejprvé do Evropy mocně se vedrali.

Národ srbský za onoho věku záležel vůbec ze čtyr stavův: duchovního, zemanského, městského a selského. Politických práv nepožívali než první dva.

Stav duchovní zdá se, že u Srbův provozoval znamenitou moc, jakož pak opravdu také znamenitými statky vládnul. Počítáni k němu jeden patriarcha, asi 20 metropolitův a biskupův (archijerei), množství igumenův (opatův), popův (kněží) a kalogerův (mnichův).

Zemané byli, jako v Čechách a v Polště, dvojího řádu, velicí totiž a malí, po srbsku vlastele a vlasteličiti. Ku prvním náleželi knězi (comites), velmužie neb boljari, a vlastele (zemané, páni) zprosta, mezi nimiž také vlastele stěgonoše (korouhevní páni) se připomínají. Vlasteličiti, aneb vlasteličišti, byli as totéž, co u nás vládykové a dědinníci. Z ohledu na lid poddaný nazývali se zemané také pronjari, gospodari.

Carští a zemští ouředníci vojenští i političtí byli bezpochyby všickni stavu zemanského. Župané v zákonníku Dušanově již nepřipomínají se více, ačkoli o župách (jichžto množství malých bylo) často tu řeč jest. Vojenští ouředníci jmenovali se vojevodi, krajištnici, kefalie (kapitani, poglavari); mezi politickými byli sudie, knězi (comites), primikirie (primicerii), vladalci, přěstajnici a čelnici, jichžto však posledních ouřady nám jsou neznámy. Před tím, ve XII století, připomínáni bývali vůbec desetníci, padesátníci, setníci a tisíčníci, o nichž ale v pozdější době, vyjímaje toliko setníky, nikde více řeči není.*)

Měšťané (graždane) měli sice privilegia svá již za času Dušanova, tak že svobodni byli všude, avšak politické moci neměli žádné. Obyvatelé jejich byli z veliké částky kupci (trgovci).

Poddaní stavu selského jmenují se v zákonech meropchové (neropchové), sebrové a otroci. Byl-li jaký mezi nimi rozdíl, s jistotou určiti nyní nemůžeme. »Neropchové« připomínají se vždy jakožto rolníci; »sebr« zdá se býti vůbec oppositum »vlastelina« čili zemana, tak že ku př. každý meropch byl by sebrem, avšak

*) Zprávu tuto, pro zkoumatele starožitných práv, jak se nám zdá, velmi důležitou, vzali sme z p. Šafaříkovy historie literatury srbské (v rkp.), jenž ji z Dometianova životopisu Stefana Nemáně vytáhl. Místo setníkův zastoupili později, podlé Lucia, knězi (comites)

ne každý sebr meropchem. »Otroci« slují tuším vůbec lidé tělesně i dědičně poddaní (Hörige, Leibeigene). Mimo tyto poddané připomínají se také lidé stavu selského pode jmeny národův podrobených: vlachové (valachové, pastýři), arbanasové (Arnauti), cakoni a sasové.

Zákonodárství a veřejná správa země konaly se vždy ještě na sněmu (sboru), ku kterémužto vyšší duchovenstvo a zemané velicí i malí svoláváni byli. Na takovémto sněmu, r. 1349 dne 21. máje a r. 1354, dne neznámého, také zákonník ten, o kterémžto mluviti máme, s přivolením všech sněmovníkův vydán a stvrzen jest.

Nápis a úvod jeho takto zní:

»Zakon blagověrnago cara Stefana, v lětě 6857, indiktiona 2, v' prazdnik v'znesenia gospodnja, měs. Maia 21.«

Zákon blahověrného cara Stefana, v létě 1349, indikci 2, ve svátek Nanebevzetí Páně, měsíce máje 21. dne.

§ 1. »Siže zákonnik postavljajem ot pravoslavnago s'bora našego, s' prěosvěštennym patriarchom kyr Joanikiem, i vsemi archijerei i cr'kovniki malimi i velikimi, i mnoju blagověrnym carem Stefanom, i vsemi vlasteli carstva mi, malimiže i velikimi.«

§ 1. Tento zákonník uložen jest od pravoslavného sněmu našeho s přeosvíceným patriarchem panem Joanikiem, i všemi preláty a církevníky malými i velikými, i mnou blahověrným carem Stefanem, i všemi zemany carstva mého, i malými i velikými.

Zákony léta 1349 uložené končí se paragrafem 135, po němž následuje prostý nápis »V létě 6862 (= 1354), indiktion sedmy,« a bez další omluvy hned § 136 až do 200, jímžto celý zákonník se končí.

O rukopisech, ve kterých zákonník tento posavad se zachoval, i o spůsobu a počtu posavadních jeho vydání, podal zprávu podrobnou p. Šafařík ve knize své: »Památky dřevného písemnictví Jihoslovanův,« kdež i zákonník celý vytisknouti dal (v Praze r. 1851 u vel. 8). Vydání jeho v ohledu kritickém považovati sluší za dokonalé: ale článkové v něm nenásledují po sobě všichni dle obsahu, nýbrž dle zachovaných rukopisův, tu více tu méně nedostatečných; hleděno v něm vyhověti potřebám a požadavkům zpytatele jazyka i písemnictví více, nežli dějin a práv starožitných. I poněvadž nám naproti tomu více hleděti jest k obsahu věcí, nežli k formám literním, nelze nám ani tenkráte spustiti se onoho počtu a pořádku paragrafův, který se nám udal r. 1836, když propůjčením p. Šafaříkovým vypsali sme sobě sami z jeho rukopisův text ouplný, ve přirozeném pořádku, kterýžto pak rozpadl se nám na 200 para-

grafův čili článkův. Přidrželi sme se všudy (i v paragrafování) nejstaršího rukopisu r. 1390, kromě kde sme z jiného čerpati přinuceni byli, jelikož v onom bohužel neméně než 70 paragrafův schází, totiž až do § 151. celých 11, od § 152. pak všickni ostatní.

Pro snadnější a patrnější vytčení shody neb neshody těchto zákonův srbských se staročeskými a jinonárodními rozdělíme celou materii svou pod jisté články, nevížíce se však nikoli v nich pořádkem systematickým.

## 3. Obecná poruka.

Obecná poruka, ruka společná neb ručení společné (universalis fidejussio, die Gesammtbürgschaft) byl obzvláštní řád právní u starých Slovanův, za kterýmžto celá honitva, okolina neb opolí (vicinia,*) t. j. všickni sousedé a spolubydlitelé jedné vsi aneb jednoho oujezdu (okresu, chotáru, territorium) za všecko, cokoli v jejich oujezdě neřádného spácháno bylo, společně státi a ručiti, a nemohli-li zločince samého vypátrati a ku popravě podati, všickni společně uloženou na zločin ten pokutu platiti museli.

Takovéhoto řádu dotýkají se v zákonníku Dušanově §§ 21., 55., 64., 69., 90., 98., 99., 125., 144., 157., 158., 179., 180., 184., 189. a 197., kteréžto my zde všecky přednášeti nemůžeme, na jednom i druhém přestanouce.

§ 64. Ašte kto umrět, a imat jedino selo u župě ili meždu župami: čto se zlo učini tomuzi selu požegom ili čimljubo, onomuzi selu vsu tuzi zlobu da plati okolina.

§ 98. Ašte kto užežeť kuťu, ili gumno, ili slamu, ili sěno po pizme komu, da s'žegut jego ogněm. Ašteli se nenajide, da ga dast tozi selo; ašteli ga nedast, da plati tozi selo, čtoby požegý platil.

§ 99. Ašteli kto užežet izvn' sela gumno ili sěno, da plati okolina i da dast v'žegšago.

§ 64. Jestli kdo umře, a má jednu vesnici v župě neb mezi župami: co se zlého učiní této vsi žhářstvím aneb čímkoli, té vesnici vše to zlé ať zaplatí okolina.

§ 98. Jestli kdo (ve vsi) zapálí chalupu neb stodolu, neb (stohy) slámy neb sena ze zášti komu, ať spálí jej ohněm. Jestli se nenajde, ať jej postaví ta ves; pakli ho nepostaví, ať platí ta ves, co by žhář platil.

§ 99. Jestli kdo vně vesnice zapálí stodolu neb seno, ať platí okolina, aneb postaví (vydá) žháře.

---

*) Staročeské slovo honitva, i snad také hoň (conf. hungar. hon) znamenalo původně okolí, pokud obyvatelé povinni bývali honiti spolu zločince. Slova Opoli užíváno ve smyslu podobném u Polákův, okoliny u Srbův.

§ 125. Gradska zemlja, što jest okolo grada, što se nadje chusi ili ukrade, da platí vse tozi okolina.

§ 125. Hradská země, co jest okolo hradu (města), co se najde na ní loupežství aneb krádeže, ať to vše platí okolina.

§ 180. Ako se nadje zlatar u gradu kove dinare bez volje careve, da se zlatar ižeže a grad da plati globu čto reče car.

§ 180. Jestli se najde mincéř v městě (jakémkoli), dělaje peníze bez vůle carovy, ať se mincéř spálí, a město ať platí pokutu dle uznání carova.

O podobném řádu ve starých Čechách máme z listin XII a XIII století důkazův množství před rukama, z nichžto také jen některé zde předložiti chceme. Předně z privilegium krále Přemysla Otakara I., 10. března 1222 stavu duchovnímu v Čechách daného:

Quandocunque fur capitur in aliqua villa, sola domus, in qua furtum invenitur, publicetur, vicinae vero domus in pace permaneant; poenam tamen, scilicet CCC denarios, cum aliis persolvant. Hanc autem poenam alleviare volumus, qua quando quis interficiebatur in aliqua villa, et interfector non capiebatur, quilibet rusticus in CC denariis condempnari solebat: nunc nos mitius agentes cum eis, volumus, ut tota villa in CC denariis condempnetur.

Kdykoli zloděj se chytí v některé vesnici, sám ten dům, ve kterém se krádež najde, ať se vyhlásí, sousední pak domy ať v pokoji zůstanou; pokutu však, totiž 300 penízků, s jinými ať platí. Této pak pokuty ulehčiti chceme, za kteroužto, když někdo zabit byl v nějaké vsi, a vrah vyváznul, každý sedlák ve 200 penízcích pokutován býval: nyní my mírněji s nimi nakládajíce, chceme aby celá ves ve 200 penízcích pokutována byla.

Ve privilegium téhož času klášteru Břevnovskému daném stojí následující slova:

Nec graventur homines in villis Breunoviensibus, quando aliquis occisus vel strangulatus, quod hlava nuncupatur, infra campos alicujus villae projectus ab iniquis hominibus reperitur, per quod pauperes calumniose puniuntur etc.

Také ať se outisk nečiní lidem kláštera Břevnovského, když někdo zabitý neb uškrcený, což hlavou se nazývá, na polích některé vesnice zahozený ode zlých lidí se nachází, skrze čež chudina křivě pokutována bývá atd.

I u jiných slovanských národův takovéto společné ručení za obyčej a za právo bylo. Nasvědčuje tomu následující místo v listině polskoslezské ode 13. prosince 1253:*)

Quodsi solutio capitis super viciniam ceciderit, homines episcopi vel Glogoviensis ecclesiae, qui sunt de illa vicinia, solvant dominis suis portionem, quae ipsos contingit etc.

Když placení hlavy na okolinu přijde, lidé biskupovi aneb kostela Hlohovského, kteří jsou z té okoliny, ať pánům svým platí částku tu, která na ně vyměřena bude atd.

*) Tschoppe u. Stenzel, Urkundensammlung 1832, p. 332.

Že totéž i ve starých Rusích panovalo, jest věc jistá. Kníže Jaroslav sice, čili raději synové jeho, kteří zákony své nejvíce od Normanův neb Varjahův brali, ustanovivše placení germanské víry (Wergelt) na místo slovanské hlavy, vypověděli také, že jen sám vražedník ji povinen byl platiti: avšak obyčej slovanský, v lidu zdávna vkořeněný, byl tam mocnější nežli zákon ten, a v pozdějších zákonech spatřují se již zase šlepěje někdejší společné ruky v tak nazvané divoké víře (dikaja vira). Praví se zajisté tamže:*)

| | |
|---|---|
| Ašče kto ubijet knjaža muža v razboji, a golovníka ne iziščut, to virnuju platiti vo čiejže vervi golova ležit etc. | Jestli kdo zabije knížecího muže v půtce, a vraha nevynaleznou, tedy ať víru platí ten okresek, ve kterém hlava (zabitý) leží atd. |
| Ože kto nevložit sä v dikuju viru, tomu ljudie nepomogajut, no sam platit. | Jestli kdo nevloží se v divokou víru (t. j. jestli k společné ruce s jinými nepřistoupí), tomu ať lidé nepomáhají, než sám ať platí. |

Podlé toho tedy Rusům volno bylo, anebo vstoupiti ve společnou ruku s jinými, aneb nic; ono dálo se za obyčejem slovanským, toto za germanským.

Ve privilegiích stavu duchovního českého za XIII století, téměř ve všech, řeč bývá o hlavě, o svodu, o nároku atd. a sice v ten smysl, že aneb to, co by poddaní na záduších za hlavu, za svod, za nárok králi platiti měli, vykazuje se ku placení pánům jejich, aneb že se jim (poddaným) i celé takové placení veskrz propouští a promíjí. Milosti takovéto samy v sobě byly by dosti málo-vážné, kdyby na společné ručení při nich ohledu bráti potřebí nebylo. Kdyby zajisté každý poddaný jen za svůj vlastní zločin sám pokutu byl platiti měl, nemnoho by tím užitku církvem bylo docházelo, protože zločiny takové ne všedně páchány byly: ale za příčinou obecné poruky musil každý platiti pokaždé, kdykoli v honitvě jeho zločin nějaký podtají spáchán byl, a tu již arci na každého souseda hustěji platiti přicházelo. Tato povinnost, tento závazek in solidum okolí celého, byl jistě výborný prostředek k umenšení zločinstva v národu vůbec, když jedenkaždý soused pozor dával a toho hleděti musel, aby nic zlého se nepáchalo v celém tom okolí: avšak bylo to také břímě pro jednoho každého veliké, když často i sebe nevinnější člověk musel trpěti za vinného. Protož když jednou na zádušních statcích tomu příklad dán, brzy potom

*) Rakowiecki tom. II, pag. 45, 47, Kucharski p. 2—5.

ucházeli se u krále i jiní pánové o sproštění lidu svého od obecné poruky; kolonie německé do země přišlé nikdy se jí podrobiti nechtěly; a poněvadž nezadlouho téměř všecky vesnice v Čechách počaly se osazovati na německém právě, zmizel brzy celý ten obyčej v zemi naší, tak že již ve XIV století nic o něm více slyšeti není. U Srbův naproti tomu řád tento udržel se jistým spůsobem až po dnes. Praví zajisté Vuk Stefanovič ve svém slovníku pod slovem krvnina (Blutgeld, pretium sanguinis, po staročesku hlava): »V turecké zemi cení se vražda turecká v 1000 groších, srbská i vůbec křesťanská v 1001 groši. Krevninu neplatí jen ten, kdo se vraždy dopustil, ale celá ta vesnice, a někdy nad to i sousední vesnice pospolu, kde vražda spáchána*) atd.

Že takovéto společné ručení bylo všem německým národům neobyčejné a neznámé, nepotřebí nám po Feuerbachovi a Weiskovi**) znovu dokazovati. Kromě slovanských národův kvetl řád tento, pokud nám vědomo, jen u starých Anglosasův v Anglii, jejichžto celá právní soustava právě v těch punktech, ve kterých se od všegermanské uchyluje, podivně dosti, zjevuje zvláštní se slovanskou příbuzenství. ***)

## 4. O hlavě. O viře

Poněvadž sme o hlavě a o viře již učinili zmínku, připojíme hned také širší o nich rozjímání. Z uvedených již nahoře listin patrno jest, že hlava ve staročeském právě znamená: 1. vraždu, zavraždění i zabití člověka; 2. mrtvé tělo zavražděného; 3. soudní při a jednání o vraždu; a 4. pokutu, která za vraždu králi a ouřadům královským, i přátelům zabitého placena bývala (hlavní peníze).

Vira, po německu Wergelt, zaujímá ve starogermanských právích a zákonech ve všech velmi důležité, ba čelné místo. Wergelt, doslovně vyložené, ze slova Wer (vir, muž) a Gelt (pretium, cena.†) znamená vlastně cenu muže, aneboli cenu člověka, i slouží tudíž u všech germanských národův za hlavní známku

*) Viz Vuka Stefanovitě Srbski rječnik, u Beču, 1818, pag. 338; ve druhém vydání 1852 str. 300.

**) E. A. Feuerbach De universali fidejussione, quam germanice Gesammtbürgschaft vocant. Norimbergae, 1826. 8. Dr. Jul. Weiske, Die Grundlagen der früheren Verfassung Deutschlands, Leipzig, 1836. 8. (pag. 39 sq.).

***) O anglosaském právě psal zvláště G. Phillips: Geschichte des angelsächsischen Rechts. Göttingen, 1825. 8.

†) Jak. Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer, Göttingen, 1828, pag. 650. 651.

rozdílu stavův.*) Obyčejně klade se tam nevolník (litus) jen v polovičné ceně muže svobodného (liber), tento pak zase buďto v polovičné ceně, anebo jen ve třetině šlechtice (nobilis) atd. V nejstarších Bavořích ku př. cenĕn nevolník za 80 solidi, svobodník za 160, šlechtic za 320, muž z rodu Aglolfingův za 640, a panující vévoda za 960 solidi; v jiných zemích to jinak měněno, a tytýž i na více rozdílův rozdrobováno bývalo. Tato vira původně placena bývala v pokutě za zavražděného muže, podlé stavu jeho, tedy 80 solidi za zabití nevolníka, 320 za šlechtice atd. Nachází se však, že ku př. i přísaha stejným poměrem podlé stavův ceněna, a tudíž že přísaha svobodníkova mívala jen polovičnou cenu naproti přísaze šlechticově.

Jest tedy placení za vraždu i ve slovanské hlavě, i v německé viře: i jakýž pak mezi nima rozdíl? Na oko nepatrný a v skutku důležitý. Vira hledí předně ke stavu zabitého, hlava předně k činu a ke stavu vražedníka; u Slovanův ceněna hlava jako hlava, u Němcův občanský stav hlavy rozhodnul a určil cenu její. Byla-li vira zaplacena, bylo také za vraždu dosti učiněno; ale při hlavě musel vrah nad to pokoru činiti, milosti u přátel zabitého hledati, a s nimi se smlouvati. Zabil-li u Slovanův šlechtic sedláka, platil za to více, nežli sedlák za šlechtice, protože zámožnějším byl, a složením větších peněz hlavních došel spíše milosti; naproti tomu sedlák, nemoha více platiti, jinak nad to trestán býval. Tak aspoň my tomu rozumíme z příčin a z důvodův dole psaných. Ve právích Kunratových stojí o vraždě zprosta toto:

| | |
|---|---|
| Quicunque nobilis vel rusticus occiderit aliquem, CC denarios solvat curiae, et alias recedat et quaerat gratiam, et uxor sua in pace sedeat et indempnis. | Kterýkoli šlechtic nebo sedlák někoho zabije, 200 penízkův zaplať ouřadu, a jinám jdi a hledej milosti, a manželka jeho v pokoji seď bez outisku. |

Ve privilegium kostela Pražského ode 2. července 1221:

| | |
|---|---|
| Si quis in bonis episcopatus vel ecclesiae Pragensis homicidium praesumpserit perpetrare, et homicida evaserit, consanguinei interfecti reum jure terrae perquirant, ita tamen, quod homines ecclesiae et episcopatus conserventur indempnes. | Jestli kdo na statcích biskupství neb kostela Pražského vraždy se dopustí a vrah vyvázne, přátelé zabitého stíhejte vinníka právem zemským, ale tak, aby lidé kostelní i biskupští beze škody zachováni byli. |

*) K. F. Eichhorn, Deutsche Staats-und Rechtsgeschichte. Göttingen, 1834, 1. Bd. S. 301: »Die Abstufungen der Stände werden in allen germanischen Volksrechten durch die Verschiedenheit des Wergeldes bezeichnet.«

»Řád práva zemského« v Čechách, jejž sme nahoře připomenuli, popisuje ve 42 prvních paragrafech svých obšírně celou žalobu a při »O hlavu,« jakož ve XIV století ještě v obyčeji byla, tak že z ní zde výpisův podávati nelze; jen to poznamenati vůbec musíme, že ani tam není žádného sledu viry, ačkoli jinak na rozdíly stavův (při původu a pohnaném co do právního souboje, ne však při zabitém) ohled arci se béře.

Zákonové Dušanovi o hlavě (vraždě, krevnině) takto stanoví:

§ 93. Ašte ubijet vlastelin sebra u gradu ili u župě ili u katunu, da plati tisuštu perper. Ašteli sebr vlastelina ubijet, da mu sě obě rucě odsěkut, i da plati 300 perper.

§ 87. Kto něst přišl' nachvalicom po silě, i s'tvoril ubijstvo, da plati 300 perper; ašteli budet prišl' nachvalicom, da mu se obě rucě otsěkut.

§ 88. I gde se obrěštet ubijstvo, onzi koji budet zarval boj, da jest kriv, ašte se ubije.

§ 93. Zabije li zeman sebra v městě nebo v župě nebo v chalupě (o samotě ležící), ať platí 1000 perper Zabije-li sebr zemana, ať se mu obě ruce useknou, i ať platí 300 perper.

§ 87. Kdo nepřišel naschvál, násilím (na někoho), a spáchal vraždu, ať platí 300 perper; přišel-li naschvál, ať se mu obě ruce useknou.

§ 88. I kde se najde vražda, ten kdo počátek učinil k boji, bude-li zabit, ať jest křiv (t. j. odsouzen práva).

V § 95. a 96. těchže zákonův vypovídá se na vraždu člověka duchovního (preláta, kněze i mnicha, bez rozdílu) pokuta oběšení, a na vraždu otce, neb matky, nebo bratra, neb dítěte (opět bez rozdílu) pokuta spálení ohněm, jenž jest nejvyšší, kterou zákonové tito znají. Ještě patrněji jeví se nebytí a neznámost viry při pokutách na pohanění:

§ 50. Vlastelin koji opsuje i osramoti vlasteličišta, da plati 100 perper; i vlasteličišt ašte opsujet vlastelina, da plati 100 perper i da se bijet stapi.

§ 51. I ašte vlastelin ili vlasteličišt opsuje sebra, da plati 100 perper; ašteli sebr opsuje vlastelina ili vlasteličišta, da plati 100 perper i da se osmudit.

§ 86. Kto reče babunsku reč, ašte budet vlastelin, da plati 100 perper; ašteli sebr, da plati 12 perper i da se bijet stapiem.

§ 50. Šlechtic, který polaje a pohaní vládyku (dědinníka), ať platí 100 perper; a tento jestli pohaní onoho, ať platí 100 perper i ať jest bit holemi.

§ 51. I jestli šlechtic neb vládyka pohaní sebra, ať platí 100 perper; pakli sebr pohaní šlechtice neb vládyku, ať platí 100 perper i ať jest cejchován.

§ 8 . Kdo mluví kouzedlné řeči, bude-li šlechtic, ať platí 100 perper; pak-li sebr, ať platí 12 perper, i ať jest bit holí.

Z těchto příkladův, kteréž bychom ještě hojně rozmnožiti mohli, bude již každému čtenáři tuším na snadě rozdíl mezi hlavou a virou, a neslovanskost této poslední. A protož když naproti

tomu nacházíme takovouto viru se vším jejím stupňováním takměř v čele »Pravdy ruské,« nemůžeme neuznati v ní vlivu normančiny a varjažčiny na dávní zákonodárství ruské.

### 5. Svod. Lice.

Kromě **hlavy** nejčastější zmínka v listinách českých XIII století děje se o **svodu**. Že tu slovem tím něco docela rozdílného se míní, nežli byl »svod« v pozdějším právě českém, snadno jest dokázati: ale co by starý ten svod byl, z pramenův českých nikde dostatečně vyložiti nelze. Však to samé slovo a ten samý řád nachází se i u jiných slovanských národův, jmenovitě u Rusův a Srbův, jejichžto zákonníkové poskytují nám o něm více světla.

Pravda ruská nejsvětleji vyměřuje o svodu takto:

| | |
|---|---|
| Ašče kto poznajet svoje, čto budet pogubil, ili ukradeno čto u nčgo, ili koň, ili port, ili skotina: to nerci jemu »se moje,« no »pojdi na svod, gdě jesi vzjal;« svedite sja, kto budet vinovat, na togo tatba snidet; togda on svoje vozmet atd. | Jestli kdo pozná své, co ztratil aneb co mu ukradeno, buďto kůň, neb odění, anebo hovádko: tedy nerci jemu (tomu, kdo to má), »toto jest mé,« ale »pojď na svod, kdes to vzal;« konejte svod, kdo bude vinen nalezen, ten v krádeži zůstane (na toho krádež svedena bude); tehdy onen vezme svou věc atd. |
| A ože budet v odnom gorodě, to iti istcu do konca togo svoda; budetli svod po zemljam, to iti jemu do tretjago svoda; a čto budet lice to, to jemu tretiemu platiti kunami za lice, a s licem iti do konca svodu, a istcu ždati proka; a gdě snidet na konečnago, to tomu vse platiti, i prodažu. | A jestliže to bude v jednom městě, ať jistec jde až do konce toho svodu; bude-li svod po krajině (župě), ať jde až do třetího svodu; a tu zač bude lice, to ať on třetí zaplatí kunami, a (vezma lice) ať s tím licem jde až do konce svodu, a jistec ať čeká ostatku; a kde svod sejde na konečného, tu ten ať vše zaplatí, i pokutu. |
| A iz svojego goroda v čjužu zemlju svoda nět atd. | A ze svého města v cizí krajinu (župu) svodu není atd. |

Podlé toho již snáze bude rozuměti následujícímu místu ve právích Kunratových:

| | |
|---|---|
| Quando ducitur, quod dicitur **zuod**, debet adesse castellani nuntius, judicis et villici et camerarii, et unus vel duo de vicinatu illo; et ultra tres non ducatur, sed in tertio remaneat; et si convictus fuerit, CC in cameram regis reddat denarios, et illi, qui dicitur **povod**, satisfaciat. | Když se vede svod, má přítomen býti posel od županа, cúdaře, vladaře i komorníka, a jeden nebo dva osadové; a na více nežli na tři ať se svod nevede, ale na třetím ať se přestává; i bude-li naň svedeno, má 200 penízkův do komory královské složiti a původu (jistci) dosti učiniti. |

Svod byl tedy původně svedení se sebe nářku krádeže, a sice tím, že věc za ukradenou narčená (t. lice) od toho, kdo ji měl, na toho, od koho ji koupil nebo dostal, tak dlouho vedena byla, až se na konečného přišlo, t. j. na toho, který se dále, od koho by ji měl, vykázati nemohl, a protož za krádce právem jmín byl. Takovýto krádce musel nejen původovi svému za škodu dosti učiniti, ale i komoře královské čili ouřadům královským zvláštní pokutu platiti. Bylať to věc tím obtížnější, že při tom přečasto, když svod vyšel na nejistého, ku př. na utekléo (a toť obyčejné bylo, že zloděj svodu na sebe nedočkal), celá ves aneb honitva, za příčinou ruky společné, musela zaň dosti činiti a pokutu složiti. Ano že i tehdáž, když nejen zloděj chycen a lice nalezeno, ale i když stopa krádcova neb věci ukradené někde se ztratila, ta ves neb honitva, kde se to stalo, vesměs proto pokutovány bývaly, o tom svědčí následující články z listin českých:

Quandocunque fur capitur in aliqua villa, sola domus, in qua furtum invenitur, publicetur, vicinae vero domus in pace permaneant; poenam tamen, scil. 300 denarios, cum aliis persolvant. (1222, 10. Mart.)

Kdykoli zloděj v některé vsi chycen bude, sám ten dům, ve kterémž krádež (lice) nalezena bude, ať se provolá, sousední pak domy v pokoji ať zůstávají; pokutu však, t. 300 penízkův, s jinými ať platí. (Viz nahoře.) —

Si vestigia rei furtivae secus aliquam villam deperierint eadem villa occasione ejusdem furti nullatenus puniatur. (1229, 17. Mart.)

Jestliže šlepěje věci ukradené podlé některé vesnice (venku) se ztratí, ta vesnice za příčinou této krádeže nijakž ať se nepokutuje.

Proto také v českých listinách o svodu nejvíce jen jako o pokutě se mluvívá; placení svodu jest tam asi tak časté, jako placení hlavy, a to za touže příčinou, kterou sme nahoře již podotkli.

Dušanovy zákony v §§ 91. a 188. výslovně o svodu mluví, a sice v témže smyslu, jako pravda ruská i listiny české; také §§ 90., 115., 132. i 148. dotýkají se řádu toho, ačkoli slovo »svod« se v nich nepřipomíná. I zde však již svod více jako pokuta při právním jednání o krádež, nežli jako nahoře vypsaný spůsob vedení práva se rozumívá.

Lice aneb líce, slovo v zákonech ruských i srbských často jmenované, a jistě také starým Čechům známé i užívané, znamenalo vůbec corpus delicti, ve staroněmeckém právě tak nazvaný »blickender Schein.« Odtud slova líčiti, dolíčiti, oblíčiti,

ve právním jazyku znamenají probare, den Beweis führen, überführen, a zločin obličný neb lícem dovedený slul ten, kteréhož corpus delicti před rukama bylo.

### 6. Soudové a příslušnost jejich. Osady.

Za nejstarších časův soudové u všech Slovanův konali se na sněmích, avšak pod dohledem a správou panovníkovou. V Čechách obyčej ten zachoval se poněkud až do XV století, kdežto v Praze od nepaměti sněmové řádní ve každých dnech soudních držáni, sněmovníci pak spolu soudcové bývali.*)

I poněvadž původně každá župa mívala v určité dni své sjezdy (placita provincialia): protož v každé župě vykonávali se také soudové od nejstarších časův. Tito soudové od starodávna v Čechách sluli cúdy (coudy) aneb popravy. Pro udržení pořádku a spolu pro dovedení práva při nich ustanovovali panovníci zvláštní ouředníky, cúdaře neb sudí, popravce atd. Za příčinou netečnosti obyvatelův, považujících časté sněmování za břímě, a nechtějících tráviti pro ně času ni nákladu, stalo se, že soudové záhy počali přecházeti v moc panovníkův a ouředníkův jejich, zvláště poněvadž pokuty za viny téměř jen v penězích ukládány byvše, vynášely nemalé důchody. Protož již ve XII století určitě to spatřujeme, že soudní moc, zvláště vyšší, považována byla v Čechách za pravé regale, ačkoli tu i tehdáž, i později ještě, soudové sami většinou sněmovníkův přítomných konáni a rozepře rozhodnuty bývaly.

Pražská cúda v Čechách od původu svého nebyla vyšší, nežli jiné cúdy krajské; časem svým však povýšila se nad jiné, a to ze dvou příčin: jedno, že sněmové celé země České obyčejně v Praze, v sídle královském, a tak při deskách Pražských odbýváni byli, čímž tyto desky nabyly brzy platnosti pro celou zemi; druhé, že králové, vynímajíce ve XIII století jednoho po druhém z područí coud krajských, ustanovovali jim za soudce sebe samy, a na místě svém ouřady Pražské. Takž již ve druhé polovici XIII století ouředníci Pražští stali se jako vyšší instancí naproti cúdám krajským, a moc jejich, jakožto nejvyšších ouředníkův zemských, vztahovala se na celou zemi Českou, s jedinou výminkou kraje Plzeňského,

---

*) Řádných těchto sněmův nerozepisovali králové čeští, ale jen mimořádné čili tak nazvané »zápovědné« sněmy, na kterých jen o politických věcech se jednalo.

jehožto ouřadové až do druhé polovice XIV století zůstali Pražským nepodlehli.*)

V každé cúdě české ode dávných věkův osazován býval dvojí soud, větší totiž a menší; v onom předsedal cúdař čili sudí (judex), zasedali páni (nobiles); v tomto předsedal komorník (camerarius) anebo vladař (villicus), zasedali vládykové (milites). Za důkaz slouží nejen práva Kunratova, ale i pozdější obyčej u nejvyššího práva zemského v Čechách, poněkud až do r. 1784 zachovávaný. V některých případnostech soudíval zvláštní výbor, z obou stavův složený. Dělidlo však obou soudův za starodávna nebyl stav obžalovaného neboli soupeřův vůbec, ale velikost a vážnost rozepře. Ve XIV století a v pozdější době sloužilo to za pravidlo, že všecky rozepře, ve kterých o méně nežli 100 kog se jednalo, šly před menší soud, ve kterých o více, před větší. Tato-li summa i dříve ten rozdíl činila, pověditi nemůžeme. Větší tedy soud soudil ne vyšší stavy, ale vážnější pře všech stavův bez rozdílu, zemanského totiž i chlapského; a menší soud ne nižší stavy, ale menší pře všech stavův bez rozdílu. K dokázání toho máme důkazův množství před rukama, ačkoli vždy jen nepřímých, z nichžto některé zde uvedeme.

Že všickni obyvatelé Pražští, před uvedením řádův municipálních do města tohoto ve XIII století, náleželi pod právomocenství sudího a komorníka v cúdě Pražské, toho důkaz poskytují nám práva osadníkův německých ve předměstí Pražském, jimž již od krále Vratislava povoleno bylo, míti zvláštního richtáře svého; praví se zajisté v listině Bořivoje II. od roku 1101, a Soběslava II. od r. 1178, že osadníci němečtí Pražany všecky mají pohoniti k soudu před nejv. komorníka, Pražané pak osadníky německé před richtáře jejich. Ze pak mezi Pražany XII století, ačkoli mnozí také páni a vládykové, avšak větší počet lidí poddaných a služebných (ministeriales) počítáni byli, o tom z jiných listin dostatečně ujištěni jsme. Ve výsadách všech klášterův českých i moravských, od krále Přemysla Otakara I. daných, stojí článek ten jako nějaký locus communis, že poddaní lidé jejich měli sice u coud zemských souzeni bývati, avšak pokuty všecky, kteréby od nich při tom komoře královské a ouředníkům placeny býti měly, že měly spadnouti na

*) Viz Majestas Carolina, rubr. 18, a srovnej s tím listinu od 20. máje . 1284, tištěnou v Časop. česk. Museum, 1844, str. 386.

kláštery. Ba, což mi nad míru podivné jest, ještě i starý náš »Řád práva zemského« pronáší v latinském textu následující článek:

| | |
|---|---|
| Item, omnes homines civium et aliorum clericorum, residentes in villis ubicunque, pro omnibus causis ad czudam terrae citari debent, et respondere in judicio terrae, ac purgare se et alios actus judiciales facere, quemadmodum alii terrigenae in talibus facere consueverunt. | Item, všickni lidé (poddaní) měšťanův a jiných kněží, bydlící kdekoli po vesnicích, mají ve všech přech k cúdě zemské poháněni býti, na soudu zemském odpovídati, tam se očisťovati a jiné soudní věci konati, jako jiní obyvatelé v takových věcech činiti obyčej mají. |

Ve XIV století, když »Řád« tento spisován, obyčej tento již dávno byl zastaralý; protož také překlad jeho český udává článek ten již jináče, a sice tak, jak to skrze privilegia posledních Přemyslovcův atd. ustanoveno bylo:

»Tuto znamenaj, že lidí osedlých arcibiskupových ani klášterských žádný nemá k súdu zemskému pohoniti, lečby jim jich vladaři doma nechtěli pravdy učiniti; pakli-by kto pohnal, a úředníci klášterští nebo arcibiskupovi nebránili toho, tehdy ti lidé mají súzeni býti, jako jiní zemeníné.«

Dosavadní svědectví platí arci jen o poddaných církevních a městských; o panských a vládyčích nemáme žádného svědectví vůbec, a protož o nich jen podlé analogie souditi musíme. Že páni a zemané čeští neměli sami o sobě nikdy žádné popravní moci nad poddanými svými, to pozná každý hned na první pohled, kdokoli vezme do rukou třebas jen pozdější česká zřízení zemská. Poprava (Kriminalgerichtsbarkeit) od jakživa nikdy nepřestávala býti regale v Čechách; užíval-li jí kdokoli z pánů českých, tedy se to státi mohlo vždy jen mocí zvláštního propůjčení královského, a to teprv po vyvrácení staré hradské čili župní oustavy ve XIII a XIV století. O pravdě této není a býti nemůže ani té nejmenší pochybnosti. Co do jurisdikce nižší, ta věc nám dosavad není dosti na jevě. Poddaní lidé církví a klášterův až po Otakara I. také v této podléhali ouřadům krajským; o jiných pak nemáme žádné vědomosti. Z věku Karla IV., kdežto oustava onano konečně zašla, nacházíme množství listin, v nichžto páni čeští, podávajíce své před tím zpupné statky (alodia) králi v ušlechtilé manství (feudum nobile), dostávají za to od krále právomocenství vůbec nad lidmi svými. Po Karlovi IV. páni čeští všickni užívali nižšího právomocenství takového; zdali pak také před ním, a pokud, my vyměřiti si netroufáme. Dá-li se souditi z analogie práv srbských, tedy nižší jurisdikce náležela vždy pánům nad poddanými jejich. Tuto zajisté čteme:

§ 102. Ašte su otroci, da se sudet pręd svoimi gospodari kako ljubet za svoje dl'gově: a za carevě, da gredut pręd sudie, za kr'v, za vraždu, za tati, za chusarě i za pręjem*) ljudski.

§ 102. Jsou-li tělesně poddaní, ať se soudí před pány svými, jak chtějí, pro své věci: ale pro carovy, ať jdou před sudí, pro krveprolití, pro vraždu, pro zloděje, pro loupežníky, a pro přejem lidský.

I zde tedy poprava za regale zjevně dosti se pokládá, když těžší zločiny vyhlašují se vůbec za věc carskou, t. j. náležející před soud carský. V Srbsku také v jedné každé »oblasti« byli sudí od cara ustanovení s jinými ouředníky; a mimo tyto ještě byl sudí dvorský, podobný asi staročeskému judex curiae před polovicí XIII století (čili před povýšením cúdy Pražské za nejvyšší v zemi). O soudech, o kompetencí a o sudích zemských v zákonníku Dušanově mluví §§ 12., 34., 102, 108., 109., 129., 147., 162., 163., 168., 170.—175., 181., 182., 185. a o vedení pře zvláště §§ 56.—62., 85., 103, 161.—164. a 167. Ve všem tom mnoho nachází se svornosti mezi obyčeji staročeskými a srbskými, kteréžto však my zde podrobně stopovati nemůžeme. I zde jeví se tentýž rozdíl mezi soudem větším a menším (§ 129. »sudové mali a velici«). Sudí srbský povinen byl sudebné jednání své vésti písemně a dávati soupeřům výpisy z protokolu svého (§ 162., 163.), jakož se totéž konalo u desk zemských v Čechách. Kdo od někoho k soudu pohnán byl, nesměl naříkati soupeře svého ničím jiným dříve, než až sám z nářku prvního vysvobozen byl (§ 161. a v knize starého pána z Rosenberka § 88., 89.). Také žaloba za vedení pře více opravována býti nemohla, a jen první outok, a ne pozdější, měli býti souzeni (§ 167.), což u starých Čechův vždy považováno bývalo za hlavní pravidlo. Srbští »pristavové«, (o nichž v § 56., 62., 103., 106., 107., 162., 164., 172., 187, řeč jest) jsou však od českých »komorníkův, bedelli« tím rozdílni, že nejsou toliko poslové od soudu čili slouhové ouřadní, ale také agenti a poručníci (zástupcové) soupeřův pospolu, čímž komorníci čeští bývati nesměli. Posel ten od ouřadu, jenž půhon vyříditi měl (pristav, komorník), musel v Čechách při sobě mívati pečeť zemskou od ouřadu; v Srbsku, byl-li pohnaný »veliki vlastelin«, musel pristav míti zvláštní psaní od ouřadu, u ostatních zemanův ale postačila také jen pečeť ouřadní (§ 58). Původ, nestál-li na kterém roku, ztratil tím při (§ 60.). Pro udělení spravedlnosti chudým měl sudí srbský v určité časy také

*) Smysl tohoto slova není na jisto známý.

po oblasti své jezditi (§ 208., 173), totéž dálo se, aspoň v pozdějších ještě časích, i v Čechách atd.

Pořádek při »půhonu« zaujímá ve staročeském právě mnohem větší místo, nežli ve srbském. Věc sama ve středním věku, kdežto mnohý zeman za pevnými hradbami svými někdy celé říši vzdorovati se opovážil, byla mnohem těžší a důležitější nežli jest nyní; nápodobně a následovně také stání neb nestání na rocích. Pro uvarování všech při tom zmatkův předpisovala již Kunratova práva,*) že komorník (pedell soudní) nikdy neměl sám jediný pohoniti, ale vždy ve průvodu a přítomnosti poslův soupeřových, poslův županových a cúdařových, a posléze aspoň dvou »osad;« tak aby nejen sám před nebezpečenstvím života ochráněn byl, ale spolu aby půhon řádný od nikoho zapírán býti nemohl. Takovéto osady, hodnověrné muže, musela každá vesnice na požádání ouřadův vysílati ke všem soudním kommissím za svědky, jakož pak sme je nahoře již i při svodu poznali. Povinnost tato, posílati osady k jednání soudnímu, považována brzy za břímě, kterého se lidé zprostiti hleděli; proto nacházíme jmeno osad těchto téměř jen ve výsadách na ně, ku př.

1222, m. Mart. — Nec ullus camerarius ducat aliquem pauperem ecclesiae Brevnovensis in testimonium ad citandum aliquos homines, quod ozzada vocatur.

1236 s. a. — Camerarii nostrae curiae homines (in villa Lubeznic) in testimonium causae citatoriae, quod vulgariter dicitur ossada, secum trahebant, et ejusdem villae incolas super hiis graviter opprimebant.

1249, 23. Jul. — Nullus camerarius aliquem pauperem ducat in testimonium ad citandum alios homines, quod vocatur ozada, nisi ad proximam villam alicujus ecclesiae suae ad castrum pertinentem.

1284, 6. Mart. — Eosdem fratres et ipsorum homines de gratia eximimus speciali, ut de bonis suis ad judicum beneficiariorum vel camerariorum, videlicet bedellorum, regni nostri aut quorumcunque aliorum requisitionem sive mandatum, hominem, qui vulgariter ozzada dicitur, dare vel mittere perpetuo nullo modo teneantur.

1291, 23. Jul. — Villam Pobor et curiam — a praestatione et missione nuntii sive testis, qui ozzada in vulgari dicitur, — reddimus absolutos, prohibentes, ne — a nostris et terrae justiciariis quibuslibet — de cetero requiratur.

---

*) Nullus camerarius citet aliquem, nisi certo cum testimonio eorum, quorum interest, et nominatim quilibet eorum debet ducere castellani nuntium et alium judicis; insuper duos probos viros de circumsedentibus villis; et si camerarius vadit ipse secundus aut tertius sine nuntiis beneficiatorum, si interficitur, nihil de eo respondeatur.

1292, 10. Jan. — Nos curias et bona ac homines ipsorum, quos habent in Curzimensi circuitu sive provincia, universos et singulos a praestatione nuntii publici sive testis, qui vulgariter ozzada dicitur, gratiose perpetuo reddimus absolutos.

Tento řád o osadách zdá se nám býti dosti důležitým znamením někdejšího vlivu veřejnosti na platnost jednání soudního u Čechův. Ačkoli pak naše osady a cizí assisy mají etymologicky stejné jmeno a poněkud také souvisejí, předce, že od sebe rozdílné jsou, pochybovati nemůžeme, uvážíme-li co dále následuje.

### 7. Porota, porotci. Pomocníci, očistníci. Slibný soud.

O této pro staroslovanské právo velice důležité věci slyšmež především vlastní slova zákonův Dušanových:

| | |
|---|---|
| § 150. Povelěnie carsko. Ot nynija da jest porota i za mnogo i za malo. Za veliko dělo da su 24 porotci, a za pom'nny dl'g 12 porot'c, a za malo dělo 6 porot'c, i da něst u nich rodima ni pizmatara. I tizi porotci da ne su volni umiriti nikoga, razvě da oprave ili da okrive. I da jest v'saka porota v cr'kvi, i pop v rizach da ich zakl'net. I u porotě kamo se veťi kl'nu i koga veťi oprave, tizi da su věrovani. | § 150. Rozkaz carský. Od nynějška ať jest porota i ve velikých i v malých příčinách. U veliké věci ať jest 24 porotcův, u menší věci 12 porotcův a při malé věci 6 porotcův; i ať není mezi nimi ani pokrevníka (příbuzného), ani odpovědníka (nepřítele). A tito porotci ať nemají na vůli umířiti (urovnati) nikoho, ale ať ospravedlní aneb ať odsoudí. I ať se koná každá porota v kostele, a kněz v ornatě ať přísahu od nich bere. A v porotě k čemu větší částka se klne i komu větší částka za pravdu se dá, těm ať se věří. |
| § 151. Kako jest byl zakon u děda careva u svetogo kralja, da su veliim vlastelom velii vlastelě porotci, a srědnim ljudem protivu ich družina, a pročiim ich družina da su porotci. | § 151. Jakož jest byl zákon u děda carova, u svatého krále (Stefana Milutina r. 1275 – 1321), ať jsou velikým zemanům velicí zemané porotci, a naproti středním lidem jejich rovně, a ostatním jejich rovně ať jsou porotci. |
| § 152. Inověrcem i tr'govcem da su porotci polovina Srbli a polovina ninach družina po zakonu carevomu. | § 152. Jinověrcům (cizincům) a kupcům ať jsou porotci do polovice Srbové a do polovice jejich rovně podlé zákonu carova. |

Paragrafy 150. a 151. postavili sme podlé nejstaršího rukopisu od r. 1390, protože pozdější rukopisové již na těch místech nemají slov porota, porotci, ale za ně všude sud, sudie kladou.

Paragrafem 151. končí se, jakož sme nahoře podotkli, onen nejstarší rukopis, a § 152. i následující všickni čtou se již jen v pozdějších opisech; avšak i tito, ač jinde všude kladou sudie místo porotcův, zachovali předce v § 152. slovo »porotci,« na důkaz, že ono pro svou již neznámost jinde na známější sudie vyměněno, a jen v tomto místě z nedopatření zůstaveno a necháno bylo. Toto sme připomenouti museli, aby nás § 153. nemýlil, kdežto již jen sudie se jmenují, ačkoli tu skutečně ne o sudích ale o porotcích řeč jest.

§ 153. Koji se sudie kl'nu, ta i oprave onogo po zakonu, i ako se potom oprave obrěte oblíčenie istinno na onoga koga su opravili sudie: da uzme car na tě sudie vraždu po tisušta perper, a potom da ni su te sudie věrovane, ni da se kto ot nich ni muži ni ženi.

§ 153. Kteří porotci přísahu složí, a pak ospravedlní někoho po zákonu, i jestli se potom ospravedlnění najde důkaz opravdový proti onomu. koho jsou ospravedlnili porotci: ať vezme car na těch porotcích hlavní pokutu po 1000 perperách, a potom ať porotci ti nemají víry, ani ať se kdo před nimi vdává nebo žení.

Mimo tyto paragrafy v Dušanově zákonníku ještě v § 105., 132. a 160. řeč jest o porotě výslovně, jichžto ale pro krátkost zde uvoditi nechceme. Vždyť pak §§ 150.—153 dostatečně se vyjadřují a již světla dosti podávají o věci této; i zbytečně bylo by dokazovati, co již na bíledni jest, totiž že tu o porotě, t. j. o soudu přísežných se jedná. Slovo rota, znamenající přísahu, nachází se ve starých písemnostech všech slovanských národův, v Pravdě Ruské, ve Knize pana z Rosenberka, ve staročeském Řádu zemského práva itd. Porota jest tedy doslovně soud po rotě, t. j. po přísaze, soud přísežných, trial by jury, Geschwornengericht. O někdejší bytnosti soudu takovéhoto u Srbův není tedy ani mráčku pochyby.

Jiná otázka jest, byla-li porota i ve starých Čechách známa i obyčejná. Tak upřímných, určitých a světlých důkazův, jako Srbové, my o ní nemáme. Kdykoli zajisté ve starých písemnostech českých o přísaze několika osob k ospravedlnění někoho před soudem řeč jest, tam rozumějí se obyčejně ne porotci (Geschworne), ale jen tak nazvaní pomocníci neb očistníci (Eideshelfer). Mezi porotci a pomocníky jest ale podstatný rozdíl, ačkoli původní jakási spojitost mezi nimi také zapírati se nedá. Oboji vybíráni byli ze stavu, čili z rovně, soupeřův, nezávisně ode vlády zemské: ale onino byli svědkové i soudcové pospolu, tito pak nic než pouzí svědkové; výrok oněch byl právní úsudek a konečné rozhodnutí celé pře, těchto pak jen právní čili průvodní prostředek (Rechtsmittel, Beweismittel), po němž teprv úsudek od jiného sudího

vynášen býval. Ústav očistníkův také u německých národův zhusta užíván byl, ústav porotcův nikoli, s výminkou jediných Anglosasův v Anglii.

Následující místa ve knize pana z Rosenberka mluví zjevně jen o pomocnících čili očistnících (Eideshelfer):

§ 68. »Z plena právo se zpraviti zemským právem, jemuž vinu dávajú samému třetiemu; ale bylo-li by pravějšé, aby póvod přísáhl napřed z své škody, tehdy právo bylo by otpoviedači otpřisieci se; potom za vodu dva pomocníky otpřisiezta, že je nevinen, z něhož popřisiežen.«

§ 71. »Z ohně právo se zpraviti, komuž vinu dávajú, samému sedmému; ale bylo-li by pravějšé, póvod zapřisiez napřed svú škodu, tehda otpoviedač otpřisiehá sě také, a za železo šest pomocníkóv otpřisiezte, že nevinen.«

Pomocníci takoví ještě po celé XV a XVI století v Čechách užíváni byli, jakož o tom svědčí mnohé výpisy se starých desk zemských o vedení pře, ba i sama Zřízení zemská. Ale kromě obyčejné přísahy pomocníkův nacházejí se ve staročeských pamětech i jiné, a to sice takové, které vykračujíce z řádu a z koleje jich narážejí dosti patrně na porotu.

Tam počítáme především ustavení sněmu českého za krále Přemysla Otakara II. o falši v mincování: že když potah vznikne proti některému šlechtici, aneb rytíři, aneb panoši, aneb měšťanu, že by pod ním aneb na jeho statku lichá mince dělána byla, jestli sedm rovní, t. j. šlechticův na šlechtice, rytířův na rytíře, měšťanův na měšťany, pod přísahou vyřkne, že to pravda jest: tu již každý takový (bez dalšího práva vedení) že odsouzen jest, a králi že propadl hrdlem i statkem.*) Zde svědkové tito jsou skutečně spolu také soudcové, a vyrčení jejich jest konečný úsudek. Také z tohoto příkladu viděti jest, kterak porota mohla nebýti na ujmu regalnosti popravy.

---

*) Quod si fama forsan aut suspicio haberetur, seu compereiretur aliquomodo, in bonis seu hereditate alicujus baronis falsam monetari pecuniam vel aliqua alia falsitas exerceri: ille baro, in cujus bonis hujusmodi falsitas diceretur, per septem barones sibi compares debet convinci, qui jurati deponent, quod in bonis ejus id scelus fuerit perpetratum; et tunc, postquam illi septem juraverunt contra ipsum, statim de persona et bonis omnibus ipsius convicti, tamquam jam damnati, disponemus et faciemus, nostrae potestatis exsequentes officium, pro nostrae arbitrio voluntatis. Quod si miles vel alicujus baronis servus de falsitatis crimine suspectus habitus fuerit, et ejusmodi reus sceleris impetatur per septem viros, etiam in conditione ipsis accusatis aequales, sive miles accusatus fuerit, sive servus, qui quidem viri etiam de veritate dicenda juraverint, convinci debet etc. Eodem jure valituro in cive quolibet etc. Celý ten sněm viz v Časopisu českého Museum na rok 1831, III. 321—325.

Ukrytější, avšak, dle našeho zdání, závažnější a důležitější úkaz někdejší poroty v Čechách nachází se ve právích Kunratových pod těmito slovy:

| | |
|---|---|
| Nullus zok aliquem accuset, nisi certo sub testimonio vicinorum constet de damno; et si fuerit zok convictus testimonio fori communis, lapidetur. | Žádný sok nežaluj na někoho, leč bude-li pod jistým svědectvím sousedův škoda na jevě; a bude-li sok usvědčen (přemožen) svědectvím obecného forum, ať jest ukamenován. |

Toto commune forum my na nic jiného než na porotu vykládati neumíme. Jiných soudův zajisté starověkost česká neznala, než aneb ouřady soudní (cúdy a popravy), mocí knížecí neb královskou osazené, o nichžto sme již jednali, aneb tak nazvaný »slibný soud« (slubný súd, arbitratio, Austrag, Schiedgericht?), kterýžto poslední však jen na chatrné věci, nikoli pak na hrdelní pře, se nevztahoval.*) »Forum commune« nemůže se rozuměti ani na ouřady soudní, ani na slibný soud; obojí zajisté připomíná se pod jinými jmeny v listině této. Soudcové také řádní soudívali, a nedávali svědectví; a následek soudu slibného nemohl býti nikdy ortel smrti. Slova »convictus testimonio« nedají se tedy užívati o soudu a o soudcích obyčejných, ale o porotcích; a »forum commune« může tím méně na onyno potahováno býti, čím se více na zřeteli míti musí, co sme již nahoře položili, že soudové v Čechách považováni bývali za regale.

V českém právě lovčím staré právní zvyklosti déle udržely se,**) nežli v jiných zákonech a řádech zemských. Pročež i »Majestas Carolina« zachovala pod rubrikou 49, 51 ještě některé stopy dávní poroty v této věci, sama při tom na starý obyčej se odvolávajíc.***) Praví se pak tam:

»Když by se mezi kým o jeho lesy a o naše země svár stal a strhl, tedy od nás povoláno má býti devět hajných nebo služebníków, a s druhé strany devět panoší nebo vládyk, a před vladařem nebo lovčím toho kraje, přivo-

---

*) Illud etiam, quod dicitur zlubni zud, habeant inter se libere et absolute; scil. de capra et ove, et ceteris hujusmodi, praeter vaccam, bovem et equum, ceteraque majora.« (Kunratova práva.)

**) Za příklad sloužiž také Buchlovské právo lovecké, o němž jindy obšírněji mluviti se bude.

***) Morem priscum specialiter etiam in hoc imitantes — praví o tom Majest. Carol. rubr. 49. Na místě textu původního příliš obšírného klademe nahoře starý překlad český zkrácený, o kterémž dali sme zprávu v Archivu českém, III, na str. 67 pod c).

lajíc k tomu jednoho neb dva rytieře atd. Pakli tak snad nemohlo dokonáno býti, ale z těch devieti třie naši a třie toho našeho súpeře vybráni (buďte) losem, — a ti mají pod přísahú ty meze, hranice a kopce učiniti, a to osvědčiti« atd. (Super dubiis causae, jurati prius, ferant testimonium veritati ꝛc.)

Jest to vlastně podobný obyčej, jakový v Řádu zemského práva, v § 66., obšírně se popisuje takto:

»Když by kto komu dědiny držal, a on jej chtěl pohoniti atd. Tehdy pohnaný před žalobú má žádati polovici pánóv, kteříž v súdě sedie, a póvod druhú polovici k svej radě, a ti jim mají k jejich radě vydáni býti. A když póvod žalobu provede, má mieti devět svědkóv k zemi usedlých, jižto mají svobodné dědiny, sobě ku pomoci, a těch mají býti třie z toho kraje, ježto ty dědiny záležie, nebo jich viece. Tehdy pohnaný má otvrci dva z těch devieti, kteráž chce, a sedm jich má ostati k svědectví; pakli to zmešká do žaloby, tehdy po žalobě nemóž nižádného z nich otvrci. A ti svědci, bud jich devět nebo sedm, mají hotovi všickni býti ku přísaze a do kaply atd. Tu pohnaný, chce-li na těch svědciech dosti mieti, má dočekati jich přísahy, a z nich ze všech tři zvoliti, jižto mají přísahati. Pakli chce, — móž také jmieti svých sedm svědkóv, jižto by z nich tři proti póvodu i proti jeho svědkóm měli přisieci« atd.

Sami sice vyznáváme, že svědkové v posledním případě připomínaní nejsou porotci (Geschworne), ale pomocníci (Eideshelfer); avšak nacházejí se v tomto příkladě jisté okolnosti, při pomocnících jináče neobyčejné, ale při porotcích podstatné, jakožto zvláště odvrhování několika osob z počtu svědkův soupeřových; kteréžto okolnosti my osmělujeme se vyhlašovati jako za poslední šlepěje někdejší poroty v Čechách.

Ostatně i na to sluší obrátiti pozor, že porota byla jen vyšší stupeň a jako by vážnější forma obyčeje právního u Slovanův původně mnohem rozšířenějšího. Byla totiž ve věcech velikých totéž, co slibný soud ve věcech menších a nevážných. Na slibný soud vztahují se bezpochyby slova tato v listině od 25. Aug. 1222: »Si homo accusatus per honestos vicinos suos, fide eorum requisita, fuerit absolutus, curiae non respondeat,« — což jistě jen o méně důležitých přech rozuměti se má. I v Dušanových zákonech takovýto poměr nacházíme; co jsou tam porotci ve věcech vážnějších, to jsou dušníci, duševníci*) (kteříž od českých dušníkův, animatores, proanimati,**) rozeznávati se musejí) a svědci ve přech malých, ku př.

*) Porotci skládali pokaždé přísahu; dušníci neb duševníci jen výrok svůj na duši svou brali, ku přísaze jíti nemusivše. Srvn. §§ 77., 187., 188. práv Dušanových.

**) Dobrovský někdy pravil, že dušníci v Čechách jmenováni byli lidé nemající nic svého kromě duše: my ale nacházíme, že tím míněni byli poddaní církevní, t. lidé za duši daní, na záduší bydlící.

§ 81. A za medje selskie, da dadut oboji, koji ištu, svědoke, on polovinu a on polovinu po zakonu, da kude rekut svědoci, tako da jest.

§ 81. A za příčinou mezí selských, ať postaví oba soupeřové svědky, onen polovici a tento polovici dle zákona, a jak umluví svědci, tak ať jest.

Rozdíl tohoto řádu od poroty jen v tom záleží, že zde, jakožto ve věci méně vážné, nebylo potřebí přísahy (roty) od svědkův. Dušníci u Srbův byli totéž, co slibný soud u Čechův; a jejich correlatum, porota, nemohla tedy chyběti ani u Čechův.

## 8. Asyla.

Dle §§ 110. a 111. zákonníku Dušanova kdokoli z vazby jakékoli uteče, stihne-li jen na dvůr carův aneb patriarchův, jest svoboden.

Jináče o tom předpisuje »Řád práva zemského« u nás, jehožto slova i latině i ve staročeském překladu tuto položíme:

Notandum est, quod idem citatus, condempnatus jam in causa capitis, circa uxorem suam propriam et legitimam, cum per ejus brachia amplexatus fuerit vel fimbria ejus tectus, capi, interfici vel molestari aliqualiter per ipsum actorem nec per quempiam alium non debet.

»Tuto znamenaj, že ten pohnaný (a již odsouzený), když by byl u své ženy oddané nalezen, a ona jej objala anebo svým rúchem přikryla, že ot nie nemá vzat býti, ani které žalosti trpěti.«

Quidam vero dicunt, quod etiam circa sepulcrum beati Venceslai in ecclesia Pragensi et coram regina Boemiae si fuerit inventus, ob reverentiam ipsorum idem citatus non debet etiam perturbari quoquomodo.

»A také když by byl u hrobu sv. Václava v Pražském kostele, anebo před královú Českú, také tu nemá vzat býti, ale pokoje požiti.«

## 9. Průvodní prostředky.

Průvodní prostředky nazýváme ty, kterými vina neb nevina soupeřův před právem dokazována bývala. U starých Čechův bylo jich několik: svod, vzdání, listiny, svědkové, přísaha (očištníci), vzetí na víru a duši, právo sirotčí, souboj (meč, kyj), vržení hřebí, voda a železo. O svodu, svědcích, přísaze a očistnících již sme jednali; o vzdávání čili vdávání až na ohřeb podal P. J. Šafařík pojednání důkladné v Časopisu českého Musea

1844 na str. 384—399. Právo sirotčí*) byla prostá přísaha (svú rukú, t. bez pomocníka), buďto skrze sebe samého, buď i jen skrze zástupníka. Právní souboj čili sedání (meč, kyj) byl obyčej z ciziny do Čech uvedený a dle Kunratových práv původně jen s cizinci užívaný,**) ačkoli později, zvláště ve XIV století, zobecněl i mezi pouhými Čechy nad míru. Řád práva zemského popisuje jej velmi obšírně. »Vrci hřebí« znamenalo totéž, co metati losy, ano staroslovanské slovo hřebí neznačilo nic jiného, nežli co nyní jmenujeme losem.

Soudové boží čili ordalie udrželi se v Čechách od nejdávnějších věkův až po císaře Karla IV. K nim náležela voda i železo. Při vodě musel pohnaný učiniti několik kročejův do hluboké řeky; podjala-li ho v tom bázeň a zmatek, ztratil při. Železo, co nejvyšší stupeň soudu božího, bylo jen v těžkých nárocích předepsáno:***) u Čechův musel narčený jistou chvíli aneb na rozpáleném železe (obyčejně pluhu) postáti, anebo dva prsty na něm podržeti, až by dokonal uloženou přísahu; u Srbův (§§ 85., 105., 149.) musel anebo chvátnouti rukou v rozpálený kotel, anebo železo u kostelních dveří z ohně vyjma, je až na oltář nésti a tam položiti.

## 10. Dědické právo. Dědiny, župa. Krajiště.

O dědinách a dědickém právě ukládá srbský zákon jak následuje:

§ 40. Vlastele i vlasteličiti iže se obrětaju u dr'žave mojej, Sr'bli i Gr'ci, što jest komu dato im prě dr'žave mojej u baštinu u chrisovoli, i dr'že do d'n's, do siego s'bora, te baštine da su tvr'de.

§ 40. Zemané velicí i malí, jenž se nacházejí v mocnářství mém, Srbové i Řekové, co jest komu dáno z nich před panováním mým dědičně listem královským, i co drží do dnes, do tohoto sněmu, ty dědiny ať jsou jim pevné (ujištěné).

§ 41. I v'si chrisovuli i prostagme, što jest komu s'tvorilo carstvo mi, i što v'schoštet komu s'tvoriti, i tezi

§ 41. I všecky listiny a nadání, co jest komu učinilo carství mé, i co bude chtíti komu učiniti, i ty dědiny

---

*) Právo sirotčí nalezeno bývalo i dospělým mužům, ku př. opatům, v jistých přech a příčinách.

**) Duellum, quod in vulgari dicitur kij, non habeant nisi ad extraneos.

***) Řád práva zemského dí o tom: Credo, quod jus recipiendi candens ferrum plus fuit institutum propter terrorem et poenam, quam propter aliquam temptationem Dei, ut a talibus (criminibus) eo perterriti facilius cessarent.« Po česku: a to jest ustanoveno pro strach, aby sě násilé tiem méně dálo.«

bàštine da su tvr'de, jakože i pr'vijch pravověrnych car'; i da sut volni nimi, ili pod cr'kov dati, ili za dušu otdati, ili prodati komu ljubo.

§ 42. Koi vlastelin imat dětcu ili neimat, i umret, i po něgove smr'ti baština pusta ostanet; ašte se obrěštet ot něgova roda do tretiego bratučeda, t' da imat jegovu baštinu.

§ 43. I baštine v'se da sut svobodne ot všech rabot i podan'k' carstva mi, razvě da davajut koně i vojsku da vojujut po zakonu.

§. 44. I da něst voln' gospodin car, ili kral', ili gospožda carica nikomu uzeti baštine po silě, ni kupiti, ni zaměniti, razvě ašte si kto sam poljubi.

§ 49. Kade umrě vlastelin, koň dobr i oružie da se da caru: a svita velika biserna i zlaty pojas, da uzme syn jego, i da mu car neuzme. Akoli neima syna a ima d'št'r, da ima d'šti uzeti, ili prodati ili otdati svobodno.

ať jsou pevné, jakož i předešlých pravověrných carův; i ať jsou jimi volni, buďto církvi je dáti, neb za duši je obětovati, anebo prodati komukoli.

§ 42. Který zeman má děti nebo nemá, i umře, i po jeho smrti dědina opuštěna zůstane: najde-li se z jeho rodu (někdo) až do třetího pokolení, ten ať má jeho dědinu.

§ 43. I dědiny všecky ať jsou svobodny ode všech robot i daní carství mému, ale ať dávají koně a ve válce ať bojují podlé zákona.

§ 44. I ať nemá na vůli své pan car, aneb král, aneb paní carová, nikomu vzíti dědinu násilím, ani koupiti, ani zaměniti, kromě jestli kdo sám si to oblíbí.

§ 49. Když umře zeman, kůň statný a oruží (zbraň) ať se dá caru: ale roucho veliké perlové, i zlatý pás, ať vezme syn jeho, i ať mu ho car nebere. Nemá li syna, ale dceru, ať může dcera vzíti neb prodati neb darovati (je) svobodně.

Tomu nápodobně ustanovují práva Kunratova, králem Otakarem I. potvrzená:

Omnes hereditates, quas viri nobiles tam majores quam minores tempore ducis Conradi sine querela juste et pacifice hucusque possederunt, in bona tranquillitate pacis ammodo possideant.

Si quis non habuerit filium vel filios, et habuerit filias, ad illas deveniat hereditas aequaliter; et si non fuerint, hereditas deveniat ad proximos heredes.

Všecky dědiny, kteréžto muži urození, jak šlechticové tak i vládykové za času vévody Kunrata bez nářku spravedlivě a pokojně až posavad drželi, i napotom v nepřerušeném pokoji ať drží.

Jestli kdo nebude míti syna neb syny, ale bude míti dcery, těm ať dostane se dědictví na rovné částky; a nebude-li dcer, dědictví ať spadne na nejbližší dědice.

Z toho viděti, že právo odoumrtí, kteréžto v Čechách až do obnoveného zřízení zemského r. 1627 mělo tak rozsáhlé a důležité působení, nebylo v nejstarší době ani všeobecné, ani zákonné. ačkoli již ve druhé polovici XIII století mluví se o něm v listinách zjevně a určitě, a ono, byvši později od krále Vladislava II. odvoláno, předce se opět ujalo i udrželo. Otázka tato náleží k těm

nesnázem starého práva českého, které my pro chudobu i pro odpory pramenův našich posavad rozhodnouti si netroufáme. Zdání však své postavíme o tom trochu níže.

Paragraf 49. zákonův Dušanových oznamuje nám obyčej zvláštní, německým archeologům právním pode jmeny »Heergewäte« a »Gerade« známý, avšak jen na ty národy německé obmezený, kteří se Slovany sousedili,*) a protož podobně od Slovanův přijatý. Téměř nepochybujeme, že obyčej tento i v Čechách užíván byl, ačkoli sme tu ještě určitých o něm svědectví nenalezli. Souvisíť zajisté s jinými řády tuto někdy známými, i s odoumrtím.

Co jsou dědiny kladské, o kterých ve třech listinách českých,**) avšak pokaždé bez dalšího výkladu, řeč jest? Nacházely se u všelikých vesnic, a snad původně u všech, rovně jako tak řečené »kobylé pole;« rozsáhlost jejich byla tu větší, tu menší; král považován za pána jejich, ačkoli neví se, kdo jich vlastně užíval. Nejvíce podobá se pravdě, že to byla pole, která sloužila za nadání všelikých ouřadův zemských a krajských. To jisté jest, že dědiny kladské byly rozdílné i od královských statkův (villikací), i od panských a vládyčích, i od kostelních a klášterských gruntův.

Čím více považujeme ve přirozené spojitosti všecky řády a úkazy v občanském životě starých Čechův, tím se více přesvědčujeme o pravdě zásady předůležité pro celou starožitnost naši, ačkoli nikde určitě a světle neosvědčené: totiž, že i v Čechách i v Srbsku, též jako v Němcích a v Anglii, v nejstarší době celé jmění národní dělilo se původně ve statky obecní, obec, občiny (die Mark,

---

*) J. Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer, S. 566—586.

**) Král Václav klášteru Chotěšovskému dne 17. února 1235: »Hereditates, quae vulgariter Claske vocantur, quas in villa de Stode habuisse dinoscimur, cum attinentiis suis dedimus et contulimus et praesenti scripto firmavimus Hotesovensi ecclesiae in perpetuum libere possidendas. Licet etenim praefatae hereditates paucae sint et, sicut relatu fide dignorum accepimus, in parvo centum jugera excedentes, tamen ecclesia occasione ipsarum innumeras pertulisse dicitur laesiones.« — Týž klášteru Teplskému, 12. dubna r. 1237: »Hereditates, quae vulgariter Claszke vocantur, quas in villa de Cleppin habuisse dinoscimur — in parvo nonaginta jugera excedentes — vše v táž slova jako předešlá listina. — Týž klášteru Chotěšovskému r. 1236: »Hereditates, quae vulgariter Claske vocantur, quas in villa Horekoviz habuisse dinoscimur, cum attinentiis suis.« Tentýž Kladrubskému klášteru 17. Dec. 12.9: »quasdam particulas, pertinentes ad beneficium Cladsko, eidem ecclesie contulimus, videlicet in Ostrov ac jugera et in Tizzova ad duas araturas, ac in villa Thuran de eodem beneficio Kladsko ad duas araturas« etc.

Folcland), a v dědiny (patrimonium, das Eigen). Onyno sloužily původně pastýřům a lovcům, tyto rolníkům; k oněm počítány lesy, řeky a vody, dráhy, pastviště a palouky, k těmto role, domy, zahrady, štěpnice, louky a vše, kam pluh a kosa se zabírá (qua falx et arater ierit, Hygin. de limit. const. p. 204 Goes); ačkoli v podrobnosti často spor o to býval, pokud co náleželo k občinám anebo k dědinám.

K obci počítáno také vše, co žilo v lesu a ve vodě, zvěř, ptactvo, včely, ryby; nápodobně k nim patřily dráhy, silnice a mosty. Panovníkům původně náleželo právo dozoru a hájení občin; záhy však, jako v Němcích a v Anglii,*) tak i v Čechách, proměnily se občiny v dokonalé regale, tak že nejen lesy, ale i lov, rybářství a včelnictví již v XI století za regalia v Čechách považovány, ačkoli není pochyby, že větší zemané měli nad to také své vlastní dědinné lesy a lovy. Samo sebou se rozumí, že v nejstarší době, pokud lidnatost se ještě byla nerozmohla, největší částka země pokládána za obec, a že dědiny v poměru k ní byly jen skrovné. Protož také větší částka země záhy dostala se panovníkům v moc, kteroužto oni, při rozmáhajícím se počtu obyvatelstva, s radou kmetskou a zemanskou na sněmích obyčejně za »výsluhy« rozdávali, t. j. za statky vysloužené, zásluhami o vlast a krále nabyté; což nepochybně za původ nejen manství vůbec, ale i tak nazvaných zemských robot, i práva odoumrtí, považováno býti může.

V listinách XI—XIII století, kdykoli zemané čeští a moravští dávali něco církvem a klášterům, oznamovali vždy spolu rozdíl ten, zda-li to dávali z dědin svých (de patrimonio), anebo z výsluh (de terra, quam dux pro servitio mihi contulit). Výsluhy však nebyly než částka nedědin v zemi; k nedědinám zajisté náležely také občiny, hájemství, země hradská, pole kladské, pole kobylé; obecný pojem a název starý všech těchto nedědin vůbec domýšlíme se, že byl »župa,« jak u Srbův tak i u Čechův i u jiných Slovanův. A v tomto smyslu teprv byla by nahoře dotčená německá marka (die Mark) ouplně rovna slovanské župě, a ponětí oboje stejné, s výminkou toliko hradské oustavy, Slovanům vlastní, s župou souvisící, o které v následujícím článku jednati budeme.

V zákonech Dušanových župa jest oppositum netoliko hradu (grad), ale, dle domnění našeho, i dědin (baštin). Dědiny zajisté

*) J. Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer. S. 217, 248, 501, 504. J. M. Lappenberg, Geschichte von England, Hamburg 1834, I. Bd. S. 578—580.

byly, dle § 43. nahoře již postaveného, všecky svobodny, a král neboli car neměl žádného v nich k robotám i k daněm práva, aniž jich zemanům zase bráti mohl (§ 44.); ne tak bylo při župách, ačkoli také mezi zemany rozdělených (§§ 76., 134., 156.), které sloužiti musely (§§ 128., 154., 183., 196.), a držitelům z jistých příčin zase odjaty býti mohly. Významný zdá se nám v ohledu tomto zvláště býti § 183., jenž praví:

Ako se u župi žir rodi, toga žira caru polovina, a tomu vlastelinu, čia je dr'žava, polovina.

Jest-li se v župě žaludí rodí, toho žaludí polovice náleží caru, a polovice tomu zemanu, který ten statek drží.

Známo jest, že chování a krmení vepřového dobytka pod šírým nebem v Srbsku od starodávna i podnes náleží mezi přední články hospodářství národního. Na dědinách svých hrdí zemané srbští byli by carovi takového práva bránili; na župě (t. j. na výsluhách) toho činiti nemohli. Na německou »Markgenossenschaft« naráží také § 76., když se dí: »Župa župě da nepopaset dobitkom ništo,« t. j. každý jen v župě té, ku kteréž náleží, pásti smí, a nezabíhati nikoli do jiné župy.

Tuto myšlénku o župě (= Mark) my jen kratičce sme nastínili, ba jen jí se takořka dotknouti mohli. Věc ale zasluhuje bedlivějšího uvážení, zvláště ano se zdá, že i rozdíly mezi Mark, Gaumark a Feldmark u Čechův tak jako u Němcův znamenány byly. Kéž přední práv slovanských znatel, p. Maciejowski náš, obrátí pilnější na to zřetel, a poučí nás o pravdě aneb o bludu!

Od dědin i od žup rozdílná byla krajiště (termini terrae), pro ochranu země na spůsob vojenského pomezí zřízená. Dušanův zákonník mluví o nich:

§ 52. Vlastele koi krajišta dr'že, koja vojska ottudu mine i plěni zemlju carevu, paky pride otpet na nich zemlju: ti vlasteli vse da plate, prěko koje dr'žave prějde.

§ 142. I ašte se obrěštet chusar*) otš'd prěz dr'žavu krajištnika, i plěnit gděgodě, i opet se vratit s' plěnom: da platja krajištnik samo sedmo.

§ 52. Zemané, jenž krajiště drží, které vojsko tudy projde a plení zemi carovu, pak přijde opět na jich zemi: ti zemané ať všecku (škodu) zaplatí, skrze které statky ono projde.

§ 142. I najde-li se loupežník prošed skrze zemi krajištníka, i plení kdekoli, a nazpět se vrátí s plenem (loupeží): to ať krajištník zaplatí sedmnásobně.

*) Slovo chusar, husar i gusar (neboť takto se rozličně píše, a v západních jazycích kursar, korsar), znamená původně loupežníka, i odtud potom (jako slovo hajduk a t. p.) přenešeno na jistý spůsob vojska.

§ 144. Povelěnie carsko. Po všech zemljach, i po gradovoch, i po županách, i po krajištech, chusara i tata da něst atd.

§ 144. Rozkaz carův. Po všech zemích, i po hradech, i po župách, i po krajištech, loupežníka i zloděje ať není atd.

Krajištník jest zde zjevně totéž, co v listinách českých i moravských od věku Břetislava I. připomínaný »custos termini Saxonici, Polonici, Ungarici« atd. Povinnost někdejších Chodův, zvláště v okolí Domažlickém, i posavad národu našemu nevyšla z paměti. Avšak podobné stráže byly v XI a XII století rozestaveny po celé hranici zemské; a ústav ten bezpochyby zasahoval časův nejdávnějších u všech Slovanův, ačkoli chudoba pramenův našich písemných nic nám o nich dále věděti nedává. Souviselť on s ústavou hradskou čili župní, a měl s ní tentýž základ, t. ochranu země před násilím nepřátelským.

## 11. Zemské roboty. Sedláci.

Pode jmenem robot zemských vyznamenáváme zvláštní druh regalií v Čechách i v Srbsku, plynoucí, dle našeho zdání, z ústavy hradské čili župní. V každé totižto župě byl za starodávna hrad (město), co jmění národní, původně jen pod správou, později pak čistě v moci panovníkově, v Čechách totižto v moci knížecí čili královské, v Srbsku v moci velikého župana neboli později krále Srbského. Král v takovémto hradě měl i zvláštní sídlo, i ouřady, i komoru svou. K chování jeho a k opatření všech jeho potřeb zavázána byla původně celá župa. Obyvatelé její tedy povinni byli nejen hrad ten stavěti a opravovati, příkopy okolo něho dělati a čistiti, hlásky v něm konati, ale i vysýlati lidi k opravě cest a mostův, k sekání dříví, k orání, ku kosení a ke žni po komoru královskou. Mimo to museli po svých kobylích polích chovati koně královské vedle svých obecných pro zemskou potřebu, pomocni býti na lovu královském, přijímati u sebe krále i ouředníky jeho, též lovčí královské s holotami (psáři, caniductores) a se psy, dávati jim nocleh a nářez, zaopatřovati je povozem i průvodem a co tomu podobného. K některým takovýmto robotám zdá se, že všickni obyvatelé v župě zavázáni byli, k jiným jen někteří; avšak také, kdokoli se z povinnosti takové vyplatiti chtěl, to učiniti měl na vůli. A tito řádové ve všech svých podrobnostech, jako v Čechách, tak i v Srbsku, ano i v Polště (aspoň ve Slezsku) byli

uvedeni za právo; v listinách českých jmenují se tytýž »munera publica,« ve srbských pak »roboty carské malé i veliké.« Veliký počet jich pohromadě poskytuje výsada Stefanova Dušanova r. 1348 klášteru Chilandarskému daná:

»Metochie sela osvobodi carstvo mi ot vsěch rabot carstva mi, da im ně gradozidania, ni cakonstva po gradověch, ni sěkonoše, ni vinograda, ni žetve, ni priselice, ni koňa, ni psa, ni kojego podanka, prosto rešti ot vsěch rabot malich i velikich carstva mi.«

Vesnice zádušní osvobozuje carství mé ode všech robot carských, ať jim není hrady stavěti ani stráže po hradech držeti, ni seno kositi, ni na vinohrad a na žeň vysílati, ni nocleh a nářez dávati, ni koně anebo psy chovati, ni jaké daně dávati, prosto říkaje, ode všech robot carských malých i velikých.

Vedle toho ještě hojněji vyčítá jich listina kláštera panenského u sv. Jiří v Praze r. 1227, ačkoli podvržená:

— »A censibus et tributis, a publicis muneribus, videlicet ab aedificatione castrorum, a refectione pontium et piscinarum, a preseka, a custodia murorum, a vigiliis nocturnis, quae fiunt in castris, a fossatorum cavatione, ab onere, quod dicitur poovod (sic) et provod, trisne et a pojezda, a vectigalibus, quae fiunt, cum rex ad colloquium vel exercitum est iturus, a gravamine, quod dicitur svod et glava, et ab aliis injuriis libera et exempta.« —

— »Od platův a daní, od zemských robot, totiž od stavení hradův, od opravování mostův a rybníkův, od přeseky (sekání lesův), od stráží na zdi, ode hlásek nočních po hradech, od kopání příkopův, od břemena řečeného průvoz a průvod, od tržného a pojezdy, od placení, kteréž se děje, když král na sněm aneb do boje jede, od břemene svodu a hlavy a od jiných útiskův svobodna a zproštěna.« —

V jiných listinách jeví se jednotlivé takové roboty porůznu a příležitě. My dosti majíce na povšechném vytčení shody jejich jak v Čechách tak i v Srbsku, nebudeme jich zde rozbírati podrobně. V Dušanově zákonníku vztahují se k nim vůbec §§ 24., 26., 35., 39., 43., 126.—128., a ku »priselici« (českému »noclehu a nářezu,« hospitatio) zvláště 63., 108., 124., 154., 155. a 199. Tuto »priselicu« car Dušan zákonníkem svým téměř dokonce zdvihl a zrušil; v Čechách za věku Karla IV. již nikde o ní zmínky nebylo.

Památné jest místo ve privilegium krále Otakara I., za sprostředkováním legáta papežského 10. března 1222 stavu duchovnímu v Čechách daném, kdežto sprostiv král stav tento i poddané jeho mnohých břemen a robot obecných, předce vymínil sobě trojí robotu, ku které je vždy ještě zavázány míti chtěl:

Illam consuetudinem homines ecclesiasticos volumus retinere, quod ad succidendum silvam, quod preseca dicitur, vel castrum aedificandum, vel ad facienda fossata, cum hominibus nostris et baronum laboretur.

Ten obyčej lidé církevní chceme aby zachovávali, aby k mýtění lesa, což se přesekou nazývá, nebo k stavení hradu, aneb ku kopání příkopův s lidmi (poddanými) našimi a panskými nápomocni byli.

Z toho viděti, že k těmto robotám, kteréžto za »veliké« pokládati můžeme, museli přispívati všickni lidé poddaní v zemi bez rozdílu. Stavení hradův bylať arci věc pro celou zemi důležitá; čím více hradův v zemi, tím více prostředkův ochranných proti vpádům nepřátelským. Zdá se, že nejen hradové zemští čili královští, ale i mnozí panští takto vystaveni byli pomocí celého kraje, a to spůsobením královským. K tomu nás vede příčina ta, že mnohé pány české, kteří hrady svými dědičně vládli, nacházíme v listinách tytýž jen purkrabími nazvané, ku př. pány z Risenburka jakožto purkrabí na Risenburce a j. v. A to tuším také příčinu dalo hojným někdy sporům mezi králem Otakarem II. a pány českými o hrady, kteréž on za královské, tito pak za své dědičné pokládali. Avšak věci této další zkoumání sem nenáleží.

V listině od krále Přemysla Otakara I. dne 11. října 1224 klášteru sv. Jiří v Praze dané toto se praví:

— Hanc in perpetuum concedimus libertatem, ut castellanus Vissegradensis, qui modo est vel qui pro tempore fuerit, exactiones turpes, quae vulgari vocabulo poiezda vocantur, paganorum potius quam Christianorum, in villis dicti monasterii — exigere de cetero non praesumat, exceptis duodecim denariis publicae monetae semel in anno de quodlibet manso illarum villarum, quae tali vexatione primitus vexabantur.

— Tuto svobodu na věčnost jim propůjčujeme, že župan Vyšehradský, jenž nyní jest aneb napotom bude, povinnosti mrzké, obecně pojezdou zvané, více pohanské nežli křesťanské, ve vesnicích téhož kláštera napotom vyhledávati nemá, kromě dvanácti penízkův obecného čísla jednou za rok s každého lánu těch vesnic, které takovouto povinností od prvopočátku stíženy byly.

Co vlastně tato pojezda znamenala, i v čem od původu a průvodu se dělila, my určiti nemůžeme. Ale ze slov těchto, i ze slov podobných v jiných listinách viděti jest: 1. že původně ne všecky vesnice, ale jen některé zavázány byly ku pojezdě; 2. že vesnice ku pojezdě zavázané byly jiných robot malých prázdny; 3. že povinnosti ty byly věcné, založené na lány čili grunty selské, a nikoli osobní; a 4. že reluirovány býti mohly. Toto vždy na zřeteli míti musíme, nechceme-li křivě smysliti, že by položení stavu

poddaného selského ve slovanských zemích bylo od jakživa otrocké neřestné a nesnesitelné. Arciže oni nátiskův trpěli dosti, ale vždy jen bezprávně i protizákonně; neboť zákonové hájili jich a předpisovali jim určitě i práva i povinnosti jejich.

§ 70. Neropchom zakon po vsej zemli. V nedeli da robotaju dva dni proniaru, i da mu dava u godištu perperu carevu; i zamanicom da mu kosi sěna d'n jedin i vinograda d'n jedin; a kto neimat vinograda, a oni da mu rabotaju ine rabote d'n. I što urabota neropch, tozi sve da stežit; a ino prěz zakon ništo da mu se neuzmet.

§ 70. Sedlákům zákon po celé zemi. V témdni ať robotují dva dni pánu svému, i ať mu dávají v roce daň carskou; a darmo ať mu kosí seno den jeden i vinohradu den jeden; ale kdo nemá vinohradu, ať mu robotují jiné roboty den. I cokoli vydělá sedlák, to vše ať stěží; a jiného mimo zákon nic ať se od něho nebere.

§ 139. Neropchom v zemli carevě da něst voln'ni jedin gospodar prěz zakon ništo s'tvoriti, razvě što jest car zapisal v zakonnicě, tozi da mu rabota i dava. Ašteli mu učini što bezakonno, povelěva gospodin car, da jest voln' v'saky neropch prěti se s'svoim gospodarom, ili s'carem, ili s gospoždeju cariceju, ili s'cr'kviju, ili s'vlasteli carevemi, ili s'kim ljubo; da ga něst voln' nikto zadr'žati ot suda careva, razvě da mu sudie sude po pravdě. I ašte uprii neropch gospodara, da ga ujemčii sudia carev, kako da plati gospodar v'se neropchu na rok, i potom da něst voln' onzi gospodar nikoje zlo učiniti neropchu.

§ 139. Sedlákům v zemi carově ať nemá na vůli žádný pán mimo zákon nic učiniti, kromě co jest car zapsal v zákonníku, to ať mu robotuje i dává. Jest-li mu učiní co bezzákonného, káže car pán, aby mocen byl každý sedlák souditi se se svým pánem, buďto s carem, aneb s paní carovou, aneb s církví, aneb se zemany carovými aneb s kýmkoli; ať nikdo nesmí zdržeti jej od soudu carova, ale ať mu soudí soudcové podlé práva. I jestliže upře sedlák pána, ať ho uručí sudí carův, aby pán sedlákovi vše na rok (určitý čas) zaplatil; a potom ať nesmí ten pán nic zlého učiniti sedláku.

Povinnosti českých sedlákův k pánům, před uvedením do Čech práva německého čili zákupního, také byly určité, ačkoli nestejné. Důkaz na to, mimo mnohé listiny, které zde pro krátkost uvozovati nemůžeme, čísti se může ve »Starobylých Skládáních« p. Hankou (I, 80—86) vydaných, aneb ve »Výboru z literatury české«, v Praze r. 1845 vyšlém, I, str. 247—251 (v básni nadepsané »Desatero kázaní božích.«) Takéť sedlákům našim každého času volno bylo souditi se s pány svými, jakož toho i příklady i svědectví jsou před rukama.

Pojednání toto vzrostlo nám nad naději a vůli naši, ačkoli sme všude šetřili přílišné krátkosti a nemohli mnohých důležitých věcí ani na krátce dotýkati se. Nicméně doufáme, že jakéžkoli ono jest,

postačí vždy k oučelu našemu nejbližšímu, jenž nejiný byl, než abychom obrátili pozor zkoumatelův ku předmětům těmto a předložili aspoň některé příklady, jak se nám zdá, že by starožitnosti naše právní mohly nově objasněny a do světla postaveny býti.

---

## 22. O ruském knížeti Rostislavovi, otci královny české Kunhuty, a rodu jeho, rozbor kritický.

(*ČČM. 1842, 23—41*; *Radhost II, 259—278.*)

Genealogická studie o ruském knížeti Rostislavu Michailoviči a rodu jeho, již četl Fr. Palacký dne 25. listopadu 1841 v Král. České Společnosti nauk, založena hlavně na pramenech ruských.

Z historie české i uherské známo jest, že slavný a ušlechtilý král český, Přemysl Otakar II., po dlouhých a krvavých rozepřech i válkách, roku 1260 s dvorem uherským se smířiv, upevnil nové přátelství zasnoubením sobě kněžny Kunhuty, vnučky Bely IV., krále uherského, a 25. Oct. 1261 v Prešpurce slavně s ní oddán byl. Také vědomo jest, že tato královna Kunhuta stala se matkou krále Václava II., a tudíž prvorodicí všech potomních panovníkův českých, nejen z kmene Přemyslova, ale i z domu Lucenburského, Polského a Rakouského až do dnešního dne. Protož tím více, zdá se, záleží na dovědění se, z kterého a jakého rodu pocházela královna tato, čím větší o tom nacházíme odpory a omyly u všech posavadních českých, rakouských i uherských dějepiscův.

Nejstarší a souvěký v té věci pramen český, Continuator Cosmae, tuto nám zprávu podává: Anno 1261, VIII kal. Nov. princeps regni Bohemorum duxit in uxorem Cunegundem, filiam Hostislai ducis Bulgarorum, in castello Ungariae Possen.*) Není pochyby, že kronikář ten původně psal Rostislai, jakož pak i Neplach i Hájek tak to jmeno četli:**) ale již Pulkava***)

---

*) Script. rer. Bohem. I, 405.

**) Neplach ap. Pez, II, 1033 et Dobner IV, 113: filiam Rostyslai ducis Bulgariae; Hájek na r. 1261: »Kunhutu, dceru Rostislavovu, jenž byl kníže Bulgarský.«

***) Pulkava ap. Dobner III, 231: »Gunegundem filiam Hostislai ducis Bulgarorum, neptem Belae regis Ungariae.« Česky, u Procházky, na str. 390.

následoval chybného přepisu, jmenovav Kunhutu »dcerou Hostislavovou, vévody Bulharského,« a to jmeno udrželo se u některých našich dějepiscův až do počátku nynějšího století.

Druhý trochu pozdější kronikář český, Petr opat Zbraslavský,*) toto napsal o Kunhutinu rodu: »Fuit in Maschovia rex quidam generosus et nobilis, qui filiam bonis moribus insignitam nomine Chunegundam habuit« etc. Po něm nazval ji také František, kanovník Pražský,**) »Chungundam, regis de Mazovia filiam;« a Aeneas Sylvius užíval týchže slov o ní.

Rakouští kronikáři souvěcí, nejmenovavše Kunhutina otce, pravili o něm jen vůbec, že byl buďto knížetem neb králem ruským; jiní, že mašovským neb maškovským; větší díl spokojil se říci, že Kunhuta byla vnučka krále Bely IV.***)

Ve XVI a XVII století dějezpytci čeští, Lupáč, Veleslavín, Balbin, Kruger, Beckovský a j. obírali se jalovým opakováním a přemítáním dotčených dosavad zpráv. Teprv když v Uhřích výtečný Jiří Pray počal zakládati zkoumání své spolu na listinách, nastoupena lepší cesta ku poznání pravdy; ačkoli již i před ním Sam. Timon ve své »Imago novae Hungariae« r. 1754 (pag. 79) k ní se byl přiblížil. Uznáno tu, že otec Kunhutin, Belův zeť, byl knížetem Halickým, a na čas, dobrodiním totiž tchána svého, i pánem mačevským čili nad Mačvou, částkou nyní země Srbské; jmeno

---

*) Chron. Aulae regiae ap. Dobner V. 34.

**) Chronicon Francisci Prag. in Script. r. Boh. II, 23—24.

***) Chron. Salisburg. et Claustroneuburg. ap. Pez. I 367, 463: neptem (Belae) regis Ungariae. -- Chron. Lambacense ap. Rauch I, 485, Augustense ap. Freher. Struv. I, 535, it. chron. ap. Pez II, 1113: filiam regis Rusciae. — Chron. Bellic. ap. Pez I, 241: »Margaretam, (sic) neptem Belae regis Ungarorum, filiam Annae reginae de Marschove.« Ottakers Reimchronik ap. Pez III, 90—91: »Zu derselben Stund — Chunig Velans Tochter von Maschkaw — Hätt' ein Kind in solcher Schaw — Der sich niemant macht geleichen — In zwein Kunigreichen — An Schon (Schönheit) etc. Anon. Lesbiens. ap. Pez I, 826: »filiam Rutenorum et Mazoviae principis, quae fuit filia filiae Belae regis.« — Podvržený Pernold Hanthalerův omýlil se tu velice, pravě k r. 1261: Bela Otakaro depactus est pro uxore Kunegundem, neptem suam ex filia Constantia (!), — kdežto vědomo, že Anna byla matkou Kunhutinou, a že Konstancie vdána byla za Lva, syna Danielova, zakladatele města Lvova v Haliči. — Tím zaveden ku př. Adrian Rauch, výtečný sice dějin znatel, psal r. 1781 v Oesterr, Gesch. III, 251: »Auch Bela hatte eine Enkelin, Kunegund genannt, aus seiner Schwester (!) Constantia, die mit Hostislaus Herzoge von Bulgarien vermählt war.« Zde viděti kolik jmen, tolik omylův.

pak jeho psáno Ratislav nebo Radislav, podlé listin uherských souvěkých. Tak věřili a psali netoliko uherští historikové, Katona, Kornides a jiní, ale i čeští, Pubička, Pelzel, Kornova atd. Teprv když J. Ch. Engel (ve své »Gesch. von Halič und Vladimir,« Halle 1796, pag. 560—62) a J. A. Fessler (»Gesch. der Ungarn«), nahledše povrchně také do starých letopisův ruských, se přesvědčili, že ve XIII století v Haliči knížete jmenem »Radislava« ovšem nebylo, navráceno jest zeti Belovu jmeno jeho »Rostislav:« ale smyšleno spolu, že to byl Rostislav Mstislavič, vnuk Rostislava Mstislaviče, někdy r. 1214 s uherským knížetem Kolomanem spřízněného a vyhnaného Vsevolodem Čermným z oudělu svého. Toho domnění následoval sem i já roku 1839 ve své »Geschichte von Böhmen«, (II, 188), ač jen jediným slovem. Teprv letos (1841), probíraje se ve svodu starých letopisův ruských, vydaném od Nikolaje Arcybyševa v Moskvě r. 1837 (ve fol.) pod názvem »Pověstvovanie o Rossii,« poznal sem důkladněji omyl svůj, i všech předchůdcův svých v říši naší, a umínil spolu oznámiti pravdu všem těm, kterým v této věci na ní záleží.

Otec královny české Kunhuty byl Rostislav Michailovič, kníže halický, pán mačevský a rudenský, z rodu knížat Černigovských v Rusku, čili tak zvaných Olgovičův, kteří někdy s potomky Vladimíra Monomacha nejvíce a nejpodstatněji o důstojenství »velikého kněžství« nad celými Rusy se potýkali.

Olgoviči tito byli potomci knížete Olga Černigovského (r. 1115 zemřelého), syna Svatoslavova na Černigově († 1076), jenž opět byl třetí syn velikého a slavného knížete Jaroslava Vladimiroviče († 1054) praotce všech téměř potomních knížat ruských. Olgův syn Vsevolod byl velikým knězem v Rusích od r. 1139 do 1146; Vsevolodův syn Svatoslav umřel r. 1194; téhož Svatoslava syn Vsevolod, příjmím Čermný, pán na Černigově až do r. 1210, potom na Kievě atd., umřel 1215, pozůstaviv po sobě syna Michaila († 1246), jenž byl otcem našeho knížete Rostislava.*)

Michail Vsevolodovič, kníže černigovský, připomíná se nejprv k r. 1224, že oučasten byl s jinými knížaty ruskými nešťastné

*) Důkazy této posloupnosti rodové najdou se u Arcybyševa ku př. v částce II. str. 271, Num. 1684, na r. 1206, ze spisku Nikonova: »Vsevolod Čermný Svjatoslavič, vnuk Vsevolož, pravnuk Olgov.« Pak II, str. 316, Num. 1986, na r. 1224, po spisku Voskresenském: »Knjaz Michailo Vsevolodovič Čr'nigovskij, vnuk Svjatoslava Olgoviča,« a po Nikonově, tamže: »syn Vsevoloda Čermnago.«

bitvy proti Tatarům u Kalky, z níž se jemu vyváznouti podařilo. Sestra však jeho již od r. 1212 vdána byla za velikého kněze Jiřího Vsevolodoviče, kterýžto svat jeho dal ho již r. 1225 Novgorodčanům za knížete, kdež ale nedlouho se udržel, až r. 1229 od Novgorodčanův samých opět volán byv, i s mladým synem svým Rostislavem tam se usadil.

Byly tehdáž dvě strany v Novgorodě: jedna přála velikému knězi Jiřímu Vsevolodoviči a poslanému od něho Michailovi Černigovskému. Druhá přidržela se bratra velikého kněze, Jaroslava Vsevolodoviče, otce Alexandra Nevského; v čele této strany stál posavadní posadník Ivanko Dimitrievič. Michal Černigovský získal sobě lid svou spravedlivostí a mírností; potvrdiv přísahou staré svobody města toho, osvobodil zběhlé smerdy (sedláky) od placení daně na pět let, jiným obyčejné poplatky uložil, z pokut, které Jaroslavovi přívrženci platili, velel vystavěti veliký most nový na Volchově, něco výše nad starým, a dal městu nového posadníka Vnezda Vodovika, i nového archijereja v osobě výtečného muže Spiridona. Při volení tohoto mladý kněžic náš Rostislav již se připomíná. Když zajisté vedle Spiridona ještě dva jiní duchovní k důstojenství onomu kandidováni byli, řekl Michael: »položme tři hřebí,« (losy), »ať bůh rozsoudí, komu býti u nás archijerejem.« I položeni jsou tři hřebí s napsanými jmeny na svatý stůl, a vyzván Rostislav z komnaty archijerejské; i vyňal hřebí Spiridonův. O rok později (1230) slaveny jsou v Novgorodě postřihy (postřižiny) Rostislavovy;*) jak obyčejně v kostele, od biskupa, po modlitbách ustřiženy jemu vlasy ponejprv, a on tím jakoby bohu poručen, aby v muže dospěl.

Knížeti Michailovi stýskalo se dlouho býti v Novgorodě; opustiv město, zůstavil tam syna Rostislava pod ochranou a správou posadníka Vnezda Vodovika, muže přísného a mstivého, a vrátil se do Černigova svého. Tím ale dána straně Jaroslavově posila nová, a po mnohých rozbrojích, když 8. Dec. 1230 Rostislav s Vodovikem odjeli do Toržoka, nazejtří zbouřil se lid nenadále, a Jaroslaviči obdrželi opět převahu v městě. Rostislav nejsa již ani v Toržoku sebou bezpečen, musel uteci za otcem do Černigova; načež kníže

*) Letopisec Novgorodský těchto slov užívá o tom obřadu: »Knjaz Michail stvori postrigy synovi svojemu Rostislavu Novĕgorodě; i uja vlas archiepiskop Spiridon.« Arcybyšev II, 334, Num. 2123. Srov. o tom obřadu slovanskou legendu o sv. Václavu nahoře na str. 83—86, a v Časopisu česk. Museum r. 1830, IV, str, 454—455. Též Arcybyšev, II, str. 373.

Jaroslav Vsevolodovič ujal se 20. Dec. 1230 znovu vlády nad Novgorodem. Od té doby ani Michael, ani syn jeho, více s Novgorodem nic činiti neměli.

Od r. 1234 až do r. 1250 trvali pře a války těchto knížat se slavnými Romanoviči, Danielem a Vasilkem, i s přátely jejich, o město Kiev a o knížetství Halické. Křivdou, zdá se, zdvihl Michael, jehož maželka sama byla sestra Romanovičův, rozbroje tyto proti svatům svým; i nelze nevyznati, že v celém tom sporu zvláště Daniel Romanovič počínal sobě mnohem ušlechtileji a statněji, nežli Černigovští knížata naši. Již r. 1234 pokoušel se Michael o Kiev nadarmo; r. 1235, spojiv se s Izjaslavem Mstislavičem a s Plavci (Polovci, Kumany), dobyl ho na Vladimirovi Rurikoviči i na pomocníku jeho Danielovi Halickém. Izjaslav sedl na to v Kievě; Michael pak, když haličtí bojaři zbouřivše se proti Danielovi, jej k outěku do Uher přinutili, zavládl toho léta ponejprv knížetstvím Halickým.

R. 1236 trvala válka s Romanoviči, kteříž měli Uhry ku pomoci své, o Halič, ve kteréžto Michael a Rostislav, s pomocí Polákův i Plavcův, se udrželi. Teprv r. 1237 na smíření dal Michael Danielovi Peremyšl (Přemyšl) město za Halič.

R. 1238, když po smrti velikého kněze Jiřího bratr jeho, Jaroslav Vsevolodovič Novgorodský, stal se knězem velikým, Michael, zmocniv se Kieva města, zůstavil v Haliči syna svého Rostislava. Však když potom Rostislav se všemi bojary svými proti Litvanům vytáhnul, Daniel Romanovič uživ té příležitosti, nenadále obstoupil hlavní město Halič a opanoval je. Vrátiv se Rostislav z Litvy, musel i z Haliče ustoupiti, a dle zprávy letopisův Volyňských,*) utíkaje do Uher, byl od vojska Danielova stíhán až do hor Karpatských.

R. 1239 veliký počet vojska Tatarského přihnali se pod dědičné sídlo knížat našich, Černigov, a po dlouhém i tuhém boji, (v němž i velikými praky kameny, ztíží co by čtyři muži sotva unesli, se hradeb na nepřátely házeno), dobyli i ohněm spálili to město. Brzy potom hrozný vůdce tatarský, Batu, poslal ku Kievanům posly své, aby poddali se jemu dobrovolně. Když ale Kievané, na místo odpovědi, posly tatarské usmrtili, kníže Michael,

*) U Arcybyševa II, str. 353, Num. 2273: »Rostislav že běža v Ugry; putem imže idjaše na Bor'sukov Děl, priide k bani, rekoměj Rodka, i ottuda ide v Ugry.« Bezpochyby rozumějí se tu slavné tehdáž báně Rudné (Rodna), v severovýchodním Sedmihradsku, o nichž ještě níže řeč bude.

leknuv se takového skutku, a předvídaje pohromu na staroslavné toto ruské sídlo proto se valící, opustil Kiev, a ubral se za synem svým do Uher. Manželka jeho zůstala zatím na hradu Kamenci, kdež ale od Jaroslava Vsevolodoviče, velikého kněze, jata, i bratřím svým Romanovičům vydána jest, kteří ji poctivě u sebe přijali a chovali. Potom Daniel zmocnil se i Kieva, a postavil tam tisícníka svého Dimitria, který této matky měst ruských neobyčejnou sice udatností a srdnatostí proti Tatarům bránil, ale však ubrániti nemohl. Pádem Kieva dne 6. Dec. 1240 padly i Rusy vůbec pode jho tatarské. Mezitím i Michael i Rostislav nenašedše útočiště u krále Bely Uherského, jenž je co nepřátely již snad r. 1239 od sebe vyhnal, utekli se ku polskému knížeti Kunratovi Starému na Kujavách, bratru někdy Leška Bílého na Krakově.*) Neštěstím takto stíhán byv, prosil Michael svaka svého Daniele o smíření; a přijat jest nad naději laskavě od něho. Uslyšev ale o pádu Kieva, nesměl již ani u Daniele zdržovati se, ale zabrav se opět ku Kunratovi Kujavskému, pospíchal potom ještě dále do země Vratislavské před Tatary. Tu zase u města Středy (Neumarkt ve Slezsku) přepaden jest od Němcův slezských, komonstvo jeho pobito, a jmění, kteréž při sobě měl, jemu pobráno.**) Pročež krátký čas před bitvou u Lehnice, ve kteréž, jak známo, vratislavský kníže Jindřich Pobožný dne 9. Apr. 1241 zahynul, utekl se Michael opět ku Kunratovi Starému, a odtud i se synem Rostislavem šel do Vladimiře Volynské i do Pinska, vyhnanci již a ne panovníku se podobaje.

Nemilo jest viděti, že hned potom, ještě roku 1241, Rostislav Michailovič, nespomínaje na dobrodiní od ujcův Romanovičův jemu činěná, i na potřebu svornosti a lásky mezi knížaty ruskými, když nelidští Tataři je všecky napořád hubili, spolčil se s knížaty bolochovskými a s nespokojenými Haličany proti Danielovi a Vasilkovi, i vpadl opět válečně do zemí jejich až k Bakotě. Válka ta byla

---

*) Jeden z bratří těch polských byl knížeti Michalovi ujcem; zdali Lešek nebo Kunrat, my nevíme, oba zajisté měli kněžny ruské, onen Gřimislavu, tento Agasii, za manželky,

**) Tento skutek nepodal-li příčinu ku povídce o zabití krásné Kublajevny od Němcův, jenž dle rukopisu Králodvorského a dle staroněmecké legendy o sv. Hedvice (u Klose, »Dokumentirte Gesch. von Breslau«, I, 422—426) ke vpádu tatarskému do zemí křesťanských příčinu dáti mělo, a dle legendy zrovna u města Středy (Neumarkt) se stalo? »Dy Burger vnd die Gemeyne der Stat zu dem Neumargk — erschlugen Herren, Ritter vnd Knechte mit sampt der Kayserin, vnd yre Junckfrawen u. s. w.

však jemu tak neprospěšna, jako nespravedliva; neboť musel opět ustoupiti, a r. 1242, když Tataři z Uher se vraceli, do Sčekotova prchnouti. Konečně, když r. 1243 sám od Tatarův v Borku poražen byl, utekl se podruhé ku králi Belovi IV. do Uher, a přijat již nyní laskavěji nežli před pěti léty. Král dceru svou Annu, kterouž před tím byl odepřel, nyní za manželku jemu dal.

Vženěním se do uherského královského rodu nastala v životě Rostislavově nová epocha. Bela IV., jenž sám dle chlubného obyčeje panovníkův uherských králem halickým psal se, byl od té doby zeti svému největším pomocníkem k dobytí panství v Haliči proti Romanovičům. Již r. 1245 ponejprv s vojskem uherským vtrhl do země Přemyšlské v Haliči, a porazil tam sice nejprv u řeky Sěčnice mladého Lva, Danielova syna; ale když potom Daniel sám proti němu se postavil, tu nejen poražen, ale i do Uher zpět zahnán jest.

V tom čase otec Rostislavův, kníže Michael, přijel také do Uher ke dvoru královskému: ale nenašed tu dosti přízně, vrátil se brzy do Černigova svého. R. 1246 i on, i někdejší soupeř jeho v Novgorodě, nyní veliký kněz ruský, Jaroslav Vsevolodovič, povoláni jsou od tatarského chána Batu do ordy, a tu oba zahynuli; Jaroslav nemocí, Michael ale umučením, protože jistým posvátným obřadům tatarským, jakožto pohanským, podrobiti se nechtěl. Utlučen tedy do smrti dne 20. Sept. 1246, a pro umučení své potom u Rusův za svatého vyhlášen byl.

R. 1249 Rostislav podruhé s pomocným vojskem uherským i polským vytáhl proti Romanovičům do pole. Nejprv počal dobývati města Jaroslavi, a upadl při tom sám v nebezpečenství života.*)

*) Obležení toto města Jaroslavi připomíná i král Bela IV. v listině Laurentiovi, svému dvorskému sudímu dne 13. Apr. 1264 dané, a již od Timona (»Imago novae Hungar.« pag. 79) tištěné. Praví pak tam: »Primo siquidem (Laurentius), cum adhuc in numero seu collegio juvenum domus nostrae famam pollentem et nomen duceret gloriosum, ipsum cum charissimo genero nostro, Rastislao, duce Galliciae, in partes Rusciae cum ceteris regni nostri magnatibus duximus transmittendum. Qui sub castro Iroslo Ruthenis quam plurimis in perniciem ipsius generi nostri exeuntibus de eodem, et armatam in expeditionem nostram dirigentibus aciem, zelo devotae fidelitatis armatus, volens potius post mortem vivere per famae gloriam, quam tergum hostilitati hujusmodi vertere, se objecit; ubi transfosso hostili lancea crure suo exstitit lethaliter vulneratus.« Srv. St. Katona historia critica regum Hungariae, tom. VI. ad ann. 1246, pag. 83. Georg. Fejér »Codex diplomat. Hungariae«, tom. IV, vol. 3, (Budae 1829) pag. 179.

Vida pak, ano to město pevné bylo, odtáhnul ku Přemyšli, sebral tamější obyvatele, a opět vrátil se k Jaroslavi. Tu k dobývání téhož města vystaveny bašty, strojeny praky; a když to dlouho trvalo, k ukrácení chvíle a k dokázání smělosti před nepřátely, pod hradbami Jaroslavskými provozeny rytířské kolby; ve kterýchž ale Rostislav pádem koně svého plece sobě vyrazil (vytknul.)*) Nedlouho potom přitáhli Romanoviči, král Daniel i s synem svým Lvem a bratrem Vasilkem, u veliké síle k osvobození města; a tu dne 18. Aug. před Jaroslaví strhla se bitva veliká i rozhodná, v níž Rostislav i pomocníci jeho Uhři a Poláci poraženi jsou. Hlavní vůdce vojska uherského byl tu Filný (dle uherských listin »Fyle banus,«) muž udatný a hrdý, o kteréhož mladý kníže Lev sám kopí své zlomil, a kterýž tu jat i na rozkaz Danielův usmrcen byl.**) Pod Rostislavem v té bitvě kůň zabit, a i on byl by snad jat, by mu byl uherský pán Laurentius rychle koně svého nepostoupil.***) Prchnul pak po ztracené bitvě Jaroslavské do Polska, kdež manželka jeho Anna tehdáž se zdržovala, i vzav ji odtud, vzdálil se do Uher zase.

---

*) Slova Volyňských letopisův o tom jsou tato: »Stojašču-že (Rostislavu) u grada, i strojuščù poroky, gordjaščusja jemu, i s'tvori igru pred gradom; i srazivšjusja jemu s Voršem, i padesja koň pod nim, i vyrazil sobě plečo, i ne na dobro slučisja jemu znamenie. U Arcybyševa III, 12, Num. 73. — Ten Voreš — nebyl-li Boreš český? —

**) S těmito zprávami letopisův ruských dobře snášejí se listiny uherské, od krále Bely IV. synům téhož Filného r. 1250 dané: »Nos animadversione debita insignem patris eorum fidelitatem recensentes, et quod idem in quodam exercitu nostro in Ruscia ab hostibus captus et diversis cruciatibus interemtus, diem miserabiliter clausit extremum« etc. Viz Katona VI, 140. Fejér tom. IV, vol. II, pag. 66.

***) I o tom dovídáme se z dotčené již listiny Belovy, Laurentiovi dané, kdežto po slovích nahoře již uvedených dokládá se: »Deinde cicatrice sui vulneris obducta, cum Daniel, Ruthenorum rex, ad campestre proelium contra ipsum nostrum generum prodiiset, strenuitas ejusdem Laurentii, desidiae obscuritatem abhorrens, in lucem prodiit probitatis, et singulariter hostili se immiscens aciei, quemdam de Rusciae baronibus impulsu dejecit lanceali, quem supradictus gener noster fecit capite detruncari. In quo conflictu cum equus saepe dicti ducis, generi nostri praedilecti, fuisset interfectus, idem M. Laurentius, solitae fidelitatis insistens fervori, vitamque jam dicti ducis praeferens vitae suae, equum, quo vehebatur, eidem duci tradidit, et se inter hostes confertissimos posuit variis periculorum fluctibus involutum; sicut praemissa supradicti ducis et multorum fidelium ac fide dignorum nobis relatio patefecit.«

Danielova radost nad obdrženým vítězstvím udušena nenadále rozkazem Batu-chánovým, aby se v ordě postavil. Nesmělť odepříti so tomu, a šel tam, modlitbami poddaných svých sprovázen jsa, jako k jisté smrti: ale moudrým a povolným se chováním, i v pití nezvyklého kumisu, znikl nešťastného tolikerých předchůdcův svých osudu; získal sobě vážnost u Tatarův, a po 25 dnech propuštěn jest zase do zemí svých. Jeho návrat dodal mu síly a vážnosti naproti nepřátelům jeho, jelikož viděti bylo, že od Tatarův již ouplného požíval bezpečí. Pročež i král Bela hleděl nyní smířiti se s ním v pokoji, a poslav k němu jakéhosi pana Vického, dal s ním jednati o zasnoubení dcery své Konstancie se Lvem, synem jeho. Avšak teprv slavnému metropolitovi Kyrillovi Ruskému, kterýž vraceje se z Konstantinopole u krále Bely v Uhřích se stavil, podařilo se zjednání pokoje. Daniel přijel v létě 1250 sám se synem svým Lvem a s dotčeným metropolitou k Belovi do Zvolena, kdežto svatba ona vykonána, vězňové uherští z bitvy Jaroslavské od Daniele na svobodu propuštěni, a stálý napotom pokoj mezi Romanoviči i královským dvorem uherským uzavřen.*)

Ačkoli pak letopisové Volynští o výminkách pokoje Zvolenského pro Rostislava mlčí, a ztracená jím bitva také ztrátu země po sobě potáhnouti mohla: nelze předce pochybovati, že jemu pokojem tím aspoň nějaká práva v Haliči vrácena i nějaký kus oné země postoupen byl. Za to ručí nám netoliko titul knížete Halického, kteréhož i potom užívati nepřestal, ale i pozdější data historická, která ukazují na jakékoli panování vdovy Rostislavovy v Haliči okolo r. 1266.**) Přechodem do Uher Rostislav přestal takořka býti Rusem, a u letopiscův ruských upadl pomalu v zapomenutí; za to stal se knížetem uherským, a již ve válkách krále Bely IV. s posledním knížetem Babenberským v Rakousích, Frid-

*) Z uvedených nahoře zpráv o bitvě Jaroslavské a pokoji Zvolenském zvláště uherští dějezpytci poznati mohou, jak potřebné pro uherskou historii jest pilné a podrobné studium starých letopisův ruských, jmenovitě pak Volynských (kéž by jen již řádně vydáni byli!). O pokoji Zvolenském dosavadní dějepisci uherští, ku př. Pray, Katona, Engel, Fessler a jiní, docela nic nevěděli; potýkaní pak pod Jaroslaví, známé jim jen z Belova diplomu, kladli Timon na r. 1240, Kornides na r. 1242, Pray, Engel a Fessler na r. 1243, Katona na r. 1246, vše z domyslu a nepravě; pád bana Fyle (Filného) odložil Fessler k r. 1244, a nechutným pragmatisováním přimnožil ještě omylův.

**) Míníme zvláště psaní královny Kunhuty, kteréžto v pojednání »Ueber Formelbücher« atd. co nejdříve na světlo vydáme, a ve kterémž ona matky své Anny prosí, aby zboží pobrané kupci Opavskému v zemi její navrátiti kázala.

richem Bojovným († 1246), potřebovati se dal.*) Zdali však již r. 1243 a potom opět r. 1247 banem celé Slavonie byl, jakož dvě uherské listiny**) to naskytují, rozhodnouti nelze, jelikož první z těch listin, aspoň co do času, podezřelá se býti vidí, a v jiných listinách na r. 1243—1245, též na r. 1250 a sl. jiní banové slavonští se připomínají.***)

Tím jistější naproti tomu věc jest, že jestli ne dříve, aspoň již r. 1254 kníže Rostislav byl pánem mačevským, čili nad Mačvou (dominus de Machou), jenž jest krajina ležící v nynějším knížetství Srbském na poříčí Sávy; a že později ještě i pánem Bosenským nazýván byl (dominus de Bozna), jakož i vdova jeho po něm.†) Neníť pak pochyby, že za to děkovati měl královskému tchánovi svému, kterýžto, jak se zdá, zvláštní k němu láskou nakloněn byl. Místnějších zpráv o jeho nad Mačvou a Bosnou panování nedostává se. Že pak souvěký kronikář český, Continuator Cosmae, jej »Bulharským« knížetem nazval: to snad ne z jiné příčiny pošlo, než že nepřestal přiznávati se k církvi řeckoslovanské, jenžto v Čechách obyčejně bulharskou pojmenována bývala; aneb aspoň že nad národem panoval, kterýž církve této »bulharské« přidržel se. Těžko zajisté věřiti, že by Čechové byli tehdáž ještě pokládali Mačvu za částku Bulharska.

Snáze bylo by arci pochopiti titul bulharský v rodině Rostislavově, kdyby obstáti mohlo s pravdou domnění Fesslerovo,††) že jmenovaný u byzantinského spisovatele Akropolity k r. 1258 »Rosos Uros« byl nejiný, než Rostislav náš, a bulharský panovník Mytzes neb Michael že byl téhož Rostislava nejstarší syn. Připomínáť arci Akropolita jednou, že ten Rosos Uros byl zetěm krále uherského; ale opakuje spolu častěji, že byl i tchánem knížete bulharského Michala Asěna, jenž r. 1258, teprv dvacetiletý a bezdětek jsa, umřel. I nelze mysliti, že by Rostislav, oženivší se teprv r. 1243, již před r. 1258 byl mohl dceru za Michala Asěna vdáti, a že by syn jeho Michael také již r. 1258 téhož Michala Asěna

---

*) Viz listinu krále Bely od r. 1255, 20. Nov. in Fejér, »Codex diplomat. Hung.« IV., vol. 2, pag. 314.

**) Fejér l. c. IV, vol. 1, pag. 284 et 454.

***) Viz Georg Fejér, »Index codicis diplom. Hung.« Budae, 1830, pag. 163, 191.

†) Viz Fejér »Cod. dipl.« tom. IV, vol. 2, pag. 218; vol. 3, pag. 210, 235

††) Fessler's »Gesch. der Ungarn«, II, 599. Stritter »Memoriae populorum etc.« II, 749—52. III, 696.

sestru za manželku byl měl; nýbrž na snadě jest, že chybné to jmeno »Rosos Uros« rozuměti se musí na srbského tehdáž panujícího krále Stefana Uroše.

O nesnázích, kteréž při zasnoubení dcery Rostislavovy Kunhuty s králem českým Otakarem II. r. 1261, za příčinou jich obapolného příbuzenství po matkách,*) se vyskytaly, až papežem Urbanem IV. odstraněny jsou, poučuje nás král Bela IV. v listině dne 7. Jan. r. 1263 Tobiášovi, proboštu Záhřebskému, dané:**) »Guerrantibus nobis cum rege Boemorum, — cum aliter pacari non possemus, nisi inter nos et praedictum regem Boemorum ordinassemus parentelam, dando sibi in matrimonium neptem nostram, eique matrimonio impedimenta legitima obviarent, super quibus ipsum Mag. Thobiam — ad curiam Romanam destinavimus: ipsius ministerio in impedimentis supradictis apostolicam dispensationem meruimus et pacem perpetuam regno nostro.«

Kníže Rostislav zplodil s Uherskou Annou, pokud vědomo, čtvero dítek: dva syny, Michala i Belu, a dvě dcery, Kunhutu i Griffinu (Agrippinu?). Michael, zdá se, byl prvorozencem; jelikož již r. 1262 co samostatný panovník (ač nevědomo, ve které krajině) se připomíná, ve smlouvě totiž pokoje dne 5. Dec. 1262 mezi mladým králem Štěpánem Uherským a otcem jeho Belou zavřené.***) I jestli tomu tak, tedy Kunhuta r. 1261, vdávajíc se za Otakara, na nejvýš teprv asi 16letá býti mohla.

Mladý král uherský Štěpán V. proti otci svému Belovi, jak vědomo, několikráte zbranně pozdvihl se. První válka strhla se mezi nima r. 1262; druhá hrozivši vypuknouti r. 1264, přičiněním papeže Urbana IV. zdá se, že odvrácena jest; třetí r. 1267 vedla k velikému krveprolití a k několikeré porážce strany Belovy; o čtvrté, kteráž r. 1270 smrtí Belovou přetržena, nedostává se nám zpráv dostatečných. Při prvním zbouření, zdá se, že mladý kníže Michael Rostislavič nakládal sestřenci svému, králi Štěpanovi, kdežto matka jeho Anna, otci svému vždy věrná, ale s dítkami často ve sváru žijící, pohledávala i v Čechách pomoci pro krále Belu. Mámeť

---

*) Otakarova bába, královna Konstancie, byla vlastní sestra Ondřeje II. Uherského, otce Belova.

**) Fejér l. c. vol. 3, pag. 101, sq.

***) Katona l. c. pag. 368—70. Fejér l. c. pag. 76. Tam slibuje Štěpan v tato slova: »Quod si in subsidium Michaelis ducis, charissimi fratris nostri, exercitum aliquem mittere nos contingat, non mittemus, nec ipsum exercitum procedere patiemur per terram carissimi patris nostri.«

za to, že nejiná příčina, než potřeba pomoci, pohnula ji v létě r. 1262 uteci se k velikomocnému zeti svému králi Otakarovi II. Nacházíme ji tu v Praze dne 15. Jul. 1262, kdežto v listině královny Kunhuty dané Vyšehradskému kostelu takto se za svědkyni uvodí: »venerabilis mater nostra, domina Anna de Galatia, de Machov et de Rodna.« Že pak opravdu téhož léta ze zemí Otakarových českých i rakouských přispělo vojsko králi Belovi ku pomoci, vysvítá z následujícího slibu krále Štěpanova, v dotčené již smlouvě pokojné dne 5. Dec. 1262 učiněného: »repromittimus sibi (totiž králi Belovi), Teutonicos, Sclavos ad ducatum Sclavoniae pertinentes, et Bohemos, quos in praesentiarum habet vel habuerit in futurum, non sollicitare, allicere, rogare vel rogari facere, ut ad nos veniant« etc.

Příjmí »de Rodna,« kteréž Kunhuta královna matce své připisuje, vztahuje se bezpochyby na bánské město téhož jmena, kteréžto v severovýchodním Sedmihradsku, mezi Karpatskými odhořími, až podnes známo jest, a r. 1241 při vpádu tatarském velice utrpělo. M. Rogerius, jenž záhubu země uherské skrze Tatary tehdáž spáchanou, co svědek očitý, věrně a živě popsal, o tom městě toto praví:*) »Rex Cadan, inter Rusciam et Comaniam per silvas trium dierum habens iter sive viam, pervenit ad divitem Rudanam, inter magnos montes positam Teutonicorum villam, regis argentifodinam, in qua morabatur innumera populi multitudo« etc. Zdá se tedy, že roku 1262 krajina ta Rudenská od krále Bely rodině Rostislavově v moc dána byla; i snad to byla země ta, nad kterouž, dle nahoře uvedených slov, mladý kníže Rostislavič panoval.

Ouplné tajení a zamlčení jmena Rostislavova při všech událostech od r. 1260 do 1264 zběhlých, jmenovitě při rozmíškách uherského domu královského r. 1262, dává ne bez důvodu domysliti se, že již ta léta na živě ovšem nebyl, ačkoli teprv r. 1264 připomíná se co nebožtík, a sice v těch bullách, kterýmiž papež Urban IV. »nobili mulieri Agnae (sic) viduae, ducissae Galitiae, de Bosna et de Mazo dominae, ac nobilibus viris Michaeli et Belae natis ejusdem« všecky jejich země potvrzuje, a je v ochranu svou přijímá.**) Kdy ale umřel, dosavad nebylo lze se dověděti.

---

*) In Schwandtneri »Script. rer. Hungaricarum« I, 302. Srovn. »Chron. Austral.« ap. Freher-Struve I, 457. Též nahoře v pojednání tomto k r. 1238 výpis z letopisův Volyňských, kdež ta baně omylem Rodka sluje.

**) Srovn. Fejér l. c. vol. 3, pag. 210 a 236. »Italienische Reise« (ode mne r. 1838 vydanou) pag. 40.

Že kníže Michael Rostislavič, starší bratr královny Kunhuty, byl ještě okolo r. 1268 na živě, poznává se z několika psaní Kunhutiných, v nichž u krále Štěpana i u královen uherských Marie a Alžběty za něho se přimlouvala, aby jeho, v podezření padlého, nepronásledovali, ale laskavě opět k sobě přijali, an prý jim nad jiné věrným býti chce.*) Z pozdějších let již žádné o něm zprávy se nedostává.

Mladší bratr, Bela Rostislavič, panoval po otci svém na Mačvě, snad až do roku 1272. Důkazem na to jsou následující slova krále Bely IV., v listině dne 9. Apr. 1269 dané:**) »Cum nos pro contumacia, ac propter devastationem terrae de Macho, in auxilium carissimi nepotis nostri Belae ducis, contra Vuros regem Serviae nostrum exercitum destinassemus, fidelis juvenis noster Michael, filius Petri de genere Chak, in conflictu ipsius regis contra oppositam aciem fortiter dimicavit, lethale vulnus excipiens laudabiliter proeliando, sicut etiam per carissimum ducem Belam nobis constitit, ut idem Michael in ipsa area certaminis duos barones, videlicet generum ejusdem Vros et filium magistri tavarnicorum suorum, captivasset, quos cum armis militaribus et dextrariis valentibus nobis praesentavit; quorum veritas et notitia per carissimam filiam nostram Annam ducissam, et carissimum nepotem nostrum Belam, ducem de Macho, nobis fuit revelata« etc. Z kterýchžto slov dovídáme se také o válce, jemu ku pomoci od Uhrův proti srbskému králi Uroši vedené.

Král Bela IV. na smrtelné posteli, když ještě proti synovi svému válčil, poroučel manželku a dítky i všecky věrné své českému králi Otakarovi II., aby po smrti jeho je v ochranu svou přijal.***) Když tedy umřel († 3. Mai 1270), tu nejen mnozí páni uherští, a kněžna Anna Halická, do Čech se utekli, ale také všecky klenoty říše Uherské, svatou korunu, meč atd. s sebou přivezli a králi Otakarovi schovati dali.†) Jaké z toho potom rozbroje

*) Vydáváme tato psaní v dotčeném již pojednání: »Ueber Formelbücher« atd.

**) Fejér »Cod. dipl.« l. c. vol. 3, pag 490 sq.

***) Na důkaz jest o tom psaní téhož krále Bely k Otakarovi v témž pojednání »Ueber Formelbücher« etc.

†) »De insigniis regalibus, corona videlicet, gladio, monili, sella, scutellis et aliis clenodiis ac thesauro, delatis per D. Annam in regnum Boemiae« — řeč jest ve smlouvě pokoje dne 3. Jul. 1271 mezi králi Otakarem a Štěpanem zavřené.

a války povstaly, v historii české obšírně vypisuje se,*) aniž toho zde opakovati sluší. Mezi uteklými oněmi pány byl také Jindřich hrabě Kysecký, jenž i po obnoveném pokoji nedůvěřujíc se králi Štěpanovi, v Čechách raději zůstal, a oženiv se tu s dcerou pana Smila z Lichtenburka, napotom, jakož se zdálo, docela českým pánem státi se chtěl. Ale když brzy potom, po smrti také krále Štěpána Uherského († 1. Aug. 1272), největší někdy v Uhřích nepřítel jeho, Jiljí hrabě neboli župan Prešpurský, také k Otakarovi se utekl a čest i ochranu nalezl: týž hrabě Jindřich takovou proto zlobou a mstivostí proti králi českému a rodině jeho zahořel, že ušed podtají opět do Uher, a zjednav sobě zvláštní milost ovdovělé královny Alžběty, nejen Uhry hned proti Čechům bouřiti počal, ale v osobní hádce s knížetem Belou, bratrem Kunhutiným, jej na ostrově Dunajském u Budína zabil a na kusy rozsekal, tak že kněžny uherské samy s velikým pláčem oudy jeho ku pohřbu sbíraly. Ukrutný tento skutek, kterýmž rod Rostislavův po meči, jak se zdá, dokonce vyhynul,**) (neboť o knížeti Michaelovi nikde více zmínky není), dal příčinu k nové krvavé válce mezi Čechy a Uhry r. 1273, o kteréžto v historii české široká řeč jest.

Mladší sestra královny Kunhuty, Griffina jmenem, vdána byla za polského knížete Leška Černého, kterýž po smrti Boleslava Stydlivého († 1279) stal se vévodou a pánem Krakovským, a r. 1289 umřel. Z historie polské vědomo jest, že při vzniklých po smrti Jindřicha IV. o vévodství Krakovské rozepřech dědických, kněžna Griffina nejsnažněji přičinila se o to, že synovec její, král Václav II. Český, r. 1291 dosáhl panství nad Krakovem a Sudomiří. Z pramenův pak českých dovídáme se, že později do Prahy přestěhovala se, a tu ještě r. 1300—1303 mladou královnu českou Alžbětu čili Rejčku, krále Václava II. druhou manželku, vychovávala.***) A to jest poslední zpráva, kterouž o rodu knížete Rostislava Michaloviče Halického vůbec naleznouti se nám podařilo.

---

*) »Gesch. von Böhmen«, II, 1, 210 sl.

**) Aspoň mýlí se Karamzin, pravě (»Istor. gosudarstva Rossijskago« tom. IV, str. 38,) že »ot synovej jego (Rostislava), Bely i Michaila, pošli hercogi Machovskije i Bosnijskije«, neboť takovýchto knížat potom ani nebylo. Strahl (»Gesch. d. russ. Staates«, II, 50) následoval chyby Karamzinovy.

***) Chron. Aulae reg. ap. Dobner. V, 137: Per tres annos illustri dominae Griffiniae, materterae regis, quondam ducissae Krakoviae, illam tradidit educandam.

Rodoslovné knihy ruské jmenují sice také bratry Rostislavovy mladší, kteří po smrti otce jejich knížete Michala Vsevolodoviče († r. 1246) v údělích svých prý panovali: Roman ve Brjansku, Mstislav ve Karačevě, Simeon v Gluchově, a Jiří v Toruse;*) a o století později (r. 1375) vyskytují se ovšem v historii Ruské knížata, jenž za potomky onoho Michala Vsevolodoviče se vydávají;**) ale my již pravdy neb nepravdy v této věci dále zkoumati nebudeme, jelikož takové zkoumání pro naši historii nebylo by k žádné platnosti více. Nám dosti jest, podařilo-li se oznámiti krajany naše s rodem někdy pro Čechy, Uhry i Poláky na čas dosti důležitým, a jim posavad téměř ovšem neznámým.

---

# 23. O báji krvavého sněmu Vilémovského za krále Václava IV.

## Rozjímání kritické.

(*Časopis česk. Museum, 1842, 345—362, Radhost II 279—296.*)

Fr. Palacký rozebrav kriticky zprávy o domnělém krvavém sněmě ve Vilímově, ukázal jejich naprostou bezcennost a vysvětlil původ jejich ze současných událostí uherských. Článek ten, čtený v Král. České Společnosti náuk dne 21. dubna 1842, je zároveň apologií krále Václava IV. proti německým historikům a příspěvek ke kritice Pelclovy monografie o témž králi.

Historik český, kterémuž na tom záleží, aby vykreslil obraz dějin vlasti své nejen ouplný a živý, ale i pravdivý a věrný, přinucen jest za našeho věku zápasiti s dvojí nesnází: jedno, s častým nedostatkem pramenů původních a souvěkých o všelikých důležitých událostech ve vlasti; a druhé, s nadbytkem zpráv později vymyšlených, kterými někteří kronikáři čeští usilovali se nahraditi nedostatky ony lehkomyslně a převráceně. První nutí jej ohlédati se ve všech archivech a bibliotékách domácích i cizích po starých

---

*) Karamzin l. c. IV, 37. 38, a ve »Priměčaních« str. 21., 22.

**) Viz u Arcybyševa III, 123, num. 879, kdežto z knih rodoslovných se uvodí, že prý od onoho knížete Černigovského, Michala Vsevolodoviče, pošli Gluchovští, Novosilští, Belevští, Odojevští, Boratynští, Karačevští, Torusští, Obolenští a jiní.

památkách písemných, zdali v popele minulosti zachovaly se tytýž ještě jiskry, ježto budouce spolu spojeny a k životu zase vzkříšeny, mohly by osvítiti nejedno pole posavad čirou tmou pokryté, a objeviti nám opět všeliké úkazy dávných dějin vlasti. Druhé ukládá mu povinnost, zkoumati a zkoušeti pilně celé stavivo historie české, na jakých ono základech spoléhá, i pevné-li jest a držemné, čili nic. A čím déle v práci takovéto setrvá, tím živějšího nabude také přesvědčení o potřebě a nevyhnutelnosti její; neboť kdokoli nezabral se hlouběj do zkoumání takového, neuvěří nikdy, jak nedostatečná i nejistá jest naše posavadní známost dějin vlastenských, i kteraké oblaky přeludův, smyšlenek a klevet zastírají nám pravdu často i tam, kde čistě a jasně na ni patřiti se domníváme.

Největší vina neřesti této v Čechách padá na pověstného kronikáře starého Václava Hájka z Libočan († 1553), jehožto dílo až podnes chová se v rukou všech krajanův našich. Nikdo sice za našeho věku již nepřisvědčil by Duchovskému, kterýž před stoletím nazýval ještě Hájka »diktatorem pravdy«: ale také sotva kdo bude mezi vrstevníky, který by nekonečnou, nevyslovitelnou ničemnost tohoto baby-klevítky dostatečně poznával i uznával. Sám někdy kritický mistr Dobner, po dvacetiletém usilování, zachovati Hájka pro historii, konečně teprv celou marnost podniku takového uznav, přinucena se viděl zvolati: »advertimus tandem sero, Hayecium multo pluribus historicis et cumprimis chronologicis scatere erroribus, quam umquam credideramus aut suspicari potueramus!«

Avšak nejen Hájek, ale i jiní mnozí kronikáři po něm, pletichami rozličnými historii českou naplňovali a przníli; na důkaz, že nejen dobří, ale i špatní spisovatelé mívají nášlapníky své. Jim však s prvopočátku hned méně, nežli vůdci a mistru jejich, víry se dávalo: pročež také dříve v zapomenutí upadše, méně překáželi vzniku pravdy v historii české.

Báječnost historická tam pokaždé bývá největší, kde největší souvěkých pramenův panuje nedostatek. I není se čemu diviti, že zvláště o první půlce panování krále Václava IV., příjmím Líného, tak málo pravdy a tolikero bájek posavad se roznáší. Nebyloť zajisté od r. 1374 do r. 1408 ani jediného muže v Čechách, ba ani v Němcích celých, ani v sousedném Polště a v Uhřích, jenž by skutky a příběhy svého věku rozumně, pilně a ouplně byl zapisoval; vše co nám z té doby zbývá, jsou jen jednotlivé, nesouvisné, chudé a jalové zprávy, jako by maní a náhodou povstalé, a po všelikých knihách domácích i cizích roztroušené. Každý tedy

dějepisec jiné a jiné obrazy onoho věku i sám si tvoří, i čtenářům svým podává, dle toho jak mu více dobrých neb lichých zpráv sebrati a jim uvěřiti se událo.

Nejdůkladnější posavad spis o životě a panování krále Václava IV. jest bez odporu kniha: »Lebensgeschichte des Römischen und Böhmischen Königs Wenceslaus« (2 díly, v Praze 1788—90, v 8.) — v jistém smyslu ten nejlepší a nejdokonalejší plod péra Pelclova. Náramnou pilností sestaviltě v něm spisovatel nejen všecko dohromady, cokoli o Václavovi před ním tiskem vydáno bylo, ale i rozmnožil to znamenitým počtem zpráv nových, (jakož pak i 253 potud nevydaných listin toho věku na světlo vynesl), a očistil navždy historii Václavovu od nejedné bájky. Ale s druhé strany pohříchu! uvedl také sám nové některé smyšlenky, předtím neznámé, do historie, prameny nedosti čistými podvesti se dav, a tím i znamenitých zásluh svých poněkud umenšil, i dílo své ušlechtilé zprznil. Za příklad sloužiž pověst o krvavém sněmu Vilémovském, kteroužto já dnes, s povolením páni! Vaším, kriticky zkoušeti a rozebírati sem umínil.

Především postavím Vám pramen ten samý a posavad jediný před oči, ze kteréhožto pochází všecka i Pelclova i naše známost o sněmu onom. Zníť pak původně jazykem českým v následující slova:

»Tuto o tom, kterak království České bylo zavedeno.«

»Za krále Václava dobré paměti, kterak jest bylo toto království České zavedeno: nebo jsou páni všecko držali, a král Václav sobě stýskal o to, kterak by zase mohl dosáhnouti království Českého. I poradil se o to s svou moudrou raddou tajně; a radda jeho k tomu radila, aby král JMt rozkázal sněm zavolati, a v tom sněmu aby se král JMt s těmi pány radil, kteří drží nejvíce království Českého; a k tomu král Václav povolení své dal. I rozkázal sněm zavolati. A když se sjeli k tomu sněmu, i radil se král Václav s těmi pány, kteříž nejvíc drželi království České, a řka jim: »Milí páni rytířstvo! raďte nám k tomuto, že páni rytířstvo a páni jiní drží království České, a užívají jeho, a my se tomu díváme. I raďtež nám k tomu, kterak bychme mohli jeho zase dosáhnouti; nebo bude-li tak na dlouze, bojíme se, aby toto království nebylo knížetství.« A páni rytířstvo se pány žádali JMKé za potaz, a král JMt řekl: »Páni milí, rytířstvo, tažte se zdravě!« A když sou se poradili, mluvil pan Vaytminar od těch ode všech pánův, a řka:

»Milostivý králi, pane a pane náš nejjasnější! páni tito všickni VKMti děkují z potazu; milostivý králi! páni tito všichni poručili sou mi a rozkázali VJKé vůli oznámiti a pověditi: milostivý králi! což sou předkové jich užívali za jiných králův, že VKJt také jim toho ráčíte popříti, jako král a pán jich milostivý.« I řekl jim král Václav: »Což páni nemůžem od vás zdravějšího naučení jmíti?« I řeklo to panstvo: »Milostivý králi! Vaší Jasnosti věříme, jako pánu svému, že nás ráčíte při tom zůstaviti, jako král a pán náš milostivý.« I řekl jim král Václav: »Na ten čas musíme to pánu bohu poručiti;« i dal se s pány v jinou řeč, i nechal půl léta tak.«

»A po polouletí opět se s svou raddou tajnou poradil. I poradili se, aby král JMt sněm valný rozkázal zavolati, aby jel chudý i bohatý k Vilémovu, pod milostí královskou, kdožby nepřijel; a rozkázal, aby se tam sjeli ve čtyrech nedělích. A král tajně svou raddu věrnou obeslal, a rozkázal, aby JMti udělali tři stany: jeden černý, a druhý bílý, a třetí červený. A rozkázal své raddě tajně, aby oděnců způsobili, co nejvíce budou moci; a když se sjedou, aby tři stany obestřeli oděnci a tři katy aby zjednali. A rozkázal sobě ty všecky pány napsány dáti, kteříž drží království České. A když sou se sjeli, ptali se páni, jedni druhých pánův tázali, oč by ten sněm byl obeslán? Pověděli jedni druhým: »My nevíme.« A když přijel král Václav, i posadil se s svou raddou věrnou v černém stanu, a ty pány měl všecky s sebou. I poslal pro jednoho z těch pánův, kteříž drželi království České. A když stál před králem, i mluvila k němu královská radda: »Pane! tíže se vás král JMt, co ste let užívali království Českého, abyste z toho počet učinili králi pánu JMti, pánu svému.« A pán, kterýž mluvil: »Milostivý králi! VJtiKé prosím, kdež jsou toho předkové moji užívali i za jiných králův, že MtVKá ráčíte mne také při tom zůstaviti,« — i řekl král Václav: »Poněvadž se počtu nezdá činiti, kažte mu do stanu červeného!« a tam byli tři kati; i kázal ho stíti. I poslal pro jiného; a který počtu nechtěl činiti, každého kázal stíti, a který počet činil, tomu kázal do stanu bílého, tu ještě byla milost; a tak jich kázal mnoho stínati. I měl pan Vaytminar jednoho blázna; a ten blázen vetřel se mezi oděnce k červenému stanu; i uzřel ten blázen, ano z toho stanu krev potůčkem teče. I vetřel se zase ku pánu svému, i řekl: »Pane, pane, zle se děje!« A pán řekl bláznu; »Blázne, co se děje?« A blázen řekl pánu: »Pane! vetřel sem se mezi oděnce k červenému stanu, i viděl sem, ano krev potůčkem teče z toho stanu.« I řekl pán: »Nelži blázne!« I řekl blázen: »Věru

pane, nelhu; a toť stojí tři páni spolu, a rozmlouvají mezi sebou, kdožkolivěk drží království České, že král káže každého stíti.« I padlo to na mysl panu Vaytminarovi; a když také došlo na pana Vaytminara, a když stál před králem, když mu rozkázáno bylo, aby udělal počet, co jest let držel království České a co jest jeho let užíval, pan Vaytminar pověděl: »Milostivý králi, pane a pane můj nejjasnější! bych měl s sebou registra, a nechtěl bych VKMti žádného počtu činiti: milostivý králi, pane a pane můj nejjasnější! což sem koliv let požíval Vašeho království Českého, VKMti všecko zase pouštím, i což mám svého zboží jiného, málo neb mnoho: a teď VMt máte hrdlo. VKMti se vším se poddávám, učiňte se mnou, co ráčíte, jako král a pán můj milostivý.« I řekl král Václav, »Kéž ste mi se tak poddávali v onen sněm v Praze; ale teď, že vidíte trestáni nad sebou, teprv se nám poddávate. Vaytminaře! dobře s se potázal s svou myslí! a my tak pravíme, kdyby nebylo našich věrných měst, žebychme nejednou neměli co jísti: a vy všeho našeho království užíváte, a my se vám dívali. Nu, kažte mu do stanu bílého.« A potom král Václav s svou raddou věrnou se poradil; a radda králi radila, aby pan Vaytminar užíval království Českého do života svého skrze tu poddanost, a po smrti jeho aby zase připadlo ke koruně České; a král JMt k tomu své povolení dal. A tak potom krále Václava, pro jeho tyranství, páni a rytířstvo ho jímali a do vězení brali, jakož o tom dále místem svým bude se psáti.«

Celé vypravování toto čte se na listu 185—186 onoho rukopisu, ze kteréhožto já před 14 léty, ve vydání »Starých letopisův českých od r. 1378 do 1527« (Scriptorum rerum Bohem. tom. III) text svůj M sem byl čerpal, a kterýž tam v předmluvě na str. XI obšírněji popsán jest. Pocházíť od Jakuba Brazidyna, měšťana Kutnohorského, jenž r. 1619 jej dílem sám sepsal, dílem sepsati dal, a nacházel se okolo l. 1640 u kněze Jana Galla Čáslavského, o sto let pak později u Jana rytíře z Neuberka, od něhož dostal se Pelclovi samému, a po tohoto smrti hrabatům Thunům na Děčíně, kdež až podnes se chová.

Když sem před 16 léty (1826) rukopis ten pro vydání oněch letopisův vypisoval, pominul sem mlčením této zprávy o sněmu Vilémovském, protože nejen žádný ze všech ostatních rukopisův a pramenův ani jen znaménka o něm neposkytoval, ale i zpráva sama prozrazovala jak slohem a jazykem velmi pozdní původ, tak i ohledem na okolnosti času, dle mého zdání, zřejmou báječnost.

Mělť sem ji za nehodnou místa jakéhokoli v letopisech českých; a nezdálo se radno, ani ji bez kritiky tam postaviti, ani kritiku na onom místě tak rozšířiti, aby čtenáře přesvědčiti mohla.

F. M. Pelcel však před 55ti léty (1788) jináče o věci této soudil. Nejen zajisté pojal tu pověst celou za opravdový skutek do nadřečeného spisu svého, ale i spojil ji s jinými udavky historickými, a z pouhého domyslu svého naznačil rok 1389, ve kterém skutek ten, dílem s jara, dílem na podzim zběhnouti se měl. Takž bez rozpaku zjednal jemu jako by občanské právo v historii, na Brazidynův rukopis při tom prostě se odvolav, a o pochybnosti, zdali příběh ten, před tím ovšem neznámý, také pravdivý jest, ani nehlesnuv.

Od té doby kteříkoli historikové, jmenovitě němečtí, o králi Václavovi psali, neopominul žádný dotýkati se krvavého sněmu Vilémovského, značitého dle domnění jich i pro věk a národ, i pro mravní povahu krále Václava. Takž posléze ku př. Pfister ve své »Geschichte der Deutschen,« Bd. III, na str. 329 a násl. zvláštní článek o tom napsal: »Aufstand der böhmischen Landherren und der Geistlichkeit, wegen Zurückforderung der verpfändeten Krongüter.« Schlosser ve své »Geschichte der Weltbegebenheiten des XIV und XV Jahrh.« vypravuje o sněmu Vilémovském na str. 464 sl. dílu druhého, a pronáší se o něm v tato slova: »Wenzel — verfuhr auf orientalische Weise;« — »durch diese türkische Procedur brachte er freilich eine Anzahl Güter wieder an sich« atd. Na jiném místě (str. 456) jmenuje Schlosser takovéto počínání »die böhmische Gerechtigkeit,« a namítá (str. 488), že Václav takovýmto spůsobem v Čechách, ne ale v Němcích panovati mohl. Ten samý úsudek opovážil se také nejnověji v Augspurských všeobecných novinách (1842, 14. Febr. Beilage str. 355) Schlosserův posuzovatel a pochlebník pronesti, slovy následujícími: »Wenzel regierte in seinen slavischen Ländern in slavischer Weise;« — »unter seinen Slaven, denen seine Art Justiz nicht ungewöhnlich, sondern national erschien, war er beim eigentlichen Volke fortwährend nicht unbeliebt« atd. Nový to důkaz, kterak těžko jest Němci o Slovanech psáti, aby vždy spolu nekřivdil a neurážel! J. Schlosser, i chvalitel jeho, hyzdíce české práva vedení, soudili hůře, nežli slepí o barvách; ano právě tehdáž celý řád českého práva v Čechách (pode ctihodným Ondřejem z Dubé) svou nestranností a opravdovostí vysoce nad řády ostatních zemí se vyznamenával.

Již z této příčiny uznáte snad, páni! za hodné a příslušné, abych se pokusil o podstatný důkaz, že celý ten domnělý sněm Vilémovský nic není než pouhá smyšlénka i bájka, ku kteréžto v celém pásmě skutečných dějin nebylo nižádné příčiny, a kteráž ani s okolnostmi času a osob veskrze se nesrovnává. Já pak, obíraje se právě zkoumáním a spisováním historie těchto časův, tím raději zvláštní o této věci článek podám, čím méně mi lze bude v historii samé o neskutku takovém se šířiti.

Postavím důvody své po číslech, o přednost a pořádek mezi nimi nemnoho se staraje, ale jen ku pravdě v nich prohlédaje.

1. Celá ta zpráva o sněmu Vilémovském náleží mezi tak zvané ἅπαξ λεγόμενα, jakož již o tom nahoře dotčeno. Žádný zajisté starý kronikář, ba vůbec nižádný historický pramen před Brazidynem, a po něm opět nikdo až po Pelcla, o sněmu Vilémovském, aneb o příběhu jemu podobném, ani té nejmenší zmínky nečiní; ba, což dobře považiti jest, ani klevetný Hájek ničeho takového nedotýká. Všecka tedy vážnost pověsti té záleží na jediném Brazidynově spisu; Brazidyn pak, psav r. 1619 o skutku, který (dle Pelcla) o 230 let dříve zběhnouti se měl, ani slovem nedoložil, odkud tu zprávu vzal. I jest nepodobné k víře, aby skutku tak velikého, ukrutného, mimořádného a neslýchaného, jakovýž ten sněm býti měl, nižádný z tehdejších i pozdějších spisovatelův byl sobě nevšímal, ano o jiných mnohem menších přestupcích krále Václavových dosti obšírné zprávy nám podány.

2. Lze jest dokázati, že celá ta zpráva, tak jakož nahoře postavena jest, jistě ne před koncem patnáctého století, tedy aspoň teprv o sto let po skutku, a možná že i o dvě stě let později, psána byla. Na formy jazykové a grammatické, které v nahoře postaveném originalu zprávy té pozorujeme, nechci důkazu svého podpírati, proto že vždy možná jest, že Brazidynem změněny, a na spůsob věku jeho převráceny byly; ačkoli důkladnější znatel písemností českých již i ze samého slohu pozná, že celá zpráva na nejvýš ze XVI století pochází. Ale důkaz nevyvratný vězí ve formě jmena jediného, které v celé zprávě se vyskytuje: »pan Vaytminar,« t. j. pan z Vaytmile. Za věku císaře Karla IV., krále Václava IV., císaře Sigmunda, i dále až po krále Jiřího, rod Veitmilský náležel mezi nejnepatrnější a nejchudší panoše české, nikoli mezi pány, ačkoli dva kanovníci Benešové Krabicové z Veytmile již ve XIV století (mezi nimi starší, † 1375, 27. Jul. co letopisec český a stavitel chrámu sv. Víta) se proslavili; někteří rodu toho tehdáž

v městě Lipém měšťané byli, statkův nemajíce. Teprv za králův Jiřího i Vladislava Beneš z Veitmile, nejprv co purkrabí Karlšteinský, potom i co nejvyšší mincmistr království Českého, na slovo vzat jest i do stavu panského přijat, a umřel r. 1496. Oba jmenovaní králové potřebovali ho často v důležitých věcech zemských, i v poselstvích ku knížatům okolním; a jím teprv forma jmena Veitminar, t. j. Veitmüllner, předtím neslýchaná, v Čechách zobecněla. Spisovatel oné pověsti, klada svého »pana Vaytminara« takořka v čelo celé šlechty české za krále Václava, dokazuje tím, že o stavu a jmenu předkův pana Beneše z Veitmile ani té nejmenší známosti neměl. Mně ze souvěkých pamětí jmena několikera tisícův českých šlechticův i rytířův, jenž buďto zpupnými, buď lenními statky vládli, známá jsou: ale panoši z Veitmile mezi nimi jen co chudí držitelé několikera popluží a ourokův ve Slivně se vyskytují. A když pak vezmeme onomu sněmu Vilémovskému toho »pana Vaytminara:« co pak o něm zbude?

3. Celá pověst zakládá se na podkladě tom: »že království České za krále Václava bylo zavedeno,« t. j. že komorní statky koruny České na větším díle pánům a rytířům v zemi byly rozzastaveny, a to nejen za Václava samého, ale již i za předkův jeho, tedy jmenovitě za císaře Karla IV.; to ale není pravda, to jest holá lež. Však to nyní již každé dítě věděti může, že panování Karlovo, právě jako před ním Otakarovo, v historii české zvláště splacením čili ssutím všech komorních statkův koruny České se vyznačuje; a Karel, který ve svých zákonech (Majestas Carolina) byl na vzetí do zástavy statkův královských pokutu smrti uložiti chtěl, vzdaloval se jistě rozzastavování království svého, kteréhož ani nepotřeboval, an naopak, jakož vědomo jest, tolik cizích zemí a statkův ku koruně České přikoupil. Ale i za krále Václava zůstali statkové královští při králi a koruně, kromě málo několika hradův, jako Krakovce, Žlebův, Orlíka, Kostelce a j., kteréžto král svým některým milostníkům, Jírovi z Roztok, Sigmundovi Hulerovi, Štěpanovi z Opočna atd. sám v léno byl podal. Král Václav nepřestal nikdy (aspoň před svým jetím nikdy) vládnouti mocně veškerou korunou Českou, t. j. všemi statky královskými a komorními, vnitř i vně země České, aniž měl kdy příčinu stýskati sobě na chudobu, poklady hojné po otci svém zděḋiv, i sám jich r. 1419 po sobě opět zůstaviv. Kdež ale příčiny nebylo, jakýž tam mohl býti účinek?

4. Nebyl to spůsob za krále Václava obyčejný, svolávati sněmy do šírého podnebesí, alebrž do měst, a jmenovitě do Prahy; aniž

kdy ve stanech, ale v síních velikých sněmováno bývalo. Páni čeští, kteříž tehdáž nikdy bez znamenitého komonstva ani jen na projížďku nevycházeli, byliby k tak neobyčejnému sněmu vzali s sebou jistě každý hejno svých služebníkův jízdných, aniž by král, jakkoli mocný, byl směl jim činiti jakékoli násilí. Domysl spisovatele, vypravujícího, že by páni čeští jako ovce, na pouhý rozkaz královský, ze stanu do stanu byli se voditi a tam podškopovati dali, byl by směšný, kdyby nepocházel z přílišné nevědomosti a hlouposti. Kdyby král Václav na veřejném sněmu, bez panského soudu, kázal byl usmrtiti kohokoli ze sněmovníkův, toť již nejen přátelé a služebníci zabitého, ale celá země i všickni stavové byli by museli z práva proti němu povstati a pomáhati toho »litovati.« Když pak se nic takového nestalo, to důkazu dosti jest, že i žádné k tomu příčiny dáno nebylo.

5. V celé pověsti, tak jakž nahoře v originalu postavena jest, panuje vypravování neurčité, tudíž nedějinné, jen po všeobecných okolnostech postupující, nikdež času, místa, osob i statkův pojedinně se nedotýkající, ale maní a nejistě v jalových toliko nějakovostech tápající. Praví se zajisté ku př. »za krále Václava dobré paměti« — ale kdy, kterého léta, měsíce, a dne? — »páni sou všecko držali« — co jest to, »všecko?« zdali opravdu všecko, tedy i Prahu, Kutnou Horu, ostatní města královská, i Karlštein, i Křivoklát atd.? Proč se nevytýká zvláště a jmenovitě ani jeden ze statkův těch královských, které páni drželi? Potom, kteří to byli »páni,« kteří všecko drželi? kromě »pana Vaytminara,« kterého tehdáž ani nebylo, nejmenuje se žádný! — »Král poradil se o to s svou moudrou raddou:« i kdo to byl, který tak moudře (!) králi raditi uměl? — Rada v té věci byla snadná i sprostičká: jestliže král komu statky své zastavil, t. j. za půjčené sobě hotové peníze, aneb za vykonané služby na odměnu v jisté summě zapsal, toť, chtěl-li zase míti který takový statek, mohl jen dle jistiny zápisné zaplatiti summu zástavní, a statek byl mu vrácen bez odporu. Tato byla ve starých Čechách od jakživa praxis obyčejná. I nebyltě král Václav tak hloupý, aby ve věci tak patrné a sprosté byl jiného »zdravějšího« (!) naučení potřeboval nebo žádal. — Takovýmto spůsobem mohl bych i jiné nedověcnosti a nemotornosti ve vypravování onom stopovati: ale tuším že toho pro lepší Vaše přesvědčení, páni moji! ani nepotřebí. Jen toho dovolte mi ještě podotknouti, že slova ta: »kdyby nebylo našich věrných měst, že bychme nejednou neměli co jísti,« — také teprv na XVI století ukazují,

t. na rozepře po r. 1502 mezi stavem městským a stavy vyššími vzniklé; za krále Václava zajisté nebylo mezi městy a šlechtici českými ještě žádné opposice, ani zřetelné řevnivosti.

6. Spisovatel nepraví sice určitě, kolik pánů českých do »červeného stanu« vešlo: ale několik aspoň předních muselo by se ovšem počítati; tedy několik smrtí ve vyšší šlechtě české najednou. Já pak troufal bych si ještě dokázati, že nikdy za krále Václava větší počet čelných pánův českých v jednu dobu nezhynul. Známyť jsou, ze zachovaných posavad ouplně tehdejších desk dvorských, též ze knih Erectionum a Confirmationum, a posléze z tisícerých jiných listin, všecky hlavní osoby každého rodu tehdejší šlechty české: a nikdež, ovšem ani v r. 1389, od Pelcla jen z domysla i bez příčiny udaném, není té doby nalezti, kdeby jich více najednou bylo zemřelo.

7. Ve starých Čechách statkové všech na smrt odsouzených připadli na krále; ouřad královských desk dvorských uvazoval se v ně, jako ve všecky jiné odoumrtí. O sněmu Vilémovském musely by tedy ovšem v deskách dvorských aspoň následkem jakýmkoli, nějaké sledy se nacházeti; jelikož tam nejen hrady, města, vesnice i statky všecky, ale i každý dvůr poplužní, ba každý ourok sebe menší kterýkoli v celém království na krále kdy spadl, řádně zapsáni se nalezají. Ale já sem všecky kvaterny těchto desk z věku Václavova několikrát ouplně prošel, i nic tam podobného, ani což by jen opodál na sněm Vilémovský upamatovávalo, naleznouti nemohl. O všech jiných rozepřech, kdykoli král Václav s pány českými o statky činiti měl, ku př. o Pardubice a hrad Starou s panem Vilémem z Pardubic r. 1387—90, o hrad Žleby s pány z Vartenberka atd. zprávy dostatečné tam najíti jest; a král Václav při tom nikdež násilím, ale vždy jen řádem a právem zemským sobě počínal.

8. Konečný důkaz nepravdy sněmu Vilémovského také v tom hledati se musí, že ve všech porocích, důtkách a výčitkách, které králi Václavovi ještě za jeho živobytí často a hojně činěny byly, nikdež nic se nenachází, co by na onen »červený stan« vykládati se dalo. Vědomo jest, že volenci říšští, ssazujíce Václava r. 1400 s království římského, mezi jinými věcmi také známé usmrcení generálního vikára pražského, doktora Johánka r. 1393, jemu trpce vytýkali: jakž by byli zamlčeli skutek mnohem větší a hroznější, kdyby pod zástěrou práva, na sněmu veřejném, byl se ho dopustil? Mně pak podařilo se nalezti ve starém rukopise kapituly Pražské

dva souvěké spisy proti králi Václavovi, z nichž jeden popisuje příčiny jeho jímaní roku 1394 obšírně, druhý všecky nespůsoby, kterých král až do konce r. 1396, a snad až do r. 1400, se dopustil, jemu trpce dosti před oči předstírá. Tento má nápis: »Forma curialis super quibusdam evitandis per D. Regem, illis, quae videlicet statum et commodum regni videntur impedire;« *) a to místo ve spisu tom, dosavad vůbec ještě neznámém, kde všecka provinění krále Václava se vyčítají, uvedu zde ouplně:

»O culmen imperii! cur tam longo tempore verbis mellifluis in suspenso tenuistis imperium? cur tanto tempore tolerastis antipapam? cur tanto tempore fidem deviare permisistis catholicam, cum hujus facti fuistis causis rationabilibus judex et supremus arbiter constitutus? cur tantis fervoribus Iudaeorum amastis perfidiam, ipsos diligendo super fideles Christicolas, ipsos namque super prophetas Domini extollendo? cur Vestra Serenitas literatos Pragenses, collegii studentes et presbyteros, fuit Neronitate persecuta arctius, non ipsis Vestrae Serenitatis ostendendo basea? nam captivastis, alios decollastis, alios aqueis submersistis fluminibus,**) strigillis ut bestias strigillastis, alios percussistis baculis, nullum ipsis, ut praeclarissimus pater Vester, ostendens subsidium, sed cippis, vinculis, blasphemiisque singulis ipsos multotiens confudistis. Princeps illustrissime! quam fragilibus vestra sincera conscientia fuit dotata consiliis, cum singulas Pragenses ecclesias spoliare voluistis ornamentis et reliquiis! Timeo namque, Serenitatem Vestram ut Nabuchodonozor, propter excessus dictos superius, plagam dei non effugere, et propter instabilitatem Vestrae mentis. Regum praeclarissime, nate serenissimi patris Vestri Karoli! quam mala indutus fuistis rationis purpura, cum illustrem principem et dominum, D. Jodocum, marchionem Moraviae, et nobilem D. Bočkonem de Kunstat alias de Poděbrad, Vestro conductu Vestrorumque, captivastis turpiter,***) sigilli Majestatis Vestrae, literarumque Vestrarum, Vestrorumque verborum cancellastis credentiam. Regem namque haec non respiciunt« etc.

Pokračuje potom tentýž proti králi dále, proč vybírá z chudých lidí milostníky své i k ouřadům jim dopomáhá, čelnějších pánův českých nedbaje, — což, mimochodem říkaje, hlavní byla nespo-

*) MS. bibliothecae capituli Prag. G, XIX, fol. 120b.

**) Naráží se na Jana Nepomuckého neboli doktora Johánka.

***) Stalo se to r. 1396, na počátku měsíce Juni, na Karlšteině.

kojenosti týchže pánův i dvojího jímání krále Václavova příčina, nikoli pak zástavy statkův královských a vyvazení jich sněmem Vilémovským: — »Serenitas Vestra imaginative dignetur respicere: hos, quos Vobis novellos formastis dominos, de luto faecis erexistis et miseriae, Serenitatis Vestrae formastis in praejudicium; si namque Vestra Serenitatis ipsorum consilio utetur diutius, imperio, corpore et regno privari poteritis.« — Viděti tu jest, že spisovateli nebylo na mysli, zatajiti jakýkoli přestupek Václavův; i jakž by byl zamlčel o krvi u Vilémova vylité, kdyby krev ta na pouhé bájce se nezakládala.

9. Těm a takovým kritikům, kteří na to spoléhají, že každá historická bájka vždy nějakou příčinu a nějaký základ míti musí, — partem aliquam veri fabula semper habet, — posloužiti mohu něčím, co snad upokojí svědomí jejich. O bratru totiž krále Václavovu, Sigmundovi, králi uherském, jenž potom císařem římským se stal, vypravuje se v historii uherské cosi sněmu Vilémovskému poněkud podobného. Aeneas Sylvius mluví o tom tato slova: »Exinde cum de conspiratoribus instructus esset (Sigismundus), exiens in campos, barones omnes adesse jussit, vocansque singulos ad tentorium suum seorsum, triginta ex majoribus unum post alium capite truncavit, occidissetque plures, nisi sanguis fluens occisionis indicium extra tentorium fecisset; quo admoniti alii, ire noluerunt, quamvis vocati.« *) Zůstavuji zkoumání pravdy neb nepravdy zprávy této dějezpytcům uherským, kteříž rozsoudí, máli ona rozumína býti o zničení skrze Sigmunda fakce Horvátské roku 1390—92, o kterémž Thurócz a jiní jináče píší. Mně dosti bylo dokázati, že skutek takový o krále Václavovu bratru někdy vypravován byl, a ukázati tudíž na pramen, ze kteréhož, nedoslyšením aneb nedorozuměním, bájka o sněmu Vilémovském vyprýštiti se mohla. Podobnost zajisté obou dějův jest příliš rázná, nežli aby pouze náhodna býti měla.

Doufám již nyní, že žádný z Vás, páni! na mysli své nebude odporovati déle průpovědi mé, že domnělý ten sněm Vilémovský nic není, než pouhá smyšlénka. Jáť alespoň nabyl sem o tom přesvědčení dokonalého; a kdoby je vyvraceti chtěl, musel by nejen důvody mé zlehčiti, ale ku podpoře domnění svého, jelikož jedenkaždý děj v pásmě mnoha jiných se zaplétá, vyvesti i nové stránky

---

*) Viz »Aeneae Sylvii vita Sigismundi imperatoris,« v mém spisu »Italienische Reise« r. 1837, na str. 109.

dějin onoho věku na světlo, které se známými dosavad se nesrovnávají. Toho pak, pokud má vědomost stačí, dovesti naprosto nelze. Neníť mi nikoli činiti o bezouhonnost charakteru Václavova: ale jest mi činiti o pravdu a nestrannost v historii, a nechci uvalovati na velikého, ni na malého, více porokův, nežli spravedlivost káže. Mrtví zajisté, souzeni jsouce námi, hájiti již sebe sami nemohou. A protož, chceme-li o nich pravdě, hleďmež si jí sami.

Kdyby nám chvíle postačovala, chtěl bych Vám, páni také na to důkazy vésti, že připomínané od Hájka k r. 1391 stětí na rozkaz Václavův dvou pánův českých na Vyšehradě, Hrozka totiž ze Čbánu a Jiroše ze Hradiště, náleží také mezi smyšlenky, a že i sama tato jmena obou mužův smyšlena jsou: ale musím toho, bude-li potřebí, poodložiti k jinému již času a místu.

K závěrce dnešního rozjímání dovolte mi jen ještě přečísti Vám zprávu, která na deskách vazby rukopisu Brazidynova písmem souvěkým (totiž první polovice XVII století) psána jest v tato slova:

»Léta 1394 král Václav český, když z nabádání Sigmunda, krále uherského, a Jošta, markrabí moravského, bratří jeho, od pánův českých jat a ve Vídni do vězení dán byl, ten týden po Svátosti, v tom vězení zůstávaje toto složil a za píseň svou smutnou užíval:«

»In aliena provincia
Conturbat me tristitia,
Evacuavit laetitia.
Ex patria sum expulsus,
Moraviâ sum detrusus,
Factus sum sicut rusticus,
Conturbat me vilissimus!
Si miles essem, equitassem,
Si latro essem, spoliassem:
Non sum miles, neque latro,
Sed sum unus pauper žiako.
Ungarones sunt barones!
Non barones, sed latrones,
Cujus Satan erit comes
Et demerdat eos omnes!«

Již Pelcel v životopisu krále Václava (II., 471) připisuje verše tyto ne králi Václavovi, ale markrabí Prokopovi Moravskému na r. 1402; a to právem. Václav zajisté, nikdy Moravou nevládnuv, slov »Moraviâ sum detrusus« o sobě užívati nemohl; aniž kdy příčinu měl, stěžovati sobě na Uhry a národ uherský vůbec, kteří mu

ničím neublížili. Naproti tomu Prokop markrabě i skutečně »Moraviâ detrusus,« i od lidí krále Sigmundových, tedy od Uhrův, pod gleitem oukladně jat byl, a potom v Čechách, ve Vídni, až i v Prešpurku, tvrdě vězen. I o tomto markrabí však ve posavadní historii mnoho nesouhlasných zpráv se udává, kterýchžto kritického rozhodnutí od Moravských dějezpytcův očekávati sluší.

## 24. Předchůdcové husitství v Čechách.

Čteno v posezení sekcí historické Král. České Společnosti Nauk dne 20. Oct. 1842.

(*Radhost, II, str. 297—356*).

Předmluva (z r. 1842.)

Obírávaje se, ku potřebě historického díla svého, v rozličných bibliothekách i archivech, jak domácích, tak i cizích, se všelikými písemnostmi nám po dávných předcích našich pozůstalými, mívám častou příležitost oznámiti se se jmeny a spisy mužův nejedněch, o kterýchž dosavadní prameny literarní historie české, zvláště co do spisovatelův latině psavších, buď ovšem mlčí, buď jen velmi nedokonalé zprávy podávají. Od několika let počal sem zapisovati sobě nová takováto jmena i zprávy jen ku potřebě své vlastní; až po rozmnožení zápiskův zdálo se, žeby ony také jiným krajanům, dějin vlasti naší milovným, vhod a vděk býti mohly. Přičinil sem se tedy o sestavování jich, a umíniv vydávati je po svazcích na světlo, počínám obšírnějšími články o tak nazvaných předchůdcích Husových, o kterýchž ač téměř ve každé církevní historii řeč bývá, předce dosavad ještě málo vůbec se vědělo. Oumysl můj není a nebude podávati ukončené články samy v sobě, alebrž jen materialie a jakoby návěští pro budoucího zpytatele; protož v nich ne tak ouplnosti, jako raději důkladnosti a správnosti šetřiti se bude ꝛc.

Dodatek z r. 1871. Spis tento, určený pro akta Král. české Společnosti nauk, podán byl c. k. censuře r. 1843, ale vrácen spisovateli bez potřebného tehdáž povolení k tisku. Když o dvě léta později chvalně známý dr. J. P. Jordan poznal jej u mne, žádal mne o povolení, vydati jej v cizině pod svým jmenem v německém překladu, čehož já, prohlédaje ku prospěchu nauky, odepříti ani nechtěl, ani nemohl sem. Takž vyšel již r. 1846 v Lipsku pod nápisem: »Die Vorläufer des Husitenthums in Böhmen« str. 87 in 8. Chtěl sem byl po svazcích pokračovati v díle takovém pod titulem »Učení Čechové a Moravané XIV a XV století«: ale nehoda ta odjala mi všelikou další k tomu chut.

### *A)* Kunrat z Waldhausen.

(Kv. od r. 1349 — † 1369, 8. Dec.)

Ačkoli spisovatel tento nebyl rodem Čech ani Moravan, předce slušně se připomíná v řadě spisovatelův českých XIV století. Nejen zajisté dlouhým v Čechách přebýváním a vedením ouřadu kazatelského v Praze, kdežto i umřel a pochován jest, ale i tím se znárodnil v Čechách, že v duchu císaře Karla IV i arcibiskupa Arnošta z Pardubic, on s Miličem Kroměřížským první byl mezi těmi kazateli českými, kteří o napravení mravů celého křesťanstva, zvláště ale duchovenstva, horlivě se zasadivše, za to již nejen za živa ode mnohých nepřátel pronásledováni, ale i po smrti své za předchůdce hlavního reformatora českého, M. Jana z Husince, považováni a pokládáni byli. V tom ohledu muž tento v historii církevní vůbec důležité zaujímá místo. Psali o něm nejen nejstarší naši dějepisci církve, Bílejovský, Žalanský, Theobald, Stranský a jiní, ale i němečtí všickni, počna od Matěje Frankovice (Flacia Illyrika † 1575) až do nejnovějšího Gieselera i Wessenberga. A předce není téměř neznámější osoby v celé posavadní historii naší nad tohoto kněze Kunrata. I samo jmeno jeho mylně se udává: všude zajisté sluje »Conradus de Štěkna« aneb »Conradus ab Austria,« což prý (dle Balbinovy »Boh. docta« i jiných) jedno a též jest.

Není pochyby, že mylné domnění to založeno jest na chybném výkladu slov následujících, kterými někdy mistr Ondřej z Brodu Českého stíhal mistra Jana Husa: »Dicitis de criminibus clericorum: sed de erroribus ex libris Wiklef, quos protegitis, nullam mentionem facitis. Ego pauper homuncio dico, si non esset causa alia, praeterquam hoc, quod praedicatis contra clericos, nullus vos, ut aestimo, excomunicaret. Nam et antiquis temporibus Milicius, Conradus, Sczekna et alii quam plurimi contra clericos praedicaverunt, nullus tamen propter hoc excomunicationis fuit sententiae subditus.« Tato slova již r. 1549 Jan Dobnek, příjmím Cochlaeus, ve své »Historia Hussitarum« (lib. I pag. 42) vytisknouti dal; a Veleslavína ve svém »Kalendáři historickém« na den 9. Mart. i Žalanský v životopisu m. Jana Husa již je tak vykládali, jakoby »Kunrat Štěkna« byl jedna osoba. Na to Bohuslav Balbin ve své »Epitome« (str. 407) zakládal hned další domysl, pravě: »Conradus ab Austria, a longa, ut reor, in Austria et Viennensi academia commoratione dictus est, cum alioqui patrio cognomine de Štěkna diceretur, ut habet Žalanskius.« Po něm toto domnění zachovalo se až podnes ve

všech spisech historických: ale, co nedůvodné a chybné, vyvráceno býti musí.

Hlavní a tak říkaje klassický pramen, ze kterého pravá známost o muži tom čerpati se musí, jest podaná o něm od souvěkého Beneše Krabice z Veitmile zpráva následující: »Anno 1369, in festo Conceptionis beatae virginis Mariae, mortuus est egregius praedicator, frater Conradus, canonicus regularis, rector ecclesiae S. Mariae ante Laetam curiam in civitate Pragensi, et ibidem in cimiterio sepultus. Hic cum esset natione de Austria, vir magnae literaturae et majoris eloquentiae, veniens Boemiam, vidensque homines nimiae voluptati deditos, et in multis, ut supra meminimus, excedere metas suas. praedicatione sancta sua correxit mores hominum patriae nostrae, ita ut multi, obmissis vanitatibus seculi, sedula mente deo servirent. Inter multa alia bona, quae hic vir fecit, unum magnum et memoria dignum fecit, ut mulieres civitatis Pragensis, quae ante haec tempora magna et multum superba pepla, nec non vestes superbissimis modis exquisitas deferebant, illa et illas deponerent, et satis humili habitu omnibus diebus hujus praedicatoris et doctoris eximii uterentur. Hic etiam praedicabat intrepide contra usurarios et alios malae fidei possessores, et specialiter contra religiosas personas utriusque sexus, quae per simoniacam pravitatem fuerant ad ordines receptae. Unde cum multae hujusmodi personae, hac sancta praedicatione compunctae, dispensationem a sede apostolica peterent, et ulterius suos pueros alii ad ordines cum pacto tradere detrectarent, insurrexerunt omnes fratres ordinum mendicantium contra hunc, et plurima convicia eidem intulerunt. At ille, cum esset vir perfectae caritatis, omnia aequo animo sustinuit pro domino, et in bona confessione migravit ad Christum. Requiescat in pace. Amen!« (Scriptores rer. Bohem. tom. II, pag. 403 sq.)

Ze svědectví toho bezodporně vysvítá, že tento r. 1369 zemřelý kazatel u Teyna nebyl Čech, ale Rakušan; a příjmí jeho české »ze Štěkna« stává se tudíž tím podezřelejším, ano se mu ho nedává od souvěkého spisovatele. Ovšem pak omyl ve spojování jmen »Konrad« a »ze Štěkna« tím patrnější bude, když dokážeme, že M. Štěkna, čili Jan ze Štěkna, kterého M. Ondřej z Brodu v hořejší zprávě mínil, živ byl ještě na počátku XV století. Všecka ale pochybnost o pravém jmenu Kunratovu zapuzuje se následující zprávou od mistra pařížského Matěje z Janova, kterouž ve svém spisu Regulae veteris et novi testamenti klade: »Quantum ad praesentem inquisitionem attinet, alius Helias, id est vir abundans spiritu

Heliae, requiratur, qui diutinum rupit silentium de adventu Christi ultimo et Antichristi; et si vultis accipere, quantum notitia gestorum mihi asserendum inducit, ipse est Milicius, venerabilis presbyter et praedicator, potens in opere et in sermone, cujus verbum tamquam facula ardebat; et similiter Conradus Volthausar, homo utique religiosus et devotus; qui dictis suis et scriptis principales metropoles sanctae ecclesiae repleverant, utpote Romam et Avinionem, ubi papa, et Bohemiam atque Pragam, ubi residet*) imperator; et unus ipsorum, scilicet Conradus, in Praga occubuit, ubi caesar, alter Avinione est mortuus, ubi papa. Et ambo in extremis articulis pro Christi Jesu veritate et justitia in medio tribulationis pessimae occubuerunt.« (MS. Českého Museum No 289, fol. 199.a) Konečně i on sám jmenoval se »Ego Conradus in Valdhausen, professus ordinis Sancti Augustini canonicorum regularium et Litoměřic Pragensis diocesis plebanus,« v apologii své proti Dominikánům, o které hned šířeji promluvíme; i v jednom z rukopisův postilly jeho, (v Českém Museum MS. No 283) roku 1386 od kněze Václava z Jemnic udáno jmeno jeho takto: »Explicit aestivalis pars postillarum super evangelia dominicalia, edita per dominum Chunradum de Valthusa, plebanum in ecclesia beatae virginis in Laeta Curia in civitate Pragensi« etc.

Viděti tedy, že rodem byl z Valthúsy, čili z Valdhausen v Rakousích, a že vstoupil do řádu kanovníkův řeholy sv. Augustina. Na kněžství posvěcen byl r. 1349, a následujícího léta některý čas v Římě se zdržoval. Potom v Rakousích, vlasti své, na několika místech, nejvíce ale ve Vídni, jak učením, tak i kázaním lidu obecnému se zanášel. Pro učenost a výmluvnost svou na slovo vzat byv, pozván jest od císaře Karla IV., prostředkováním pánův z Rosenberka, do Čech, a propůjčeno mu tu, s povolením arcibiskupa Arnošta z Pardubic, užívání fary litoměřické. Léto povolání jeho do Čech s jistotou určiti se nedá; zdá se však býti druhá polovice r. 1360 aneb 1362. Praví zajisté Kunrat sám o sobě: Item quod dicunt, me possidere proprium, similiter est falsum, quia proprium non habeo, sed rerum ecclesiae meae usum; cujus mihi praesentationem D. Imperator, licet numquam me viderit, quia tempore meae praedicationis primi anni in Praga non fuerat, ad partes Austriae me inscio per dominum de Ronsberg (sic) misit, a nullo hominum ad hoc persuasus.« Příchod tedy jeho do Čech padá do

*) MS. na místě »residet« klade »ecclesie« proti smyslu.

takové doby, když Karel IV. dlouhý čas kromě Čech se zdržoval, jako ku př. od počátku měsíce srpna r. 1360 do polovice máje r. 1361, aneb od října 1362 do máje 1363. Časté zajisté připomínání ve spisu jeho r. 1364 psaném, že jest příchozí v Čechách (advena,) i že brzy opět do Vídně vrátiti se má, nedá mysliti, že by již od dávna před tím byl zde přebýval.

Litoměřickým jsa farářem, Kunrat nicméně více v Praze nežli v Litoměřicích se zdržoval, a tu nejprvé u sv. Havla, ne v kostele, ale na náměstí kázával, protože veliký počet posluchačův jeho do kostela směstnati se nemohl (»quasi per annum continuum praedicavi juxta ecclesiam S. Galli in foro coram omni populo, quia in ecclesia, licet magna, locum habere non potui«). Teprv po r. 1364 dostal se na přední faru městskou v Praze, kteráž jest kostela Teynského ve Starém městě, kdežto i r. 1369 dne 8. Dec. smrtí sešel. Z toho viděti, že kazatelem byl v lidu velice váženým a oblíbeným, an neobyčejnou výmluvností i přísností všecky věku svého nemravy, hříchy a nešlechetnosti odkrýval i stíhal, (»quasi in omnibus sermonibus argui superbiam Pragensium, avaritiam et luxuriam,«) lid ku pokání napomínaje a ku pravé pobožnosti navodě. Neobyčejné účinky nábožného snažení svého sám některé vypravuje v apologii své slovy následujícími: »Civitas Pragensis de cetero et semper eo minori periculo animarum subjacebit: tum quia multis simoniacis virginibus, alias in aeternum eorum fratrum taciturnitate perituris, succurretur, pro quarum dispensatione ad curiam Romanam est jam missum, et de cetero cavebitur, ne tantae vorago turpitudinis a quoquam homine simplice, sicut prius multis annis factum est, miserabiliter ac lethaliter incidatur; tum quia multi pseudoprophetae, visis scripturarum testimoniis, si qui venerint de cetero, vel si aliqui jam venerunt, quamvis induti vestibus ovium i. e. religiosorum verborum planicies (sic), a fructibus suis, ne redemptas Christi oviculas tamquam lupi rapaces crudelius devorent, evidentius cognoscentur; tum quia multae superbae mulieres, audito suae superbiae periculo, a praedictis fratribus numquam, ut fieri debuit, detecto, a tanti diabolici peccati fastigio ad humilitatis ima descenderunt; tum quia plures usurarii a malitiis suis resipiscere certa scientia se velle dinoscuntur« etc. Dotýká také zvláště jednoho znamenitého lichváře, jenž návodem jeho všem, kterým kdy uškodil, náhradu slušnou učinil; a líčí obrácení se na cestu ctnosti Hanka Payera, jinocha ostrovtipností a prostopášností svou známého, (»procus mulierum, de numero eorum, qui in Praga dicuntur hel-

lenprecht, et nobiscum in Austria dicuntur gamerati,«) jenž měštkám pražským dotíravým svým dvořením a milkováním ani v kostele někdy pokoje byl nedával, potom ale »fuit conversus cum multis aliis complicibus suis ejusdem vanitatis, quod valde devote met sedebat in quadragesima ad sermonem, quamvis adhuc alias sit homo mundi, et mulierum, alias tamen quam prius, servitor« etc. Kázaní svá k lidu všecka konal Konrad jazykem německým (»ille publicus notarius, — cum examinaretur, fuit inventus purus Bohemus, et ego praedicaveram teutunice; et scripserat tantum ea, quae captiosi fratres suggesserant sibi«).

Hojným návštěvováním kázaní Kunratových osaměli a zpustli kostelové mnichův žebravých v Praze, ačkoli tito ničeho neopouštěli, coby k nim lid vábiti mohlo. (»Populi multitudo, ipsis (fratribus) cum suis blandis sermonibus derelictis, me statim cum in Pragam venissem, etiam plurimum corripientem, — est usque hodie secuta.«) Tím již řeholy tyto hned proti výtečnému kazateli nemálo popuzeny jsou; ovšem pak ještě více, když r. 1363, v druhou neděli adventní (10. Dec.), na text o falešných prorocích, mnichy ty samé ze mnohých neřádův a nespůsobův, a zvláště ze simonie, viniti a stíhati počal. Vypravuje o tom sám ve své apologii takto: »Cum maximam fieri animarum stragem pravitate simoniaca in civitate Pragensi non ignorarem, contra ejusdem haereticae pravitatis fautores ferventius exacui stimulum verbi dei, domino archiepiscopo prius id ipsum significato (sic), quod talibus, ne fierent, remedium adhiberet opportunum. Qui respondit, quod monasteria monialium fere omnia essent ab ejus cura in civitate Pragensi exempta, sed sub alis fratrum ordinum mendicantium, ut communiter, essent. Cum igitur arcum verbi dei fortius, non contra eosdem, sed in genere contra fautores et fotores talis pravitatis intenderem, videntes se praedicti ordines, scilicet Minores, Praedicatores, Augustinenses et Carmelitae, ab omnibus auditoribus suis derelictos, abeuntes nierunt consilia, quae utique veritate numquam potuerunt stabilire. — Cum tamen caput hujus negotii esset magister generalis ordinis Praedicatorum, pro tunc in Praga constitutus, et apostolicae sedis, ut dicebatur, legatus, — virtute meae doctrinae — duo magni hostes sibi mutuo fuerunt reconciliati, — qui, ut ab omnibus in Praga dicitur communiter, numquam se prius dilexerant alterutrum, imo stupende pro cadaveribus humanorum corporum, tamquam famelici volucres, saepe certaverant, ad hoc inductus, ut reor, cum ipse esset purus Gallicus, et informatos duos articulos infrascriptos

confinxerunt et conscripserunt, — et eosdem contra me d. archiepiscopo per modum denuntiationis, nulla tamen ammonitione canonica praemissa, praesente quodam alio legato, et pluribus aliis honestis et literatis viris praesentibus, et etiam me praesente, in scripto dederunt. Quibus superabundanti, quia tali denuntiationi respondere non debui, infra triduum scriptis eorumdem falsitatem detegentibus ita respondi, ut usque hodie non viderim unius articuli responsionem a praedictis fratribus informatam. Sed cum d. archiepiscopus sub manu publica et suo sub sigillo scripsisset, ad ostia monasteriorum omnium Mendicantium jubens easdem literas affigi, ut quicunque esset, qui aliquid haberet querelae super me et doctrinam contra meam, tali die in curia sua archiepiscopali hora tertiarum compareret, quo termino venientes, publice profitebantur, quod nihil eorum, quae scripserunt, possent contra me protestari, sicut canunt instrumenta publica super his confecta. Et quia ego postea, convocato totius civitatis populo, eo die, quo Magister Albertus cum d. duce Austriae venit in Pragam, (to bylo r. 1364, na počátku máje,) promisi me publice articulos praefatos — pronuntiaturum, — ipsi statim procuraverunt, quod fui patenti prece rogatus, ut talia obmitterem ista vice, timentes a populo amplius odiri, a quo, sua exigente hujusmodi meae indebitae vexationis culpa, diliguntur sicut lupi. Quam tamen manifestationem feci secunda feria in Pentecoste (1364, 13. Mai), intimans et demandans ipsis omnibus fratribus die Pentecostes de vespere, si vellent venire ad audiendum me articulos pronuntiaturum, praesentibus multis viris honestis et literatis, nec non publicis tabellionibus, per me ad hoc rogatis, qui omnes mihi testes sunt eorum falsitatis.«

Žaloby, kteréž Dominikáni proti Kunratovi před arcibiskupem Arnoštem z Pardubic vedli, sepsány sou v 18 článcích; k nim Augustiniani přidali ještě 6 jiných článkův. Čtou se v rukopisu souvěkém Českého Museum (No 285, in fol.), kdežto hned po nich i Apologie Kunratova postavena jest, kterouž l. 1364 v měsíci máji, u přítomnosti Rudolfa vévody rakouského, pro Rakušany sepsal, aby lživým pověstem o něm roztrušovaným nevěřili. »Haec, dilectissimi compatriotae mei, praesertim in Vienna et per totam Austriam constituti, responsa praefatis fratribus, me absentem defamantibus prisco suo more, — objicere ubilibet non timeatis, quae valde cursorie manu propria eo tempore, quo dominus noster dux Austriae moram traxit in Praga, paucis diebus conscripsi, mira satis necessitate ad hoc faciendum ductus. Quia cum per praefatum do-

minum ducem essem adhortatus, ut ad Austriam redirem, secum in Vienna mansurus, meque pro ista vice hoc facere non posse, quia per d. imperatorem essem beneficiatus, respondissem, et quaestio fuisset de qualitate litis inter me et mendicantes versatae, et dixissem, quod omnes articulos contra me per ipsos invidiose conscriptos apertis rationibus ostendissem esse aut falsos, aut pondere nullos: continue subjunxit, se in Vienna — audivisse, quod unus articulorum caneret, me dixisse, »priusquam homo filiam suam simoniacae traderet religioni, eligibilius eam esset meretricem fieri;« respondi, me non sic dixisse, sed sicut supra articulo primo respondi. Haec est igitur necessitas, quod hoc ex nunc scripsi vobis, ne per tales falsas subnixus (?) infamias praedictorum fratrum praedicatio mea et sermo meus, quem a primitate mei utinam deo grati sacerdotii, sicut scitis, in die primo celebrationis meae incipiens, jam per quindecim annos laboriose coram ducibus Austriae omnique populo, nullo palam contradicente, continuavi, in scandalum et jacturam versus, intento fine in cordibus auditorum frustretur, — promittens vobis, quod vita dei dono comite breviter personaliter ad vos veniam, — et tunc non solum mea scripta, verum, ut dicunt, suam bestiam audient mei infamatores, sua verba non solum in Praga, sed etiam in Vienna malis suis gratibus resonantem, turpius quam Aeschinus (sic) a Demosthene latiusque victi et vincendi invincibili Christi veritate.«

Dotýkají se pak žaloby proti Kunratovi podané ne tak článkův víry, jako raději kázně církevní a osobního jeho v ní se chování. Tak žalovali Augustiniani na něho, že prý »primo dixit, quod status religiosorum mendicantium non esset salubris; secundo dixit, ideo plures in Romana curia fratres Minores fuisse crematos, qui praedicassent Christum mendicasse; tertio false impegit in dictos fratres S. Augustini maculam simoniacae pravitatis, et dixit se hoc probaturum; quarto suasit quibusdam fratribus dicti ordinis, quod apostatarent; quinto per suas praedicationes omnibus modis, quibus valet, derumpit pacem Christi filiis commendatam, unde videtur missus non per Christum, sicut multa dicta Christi contestantur; sexto videtur, quod evidens ratio convincat, ipsum fuisse apostatam ordinis regularium, si non alterius ordinis sit apostata; nam contra votum et regulam S. Augustini acceptavit curam suo monasterio non incorporatam, et nulla interveniente dispensatione legitima, sequestratum a sua communitate proprium possidet.« Na poslední článek vedl Kunrat odpor ten, že s přivolením probošta i konventu

svého, i po zvláštní od arcibiskupa Arnošta obdržené dispensací, na fary v Čechách dosazen byl, k žádosti císařově i pánův z Rosenberka etc. (Viz nahoře.) Ostatní žaloby ještě nevážnější byly: 1. incepit primo de simonia, dicens, qui dant vel recipiunt (ad monasteria) filios vel filias cum pecunia, sunt aeternaliter damnati; 2. dixit, quod nullus esset in civitate Pragensi, qui praedicaret omnem veritatem; quidam essent in collegiis monachorum, qui nescirent dicere, quia non studuerunt, quidam scirent, sed non dicerent, quidam non praesumerent, et esset ratio, quia timerent perdere suas plenas strumas, quas ex taciturnitate habent; 3. item dixit, quod jam non invenirentur ita reverendi antiqui viri in ordinibus, sicut prius, quia jam essent nimis crapulosi; 4. item dixit, vos non vultis dare pauperibus et datis monachis, qui sunt fortes et plus habent, quam habere debent etc.; 5. dixit in die Barbarae, quod truffa esset currere ad caput S. Barbarae, quia esset in Prussia et non in Praga; 6. dixit, quod monachi sunt fatui ex eo, quod quia habent unum sanctum, qui instituit eorum ordinem, se sanctos reputant etc.; 12. querimoniam fecit, quod fratres fuissent missi ad ipsum occidendum etc. etc.

Pravda jest, že Kunrat nehleděl mnichův žebravých nikdež ušetřiti, ale s velikým důrazem, ba snad i s náruživostí nastupoval na odchýlení se života jejich ode starodávních svatých řehol svých. Pravil zajisté, že kdyby první zakladatelé řehol těch opět na svět přišli, a ve původním svém duchu starou kázeň mezi nimi obnoviti chtěli, učedlníci jejich nejen že by jich více nepoznali, ale jistě že by prý je ukamenovali; tak již na místě dobrovolné chudoby, pokory a lásky křesťanské, že nenasytné lakomství, pýcha i sobectví jimi prý dýše a vládne. Vůbec, má-li Kunrat mezi předchůdci Husovými státi, vždy předce vyznati se musí, že on učení církevního nikde scestně se nedotýkal, ale že celé horlení a snažení jeho směřovalo jen ku polepšení mravův, ve smyslu a v duchu církve starodávním.

Mezi spisy od něho nám pozůstalými jmenovati se musí především Postilla jeho, k žádosti a ku potřebě studujících na universitě Pražské latině sepsaná, dílo veliké, jež ve dvou foliantech, pod názvem »Postilla studentium universitatis Pragensis« ve starých bibliothekách našich (ku př. v universitní, kapitulní a musejní) hojně dosti se nachází. Počíná v tato slova:

»Postillam studentium sanctae Pragensis universitatis ut supra evangelia dominicalia, quae leguntur per anni circulum, per talem

modum, quo ipsam ad populum proprio declamavi gutture, conscribere vellem, et quae voce transeunte et ipsis coram positis praedicando deprompseram, scripturae mancipare remanenti, creberrimis ac instantivis precibus rogitatus, atque promittentium se plurimum per hanc ad praedicandum verbum dei cum effectu suo tempore animandos, ipsorum piis vocibus refragari nequiens, hoc ipsum, sicut rogabar, opus ad laudem dei ut potui perfeci« etc.

Druhé neveliké dílo jeho jsou: »Prothemata sermonum domini Conradi«, začínající těmito slovy: »Homini in peccato existenti angeli tria servitia faciunt« etc. a končící: . . . »et propter crapulam multi perierunt.« Čte se v rkp. kapituly pražské E, 19, z věku XIV ve fol.

Třetí nám známý spis jest nahoře dotčená Apologie proti žalobám mnichův žebravých, jenž počíná takto: »Haec sunt, quae praedicavit Conradus, praedicator S. Galli, in ecclesia et in foro publice contra religiosos Minorum, et specialiter mendicantium, in verecundiam et destructionem coram omni populo; incipiens a tempore, quo venit post pascha, cessare non curavit ab his usque in hodiernum diem« etc. Konec její zní takto: . . »visitare pupillos et viduas in eorum tribulatione per fraternam compassionem, et ab hoc seculo se custodire immaculatum.« Nachází se v rkp. Českého Museum No 285, papírovém ve folio, ve XIV století psaném, na listech 1—13, po čemž ještě následuje troje psaní Kunratovo: 1. k Rakušanům (bez datum, ale r. 1364 v máji vyšlé); 2. Magistro ordinis Praedicatorum et fratribus suis ex parte Conradi, ad S. Gallum praedicatoris, dd. v Praze, 3. Januar. 1364; a 3. k nejmenovanému mnichovi žebravému psaní apologetické dd. v Praze, 13. Febr. 1364.

Bohuslav Balbin ve své Epitome rerum Bohemicarum, na stránce 406—7, vypravuje: »Vidi quoddam Conradi volumen manuscriptum grande, cui titulus »Accusationes Mendicantium,« idque inter libros sacrarii Krumloviensis reperi, Conrado adhuc vivente Pragae anno 1364 descriptum, in quo et accusat mendicantes religiosos, et eorum responsiones ad sua objecta iterato refellit; non licuit per tempus tam grande volumen evolvere.« Není pochyby, že spis tento veliký od předcházející Apologie rozdílný jest. Nachází-li se ještě v Krumlově, není mně známo.

## *B)* Milič z Kroměříže.

(Kv. od r. 1350 — † 1374, 29. Jun.)

Ještě větší, nežli Kunrat, jmeno a zásluhy získal sobě, ale také spolu větší protivenství snášeti musel jiný toho věku kněz a kazatel v Praze, Milič z Kroměříže. O životu jeho podány nám zprávy dosti hojné ode dvou souvěkých jeho ctitelův a učedlníkův, z nichžto první spis již od Bohuslava Balbina (ve čtvrté knize jeho »Miscellanea,« částce druhé, str. 44—64) tiskem oznámen jest, druhý pak nachází se ve knihách M. Matěje z Janova (viz níže). V pozdějších časích Flacius Illyricus ve známém díle, Berghauer ve knize »Protomartyr poenit.« (I, 91 sl.) a Voigt ve svých »Acta literaria Bohemiae et Moraviae« (I, 216 sl.) nad jiné pilněji o něm zkoumali a psali.

Že v Kroměříži na Moravě z nebohatých rodičův stavu městského se zrodil, to vysvědčuje první životopisec jeho výslovně; domnění některých spisovatelův, že by z rodu pánův českých z Miličína pocházel, spoléhá pouze na nerozumném výkladu jmena jeho »Milič«, kteréžto bylo jeho křestné a osobní, nikoli rodné jmeno; takéť v žádném souvěkém spisu nedá se nalezti, že by se kdy byl »Janem« Miličem jmenoval, jakž jej novější spisovatelé vesměs nazývají. O jeho mladém věku, a kde literním naukám se oddal, nic ovšem se neví; jen z té okolnosti, že teprv ve věku dospělém přiučil se jazyku německému, zavírati lze, že vzdělání svého nenabyl v Němcích, ale buďto ve Vlaších, buď ve vlasti své. K veřejné činnosti dospěl již r. 1350; ač nevíme, kde a v jakém ouřadě.

Co kněz dostal se ke dvoru nejprv tuším markrabě Jana Moravského, potom císaře Karla IV., za písaře čili za sekretáře; r. 1360 - 62 již počítán byl mezi předními ouředníky kanceláře císařské, a byl na podzim léta 1360, i s jara 1362, s císařem Karlem v Říši, jmenovitě v Normberce; podpisy zajisté jeho čtou se ve mnohých listinách, té doby z císařské kanceláře vyšlých. Takéť již tehdáž byl kanovníkem u sv. Víta na hradě Pražském i archidiakonem; kdy se jím stal, neví se. Posléze zastával ouřad sakristy tamtéž (ne sakristána) až do podzimku léta 1363,*) kdež konečně všecky čestné i výnosné ouřady a důstojenství opustil, chtěje v chudobě a v pokoře následovati Krista.

*) Ještě 1363 dne 21. Aug. co sakrista pražský a pán na Tmani se připomíná ve knihách Confirmationum; 23. Dec. 1363 již po něm stal se Bušek sakristou. Viz Berghauer, »Protomartyr poenit.« I, 95.

Velice nerad ztratil jeho výtečný duchem i ctností arcibiskup Arnošt z Pardubic, jenž muže tak vzorné pobožnosti, jakový byl Milič, ku pomoci své míti chtěl. I dle našeho soudu pravdivá sou slova, kteráž k němu pravil, u sebe podržeti jeho chtěje: »Domine Milici! quid melius potestis facere, quam ut pauperi archiepiscopo sibi gregem commissum pascere juvare velitis?« On však jináče o tom smýšleje, aniž na prvních místech sedati chtěje, odpověděl, že chce zkusiti sebe, zdaližby kázaním slova božího lidu prospěšen býti mohl; i odešel nejprv do Horšova Teyna, a tam půl léta v častém k lidu kázaní cvičil se. Však když mu tamější byt, zvláště ve krásné zahradě farářově, líbiti se počal, poznav on i v takové lahodě pokušení světa tohoto, umínil navrátiti se do Prahy, a tu nejprv u sv. Mikuláše na Malé straně, potom u sv. Jiljí na Starém městě kázati počal.

Z počátku měl prý jen málo posluchačův, a i z těch někteří »propter incongruentiam vulgaris sermonis« jemu se posmívali. Pomalu ale množil se počet jejich, a slova jeho přísná i pronikavá proti pýše a lakomství, jakožto kořenu všeho zlého, roznášela se po městě. Posléze žádost, slyšeti jeho, tak se rozmohla, že někdy za jednoho dne troje, až jednou i patero kázaní na všelikých místech míti musel. Obdivovali se duchu jeho bystrému a plodnému nejen sprostí lidé, ale i vzdělaní, mezi nimiž M. Vojtěch Rankonis de Ericino, nejučenější svého věku Čech, vyznal: omne, quidquid ego pro sermone faciendo viris literatis et illuminatis vix in uno mense comprehendere possum, Milicius vero tantum una hora suo studio comprehendit. Aby pak i německé částce obyvatelstva pražského prospěšen býti mohl, počal se teprv nyní také němčině učiti, jakož biograf jeho vypravuje: Et ita erat sollicitus de salute populi, quod licet numquam in juventute Teutonicum profecerat, volens ergo majorem populum domino suo acquirere, coepit jam in senectute studiose idioma teutonicale inquirere a suo scholari et ab aliis, quibus notum erat, et multoties totum sermonem, quem praedicare debebat, in teutonico conscripsit, et sic incepit in Teutonico praedicare. Oučinek jeho kázaní v lidu byl tentýž, který u Kunrata Waldhausera, ba ještě větší, jakož doleji lépe se vyjeví.

Horlením proti mravní porušenosti věku svého, a ustavičným zahloubáním se do písem svatých, zvláště ale do prorokův starého zákona, jenž někdy byli také proti nepravostem věku svého se zasazovali, duch Miličův naplnil se myšlénkami a obrazy neobyčejnými o posledních věcech, o příchodu Antikrista, o zkáze a konci

světa. Kristova slova u Matouše (XXIV, 15) »když uzříte ohavnost zpuštění, předpověděnou od Daniele proroka, ana stojí na místě svatém,« — srovnaná s návěštím Danielovým (XII, 11, 12): »od toho času, v němž odjata bude obět ustavičná a postavena ohavnost hubící, bude dnů 1290; blahoslavený však, kdož dočeká, a přijde ke dnům 1335,« — a vykládaná dosti uměle i bystře ze samých písem svatých, zdála se mu dávati na jevo, že předpověděný onen čas příchodu Antikristova plnil se v létech 1365—1367. Mluvě o tom Milič, a líče působení Antikristovo ve všech stavích křesťanstva, neušetřil ani hlav jeho duchovních i světských, jmenovitě také ani císaře Karla IV. r. 1366; pročež na osočení nepřátel od nového arcibiskupa pražského Jana Očka z Vlašími do vazby vzat,*) ale zase propuštěn byl. Zvláštní láska i úcta, kterouž jak císař tak arcibiskup i předtím i potom k němu jevili, slouží za důkaz, že oumyslu zlého proti sobě v této věci do něho se ovšem nedomýšleli, a provinění jeho, bylo-li jaké, ze srdce mu odpustili. On pak, znedůvěřiv se již vlastnímu nálezku a umění svému, a nenalezaje více upokojení ducha svého ve vlasti, umínil jíti do Říma ku papeži Urbanovi V., svěřit jemu tajemství své, a vzít od něho naučení, má-li na vnuknutí ducha svého spoléhati, anebo-li na jinou cestu dáti se.

Známotě z historie, že po 60tiletém přebývání papežův v Avinioně, Urban V. r. 1367 k žádosti císaře Karla IV. konečně opět do Italie a do Říma se vrátil, kamž ho císař, co nejvyšší církve římské obhájce, slavně sám uvesti byl slíbil, ale slib takový teprv o rok později splniti mohl. Zatím Milič již od měsíce dubna r. 1367 v Římě na příchod papežův čekal; kterýžto když déle opozdil se, nežli čáka byla, — uvodíme tu vlastní Miličova o tom slova, — »cum jam desperassem de adventu domini nostri papae, tunc praeparavi me, iter volens arripere versus Avinionem; et interim irruit in me spiritus, ita ut me continere non possem, dicens mihi in corde: vade, intima publice per cartam, quam affiges ostiis ecclesiae S. Petri, sicut solitus fuisti intimare in Praga, quando eras praedicaturus, quod velis praedicare, quod Antichristus venit; et exhortaberis clerum et populum, ut orent pro domino nostro papa et pro domino nostro imperatore, ut ita ordinent ecclesiam

*) První toto Miličovo vězení dosvědčuje se i články r. 1373 proti němu vedenými, i slovy mistra Matěje Pařížského, jež dole uvedeme. Flacius Illyricus zprávu svou o něm čerpal z Matějových knih, kteréž měl; Voigtův odpor proti tomu byl nedůvodný.

sanctam in spiritualibus et temporalibus, ut securi fideles deserviant creatori; et dabis in scriptis sermonem illum, ne mutentur verba tua, et ut materia divulgetur, ut mali in timorem mittantur et boni ferventius deo famulentur; secreta hujus rei domino summo pontifici reservabis.« *) I jakž mile intimací taková na dveřích chrámu sv. Petra přivěšena byla, hned inquisitor haereticae pravitatis, řeholy Dominikovy, měv již prvé z Čech sobě o něm danou zprávu, hledal jeho, a nalezeného v kostele sv. Petra do vězení vzíti kázal. Tu v těžké vazbě několik neděl, přes svatodušní svátky, držán on u Minoritův in Ara-coeli, společník jeho kněz Dětřich u Dominikánův. Potom dovoleno mu sice kázati u sv. Petra ve shromáždění kněží i jiných učených mužův, a řeč jeho s pochvalou přijata jest: po skonání však jejím zase veden do vězení, ač již ne tak těžkého, jako prvé. Příčiny tak přísného s ním nakládání byly bezpochyby žaloby od řeholníkův pražských proti němu do Říma posílané; neboť nejednou toho času mnichové žebraví v Praze lidu svému na kázaní zvěstovali, že již prý Milič pro kacířství své v Římě upálen bude (charissimi! ecce jam Milicius cremabitur). Když ale konečně Urban V. do Říma přišel (16. Oct. 1367), tu náhle proměnil se stav jeho. Nejen zajisté na svobodu propuštěn jest, ale kardinal Albanský vzal jeho i do svého domu, kdežto čestně a přátelsky chován, nepřátelé pak jeho, kteříž mu tolik protivenství byli spůsobili, s ouřadův svých byvše ssazeni, sami posléze o odpuštění u něho se ucházeli. Myšlénka však o zjevení se Antikrista, zdá se, že rozmlouváním s nejvyššími knězi církve křesťanské (zdali i s papežem samým, nepraví se,) vyražena jest z mysli jeho; aspoň jisté jest, že od té doby, vrátiv se opět do Prahy, příchodu Antikristova lidu svému tak hlučně více nezvěstoval.

Ostatně však potom kázával ještě horlivěji v kostelích pražských, jakož i sám počal vésti ještě přísnější a osuhlejší života spůsob, všem lahodám obecného života od sebe výhost dávaje. Zvláště po smrti Kunrata Waldhausera r. 1369 v čase adventním přejav místo jeho, počal od té doby tam každodenně německy kázati, kdež zatím jiný kazatel řeči od něho předepsané u sv. Jiljí v českém jazyku přednášel. Trvalo takové kázaní v kostele Teyn-

---

*) Píše toto Milič ve svém traktatu o Antikristovi, jejž M. Matěj z Janova nám zachoval. Biograf jeho u Balbina tištěný na str. 50 tuto zprávu doslovně vypsal, ale hlavní místo v ní: »quod Antichristus venit«, vynechal; tuším že mu censura jeho nedopustila.

ském až do r. 1372 s velikým nábožnosti a pobožnosti v lidu vzděláním. Důkaz toho nejpatrnější ukázal se zpuštěním staropověstných Benátek (v nynější konviktské ulici v Praze,) když obývající v něm obecné nevěstky, v počtu více nežli sto osob, valně na pokání se daly, r. 1372. Tu Milič, uznav povinnost svou, postarati se o další výživu osob těch kajících, oddal se napotom celý dílu takovému. Pomocí a velením císaře Karla IV. zrušeno jest tedy to starodávné obydlí hříchu; na místě jeho vystavena kaple sv. Marie Magdaleny, a přikoupením několika domův získáno městiště prostranné pro dům nejen kajících žen, ale i kněží několik, jež co učedlníci Miličovi byli jemu ku pomoci. Dům ten, nazvaný od té doby Jerusalém, stal se brzy útočištěm i jiných padlých osob, takže ctihodný slouha Páně často až ke 300 osob živiti musel; i ačkoli almužny a oběti k tomu cíli se všech stran přinášeny, a mnohé osoby také od pobožných hospodyň do služby rozebírány byly, předce nejednou do takových nesnází upadal Milič, že dlužiti se přinucen byv, tytýž i pohanění od zlých lidí zakoušel.

Nemohloť jináče býti, než že mnozí duchovní v Praze, nemohouce snésti toho, že převahou působení Miličova oni upadali u lidu poněkud v nevážnost, podjati sou závistí a nenávistí proti němu. Nemohše však ani kázaním u lidu svého, ani žalobami u arcibiskupa Očka i císaře Karla nic poříditi, sepsali konečně 12 artikulův proti němu,*) a poslali je ke dvoru papeže Řehoře XI. ku konci léta 1373 do Avinionu; tam mistr Jan Klonkot propůjčil se jim k vedení pře jejich. Podav tedy články ty papeži, popudil ho velice, nejen proti Miličovi, ale i proti arcibiskupu Pražskému, kterýž nedbanlivostí svou dal prý vzniknouti v městě svém bludům takovým. Protož dne 13. Januar. 1374 vyšly bully papežské k císaři Karlovi, k arcibiskupu Pražskému Janovi Očkovi z Vlašími, a k biskupům Litomyšlskému, Olomuckému, Vratislavskému i Krakovskému, — na důkaz, že nejen po Čechách, ale i do Moravy, do Slezska i do Polska již působení ducha Miličova se vztahovalo, — kdežto žalováno na porušení pravověrnosti křesťanské v těchto krajinách skrze Miliče, a žádáno, aby to, co nepravě se počalo, vší mocí hned zase udušeno bylo, »ač je-li tomu tak, jak nás docházi,« — dokládá se opatrně v těch bullách.**) Této nenadále bouře zhrozil se náramně stařičký arcibiskup Očko, nevěda sobě rady, an potud vždy Miliče

*) Vytištěni jsou v naší knize: »Ueber Formelbücher«, II, 183.

**) Bulla svědčící arcibiskupovi Pražskému tištěna také na témž místě II, 182.

byl obhajoval, až i tento sám musil jeho těšiti a dobré mysli jemu dodávati. Když pak inquisitor Pražský mocí papežskou proti Milíčovi povstával, při svou proti němu vésti chtěje: odvolal se Milíč od soudu jeho ke dvoru Římskému, a v postě r. 1374 dal se hned na cestu do Avinionu.

Přišed ke dvoru papežskému, přijat jest tam zvláště ode dávního přítele svého, kardinala Albanského, velmi laskavě a čestně, aniž mu jaké nesnáze za příčinou nadřečených 12 článků trpěti bylo. Ano, když M. Jan Klonkot od téhož kardinala povolán a tázán byl, proč proti němu sočil, vyznal se, že nic scestného sám do něho nevěděl, ale jen k žádosti některých kněží Pražských že žalobu svou vedl. I není pochyby, že Milič v Avinioně dokonale ospravedlnil sebe, an ještě dne 21. máje před kardinaly kázati jemu dovoleno bylo, po čemž kardinal Albanský i ke stolu svému ho pozval. Ty dni umřel v Avinioně M. Jan Klonkot, o jehož smrti Milič ihned císaři Karlovi IV. a arcibiskupovi Očkovi zprávu dal. Ale brzy potom i sám Milič upadl v nemoc smrtedlnou, z níž nepovstal více. V očekávání smrti, dva dni před ní, diktoval ještě dvoje psaní, plné ducha nábožnosti a vzdělání, jedno ku pánům z Rosenberka, druhé ku kardinalovi Albanskému. Umřel pak den sv. Petra v Avinioně, t. j. 29. Jun. 1374 (ač nemá-li se rozuměti den sv. Petra v okovách, t. j. 1. Aug.).

V Praze pověst o jeho smrti spůsobila veliké pohnutí v myslích lidských a hojné naříkání. Počaté jím dílo v novém Jerusalémě nemohlo ještě samo sebou udržeti se; kterak se zase rozpadlo, není nám známo. Již dne 17. Dec. 1374 daroval císař Karel IV. onen dům mnichům řádu Cistercienského pod tou výminkou, aby v něm fakulta theologická university Pražské mohla také konati studia svá. Slova o tom císařova takto znějí: domum S. Bernhardi Antiquae nostrae civitatis Pragensis pridem nuncupatam Jerusalem, cum capella, suis habitationibus, servitutibus etc., quemadmodum bonae memoriae honorabilis Milicius, quondam devotus noster dilectus, ex piis fidelium elemosynarum largitionibus dictam domum tenuisse et construxisse dinoscitur, quae etiam discreta et distincta existit ab omnibus vicinis et contiguis, venerabili Cisterciensi ordini pure, simpliciter et irrevocabiliter in perpetuum — offerimus, damus auctoritate praesentium et donamus sub his formis, modo et conditionibus, ut in domo praefata dicti ordinis fratres sacrae theologicae facultatis teneant studium, et in ea scholasticorum actuum dictae facultatis continuum vigeat incrementum etc.

Spisové Miličovi, pokud vědomo, byli následující:

*A)* V jazyku latinském:

1. Libellus de Antichristo. Počíná slovy: »In Christi nomine, qui est testis fidelis, amen! Qui audit, etiam dicat: amen! et non exhorreat hoc audiens« etc. Končí pak: »et protestatur etiam, quod non tacuit, quae fiunt in corde, sed ecclesiae dixit, et paratus est tenere in ista, quidquid dominus papa sive ecclesia sancta mandabit.« Jest spisek malý, ve 4 kapitoly rozdělený, nám od M. Matěje z Janova zachovaný, an jej vložil celý do velikých knih svých (lib. III, distinct. XI).

2. Gratia dei, i. e. postilla, sive sermones de tempore et de sanctis per totum anni circulum. Nachází se dosti hojně ve starých bibliotékách, a sice obyčejně po dvou velikých dílech ve folio. Prima pars postillae počíná předmluvou v tato slova: Alpha et omega, principium et finis. Deus omnipotens, qui ab initio sapientiam possedisti et eam dedisti hominibus etc. Na to následuje: Dominica prima in adventu. Ecce rex tuus venit tibi. Mat. XXI. De adventu domini locuturus, sciens eum venisse in carnem etc. — a jde až po Dominica sexta post pascha, v níž končí těmito slovy: . . . pura ergo mente orandum est, desistendo ab iniquitate, pro inimicis nostris et amicis et pro vita aeterna, quam nobis concedat, qui vivit et regnat deus in secula seculorum amen. — Secunda pars postillae počíná kázaním na den Vstoupení Páně: Euntes in mundum universum, praedicate evangelium omni creaturae. Mar. ultimo. Numquid irrationabilibus creaturis est evangelium praedicandum? — a končí kázaním na neděli 24 po sv. Trojici v tato slova: . . . et exiit fama haec in universam terram, ut fide et caritate ab eo vitam obtineamus aeternam, ad quam nos perducat, qui vivit et regnat deus in secula seculorum amen. Ve veřejné bibliotéce Pražské nachází se několik exemplárův té postilly.

3. Sermones quadragesimales, — dílo zvláštní, ode předešlého rozdílné a dosti obšírné. Počíná slovy: Filia populi mei, induere cilicio et conspergere cinere, luctum unigeniti fac tibi planctum amarum. Jerem. VI. Quamvis solemnitas insequenti dominica inchoetur, ecclesia tamen hos quatuor dies praecedentes addit, ut quadragesimus numerus impleatur, — a končí: . . . effugiet enim ab eis dolor et gemitus, quia evaserunt tam horridum consortium daemonum, et assecuti sunt consortium angelorum. V bibliotéce

Pražské chová se jen jeden exemplar (IX, C. 4,) psaný r. 1389 na listech 1—92 ve fol.

Raph. Ungar ve přídavcích svých k Balbinově »Bohemia docta« (II, 183) dí: Supersunt Milicii manuscriptae epistolae ad summos quosque praesules et principes: ad Gregorium XI papam, Carolum IV imperatorem, cardinalem Albanensem, Arnestum & Joannem Ocellum archiepiscopos Pragenses, Udalricum et Joannem de Rosenberg etc. Mně psaní tato bohužel ještě nikde do rukou se nedostala; Ungar pak nepraví, kde jich hledati sluší.

*B)* V jazyku českém:

1. »Knižky o zarmúceních velikých cierkve svaté i každé duše věrné, kteréž mají trpěti od draka na poslednie dni Antikristovy, a o jeho sedmi ranách posledních a najhorších, kterýmiž bude všecky volené božie náramně křižovati, a kterak sě mají volení boží v tom křižování mieti.« Tenť jest obšírný starý titul knihy této v rukopisu knížat z Dietrichšteina na Mikulově, psaném r. 1453, na papíře ve 4, listův 250, kdežto spis Miličův listy 1—199, pak l. 205—250 Nikodemovo tak nazvané evangelium zaujímá. Počíná pak tam spis Miličův v tato slova: »Svatý Jan v své tajemnici voleným buožím v zamúcení a v úzkostech položeným takto píše: já Jan bratr váš« etc. — končí pak: »jako jiní světí mocně jiným po sobě pomáhali; dajž to nám všemohúcí a milostivý Ježíš křižovaný amen.« Pavel Bydžovský, farář u sv. Havla v Praze, a M. Brikcí z Licka dali jej vytisknouti pod titulem »O zarmouceních velikých církve svaté,« v Praze r. 1542, ve 4, a to s povolením vší konsistoře arcibiskupství Pražského i také rektora university Pražské; takéť Bohuslav Balbin o něm dí: »librum Milicii de cruce et tribulationibus ecclesiae Dei aeque haeretici atque catholici commendant.« Nicméně kniha ta, snad pro některá místa, v nichžto proti nekázaným mravům kněžstva se horlí, do rejstříku knih zapovězených uvržena byla. Obsah její není historický, ale pouze mravoučný; sloh obrazy apokalyptickými hustě promíchaný.

2. Postilla a výklady na evangelia výroční. Že je psal, ví se z životopisu jeho; že i tištěny byly, z Klíče čili rejstříka knih zapovězených. Nám však není o žádném exempláři vědomo.

## C) M. Matěj z Janova.

(Kv. od r. 1372 — † v Praze 1394, 30. Nov.)

V řadě tak nazvaných předchůdcův Husových mistr Matěj z Janova obyčejně třetí, avšak dle mého soudu nejvyšší zaujímá místo. Život ale jeho dosavad mnohem méně znám jest, nežli Miličův, i spisové jeho, ač paměti hodní, upadli tak brzy v zapomenutí, že již na počátku XVI století částky jejich, náhodou nalezené, byly ne jemu ale Husovi připisovány a mezi spisy Husovými vydány.

Otec jeho byl Václav z Janova, nebohatý, jak se zdá, vládyka český, živší na počátku panování císaře Karla IV. O mládí M. Matěje nic se neví, kromě že pobyv ve studiích v Praze několik let u kněze Miliče, a tím poznav ducha i učení jeho, potom dal se na učení až do Paříže, kdežto šest let na universitě ztrávil, i dosáhl důstojenství mistrovského ve svobodných uměních. Protož dáno mu také příjmí »mistra Pařížského« (magister Parisiensis,) pod kterýmž ve starých rukopisech častěji, nežli pode jmenem svým z Janova, se připomíná. Žeby také kdy na universitě Krakovské byl přebýval, jakož někteří novější spisovatelé tomu chtějí, jest omyl, ano za jeho věku ještě university v Krakově nebylo.

Že za mladších let svých, na odpor příkladu Miličovu, velice po cti, po slávě a bohatství bažil, vyznává o sobě sám v tato slova: »Confiteor, quod modico ante fui totus vexatus et obtentus a spiritu Antichristi, plenus cupiditate et contagiosa ambitione, magno animo cupiens habere divitias, hujus mundi gloriam et honores; et pro eo multa laboravi, impendi vires et expensas, litigavi pro quatuor beneficiis; et adhuc meum beneficium, mihi omni jure debitum, ab adversario quodam detinetur. Et sic volens dives fieri in hoc seculo, incideram profunde in laqueum diaboli.« Nasvědčuje tomu také prosba, podaná od něho papeži Urbanovi VI. o propůjčení jemu kanovnictví v Praze. Zabral se o to sám osobně do Říma v zimě r. 1380 a 1381; ježto tehdáž, když papežové potáhli byli sami k sobě rozdávání všech téměř důstojenství a prebend po celém křesťanstvu, byla nejkratší cesta k dosažení oučele takového; ačkoli později M. Matěj byl mezi prvními, kteří horlili proti těmto papežským »reservationes et provisiones«. Urban VI. propůjčil se mu v tom 1. April. 1381 následující bullou:

»Urbanus episcopus, servus servorum dei, dilecto filio Mathiae Wenceslai de Janow, canonico Pragensi, magistro in artibus, salutem

et apostolicam benedictionem. Literarum scientia in te ac morum honestas, aliaque laudabilia probitatis et virtutum merita, super quibus apud nos fide digno commendaris testimonio, nos inducunt, ut tibi reddamur ad gratiam liberales. Volentes itaque tibi, qui presbyter es et, ut asseris, per sex annos in theologia Parisius studuisti, praemissorum meritorum tuorum intuitu gratiam facere specialem, canonicatum ecclesiae Pragensis cum plenitudine juris canonici apostolica tibi auctoritate conferimus« etc. Dat. Romae apud S. Petrum, Kalendis Aprilis, pontificatus nostri anno tertio.

Tuto i jiné bully k témuž cíli téhož dne vydané předložil mistr Matěj kapitule Pražské, načež dne 12. Oct. 1381 za kanovníka u sv. Víta na hradě Pražském skutečně přijat jest. Bydlil tu některý čas s M. Vojtěchem Rankonis de Ericino, scholastikem Pražským, a bývalým nejen schovancem, jako M. Matěj, ale také někdy (r. 1355) rektorem university Pařížské. Svěřen pak jest jemu ouřad zpovědnický v kostele sv. Víta od arcibiskupa Jana z Jenšteina, jakož sám o tom ve spisu svém, léta 1392 dokonaném, svědčí v tato slova: »Et accepi evidentem confirmationem ipsius atque certam — a tota multitudine hominum, cum quibus a principio sacerdotii mei laboravi usque modo per XII annos, eisdem corpus et sanguinem Jesu dispensando in kathedrali ecclesia Pragensi, tenens locum domini mei et patris in Christo, domini archiepiscopi ecclesiae supradictae, habens auctoritatem ejus in audiendo confessiones« etc. Tím vyvracuje se domnění mnohokrát pronešené, žeby M. Matěj býval spolu farářem u sv. Mikuláše v Praze. Aspoň před r. 1392 jím jistě nebyl; a po r. 1392 také sotva, jelikož již dne 30. Nov. 1394, v nevysokém stáří umřev, ve hlavním kostele sv. Víta pochován byl, dle svědectví rukou téměř souvěkou do rukopisu D, 55 v bibliotéce kapituly Pražské v tato slova vepsaného: Anno domini MCCCXCIIII, in die S. Andreae, obiit venerabilis vir, Magister Mathias Parisiensis de Janov, verbi domini Jesu crucifixi sollicitus praedicator, et est in ecclesia Pragensi sepultus. De cujus tractatibus sunt haec excerpta, et quaedam de dictis propria manu conscriptis.«

Dotčený tento rukopis kapitulní poskytuje nám krátké výtahy ze všech spisův M. Matěje Pařížského; poznáváme tedy z něho aspoň povrchně všecka učená díla, která po sobě pozůstavil. Jsouť pak následující:

I. Regulae veteris et novi testamenti — spis velice obšírný a důležitý, z patera knih a ze mnohých jednotlivých trak-

tatův záležející. Mezi těmito traktaty, co částkami velikého díla, jsou následující: de probatione spirituum; de frequenti communione, de hypocrisi; de unitate et universitate ecclesiae; de Antichristo; de abominatione in loco sancto; de corpore Christi etc.

II. Tractatus de praeceptis Domini. Spis tento v ouplné formě své není znám; výpisky z něho nehojné nacházejí se v rukopisu kapitulním právě dotčeném na listech 180 – 187.

III. Homilie všeliké, — také již neznámé. Výpisky z nich sahají v témže rukopisu od listu 173 do 179; nadpisy jejich takto znějí: 1. Haec Mag. Matthias super illa epistola »Obsecro vos« Ephes. IV; 2. haec super evangelium »simile factum est etc.« qui voluit rationem ponere etc. 3. Haec idem super evangelio »Abeuntes Pharisaei;« 4. haec super illud evangelii »cum audisset Johannes in vinculis opera Christi.« 5. Haec M. Mathias Parisiensis super illud »Vae vobis scribae et Pharisaei, qui aedificatis;« 6. haec super illud »Exiit, qui seminavit«; 7. haec super illud »Christus passus est pro vobis;« a konečně: 8. quare Deus pius et justus permittit diabolum ita potestative et nocive humanum genus invadere et tentare.

Nejdůležitější dílo mistra Matěje, a jedna z nejpamátnějších knih, které od jakživa kdy v Čechách sepsány jsou, jest bez odporu spis první: »Regulae« aneb »De regulis veteris et novi testamenti,« čili, jak bychom jej přiměřeně a krátce jmenovati mohli: »Knihy o pravém a lichém křesťanství.« Dříve ale, nežli do rozjímání obsahu jeho se pustíme, dobře bude oznámiti se se zevnitřní formou a osudy jeho.

Celé to dílo nestává již nikde ouplné pohromadě, ačkoli ze všech částečných rukopisů, které známe, ještě dalo by se ouplně a dokonale sestaviti. Obšírnost jeho i z toho dá se poznati, že spisovatel, počav práci svou před rokem 1388, teprv 1392 ji dokonal. První zajisté kniha jistě před synodou dne 19. Oct. 1388 v Praze držanou sepsána i vydána, po ní pak teprv rozličnými přídavky rozhojněna byla, jak to v Musejním rukopisu očitě spatřiti lze. M. Matěj ve předmluvě své sám povídá, že s počátku nechtěl než tu jednu knihu sepsati; potom ale, pobuzen byv bezpochyby úsudkem onéno synody, přidal k ní ještě druhou a třetí; posléze pak odhodlal se ještě k sepsání knihy čtvrté a páté. Rukopis Českého Museum pod číslem 289, papírový ve folio, počítající 364 listův, jest dokonale souvěký a snad pod dohledem spisovatelovým psán, písmem drobným a hustým, ale rukou nestejnou. Obsahuje

pak v sobě jen první 4 knihy, a i ty, pro vytržené tu i tam jednotlivé listy, již neouplné; z páté knihy tu jen registřík se nachází. Tato pátá kniha čte se však ouplná v rukopisu III. A. 10 bibliotéky Pražské universitní od l. 105 do 175 ve fol., a to sice v exempláři, který někdy spisovateli samému náležel! K doplnění pak mezer v rukopisu musejním se nacházejících posloužiti může rukopis kapituly Pražské O, 11, papírový ve 4, z první polovice XV století, obsahující na listech 1—154 knihu první celou a částky dvou následujících. Takéť ve Vídenské c. k. dvorské bibliotéce rukopis pod číslem 4747 (někdy Theol. 563), papírový ve 4 ze XV století, na listech svých 1—219 obsahuje spis tento M. Matějův, rovně necelý; i v jiných bibliotékách zlomky jeho se tytýž naskytují, a ještě častěji výtahy z něho, tu více, tu méně obšírné. Konečně co v Norimberském druhém vydání spisův Husových (r. 1715) v dílu I na str. 473 až do 627 se čte, není Husovo, ale jest vyňato ze knih Matějových, až nad míru kuse a nesprávně.

Obsah a způsob celých těchto knih sám M. Matěj ve předmluvě své takto udává:

Tenor et distinctio hujus libri erit talis: nam continet quinque libros partiales, quorum primus principaliter est de communicatione in Dei ecclesia corporis et sanguinis domini nostri Jesu Christi in sacramento, simul et de distinctione spirituum principaliter in doctoribus et prophetis; illum enim principaliter, id est solum illum primum, intendebam sub brevitate scripsisse. Dehinc pius Jesus mihi dilatavit, et aperiens ostium me implevit suis copiis, ut duos libros post, puta secundum et tertium, scripserim, de judicio et discretione verorum et falsorum Christianorum, et primum pseudoprophetarum et doctorum; dehinc alios duos libros, scilicet quartum et quintum solum et simpliciter de communicatione in Christi Jesu ecclesia deifici et supertremendi veri corporis et sanguinis Jesu Christi. Et intitulavi istum librum regulas aut de regulis veteris et novi testamenti, quoniam per eas et pro eis est ordinatus. Nam in primo agitur de quatuor regulis sumptis de veteri testamento, a domino Deo traditis solemniter suo populo pro discretione spirituum variorum in prophetis, et secundum hoc primus liber continet duos tractatus et octo distinctiones, scil. 4 distinctiones de regulis in se, et 4 de venerabili sacramento Secundus liber continet octo regulas collectas de canone novi testamenti, 4 pro judicio et notitia falsorum Christianorum et praecipue falsorum prophetarum, et 4 alias pro judicio et notitia san-

ctorum in veritate, et singulariter verorum praedicatorum et doctorum; et secundum hoc liber continet duos tractatus et 8 distinctiones, 4 de falsa specie sanctitatis, et 4 sequentes distinctae veritatis. Tertius liber includit unicam celeberrimam regulam, quae omnium aliarum mater est, et omnibus aliis praecedentibus duodecim, scil. 4 ex libro primo et 8 ex libro secundo, communis est et perfectissima, quae habet se conformiter ad alias XII, velut lex ad XII tribus Israel in veteri testamento, et sicut piissimus Jesus dominus Deus spirituum universae carnis ad XII apostolos in novo testamento. Et continet iste liber tertius sex tractatus, et quilibet tractatus continet plures distinctiones: nam in primo tractatu disputatur de regula in se, in secundo applicatur ad apostolos et prophetas, in tertio applicatur eadem ad communicationem in ecclesia sanctorum divini sacramenti corporis Christi, in quarto tractatu adaequatur ad universitatem pulcerrimam et distinctionem catholicae ecclesiae; in quinto tractatu venatur seu scrutatur per saepe dictam regulam Antichristus, et revelatur corpus ejus et tempus; in sexto tractatu per eandem regulam publicam et communem ostenditur abominatio desolationis stare ubi non debet, et denudantur fornicationes et pudenda meretricis magnae, quae sedet super aquas multas, et haec omnia in libro tertio; et ibidem applicatio modernorum ecclesiae ad ecclesiam sanctorum primitivorum. In quarto libro ista praedicta regula tredecima et generalis applicatur singulariter ad communionem raram et crebram in plebe Christiana altaris sacramenti; et quia ille liber est factus ad modum quaestionis, ideo continet octo articulos, qui in processu patere poterint perlegenti. In quinto libro applicatur eadem saepe dicta magna regula principaliter ad dispensatores et ministros in ecclesia corporis et sanguinis Christi. Et dividitur iste liber quintus in XII distinctiones, quae etiam in registro libri in principio cum suis materiis numerantur, et in exsecutione patebunt perlegen usque finem.

Veliká pečlivost M. Matěje, nevykročiti nikde z jednoty církve křesťanské, a časté jeho protestování následujícího spůsobu: »Non intendo dicere vel scribere, sicut neque in ullo actu per me facto vel fiendo in futurum, imo intendo non dicere omne illud, quod est contra sacrosanctam ecclesiam Christi Jesu catholicam, vel contra fidem Christianam per directum vel indirectum, vel quod esset ullo modo contra sacram scripturam aut bonos mores ecclesiae, aut quod posset aliquo modo offendere pias aures fidelis hominis

Christiani. Quod si forte, quod absit, aliquid horum contrarium me dicere, scribere vel sentire contingeret ex mea ignorantia vel inadvertentia aut quavis alia negligentia et imperfectione, quam cognosco in me ipso esse multam nimis: illud statim in principio revoco et retracto, rogans habere pro non dicto. Propter quod et ad securitatem majorem ista dicta mea et scripta, quemadmodum et omnia alia facta mea et meipsum, submitto correctioni sanctae catholicae ecclesiae et meis patribus orthodoxis, paratus existens et cupiens usquequaque emendari et per ipsam piam matrem meam et patres ad viam veritatis et gratiae per Christum Jesum factae in ecclesia duci et reduci ac deduci« — to vše důkazem býti může, předně, že od svých odpůrcův obviňován byl, jako by se učení jeho uchylovalo namnoze od učení církve svaté; potom pak, že obvinění takové potkávalo ho více vášní a křivdou, nežli soudem a právem.

Lišil se arci M. Matěj od většího počtu souvěkých theologův, a sice ve zdání svém: sluší-li pobožným laikům časté přijímání svátosti oltářní? — kteréžto on, jakož i před ním Milič, schvaloval, jiní pak zavrhovali. Vypravuje o té věci sám (Rkp. Mus. fol. 77a). Sciendum est, quod in temporibus, quae nunc currunt, quaestio multum invaluit, saltem inter communes et simplices, de manducatione quotidiana vel crebra a plebejis corporis et sanguinis Jesu Christi. Et quidam doctores vel praedicatores concedunt, et invitant populos ad quotidianam vel crebram sacramenti altaris perceptionem corporalem, cum praeparatione praevia opportuna et vita condigna; alii sunt, qui ex adverso reclamant, et contrarium nituntur summis conatibus inducere et persuadere, videlicet quod nequaquam sit bonum, saepe laicos Christi corpore et sanguine satiari. Stalo pak se jemu to protivenství, že mnění jeho nejen od většiny nepřijato, alebrž přičiněním několika kněží na synodě arcibiskupství Pražského dne 19. Oct. 1388 zrovna zapovězeno jest. I o tom příběhu dovídáme se ze slov jeho vlastních, ve druhé recensí první knihy uvedených: Tunc autem videtur esse juge sacrificium (Danielis cap. XII) ablatum, quando surrexerunt quidam in ecclesia, et non tantum jam publice et in ambone dissuaserunt et retraxerunt plebem Christi Jesu a frequenti communione suis sermonibus propriis, quamvis nullomodo ex scripturis, sed etiam solemniter in synodis provincialibus publice voce praeconia improbaverunt plebem Christianam communicari Christi corpori et sanguini in sacramento quotidie et frequenter, legem Christi (sic), hoc ex sua auctoritate ordinaria statuentes, quod nullus plebejus seu laicus admittatur ad

sacramentum altaris quomodolibet dignus saepius, quam de mense ad mensem, vel semel in quatuor septimanis. Insuper tunc videtur esse ablatum juge sacrificium, cum ex decretis multorum doctorum et sacerdotum et consensu episcopi et praelatorum solemniter et publice in synodo cleri et congregatione plebium facta est prohibitio, quod puta plebeji et laicae personae de communitate Christiana nullomodo debeant hortari ad frequentem communionem sacramenti vel quotidianam. Haec autem facta sunt et visa sunt notorie fieri in anno domini MCCCLXXXVIII, in mense Octobri, in crastino S. Lucae evangelistae. Unde statim atque post per totum praedicatores et sacerdotes multa valde passi sunt publice et notorie, non tantum a communibus, sed etiam ab ecclesia et praelatis, illi qui sanctis et devotis personis laicis utriusque sexus sacramentum Christi corporis quotidie vel alias frequenter ministrabant; et solum ob id sunt passi, et quod Christianos sancte viventes ad crebram communionem sacramenti invitabant atque hortabantur etc.

Škoda, že akta synody této r. 1388 posavad nikde nalezti se nedala. Kdybychom je zajisté měli, rozhodla by nám aspoň otázku, jiż od r. 1433 často ve spor branou, zdali totiž M. Matěj z Janova byl první v Čechách, který také přijímání pod obojí spůsobou obecnému lidu schvaloval. Tvrdil to zajisté již 1433 před sborem Basilejským M. Jan z Rokycan, a odpůrce jeho nezapíral toho naprosto, ale bránil se tím, že »sive ipse inceperit hanc novitatem praedicare, sive sub utraque specie communicare, tamen sua doctrina sive practica non habuit progressum,« an prý v synodě Pražské r. 1389 (či snad lépe 1388, jakož nahoře?) od toho přestati a učení své odvolati musil. (Viz von der Hardt Concil. Constant. III, prolegomena pag. 20.) Ze spisu jeho velikého, aspoň pokud my ho známe, otázka tato rozhodnouti se nedá. Nikde zajisté M. Matěj nemluví zřejmě a výslovně o potřebě přijímati pod obojí spůsobou: ale na mnohých místech vyjadřuje se tak, jako by přijímání takové i samo sebou se rozumělo, a též ještě in praxi bylo.

I poněvadž spisy M. Matěje, pro věk svůj důležité, velice po řídku se nacházejí, a čáky není, aby brzy celé vydány býti mohly: nebude od věci, postaviti sem nějaký výbor míst ze knih Regulae veteris et novi testamenti, kteréž i samy v sobě významné, i pro spisovatele a věk jeho charakteristické býti se zdají, aby čtenářové sami ducha jeho poznati a posouditi mohli. Dříve však předložíme

rozvrh celého spisu podlé exempláře musejního, jakožto nejouplnějšího, dle jehožto listu a stránek místa svá značiti musíme.

Fol. 1—3. Prooemium. Počíná v tato slova: »Ecce ex Deo et coram Deo loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo« etc.

Fol. 4—32 Liber primus, de discretione spirituum in doctoribus et prophetis et de venerabili sacramento. Tractatus 1: de regulis in se (fol. 4—9); tract. 2 de venerabili sacramento (fol. 9—32).

Liber II, fol. 33—64; de judicio et notitia falsorum et verorum Christianorum, praecipue prophetarum et doctorum. Tractatus 1: de falsa specie sanctitatis s. de hypocrisi (fol. 33—64); tract. 2 de distincta veritate (chybí v rkp. musejním).

Liber III, fol. 65—282: de regula generali. Tractatus 1: de regula in se (i. e. de Christo) (fol. 65—71); tract. 2 de apostolis (fol. 71—77); tract. 3 de frequenti communione (fol. 77—87); tract. 4 de universitate et unitate ecclesiae (fol. 91—127); tract. 5 de Antichristo (fol. 128—203), (kdežto fol. 179—194 vepsán Magistrorum Parisiensium liber de periculis novissimorum temporum, a fol. 201—203 Milicii libellus de Antichristo); tract. 6 de abominatione in loco sancto (fol. 203—282, tentýž traktat, co mezi spisy Husovými již vytištěn jest).

Liber IV, fol. 284—361 de corpore Christi s. de rara et crebra communione; rozdělení této knihy jest v 8 artikulův.

Liber V, opět o témže předmětu, čte se v rkp. bibliotéky Pražské III, A. 10, na listech 102—176, rozdělený na 12 distinctiones, mezi nimiž distinct. 6 jedná de statuis in templis et imaginibus.

Fol. 3. Z předmluvy, o dílu svém a o biblí. Conscripsi vero hos libros ex amore et devotione ad beatificum et supercoeleste sacramentum corporis et sanguinis Jesu Christi, si forte possem in aliquo promovere honorem ejus et gloriam atque amorem modernorum et desiderium fidele ad ipsum venerandum amplius et ipso digne perfruendum, tali modo et ad illum finem, quali et ad quem est ipsum praeparatum a Christo Jesu et ecclesiae dilectae sanctorum Dei distributum et donatum. Nolui etiam ea sub modo segnitiei et incuriae meae abscondere, quae a juventute divinarum scripturarum sedulus perscrutator ex Christo Jesu et cum Christo Jesu collegi ex libris et accepi ex illuminatione ejusdem fidelissimi Jesu crucifixi, qui suaviter illuminat omnem hominem venientem in

hunc mundum. Quapropter in his scriptis meis per totum usus sum maxime biblia et ipsis chirographis, et modicum de dictis doctorum; tum quia biblia ad omnem considerationem et materiam scribendam semper mihi prompte et copiose occurrit; tum quia ex ipsa et per ejus divinissimas veritates, quae sunt lucidae et per se manifestae, solidius omnes sententiae confirmantur, fundantur subtilius et utilius ruminantur; tum quia ipsa est, quam a juventute mea adamavi, et vocavi ipsam amicam et sponsam meam, imo matrem pulchrae dilectionis et agnitionis et timoris et sanctae spei. Et quam cito legi beatum Augustinum in libro de doctrina Christiana, et Hieronymum, dicentes, quod studium textuum sacratissimae bibliae est in principio et in fine super omnia necessarium et utile cuilibet pertingere cupienti ad agnitionem theologicae veritatis, et ipsa est primum et fundamentale et debet esse cuilibet literato Christiano: mox agglutinata (est) anima mea bibliae in amore perpetuo; ubi fateor, quod a juventute mea non recessit a me usque ad senectam et senium, neque in via, neque in domo, neque dum occupabar, nec cum otiabar; et in omni mea ambiguitate, in omni quaestione, semper in biblia et per eam sufficientem et lucidam expeditionem reperi et consolationem animae meae, et in omni turbatione mea, persecutione et tristitia ubique confugi ad bibliam, quae, ut dixi, semper mecum ambulat, mea carissima; et ipsa semper obviavit mihi quasi mater honorificata et mulier a virginitate suscepit me, et secundum multitudinem dolorum in corde meo consolationes suae laetificaverunt animam meam. O quam tunc dulciter, pro modulo meo et mensura, cibavit me ubique pane vitae et intellectus, et discussis tenebris, in quibus fluctuabam, quam utiliter potavit aqua sapientiae salutaris! Unde cum vidi quam plurimos portare semper et ubique secum reliquias et ossa diversorum sanctorum, pro defensione sua quilibet et sua singulari devotione: ego elegi mihi bibliam, meam electam, sociam meae peregrinationi, gestare semper mecum et ubique ad latus meum in promptu pro mea defensione et consolatione continuata etiam in adversis etc.

— Licet sententias et veritates doctorum plurimorum interposuerim, tamen non institi eorum allegationi expressae in hoc libro: tum quia verba et doctrinae doctorum habent loca sua, i. e. libros plurimos, et qui vult ipsos legere, per se potest invenire; tum quia jam tanta est multitudo doctorum et praesertim librorum ipsorum in Dei ecclesia, ut facile a quolibet possit videri, totum mundum non posse comprehendere eos qui conscripti sunt libros;

brevis vero vita seculi nostri praesentis et plena miseris occupationibus et poenitentia, vix pauca admittit lectitare, et specialiter pauperes philosophantes, quibus nec mora, nec facultas, neque libri sunt ad legendum, de quibus me unum esse pauperem confiteor, et in laboribus a juventute mea. Ea vero, quae hic conscribam vel conscripsi, maxime in oratione et per orationem accepi et intellexi ex lectione bibliae, atque didici ex consideratione vigili et sedula eorum, quae in seculo moderno geruntur, et ex comparatione temporum antiquorum. — Et idcirco rogo obnixe universos fratres meos et patres, ad quos opus praesens pervenerit, quatenus omnes defectus meos, qui in hoc opere relucent, pie et misericorditer interpretentur et supportent propter amorem domini nostri Jesu Christi, attendentes illud, quod confessus sum superius, quod in veritate et coram Jesu nostro crucifixo dulcissimo non intendo per ista, nisi communem fidem, spem et caritatem aedificare in aliquo ecclesiae sacrosanctae. —

---

Fol. 31—32. Kterak ženy předčí muže v nábožnosti. Sicut nuper de comparatione virorum in plebe, i. e. sacerdotum et religiosorum et magistrorum, atque plebejorum simplicium dictum est, quod puta ob superbiam eorum et hypocrisim, sapientibus et prudentibus hujus seculi projectis, Dominus suam salutem parvulis de plebe eo abundantius revelare voluit atque ministrare: ita conformiter dicendum est in communi de comparatione virorum et mulierum quoad capacitatem donorum Jesu Christi. Quoniam in his diebus viri, praecipue suorum bonorum naturalium seu virium conscii, nesciunt humiliare seipsos, neque portare, extra castra exeundo, opprobrium Jesu Christi. Qui si forte quidpiam hujusmodi assequuntur et praepollent in gratiis aliquibus, mox sibi ipsis inde complacendo, suis conatibus ascribunt, sicque fideles se non exhibent domino Jesu Christo. Deus igitur et dominus Jesus dives in omnes proinde viris talibus relictis, ut plurimum suos thesauros atque divitias transfert ad mulieres, secundum illud, quod jam erat superius allegatum; quia quae infirma sunt, elegit Deus ut confundant fortia. Et per hoc istis temporibus surgunt mulieres, virgines et viduae et apprehendunt disciplinam, agunt strenue poenitentiam, properant ad divina sacramenta et praeripiunt viris regnum coelorum, circa vanitatem hujus seculi occupatis. Eapropter hodie est videre gentem mulierum replere templa in orationibus, occupare loca in

sermonibus, sese repraesentare per confessionem sacerdotibus, gemitibus et lacrymis uberrimis replere maxillas, continuis devotionibus sumere gaudiose sacramentum altaris singulis diebus, perfecte relinquere pompam mundi cum suis oblectationibus, caritate Christi Jesu magis ac magis abundantes, ea quae domini sunt incessanter cogitantes, revelationes a Christo et prophetias visitationesque crebras et singulares grate suscipientes. His inquam omnibus et aliis, ut videtur, amplius centies ditantur feminae in hoc tempore quam viri quicunque vel sacerdotes. Unde nunc videtur prophetia et familiaritas major cum sancto spiritu translata ad mulieres, quibus magna mysteria Dei revelantur, veluti manifestum est in Hildegarde gloriosa virgine et in Brigida sancta et venerabili matrona, nec non in quam pluribus aliis dignis Deo feminis, quas Parisius et in Roma, et in Nuerberg, et multo amplius in civitate Pragensi vidi, probavi, et dominum Jesum in suis operibus et dignatione sum admiratus. —

---

Fol. 36. V čem pokrytství vůbec se poznává. Regulae, quae demonstrant hominem esse hypocritam, sunt istae: prima est, facta professione Christiana, primum respectum habere ad se ipsum, et ideo amare sua, placere sibi et suis, magnificare se per propria, justificare se ex suis, separare se in suis, etiam in eis, quae sunt religionis Christinae; secunda est, sub confessione fidei Jesu Christi habere primum motum et respectum ad acquirenda bona hujus mundi etiam per ea, quae sunt religionis Christianae; tertia est, Christianum primum propter se et a se quaerere suam justificationem etiam in eis, quae sunt religionis Christianae; quarta est, Christianum primum respectum habere ad commodum vitae praesentis, et cum hoc atque pro eo Christum sequi et ea, quae sunt religionis Christianae, adimplere.

---

Fol. 62—63. Kde jest pravá církev křesťanská. Intellige proverbium per ea, quae hodie conspiciuntur, puta quod civitas illa magna orbis Christianorum in tres partes de facto est conscissa, scil. Romanorum ad meridiem, Graecorum ad orientem, Francigenarum ad occidentem. Quorum Romani dicunt: hic est ecclesia et hic est Christus; Francigenae dicunt: non ita est, sed nos sumus ecclesia, et hic est Christus; et Graeci pertinaciter inquiunt: menti-

mini vos et vos, sed nos sumus ecclesia et hic est Christus. Ecce ad literam evangelium est adimpletum superius assignatum, ubi dicitur: in illis diebus dicetur vobis: ecce hic est Christus, ecce illic. Ecce obscuritas solis et lunae, ut etiam civitas posita supra montem abscondatur et sit obnubilita, quod videri non potest! in tantum, ut ex infinita multitudine Christianorum non facile quis possit inveniri, quod sit ita certus, ubi est unica vera Dei ecclesia, et qui auderet monstrare et constanter indicare omnibus inquirentibus, ubi ecclesia est, ex his tribus, vel ubi est Christus. Hoc dico non quoad omnes, quia aliqui sunt, qui noverunt, ubi est Christus et ejus corpus; de quibus scriptum est: ubicunque fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilae. Et ego credo, quod in illa parte, quae cessit Romanis, est Christus; sed quae dico hic, loquor comparative ad totam multitudinem eorum, qui quondam dicebantur Christiani; loquor etiam comparatione ad certitudinem ecclesiae sanctorum primitivae, ubi fuit notorium, ubi est ecclesia et ubi est Christus. Hic autem nullibi est tanta certitudo existentiae Jesu Christi noto(ria) in istis partibus praefatis, ut quis audacter se offerat pro eo ad moriendum. Vulpes igitur foveas habent, et volucres coeli nidos: filius autem hominis i. e. Christianus verax, filius domini nostri Jesu Christi, non habet, ubi caput suum reclinet, i. e. ubi confugiat secure, et ubi firmetur et ubi protegatur a daemoniis et ab hypocritis, agitatus undique et a peccatis conturbatus in tribulatione hac praemaxima. Quoniam ecce quasi omnes amici Jesu Christi sermone et lingua, sed de facto et vita fere omnes inimici; omnes domestici corpore, sed paene omnes extranei opere et affectione. Si cui effundas tuam animam affectione et sermone, quasi volens Jesum crucifixum invenire, inde abibis amaricatus animo, in te ipso reperiens, quod ibidem Christi Jesu gratiam, simul laborem et pulchros tuos sermones perdidisti; ita neque palam et solemniter audebis Jesum crucifixum confiteri, quia tunc sine modico tamquam haereticus tractaberis, et non conviciatus et consputus non abibis; et tunc per experientiam senties tribulationem hanc maximam et amaritudinem amarissimam omnium fidelium in domino Jesu corporum, conscientiarum et animorum.

---

Fol. 94. O roztržkách v církvi křesťanské. Unitas ecclesiae numquam potuit neque poterit umquam per quemquam cassari vel auferri. Sicut namque non potest scindi Christus, sic non potest dividi ecclesia Christi, quae causatur intrinsece ab uni-

tate Christi et spiritus ejus. Item sicut non potest ecclesia Christi perire aut terminari, ita non potest scindi; propter quod omnes haeretici non diviserunt ecclesiam Christi, sed ipsi divisi sunt ab ecclesia, ipsa una et integra remanente. Ita per hoc modernum schisma, admissum per hypocritas, non quidem divisa Christi ecclesia, sed nocentissimi hypocritae abscissi sunt ab ecclessia, qui ipsam ponebant vel nitebantur deducere in malum statum, i. e. ad amorem hujus mundi et eorum, quae sunt in mundo, per ipsorum pompam et superbiam excessivam et per avaritiam insatiabilem et per sequelam voluptatum irrefrenatam, in quibus omnibus publice et nimium sunt inventi. Unde non ex eo schisma hoc factum est, quod dilexissent Christum Jesum et ipsius ecclesiam, sed ex eo, quia se ipsos amaverunt et hunc mundum. Et istud apparet ex re gesta et accidentibus singulis, ex quibus schisma hoc est admissum. Neque per hoc sancti et electi, qui faciunt unitatem in Christo Jesu et unam ecclesiam, sunt divisi vel facti diversi ad invicem et adversi, quamvis sunt in timorem et tentationem missi a facie multitudinis hypocritarum. Sed schisma factum est in ecclesia malignantium, vel inter Christianos et primum sacerdotes et clericos amatores hujus mundi, qui neque spiritum Jesu crucifixi, neque ipsius amorem dignum et verum habentes, suam propriam gloriam et admirationem in hominibus posuerunt, aestimantes quaestum esse pietatem; quibus aliquid simile contigit, veluti illis, qui dicebant: ego sum Cephae, ego vero Pauli, ego autem Apollo. Nec puto schisma hoc esse in damnum et jacturam ecclesiae Christi Jesu, quae spiritu suo abundat, sed magis utile esse, ut per hoc velocius regnum Antichristeitatis pertranseat et brevientur dies periculosi propter electos, et ipsa sit citius exonerata a multitudine hypocritarum infinita, et notificentur clarius carnales et ficti Christiani, amatores splendoris hujus vitae magis quam Jesu crucifixi amatores. — Corpus itaque Antichristi per schisma tale est divisum et conturbatum, quod hactenus erat compactum, quasi scuta fusilia unum uni adhaerente, ut nec spiraculum quidem eam possit pertransire; non autem scissum est vel potest esse corpus omnipotentis et prorsus indivisibilis Jesu Christi, i. e. ecclesia sanctorum; quoniam ejus unitas est perpetua et inviolabilis, tota dependens ex unitate dei et domini Jesu Christi ac spiritus ipsius.

---

Fol. 97—98 O zbytečnostech v církvi. Ex quibus sequitur, quod omne illud, quod homines fecerunt, intendentes princi-

paliter communem profectum et utilitatem omnium Christianorum de omnibus gradibus et statibus et conditionibus, i. e. totius corporis ecclesiae, et tale quod non potuit derogare alicui articulo corporis vel juncturae essentiali ejusdem, neque diminuere in ullo juridictionem alicujus gradus vel status, et ad communitatem ecclesiae publice induxerunt, cooperans ad similitudinem unam Christianorum et efficiens in familia Christi unitatem vel conferens ad eandem: illud homines ex Deo et per Deum et ad Deum fecerunt, et omne illud est tenendum et salvandum, tamquam plantatio, quae ex Deo est patre, et spiritu ejus est exorta. Et omne illud, quod fecerunt homines in ecclesia Christi et in familia Christi, et in publicum ecclesiae induxerunt, intendentes suam privatam ecclesiam et sanctitatem ac devotionem aut quemvis profectum proprium: omne illud non est ex Deo, et igitur eradicandum et ejiciendum. Item omne illud, quod homines pro seipsis adinvenerunt et fecerunt et in communitatem ecclesiae induxerunt, quod non confert ad pulchram similitudinem ecclesiae et ipsius jocundam unionem, sed magis distrahit vel diminuit, non est ex Deo nec spiritu ejus: ergo est evellendum et exstirpandum, tamquam adulterinae plantationes. Item omne illud, quod homines adinvenerunt pro se ipsis, i. e. pro sua devotione, pro sua sanctitate et justitia, vel alias pro suo profectu, et in publicum ecclesiae induxerunt, quod quidem est tale, quod ullo modo derogat alicui articulo vel juncturae de essentia ecclesia, vel ullo modo diminuit aut detrahit alicui gradui, statui vel conditioni ecclesiae: illud nequaquam est ex Deo, sed tantum ex hominibus, qui seipsos sunt amantes. Cum autem juxta praedicta talium nimia multiplicitas et multa varietas jam sit firmata consuetudinibus in ecclesia, et mandatorum, observantiarum et doctrinarum hominum inde consequentium, consuetudinum quoque et morum atque habituum et actuum talibus praedictis annexorum, admissorum et perpetratorum per somnolentiam et negligentiam custodum positorum super muros ecclesiae: ideo justum et non impune eadem ecclesia ac familia Jesu crucifixi est vel apparet esse tam nimis dilacerata et divulsa et contra se invicem scissa et divisa. Ex quo satis manifeste sequitur, quod ad reformandam recuperandamque decoram similitudinem et jocundam unitatem Christi Jesu ecclesiae per domos et familias ipsius, singulas juncturas corporis ipsius usque ad novissimos articulos molles et delicatos, necesse est omnia praedicta privata et inutilia et ad utilitatem jocundam ecclesiae superflua et nociva, putare vel praecidere a vinea

domini Jesu sanguine plantata et sanguine suorum apostolorum et prophetarum, et redigere ea ad minimum numerum, qui est solus necessarius et in nullo derogans ecclesiae jocundae unioni, secundum sermonem, qui scriptus est: omnis plantatio, quam non plantavit pater meus, eradicabitur et in ignem mittetur.

---

Fol. 116. O témž. Dominus Jesus non dedit ullam legem scriptam suis posteris, cum tamen potuisset hoc effecisse in vita sua multis modis; sed solum dedit spiritum suum bonum et spiritum patris in corda credentium pro omni lege viva et perfecta et pro omni regula vitae cujuslibet sufficienti, secundum declarata superius, et secundum scripturas et prophetas. Propter quod et apostoli ipsius, nolentes gravare populos credentes in Jesum variis doctrinis et adinventionibus et praeceptis, pauca scripserunt, pauciora mandaverunt, paucissima statutis firmaverunt inconcusse. — Patet autem hoc in XV Actuum apostolorum, quomodo dulcissimi patres et apostoli Christi suos Conchristianos esse multum liberos et non obligatos ad multa praecepta manere voluerunt — Unde crudeliter et infrunite posteriores multi videntur egisse et agere usque modo, qui suas adinventiones multas et doctrinas varias ac mandata rigida in Dei et domini Jesu familiam induxerunt et auctoritative firmaverunt, subditos nimis obligantes et gravantes, ut et doctrinarum talium et adinventionum et mandatorum hominum sit tanta multiplicitas et infinita multitudo, quod, ut paulo ante dictum est, innumerabiles libros repleverunt et valde magnos et sumptuosos, quos fere nullus hominum nisi dives comparare et per totam vitam ipsis deditus possit ea satis legere et utiliter incorporare; et tamen ad ea omnia, quae ibidem continentur, voluerunt obligari populum Christianum, quae omnia, ut dictum est, non tam facere sufficiunt, sed etiam rescire vel ad plenum memorari. Quapropter apud me decretum habeo, quod ad reformandam pacem et unionem in universitate Christiana expedit omnem plantationem illam eradicare et abreviare iterum verbum super terram et reducere Christi Jesu ecclesiam ad sua primordia salubria et compendiosa, quanto paucioribus et apostolicis mandatis reservatis. Quoniam ego puto coram domino meo Jesu crucifixo, quod lex spiritus sancti et evangelium expressum et divulgatum et patres ordinarii plebium, utpote papa, episcopi et plebani et opitulationes eorum omnino sufficiunt ad dirigendum legitime omnem communitatem populorum et quemlibet

hominem singulariter de communitate; sufficiunt inquam ista praenotata ad omnem quaestionem dissolvendam et ad omnem causam in foro conscientiae et in foro judicii discutiendam, addita supradictis scriptura veteris et novi testamenti.

---

Fol. 156b. O témž. Ego etenim teste Jesu crucifixo contemplor, quod hodie sacerdotes et populus minus sciat et observet praecepta Dei sui tremendi, quam mandata et traditiones hominum, et magis timeat et ponderet hujusmodi adinventiones, quam veritatem vitae et caritatem proximorum, et quod in talibus observantiis totam constituat justitiam suam et salutem, licet non habita Jesu crucifixi notitia et caritate. — Propositi igitur mei est, cum haec loquor, ut tales adinventiones et obligationes ad ipsas, essent diminutae et remissae, saltem quoad aliquam ipsarum partem, et quod solum dilectio Dei et proximorum, aut Dei praecepta alia solum esse populis tremenda et ad unguem usque adimplenda docerentur, et quod alia sunt modicae reputationis aut nihili ipsorum in respectu. — Fol. 157 . . . Ecce quam cum timore apostolus intentionem suam producit in medium et temperate. Videant igitur, quantum distant ab ipso moderni, in quorum ore, ut supra dictum est, non resonat aliud, nisi »districte praecipimus et mandamus«, et iterum »quod si quis paginam hanc (et alia hujusmodi talia) violaverit, sciat se Dei omnipotentis et sanctorum indignationem incursurum,« et »ipsum nos ex nunc prout ex tunc et ex tunc prout ex nunc excommunicamus et anathematisamus in his scriptis.« De praeceptis autem Dei et ipsorum transgressione terrorem non faciunt in subditis, neque magnam rationem. Verumtamen dico omnibus, qui possunt hoc capere, capiant, quod coram Christo Jesu sic collegi ex scripturis, et puto, quod omnia scil. praenotata opera hominum, cerimoniae et traditiones funditus destruentur et cessabunt, et exaltabitur Dominus solus, et unicum verbum ipsius manebit in aeternum; et tempus illud jam instat, in quo illa evacuabuntur. Scripturae vero, quae hoc exprimunt, nimis multae sunt. Mihi ad praesens solum verbum Jesu sufficit, ubi dicit Mathaei XV capite: omnis plantatio, quam non plantavit pater meus, eradicabitur.

---

Fol. 108b. O zámeznosti mocí církevních. Magna est facta deformitas Christi Jesu familiae et distinctio turpissima in

juncturis articulorum supra saepe expressorum, et perinde damnabiliter evenit, de populo credentium, cujus in primordio erat cor unum et anima una, factus est populus dilaceratus et divulsus. Etenim — papa, qui primum et ante omnia deberet esse junctus episcopis singulis et esse una manus cum ipsis, et solum maxime episcopis bene ordinandis superintendere et maxime ipsis familiaris effici et ipsorum cognitioni, ecce ipse conjunctus est magis regibus terrae et principibus et aliis magis intendit existens familiaris, opitulationibus et personis sibi ad votum suum adjunctis, supra suos coepiscopos ultra normam elevatur; insuper rupto de medio ordine connexionis primariae, adjunxit sibi universorum beneficiorum et personatuum collationem, quae ad episcopos respiciebant secundum legitimam conjunctionem et immediatam; per quod proportio est cassata et juncturae propriae et decorae obedientiae et subjectionis in corpore Christi mystico sunt laxatae et corruptae. Similiter episcopi non juste, non pulchre plebanis heu modo sunt adjuncti, sed exhibent se ipsos plebanis nimis elevatos et dominantes in clero, ita ut curati maneant ab episcopis, plus quam justum et utile est ecclesiae, elongati, extranei et ignoti; et ipsi episcopi baronibus terrae et principibus similiter et suis magnis canonicis et divitibus hujus seculi familiariter multum adjunguntur. Non enim jam episcopi habent sollicitudinem dignam de bona et utili ordinatione curatorum, sicut habent cor suum ad facta negotiaque dominorum et alia temporalia et civilia pertractanda. Et alii episcopi habent suum cor ad suam propriam devotionem privatam exquirendam, eo minus cor suum ad suos filios, i. e. curatos, conjunctum et mancipatum habentes; per quod multa jactura admittitur in communi salute animarum, et ipsorum talis privata devotio, in damnum et praejudicium rei publicae quoad hoc exercita, a domino minime est acceptata, juxta scripturam, quae dicit in propheta etc. — Attende hanc scripturam prophetae, et intellige, si vales, quod habens communem familiam Christi gubernare et providere sollicite, tamen odio habes occupationem cum ea, et ingemiscis, cum incumbit tibi laborare, illectus et allectus tua pace et privata tua psalmodia longa et devotione, licet quandoque delicata et lacrymosa. Et pensa hic, quam sunt talia domino Jesu inaccepta, qui dixit Petro Simonis Jo. (21) »diligis me plus his? pasce oves meas!« et non dixit »fruere pace in privata tua mansione.« Ita etiam corda curatorum sacerdotum non sunt conjuncta fideli nexu cum ipsorum plebibus, sed aversa et distracta per varias vanitates hujus mundi;

et maxime abierunt post divitias et honores et cetera propria sua commoda, sui corporis vel hujus vitae. Sunt enim plebani similiter nimis elati suis plebejis et extranei, acceptores supra modum personarum. Propter haec igitur et talia juncturae gratissimae sanctae ecclesiae sunt destructae, et funiculi ejus sunt dissoluti vehementer et laxati.

---

Fol. 112. O témž. Ex hoc enim videtur evenire, secundum quod superius est ostensum, quod dominus apostolicus ad se contraxit collationem universorum beneficiorum per ecclesiam, officiorum, personatuum, praebendarum et dignitatum, quod alias nequaquam ordinatione ecclesiae sanctae primaria est institutum vel sancitum. Ex isto exemtiones multarum et infinitarum personarum a jurisdictione ordinariorum propriorum factae sunt et multiplicatae super numerum, nec non etiam exemtiones conventuum multorum, religionum et alias multorum populorum, in defectum et diminutionem potestatis et juris praelatorum inferiorum. Ex isto similiter emanaverunt aliae multae reservationes casuum, ut vulgo dicitur, et absolutionum vel collationum auctoritatis et potestatis vel exercitii operationum earum, quae sunt communes omnium sacerdotum alias, aut talia, quae ratione ordinis et primitivae potestatis possunt fieri ab inferioribus et communibus sacerdotibus et licite pro salute populorum ab eisdem exerceri, pro quibus oportet adire sedes praelatorum et tremebunde coram ipsis pro talibus supplicare et impetrare difficulter, non sine impensis magnis et expensis, saltem scriptoribus ipsorum pro literis super impetrato confectis et formatis. Et per ista factum est, quod in multa magnaque parte auctoritas et jurisdictio sacerdotum curatorum est abbreviata et contracta in ipsorum subjectos, et per consequens multa operatio salutis animarum impedita et sublata, quae alias esset exercita, si non interveniret praedicta prohibitio vel reservatio potestatis, per quod curati sacerdotes plebium sunt vel possunt esse gravati et plurimum ad ingemiscendum et murmurandum vel invidendum suis praelatis excitati et compulsi. Per ista etiam multa inobedientia est intromissa in plebes et irreverentia ad suos sacerdotes proprios propter extenuationem et infirmationem ipsorum potestatis; et per consequens hinc venit magna destructio morum et disciplinae in plebibus et dissipatio christianae religionis.

Fol. 133. O příkoří, které věrní křesťané od pokrytcův snášeti musejí. Ecce hodie ipsamet abominatio desolationis propria sedens in templo, ne tamen ipsa esse abominatio reveletur, fingit aliam abominationem et minatur affuturam, ut per hoc amplius mittat ecclesiam in errorem, quatenus sic horrendam abominationem venerans atque colens, nihilominus unam aliam futuram fabuletur; et valde praevaluit. Nam communiter Antichristi infiniti proprie hodie nunc existentes, alium Antichristum futurum exspectant; et hi, qui proprie sunt apostoli et praecones veri Antichristi, apostolos Christi Jesu mites, sapientes et prophetas affligunt et varie persequuntur, audacter affirmantes, quia ipsi servi Christi sunt haeretici, hypocritae et Antichristi; et identidem, existentes membra fortia et multa Antichristi in praesenti, membra Jesu crucifixi licet debilia et pauca cruciantes et de civitate in civitatem propellentes atque de synagogis ejicientes, arbitrantur se per hoc Deo suo obsequium compraestare, et sic Antichristo obsequentes se credunt Jesu Christo deservire. — Quod si quis paulo amplius conatur abstrahere seipsum a societate Christianorum talium et vivere dignius Jesu Christo, mox beghardus aut alias haereticus nuncupatur, et nonnisi hypocrita vel fatuus judicatur; quod si in modico imitans Jesum crucifixum ipsum vel ejus veritatem confitetur, illico gravem sentiet persecutionem a corpore densato Antichristi; et nisi vivas, sicut et ipsi, non aliud censeberis, nisi superstitiosus et seductor.

---

Fol. 173, 174., 175. Kdo vlastně jest Antikrist. Antichristus non aliunde venit, nisi ex Christianis, imo non aliud est Antichristus, nisi Christianus indignus, contrarius Christo Jesu vel opere, faciendo ullam iniquitatem, (sicut scriptum est, confitentur se nosse Deum, factis autem negant,) vel sermone; sicut omnis, qui mentitur aut figmenta et fabulas in sanctam ecclesiam introducit. — Caput Antichristi exstat omnis spiritus solvens Jesum, — et corpus Antichristi est omnis multitudo Christianorum, quae apostatavit iterum ad mundum per conformitatem et amorem hujus mundi et vivit secundum hunc mundum. Unde sequitur, quod Christiani conversi sunt in Antichristianos omnes, qui post hoc seculum abierunt. Ex quo ulterius sequitur, quod omnis Christianus, qui hunc mundum diligit, ab hoc mundo congregatione collecta ex spiritibus malignis et amatoribus hujus mundi Christianis, est

membrum de corpore Antichristi; et omnis Christianus carnalis, qui libenter et frequenter loquitur de hoc mundo et diligit ea, quae sunt in mundo, habet in fronte sua et in dextra sua signum evidens, quod est membrum Antichristi. Et quanto est hujuscemodi Christianus in majori statu ecclesiae, vel quanto est superior in ecclesia officio, personatu et dignitate, tanto est major Antichristus et propinquius membrum suo capiti; et dum hujusmodi est in supremo gradu ecclesiae et praesidet omnibus aliis potentia et auctoritate, tunc ille est summus et in summo Antichristus. — Omnis hujusmodi Christianus impius, qui amat hunc mundum et amatur ab ipso et in illis sibi ipsi blanditur et complacet, quanto magis est religione vel speciebus sanctitatis insignior et praecellens, tanto iterum est major Antichristus et proximior suae simulationi et subtili compositioni, et sic efficacior ad nocendum Dei electis; at ulterius ille talis Christianus, existens in summa apparentia religionis et sanctitatis, est in summo Antichristus seu apostolus Antichristi. — Ecce quam palam denudatur Antichristus per dilectionis positionem, videlicet si dilectio inest Christiano proximorum, i. e. eorum, qui sincere sunt in Christo Jesu principaliter, nec non aliorum etiam inimicorum, tunc omni remoto dubio ipse est Christus vel membrum Christi, sicut alia scriptura dicit Johannis XIII: in hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem. Si autem dilectio in Christiano abundat hujus mundi et eorum, quae sunt in hoc mundo, magis quam proximorum, praesertim ad Jesum crucifixum, tunc iterum sine fallo est Antichristus seu de corpore Antichristi; quoniam in toto est Christianus contrarius Jesu Christo, mortua fide nihil sibi suffragante, quia talis credulitas nec diabolis suffragatur.

Fol. 162. O témž. Licet timeant Deum mandato hominum et doceant quam diligenter adinventiones et doctrinas suas, constituant suam justitiam, habeant omnem speciem pietatis, aedificent sepulchra sanctorum et prophetarum, exornent monumenta justorum, colant valde imagines et statuas ligneas et lapideas, venerentur summopere et celebrent ossa et reliquias beatorum in coelis quantum placet: si terrena sapiunt, si voluptatibus et quieti corporis incumbunt, si eos delectat gloria et honor hujus vitae, si non abnegaverunt semet ipsos et ferunt crucem suam, neque habent Jesum crucifixum in corde manentem, neque sunt Dei virtute et Dei sapientia ab alto induti: sunt utique locustae coronatae, sunt palmites non ferentes fructum, sunt terra infructuosa maledicta domino suo,

sunt regnum angeli abyssi, sunt filii diaboli omnes, non obstante quod vocentur Christiani vel religiosi vel sacerdotes et praelati. Et omnis Christianus seu clericus, licet sit sacerdos, praedicator, monachus, religiosus, vel quicunque suae propriae voluntati et non voluntati D. Jesu actualiter victitat et ex toto, et si quod minus facit, de hoc non dolet vehementer, est membrum Antichristi; et omnis clericus, qui in nomine suo vel causa sui ipsius acquirit scientias, gradus in ecclesia, ut est subdiaconatum, diaconatum, sacerdotium vel apostolatum et praedicationem, vel acquirit beneficia, officia, honores et dignitates in ecclesia, et omnis, qui acquirit titulos sibi gloriae et honoris, ut est doctoratus, baccalariatus et multa talia, ita quod per talia sit in populo Christiano honoratus, ditatus, pacatus et dilatatus in hac vita, sciat se membrum Antichristi sine contradictione qualicunque. Item omnis monachus, claustra regularium ingrediens aut alias religiosus, ut vitam quietam habeat et sit securus de statu pacifico et necessitate corporali, in quantum talis et quam diu talis, est membrum Antichristi, quia in nomine suo induit speciem sanctitatis. Et omnis religio et quilibet conventus, qui seipsum ingessit ad medium vulgi Christiani et ibi factus est gloriosus et honoratus a populis plebejis, et in hoc sibi complacent vel de hoc gloriantur, est procul dubio corpus Antichristi. Item omnis apparatus talium splendidus et magnificus, vel habens speciem apparentem sanctitatis, veluti templa magnifica et multipliciter decorata, multitudo praedicationum, exquisita multitudo missarum, cantus et psalmodiarum decor et assiduitas, insignis sepultura et officium splendidum pro mortuis, item celebritas adventitiarum festivitatum varie promulgata et ornata, item commendatio fraternitatum et invitatio ad eas per multas promissiones orationum et missarum atque fratrum, item praeconisatio aut glorificatio imaginum quarumdam et extollentia novarum reliquiarum sanctorum, diffamatio miraculorum vel portentorum per talia factorum, et multa similia, quae modo diligenter in ecclesia actitantur: omnia illa facta ad suam propriam gloriam et complacentiam hominum, ut per accursus populi et applausus magnorum et parvorum in Christiano populo acquiratur, vel ut per hoc quaestus multiplicetur, aut ut per talia nomen auctoris talium diffametur et celebretur, ita ut dicatur in populo: »hoc iste fecit,« vel »istud magnum bonum tales canonici vel tales religiosi invenerunt vel perfecerunt«: omnia inquam talia, non tamen in quantum talia, sed in quantum fiunt a talibus et tali intentione, sunt indumentum Antichristi, et sub

ipsis mystica operatio daemoniorum seu Satanae ad subtilius et efficacius seducendum et nocendum etc.

---

Fol. 135. O obrazích svatých a ctění jich. Heu! hodie collegia quaedam et multitudo eorum, qui se dicunt magistros ecclesiae et sapientes, decreta Dei in ecclesia posuerunt, quod videlicet statuae ligneae atque lapideae, argenteae et ceterae hujusmodi sint a Christianis adorandae et colendae, patulo et expresse sancta scriptura dicente: non adorabis ea neque coles! quod nequaquam ex assertione Thomae de Aquino vel aliis doctoribus potest haberi vel defendi; — et sancta ecclesia, licet admisit imagines et statuas et docet honorandas et venerandas, tamen adorandas vel colendas nusquam docuit vel statuit, ut patet in corpore in facultate juristarum. Decreverunt insuper, quod sint deprecandae, quod in lingua Boemica sonat modliti sě, et sic docere populum collegialiter, aby sě obrazóm lidé modlili. Decreverunt insuper et synodaliter mandaverunt populis praedicandum, quod pie credant populi in statuis lapideis vel ligneis depictis esse virtutem divinam et sanctorum ejus, et inde quae videntur ibi facta miracula vel famantur, Deus per eas et propter eas imagines operetur, et idcirco quicunque hoc credit vel in tali statua fiduciam ponit et ibi confugit ad statuam, nequaquam male facit; imo neque possibile est quod, inquiunt male faciat, sed neque sunt simplices corrigendi et increpandi, quod ad statuas fugiunt in tempore suae necessitatis, aut reliquias sanctorum vel alias res tales mortuas sine merito et virtute. Sanxerunt insuper non praedicandum contra abusum statuarum vel reliquiarum, dicentes, quod non contingit in talibus errare populum Christianum. Quae quam sint perniciosa rudi populo Christiano et carnali, quis non intelliget, si contempletur, quod populus plebejus modernus domini Jesu spiritum non habens, ad spiritualia nequaquam valet mentetenus elevari, sed solum et maxime carnali judicio et phantasmatibus provectus, corporalia tantum appreciat et coram eis stupet et pavet, ad ea se totaliter effundendo etc.

O témž, ve knize páté (MS. bibl. Clement. III. A. 10, fol. 126 sq.) — Deberet ejici omne illud in templo positum, ad quod vulgus plebejum habet respectum alicujus reverentiae et stuporis, prout sunt imagines, quae venerantur per Dei ecclesiam, ut in Luca et in Roma et alias ubicunque. Quibus statuis populus spiritum Jesu non habens exhibet magnam reverentiam et honorem

genuflexione, candelarum oblatione et hujusmodi; ad quas venientes ad templum accurrunt, nullum vel modicum habentes respectum ibidem praesens ad corpus Jesu Christi. Quod fit ex eo, quia rudis populus, solum suos sensus insequens, fortiter movetur a talibus imaginibus et ab apparentia earum splendida et artificiosa; et quia est pronus omnis talis homo ad idololatrandum, eo quod facilius conceptus suos vel imaginationem circumscribit et magis favorabiliter terminat ad creaturam quam deitatem, quia sunt sibi talia propinqua suae facultati naturali. — Quodsi Christiani illi, qui sanctos viros inordinate honorabant, sunt increpati et convicti esse carnales: quanto igitur magis hi, qui imagines in templis Dei colunt et venerantur. Diabolus equidem satagit decipere Dei populum, quanto magis sub aliqua specie boni, tanto fortius et coloratius et per consequens periculosius; ideoque libentius negotiatur injuriam Christi in populo Christiano et subversionem per species virtutum vel similitudines bonorum, venenum sub melle propinans, et similiter per imagines salvatoris et aliorum sanctorum etc. — (Fol. 127a.) Nec per hoc ego curo negare imagines rationabiliter fieri in ecclesia et poni, cum hoc teneat universitas sanctae ecclesiae, et dicatur communiter, quod tales imagines sunt scriptura laicorum. Decoretur igitur templum statuis imaginum; huic ego non obsto, neque ullomodo contradico, dummodo in talibus cautela contra daemonia sicut et in aliis habeatur. Sed hoc audacter dico, quod quam cito una imago amplius reveretur quam aliae imagines in templo, vel habet concursum ampliorem plebis cum candelis, genuflexionibus vel aliter, mox est de templo ejicienda, tamquam offendiculum populi. Item si adjungantur aliqua signa facta quasi per imaginem aut ratione imaginis vel aliter, iterum illico illa statua est cassanda; quia jam valde timendum est plebi Christi, ne fortasse tunc accesserit ibi jam daemonium, volens ludificare plebejos et polluere adorationem Jesu Christi corporis et sanguinis pretiosi. —

---

Končíme výpisky tyto, ač nehojné, však již snad dlouhé, uvedením zde místa pro spisovatele nad jiné značnějšího, ve traktatu De abominatione in loco sancto, tištěného sice již mezi spisy Husovými, avšak s vynecháním právě tohoto místa, kteréžby na konci kapituly 7, na stránce 484 vydání druhého, čili 384a vydání prvního, státi mělo; v rkp. musejním nachází se fol. 210. »Ego vero sic ista habeo et sic scribo, et in tali habitudine et mensura, quod

omnia et singula et meipsum submitto sanctae catholicae ecclesiae, dulcissimae matri meae et sponsae Jesu Christi. Nec ista dixi meipsum commendans; sed confiteor, quod modico ante fui totus vexatus et obtentus a spiritu Antichristi, plenus cupiditate et contagiosa ambitione, magno animo cupiens habere divitias, hujus mundi gloriam et honores; et pro eo multa laboravi, impendi vires et expensas, litigavi pro quatuor beneficiis; et adhuc meum beneficium, mihi omni jure debitum, ab adversario quodam detinetur. Et sic volens dives fieri in hoc seculo, incideram profunde in laqueum diaboli. Gratias ago jam Deo meo et patri misericordiarum et domino Jesu crucifixo, de cujus gratia mihi venit, quod jam exulto ereptus quasi passer de laqueo venantium, quasi sitio de incendio exportatus, quasi naufragus de mediis fluctibus maris liberatus. Fateor etenim, quod quam difficulter me abstraxit Dominus ab uberibus Babylonicae meretricis, et impedivit me ubique satiare illam Antichristi ambitionem et cupiditatem meam divitiarum hujus vitae et honoris, et interim cor meum ad sua testimonia et non in avaritiam inclinavit. Piissimo namque atque dulcissimo Jesu Christo, mihi iniquo et coeco gratiose semper providente, in omnibus meis conatibus et cupiditatibus valde adversa successerunt; ita quod decies sum datus in conculcationem et derisum meis superbis et amaris inimicis, et usque ad profundum luti omnis tempestas me demersit. Verumtamen gratias ago Deo meo, quia quantum est ad homines et secundum opinionem meam, est ubique innocenter et injuste.«

P. S. Odvolání některých článků svých, kteréž učinil M. Matěj z Janova spolu s kněžími Jakubem a Ondřejem na synodě Pražské den sv. Lukáše (18. Oct.) r. 1389, dali sme vytisknouti r. 1869 ve přídavcích ku knize »Documenta M. Joannis Hus vitam, doctrinam etc. illustrantia« na str. 699—702.

---

## *D)* M. Jan ze Štěkna.

(Kv. 1373—1405.)

Mistr Jan ze Štěkna téměř ještě neznámější jest vůbec, nežli Kunrat Waldhauser, ano ti oba muži dosavad za jednoho »Kunrata ze Štěkna« r. 1369 zemřelého se mívají. Že i on proti porušenosti věku svého, zvláště pak stavu duchovního, nad jiné horlil,

vysvítá ze slov M. Ondřeje z Brodu dříve uvedených (»et antiquis temporibus Milicius, Conradus, Sczekna et alii quam plurimi contra clericos praedicaverunt,«) a potvrzuje se následujícím vypravováním ve spisu posavad netištěném »Chronicon universitatis Pragensis« ve Vídenské c. k. dvorské bibliotéce Cod. theol. 99 (olim 420,) kdežto ve připomínání milostého léta na r. 1393 městu Pražskému propůjčeného takto se dí:

»Quapropter justo Dei judicio majorem partem (pecuniae) rex Wenceslaus pro sua camera reservavit. Et non fuit ex omnibus magistris et doctoribus, qui se velut murum contra simoniacam pravitatem opponeret; sed omnes, velut muti, prava de se dabant exempla, per praefatas ecclesias cum idiotis et indoctis pro acquirendis tam care emtis indulgentiis discurrebant; dempto uno, puta M. Wenceslao dicto Rohle, pro tunc plebano ecclesiae S. Martini Majoris civitatis Pragensis, qui non indulgentias sed deceptiones appellabat, non tamen publice, sed occulte, propter Pharisaeorum metum. Ipse tamen mimus regis, per quosdam inductus, tantum uno vel duobus diebus per ecclesias in quodam pileo monstruoso cum ceteris discurrebat, cantando canticum bohemicum: »jahodky, jahodky, kterak ste ráno prokvetly!« Item M. Stiekna, baccalaureus in theologia, pro tunc praedicator authenticus in Bethlehem, in Vyšegrado praedicando, populum ad non negligendam tam excellentem gratiam multipliciter est hortatus. Et pro tunc M. Johannes Hus, nondum presbyter, deceptus frivole per tales exhortationes, in Vyšegrado confessus, ultimos quatuor grossos, quos habuit, confessori assignando, non habuit nisi panem siccum ad manducandum; et sic cum ceteris coece est peregrinatus. Qui tamen factus presbyter et praedicator, multipliciter doluit, et in ambone publice praedicando, de sua fatua peregrinatione confessus fuit.«

Kdyby M. Štěkna byl se nevyznamenával duchem a smýšlením Husovu aspoň poněkud podobným, byl by kronikář při této příležitosti jistě jeho nevytýkal. Protož není pochyby, že on tentýž M. Štěkna byl, na kterého i M. Ondřej z Brodu ve známém onom psaní narážel. Ten pak byl mistr v učení Pražském, bakalář v theologii, a r. 1393 kazatel v kapli Betlemské.

Ve vydaných od university Pražské památkách jejich, (Monumenta historica universit. Prag. tom. II parte I, pag. 394) připomínají se léta 1401 co živí svědkové dva mistři Štěknové: dominus magister Joannes dictus Sczekna, rector ecclesiae parochialis in

Czubba, professus ordinis Cisterciensis, et Nicolaus dictus Sczekna de Zebnicz, magister artium, Pragensis et Olomucensis diocesis, testes.« Tamtéž (na str. 362) k r. 1397 od královny Hedviky polské, zakladatelkyně zvláštní kolleje při universitě Pražské, ustanovuje se »Magister Joannes dictus Sczekna, frater ordinis Cisterciensis, sacrae theologiae baccalaureus, plebanus de Přemankov, curiae nostrae capellanus familiaris devotus dilectus«, za prvního prokuratora této nové kolleje, a to ve společnosti s oným Křížem kupcem, jenž kaply Betlemské spolu zakladatelem byl. Není tedy pochyby, že onen nahoře dotčený »M. Štěkna« na tohoto »M. Jana ze Štěkna« rozuměti se musí, poněvadž také jen křestné jmeno »Jan« a nejiné vypouštěno bývalo ve jmenách takových, jako ku př. mistr Jičín, M. Příbram, M. Rokycan, t. j. mistr Jan z Jičína, Jan z Příbrami, Jan z Rokycan a t. p. Takéť M. Mikuláš Štěkna vlastně ze Zebnic se jmenoval, a byl r. 1385 na mistrovství povýšen, kdežto »Jan ze Štěkna,« pod tímto a ne jiným heslem, již r. 1373 mezi mistry učení Pražského přijat byl.

Potvrzuje se domnění toto také následujícími slovy M. Jana Husa, kteráž v jednom kázaní svém o zemřelých mistřích a kněžích Pražských uvodí: Sed rogo, quid magistri nostri, sacrae theologiae professores dicerent, si defuncti veraciter responderent? Quid M. Nicolaus, biceps argumentator acutissimus, quid Albertus, rhetor limpidissimus, quid Janko, mathematicus promtissimus, quid Nicolaus Rachorowic, poeta praestantissimus, quid Nicolaus Litomycensis, consiliarius perspicacissimus, quid Stephanus de Colonia, zelator patriae ferventissimus, quid Johannes Stekna, velut tuba resonans praedicator eximius, quid Petrus Stupna, musicus dulcissimus et demum praedicator ferventissimus? Quid hi, et quid ceteri, quorum monumenta calcamus pedibus? atd.

Ve výpisích ze starých desk zemských, jež Riegger tisknouti dal,*) nachází se i následující: Primo Stephani, O. 5 (tedy od r. 1402): Johannes Sstiekna, magister theologiae, et alii commissarii pro studentibus in Betlem, attulerunt duas literas ad tabulas: unam regis Wenceslai, et alteram reginae Hedvigis« etc. Z toho viděti, že Štěkna ještě roku 1402 na živě a s kaplí Betlemskou ve spojení byl.

Konečně nelze pochybovati, že i následující, z netištěného dosavad psaní M. Jana z Husince k M. Křištanovi z Prachatic

---

*) Viz Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, VI Heft. S. 205.

vzatá zpráva o M. Janovi ze Štěkna rozuměti se musí, poněvadž on tu výslovně mnichem se jmenuje: »Scio certitudinaliter, quod Stanislaus tenuit et in scripto sententialiter scripsit de remanentia panis; et a me quaesivit, antequam disturbium incepit, si vellem idem secum tenere. Ecce postea juravit et abjuravit, et post duos annos, quando Stiekna venit cum suo tractatu, postquam timuit archiepiscopum, nesciens subterfugere, dixit per juramentum, quod tractatum illum non perfecit. Et antequam fuit vocatus ad curiam archiepiscopi, dixit: oportet, quod Stiekna monachus flectat ante me genua et petat quod parcam, quod ausus est tractatum meum novam plantationem erroneam annotare.« Z toho poznáváme, že Štěkna nejen dvě léta po počátku rozepří na universitě Pražské o artikule Wiklefovy (r. 1403), tedy r. 1405 ještě na živě byl, ale také že proti smyslům Wiklefovým zvláštní traktat, nyní již neznámý, byl sepsal, a jmenovitě s M. Stanislavem ze Znojma, tehdáž ještě horlivým Wiklefistou, před arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Hasenburka spory měl. Počaltě pak byl arcibiskup tento, dle nařízení papeže Innocencia VII., skutečně již r. 1405 a 1406 proti Wiklefismu v Čechách se zasazovati, jakož to odjinud v historii české se vyjevuje.

Toto jest posavad vše, co nám o M. Janovi ze Štěkna dověděti se lze bylo. Není-li toho tolik, jak bychom ku poznání toho muže věděti sobě žádali, jest vždy dostatečné k rozeznání zmatených posavad dvou osob, Kunrata Waldhausera i M. Jana ze Štěkna.

---

# Topografické články Fr. Palackého.

V letech 1845—1851 obíral se Fr. Palacký co nejsnažněji studiemi topografickými, jejichž hlavním výsledkem byl »Popis království Českého« roku 1848 vydaný. V předmluvě tohoto spisu uvádí příčiny, které ho vedly k namáhavé té práci těmito slovy: »Obírav se od pětmecítma let s prameny dějepisu českého, pozoroval sem záhy, do jaké nepaměti upadly u národu našeho nejen starodávné dějiny, příběhy a osudy měst, hradův, tvrzí a vesnic někdy dosti znamenitých, ale často i sama jména jejich původní a přesná. Vše to zasypáno jest rumem války někdy třidcetileté, a zaplaveno potom živlem cizím národu našemu, tak že v proměněném nyní kroji a rouše novověkém bývá často dosti nesnadno rozeznati s jistotou osobnost místní staroznámou. Chtěje tedy přispěti pomocí svou zotavujícímu se opět duchu národ-

nímu v Čechách, aby rozmohlé se ouřadní poněmčilosti v pojmenování vlastních sídel svých tím rychleji zbavil se, čim pitvornější byly tytýž úkazy neduhu onoho, podávám krajanům svým tuto popis systematický všech jmen místních ve království Českém, a to sice v rouše jejich původním a čistě národním, pokud totiž mi lze bylo jeho se dozkoumati.« Material topografický Palackým sebraný uložený v archivě Musea království Českého svědčí o mravenčí pilnosti toho, který ho snesl Sám praví o tom v téže předmluvě: »Prostudoval sem k tomuto cíli všecky téměř staré kvaterny desk zemských i dvorských království Českého, jakož i všecky předhusitské knihy zápisné, které někdy první arcibiskup Pražský Arnošt z Pardubic pro arcidiecesi svou založiti byl dal; prohledal a pročítal sem listin a písemností starých na statisíce a nejen vypsal sobě z nich podrobných zpráv místopisných množství nesčíslné, ale i rozdělil velikou jich částku dle míst, na kteréž se vztahují, tak že již nyní mohl bych o každém jednotlivém místě, zvláště pak o starých hradech, tvrzech i osadách farních sestaviti podrobný dějepis místní .... Mámť i oumysl, budu-li živ a zdráv, podati časem svým všecky tyto materialie obecenstvu našemu obšírném historicko-topografickém i rodopisném slovníku českém, až jen ku práci této pro jiné, které neméně důležité jsou, dostihnouti budu moci«. K vykonání tohoto ohromného předsevzetí Fr Palacký ovšem nedospěl, ale řadou článků týkajících se místopisu českého položil pevný základ k velikému dílu, jež za naší doby provádí neúnavný A. Sedláček svými »Hrady a zámky« a svým »Historickým místopisem království Českého«.

---

# 25. Rozbor etymologický místních jmen československých (1834.)

(*Časopis česk. Museum, 1834 str. 404—419, Radhost I, str. 128—144.*)

Sestavivše veliký počet staročeských jmen místních, a pokusivše se o roztřídění jejich v ohledu jazykozpytném, nabyli sme toho přesvědčení, že původně a za starodávna všecka jmena místní povodína byla jen ze dvou pramenův, totiž buďto ze jmen osobních, (totiž zakladatelův neb pánův některé osady,) aneb z okolností přírodných téhož místa. Tudíž rozpadla se nám všecka tato jmena ve dvě hlavní třídy, první totiž jmen osobních, druhou jmen přírodních. Mezi oběma však třídami stojí ještě jako na rovné váze některá jmena složená; jelikož se ostýcháme vřaditi je nakvap do té neb oné třídy, až by věc ta důkladněji vyzkoumána byla. Konečně zbyl nám také nemalý počet jmen nesložených a prostých,

vše prastarých, jichžto významu a pramenu dopíditi se na čas ještě lze nebylo.

Přistoupíce ku podrobnému rozboru a rozjímání jak tříd těchto vůbec, tak i jednotlivých forem etymologických zvláště, které v nich se nám objevují, potkáme se tytýž i se formami jazyka našeho dávno zapomenutými, ačkoli někdy spanilými a pozoru hodnými. Uvidíme vzornou článkovitost, ústrojitost a důslednost jazyka našeho ve tvoření jmen těchto; podivíme se ušlechtilému jeho skladu, ale politujeme také zanedbání a konečného zmrhání nejedné krásy jazykové u předkův našich.

## I. Jmena místní pošlá z osobních.

R. 1832 podali sme v Časopisu musejním popis staročeských osobních a křestných jmen s některými poznamenáními. Hleděvše tehdáž obzvláště k tomu, abychom nepodávali jmen, leč o kterýchžto skutečném někdy v Čechách užívaní měli sme důkazy písemné, nemohli sme sebrati, při skrovné ještě zásobě starých diplomův českých, než neúplný a chudý jmen těch popis. Od té doby ale nejen nově nalezenými listinami přibylo nám jich několik set, ale i z moravských starých diplomův p. prof. Bočkem sbíraných vyskytlo se jich množství neznámých. Ovšem pak, když již etymologickým rozborem i ze jmen místních čerpati je budeme, vzroste počet jejich na tisíce.

Ze jmen osobních tvoří se jmena místní následujícími spůsoby:

1. Změkčením (jeřováním) koncových souhlásek: *v, m, n, l, d, t, h, k, ch.* (Poněvadž ale Čech již nyní dvou prvních souhlásek, *v* totiž a *m,* ve mluvě své jeřovati neumí, protož rozdíl osobních a místních jmen, končících se souhláskami *v* a *m*, jen tím se mu jeví, že první jsou pohlaví mužského, druhá ženského; ona náležejí k deklinací první, majíce v genitivu *a,* tato k deklinací třetí, přijímajíce v genitivu *i.*)

| *a)* Jmena osobní | místní |
|---|---|
| na *v* (gen. *va*); | na *v* (gen. *vi*); |
| Čáslav, gen. Čáslava — | Čáslav, gen. Čáslavi, |
| Boleslav, » — ava — | Boleslav » — slavi, |
| Soběslav, » — ava — | Soběslav » — slavi. |

Nápodobně: Vratislav, Liboslav, Přibislav, Bořislav, Budislav atd.

| *b)* Jmena osobní | | místní |
|---|---|---|
| na *m* (gen. *ma*); | | na *m* (gen. *mi*). |
| Příbram, gen. Příbrama, | — | Příbram, gen. Příbrami, |
| Radim, » — ma, | — | Radim, » — mi, |
| Chrudim, » — ma, | — | Chrudim, » — mi. |

Nápodobně: Vidim, Velim, Túžim, Blažim, Kúřim, Přistúpim, Bezprem, Tuchom, Sutom, Zavlekom atd.

Znamenati sluší, že forma tato jmen osobních na *m* ve svém původu jest prastará forma participií slovanských, kterýžto příklad zachoval se již jen ve slovích vid*om*, věd*om*, zn*ám* a n. j. Rukopis Králodvorský ještě praví: »až do nedozír*ama* daleka« t. do nedohledného daleka. — Také z tohoto zákonu vyplývá, že se nemá říkati ku př.: »do Mlad*ého* Boleslav*a*, do Kouřím*a*«, ale, jakož u starých Čechův se mluvilo, »do Mladé Boleslav*i*, do Kouřím*i*, do Příbram*i* atd. —

| *c)* Jmena osobní | jmena místní: |
|---|---|
| —*n* (genit. *na*) | —*ň* (genit. *ně*). |
| Třebon — na | Třeboň — ně |
| Velen — — | Veleň — — |
| Libun — — | Libuň — — |
| Liban — — | Libaň — — |
| Liben — — | Libeň — — |
| Mimon — — | Mimoň — — |
| Kovan — — | Kovaň — — atd. |

| *d)* — *mysl* (gen. — *mysla.*) | — *myšl* (gen. — *myšle*). |
|---|---|
| Litomysl, — | Litomyšl, — |
| Radomysl, — | Radomyšl, — |
| Nemysl — | Nemyšl, — |
| Libomysl, — | Libomyšl, — |
| Drahomysl, — | Drahomyšl, — |
| Chocomysl, — | Chocomyšl, — atd. |

| *e)* — *r* (gen. — *ra*) | — *ř* (gen. — *ře*). |
|---|---|
| Jaromir, — | Jaromiř, — |
| Chotěbor, — | Chotěboř, — |
| Chotimir, — | Chotimiř, — |
| Prostibor, — | Prostiboř, — |
| Střezimir, — | Střezimiř, — |
| Kosor, — | Kosoř, — atd. |

Město Kroměříž na Moravě sluje původně, dle svědectví starých listin i dle analogie jazyka, Kroměžíř, od jmena osobního Kroměžir neb Kroměžír, jenž také ve starých památkách se čítává. Podobně i jiná jmena mnohá v Čechách i v Moravě obyčejem pozdějším změněna, tytýž i zpotvořena jsou. Tak již ku př. v Čechách, vždy »Načehradec« a »Ouřinoves« se psává, kdežto by vlastně »Načerac« a »Uhříněves« po staročesku slouti mělo.

*f)* Jména osobní na — *d* mění se v — *z*, podlé téhož zákona, kterýmž ku př. ro*d*iti a ro*z*ený, plo*d*iti a plo*z*ený atd. se řídí. Jsou tedy jména

| osobní | : | místní | osobní | : | místní |
|---|---|---|---|---|---|
| Zderad | : | Zderaz | Bezděd | : | Bezděz |
| Drahobud | : | Drahobuz | Těchobud | : | Těchobuz |
| Problud | : | Probluz | Chocebud | : | Chocebuz |
| Drahorad | : | Drahoraz | Želobud | : | Želobuz |
| Sverad | : | Sveraz | Cetorad | : | Cetoraz atd. |

*g)* Jmena osobní na — *t* mění se v — *c* (*č*), jako i ku př. ve ztra*t*iti, ztra*c*ený, zkrá*t*iti, zkrá*c*ený atd. Jestli před konečním *t* v osobním jmeně jiná souhláska, tedy ve jmeně místním vkládá se *e* před *c*, ku př.:

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Markvart | : | Markvarec | Humpolt | : | Humpolec |
| Rinart | : | Rinarec | Pernart | : | Pernarec |
| Načerat | : | Načerac | Domarat | : | Domarac |
| Olomut | : | Olomuc | Přelut | : | Přeluc (Přelúč) |
| Bolelut | : | Boleluc | Bolehost | : | Bolehošč |
| Radhost | : | Radhošč | Ředhost | : | Ředhošč atd. |

*h)* Jmena osobní na — *k* mění se v — *č*, podlé téhož zákona, ku př.

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Mirek | : | Mireč | Radek | : | Radeč |
| Chotek | : | Choteč | Malek | : | Maleč |
| Budek | : | Budeč | Žirek | : | Žireč |
| Bohdanek | : | Bohdaneč | Lepták | : | Leptáč |
| Třebík | : | Třebíč | Radík | : | Radíč atd. |

*i)* Jmena na *h* : *ž*, a *ch* : *š* pořídku se nacházejí; nepochybuji však, že ku př. Vraž od Vraha, Sobědraž od Sobědraha, Dobříš od Dobřicha, Libiš od Libicha, Oldříš od Oldřicha pocházejí.

Srovnáme-li tuto tak určitou a stálou formu s tím, co veliký znatel jazykův slovanských, Dobrovský, na str. 321 svých Institutiones linguae Slavicae (r. 1822) praví, poznáme, že všecka tato

jmena původně jsou formy zastaralé adjectivi possessivi. — Ale tuto důležitou stránku našeho jazykozpytu odkládáme k jiné volnější příležitosti, dosti majíce nyní na tom, když jen učiníme pilnější zkoumatele na ni pozorny. —

2. Druhý spůsob, kterýmžto ze jmen osobních tvoří se jmena místní, jest přivěšování jistých formovacích slabik ke jmenu osobnímu. Takovéto slabiky jsou:

*a)* — *ov,* ku př.

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Jan | : | Janov | Pavel | : | Pavlov |
| Petr | : | Petrov | Štěpan | : | Štěpanov |
| Blud | : | Bludov | Ban | : | Banov |
| Bavor | : | Bavorov | Brúm | : | Brúmov |
| Beneš | : | Benešov | Diviš | : | Divišov |
| Kyj | : | Kyjov | Švih | : | Švihov |
| Kochan | : | Kochanov | Křižan | : | Křižanov |
| Dětoch | : | Dětochov | Neustup | : | Neustupov |
| Navara | : | Navarov | Batela | : | Batelov atd. |

Známo jest, kolikerými spůsoby ku př. jmeno »Chomútov« (Komotau) z nedojípky vykládáno bylo; tu skrze chomouta (Kummet), o němžto všelijak bájeno, tu i z latinského »commutare.« Srovnáme-li však Chomútov s Chomuticemi, Chomutovicemi a Chomutičkami, a spamatujeme-li se na někdejší rytíře Chomuty z Harasova, nebudeme více pochybovati, že ono pochází od osobního zastaralého jmena »Chomut« (Chotimut).

*b)* — *ice,* diminut. — *ičky:*

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Štěpan | : | Štěpanice | Martin | : | Martinice |
| Heřman | : | Heřmanice | Markvart | : | Markvartice |
| Bohumil | : | Bohumilice | Bohuslav | : | Bohuslavice |
| Děd | : | Dědice | Bezděz | : | Bezdědice |
| Býš | : | Byšice | Sen | : | Senice |
| Liban | : | Libanice | Litomir | : | Litomiřice |
| Pelej | : | Pelejice | Třebel | : | Třebelice |
| Dobřen | : | Dobřenice | Chuděn | : | Chuděnice |
| Buž | : | Bužice | Kral | : | Kralice |
| Ctěna | : | Ctěnice | Lida | : | Lidice |
| Kojeta | : | Kojetice | Kuněta | : | Kunětice |
| Mileta | : | Miletice | Mirota | : | Mirotice atd. |

*c)* — *ovice,* dim. *ovičky.*

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Petr | : | Petrovice | Pavel | : | Pavlovice |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Štěpan | : | Štěpanovice | Jetřich | : | Jetřichovice |
| Jan | : | Janovice | Jiřík | : | Jiříkovice |
| Kyj | : | Kyjovice | Drob | : | Drobovice |
| Chvalek | : | Chvalkovice | Hněvek | : | Hněvkovice |
| Svatoň | : | Svatoňovice | Dunaj | : | Dunajovice |
| Kocel | : | Kocelovice | Milík | : | Milikovice |
| Kutra | : | Kutrovice | Cerha | : | Cerhovice |
| Víta | : | Vítovice | Sema | : | Semovice atd. |

*d)* — *ín*, dim. — *ínek*, jen tam se tvořívá, kdež jmeno osobní na — *a* neb — *e* se končí:

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Teta | : | Tetín | Děva | : | Děvín |
| Jika | : | Jičín | Kolda | : | Koldín |
| Slavěta | : | Slavětín | Hrozněta | : | Hroznětín |
| Mileta | : | Miletín | Kojeta | : | Kojetín |
| Žirota | : | Žirotín | Hora | : | Hořín |
| Chyna | : | Chynín | Léva | : | Levín |
| Libuše | : | Libušín | Svojše | : | Svojšín |
| Záviše | : | Závišín | Bratruše | : | Bratrušín |
| Květuše | : | Květušín | Milice | : | Miličín atd. |

*e)* — *yně*, forma zastaralá, pořídku se jeví:

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Bech | : | Bechyně | Bavor | : | Bavoryně |
| Rad | : | Radyně | Buda | : | Budyně |
| Bos | : | Bosyně | Rus | : | Rusyně |
| Korka | : | Korkyně | Chora | : | Choryně a n. j. |

*f)* — *any*, — *ovany*, ještě nehojněji se nachází, jako ku př. Milek: Milčany, Chotich: Chotišany, Libich: Libišany a Libichovany a j. n. Forma tato hojná jest jen ve druhé třídě (viz dolej). Zdaliž Chotoviny, Kydliny a t. p. jmena plurální nepocházejí také od osobních?

Jmena Hostouň, Chotouň, Radouň, Labouň a t. p. zdá se že náležejí pod zákon nahoře dotčený, o změkčování koncových souhlásek, a tudíž že od osobních jmen Hostún, Chotún, Radún atd. pocházejí. Beroun, jsa mužského pohlaví, činí zvláštní výminku, a potvrzuje tím domnění naše jinde pronešené, že jest cizí (v. Časopis musejní na r. 1833, str. 425).

Jmena místní na — *ivo* také větším dílem ke třídě této patří, jako Myslivo, Hlasivo, Chudobivo, Želivo, Čelivo, Libivo. Příbuzné k nim dle formy Dobev a Blízivo možná že náležejí do druhé třídy.

Forma — *ava* zdá se také býti obojetná. Bělava, Drchlava, Libchava, Radava, Trnava, Vlnava a t. p. jmena pocházejí větším dílem z osobních, ať již neznámých. Některá též na — *ová,* jakož Třebová, Bužová, sem počítati sluší.

Nápodobně o formách na — *íš,* jako Velíš, Choříš, na — *ousy,* jako Robousy, Hnidousy, Křivousy, na — *uška,* jako Dobruška, na — *ra,* jako Kystra, Štěkra, a na — *átky,* jako Benátky, Kojátky, Košátky, Počátky, Horňátky atd. rozhodnouti, před širším té věci uvážením, si netroufáme. Srovnáme-li jmena Třebovle, Litovle, Druhovle neb Drhovle, Počaple, Přičaple, Skřiple a t. p. mezi sebou a s jinými týchže kořenův jmeny, poznáme brzy, že i forma na — *l*, *le* náleží k této třídě, zvláště když se poučíme v nahoře dotčených Institutiones linguae Slavicae, že to vlastnost nejstarších forem adjektivných, ku kořenu po *v*, *b*, *m*, *p* přidati *l*, tak že ku př. »Jakovl«, »Avraaml« ve staroslovanské řeči totéž znamená, co Jakobův, Abrahamův atd.

Ostatně naskytá se i nejslabšímu pozoru to, že téměř každé osobní jmeno přijímá k sobě nejednu tvořící slabiku; tak ku př. ze jmen Ota (Otto), Víta, Chýna, Buda, Sema, Děka, Bydža, Bezděd atd. tvoří se jmena místní Otov, Otice (Votice), Otín (Votín); Vítov, Vítice, Vítovice, Vitín; Cheynov, Chynice (Vchynice), Chynín; Budov, Budovice, Budín, Budyně; Semice, Semovice, Semín; Děkov a Děčín; Bydžov a Bydžín; Bezděz a Bezdědice atd.

3. Třetí způsob utvořiti ze jmena osobního jmeno místní, jest připojiti k němu slovo *ves;* při tom vkládá se před *ves* samohláska měká, jenž i předcházející souhlásky změkčuje, ku př.:

Bušek: Buščeves (Buštěves), Milek: Milčeves, Milík: Miličoves, Libek: Libčeves, Bran: Braňoves, Zvolen: Zvoleňoves, Uhřín: Uhřiněves, Ctěna: Ctiněves, Žižel: Žiželeves, Velemysl: Velemyšleves, Zdebud: Zdebudeves, Nemojek: Nemojčeves, Třebnuch: Třebnuševes atd.

4. Čtvrtý způsob jest ten, že jmeno osobní, když má jmenem místním se státi, zprosta jen do množného počtu se klade, ku př.

Soběhrd: Soběhrdy, Všehrd: Všehrdy, Voděrad: Voděrady, Žestok: Žestoky, Pyšel: Pyšely, Notol: Notoly (Motoly), Šťáhlav: Šťáhlavy, Stakor: Stakory, atd. (O tom níže širší řeč bude.)

## II. Jmena místní pošlá z okolností přírodných.

Tato jsou vůbec dvojího spůsobu: aneb prostá appellativa, anebo jmena vlastní od appellativův pošlá.

1. Prostá appellativa jsou:

*a*) Substantiva, jako Oujezd, Lhota, Hrádek, Týn, Teynec, Sedliště, Hórka, Skála, Skály, Kámen, Chlum, Chlumec, Ostrov, Oustí, Brod, Dobrš (Debrš), Osek, Hroby, Stráž, Polánka, Náchod, Loket, Lopata, Střela, Hus, Houska atd.

*b*) Adjektiva, jako Stará, Světlá, Veselá, Zlatá, Slané, Suchá, Teplá atd.

*c*) Pluralia, jako Svinaře, Kravaře, Ovčáry, Bečvary, Hrnčíře, Rataje, Věžníky, Habry atd.

2. Jmena vlastní od appellativův pošlá tvoří se literami a slabikami formovacími velmi rozmanitými.

*a*) Collectiva na — *í* jsou co do formy a smyslu příbuzná appellativův: Lipí, Jelení, Jestřebí, Veveří, Tuří, Vydří, Zubří, Medvězí, Žernoví atd.

*b*) — *á*, prastará forma. jenž se ve jmenech Lipá, Dubá, Krupá, Kozlá udržela. Odtud měli jmeno páni z Lip*é*, a z Dub*é*; avšak forma »Lip*á*« již ve XV století tak neobyčejnou býti se zdála, že i od samých pánův z Lipé genitiv za nominativ brán, a oni pány »z Lipého« psáti se byli počali.

*c*) — *ná:* Jablonná, Olešná, Smrčná, Třemešná, Dobrná, Blatná, Lomná, Polná, Svinná, Tlučná atd.

*d*) — *é*, — *né:* Prosté, Vrané, Dubné, Dírné, Štítné, Vražné, Železné atd.

*e*) — *no:* Březno, Dubno, Lipno, Bezno, Vrbno, Jivno, Slivno, Ostružno, Chvojno, Hvozdno, Leštno, Kladno, Hlavno, Stebno, Zbečno, Smečno, Vtelno, Prtno, Pržno, Konino, Kopidlno, Sádlno, Smojno, Skvěřino atd.

*f*) — *any,* jest nejhojnější forma třídy této: Lipany, Dubany, Dubčany, Dubňany, Bučany, Břežany, Jedlany, Jedlčany, Olšany, Rokycany, Chrašťany, Lešany (lécha), Dolany, Dobřany (dobř = oudolí), Chlumčany, Vysočany, Lužany, Mokřany, Vodňany, Říčany, Pořičany, Hliňany, Mlýňany, Sekyřany, Řepany, Holany, Brňany, Tuřany, Kestřany, Kostrčany, Komořany, Hradčany atd.

*g*) — *ice:* Skalice, Bystřice, Teplice, Řečice, Orlice, Jestřebice, Javořice, Vrbice, Doubravice, Kamenice, Blanice, Jivovice atd.

*h*) — *nice:* Březnice, Dubnice, Lipnice, Olešnice, Jilemnice, Rokytnice, Kvítnice, Blatnice, Lomnice, Strážnice, Mohelnice, Brtnice, Včelnice, Roudnice, Stříbrnice, Kobylnice, Ohrazenice, Osenice, Lednice, Kostnice atd.

*i*) — *ovice,* — *ovnice,* — *avice:* Březovice, Lipovice, Borovice, Borovnice, Doubravice, Dubovice, Žirovnice atd.

Mezi jmeny místními na — *ice* a — *nice* první a druhé třídy jest ten památný rozdíl, na kterýž i p. Sláma v pokusu svém (Časopis č. Museum, 1834, IV, 394 sl.) čtenáře pozorna činí, že jmena z osobních pošlá vždy jen ve množném počtu se kladou, jmena pak z okolností přírodných vzatá nejináče než ve počtu jednotném. Zákonu tohoto u předkův našich tak věrně šetříváno, že již proto, majíce jakékoli staré jmeno místní na — *ice* se končící, podlé toho, v jakém počtu se ho užívá, bezpečně je do náležité třídy klásti můžeme. Avšak novější věk v ohledu tomto, z nevědomí tuším, často se prohřešuje proti zákonům jazyka našeho, mluvě ku př. o Teplic*ích* atd.

*k*) — *ýk,* — *ík:* Kamýk, Orlík, Světlík, Hliník, Jeseník, Křeník atd.

*l*) — *ov:* Habrov, Hlohov, Vranov, Rybnov, Doupov, Kotlov, Kvítkov atd.

*m*) — *ová,* — *ové:* Březová, Trnová, Borová, Buková, Hlohová, Klenové, Dřínové atd.

*n*) — *ovany:* Bukovany, Habrovany, Borovany, Trnovany, Hrušovany, Doubravany atd.

*o*) — *ina,* — *ovina:* Lipina, Dubina, Bučina, Bukovina, Jilina, Žilina, Chvatlina, Leština atd.

*p*) — *inec:* Husinec, Sovinec, Kozinec atd.

*q*) — *enky,* — *ánky:* Dubenky, Libenky, Želenky, Dolánky, Kochánky, Brozánky atd. (Tato jmena náležejí snad větším dílem do první třídy.)

*r*) — *ec,* — *ce:* Kostelec, Sedlec, Městec, Srbec, Holedec, Bradlec, Lužec, Lipec, Borec, Dubec, Léskovec, Sokolovec, Jestřebec, Žatec, Vlnovec, Lunavec, Jince, Vesce, Blatce, Lazce atd.

*s*) — *eč:* Dubeč, Lipeč, Stromeč atd.

*t*) — *ečno,* — *ečná:* Dubečno, Jablečno, Kletečná, Klokočná a j. v.

*u*) — *ník,* — *ovník:* Mělník, Chúsník, Mrtník, Hořepník, Zlatník, Plevník, Bukovník atd.

*v*) — *ská:* Ledská, Sadská a j.

*w*) — *sko*, — *evsko*, — *ovsko:* Kladsko, Tursko, Nýrsko, Kravsko, Licsko, Krnsko, Třebsko, Metelsko, Milevsko, Bukovsko, Černivsko atd.

*x*) — *isty:* Kopisty, Trpisty.

*y*) — *ství:* Bříství, Obříství.

*z*) — *iště:* Hradiště, Sedliště, Obořiště, Plotiště, Jiloviště, Konopiště atd.

Nepochybujeme, že nejedno jmeno, končící se ku př. na — *ina*, — *enky*, — *ánky*, — *ec*, — *sko* a j. v. také do první třídy náleží; o čemž ale rozhodnouti ukládáme si k dalšímu a pilnějšímu té věci rozjímání.

## III. Jmena místní složená.

Při rozboru jmen místních složených naskytuje se mnoho již neznámých živlův starého jazyka našeho; a nauka o zákonech, kterými se řídí čeština při skládaní dvou kořenův v jedno slovo, nabývá odtud nejedné důležité pomůcky.

1. Složení s preposicemi. Jmena taková kladou se některá ve množném, jiná v jednotném počtu; pohlaví jejich jest také nestejné: Zásmuky, Zámrsky, Zálezly, Zástřízly, a Zábřeh, Zásada, Záluží; Podmokly, Roztoky, Roztyly, Pařízek, Přívlaky atd.

Preposice mezi činí jmeno složené vždy pohlaví neobojího: Meziříčí, Mezipotočí, Mezihoří, Mezilesí, Mezimostí, Meziluží, Meziboří, Meziklasí, Mezisvětí atd. (Jmeno Mezilesice pochází od osobního jmena Meziles.)

Srovnávajíce jmena Počaple, Přičaple, Tučapy a Vyčapy mezi sebou, spatříme, že slabika *čap* v nich jest kořenná; následovně slabika *tu* — ve jmenu Tučapy jest také zvláštním kořenem, a snad zastaralá preposice, jenž se i v jiných jmenech: Tupadly, Tupesy, Tuboží, Tuklady, Tukleky atd. nám jeví. Že by prosté bylo adverbium *tu* (zde), jakož na první pohled se zdá, to po pilnějším věci uvážení méně podobné se ukazuje.

2. Složení jiných tříd slovních mezi sebou. Dříve nežli o nich zdání své proneseme, předložíme jejich příklady:

*Vše* —: Všechlapy, Všechromy, Všechvaty, Všejamy, Všehrdy, Všeliby, Všelisy, Všemina, Všenory, Všeruby, Všesoky, Všestary, Všestudy, Všetaty a j. v.

*Vel* —, *Vele* —: Velehrad, Velehlavy, Veleliby, Velmina, Velpeřice, Veltěže, Veltruby, Veltrusy, Velvary atd.

Koloděje, Kolomuty, Kolovraty, Kolozroky; Konojedy, Konopasy Koněprusy, Konětopy; Poděbrady, Poděčely, Poděvúsy; Holohlavy, Holostřevy, Holovúsy; Mokrovúsy, Mokropsy, Mokrosuky atd.

Kozojedy, Mlékojedy, Konojedy, Masojedy, Hubojedy; Všeruby, Chvatěruby, Kladruby, Nahoruby; Všelisy, Kobolisy, Nepolisy, Rakolusy; Holovúsy, Mokrovúsy, Tlustovúsy; Drbohlavy, Holohlavy, Upohlavy, Velehlavy; Velvary, Malovary, Jedovary, Mydlovary, Pasovary; Mokropsy, Pětipsy, Pobipsy; Přestavlky, Pšovlky; Poděbrady, Púchobrady; Nebovidy, Malovidy atd.

Žernoseky, Řeporyje, Kostomlaty, Dřevohryzy, Pyskocely, Hostokryje, Patokryje, Štěrboholy, Kosmonosy, Medonosy, Kotopeky, Pnětluky, Měcholupy, Hořesedly, Středokluky, Uněklasy, Hrdlořezy, Sedmipany, Doloplazy, Chudoplesy, Dědibaby, Skrchleby, Štipoklasy, Solopysky, Tunochody, Hracholusky, Kratonohy, Stojespaly, Pryčhledy atd.

Vrchlabí, Konecchlumí.

V těchto jmenech, a ve steru jim podobných, pro dbalého etymologa i grammatika nejeden uzel vězí. Kýž někdo z bystromyslných krajanův našich, jenž tak rádi v jazyku hloubají, přičiní se o náležité rozvázaní jeho, a o vysvětlení jak jednotlivých částek, tak i celého skladu jmen těchto!

Nejprvé to památné jest, že všecka téměř tato jmena jen ve množném počtu ženského pohlaví se užívají. Ve příkladech nahoře dotčených jen Velehrad, Velmina, Všemina, Vrchlabí a Konecchlumí činí v tom výminku; k tomu ještě Vyšehrad, Bělehrad, Ostromeč, Libověž, Zbiroh a nemnohá jiná přidati se mohou. Vrchlabí a Konecchlumí následují zvláštní analogie o skladu dvou substantivův, a náležejí ke druhé třídě nahoře vypsané, znamenajíce místo »na vrchu Labe« a »na konci chlumu.« Pozoruhodné jest, že i první substantiv (vrch, konec) naprosto a v nominativu položen, aniž obyčejnou hláskou *o* s druhým spojen jest. Velehrad, Vyšehrad a Bělehrad tvoří také zvláštní formu. O jiných — ještě non liquet. Ale považíce nesčíslné téměř ono množství jmen plurálních, — čím déle je zkoumáme, tím podobnější věc se býti zdá, že nejsou než plurály osobních již dávno zastaralých jmen a že tedy náležejí ku první nahoře třídě pod zákon 4. Sám ten rozdíl, že jmena jednotného počtu, jako Vyšehrad, Vrchlabí a Libověž, patrně jen ze příčin a okolností přírodných čerpána jsou, vede nás k tomu, že pluralia pošla z jiného pramene. Nad to Mokrovúsy, Velehlavy, Velpeřice, Kratonohy, Všehrdy a jiné, zřejmě na osoby ukazují,

nejvíce a nejprvé jakožto přezdívky, potom i jakožto skutečná jmena. Všerub ještě ve XV stol. jeví se jakožto jmeno mužské. Konečně, dáme-li se do výkladu jmen složených z jejich kořenův, berouce je za památky příběhu a skutku nějakého, potkáme se s tolikerým nesmyslem, tolikerou malicherností, plaskostí a hlouposti, že nám ani lze nebude uvěřiti tomu, aby předkové naši, lidé rozumní, takové šálenosti se byli dopustiti mohli. Považujíce ale je jakožto plurály jmen osobních, dovtípíme se hned snáze přiměřeného smyslu. Arci že některá jmena, jako ku př. Žernoseky (v Litoměřicku, na Labi, slavně známé vínem svým, ač již vůbec Černoseky přezděné) poskytují přírodný smysl, ano skutečně výborný žernov tam se lomívá; avšak, kde se žernov sekává, tam i žernosekové bydlívají, a Žernoseky tedy k téže analogii, co do smyslu a formy, náležejí, jako Rataje, Hrnčíře, Svinaře a t. p.

## IV. Jmena prostá a neznámá.

Ku př. Brada, Brť, Drmy, Chleby, Chomle, Chleny, Kbely, Kdyně, Klepy, Kluky, Knín, Kost, Krč, Křemyž, Křemže, Ktiš, Labzy, Louny, Lety, Lkouš, Luby, Mchovo, Mšeno, Pchery, Psáře, Přimda, Rábí, Řisuty, Sány, Skryje, Sluhy, Sviny, Snět, Stuhy, Tbity, Tmaň, Trosky, Vrábí, Vrat, Vraty, Vrtba, Vrov, Vzduny, Zděr, Zdiby, Zdice, Zhery, Zlín, Žapy, Žár, Žďár, Žleby atd.

O některých arci s důvodem domýšleti se jest, že i ony jsou prosté pluraly jmen osobních, jako ku př. Klepy, Kluky, Lety, Luby a j. v. Zdá se také, že ve jmenech Vrtba, Zdiby, slabika — *ba,* — *by,* ve jmenu Mchovo zase — *ovo* jsou jen formovací, že Lkouš ode Lkoucha, Tmaň ode Tmana pochází, že Přimda z kořene »*pře-ji*« (miluji) pochází, a že smysl tento příčinu podal ku povídce nám o Přimdě od Dalemila zachované; — to se zdá, ale s jistotou tvrditi toho nesmíme.

Již pak čas jest, poprositi čtenáře o laskavé odpuštění, že sme je tolikerým nevědomím bavili, tolikerými pochybnostmi zanášeli. Ale za lepší soudili sme, vyznati zprosta neumění své, nežli jistiti něco kvapně, co by vedlo snad ne ku pravdě ale k omylům. Veliká částka našich místních jmen jsou ty nejstarší památky nejen jazyka našeho, ale i historie; sahajíť až do věkův, ze kterých nám sice ani té nejmenší zprávy psané nezbývá. Musejíť tedy ovšem také za historické památky považovány, avšak trochu jináče vyklá-

dány býti, nežli posavad obyčejně se dálo. K výkladu takovému potřebí především důkladné známosti nejen naší mateřčiny, ale všech nářečí slovanských, a to nejen v jejich dnešním ústrojí a kroji, ale ve starém a dávno snad zašlém; potřebí dále známosti podrobné topografické nejen o krajinách národem naším zasažených, ale všech těch v Evropě, kde Slované kdy sídlili a ještě sídlí; potřebí posléze i známosti jazykův a obytův cizích z částky již i vymřelých národův. Že tomu všemu ne tak naspěch vyhověti se dá, laskavý čtenář sám to uzná. Protož nauka tato naše ještě jen nedochůdčetem jest. Až ona, bedlivě a rozumně pěstována jsouc ode vlastencův, dospěje ku podstatě své, potom jistě vydá i předůležitý užitek, jak pro jazykozpyt, tak i pro historii národu našeho. Potom snad i zřejměji poznáme, kterak sám národ Český povstal původně ze spojení mnohých malých kmenův, kteřížto kmenové měli snad i rozdílná nářečí svá. Posavad jen v Doudlebích (Teindles, ve Budějovsku) poznáváme jmeno starých, i Nestorem připomínaných »Dulěbův«, národku slovanského; později snad i více jich nám se naskytne, zvláště dočkáme-li se zatím ouplnějšího rozboru jmen osobních i místních, užívaných u příbuzných nám Slovanův, Polákův, Rusův, Srbův a j. —

---

## 26. Ohlídka ve staročeském místopisu, zvláště krajův již poněmčených. (1845.)

(*Časopis Č. Musea 1846, str. 55—83; Radhost I. 144—175.*)

Tuto práci četl Fr. Palacký dne 13. listopadu 1845 v posezení král České Společnosti náuk, sekce historické. S článkem pod č. 25 uvedeným otiskl ji v Radhostě dílu I. mezi spisy z oboru řeči a literatury české, že však stejným, ba větším právem náleží mezi spisy jeho historické, dovolil si vydavatel položiti je sem hlavně z té příčiny, aby nebyly oddělovány od jiných prací jeho topografických.

Nové procitování národu našeho, po dvoustoletém spaní, ku povědomí národnosti a k opětnému národnímu životu, jakož samo v sobě důležité jest, tak uvozuje za sebou i mnohé pohyby a práce, spory a zápasy všeliké. Novému soupeři v řadě národův nic se samo sebou nedaří, aniž odjinud usnadňuje: vše co míti a čeho

mocen býti chce, toho musí mnohým úsilím dobývati teprv sám a zmocniti se na vzdor všem překážkám. Chceme-li, aby náš jazyk, co hlavní známka, i literatura, co přední podpora národnosti, vzkřísily se po dlouhém zanedbání opět k životu a květu: nesmíme čekati na školy a kanceláře, aniž nadíti se pomoci od vysokých a dalekých, ale sami musíme přičiňovati se, a vzdělávati o své ujmě všecka pole nauk i slovesnosti. Chceme-li, aby cit a povědomí národnosti mezi krajany vždy více se šířily, jest nám přemáhati nejen zjevné odpory ale i ukryté úklady nepřátel, potýkati se tu s lichými zástěrami sobeckých odpadlcův, tam s obvyklou netečností velikého houfu, ano i hojiti rány bolestné, které s jedné strany nerozumné horlení našincův, s druhé hříšná ošemetnost nehodných přívržencův zasazují naší svaté věci. Však proto nesluší nám naříkati hrubě na osud náš; vsecky ty nesnáze jsou snad jen potřebné ostny k lepšímu pobuzování sil našich. Kdo živ býti chce, musí postačiti ke všem výminkám života, i uměti odolávati svou vlastní silou všem útokům nepřátelským.

Mezi takovýmito útoky, na národnost naši dorážejícími, jest snad i beze snadu nejdrzejší ten, kterým v zahraničných spisech nám i samo právo k národnosti popírati se počíná. Že sme tak dlouho se zanedbali a nad sebou se byli zapomenuli, proto nyní fanatikové němečtí*) rádi by z toho dovozovali, že sme již prospali právo své, býti národem. Ba jsou i takoví mezi nimi vtipkové, kteří se neostýchají namítati otázku, zdali sme ovšem kdy byli národem a měli-li sme kdy právo národnosti? Neboť byli sme prý od jakživa Němci, aneb aspoň v podruží u Němcův.

Takouvouto větu drží zvláště za lubem všickni ti, kteří, nemajíce dosti na někdejším počítání Čech k říši římské čili německé, také rádi by dokazovali, že Němci v Čechách nejsou příchozí osadníci a hosté, alebrž tuzemci od prvopočátku věkův. Řeči takovéto ve spisech i dennících německých proskakují teprv asi od patnácti let; s počátku jevily se jen jako pouhé skromné domysly, jako možnost, a poněkud prý i pravdě podobnost; ale čím dále, tím

*) Fanatikem jest vůbec ten, kdo usiluje jediné idei, třebas i v sobě dobré, však s pošlapováním zákonův lidskosti a spravedlivosti, zjednati všeobecný průchod a výhradnou vládu. Mezi přední pak práva lidskosti náleží jistě právo, udržeti se ve vlastní od Boha dané bytnosti a vzdělávati se v ní cestou nejpřírodnější i nejsnadnější, t. jazykem přirozeným. Když nám tedy známí zuřivci němečtí popírají práva ke vzdělání se, leda v němčině, víme aspoň, kterak jich právem a bez křivdy nazývati máme.

vždy více zakládáno si na nich, až konečně nyní již prohlašují se za skutek nepochybný a za pravdu nevyvratnou, ovšem bez kusa historického důvodu. I mohli bychom těm, kteří dle Platona ne pravdou ale domněním rádi se pasou, pustiti domněnku jim lichotící, zvláště proto, že s marností zápas obyčejně bývá marný; ale výsledky, které vyvodí z domnění svého k naší škodě, nutí nás učiniti klamu jejich konec.*)

---

*) Některé aspoň příklady, na důkaz, že nemluvíme křivdy, musíme zde uvesti. Osleplý Hein (Albert Ritter von Hein), bývalý někdy gubern. sekretář v Praze, nyní již nebožtík, psal v loni do Stuttgartu článek pod nápisem: »Stellung der Czechen und der Deutschen in Böhmen«, plný hloupých paralogismův, nesmyslův a lží nestoudných, který ale předce přijat do předního německého časopisu »Deutsche Vierteljahrschrift«, Nr. 28, October — Dec. 1841, a potom také ve Všeobecných Novinách Augšpurských ze dne 6. Dec. 1844 vychvalován byl. Tam stojí ku př. na str. 127 slova: »Die Bojer waren unbestritten ein deutsches Volk.« Byl bych se tu nadál omylu tisku, že by vlastně státi mělo »die Bojer waren unbestritten kein deutsches Volk«, jelikož není za našeho věku ani jednoho historika, který by směl vydávati Boje za Němce: ale Hein tak nemyslil, neboť na tomto (tak pevném!) základu stavil hned s počátku svou větu, že Čechy od věkův byly německé. Jaký to spisovatel, jaká redakce, jaké publikum, kteréž takovými řečmi bez zardění veřejně vespolek častovati se smí! Hein pokračuje dále (str. 128): »Trotz der Besetzung Böhmens durch die Czechen, wodurch dieses Land eine Zeit lang (sic) dem Einflusse Deutschlands entzogen war, hat dasselbe seinen ursprünglichen Charakter eines deutschen Landes nicht verloren, und um so weniger verlieren können, da, wie die Folge lehrte, Karl der Grosse die Besetzung Böhmens durch die Czechen und die hieraus entstandene Trennung desselben von Deutschland für unrechtmässig und ungiltig ansah, deshalb (!) die Czechen mit Krieg überzog« etc. — Ten by se byl hodil za professora historie!

Hluboká jeho známost a zdravá politika i dále takto se jeví: »Böhmen kann durchaus nicht und um so weniger ein slawisches Land genannt werden, da der kurze Zeitraum, während dessen es vom Einflusse Deutschlands frei war, ein exceptioneller, in Beziehung auf Deutschland, und die Besitznahme der Czechen eine usurpatorische (!) war, die erst nach dem Kriege und der Vertragung mit Karl dem Grossen eine rechtsgiltige wurde« etc. etc. — Škoda, že H. o tisíc let pozdě se narodil, sice byl by mohl pro Karla Velikého manifesty psáti! — Zatím i jinde v podobnou troubu se troubívá. Tak jeden osvícenec a vzorný lidomil psal ve Všeob. Novinách Augšpurských 1844, 9. Oct. str. 2262: »Wir protestiren gegen das Verwechseln der Böhmen mit den Czechen; Böhmen ist deutscher Boden, theilweise von ureingebornen Deutschen bewohnt, die eingewanderten Czechen dürfen sich nicht als alleinige Herren im Lande gebärden (činíme-li to?) und ihr Slawenthum als böhmische Nationalität aufputzen« etc. Počkejme jen maličko, a tito páni nám již ani českými plícemi dýchati více nedovolí; neboť tentýž osvícenec

Především nám odpůrcův našich tázati se sluší, všude-li v Čechách, kde bydlí za našeho věku Němci, přebývali již také od věkův nepamětných? — Jakkoli nestoudní jsou fanatikové onino, předce mním, že i oni ostýchali by se před světem zřejmě jistiti, že ku př. Teplice, Litoměřice, Bílina, Lipá, Dubá, Oustí atd. jsou města původně německá, že Stadický vládyka Přemysl byl rodem Němec, že někdy lucký neb žatecký kníže Vlastislav panoval nad pouhými Němci, a co tomu podobného více. Tedy věta ta, že ne všude, kde nyní bydlí, Němci jsou »ureingeboren,« ale že byvše s počátku méně hojní, rozšířili se tokem časův v Čechách dále a dále, jest na samé i protivníkův našich seznání prava i nepochybna. Na tom se obě strany snášíme, že Němectvo v Čechách vzrostlo z menších počátkův v nynější počet a sílu; aneb jestliže o počátcích jeho ve vlasti naší nemá se mluviti, aspoň o tom sporu nebude, že obyvatelstvo německé v Čechách obmezeno bylo někdy na menší prostranství, nežli jest nyní.

---

praví také k nám: »Ist euere bisherige gegendeutsche Richtung (t. j. že se nechceme dáti poněmčiti) natürlich, so (!) muss sie bekämpft werden« atd. K jakovým to surovostem fanatismus i v XIX století ještě tak řečené vzdělance zavoditi může! A jak ti lidé dějinám rozumějí! Mluví o Deutschlandu co mocnosti politické za Karla Velikého, ani se nepamatujíce, že teprv před dvěma léty v Němcích tisíciletá památka počátku téhož Deutschlandu slavena byla (843). I nazývají hned Čechy deutsches Land, proto že král český požíval spolu práva k volení císařův, ačkoli Čechy nikdy počítány nebyly k žádnému z desíti krajův staré německé říše, a císařové němečtí v Čechách nikdy ani jen slova rozkazovati neměli a nerozkazovali. Konečně pak, že bydlíme v »Deutschlandu«, máme se prý z práva všickni poněmčiti. Totě z brusu nová theorie. Neboť ve základním zákonu staré říše, ve zlaté bulle od r. 1356, na kterou všickni potomní císařové přísahali, stojí mezi jinými také toto nařízení: cap. XXX: »Cum sacri Romani celsitudo Imperii diversarum nationum, moribus, vita et idiomate distinctarum leges habeat et gubernacula moderari, — statuimus, ut illustrium principum, puta regis Bohemiae, comitis palatini Rheni, ducis Saxoniae et marchionis Brandenburgensis, electorum filii vel heredes et successores, cum verisimiliter Teutonicum idioma sibi naturaliter inditum scire praesumantur et ab infantia didicisse, incipiendo a septimo aetatis suae anno, in grammatica, Italica et Slavica linquis instruantur, ita quod infra XIV aetatis annum existant in talibus juxta datam sibi a Deo gratiam eruditi; cum illud non solum utile, imo ex causis praemissis summe necessarium habeatur, eo quod illae linquae ut plurimum ad usum et utilitatem sacri Imperii frequentari sint solitae, et in his plus ardua ipsius Imperii negotia ventilentur.« Ale ovšem zdá se, že XIV století, barbarstvím rozkřičené, v ohledu tomto vždy ještě lidštěji smýšlelo, nežli nadřečení osvícenci XIXho století.

Ptáme však se dále: Která tedy jsou ta prvotní a původní sídla, ve kterýchž Němci odolali všem bouřem věkův od nepaměti a ze kterých potom rozšířili se dále ve vlasti? Či snad staročeské přísloví: »Všude lidé, v Chomoutově Němci!« — za odpověď nám sloužiti má? Odpůrci naši odpovídají, že ta sídla byly prý hory obklíčující zemi českou. Ale na tak povšechné, neurčité a jen na zdař bůh prohozené odpovědi nemáme dosti, než chtěli bychom věděti, všecky-li hory, celá totižto Šumava od Pasova až po Cheb, celé Krušné hory od Chebu až k Děčínu, pak dále Zhořelské hory, Krkonoše, Žďárské i Cáhlovské hory pospolu? aneb jen některé z nich, a snad jen drobné částky jejich? A jestli tak, tedy které? Na to se nám musí odpověditi určitě, se jmenováním jednotlivých okolí a míst, dříve nežli můžeme pustiti se do rozumné s nimi o to hádky.

Zatím, než se to stane, my osvědčujeme zde své ne domnění, ale důvodné historické vědomí, že celá tato novoněmecká theorie spoléhá na pouhém klamu, i že s dokonalou podstatou a důkladně se jistiti dá (jelikož aspoň v VII, VIII, IX, X a XI století ani jediný Němec, leda pohostinu, v Čechách nepřebýval), že všickni nyní v Čechách bydlící Němci jsou pozdější příchozí, osadníci a hosté v zemi této. Což však nemá jejich již jakkoli nabytému, ale věkem zasvěcenému, právu k zemanství v Čechách nikoli na ujmu řečeno býti; neboť my jen o to se zasazujeme, že právo jejich jest vedle nás, nikoli nad námi.

Nejtužší tak říkaje uzlové, ve kterých české Němectvo jeví se zvláště upevněné a sestředěné, jsou s jedné strany Chebsko a Loketsko, s druhé Trutnovsko, a mezi nimi na severu pořičí Ploužnice, Kamenice i Nisy. Tuším ale, že jmena Ploužnice (Polzen neb Pulsnitz), Kamenice (Kamenitz) a Nisa (Neisse) přesvědčí sama rozumného zkoumatele, že tam nesluší hledati prvobytu synův Tuiskonových. Ovšem pak se toho domyslí, když mu předložíme listinu od 7. máje 1241 (v Drážďanech posavad v originálu chovanou,) v nížto král náš Václav I. takto líčí hranice země České a Žitavské, mezi jinými podobnými slovy: »Item contra Boemiam a montibus Snesnize in Biskowe majorem, inde in parvam Biskowe, inde in Zuchidol, abinde in Rokitovi Koren, abinde in sepulcrum Droszowi coph, inde in rivum Koren, abinde in Nizzam, Nizzam sursum usque dum influit Kameniza et usque ad ortum ejus« atd. Těžko věřiti, že by Němci, bydlivše od věkův v místech těchto, byli dali kopcům, hájům,

potokům, a dolům jmena slovanská. Co se pak Loketska i Trutnovska týče, na ty oba kraje máme výslovné svědectví, kdy tam osady německé přivedeny jsou: »Rex Přemysl« — tak žaluje starý kronikář Neplach*) — »terras Cubitensem, Trutnoviensem, Glacensem, Teutonicis tradidit, suos posttergando.« Slova tato zasluhují tím větší víru, čím dokonaleji se snášejí se svědectvím všech listin onoho věku.

Tedy snad za Loketskem, v Chebsku aspoň, naleznem ono prvobytné sídlo, onen původní oul, ze kteréhož vyrojilo se celé ostatní Němectvo české? — Toť bychom je snadno nalezli, kdyby jen ve staroněmeckých pramenech samých, listinách i kronikách, právě to tak tuze německé Chebsko bylo někdy se nenazývalo, »Slavia, regio Slavorum«, jakož nás tomu sami dějezpytci němečtí učí.**) Kdokoli jen trochu bedlivěji ohlédl se ve středověkém dějinstvu, toho tajno býti nemůže, že někdy Slovanstvo sahalo k západu daleko přes hranice české po celém poříčí Náby a po meziříčí Mohanu i Radnice, kdežto sám král Ludvík Německý v listině r. 846 dne 5. Jul. dané jmenuje »terra Sclavorum, qui sedent inter Moinum et Radantiam fluvios, qui vocantur Moinwinidi et Ratanzwinidi.«***) A že ani Krušné hory netajily v sobě obyvatelstva

*) In Pez Scriptor. rer. Austriacarum tom. II. p. 1034.

**) Poněvadž ne všem našincům spisy rytíře v. Lang (Baierns Gauen, Nürnberg 1830, a Baierns alte Grafschaften und Gebiete, Nürnb. 1831) příručné jsou, postavíme sem výpis slov jeho z prvního spisu na str. 122: »Slavia, regio Slavorum. So hiess anfänglich nach zertrümmertem Thüringischen Reich der ganze District südlich vom Main bei Schwarzach bis an die Thüringische Saale, woraus erst später und allmählig durch Gründung des Christenthums und Erneuerung der Fränkischen Macht über die vorgerückten Slaven die Gauen des Grabfeldes und des Rednitzgaues gebildet worden. Am längsten slawisch und ganz ohne Gauverfassung blieb der District der Capitel Wunsidel und Eger« atd. Z druhého spisu na str. 199: »Was früher Slavia, regio Slavorum hiess, bestehend aus dem alten Capitel Eger, namentlich der Wunsidler Amtshauptmanschaft des ehemaligen Fürstenthums Baireuth, mit Seib, Kirchenlamitz, Hohenberg, M. Leuten, Thierstein, Thiersheim, Weissenstadt, Arzberg, Wunsidel, Redwitz, sodann den Baierischen Gebieten Waldsachsen, Mitterteich, Wallershofen, Tirschenreut, Neuhaus, Bernau, und dann ausserhalb den jetzigen Baierischen Gränzen Eger, Asch u. s. w., wurde sehr zeitig von den Vohburgen zu ihrer Ostfränkischen Markgrafschaft mit erworben, und einer Vohburgischen Tochter Adelheid, Gemahlin K. Friedrichs I. 1149 mitgegeben, welche man die »Markgräfin von Cheb«, d. i. auf böhmisch Eger, hiess, woraus hernach der Missverstand eine Markgräfin von Cleve gemacht« etc.

***) Viz Monumenta Boica, vol. XXVIII, pag. 40.

německého na zapřenou skrze 800 let, jelikož Srbskými horami tehdáž i byly i sluly, to nevěděti není téměř ani žákům našim dovoleno, kteří učí se již i na gymnasiích o bojích Karolingův Franckých se Slovany na dolejším Polabí a Zále bydlivšími. Ale však podrobných o této věci hádek poodložme až do té doby, když někdo k odůvodnění novoněmecké domněnky o pravěkém tuzemství Němcův v Čechách vytasí se aspoň s nějakými historickými důvody.

Důležitější a pilnější pro nás nyní ovšem potřeba jest, abychom se podrobněji oznámili s kraji těmi, kde ještě před nemnohými stoletími bydlili pouzí Čechové, a kdež někdejší byt i konečné vyhynutí jejich ozývá se nám podnes ve jmenech místních, kteráž ve zpotvořené formě své, nejsouce ani česká ani německá, naskytují nám prorocký příklad, co z českého národu bude, jestliže českým národem kdy býti přestane. Původní ona staročeská jmena upadla již pohříchu až tuze mezi námi v nepaměť; i mluvíce o krajích těch, mimovolně sami často barbarizujeme. O »Egru« sice a o »Karlsbatu« mezi námi ještě aspoň psáti sme nedovolili: ale o pomnících u »Pristenu« i »Arbesavy« psáváme i mluvíváme ještě sami, jelikož nikdo nás ve školách tomu nenaučil, že »Přestanov« a »Varvažov« byly někdy vesnice nejen polohou, ale i jazykem české.

Já tedy, abych pomohl odstraniti další takovéto jazyka našeho prznění, jal sem se byl již od několika let zkoumati příležitě jmena původní míst někdy českých, nyní pak již poněmčených. Velikost a obtížnost úlohy takové velela hned s počátku obmeziti se jen na některé kraje. Jakmile ale hlouběji do věci té sem vnikl, přesvědčil sem se, že částečné takovéto zkoumání nedovede mne k žádanému cíli, nedadouc dosti světla ni jistoty v žádném kraji, ale že i zde, tak jako v jiných naukách, dokonalá známost částek možná bude jen za ouplnou známostí celku. I zabral sem se tedy do podrobného studium celé staročeské topografie vůbec. Měltˇ sem ku práci této arci i jiné důležité příčiny a pohnoutky. Ku potřebě dějepisu českého zanáším se již ode dvamecítma let podrobným sbíráním všech nejstarších písemností českých, jazykem nejprvé latinským, potom i německým a českým psaných; od patnácti let pak obírám se řádným zakládaním všeobecného diplomatáře pro Čechy, požívaje v tom nyní již i pomoci přátel mladších, jichžto snažná přičinlivost a duch osvícený podávají pěkné naděje do budoucnosti. Není však dosti, sbírati a hromaditi listiny v Českém Museum: potřebítě je znáti, jim rozuměti, a užívati, čeho

poskytují pro známost někdejších dějin. Jak ale možná tomu vyhověti, pokud jmena v nich obsažená často tak neznáma jsou, že kdyby neměla českého zvuku, ptáti bychom se mohli, zdali skutečně k Čechám a ne raději k Africe neb Americe se vztahují? Neboť i v dosavadních pouze českých krajích, tu zjinačením jmen, tam zpuštěním a zmizením starých hradův, tvrzí, měst a vesnic, staly se takové v topografickém ohledu proměny, že vezmoucímu starou o nich listinu do rukou často nelze naprosto se orientovati.

Konečně i čas jest, abychom hleděli spojiti Čechy nynější s někdejšími také skrze místní dějepisy, aby tolikeré kraje, hrady, města, tvrze i vesnice, obživly opět zpomínáním na historické osoby a rody v nich bydlivší, a tím aby i nové pouto se uvilo, jenž vázati má krajany naše láskou k vlasti mocněji nad jiné. Podíváme-li se do topografií českých, starší Schallerovy a novější Sommerovy, spisův jináče velmi zasloužilých, přesvědčíme se na první pohled, že památka minulosti u venkovských úřadův politických i církevních, jenž materialie k oběma spisům podali, sahá málo kde výše dvou století, ano na mnohých místech ani té výšky nedosahuje. Panské archivy v Čechách větším dílem v povodni třidcetileté války utonuly, některé také ze země ven vyvezeny jsou, málo se jich doma zachovalo; městských archivův jest sice více, ale téměř vše méně důležitých; a klášterští v husitské předůležité době ač ne všickni zmařeni jsou, ale však zjalověli všickni.

Protož také topografická historie česká musí ne tak po krajích, jako raději ve středu království, v Praze, sbírati a studovati se. Hlavní její prameny, kromě dotčeného již diplomatáře, jenž péčí mou a přátel mých pro vlastenské Museum se chystá, jsou následující:

1. Popis čili katalog archidiakonatův, dekanatův a far celé arcidiecese Pražské, zhotovený okolo léta 1344 (jestli ne dříve), a tištěný dle rukopisu r. 1384 v Balbinových Miscellanea lib. V. pag. 1—36. Mně nalezením staršího rukopisu podařilo se poopraviti v exemplaru svém mnohé, ba přehojné chyby tisku toho. Popis ten, obsahující všecka důležitější staročeská místa dle dekanatův sestavená, slouží za základ všemu topografickému zkoumání našemu. Jen kraj Chrudimský, počítaný někdy k biskupství Litomyšlskému, tají se ve Pražských církevních pramenech.

2. Libri Confirmationum ad ecclesias in dioecesi Pragensi, čili původní protokoly o dosazování nových farářů na všecky fary v diecesi Pražské, jenž od roku 1356 do 1436, ač ne veskrz

ouplné, zachovaly se. Pokaždé jmenují se v nich také kollatoři far, páni, rytíři, preláti atd. Pramen tento důležitý, chovaný nejvíce v archivu Pražského arcibiskupství, a ještě vůbec neznámý, mně před mnohými léty celý excerpovati dopřáno bylo.

3. Libri Erectionum, čili zápisy všech fundací a nadání kostelních, kteréž od roku 1358 až do vypuknutí války husitské v celé diecesi se staly, chované ve třinácti starých foliantech v archivu důst. kapituly Pražské, a ve krátkých výpiscích titulův již také od Balbina v dílu V jeho Miscellanei na str. 39—308 oznámené.

4. Desky dvorské království Českého, čili knihy ouřední a zápisné nejvyššího soudu lenního v Čechách, jenž od r. 1380 až po dnešní den zachovaly se ouplné a neporušené. Pro topografii XIV a XV století pramen tento jest nejdůležitější, nejen sám sebou, ale i proto, že obsahuje v sobě veliké množství souvěkých a ouředních výpisův ze starých desk zemských.

5. Desky zemské království Českého — pramen to, který, jakož vůbec vědomo, ke všem našim potřebám staro-topografickým postačil-by, kdyby nešťastnou náhodou roku 1541 byl ohněm v popel se neobrátil. Od r. 1541 však desky ty zachovaly se až podnes ouplné, a i toho není málo, co starších akt a zápisův hned po shoření opět do nich vloženo bylo. Jest to bohatství, jehož žádnému člověku vyčerpati nelze.

6. Archiv král. Českého gubernium zemského, jenž sice teprv od r. 1526 u větší ouplnosti se zachoval, avšak obsahuje v sobě důležitých pamětí hojnost, a to větším dílem ještě neznámých.

Ze spojení a srovnání všech pramenův těchto, není pochyby, že staročeská topografie může nabýti žádaného světla i důkladné jistoty, ačkoli v ouplnosti teprv ode XIV století. Práce však ta požaduje nejen nad míru mnoho času, ale i zvláštní opatrnosti. Nynější počet osad českých jest 286 měst, 280 městeček, a 12.074 vesnic, tedy dohromady 12.640: ale já toho s dostatečným důkladem dokázati mohu, že ve XIV a XV století byl mnohem větší, a jistě aspoň summy 20.000 osad dosahoval. V té takové hojnosti jmen jakkoli patrně se jeví podivuhodná bohatost jazyka našeho na nejrozmanitější a veskrz jadrné formy onomastické: předce vždy ještě zůstává veliké množství osad stejnojmenných. Že počet Lhot a Oujezdův po celých Čechách vynáší až na sta, to vůbec vědomo jest; ale i Hradišť, Kostelcův, Podolí, Poříčí, Bukovin

a Bukových, Olešných a Olešnic, Březen, Březin a Březnic, Petrovic, Janovic, Martinic atd. vyskytuje se množství, takže často velmi nesnadno bývá, určiti, které datum na které místo se vztahuje. Aby zmatkové se neplodili, potřebí tu nekvapně souditi, a míti již předkem hojnou známost podrobnou, kteří rodové ve kterém okolí osedlí byli.

Po mnoholetém takovémto zkoumání doufám, že mi lze bude konečně, aspoň s pomocí několika mladších přátel, podati ve krátce ouplnou topografii staročeskou, z nahoře psaných pramenův čerpanou, se zvláštním ohledem na staročeské hrady a rody vůbec. Mezitím ale, než to dílo, požadující práci vždy ještě několikaletou, se dokoná,*) chci zde posloužiti k obecné známosti aspoň vyčtením původních jmen míst poněmčených ve krajích Žateckém a Litoměřickém, pokud má dosavadní známost stačí, jako na ukázku.

Vezmouce Kreybichovu mapu kraje Žateckého, r. 1828 vydanou, do rukou, počneme prohlídku svou od západu, od řeky Ohře (Eger) v Loketsku, a od farních tam vesnic Radešova (Rodisfurt), Svatobora (Zwetbau) i Zakšova (Sachsengrün) k městu Doupovu (Tuppau), původnímu sídlu někdy pánův Doupovcův z Doupova. Potokem Doupovským, tekoucím od Mětikalova (Mekail, Mekl) i od Prachomet (Promuth), pustíce se dolův a minouce podál Olešku (Olleschau) i Kozlov (Koslau) dostaneme se ke Hluboké (Tiefenbach); i než vkročíme do kraje Žateckého, potokové ode Žďáru (Saar), původního sídla někdejších pánův a potom i hrabat Žďárských, pak od Malše (Mollischen) a Žebletína (Sebeltitz) spojí se s říčkou naší, která vstupuje u Obrovic (Wobern) do Žatecka. Cesta z Obrovic do města Mašťova (Maschau) vede skrze Rohožku (Böhmisch-Rust) a prodlužuje se z Mašťova přes Němčany (Nemtschau) a Brody (Prälles) až do městečka Buškovic (Puschwitz). Na jihu čáry té stojí vesnice Turčí (Turtsch), Sedlec (Zetlitz), Konice (Kunitz), Dobřenec (Dobrenz), Chmelištná (Kmelischen), Rohozec (Deutsch-Rust), městečka Nepomyšl (Pomeisel) a Vroutek (Rudig). Někdy v okolí tomto, mezi Vroutkem, Buškovicemi, Ma-

*) (Pozdější přípis.) Dílo to neprovedeno, za příčinou proměn, které v běhu let 1848--1852 udály se v osobním poměru spisovatelově ke společnosti českého Museum. Vydán však roku 1848 tiskem předběžný zvláštní a ouplný »Popis království Českého,« čili podrobná poznamenání všech krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic a t. d. v jazyku českém i německém.

šťovem a Valčem i Libkovicemi v Loketsku stála znamenitá tvrz, jmenem Křečov, sídlo rytířské, a vesnice Budíš, Dětaň, Olše, Podolší i jiné, které již dávno zmizely. Nyní tam na blízku panství Mlýnce a Lužec (Linz und Lust) počítá vesnice Vidhostice, Múkoděly (Mokotill), Přibenice (Pribenz), Ležky (Lischkau) a Ves.

Na samém jihu Žatecka leží prostranné panství Peterspurské, od časův třidcetileté války oblíbený majetek hrabat Černínův z Chudenic. K němu počítají se někdejší dva hradové, Petršpurk, sídlo dávných pánův Jencův z Janovic, a Šprimberk, někdy nad Bílenci (Wilenz) postavený; potom dvě městečka, Jesenice (Jechnitz) a Žihle (Schöles); pak vesnice Stebno (Steben), Blatná (Pladen), Krty (Gärten), Pastuchovice, Přehořov (Przehorz), Žďár (Schaar), Chmelištná (Chmeleschen), Hůrky, (Bergwerk), Klečetné (Kletscheding), Pšovlky (Pschoblik), Soseň (Sossen), Kosobody (Gossawoda), Chotěšov (Chotieschau), Bedlno (Wedl), Bukov (Muckhof), Hořovice, Vrbice (Fürwitz), Chlumčany a Černčice (Tschentschitz), mimo jiné vsi, kterých jmena ve starých listinách se nám ještě nevyjevila.

Nad Peterspurským k severozápadu leží panství Nepomyšlské (Pomeisl), ku kterémuž počítají se také nejen městečko Kryry (Kriegern), ale i vesnice Strojetice, Soběchleby (Oberklee), Holedeč (Holleditz), Dvorce (Wärzen), konečně na severu, za Krásným Dvorem (Schönhof), Vysoké Třebušice (Hohen-Trebetitsch) a Zlovědice neb Zlovětice (Lobotitz). K městečku pak a panství Podbořanům (Podersam) náležejí Dolánky, Valov (Wohlau) i Očihov velký a malý (Otschehau).

K rozlehlému panství Krásnodvorskému a Milčeveskému, také starému majetku hrabat Černínů, počítají se, mimo některé již řečené, následující od sebe na větším díle roztroušené vsi: Hlubany (Lubau) ležící mezi Podbořany a Buškovicemi, Chrašťany (Groschau) mezi Krásným Dvorem, Mašťovem a statkem Velikou vsí (Michelsdorf), — mezi nímž a Mašťovem ve přímé čáře jsou Chotěbudice (Kettowitz, Kötwitz) — Německé Třebušice (Deutsch-Trebetitsch), Vítřice (Gross-Witschitz), Čejkovice (Tschekowitz), Sedčice (Scheditz), starodávné a původní sídlo někdejších rytířův Sekerkův ze Sedčic; dále Žabokliky (Schabeglück), Čeradice, Větrušice (Wedruschitz), Radíčeves (Reitschowes), a mimo jiné zde nejmenované také ves

Čenov neb Čínov (Schinau), nedaleko řeky Ohře, původní sídlo slavně známého staročeského vojevody a reka Václava Vlčka z Čenova.

Dostavše se tak opět k řece Ohři, prohledejme ještě ostatní místa na pravém čili jižním břehu jejím ležící, počnouce opět od západu, od panství Klášterecké ho (Klösterle), nejstarším v Čechách majetku hrabat Thunův, co ho na tomto břehu stává. Známe tu předně starou farní ves Okúnov (Okenau), pak Oslovice (Woselwitz), Kruptice (Grubitz), Horu (Horn), Telcov (Töltsch), Tunkov (Tunkau), Mělník (Melk), Humnice (Hunitz), Hůrku (Horkau), Ostré (Westrum), Radnici (Rödenitz), Brodec (Predlas), Lestkov (Leschkau), Kotvín (Kettwa), Rošovice (Reschwitz) a Suchý důl (Dörnthal), kteréž větším dílem někdy ke hradu Egerberku, nyní pustému, počítány byly s jinými, jichžto jmena česká nás nedošla. Dále jmenovati budeme vsi blízké, na větším díle městu Kadani (Kaaden) náležité, jakožto starodávné Uhošťany, později Ohačany (nyní Atschau) řečené, Želinu (Seelau), Zásadu (Sosau) a Pokutice (Pokoditz). Pak obrátíce se ku panství Vintířovu (Winteritz), vyčítejme nejprv vsi, které známe: Blov (Flahe), proslulý povídkou o upíru Blovském, od kronikáře našeho Neplacha k r. 1336 vypravovanou, Vidolice (Wiedelitz), Vinaře (Weinern), Mířetice (Meretitz), Kojetín (Kojetitz), Ratiboř (Rodbern), Radechov (Radigau) a Vojnín (Wohnung), staré sídlo někdy rytířův Chotkův z Vojnína, jichžto jeden z posledních Petr, prokurator královský v Čechách, teprv r. 1545 tvrze Vojnínu s příslušenstvím postoupil hraběti Albrechtovi Šlikovi. Pak o vesnicích »Gehau«, a »Gestob« domýšlíme se toliko, že sluly někdy česky Krbová a Ždov, jelikož takovéto vsi v okolí tomto častěji ve starých zápisech se jmenují, jakož i Radišov, Litoltov, Krhovice, Vlhostice, Volcov a Stroupeč, kterýchžto my již najíti neumíme.

Mimochodem jmenujíce městečka Radonice i Vilémice (Willomitz), přejděme na panství Polácké a Pětipeské. Ku Polákům (Pohlig) počítají se na pravém břehu Ohře Drahonice (Drohnitz), Lomazice (Lametitz) a Dolany (Dehlau); ku Pětipsům (Fünfhunden) Minice a Radčedice (Ratschitz), mimo jiné vsi, kterých ještě s jistotou jmenovati neumíme. Pak jsou tu statky: Široké neb Rozlezlé Třebčice (Weitentrebetitsch), k nimž i Letov (Ledau) u Podbořan se počítá; Mory (Mohr) s Přeskaky (Przesau), Chbany (Quon) a Kněžicemi (Knöschitz)

pak Oploty (Oblatt) a Kaštice (Kaschitz). I zbývá nám ještě připomenouti Soběsuky (Sobiesack), Roztyly (Rostial), Chudeřín (Kotterschin), Vikletice, Vadkovice (Wakowitz), Brusy (Pruss), Libědice (Liebetitz), Neprobylice (Neprowitz), a vrátiti se opět dolův k Novému Sedlu (Neusattel), k Hůrce (Horka), k Libočanům, Hájkovské paměti, — a tu již sme s té strany před branou Žateckou.

Jihovýchodní částka kraje Žateckého, od krajského města Žatce (Saatz) nahoru k Blšanům (Flöhau), a od města Loun k Domousicům (Domauschitz) a Vinařicům, obsahuje mnohé drobné statky a panství; pročež ji ne dle panství, ale dle přirozené polohy popisovati budeme, opustíce pomezí Rakovnicka, posavad české. Potok od Blšan tekoucí míjí na obou březích tato místa: Syření (Zyrau), Sárku neb Cárku (Zarch), Liběšovice (Lischwitz), Libořice (Liboritz), Železnou (Schöllesen), Měcholupy (Micholup), Holedeč a Holedeček (Gross und Klein Holletiz), Stránky (Thronitz), Veletice a Trnovany. Na východu čáry této jsou: Želeč (Seltsch), Deštnice (Döschnitz), Sádek (Satkau), Nečemice (Netschenitz), Pnětluky (Netluck); doleji Třeskovice, pověstný někdy zámek Ličkov (Litschkau), Kluček (Klutschkau), Libčice (Liebeschitz), Dobřičany, Dubčany, Tuchořice, Markvarec, Lipno (Gross-Lippen), Drahomyšl (Drei Amscheln), Lipenec, Opočno, Jimlín (Imling), Nový hrad (Neuschloss), sídlo někdy pánův Novohradských z Kolovrat, Zeměchy (Semich); konečně u Ohře Steklník (Steknitz), Hradiště (Hraidisch), Strkovice (Sterkowitz), Mradice (Mraiditz) atd.

Tlumočení naše na severním břehu Ohře, zvláště pak v Horách Krušných, bude ze mnohých příčin mnohem méně ouplné. Přední jest ta, že teprv zvelebováním hornictví skrze hrabata Šliky a pány Hasišteinské z Lobkovic ku konci XV a s počátku XVI století hory tyto, již tehdáž nejvíce poněmčené, znovu zalidněny, a množství městeček horních, ku př. Kupferberg, Schmiedeberg, Sonnenberg, Sebastiansberg, Katharinaberg atd. teprv, a to již od Němcův, založeno jest; tak že původních jmen českých tu hledati nesluší. A nejen městečka ta, ale i mnohé nové vesnice, ku potřebě roudnictví, tu současně povstati musily a povstaly. Druhá příčina jest ta, že okolí tato rozlehlá, náleževší vždy rodům mocným, málo měnila majitele své, pročež také málo zápisův o nich v deskách zemských i dvorských se nachází, a panští archivové staří

buďto shořeli docela, jako Klášterecký, buďto aspoň nám dosavad nepřístupni a neznámi zůstali. Předce však víme toho dosti, čeho potřebí ku provedení věty nahoře postavené. Nejstarší a jediné již za Karla IV. v okolí tom známé horní město*) byla Přísečnice (Presnitz). Mezi Přísečnicí, Kláštercem, Prunéřovem (Brunnersdorf) a Kralupy v horách zachovaly se vesnice, jichžto jmena sama, jako Domašín (Tomitschan), Podmýlesy (Pölma), Volyně (Wohlau), Sobětice (Zobieditz), Blahunov (Plasdorf) atd. ručí za vysoké jejich stáří. Mnohých jiných jmena patrně česká udávati nechceme, poněvadž se nám posavad ještě nenaskytla ve své původní a přesné formě; i zůstavujeme to k dalšímu zkoumání.

Proběhněme nyní osady na severu Ohře mezi Kadaní, Žatcem a Chomoutovem ležící, pokud je dobře jmenovati umíme. Jsouť tam Bystřice (Wüstritz), Řečice (Redschitz), Chrbice (Körbitz), Drúžkovice, Všehrdy (Tschern), Březno (Priesen), Střezevo (Ströhsau), Tušimice (Tuschmitz), Libouš (Liebisch), Čachovice (Czachowitz), Chotěnice (Kudenitz), Čermníky (Tschirmig), Nechranice (Negranitz), Holetice, Denetice, Hrušovany, Lažany (Losan), Vysočany (Wischezahn), Hořetice, Převlaky (Pröhlig), Stroupeč veliký i malý (Straupitz), Žíželice (Schiselitz) a Velichov. Odtud ku Postoloprtům (Postelberg) dále jmenujeme Staňkovice, Tvršice (Twerschitz), Selibice (Sellowitz), Rybňany a Hůrku dolejší. Na potoku od Chomoutova k Postoloprtům tekoucím jsou: nejprv městečko Oudlice (Eidlitz), potom vsi Přečaply, Nezabylice (Neosablitz), Hořenice, Bílence, Voděrady, Škrle (Skyri), Zálezly, Velemyšloves (Welmschloss), Truzenice, Minice, Nehasice, Tatinná, Bytozeves (Wittoses), Semenkovice, Seletice a Rvenice, později Vervenice (Ferbenz). Na blízku jsou Vrbka (Ferbka), Vidovle (Wiedobel), pak Blažim neb Dlažim (Ploscha), Výškov, Brzvany (Weberschan), Třískolupy (Schiesglock), Moravěves (Maroves), Kopořeč (Koppertsch), Polirady, Kamenná voda (Steinwasser), Nemilkov (Nemelka), Havraň, Saběnice (Sabnitz), Sušany (Czuscha), Všestudy (Schössel), Okořín (Ukra), Stroupčice, Březno, Bylany (Pilna) pro hořkou vodu Bylanskou (Pilnauer Bitterwasser) ve světě proslulé, Vršany (Würschen), Slatinice

*) Srovn. Umrisse einer Geschichte der böhmischen Bergwerke, von Grafen Kaspar Sternberg, Bd. I, str. 450 sld.

(Deutsch Zladnig), Čepirohy (Czöppern), Velebudice (Welbutitz), Skyřice, Vtelno, Chanov (Khan), Kolozruky (Kollosoruk) a nedaleko statek Chrámce (Kramitz), k Žatecku počítaný, ač již v Litoměřicku ležící.

Vraťme se nyní k Chomoutovu, a prohlídejme zvláště poříčí Bílinské, kterým se potom do Litoměřicka dostaneme. Nedaleko Chomoutova k východu počíná řada vesnic: Otvice (Udwitz), Zaječice (Satschitz), Vrskmany (Wurzmes), Pohlody (Pahlet), Holešice (Holtschitz), Hořany (Haareth), Třebušice (Triebschitz) a Komořany (Kommern). Nedaleko městečka Borku neb Jirkova (Görkau), náležejícího ku panství Červeného Hrádku (Rothenhaus), obrátíce se k horám, pozorujme nejprv Vinary neb Vinařice (Weingarten), pak Březenec (Birken), dále v horách Blatnou (Platten), odtud k severovýchodu Orasín (Uhrissen) a Boleboř (Göttersdorf, Gotfridivilla), i nejzáze k Litoměřicku a Sasku Křižátky (Kreuzweg), Kliny (Gern, Mons S. Wenceslai) a Mníšek (Böhm. Einsiedel). Potom sestoupíce opět dolův k Borku, znamenejme nejprv Drmaly (Türmel), pak pod Borkem Oujezdec, Kyjice (Kaitz), Novosedly (Neundorf, Novasella), městečko Ervěnice neb Rvenice (Seestadtl, za starodávna již také jen See), dále Dřínov (Barthelsdorf) etc. U královského města Mostu (Brüx, Pons), někdy »Hněvin Most« zvaného, jmenujeme ještě vsi Zahražany (Saras), Čouš (Tschausch*), Paředly (Paredel), Kopisty (Kopitz) a Konobrže (Kummerbursch), nežli konečně vejdeme do kraje Litoměřického.

V Litoměřicku ohledáme nejprv osady na pravém břehu řeky Bíliny, a sice k západu od silnice Lounské a Bílinské ležící. Počnouce od jihu najdeme tyto vesnice: Hrádek, Milá neb Milé (Millay), Vodolice, Bělušice (Bieloschitz), Kozly (Kosel), Světec Bedřichův (Schwetz), od kterého rytíři Světečtí z Černčic své jmeno brali, Volevčice (Wolepschitz), Bečov (Hoch-Petsch), Zaječice (Seidschitz) hořkou vodou pověstné, pak za Chrámci (Kramitz), k Žatecku počítanými, Dobrčice (Dobschitz) a Žichov (Schichhof); dále Lužice (Luschitz), Svinčice, Kouč, za staro-

---

*) Čouš, jakkoli tureckou formu míti se zdá, jest právě české jmeno, někdy Čúš vyslovované a pochodící od staročeského jmena osobního Čúch neb Čouch tak, jako Oldříš od Oldřicha, Libiš od Libicha etc. Později však nazýváno to místo Souše.

dávna i Chouč neb Chúč, nyní Kautz nazývanou, Patokryje (Pattogrö), Zlatníky (Böhmisch Zladnig*), Liběšice (Liebschitz) a Oujezd nad Bílinou. S druhé strany, držíce se silnice z Libčevsi (Liebshausen) do Lovosic vedoucí skrze pokrají ještě polou-české, jmenovati budeme s obou stran jen místa, kterýchžto jmena v obou jazycích značně se liší aneb kde původní formy české domysliti se nesnadno: nejprv Simnutce (Sinutz), pak Šepetely (Schöppenthal), Třebivlice (Trziblitz), Semeč (Sembsch), Děčany (Jetschan), Lukohořany (Laukorzan), Dřemčice (Trzembschitz), Pnětluký (Netluk), Mrsklesy (Merzkles), Chrastná (Chrasney), Obřiť (Wobrzitz), Kovelec (Kollolecz), Třebenice, Upohlavy (Opolau), Siřejovice (Schirzowitz), Sulejovice neb Sulevice původní sídlo pánův Kaplířův ze Sulevic, Lukovec (Lukawitz) nad Lovosicemi, a na blízku Chynice neb Vchynice, původní sídlo někdy pánův, nyní knížat a hrabat Kinských (vlastně Chynských neb Vchynských) ze Vchynic. Z Lovosic silnice vede přes Bílenu, Velemín, Bořislav, Starosedly a Zalužany (Schallan) k řece Bíline nedaleko Velvet (Welboth). Mezi tou silnicí, Labem a Oustím na Labi (Aussig) jsou následující osady: na řece Bílině pod Velvety nejprv Sezemice (Sensomitz), pak Rtín (Hrtina), Brozánky (Prosanken), Hlíňany (Linay), Stadice staroslavné, konečně Koštov (Kosten) a Trmice (Türmitz). Podál řeky leží Vrahožily (Frauschille), panství Řehlovice, někdy Hřelovice (Tschochau), Oujezd, Hoštěvice (Huttowies), Milbohov (Elbogen), Suchá, Stebno, Podlešín (Padloschin), Vanov na Labi; dále Labem nahoru Chvalov (Qualen), pak stranou Zálezly, Moravany, Habrovany, Dubice, Radýčín neb Radejčín (Radzeine), Žím (Schima), Záhořice (Zahorz), Kletičná (Kletschen), Zbožná (Boschnay), Hrušovka (Roscholka), Chotimíř (Kuttomirz), Oparno (Woparn), ves a hrad, starodávné sídlo pánův Vchynských, Dobkovice (Dubkowitz); konečně na Labi Prackovice (Praskowitz), Litěchovice (Lichtowitz) a malé Žernoseky (Klein Tschernosek). Zbývá nám na břehu tomto vyčítati ještě některá místa panství Světeckého, Kostomlatského a Milešovského. K Světci (Schwatz) na této straně náležejí Chotějovice neb Chotějice, později Chotiovice řečené (Kottowitz), Krupá,

*) Opakujeme pro nedorozumění, že Deutsch Zladnig v Žatecku sluly někdy Slatinice, Böhm. Zladnig v Litoměřicku Zlatníky.

Oupoř, Pohradice (Poratsch), Štrbice (Stürbitz), Chotyně neb Chotovenky (Kuttowenka) a Lískovice; ku Kostomlatům (Kostenblatt), Ohníč (Wohontsch), Němečky, Bukovice, Mošňov, (Moschen), Lince (Lintschen) a Černčice (Czenczitz); Mlýnec (Leinitz), Palič, Kocourov (Koczauer) a Nedvědice náležejí ku panství Milešovskému (Milleschau), Hradiště (Ratsch), Bžany neb Vebžany (Weboschan), Lelov a Bílka ku panství Teplickému.

Nyní tlumočme místa v Litoměřicku mezi horami Krušnými a řekami Bílinou i Labem ležící, počnouce od obou Jiřetínův (Georgenthal) a Litvinovův (Leitensdorf), městeček ku panství Duchcovskému náležejících. Umíme tu jen ještě jmenovati Lipětín (Lindau), Louku (Wiese), Radčice (Ratschitz), Libkovice (Likwitz), pak nedaleko Mostu Rudolice (Rudelsdorf), Obrnice (Obernitz) a Želenice (Sellnitz); neboť Osečtí klášterníci, kterýmž veliká částka vesnic těchto již od věkův patří, byli hned od počátku svého Němci a vedli zápisy své již od XII století vždy po německu.*) Někdejší hrad Riesenburg, nad klášterem v horách postavený, jmenovávali Čechové Osekem, a páni Boršové i Slavkové z Risenburka sluli jim vlastně »páni z Oseka.« U Duchcova (Dux) jsou vsi Liptice a Ledvice (Ladowitz); dále na řece Bílině leží Hostomnice; odtud měříce k městu Teplici, počítáme s jedné strany Želenky (Schellenken), Zabrušany (Sobrusan), Všechlapy, Skrběnu (Sterbina), Straky, Kladruby (Kradrop), s druhé strany Pňovičky (Kniebitschken), Křemyž, Lbín (Welbína) a Oupeřiny.

Jedoucímu silnicí z Duchcova do Teplice jeví se v pravo Hudcov (Hundorf, Hohndorf), v levo Jeníkov (Janig) a malý Oujezd. Dále mezi silnicí z Teplice do Chlumce (Kulm) a Varvažova (Arbesau) vedoucí a mezi horami leží: Mstišov (Tischau), Bystřice,**) Dubí (Eichwald), Běhánky, Drahenky (Dreihunken), Proboštov (Probstau), Sobědruhy (Soborten), Vr-

*) Ba když i v nejstarší Osecké listině od 20. Juni 1196, o povstání téhož kláštera jednající, čteme místa: »Mastova« (Mašťov), »Mladiju« (Mladějov), »Gotibodic« (Chotěbudice), »Hunschan« (bezpochyby Němčany) atd., netřeba nám dalšího důkazu, že listinu tu psal notar nečeský, ale německý jazyka českého nepovědomý.

**) Pod Bystřicí jest farní ves »Weiskirchlitz«, jížto Čechové říkali Novosedly aneb Novosedlice; pověstné Nollendorf slulo jim Nakleřovem. Turn u Teplice jsou také české Trnovany.

choslav (Rosenthal), Krupka (Graupen), Maršov (Marschen), Hunčín (Hohenstein), Přestanov (Pristen), Stradov (Straden); dále v horách jsou Habartice (Ebersdorf). Na silnici samé ves a statek Soběchleby (též Soběchlapy, Sobochleben) se naskytuje.

Ve čtverohranu tom, jenž silnicemi z Oustí k Varvažovu, z Varvažova k Teplici, z Teplice k řece Bílině, a odtud řekou až zase k Oustí se tvoří, jmenovati můžeme, počínajíce u Teplice: vsi Šanov (Schönau) a Prasetice, zámek Doubravskou horu (Schlossberg), Bystřany (Wisterschan), Nechvalice, Malhostice, Žichlice, Kvítkov (Quickau), Modlany, Vyklice, Tuchomyšl (Schönfeld), Předlici, Hrbovice (Herbitz), městečko Chabařovice (Karbitz), Střízovice, panství Všebořice (Schöberitz), a dvoje Nové vsi. Nedaleko Varvažova jmenujeme Roudné, Oužín; pak dále k horám Žandov (Schanda) a Liboňov neb Libňov (Liesdorf). Na blízku silnice z Varvažova do Oustí vedoucí počítáme: Kamenici (Kamitz), Dělouš (Tillisch), Skorotice (Gartitz), Božtěšice (Postitz), Bukov (Pokau).

Nyní levým Polabím pusťme se dolů k Děčínu, a znamenejme na blízku panství Březnici (Priessnitz), dále v horách Dobětice (Dopitz), Chuderov a Chuderovec (Gross und Klein Kaudern), Strážky (Troschig), Sovolusky (Soblitz), Zezice (Seesitz), Ryjice (Reindlitz), Neštěmice (Nestomitz), Mojžíř (Mosern), Mírkov (Mörkau), Mejšlovice, Veselí (Wesseln), Neštědice (Nesterzitz), Povrly (Pömmerle), Roztoky (Rongstock), Doubkovice (Topkowitz), Prosemín (Prosseln), Šachov (Schochau, Tschogau), Chorotice (Kartitz), Borek (Barken), Malšovice (Malschwitz), dále v horách Javory (Ohren), Bohyní (Böhmen), Rozbělesy (Rosawitz), Chmelnici (Hopfengarten), Chrochvici (Krachwitz), a u samého Děčína Podmokly (Bodenbach). Odtud opět měříce k Varvažovu nazpět, jmenujeme jen Jílové (Eulau), Libouchec (Königswald), Čermnou (Leukersdorf), Chvojno, později Chojnín (Böhmisch Kahn), Knínice, Žďár (Saara), Lipová (Spansdorf), Mnichov (München) a Slavošov (Schlawiesen). O vsi »Deutsch Kahn« mezi horami ležící domýšlíme se, že jest starý Kamonín neb Komonín, v XVI století také Komouň řečený; avšak to dalšímu zkoumání zůstaveno buď. Komonín ten náležel r. 1400 rytíři Karasovi; 1413 Mikuláši Dobrušovi z Mojžíře, 1417 Bohušovi ze Zvěřince seděním na Blankšteině k Děčínu teprv v XVI století počítán byl.

S levého Polabí přesaďme se u hostinného Děčína (Tetschen) na pravé, a prohleďněme i tam v rychlosti, co českého v běhu věkův poněmčilo se. Z Děčína silnicí berouce se k České Kamenici (Böhmisch Kamnitz), znamenejme na pravé straně nejprv dvůr Kumpoltice (Gomplitz), potom vsi Folknáře (Falkendorf), Dobrná (Dobern), Brlozec (Parlosa), Habartice (Ebersdorf), Markvartice (Markersdorf); na silnici samé jest Huntířov (Güntersdorf); na levé straně Ludvíkovice (Loosdorf), pak Oleška Nová i Stará (Neu- und Alt-Ohlisch). Z České Kamenice do města Kříbské neb Chřibské (Kreibitz) nemáme čeho tlumočiti; okolo města jsou vsi Hořejní a Dolejní i Nová Kříbská. Odtud potůčkem Křibským pustíce se dolů k Labi, projdeme Všemily (Schemmel), než se dostaneme k říčce Kamenici, tekoucí od Srbské neb Slovanské Kamenice (Windisch-Kamnitz) a vnímající do sebe i potůček od Dětřichovic (Dittersbach) pocházející. Kamenice vlévá se do Labe u známého tam Hřenska (Herrenskretschen). Mezi Hřenskem a Děčínem na panství Binsdorfu znamenáme ještě ves Arnoltice (Arnsdorf).

Nyní beřme se řekou Ploužnicí (Polzen, Pulsnitz) nad Děčínem do Labe vtékající, nahoru až ku pomezí kraje Boleslavského, jmenujíce místa na obojím pořičí jejím. Mezi Děčínem a městem Benešovem (Bensen) jsou s jedné strany Březiny (Birkigt), Soutěsky (Zautig), Jedlka (Höflitz); s druhé strany Bechlejovice (Bachelsdorf), Chlum (Kulm), Veleň obojí (Wehlen). Mezi Benešovem a Lipou (Böhmisch Leipa) jsou městečka Jezvé (Neustadtl) a Žandov (Sandau), pak na severní straně, pokud je jmenovati umíme, Bukoviny dvoje (Gross und Klein Bocken), Radeč (Schossendorf), Volfartice (Wolfersdorf), Libchava hořejní, někdy také Chotohošť nazývaná (Ober Liebich), i dolejní (Nieder Liebich) a Manušice (Manisch). Na jižní straně pozorujme Blankartice (Blankersdorf), Erkeřice (Algersdorf), Martinovice (Märtendorf), Valteřice (Waltersdorf), Strúžnici (Straussnitz) a Robeč (Robitz). Okolo města Lipé (Böhm. Leipa) zahynulo množství staročeských vesnic, které jindy počítati budeme; z nynějších neumíme jmenovati než Svárov (Schwara) a Žižnikov (Schisnig).

Vrátivše se konečně ještě jednou k Děčínu, vystupujme nyní pravým břehem Labským až k Litoměřicům. Nejprv naskytuje se nám ves Staré Město (Altstadt), potom Křesice (Krieschwitz), Boletice (Stein Politz), starodávné Nabočady neb Nabočany

(Neschwitz), Hostice, Harta (Hortau), Humprasky (Humpreschka), Všeraz (Scheras), Babětín pod hradem Vrabincem (Sperlingstein), potokem nahoře městečko Rychnov (Reichen), dále dolů Rytířov (Rittersdorf), Těchlovice (Tichlowitz), Zadní a Přední Lhotka (Ober und Nieder Wellhoten), Přerov (Pschüra), Malé a Velké Březno (Klein und Gross Priesen), Valtířov, Svádov (Schwaden); na blízku v horách Velichov (Welchen), Vitov (Wittal), Varta, Březí (Presay), Budov (Pudove), Kojetice (Gojeditz), Nová ves (Neudörfel), pak u Labe Novosedlice (Ober-Sedlitz) a Kramola (Krammel) naproti Oustí na Labi. Dále nad Labem jest dávný hrad Skřekov, později Střekov zvaný (Schreckenstein); potom ves Brná (Pirnay) a nad ní Němčí (Nembschen); dále Čeřeniště (Tschersing) a Kolebov (Kolleben); pak Sebuzín (Sebusein), k němuž potok od Hlinného (Hlinney), Tlučně (Klotzen) a Kundratce (Kondratitz) stéká; ves farní Církvice (Zirkowitz); Libochovany a Řepnice; vínem samým proslulé Žernoseky (Tschernosek); konečně Píšťany a Žalostice neb Žalhostice (Czalositz) pod Litoměřicemi.

Z Litoměřic nyní jeďme silnicí přes Trncvany, vedle Oujezdův a Řepčic obojích, přes Liběšice (Liebeschitz) a Zimoř (Simmern) do Oušti (Auscha). Na pravé neb jižní straně silnice té nebudeme jmenovati než Chotiněves (Kuttendorf), Břehoryje (Przehor), Jištěrpy (Giessdorf), Strážiště (Strasnitz), Rochov neb Hrochov (Roche) a Tečiněves (Tetschendorf). Hrádek nedaleko Oušti ležící novějším zkoumáním vykázal se býti starý hrad Helfenburk arcibiskupův Pražských, jehož jmeno sami Němci potom na Affenburg (opičí hrádek) zpotvořili. Na levé čili severní straně oné silnice leží Žitenice (Schüttenitz), Podviní (Podivin), Ploskovice (Ploschkowitz), Býčkovice (Pitschkowitz), Nezly obojí (Nessel), Těchobuzice, Myštěves (Michzen), Chudoslavice (Kutteslawitz), Vinná (Winay), Mlýnce obojí (Lenzel), Chotělice (Kuttlitz), Sovinice (Sobenitz), a Chobolice obojí (Kobitz).

Ve čtverohranu, jehožto úhly jsou městečka Levín, Verneřice (Wernstadtel), Rychnov (Reichen) a ves farní Proboštov (Proboscht), jmenujeme, počnouce u Rychnova, vsi Příbram (Bibersdorf), Loučku pod Verneřicemi (Schönau), Mukařov (Munker), Kostelec (Weisskirchen), Bukovinu (Gügel), Petrovice, Lovečkovice (Loschwitz), Načkovice (Naschwitz),

Touchořiny, Zubrnice (Saubernitz), Týniště (Tinscht), Blahov, Hlupice (Luppitz), Zababeč (Sababsch), Týnec obojí (Tenzel), Třebušín (Triebsch), Všeradiště (Czeratsch), Vřetouň (Rzetaun), a u Proboštova Tasov (Taschov), Pohořice (Pohorz), Malečov (Malschen), Zálezly a Suletice (Sulz).

Aby se čtenáři s námi déle nestýskalo, pustíme již od dalšího tlumočení: avšak zdržeti se nemůžeme, abychom ho neuvedli ještě aspoň z Oušti silnicí přes Lukov (Luka), Radoušov neb Kravaře (Grabern), Sezimky (Zesnitz), Stolinky neb Drmy (Drum), Bor (Haide), Hostikovice (Hospitz) a Oslovice (Waslowitz) do panství Nového Zámku (Neuschloss), nyní sídla hrabat Kouniců̊v, někdy klassické a rodné krajiny slavných pánův z Lipé a Berkův z Dubé. Tu mezi městečkem Dubou v Boleslavsku (Dauba) a mezi Lipou již jmenovanou byli všickni jejich přední zámkové, z nichž některé, jakožto Fridlant, Vitkovec, Milčany, již ani hledati neumíme, jiné pak známe, jmenovitě památné Jestřebí (Habichtstein), hrad Vřísek (z něhož Němci nejprv »Rzischkenschloss,« potom konečně Žižkenschloss utvořili, a již tam o Žižkovi ledacos bájí) a Chudý Hrádek, ležící mezi Pavlovicemi, Dřevčicemi (Seebitsch) a Sušicí (Oschitz), nad potokem od Drchlavy (Dürchel) a Hradiště (Radisch) tekoucím. Nedaleko Sušice a Dřevčic jsou dvojí Heřmánky (Hirschmantel), — avšak buď toho již konečně dosti.

Připojme jen ještě některá rozjímání, ovšem neveselá, ku kterým nás naše studium, a bedlivého čtenáře snad již také i čtení toto vedlo. Hlavní doba poněmčení krajin těchto bylať arci válka třidcetiletá, ve kteréžto vlast naše celá popleněna i více než dvě třetiny národu Českého zahynuly. Po ní do země z větší části pusté uvedeno jest od panstva českého množství nových osadníkův německých, z nichžto však i někteří, hlouběji do země vnikší, od té doby počeštili se. A kterak i jinými ještě spůsoby tehdáž Němectví v zemi valně šířeno, to nám vlastenského Jesuity Bohuslava Balbina (1688) hlas pohrobní*) světle a zřejmě líčí. Netřeba nám konečně mluviti o známých novotách, zvláště císařem Josefem II. k ujmě národnosti naší do země uvedených, jichžto brzké navrácení k nějaké rovnější míře od samého uznání spravedlivé vlády naší s důvěrou očekáváme. Pročež to arci bezpochybné jest, že nával Ně-

*) Bohuslai Balbini Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica. Opus posthumum. Pragae, 1775 in 8.

mectva u nás teprv ode dvou století stal se silným a téměř neodolatelným, jelikož i školy i ouřadové duchovní neméně nežli světští jej téměř bez výminky podporují: ale tajiti se tím nesmíme, že i dříve již, a to také ve století XV a XVI, kdežto sme měli vládu národní a školy i ouřady české, počtu Němcův v Čechách přibývalo, a vesnice i krajiny celé, pomalu sice ale dost hojně, se němčily. Podrobných na to důvodův množství podáme v budoucí své staré topografii. Z toho pak nám plyne pravda nemilá i kormutlivá, že jest něco v povaze obojího národu, českého i německého, co pojišťuje tomuto nad oným, i bez ohledu na politické okolnosti, moc větší k šíření se a převahu dlouhověkou; že máme vadu jakousi, a to hluboce vkořeněnou, do sebe, která co tajný jed zžírá i samé takořka jádro bytu našeho, a protož musí odhodlanou a trvanlivou snahou z těla našeho vybyta i vyhlazena býti, nemáme-li, co národ zvláštní, dříveji neb později konečně zahynouti. Zapírati a zakrývati toto nebezpečí, na nás opravdu a skutečně se valící, aneb sváděti příčiny jeho s nás samých a uvalovati je pouze na protivníky naše, byla by svrchovaná zpozdilost a hříšná převrácenost. Avšak my na tomto místě věci této tak vážné můžeme jen povrchně se dotknouti, širší její rozjímání jinam odkládajíce.

V čem pak tedy záleží ta naše vada i našich sousedův výtečnost? Zeptáme-li se jich samých, dostaneme za odpověď, že to pochází od jakési praeadamitské přednosti plemene jejich, od krve, která z přirození svého jest ušlechtilejší, a tudíž i od ducha i rozumu vyššího, jenž mnohem dále sahá, nežli duch a rozum slovanský. Chvastání takové, s kterým potkáváme se ve spisech německých každodenně, můžeme snášeti trpělivě, ano pochází obyčejně od lidí, kteří nevědí, co mluví. I jest se v pravdě čemu podiviti, že oni, majíce tak hluboké o tom přesvědčení, předce nepřestávají ukládati o poněmčení našem, aniž pak se bojí, že plémě jejich smíšením se s plemenem řádu nižšího, s krví podlejší, ujmu své ušlechtilosti nevyhnutelně utrpěti musí. Vždyť by raději naopak usilovati měli, a zákony dávati, aby ani jeden Slovan neopovážil se k Němcům se plichtiti a tím plémě jejich zprzňovati!

Ale nechme ousměškův ve věci vážné, a hleďme raději dorozuměti sobě sami. Majíť jistě Němci své zvláštní chvalitebné povahy, kterými my se Slované v té míře chlubiti nemůžeme; máme i my své ctnosti a přednosti, kterých se Němcům v té míře nedostává; má také obojí národ své zvláštní a rozdílné vady a ouhony. Do moře toho domněnek a sporův nekonečných nesmíme

se zde zabírati hlouběji: jen jedním slovem proneseme přesvědčení své o tom rozdílu, že totiž Němcům vady jejich slouží více k necti, nám naše více ke škodě.

Ouhony a vady mravní národu našeho jsou rozličné: ale jedna z nejpřednějších a nejškodnějších jest jistě ta, které po česku téměř ani jmenovati neumíme, ačkoli ona zžírá již od věkův samé kořeny pospolitého života našeho: mníme luxus, v nejširším toho slova smyslu.*) Čech a Slovan vůbec umí mnohem lépe chovati se v neštěstí nežli ve štěstí. Jest jemný a schopný, přičinlivý a důmyslný, horlivý a neustupný: ale také smyslný a marný, nepečlivý o budoucnost a nestálý, bujný a bažný. Mnohem snáze podaří se jemu nabyti jmění a zboží, nežli nabyté při sobě držeti a uchrániti. Dnešní výdělek ještě dnes se promrhá; a ne-li dnes, tedy zítra. Český průmyslník umí vydělávati, ale neumí při tom šetřiti počtu a míry; sotva že stal se majetníkem nevelikého jmění, hned na pána si hraje, po lahodách se ždí, nádhery strojí, k vyšším stavům podlézá, aniž více myslí na nehody, které snad na něho již číhají, a jej třeba hned zítra do louže opět uvrhou. Zvláště pak naše krásná pleť neumí pojímati v uzdu marné šperkovnosti své; není snad na širém světě krajiny, kde by bohyni Modě tak horlivá modloslužba se konala, tolik obětí se přinášelo, jako v Čechách; kdokoli otevřenýma očima po Evropě cestoval, nemohl toho nespozorovati. A netoliko za našeho věku dějí se tyto věci: hned od té doby, kde historie česká, nabyvši smyslu a hlasu samostatného, k lidu našemu blíže přihledati se naučila, slyšeti jest její o tom naříkání. První Dalemil, poslední Komenský povodili pád svého národu od marnosti a bujnosti té; král Jiří zákony vlastními, jiní otcové vlasti horlením a napomínáním nadarmo proti ní se zasazovali. Důkaz na to jest i sám náš nedostatek národního českého kroje, kterého ještě ani nejbedlivějším zkoumáním ve starožitnosti odkrýti a zjevně vytknouti se nezdařilo, jelikož Čechové již před šesti stoletími počali dobývati a pohříchu zasluhovati příjmí »opičího národu«, an prý všeho se chytá i vše napodobuje, co vidí u sousedův svých. Ne tak jest to u Němcův mnohem chladnějších, povážnějších, opatrnějších; Němec umí nejen jmění dobývati, ale i s dobytým hospodařiti; nestydí se po návratu z ciziny do Čech sedlačiti doma opět, třeba byl sobě v Kadixu i panského jmění nashromáždil; ačkoli rád dobře jí a pije, však po lahůdkách, po

*) Slovo přepych podává jen částečnou stránku ponětí toho, které značí se slovem luxus.

nádheře a šperku méně baží, a prohlédá více k budoucnosti. Protož maje vždy něco peněz pohromadě, snadno vkupuje se v dědinu zadlužilého Čecha; i jelikož mu i těžší a neohebný smysl, i hrdost národní brání přivyknouti jazyku českému, potahuje za sebou krajany své, aby se mu nestýskalo, až konečně převaha ve vsi na jeho straně bude — a tu již ves je poněmčena. Tentotě hlavní a bohužel přirozený klíč tajemství nahoře zmíněného. Výminky arci s obou stran se nacházejí; ale ty, jak známo, pravidla neruší.

Víme to dobře, že i Němci ne všude jsou stejné povahy, a že proto i poměr náš jiný jest ku př. k Rakušanům nežli k Sasikům a Prušákům; vyznáváme to sami, že jsou i jiné ještě příčiny neprospěchu našeho, jako udušený ode dávna mezi námi cit národní; slepé lpění na půdě vlastenské a spojená s ním nepodnikavost do ciziny; bažení po novotách více trpné nežli činné, tudíž nesoucí více ku požívání nežli ke tvoření; až i sama ta mírnost a snášelivost naše, která všeho násilí naproti bližnímu se vzdaluje, a tudíž i křivdu raději trpí nežli činí. Dopouštíme konečně, že i o těchto věcech, zakládajících se na nesčíslné rozmanitosti dat, dá se hádati ve všelikém smyslu: ale přesvědčeni jsme také, že v tom, co udali jsme za hlavní příčinu, nechybili jsme se s pravdou, a že všecko naše tím se tajení a zastírání bylo by jen nám samým na škodu. Kdo neduhu zastaralého zbaviti se chce, musí ho především znáti a uznati, zvláště když mu již o život běží; pak teprv možná mu bude chápati se prostředkův pravých k uchránění svého života. K obému potřebí energické vůle, ale takové, která ne tolik ohněm jako raději pevností a trvalostí se vyznamenává. Hřmotem a hlukem ničeho tu nedovedeme, ale jen tichým, věrným a upřímným i stálým usilováním, které se ani lahodami odvrátiti, ani hrůzami odstrašiti nedá. Rozumná mravní vzdělanost musí u národu našeho uvedena býti na vyšší stupeň, aby především sám sobě srozuměl, a dle toho budoucnost svou opatřil. Všecky jiné prostředky byly by pouhé chudé palliativy.

Duchovenstvo venkovské, jakožto přední sloup národnosti naší, učitelé a ouředníci na panstvích, kteří ještě národu svému věrni zůstávají, ti musejí vlastenský smysl svůj tím dokazovati, když lidu našemu ke spamatování a usmyslení sobě v této věci poslouží. Vy pak vlastenci všickni, hleďte krajanům svým naskytovati a množiti především záživnou potravu duchovní i mravní: oni pak mají tolik dobrého smyslu do sebe, že napotom sami varovati se budou nákazy jedovaté.

## 27. Nesnáze starého místopisu a Kostelcové v Čechách. (1851.)

*(Časopis Č. Musea 1851, II, str. 3—17; Radhost II, str. 357—373.)*

(Čteno v posezení sekce histor. král. České Společnosti Nauk 24. března 1851.)

V jedné z předešlých schůzek našich měl sem čest, pánové, mluviti vám o studiech starého místopisu v Čechách, i o pramenech a nesnázích jeho vůbec. Vyložil sem vám také, kterak za příčinou stavení vždy nových hradův královských v zemi, zvláště od časův krále Přemysla Otakara II., i přenášení tam pokaždé ouřadův krajských, politické rozdělení království Českého na kraje a okresy neboli župy tak často se měnilo, že při nedostatku potřebných o tom zpráv souvěkých již naprosto nelze vytknouti čáru tu, kterou krajové ti ještě před oupadkem oustavy župní čili hradové v zemi od sebe se dělili; uznali sme, že jen staré ono církevní rozdělení na diecese, archidiakonaty a dekanaty, ježto péčí velikého arcibiskupa našeho Arnošta z Pardubic okolo r. 1350 písmem ustáleno a nám zachováno jest, může ještě od nás na drobno prozkoumáno býti; avšak i tu že naskytují se mnohé nesnáze, jak skrze veliké proměny, ježto utrpěla vlast naše nejprv ve válce husitské, potom pak nad to více ve válce třicetileté, tak i zvláště skrze neouplnost, nedbalost a nesprávnost, kteroužto i sami pramenové staří sepsáni jsou, zejmena netoliko popis diecese Pražské od r. 1384 u Balbina (Miscellan. lib. V, p. 1—36,) nýbrž i výtahy z libri Erectionum od r. 1358—1460 (ibid. p. 43—308,) i také z libri Confirmationum od r. 1358—1436 (ještě nevydaní avšak ode mne prozkoumaní). Vypravoval sem vám, kterak prací více než dvacetiletou podařilo se mi sice, nahraditi tu i tam aspoň poněkud nedostatky dotčené a obživiti památku nejednoho místa někdy znamenitého a potom přece zapomenutého, ale také kterak na cestě takové naskytlo se mi hojně otázek nových, na kteréž ani podnes ještě odpovídati neumím; kterak mi nelze ku př. pověditi, kde v Čechách ležely vesnice farní, o kterýchžto řeč jest ve knihách Confirmationum, zejmena Bořivoj, Borkov, Čestol, Dlouhá, Hornstein, Hradčany, Hugonisvilla, Konovice, Knievice, Lužnice, Ratmersdorf, curia Regnicz, Rugehensenstein, Reynsdorf a jiných více; konečně kterak dosavad nadarmo hledal sem někdejší vesnice s kostelními podacími: Adamovice ve starém Říčansku, Ostrovce a Krchleby v Rakovnicku,

Hradiště ve Slansku, Doňčice ve Chluminsku, Žitimíř a Beřice v Kouřímsku, Buchberg a Brunislav ve Brodsku, Pněvice a Kolešov v Čáslavsku, Dobrohošt a Bílov v Bechyňsku, Lažice ve Vltavsku, Prašivá v Chejnovsku, Menoslav a Heršov v Doudlebsku, Nové město ve Prachensku, Všechlapy v Žatecku, Ostrov ve Žluticku, Brtná v Teplsku, Slatina v Kadaňsku, Bor v Loketsku, Chodžovice v Litoměřicku, Mnichov a Pertoltice v Lipsku, Koleč v Oustsku, Kunratice i Dětřichovice v Jablonsku, Vysoká v Mělnicku, Olešná v Turnovsku, Sudomíř ve Kamenecku, Houska v Havraňsku, Chylice v Rokycansku, Benovice ve Klatovsku, Zdamily a Bor v Horšovsku, Bystřice a Štěpanov v Jičinsku, Bornflus ve Dvorsku atd. Uvodím tato mně dosavad neznámá místa v té naději, že snad nejeden vlastenec příležitě z místného podání ještě některé z těch někdejších osad poznati a časem svým krajanům oznámiti bude moci. Soudím také ne bez příčiny, že mnohé z těchto vesnic nezahynuly nikoli, ale že za našeho věku již jen pod jinými jmeny známy jsou, dozkoumav se toho náhodou teprv nedávno, ku př. že ves kostelní Lipová byla tatáž, která v latinských listinách XIV století slula »Sprennerivilla« podnes pak »Spansdorf« sluje (v podkrají a okresu Oustském).

Dnes pokusím se ukázati vám aspoň jedním příkladem, s kolikerými nesnázemi každé místopisné zkoumání o starých Čechách zápasiti musí, jakové závady staví se mu v odpor, a jaké máme prostředky a pomůcky ku přemožení jejich. Volím k tomu cíli za předmět ony udavky ve knihách Confirmationum (r. 1358—1436), kteří vztahují se ku Kostelcům v Čechách, t. j. k městům neb vesnicem od starodávna pod jmenem »Kostelec« proslulým.

Podlé »Popisu království Českého«, jejž sem vydal tiskem r. 1848, známo mně bylo vůbec 18 míst v Čechách, které nesly aneb i posavad nesou jmeno »Kostelec«, a sice: A) v někdejším Litoměřicku (na str. 45), 1. Kostelec na někdejším panství Budyňském, 2. na str. 70 na někdejším panství Liběšickém Kostelec neb Kostelík, jenž nyní jen pod německým jmenem Weisskirchen znám jest, a 3. na str. 76 někdy tvrz Kostelec na panství Liběchovském, kde v novějším čase Slavín stavěti se má; potom B) v Bydžovsku (str. 120) na panství někdy Velišském 4. Kostelec ves; dále C) ve Hradecku na str. 148, 5. městečko Kostelec a 6. ves Kostelec pustý, obé na panství někdy Náchodském, též str. 157, 7. Kostelec nad Orlicí, městečko a hlavu někdy panství toho jmena; D) ve Chrudimsku na str. 164, 8. K— na panství Heřmanova městce

a str. 185, 9. K— na panství někdy Nasevrckém; E) v Kouřimsku 10. K— u Křížkův na statku Štiříně str. 230, 11. K— nad černými lesy, nyní vůbec co Černý Kostelec známé město a panství (str. 232), též 12. K— nad Labem, město nápodobně známé (str. 240), dále F) v Berounsku (na str. 254), 13. K— nad Sázavou někdy hrad a ves spolu panství Konopištského; pak G) v Táborsku 14. K— Podolský neb Zelený (něm. Neu-Kostelec) na panství někdy Jistebnickém (str. 280); H) v Budějovsku 15. K— Podolský na panství Třeboňském str. 307; I. ve Prachensku 16. K— na panství někdy Orlickém str. 334; konečně K) v Plzensku 17. K— na panství někdy Kladrubském str. 395 a 18. K— na panství někdy Plaském str. 408.

Starý popis všech kostelních podací neboli far v arcibiskupství Pražském před husitskou dobou udává následující Kostelce v Čechách: v dekanatu Benešovském 1. Kostelec nad Sázavou (254), v dekanatu Říčanském 2. Kostelec u Křížkův (230), v dekanatu Kouřímském 3. Kostelec Černý (232), ve Brandejském 4. Kostelec na Labi (240), ve Slanském 5. Kostelec u Budyně (45), v Litoměřickém 6. Kostelec nyní Weisskirchen (70), v Jičinském dekanatě 7. Kostelec u Velíše (120), dále 8. Kostelec nad Orlicí co dekanat vlastní (157), v dekanatě Dobrušském 9. Kostelec u Náchoda (148); v dekanatu Vltavském stojí dva Kostelce 10. jeden u Jistebnice (280), druhý 11. co proboštství Břevnovské, odjinud a i vůbec neznámé; v Bechyňsku 12. Kostelec Podolský (307); v dekanatu Rokycanském 13. K— na panství někdy Plaském (408); v Horšovském 14. Kostelec »u Chotěšova« zvaný; a konečně 15. Kostelec v dekanatu Plzenském. Nad tyto Kostelce v diecesi Pražské postoupeni jsou 4. Nov. 1350 k novému biskupství Litomyšlskému ještě v dekanatu Chrudimském dva Kostelci, jeden (16) na panství Heřmanova Městce (164), a druhý (17) na panství Nasevrkách (185).

Připojuji k oběma těmto popisům hned napřed to poznamenání, co výsledek obšírného svého zkoumání, že nikterý z nich ještě není ouplný, a že tedy bylo ještě více Kostelců v Čechách, nežli na obojím místě vyčteno; jakož se pak brzy přesvědčíte sami.

Nyní již na snadě vám jest, domysliti se, že hlavní nesnáze starého místopisu záleží v nemožnosti uhodnouti, které datum starých pramenův o Kostelcích ku kterému z těchto tolikerých Kostelcův se vztahuje; neboť netřeba snad ani doložiti vám, že přídavky (ku př. K— super Sazavia, prope Elav, prope Raudnicz, prope

Plzna, prope Chotěssov atd.), jimiž se místo arci určuje, velmi pořídku a téměř jen náhodou ve starých listinách se nalezají. Obyčejně udává se samé toliko jmeno Kostelec naprosto; ten, koho se týkalo, věděl to již prvé, který Kostelec rozuměti se měl, a na potřebu cizích neb potomkův, porozuměti tomu také, nepomyslil nikdo.

»Libri Confirmationum« jsou původní protokoly o dosazování nových kněží na uprázdněné fary v celé diecesi Pražské. Kdykoli nějaké církevní beneficium buďto smrtí kněze je požívavšího, aneb směnou neb převedením jeho na jiné místo uprázdnilo se, presentován jest od patrona neboli pána podacího té církve nový kandidát za nástupce a stvrzen od ouřadu arcibiskupského v Praze. Byl obyčej, nařizovati spolu jednomu z nejbližších sousedův nově ustanoveného beneficiáta, aby mocí téhož ouřadu uvedl jej do jeho beneficium. Jmena jak míst, tak i osob takových zapisována jsou krátce do kněh Confirmationum; a poněvadž patronové čili páni podací neb kollatorové takovýchto církevních beneficií byli obyčejně majitelové panství neb statkův těch, kde beneficium se nalezalo, tedy popis jejich nahražuje nám v ohledu tomto aspoň poněkud staré desky zemské ze XIV a XV století, které, jakož známo jest, ohněm r. 1541 všecky zahynuly.

Na jevě jest, že obyčej dotčený, svěřovati ouřad installací aneb nastolení pokaždé sousedu nového beneficiáta, napomáhá výborně k rozeznání a určení míst stejnojmenných. Jakmile vím ku př. že farář Purkarecký uvodil nového faráře na faru v Kostelci, nelze mi pochybovati, že to má se rozuměti o Kostelci Podolském (str. 307), ležícím nedaleko Vltavy mezi Hlubokou a Týnem nad Vltavou, asi půl hodiny cesty od Purkarce atd. Ale proto tím více litovati jest, že obyčej onen nezachoval se přísně aspoň co do zapisování jeho do knih Confirmationum, poněvadž úvodci takoví nevšude, alebrž jen asi při polovici celého počtu míst udávají se.

Ještě i tu povšechnou úvahu musím předeslati, že jakož již i jmeno samé svědčí, Kostelcové všichni v Čechách měli a mají od původu svého až podnes své kostely a fary neboli kollatury; výminky v tom nečiní nežli Kostelec na panství Liběchovském, který nám jen z pozdějších století znám jest, kdežto kostel v něm již byl zašel a jen tvrz samojediná se zachovala. Také to plyne z etymologie slova Kostelec, že každé takové místo teprv ze křesťanské doby v Čechách toho jmena nabylo, když totiž chrámové v zemi na spůsob Římského nějakého »castellum« ohražovati se počali.

Přistoupím nyní k rozbírání jednotlivých dat. Nejde mi dnes o to, abych sebral o každém Kostelci vše to, co mi ze starých pramenův známo aneb přístupno jest; toť by byla práce příliš obšírná: obmezuji se na data ze knih Confirmationum, která stačí k rozeznání, určení a naznačení historické jsoucnosti a osobnosti každého místa XIV a XV století. Počnu řadou v popisu mém r. 1848 podanou.

1. Kostelec v Budyně (str. 45) jeví se ve knihách Confirmationum dvakrát: 1387 Mart. 13. byli patronové kostela jeho pan Vilém z Hasenburka a panoše Diviš z Kostelce; 1412 Febr. 19. zase páni Mikuláš a Jaroslav bratří z Hasenburka i panoše Jan z Kostelce. Úvodce byl ustanoven farář Libochovský. Tudíž není pochyby, že dotčená data vztahují se skutečně ku Kostelci u Budyně, protože páni z Hasenburka vládli tehdáž i Budyní i Libochovicemi; a poněvadž dekanat Slanský dosahoval někdy až k Murám u Doksan, nelze také pochybovati, že Kostelec ten jest týž, který v dekanatu Slanském popisován byl. Dle toho sluší tudíž smazati, co na str. 598 mého Popisu (r. 1848) ohledem na věc tuto postaveno jest.

2. Kostelec, nyní Weisskirchen (str. 70) má následující data: 1362 Mai 24. kollatorem tam jest panoše (cliens) Hynek z Kostelce, úvodcem farář Radoušovský; 1363 Mai 18. kollator týž, úvodce děkan Oustský; 1368 Mai 4. tentýž kollator; 1397 Jun. 13. Petr z Konojed a Zdeněk z Kostelce jsou páni podací, farář Mukařovský (= Munkern na panství Konojedském str. 69) jest úvodcem; 1412 Mai 18. jsou páni podací Petr z Chánova, Petr Tluksa z Doubravice a Petr z Konojed. Jmena Radoušov (Grabern, str. 69), Mukařov a Konojedy nedají pochybovati o tomto Kostelci, kterýž ve popisích panství někdy Ouštku z r. 1553, 1573, 1579, 1580 atd. česky výslovně Kostelec neb Kostelík se nazývá. Krajina ta náležela do dekanatu Litoměřického.

3. O Kostelci nad Tupadly (str. 76), kterýž nyní přestavuje se od p. Veitha Libichovského ve Slavín, nenacházejí se ve knihách Confirmationum žádná data; víme o něm jen z desk zemských, kdežto r. 1542 při obnovení jich bratří Holanové z Jiljova kladli sobě co dědictví své po předcích zejmena »Kostelec tvrz a dvůr poplužní, Tupadla ves a dvory kmetcí s platem« atd. R. 1543 rozdělili se titéž bratří o dotčený statek svůj, t. j. »o tvrz Kostelec a ves Tupadla pod týmž Kostelcem;« ale r. 1571 již držel je Kašpar Belvic z Nostvic a na Liběchově, roku 1620 Jan Krištof Belvic z Nostvic na Cítově a Kostelci atd.

4. Kostelec u Velíše (str. 120), ve krajině náleževší někdy k dekanatu Jičinskému, jeví se ve knihách i Confirmationum i Erectionum častěji: 1360 Jan. 3. byli patronové tamější církve Msteš z Kostelce a Diviš z Jičiněvsi, úvodce pak farář Chyjický; 1367 Mart. 31. jmenují se kollatoři Msteš z Kostelce a Jiří z Jičiněvsi; 1393 Mart 2. Racek z Kostelce dává kopu ouroku ze vsi Jičiněvsi do kostela v Kostelci za duši otce svého Msteše a matky Markety (LE. ap. Balbin pag. 251). Pešík Kdulinec z Mostku přiznal se ku placení ouroku také do téhož kostela (LE. ibid. pag. 243). Otík z Labouně, seděním na Jičiněvsi, založil věčné kaplanství v Kostelci 1405 Oct. 2. (LE. ib. p. 123). Tentýž Otík byl kollatorem netoliko 1408 Jan. 11., ale i 1411 Aug. 7., kdežto již psal se »seděním na Mostku.« Jmena Jičiněves, Mostek (str. 128) a jiná ukazují dosti zřejmě, který Kostelec tu rozuměti se má.

5. O Kostelci u Náchoda ve Hradecku (str. 148) máme jen čtvery jisté údávky: 1365 Mai 23. byl tu patronem církve pan Mikeš řečený Piskle z Červené hory (de Rothburg,) a úvodcem farář Oupický; 1390 Aug. 12. byli kollatoři páni Jan arcibiskup Pražský a bratří jeho Václav i Pavel z Jenšteina, úvodcem pak opět farář Oupický; 1413 Nov. 8. byl pánem podacím pan Hynek (mladší z Dubé a) z Náchoda, seděním na Červené hoře, později ve válce husitské proslulý, úvodcem pak nového beneficiáta byl farář Bohušinský. Tentýž pan Hynek z Náchoda zapsal 1408 Dec. 23. kostelu v Kostelci kopu ouroku za duši svou a předkův svých, jmenovitě za duši pana Špačka (LE. pag. 145). Že zápis tento svědčí do tohoto Kostelce a nikoli do Kostelce nad Orlicí (jakož Balbin mylně tvrdil), dokazuje se i tím, co dále o tomto proneseme. K— u Náchoda náležel do dekanatu Dobrušského, jako i Oupice a Náchod. Vesnice 6. nyní Pustý Kostelec zvaná, ležící nedaleko městečka Kostelce dotčeného, nepřipomíná se obzvláště ve pramenech nám známých.

7. Kostelec u Potenšteina, jenž nyní K— nad Orlicí sluje (str. 157), bylo hlavní sídlo někdy dekanatu Kosteleckého, tedy od dávna místo znamenité ve vlasti. Kollatoři fary tamější byli dle LC. následující: 1363 Jan. 16. císař Karel IV. sám; 1367 Mai 25. pan Beneš z Vartenberka; 1378 Apr. 9. Vaněk a Mikuláš z Potenšteina i paní Anna vdova po p. Benešovi z Vartenberka; 1395 Febr. 9. bratří rodu z Potenšteina tři, zejmena p. Jan z Žampachu, Mikšík z Jaroslavic a Václav Krčín; 1395 Mart. 12. král Václav; 1400 Jul. 19 páni Mikeš z Potenšteina odjinud z Žampachu

a Václav příjmím Čert z Potenšteina; 1407 Jul. 2. povolením krále Václavovým pan Jindřich Lacembok z Košumberka. Zdá se tudíž, že právo podací střídalo se v tom městě mezi králem českým a pány hradu Potenšteina. Ve knihách LE. čte se zmínka o tomto Kostelci ap. Balbin. pag. 131 k r. 1407, pag. 150 k r. 1409 a pag. 279 k r. 1398. Ku kaplanství v Kostelci tomto presentovali zvláště: 1371 pan Beneš a manželka jeho Anna z Vartenberka, též Póta z Potenšteina, Pražský arcijahen, a Václav, synovec jeho, 1374 týž Póta arcijahen, pak Čeněk, Vaněk a Jindřich z Potenšteina i paní Anna, vdova po Benešovi z Vartenberka.

8. a 9. O dvou Kostelcích ve biskupství Litomyšlském, a sice jednom na panství Heřmanově Městci (str. 164) a druhém na panství Nasevrkách (str. 185), obou ve Chrudimsku, nelze nic více říci, nežli že oba 1350 Nov. 4. již měli fary své, které téhož dne postoupeny jsou od diecese Pražské diecesi Litomyšlské s jinými farami a dekanaty.

10. Kostelec u Jílového (prope Elaw) nyní sluje K—u Křížkův (str. 230), na statku někdy Štiřinském ve Kouřimsku. Právo podací tu náleželo s částky ku kostelu Vyšehradskému, a s částky rodu panošův z Kostelce, tam usedlých; takoví připomínají se 1390 Nov. 18. bratří Mikuláš a Václav; 1395 Mai 7. Petr a Mikuláš bratří a Vojslav z Kostelce; 1405 Mart. 27. Petr, Václav a Mikuláš bratří z Kostelce atd. Srovnej rozhodnutí o tom ve knihách LE. (ap. Balb. pag. 249) od roku 1390. Kostelec tento náležel k dekanatu Říčanskému.

11. Kostelec nad Černými lesy, nyní Černý Kostelec, (str. 232) známé někdy panství, v dekanatu Kouřimském, již za starodávna proslulé. Král český Jan již před r. 1344 dal byl Kostelec zboží panu Ješkovi z Náchoda i synovi jeho Ješkovi směnou za statek Náchodský, kterážto směna r. 1348 potvrzena jest i Karlem IV. i bratrem jeho Janem (ap. Sommersberg, I, 953); týž Ješek z Náchoda podal Karlovi IV. Kostelec v ušlechtilé manství; po jeho pak smrti císař Karel dal tudíž Kostelec v manství synům jeho Hronovi, Ješkovi, Mikuláši, Maršovi a Oldřichovi bratřím z Kostelce a z Náchoda dne 22. Febr. 1359; proto Hron z Kostelce i bratří jeho byli páni podací netoliko v Kostelci, ale i v Udašíně a v Plaňanech již od r. 1359, ačkoli 1359 Oct. 1. píše se patronem na Kostelci tomto »Hynek« z Kostelce s bratřími, na důkaz, jak i v samých původních pramenech někdy chyby v písmu se zjevují. Dle desk dvorských (LXI. 121. 130) stalo se dne

27. Febr. 1415, že Jan z Náchoda i z Kostelce a Jan z Klučova dědictví své, manství ušlechtilé, v Kostelci hrad celý a ves celou, Svrabov, Penčice, Vyzlovce, Jevany a Brník vsi celé s příslušenstvím, prodali Janovi ze Smržova, purkrabímu na Bělé, milostníku a sekretáři krále Václava, jenž potom pode jmenem »Jan Sekretář z Kostelce« proslul a zahynul v bitvě u Vyšehradu 1. Nov. 1420. Další o něm zprávy stojí v Dějinách českých, dílu III, v poznamenání ke dni 29. Dec. 1419, na str. 291, 292. Další příběhy a osudy Kostelce tohoto jsou již také odjinud známy, a protož jich dále dotýkati se nebudu.

12. Kostelec nad Labem, neboli Labský Kostelec, (str. 240), někdy hrad a městečko v dekanatu Brandýském, nyní město známé. Zprávy o něm, jakož i o Černém Kostelci, sebrané a vydané od K. J. Bienenberka (Böhm. Alterthümer Bd. 3, str. 86 až 109) mohu já doplniti a opraviti jak knihami Confirmationum, tak i výtahem z listiny od krále Vladislava II. (dd. v Budíně 1505 v outerý před sv. Vítem) dané panu Janovi Šlechtovi ze Všehrd, jejíž opis nalezá se v archivu Třebonském, též i listinami v Registrách zápisův od r. 1454 obsaženými a v Archivu českém (I. 524, 525) uvedenými. Podlé zpráv těch Kostelec Labský byl vždy statkem koruny České, ačkoli zástavou dáván jest osobám rozličným. Právo podací v něm náleželo 1359 Nov. 20. císaři Karlovi IV. a Rudolfovi knížeti Saskému pospolu, čímž se také dotvrzuje, že kníže ten měl jej toliko v zápisu co zástavu. R. 1371 vládla Kostelcem císařovna Alžběta. Za krále Václava IV. měl to městečko v zástavě od císařovny pan Albrecht ze Šternberka v 800 kopách gr. č., načež král Václav Hanušovi Milheimovi dal výplatu (t. j. právo, aby je pro sebe vyplatiti mohl,) připsav jemu 1200 kop gr., a to s povolením též císařové Alžběty; později král Václav a bratr jeho Jan markrabě Braniborský dali výplatu na Kostelci panu Jindřichovi Škopkovi z Dubé nejv. hofmistru († 1395 Mai 6.) a Gocovi Šofovi (Šafgočovi) hejtmanu Vratislavskému ve 2000 kopách, kteřížto jej i skutečně vyplatili; po nich držel jej pan Aleš Škopek z Dubé, seděním na Dražicích, až do válek husitských, ačkoli král Václav byl znova dal výplatu téhož městečka panu Vilémovi ze Zvířetic, jenž ale práva sobě daného neprovedl. Král Sigmund potvrdil roku 1420 výplaty témuž panu Alšovi Škopkovi z Dubé na Dražicích ve 2000 kopách, připsav mu ještě 300 kop k tomu. Známých příběhův o Kostelci ve válce husitské dotýkati zde nebudu. Později pan Bohuněk z Klinšteina přenesl všecko

právo své na Kostelci i s předešlými zápisy na pana Viléma z Šumburka, kterýž je zase postoupil ještě před r. 1454 panu Jindřichovi Berkovi z Dubé a z Jiřic a manželce jeho Elišce z Boskovic, jimž oběma král Jiří je potvrdil. Potom koupila Kostelec a to zboží králová Johanna, po níž dostalo se kněžně Lidmile Lehnické, jejížto manžel kníže Fridrich prodal je zase panu Vilímovi Zubovi z Landšteina i manželce jeho Elišce z Risenberka, kterýmž král Vladislav připsal na témž zboží 200 zlatých. Od nich koupil je Beneš Sekerka ze Sedčic, od toho opět pan Jiřík Berka z Dubé, pak Bartoloměj Bubna ze Všebořic, a od toho opět pan Jiřík Berka z Dubé na Kuřích vodech. Týž pan Jiřík postoupil Kostelec Janovi Šlechtovi ze Všehrd, kterémuž od krále Vladislava na dělání znovu trojích mostův přes Labe a mlýna a dvou jezův na Labi a na stavení tvrze 600 kop gr. českých, potom pak za dluhy 1000 kop připsáno jest, tak že summa celá na Kostelci zapsaná činila r. 1505 čtyry tisíce kop grošův českých. Ostatní data odjinud známá pomíjím zde mlčením.

13. Kostelec nad Sázavou (str. 254), hrad a ves i panství někdy v dekanatu Benešovském, náležel r. 1348 koruně České (dle Majestas Carolina § 8, v Archivu Česk. III, 88), a r. 1358 jakémusi panu Jakubovi z Kostelce; ale 1360 Jan. 10. císař Karel IV. Janovi hraběti z Hardeka, purkrabí Magdeburskému, a Heleně manželce jeho i jich dědicům zápisem dal v ušlechtilé léno hrad Kostelec a ves pod hradem, vsi Pecirady, Bukovany, Brodce, Jesence, Voděrady, Olešku, Vesce a Krumlovice celé, půl vsí Poděhus a Krhanic a právo podací v Kostelci a v Olešce s příslušenstvím, a to v 1700 kopách grošův českých. (Glafey anecdota pag. 231 až 233.) Avšak r. 1386 Apr. 11. držel Kostelec ten králův milostník Chval ze Rzavého, purkrabě Vyšehradský, jenž proto i často Chvalem z Kostelce slul. Kdy a kterak od něho přešel Kostelec do rukou jiného milce královského, nejv. lovčího Filipa Louty z Dědic, není mně známo; tento však jmenuje se kollatorem církve Kostelecké ještě 1409 Oct. 11. Od Filipa Louty koupil to panství nový přední králův milostník, pan Jan příjmím Sádlo ze Smilkova, s povolením královým 1413 Apr. 27. (AČ. III. 482), o jehožto stětí na radnici Pražské dne 20. Oct. 1421 vypravují Dějiny české (str. 125.) Jan z Kostelce, seděním na Leštně, prodal toto panství Kostelecké 25. Jan. 1443 za 1700 kop groš. česk. panu Kunšovi Rozkošovi z Dubé, který od té doby také příjmím z Kostelce nazýván byl. Další vypravování o něm opouštím.

14. K o s t e l e c u J i s t e b n i c e (str. 280), v dekanatu někdy Vltavském, náležel v těchto časích vždy rodu pánův z Landšteina i z Borotína, což se i knihami Confirmationum potvrzuje, ježto 1369 Apr. 14. pana Mikuláše z Borotína, 1410 Aug. 12. pány Mikuláše a Heřmana z Landšteina za patrony církve tamější udávají; úvodce farář Borotinský dokazuje, že data skutečně vztahují se k tomuto Kostelci.

15. K o s t e l e c P o d o l s k ý (str. 307) v dekanatu někdy Bechyňském, jeví se nejprv 1360 Jan. 8, kdežto ku kostelu tam presentovali pan Jan z Kosové hory a Broum z Řek, úvodcem pak nově jmenovaného beneficiata byl farář Hůrecký; potom 1436 Apr. 24. pan Oldřich z Rosenberka byl pánem podacím, za úvodce pak ustanoveni jsou fářářové v Zahájí a v Purkarci.

16. O K o s t e l c i n a d V l t a v o u, (str. 334,) na panství Vorlickém, nenachází se v knihách Confirmationum než jediná zpráva ke 1406 Mai 5., že totiž právo podací tamějšího kostela bylo v rozepři; provodili je však král Václav a páni Mareš z Jaroslavi a Litolt i Aleš z Lichtenburka i z Bítova. Úvodce nejmenuje se žádný; ale jmeno stojí výslovně »Kostelecz super Multavia;« i nepochybuji nyní, že ono vztahuje se ku Kostelci tomuto, ačkoli v Popisu mém r. 1848 (str. 334) chybí při něm znamení kostelního podací.

17. K o s t e l e c K l a d r u b s k ý, (str. 395) v archidiakonatu a dekanatu někdy Horšovském, na panství Kladrubském, až podnes stojící vesnice s kostelem starožitným, k němuž podací právo měli vždy opatové kláštera Kladrubského, jakož i knihami Confirmationum k r. 1374 a 1376 Oct. 1. stvrzuje se.

18. K o s t e l e c u R a d n i c e, (str. 408,) v dekanatu někdy Rokycanském, pročež také někdy »Kostelec u Rokycan,« sluje, byl částkou někdy zboží kláštera Plaského, jehožto opatové také dle knih Confirmationum k r. 1403 Aug. 28. právo podací v něm provozovali. Leží nad řekou Mží nedaleko vsi Darové.

To jsou Kostelcové staří v Čechách, které jsem r. 1848 znal, Popis svůj vydávaje: ale kromě těchto přicházím ve knihách Confirmationum také ještě na tři jiné Kostelce, o kterýchž dosavad řeči nebylo.

19. Jeden z nich byl K o s t e l e c u C h o t ě š o v a, o kterémž jinde nikdy zmínky nenacházím; ale někdejší byt jeho i poloha dosvědčují se následujícími datami: 1366 Sept. 7. kollatorem tam byl Jan probošt Chotěšovský, úvodcem farář Dobřanský; 1367

Jul. 26. a 1376 Mai 29. kollatorem opět Oldřich probošt Chotěšovský, úvodcem opět farář Dobřanský; 1400 Mai 24. pánem podacím Sulek probošt Chotěšovský, z historie české známý, a úvodcem farář v Liticích. Zašlý tedy tento Kostelec musí hledati se někde na blízku městečka Dobřan a vsi Litic i kláštera Chotěšova v Plzensku.

20. Ještě jeden Kostelec, a to již čtvrtý v nedávném kraji Plzenském, jeví se mi ve knihách Confirmationum, jehožto patronové a kollatoři byli opatové kláštera Břevnovského, a jenž byl jistě někde na blízku města Plzně, protože úvodci nových beneficiatův bývali farářové Plzenští a Dýšinští; tak 1361 Mart. 31. Diviš opat Břevnovský jmenuje se tam (in Kostelecz prope Plznam) pánem podacím, a 1389 Mart. 31. i 1399 Oct. 17. opět tentýž opat dlouhověký jeví se v témže spůsobu. Podívám-li se, co Sommer v topografii Plzenska (na str. 11 a 40) o kostele sv. Jiří u vtoku Úslavy do Mže vypravuje, nemohu déle pochybovati, že ten »filiální kostel sv. Jiří v Kostelci« není jiný, nežli Kostelec tento »prope Plznam« řečený a náležitý někdy klášteru Břevnovskému, nikoli pak řádu křižovníkův německých, aspoň ne před válkou husitskou. A když spolu o někdejším bohatství tohoto kostela se mluví, nedává-li to příčinu k domyslu, že on byl ona »praepositura Břevnoviensis,« kterouž starý u Balbina tištěný popis diecese Pražské od r. 1384 (Miscell. lib. V pag. 19) klade omylem do dekanatu Vltavského? Neboť ve Vltavsku někdejším našli jsme sice dva Kostelce, jeden u Jistebnice, druhý Kostelec nad Vltavou, ale žádný z nich nehodí se za proboštství Břevnovské. Tu tedy viděti jest nesnázi novou ve zkoumání starého místopisu českého, a to nejhorší tu, když ouřední pramenové sami mylně psáni bývají.

21. Konečně přicházím na jeden Kostelec v Čechách, jehožto někdejší byt a polohu ani důmyslem nelze postihnouti. V červenci r. 1366 směnili se faráři Nečemický v Žatecku (str. 26) a Kostelecký o fary své s přivolením patronův svých; patroni Kostelečtí zejmena uvodí se pan Půta z Častolovic a vládykové Hynek, Mikuláš a Martin z Kostelce, úvodcové pak nového beneficiata byli faráři Kounovský a Nečemický; 1380 Jan. 4. opět co patroni neznámé té církve jmenují se pan Póta z Častolovic a Oldřich z Kostelce; 1392 Jan. 12. zase pan Póta z Častolovic a Oldřich z Náchoda odjinud z Kostelce; konečně 1413 Aug. 25. patron statečný (famosus) Jan z Náchodu seděním na Kostelci a úvodce farář Kozojedský. Kde mám hledati Kostelec tento? Páni

Častolovic byli sice osedlí na východu země České, ale z toho nenásleduje, že by byli neměli statkův také v západních Čechách. Rytíři z Náchoda a z Kostelce ukazují také ne na Náchod, jenž již od dávna byl v držení jiných rodův panských, ale raději na Kostelec Černý, kamž od krále Jana převedeni byli. Nad to nacházím v Archivu Českém (III, str. 509), od r. 1434 zápis o Smilovi z Kostelce, a před ním o Janovi řečeném Kostelec ze Sebuzína, kteří patrně v Žatecku osedlí byli, a sice někde v okolí Tatinného, Holedče, Lipna, Minic, Libořic, Blažimě atd. To shoduje se dokonce s úvodci Kounovským a Nečemickým k r. 1366 již jmenovanými. Nesmím-li dle toho domýšleti se, že i v Žatecku aneb na hranicích jeho v Rakovnicku stál někdy Kostelec, co tvrz a kostelní podání, o kterýchž nyní až i každé znamení zašlo? Dle topografie Sommrovy a map Kreibichových leží až posavad od Kounova asi půl hodiny k půlnoci osamělý kostel sv. Vojtěcha; nikdo neví, kdy a od koho postaven byl. Smím-li domýšleti se, že kostel ten jest pozůstatek po někdejším Kostelci v okolí tomto?

Nesmím zamlčeti k závěrku, že knihy Confirmationum uvodí také ještě za patrony v Kostelci r. 1371 Bolka, knížete Opolského, r. 1372 pana Mikuláše Polce ze Svídnice: ale který tu Kostelec se míní, nelze udati naprosto.

Máte zde, pánové, jeden příklad, jak těžko jest domáhati se pravdy tam, kde kromě velikých proměn v počtu, jmenech a bytu starých osad, a kromě chudosti a nedostatečnosti zpráv nás došlých, ještě i patrné omyly do původních starých pramenův samých se vloudivše, množí závady přirozené v každé práci takové. Nechtěl jsem dnes nic více, nežli oznámiti vás s povahou tohoto studium, a upozorniti spolu na potřebu opatrné kritiky jak vůbec, tak i ve zkoumání místopisném o starých Čechách zvláště.

---

# 28. Zlomky staročeského místopisu.

*(Radhost II 374—413.)*

Fr. Palacký stať tuto otištěnou v Radhosti provází následujícím úvodem:

V letech 1845—1851, když obíral jsem se co nejsnažněji staročeskými studiemi topografickými, dával jsem výzkumům svým formy všeliké. Jedna z nich jest i to, co zde podávám: nejprvé počátek zamýšleného slovníka topograficko-historického; potom pokus církevní topografie starého archidiakonatu Bílinského, na základě udavkův Libri Confirmationum; oboje obme-

zovati se mělo na dobu nejstarší, zvláště pak století XIV a XV, a končiti dobou, kde nynější desky zemské již podávají světla dostatečného. Práce počatá opuštěna r. 1852, když reakce krutá vypudila mne na čas, netoliko z Museum, ale bezmála i ze společnosti vzdělanců českých. Jakkoli tedy nedokonalé jsou oba zlomky samy v sobě, mám předce za to, že nebylo potřebí jich cele potlačiti a zničiti, ano jejich objevení přijde snad vděk nejednomu z našincův. Přidané ku každému jmenu stránky vztahují se ku »Popisu království Českého« r. 1848 ode mne vydanému, a k Sommerově topografii každého kraje, tak že ku př. »Aberspach hrd. 142, S. 159« značí to místo, které v Popisu mém stojí ve Hradecku na stránce 142, a v Sommerově topografii kraje Hradeckého na str. 159; Adlary pak připomínají se v Popisu na str. 594, ale Sommer jich neuvodí nikde atd.

---

## *A*) Počátek slovníka topograficko-historického.

Aberspach (hrd. 142, S. 159,) někdy hrad a nyní ještě zámek i dvě vsi, dolní a horní, v okresu Polickém podkrají Broumovského (něm. Adersbach.) Starý hrad stál bezpochyby na vrchu nyní Althaus řečeném; ve starších zápisech sluje také »Eberspach.« Roku 1348 byl hradem královským, jejž ale Majestas Carolina do zástavy dávati dopouštěla (Archiv Český, III, 88.) Nicméně již od r. 1359 připomíná se zvláštní rod rytířský, jenž měl příjmí z Aberspachu, zejmena Hanuš z A. co podací na Čermné 1359 Nov. 28., Jan Léva z A. tamtéž 1363 Oct. 9, Jan a Záviše tolikéž 1364 Jul. 3, Záviše z A. na Machově 1369 Oct. 8. a 1411 Mart. 6., Léva z Aberspachu podací na Čermné 1378 Jan. 4. a 1404 Apr. 10., Hanuš z A. na Machově 1414 Apr. 18., a tentýž seděním ve Zbešince 1422 Apr. 3. (Arch. Česk. III, 494.) Hrad sám však té doby již nebyl v držení rodu toho, an pánem podacím fary Aberspašské již 1359 Nov. 9. jmenuje se Albrecht ze Skalice, rodu tuším pánův z Dubé. Aspoň již 1391 Feb. 17. píše se pan Hynek z Dubé a z Náchoda seděním na Aberspachu; 1401 Oct. 19. Hynek a Hynek bratří z Náchoda jinak z Aberspachu; 1407 Sept. 1. pan Hynek z Náchoda, seděním na A—, jest p. podacím ve Verniřovicích; 1409 Mart. 1. pan Hynek starší z Náchoda, sed. na A—, p. pod. Meziříčí; manželka jeho paní Anna z Vilhartic odřekla se 1409 Jun. 15. práv svých k Boru a Čečovicům za roční plat doživotní (AČ. III, 478.) Hynek z A— jest 1417 Nov. 29. p. pod. na Chvalči. R. 1447 Slezáci a Lužičané splatili hotovými penězi, mimo jiné

hrady české, z nichžto se loupeže do zemí jejich činily, také hrad Abrspach, a zbořili jej. (Star. letop. str. 146.)

Adamovice (str. 594,) vesnice farní někdy dekanatu Říčanského, kteráž ale, kromě popisu téhož dekanatu, nikde jinde se nepřipomíná, aniž se ví, kde někdy stála.

Adlar neb Adlary (str. 594,) někdy tvrz nebo hrad, jehožto položení neznámo. Plichta z Adlar již r. 1320 mezi předními pány českými se jmenuje, (AČ. II, 333,) a rod šlechtický »z Adlaru« od té doby až do XVI století se často připomíná; příbuzen byl rodu pánův z Žirotína, z Janovic, z Kolovrat, ze Žďáru a jiných, kteří nosili orla ve štítu. Valkún z Adlaru, seděním na Vitni (klt. 372,) byl s jiným pánem podacím kostela ve Strážově (klt. 371) r. 1393 Jun. 12. Ve válkách husitských Habart z Adlaru, seděním na Řebříce, stál po straně krále Sigmundově; Jan Valkún z A— pak po straně Žižkově a Táborův.

Adlochovice, viz Odlochovice (křm. 225.) Rinart a Hrdek bratří z Adlochovic p. pod. na Šlapanově (křm. 224) jmenují se 1359 Febr. 4, vedle jiných.

Advocativilla, Vogtsdorf, v Žitavsku. Pánem podácím kostela ve vsi té byl 1363 Aug. 17. pan Vaněk z Vartenberka, nejv. češník království Českého.

Alběnice, nyní Ouběnice (křm. 225, S. 89), v okresu Votickém, vesnice s kostelem, dekanatu někdy Štěpanského. Právo podací měli v ní 1359 Mart. 18. Protivec Držkraj a Vilím bratří z Alběnic, Petr z A—, Petr, Jan a Bohuslav z Tomic (ber. 253) a Húk (Hugo) z Jelenče (ber. 256); 1360 Jan. 28. titéž, kromě Bohuslava, kdežto se dokládá spolu, že Petr i Jan z Tomic a Húk z Jelenče byli bratří; 1396 Jul. 17. Húk z Tomic, Jan odtudž a Václav z Alběnic; 1411 Nov. 27. pan Václav z Dubé a z Leštna, Markéta vdova po Ptačkovi z Alběnic a panoše Jan Stájice z Tomic. Dědiny v Alběnicích zemským soudem 1456 Oct. 11. přiřčeny Markovi a Mateji ze Sokolovic (AČ. III, 321.) (v. Úbenice.)

Alberovice, nyní Arbelovice (čsl. 218, S. 398,) v okresu Kralovickém podkrají Ledeckého, někdy tvrz a ves. Mareš neb Maršík Smrčka z Alberovic připomíná se 1408 Oct. 3. (AČ. III, 478), byl p. pod. kaply v Křivsoudově 1409 Nov. 9., 1417 Nov. 3 a 1418 Aug. 11., a podepsal spolu s Pešíkem z Alberovic psaní pohrůžčivé sněmu Českého proti sboru Konstanskému za příčinou M. Jana Husa i M. Jeronyma Pražského 1415 Sept. 2. (AČ. III, 188.)

Vaněk z Alberovic zapsal se k míru zemskému v Čáslavi na sjezdu čtyr spojených krajův 1440 Mart. 17. (AČ. I, 256.)

Albertivilla. Pod tím jmenem nazývají se ve starých listinách netoliko Albrechtice několikeré, ale také Valbeřice neb Vambeřice (Alberndorf) ve Kladsku.

Albrechtice (chr. 169, S. 83,) v okresu Holickém podkrají Pardubského, někdy hrad a městečko s kostelním podacím dekanatu Hradeckého, nyní jen vesnice. Majestas Carolina od r. 1348 chtěla tomu, aby lesy Albrechtické, náleževší ku koruně, nikdy do zástavy dány býti nemohly (AČ. III, 85.) Hrad ten a městečko s příslušenstvím zapsány byly od krále Václava IV. králové Sofii, manželce jeho, u věně, a když r. 1411 pan Jan Krušina z Lichtenburka na Opočně dáním královým ku panství tomu táhnouti se chtěl, královna soudem zemským ochráněna v držení věna toho (AČ. II, 377.) Král Sigmund majestátem v Prešpurce 1429 Aug. 13. daným zapsal panu Půtovi z Častolovic ve 4000 kop za služby a škody hrad Albrechtice, městečko, vsi i což k nim příslušelo (AČ. I, 534.)

Albrechtice, Albertivilla, nyní Ulbersdorf, Olbersdorf (žtc. 28, S. 129,) v okresu Boreckém podkrají Mostského, někdy ves s podacím kostelním dekanatu Bílinského, náleževší, jako až podnes, ke hradu Eisenberku. Kollatoři v ní byli 1363 Oct. 16., též 1365 Feb. 10. a 1372 pan Nevhlas z Eisenberka, rodu panského již ve XIV století vymřelého; 1394 Aug. 28. Bušek z Ervěnic (žtc. 28.) seděním na Eisenberce; 1413 Oct. 26. pan Albrecht z Kolovrat, seděním také na Eisenberce.

Albrechtice, též Albrechtce, (prch. 364, S. 428,) v okresu Vltavotýnském, vesnice s kostelem někdy dekanatu Bechyňského, náleževší dědičně ke hradu Oujezdci (prch. 364); pročež byli kollatoři její páni z Oujezdce, předkové nynějších knížat a hrabat Kounicův, a sice: 1360 Mart. 27. Jenec, probošt sv. Kříže ve Vratislavi, a pan Arnošt z Oujezdce; 1364 Aug. 22. titéž a s nimi také Budivoj, kanovník Pražský; 1395 Oct. 6. Kateřina, vdova po Arnoštovi, a bratří Jan i Budivoj z Oujezdce. (Srovn. Časopis Česk. Museum 1839, IV, str. 407.)

Albrechtice, též Albrechtec, něm. Albrechtsried, (prch. 351, S. 285,) v okresu Sušickém, někdy ves farní dekanatu Prachenského, kteráž před válkou husitskou náležela klášteru Vimberskému (Windberg) řádu premonstratského v diecesi Řezenské v Bavořích.

Opatové toho kláštera i kollatoři kostela Albrechtického byli 1360 Mai 20. Tomáš, 1366 Mart. 3 Kunrat, 1370—1372 Jan a 1403 Nov. 29. Mikuláš.

Albrechtice. R. 1447 Febr. 4. Oldřich z Hedčan (rak. 2) seděním v Ležkách (žtc. 39) zastavil statek svůj manský v Hedčanech, sloužící ku Křivoklátu, strýcům svým Oldřichovi, Petrovi, Mikulášovi a Bohušovi bratřím, synům Petra Tisty z Albrechtic, ve 200 kop. Zvod stal se r. 1454 (AČ. III, 536.) Které tu Albrechtice se rozuměti mají, nelze nám určiti: zdá se však, že tvrz někdy v Turnovském okresu (bol. 94,) an témuž Petrovi Tistovi z Albrechtic císař Sigmund 1437 Sept. 5. propůjčil více malých statkův ve Boleslavště (AČ. III, 518.)

Andělská hora něm. Engelhaus (lkt. 422, S. 158,) někdy hrad a městečko v okresu Karlovarském. Hrad tento teprv ve XV století připomínati se počíná, aniž dříve stal se hlavou zvláštního panství. Roku 1434 císař Sigmund zapsal jej s jinými hrady v Loketsku panu Kašparovi Šlikovi: avšak tehdáž nacházel se v moci pana Jakoubka z Vřesovic (Bartošek in Dobneri monum. I, 193.) K zachování hradu toho určil císař Sigmund 1. Nov. 1437, aby Kašpar Šlik ročně 100 kop gr. z král. ourokův vybíral a nakládal. (Dpl.) Páni Šlikové postoupili hradu toho zase králi Jiřímu, kterýžto zápisem daným 1461 Mai 15. propůjčil jeho panu Zbyňkovi Zajíci z Hasenburka, pravě »jakož sú jeho předkové ten hrad Engelšpurk, majíce někdy k němu spravedlnost, držali.« (MS. Víd.) Roku 1492 pan Jindřich z Plavna purkrabí Mišenský byl sídlem na hradě tomto (Dpl.)

Angerbach (rak. 2, S. 24), někdy hrad nedaleko Kozlan v okresu Kralovickém, jmenuje se r. 1315 Oct. 26. při uvěznění pana Jindřicha z Lipé, a císař Karel IV. dal jej 1360 Mart. 15. do zástavy Janovi knížeti Bavorskému, synu někdy Rudolfovu, doživotně s vesnicemi Kozlany, Zavidovem, Broumy, Bnečicemi a jinými. (Glafey anecdot. p. 174.) A poněvadž větší díl těchto vesnic o století později náležely již ke hradu Týřovu (v. dole,) zdá se, že Angerbach, nebyv nikdy znamenitým hradem, ve válce husitské zbořen byl.

Arnoldivilla. Pod tím jmenem rozumějí se nejen dvojí Arnoltice v dekanatu Ústském i Lipském, ale také jedny ve Kladsku, které nyní tuším Grafenort slují, a v nichžto kollaturu měli 1360 Oct. 26. »Jesko de Moschin et Rudger de Sterczin.«

Arnoltice, něm. Arnsdorf (ltm. 56, S. 220,) vesnice farní dekanatu někdy Ústského v okresu Oustském, ležící v horách mezi Oustím nad Labem a mezi Libouchcem (Königswalde) asi uprostřed, nejeví se ve starých LC.

Arnoltice, něm. Arnsdorf (ltm. 60, S. 246,) též vesnice s kostelem dekanatu Lipského, nyní městys v okresu Děčinském, náležela tuším i s Kamenicí Českou pod hrad Šarfstein, leževší někdy nad řekou Ploužnicí nad městem Benešovem (ltm. 66.) Podací právo tu měli 1359 Jun. 3. páni Jošt a Jan bratří z Rosenberka co poručníci mladého pána z Michalovic; 1378 Jun. 16. a 1399 Jul. 12. pan Jan Michalec z Michalovic; 1413 Oct. 19. a 1415 Febr. 23. pan Hynek Berka z Dubé a na Hohenšteině, a 1418 Nov. 27. pan Jindřich z Dubé, pán na Šarfšteině.

Arnoštovice (ber. 257, S. 142,) v okresu Votickém, vesnice farní dekanatu Vltavského, jejížto kollatoři byli 1368 Mart. 27. Předota, farář Jarošovský, a Svatomír ze Knína; 1394 Dec. 19. Jarohněv Vojhák ze Křečovic, též Albrecht a Mstich bratří ze Sedlce. O umučení Václava, faráře Arnoštovského, 1420 Jul. 6. samého devátého v Bystřici skrze vojsko rakouské píší obšírně M. Vavřinec ze Březové (MS.) a také Tomáš Ebendorfer z Haselbachu (in Pez, scriptor. Austriac. II.)

Audrč, Aujezd, Austí atd. viz pod Udrč, Újezd, Ústí a t. d.

Babice (bdž. 115, S. 50) v podkrají Hradeckém, okresu Nechanickém, ves se starým kostelním podacím, dekanatu někdy Bydžovského, v nížto právo kollatury měli 1363 Jan. 23. Matěj z Babic panoše, 1391 Mart. 4. Michlík a Matěj bratří z Babic a 1410 Apr. 7. Pešík z Kájova, seděním v Babicích. Zdá se tedy, že v Babicích těchto byla také tvrz. Matěj z Babic, seděním v Újezdci, připomíná 1422 Apr. 3. (AČ. III, 494.)

Babice (křm. 235, S. 201,) v okresu Říčanském Jílovského podkrají, někdy tvrz a ves. Pecman z Babic 1419 Jan. 31. jmenuje se spolukollatorem kostela Litožnického (křm. 236.)

Bačkov (čsl. 206, S. 224,) v podkrají Chotěbořském, okresu Habrském, vesnice a sídlo vládyčí. Procek z Bačkova zapsal se k míru krajskému v Čáslavi 1440 Mart. 17. (AČ. I, 256) a Beneš z Bačkova koupil mlýn u rychtáře z Habrů (AČ. II, 461.)

Bajrek, Pajrek, něm. Baierek, (klt. 372, S. 88,) v podkrají Klatovském, okresu Nýrském, hrad někdy na hranicích zemských, náleževší rodu rytířův z Janovic (klt. 372,) kteřížto s něho zvláště do Bavor mnohé škody činívali. Zejmena připomíná se co pán na

Pajreku již 1360 Dec. 31. Něpr z Janovic. Pak 1419 Mart. 13. Jan z Janovic a z Pajreka manželce své Alžběte z Risenburka, a bratr jeho Tomáš z J— a z P— manželce své Alžběte z Týnce zapsali věna na dědictví svém manském v Nýrsku, Lhotě Prostřední a Zadní (AČ. III, 492.) Týž Jan z Janovic a z Pajreka 1424 Sept. 10. stál vedle Žižky a Táborův ve válce husitské (AČ. III, 247,) a psaní jeho 1434 Dec. 10. o příměří s panem z Rosenberka vytištěno celé (tamže, III, 305, srvn. také 505.) Potom 1440 Nov. 11. Václav z J— a z P— zapsal Rackovi, synu bratra svého Tomáše, a Janovi, Ojířovi, Breňkovi a Ondřejovi, synům též bratra svého Jana, 150 kop na dědictví svém manském, částce Pajreku, na Petrovicích a Düršteině vsích celých, a ve Lhotě Zadní i Prostřední, což tu měl. Zvod na to stal se Janovi, Břeňkovi a Ojířovi bratřím r. 1446, Rackovi 1447 (AČ. III, 525.) Rackovi z J— a z P— přiznal se 1446 Mai 30. Přibík z Klenového ke dluhu 600 kop. (AČ. III, 534.) Eliška vdova po Janovi z J— a z P— 1461 Dec. 21. synu svému Břeňkovi z P— ve 150 kop zavadila zboží své věnné ve Lhotce, v Hořejším Nýrště městečku, v Petrovicích a ve Lhotkách Vysokých. (AČ. III, 570.) Břeněk z J— a z P— tytéž dědiny zavadil r. 1468 Dec. 30. (ib. 577.) Na Racka z Janovic, spolu pána na Risenberce, šly mnohé žaloby od knížat bavorských, a on také stížnosti vedl na ně (AČ. I, 352;) r. 1468 byl spolu hejtmanem královským na Klatovech; po jeho smrti, v červnu 1472, vojsko bavorské nenadálým vpádem do země zmocnilo se hradu Bajreka, vypálilo jej a odvedlo Rackova syna do zajetí, což dalo příčinu k nevolem mezi Čechy a Bavory. (MS.)

Bakov (bol. 92, S. 207) v podkrají Boleslavském, v okresu Mnichového Hradiště, městečko s kostelem někdy dekanatu Boleslavského.

Barchov (chr. 166, S. 55,) v okresu Pardubském, původní někdy sídlo rodu rytířův Dašických z Barchova. Již 1409 Oct. 3. Mikuláš z Barchova věnoval manželce své Bětce 200 kop na dědictví svém v Dašicích (chr. 168,) a r. 1411 přidal k tomu 100 kop na dědictví svém v Orli (chr. 185.) (AČ. III, 479.) Tentýž »Mikuláš z B— jinak z Dašic« připojil se ku pohrůžkám, jež sněm český psal 1415 Sept. 2. do Konstancie pro upálení M. Husa, byl na velikém sněmu Čáslavském 1421 Jun. 7., kdež i za spolusprávce království Českého volen jest, a také na sněmu Svatomartinském r. 1433 v Praze. Když pak Kalhota z Barchova r. 1437 umřel, dědictví jeho Dašice tvrz a městečko s vesnicemi prohlášeno za

odoumrtí, čemuž Tristam z Dašic, bratr zemřelého, činil odpory· (AČ. III, 517.) Čeněk Vyšehněvský z Barchova umřel 1497. (AČ. I, 355.)

Bašnice (bdž. 131, S. 277,) v okresu Hořickém, někdy tvrz a ves. Uzík z Bašnic byl na sněmu Čáslavském 1421 Jun. 7. Tvrz Bašnice zpustla teprv ve XVI století.

Bašť (křm. 242, S. 308,) v okresu Karlínském, nyní dvojí ves, Bašť Veliký i Malý; v Malém, jenž i Baštěk slul, bývala tvrz. Jan z Baště jmenuje se již r. 1388 mezi pány na soudu zemském sedějšími (AČ. II, 349.) Václav z Baště čili Václav Baštský z Lerojed a ze Chvatěrub r. 1434—1446 často se připomíná.

Bousov Dolní (bol. 110, S. 386,) v okresu Soboteckém Jičinského podkrají, městečko s kostelním podacím dekanatu někdy Hradištského, jehožto kollatoři byli 1374 pan Tiema z Koldic, 1404 Sept. 26. pan Aleš z Dubé seděním na Dražicích, 1408 Aug. 11. až 1413 Nov. 3. Kuneš z Konojed seděním na Búsově; tudíž byla v městečku také tvrz.

Bousovna (čsl. 187, S. 30,) v podkrají Kutnohorském a okresu Čáslavském, vesnice. Svatobor z Búsovny byl 1359 Nov. 13. a 1363 Febr. 7. pánem podacím kostela ve Starkočí (čsl. 214.)

Bavorov, něm. Barau (prch. 361, S. 385,) někdy hrad a městečko s kostelním podacím dekanatu Volyňského, nyní městečko v okresu Vodňanském. Zakladatelé hradu byli bezpochyby páni Bavorové ze Strakonic ve XIII století. Od Viléma ze Strakonic a Markety z Rosenberka, vdovy po Bavorovi ze Strakonic, též od krále Jana r. 1334 a zase 1351 zapsány a postoupeny jsou pánům z Rosenberka Bavorov hrad a městečko, Strunkovice městečko a vsi Hracholusky, Vitějovice, Žernovnice, Nebahov, Svojnice, Žíchov, Lhota Nová, Leskovec, Blánice, Svinětice, Budyně, Netunice, Radějovice, Kvaskovice, Skalé, Záluží, Měkence, Krajničko, Štětín a dvě Lhoty, jedna na Utěšově, druhá na Hájku. (DZ. 6, lit. D. 25 a 26.) Z toho výčtu viděti jest, že počet vesnic v onom kraji od pěti století sotva se rozmnožil. Že Bavorov od té doby zůstal při domu Rosenberském, dosvědčuje se i z knih LC., kteréžto 1406 Jul. 23. jmenují pana Jindřicha, 1418 Apr. 25. pana Oldřicha z Rosenberka, co kollatory tamějšího kostela.

Bažantov, něm. Wosand, (plz. 398, 199,) vesnice v okresu Tachovském, kteroužto když Dluhovoj a Amcha bratří ze Smědčic (plz. 388) od jistého pana Ježka vyplatili, císař Karel IV. jim v zástavu za 146 kop potvrdil 1361 Mai 25. (DD. XV, 200.)

Bečov, něm. Petschau (lkt. 427, S. 225,) v podkrají Karlovarském, někdy hrad a městečko, jehožto páni bývali páni Boršové z Risenburka čili z Oseka; zejmena 1354 Jul. 31. bratří Slavek a Boreš jmenují se páni na Oseku a Bečově; 1358 Jul. 10. pan Boreš z R— má příjmí z Bečova, též 1390 Nov. 8.; potom pan »Boreš mladší z Bečova« přiznal se k jednotě panské proti králi Václavovi; 1396 Sept. 19. Boreš starší z R— sídlem byl na hradě Bečově, ale 1399 Jun. 3. Boreš mladší sluje zase pánem na Bečově; pak 1400 Mai 10. a 1403 Jan. 23. Boršové starší i mladší oba spolu jsou páni Bečovští. Roku 1409 Oct. 25. a 1410 Apr. 11. sluje pan Oldřich Zajíc z Hasenburka pánem na Bečově; ale 1412 Mai 4. jmenuje se již pan Jindřich mladší z Plavna »seděním na Bečově.« Brzy potom následoval pád pánův z Oseka čili z Risenburka, ze kteréhož nepozdvihli se více. Bečov od té doby zůstal v moci pánův Plavenských (AČ. III, 324.) Na hradě byla kaple se zvláštním kaplanem.

Bečov, něm. Hochpetsch (ltm. 49, S. 121,) v okresu Mostském, vesnice s kostelním podacím dekanatu Bílinského, k němuž právo měli 1373 Dec. 10. paní Anna, manželka páně Tiemova z Koldic, 1379 Febr. 23. pan Tiema z Koldic, 1388 Mai 29. pan Sigmund z Koldic a bratří jeho, 1395 Jan. 23. pan Václav z Koldic.

Bečvary a Bečvárky (křm. 220, S. 19, 20) v podkrají Kolínském, okresu Kouřímském, dvě vesnice blízko sebe; v Bečvárkách bývala někdy tvrz. Vdovy dvě, Marketa po Horynovi a Oťka po Stojmírovi z Bečvar, měly 1359 Jul. 6. právo podací ku kostelu Chvatlinskému (křm. 220). Mikuláš Pšorna z Bečvar Menších panoše připomíná se r. 1426—1440 v zápisech několikrát. O Bečvařích Větších r. 1455—1465 v DD. XXIII, 132 a 297 zmínky jsou.

Bedřichovice (křm. 225, S. 86) v okresu Votickém, někdy tvrz a ves s kostelem dekanatu Štěpanovského. Kollatoři: 1361 Jun. 3. Držek z Nesper (křm. 223) a Zdislav z Bedřichovic, 1363 Mai 24. týž Zdislav z B—, 1402 Nov. 10. Jan z Měčína (klt. 386) příjmím Podnavec, 1405 Feb. 27. Příba vdova po Zdislavovi z Bedřichovic a Zdich syn její.

Běhařov něm. Wihořau (klt. 372, S. 96) v podkrají Domažlickém, okresu Novokdynském, tvrz a ves s kostelem dekanatu někdy Klatovského.

Běchary (bdž. 118, S. 97,) v podkrají Jičinském, okresu Libánském, ves s kostelem někdy dekanatu Jičinského. Právo podací mívali kanovníci Pražští, ku př. 1402 M. Adam z Nežetic, 1415

Nicolaus Ubaldini atd. Přítel z Běchar, místoarchidiakon Hradištský, měl r. 1375 právo podací kostela Milovického (bdž. 131).

Bechlín (rak. 9, S. 132) v okresu Roudnickém podkrají Mělnického, tvrz a ves s kost. pod. dekanatu někdy Řípského, sídlo rodu šlechtického, který také z Cítova (rak. 9) se jmenovával. Kollatoři Bechlinští byli zejmena 1360 Nov. 9. Byčen z Cítova, Jan z Bechlína i Zachar z Řisut (rak. 5), 1380 Oct. 3. Jan a Bušek z Bechlína, 1422 Apr. 28. Bavor starší z Bechlína, Bavor mladší, Byčen, Aleš a Hněv z Cítova, a Jan Šlechtic a Ctibor, bratří z Cítova seděním na Bechlíně. (Srvn. Cítov.) Petr Šlechtic z B— r. 1392 (MS.) O při synův Sigmundových z Bechlína, Janka, Vaňka i Budivoje r. 1430—1454 viz AČ. II, 61, I, 428.

Bechyně, něm. Bechin (táb. 275, S. 30), v okresu nyní Bechyňském podkrají Milevského. Sepsavše již před několika léty článek obšírnější o Bechyni, na příklad, kterak by o důležitějších starých hradech psáti se mohlo, chceme jej opakovati zde, ačkoli vystupuje poněkud z mezí dílu tomuto vytčených.

»Jmeno Bechyně pochází od osobního staročeského jmena Bech, jako ku př. Budyně, Radyně ode jmen Bud, Rad oc. Nejstarší pamět jmena Bech sahá až do roku 805, kdežto ve válce Čechův s Karlem Velikým jeden vůdce český tohoto jmena mezi padlými se připomíná. Byl-li však on zakladatelem Bechyně, neboli kdo jiný, nedá se rozhodnouti. Ještě ve XIV století užívali v Čechách jmena Bech za osobní čili křestné jmeno, ku př. rytíř Bech ze Chlistova r. 1389.«

»Hrad Bechyně, nyní znamenitý zámek i s městem, leží v kraji někdy Bechyňském, potom Táborském a nyní Budějovském, nad řekou Lužnicí; poloha jeho jest, jako všech nejstarších hradův českých, na výsadku nevysokém sice, ale s tří stran příkrém, u vtoku potůčka do řeky Lužnice.«

»Bechyně již za nejdávnější doby náležela mezi přední a hlavní hrady královské v Čechách. Tu bylo původní sídlo župy čili ouřadův krajských, tu sídlo i archidiakonatu i dekanatu. Již Cosmas připomíná kraj Bechyňský: juxta viam, qua itur in partes provinciae Bechin (p. 10). Kraj tento (provincia) podržel své jmeno skrze všecka století až po r. 1751, kdežto na jeho místě povstali byli teprv krajové Táborský a Budějovský. Nejstarší archidiakonové Bechyňští, o kterých víme, byli Detleb 1167—1172, Hermann 1176 až 1184, Engelbert 1186—1190, Vecemil 1203—1216 etc. Poněvadž ale castellanus Bechinensis v listinách XII a XIII století již nikde

se nejeví: pravdě podobné jest, že ačkoli jmeno kraje Bechyňského vždy podrženo, ouřadové však krajští již tehdáž jinam, a snad do města Písku, se byli přestěhovali.«

»Hrad Bechyňský, zapadav od dávna, vystaven byl znova tuším králem Otakarem II. Již zajisté 1283 Mai 28. připomínají se v listinách bratří Čeněk a Tobiáš, rodu Benešovského, co královští purkrabové na Bechyni (Chenko et Tobias fratres purcravii in Bechin). Z toho viděti, že tito páni »z Bechyně«, ku kterýmž náleželi také biskup Pražský Tobiáš († 1296) a slavný maršálek zemský Tobiáš z Bechyně, zavražděný r. 1307 na sněmu při volení krále, nedrželi hradu toho právem dědičným, ale jen v zástavě od králův českých. Jmeno rodu tohoto, příbuzného s pány Benešovskými a Mrackými z Dubé v Čechách, též s Kravaři a pány z Choltic na Moravě, zachovalo se až do věku císaře Karla IV., kdežto r. 1368 posléze pan Čeněk z Bechyně seděním na Kamenici (táb. 291) ve starých pamětech se čte: ale hrad Bechyně dostal se byl již dříve v moc královu, an r. 1323 král Jan sám vládl jím.«

»Kdy a kterak potom Bechyně stala se jměním pana Albrechta ze Šternberka, jednoho z předních rad císaře Karla IV., není nám vědomo. Roku 1359 již pán tento byl pánem na Bechyni, byv tehdáž biskupem Svěřinským; vládnul hradem i panstvím také r. 1364—1369 co biskup Litomyšlský, r. 1369—1373 co arcibiskup Magdeburský, a snad i po r. 1373 ještě, když opět na biskupství Litomyšlské vrátil se, v němž i r. 1380 Jan. 14. umřel. Avšak Bechyní již od 6. Sept. 1378, neli ještě dříve, vládnul synovec jeho pan Petr ze Šternberka, jeden z nejbohatších věku svého pánův českých i moravských, jenž měl za manželku Annu kněžnu Opavskou i Ratiborskou (AČ. I, 139). Pán tento držel Bechyni až do smrti své († 1398 Febr. 3.), ač nejvíce na Moravě přebýval. Když umřel bezdětek, provolán jest hrad Bechyně, jakožto statek na krále spadlý, v Písku 1398 Febr. 25.; markrabě však Jošt Moravský hájil i uhájil práva svého k Bechyni, měv sobě od pana Petra ze Šternberka odkázaných na panství tomto 11 tisíc kop gr. českých (DD. XIV., 176). Týž markrabě Jošt držel Bechyni ještě r. 1402, a postoupil jí potom panu Heraltovi z Kunstatu, který již r. 1406 Bechyní vládnuv, tam i sídlem býval. Roku 1411 panovali na Bechyni synové Heraltovi, Heralt a Jiří bratří z Kunstatu: ale již r. 1414 byli odumřeli panství toho bezdětci; pročež ono 1414 Sept. 11. provoláno ve Vodňanech co královská odoumrt, a když nikdo se právem k němu nehlásil, propůjčeno jest od krále

panu Jindřichovi z Lažan, příjmím Leflovi, hejtmanu tehdáž Vratislavskému. Milostník tento králův, a přítel i ochránce M. Jana Husa, v dějinách věku svého často připomínaný, zahynul, jakož známo, ve krvavé bitvě u Vyšehradu 1420 Nov. 1., a syn jeho Hynce z Lažan, podržev po něm hrad i panství, pozůstavil obého na čas potomkům svým, kteříž od té doby až podnes slují páni Bechyňové z Lažan.«

»Ve válce husitské musila také Bechyně podniknouti znamenitou zádavu. Staří letopisové čeští podávají (na str. 75) následující zprávu: »Léta 1428, před sv. Havlem, kněz Prokop Holý, vůdce Táborský, s svými pomocníky oblehl hrad Bechyni. A tu svezena byla všecka děla a křížem zasázena; i musili hrad dáti pro veliké súženie.« V dobývání tom byli zejmena Jaroslav z Bukoviny, Jan Bleh z Těšnice, Mareš Kršnák hejtmané, kněz Prokop i jiní starší obcí Táborské polní i domácí, Klatovské, Písecké, Sušické, Prachatické a Domažlické: kteřížto dne 27. Sept. 1428 glejtovali k sobě pana Oldřicha z Rosenberka, aby mohl přijeti k nim do ležení k rokování o příměří. (AČ. III, 284.) Obšírněji o dobývání hradu toho mluví Bartošek z Drahonic (Dobneri Monum. I, 158): Secta Taboriensis illa septimana feria V ante festum Margarethae (8. Jul.) castrum et civitatem dictam Bechinie circumvallaverunt, et in quatuor partibus circumjacuerunt; inter quos capitaneus fuit presbyter Procopius. Et ibi circa XV septimanas jacuerunt, castra metari et pyxidibus magnis et minoribus multis et machinis ipsum castrum et civitatem lucrare per violentiam conantes. Ultimo Honcz (Hynce) de Lažan, tum pro domino castri, et quidam Kokot capitaneus, ulterius resistere non valentes, et cum ipsis alii ultra centum, licet multi vulnerati, per tractatus, qui ipsos solos liberos dimiserunt, de ipso castro et civitate ipsis condescenderunt illa septimana circa festum S. Galli.« V rukou Táborských zůstala Bechyně potom několik let, hejtmanem jejich tam byl ještě v měsíci říjnu 1434 Jan Bleh z Těšnice.«

»Hynce z Lažan připomíná se v listinách, co pán na Bechyni, již 1422 Febr. 18. a 1424 Febr. 23. (LC.). Dlouho-li po r. 1428 živ byl, nevíme. Od r. 1434 Dec. 4. již bratr jeho Jan, příjmím Bechyňka z Lažan, pánem na Bechyni sluje (DD. LXI, 265 sl.). Dle svědectví listin v Třeboni chovaných roku 1461 Jan z Lažan a z Bechyně vystříhal se vedle Jana z Rosenberka, »pána svého«, proti Albrechtovi markrabí Brandenburskému; a s ním též vystříhali se dva panoše jeho, Vojtěch ze Slúpečného a Zbyněk z Kuního

(dd. in Bechin, 1461, fer. IV post Nativit. Mariae). Kterak to přišlo, že pan Bechyně přikázal se v službu panům z Rosenberka, my vyložiti nemůžeme. Roku 1467, ve válce krále Jiřího s jednotou panskou, »kníže Jindřich, syn králův, dobyl Frimburka (prch. 345) Varleichova i Žihobec (prch. 345) Húsetovi, a to obé jest vypáleno a rozvaleno; odtud jeda kníže Jindřich, přijel k Bechyni, a pan Bechyňka k němu přistúpil; a proč to učinil, to opustím psáti,« — dí starý letopisec český. (Script. rer. Boh. III, 185.) Později ve válkách těchto páni Bechyňové z Lažan ztratili Bechyni, ač neví se kterým spůsobem. Již r. 1477, dle svědectví Březanova, rakouský pán z Grafeneka postoupil Bechyně panům ze Šternberka, jichžto služebník Víta ze Rzavého na místě pánův svých přijímal vklad téhož hradu a panství do desk zemských.«

»Páni ze Šternberka drželi Bechyni od r. 1477 do 1530. První v řadě jejich byl páně Zdeňkův syn Zdeslav ze Šternberka, jenž umřel bezdětek 1502 Apr. 26. Po něm nastoupili to panství pan Ladislav ze Šternberka, nejv. kancléř království Českého, znamenitý věku svého muž, † 1521 Nov. 18., a jeho bratr pan Jan ze Šternberka, purkrabě Karlšteinský, † 1528 Sept. 9. Synové páně Janovi, Adam a Jaroslav bratří nedílní ze Šternberka, prodali Bechyni 1530 Sept. 27. panu Krištofovi ze Švamberka a na Zvíkově za 32.600 kop gr. česk. Po smrti páně Krištofově († 1534, Jan. 13.) vládli Bechyní jeho nejmladší dva synové, Václav, hejtman kraje Bechynského († 1562 Dec. 9.) a Zdeněk mladší († 1553), ježto oba, jakož i starší jejich bratr Jindřich († 1574), bez dědicův se světa sešli. Roku 1569 Jun. 27. koupil to panství pan Petr Vok z Rosenberka ode strýcův ze Švamberka za 23.750 kop gr. česk., ale 1596 Oct. 8. prodal je zase, i s panstvím Želeckým a dvě vsi od panství Choustnického, panu Adamovi ze Šternberka za 119.000 kop mišenských. Pán tento Adam znám jest v historii české na počátku války třidcetileté, kdežto byl (1608—1623) nejvyšším purkrabím království Českého. Při rodu jeho zůstala Bechyně tak říkaje až podnes, ana poslední potomkyně jeho, Marie Theresie hraběnka ze Šternberka († 1761), vdavši se r. 1715 za Jana Leopolda hraběte z Paaru, pozůstavila ji potomkům svým, knížatům z Paaru, nynějším državitelům panství Bechyňského.«

Bělá. Počet osad jmena tohoto byl ve starých Čechách, jakož až podnes, nemalý; my podotkneme jen o několika znamenitějších.

Bělá, něm. Weisswasser (bol. 89, S. 187), v podkrají Boleslavském, okresu Bělském, někdy hrad a město, jemuž Nové

Bezdězí říkali, nyní ještě město. Zdá se, že již za starodávna bývali zde ouřadové kraje Kameneckého, jehožto hlavní hrad býval tuším Bezděz. Podací právo kostela v Bělé mívali opatové kláštera Karlovského v Praze, ku př. 1358 Dec. 18. Páni Berkové z Dubé založili ve XIV století v městě tom klášter Eremitarum ord. S. Augustini, kterýž i v husitské válce udržel se (AČ. III, 531.) Král Václav někdy město i panství Bělou zapsal a postoupil byl markrabi Prokopovi Moravskému doživotně, kterýžto zase zapsal byl panu Janovi z Vartenberka i z Ralska na Bělé 2000 kop gr. česk. Když tedy markrabě Prokop umřel (1405 Sept. 24.), pan Jan uvázal se v to panství svou mocí, i chtěl se hájiti v držení jeho, stavě se ve zjevný odpor proti králi, až válkou proto sklíčen byv, přijel ku králi na hrad Žebrák, a hledal úmluvy. Tu probošt Vítek z Černčic volen jsa od obou stran za rozsudího, učinil výnos mírný, jímž Bělá se všemi městečkami a vsemi přisouzena králi 1406 Aug. 21. (AČ. I, 190). Král Václav jmenoval sekretáře svého Jana ze Smržova purkrabím na Bělé, jímž byl zejmena r. 1415 (AČ. III, 485.) Potom král Sigmund zapsal panu Janovi z Michalovic, který také Bezdězí vládnul, v Prešpurce 1429 Oct. 27. »hrady staré i nové a město Bělou« s příslušenstvím v 6000 kop (AČ. II, 446.) Ve válce husitské Bělá r. 1426 dobyta jest outokem od Jana Roháče z Dubé, vůdce Táborského, a povražděn v ní větší díl obyvatelstva mužského. Již tehdáž pan Jan z Michalovic byl pánem na Bělé.

Bělá (chr. 166, S. 62), v okresu Přeloučském podkrají Pardubského, tvrz i vesnice s kostelem dekanatu někdy Hradeckého, původní sídlo rodu někdy rytířského Rohovladův z Bělé. Právo podací tu měli 1365 Jul. 24. Rohovlad, Bohuněk, Beneš, Mikuláš a Jan bratří z Bukovska; 1397 Mai 5. Mikuláš z Bělé; 1398 Febr. 21. Mikuláš a Rohovlad z Bělé i Bohuněk z Chuděřic; 1415 Jun. 20. sirotci po Janovi z Bělé a Bohuněk z Bělé. Bratří Mareš a Jan ze Vyšehnějovic založili a nadali 1403 Oct. 2. kaplanství zvláštní v kostele tom (Balbin LE. p. 117 čte mylně »z Vyšehořevic«) a 1408 Apr. 27. slovútný Mareš ze Sušin (snad tentýž co z Vyšehněvic) zapsal témuž kaplanství 1 kopu ouroků ve vsi Volči (LE. VIII, 31).

Bělá, něm. Deutsch-Biela (chr. 178, S. 198), v okresu Polickém podkrají Litomyšlského, vesnice s kostelním podacím, někdy ku panství hradu Svojanovského počítaná. Nejstarší o ní zmínku výslovnou nacházíme v zápisu, kterým (r. 1436) císař Sigmund man-

želce své Barboře dal u věnné zástavě celé panství někdy Svojanovské (MS.)

Bělá (čsl. 208, S. 244,) v podkrají a okresu Německého Brodu, městečko s kostelem dekanatu někdy Brodského, jehožto kollatura náležela 1367 Sept. 22. a 1369 Mart. 5. klášteru Žďárskému: ale dle svědectví LE. XIII, p. 270 pan Jindřich z Lipé zapsal kostelu tomuto již 1386 Nov. 20. ouroky dvou hřiven, hřivnu po 64 groších počítajíc, a od té doby rod pánův z Lipé měl zde právo podací, zejmena 1400 Sept. 13. pan Hynce z Lipé, nejvyšší maršálek, 1413 Jun. 20. pan Jindřich, nejv. maršálek, a 1413 Jul. 14. zase pan Hynce z Lipé, nejv. maršálek (z čehož se jeví, že Jindřich a Hynce byli jedna a táž osoba).

Bělá, něm. Weisensulz (klt. 378, S. 158), v okresu Hostouňském podkrají Týnhoršovského, vesnice stará, o kteréž ale nelze více říci, nežli že za starodávna počítána byla ku panství král. hradu Přimdy. Máme nyní za to, že co Kosmas vypravuje k r. 1121 o vystavení hradu na strmé skále u Bělé skrze Němce, a dobytí jeho skrze vévodu Vladislava I. (Script. rer. Boh. I, 260, Dějiny české, I, 405,) vztahuje se k této Bělé, a nikoli k následující, zvláště že připomínaný tam hrabě Vindberský, Albrecht, byl usedlý na blízku. 1342 Jun. 13. Bavoři u veliké síle vpadli do Bělé a vsí okolních válečně: ale Chodové čeští sebravše se, s pomocí některých pánův, porazili je na hlavu, zabili jich 250, a kromě hojných vězňův také veliké kořisti s nich nabrali. (MS.)

Bělá, něm. Neustadtl, Unter-Biela (plz. 408, S. 322), v okresu Manětínském podkrají Kralovického, někdy hrad a ves farní dekanatu Plzenského. Rod pánů z Bělé, ve XIV století připomínaný, proslul později lépe pode jmenem pánů z Vrtby, hradu leževšího nedaleko Bělé. Racek a Sezema bratří z Bělé založili a nadali střídníka při kostele Bělském 1364 Mai 20. (LE. 51.) Sezema z Bělé byl 1372 pánem podacím na Pšově (žtc. 40) a 1394—1411 na Tisém, vesnici dávno zpustlé a zmizelé dekanatu někdy Plzenského, kteráž ale někde nedaleko Bělé také ležela. Roku 1393 při zápisu, jímž měšťan jakýsi dal kostelu v Bělé ourok jedné kopy grošů, svědčili páni Sezema z Bělé a Sezema Štěpanovec z Vrtby (LE. 97.) Na Bělé pak vedli právo podací 1395 Aug. 9. Sezema z Pušperka, purkrabě Tachovský, 1407 Mai 19. a 1414 Apr. 28. Václav z Bělé, 1417 Jun. 14. Bavor ze Švamberka seděním na Bělé, a 1423 pan Neostup, arcijahen Horšovský, a Bavorek z Bělé. Kněz Neostup ze Švamberka co probošt Týnský na Vltavě a ka-

novník Vyšehradský, a Bavor ze Švamberka bratří, seděním na Bělé, jmenují se již v zápisu 1416 Dec. 9. (AČ. III, 489.) Ale 1428 Nov. 25. dle zápisu na příměří mezi pány kraje Plzenského a mezi Domažlickými učiněného byli již páni Burian a Jan bratří z Gutšteina »seděním na Bělé« (AČ. III, 267.) Otík z Žitína, purkrabě na Bělé, který obsílal mnohé vesnice panství někdy Chotěšovského řadou psaní holdovních (v AČ. IV, 166—168 vytištěných) k holdu na Bělou aneb na Touškov nade Mží, zdá se že byl ouředníkem panův z Gutšteina za krále Jiřího.

Bělčice (prch. 342, S. 146), v okresu Blatenském podkrají Březnického, někdy tvrz a městečko s kostelem dekanatu Bozenského, jehožto páni podací byli 1360 Nov. 24. Bušek z Bělčic, 1396 Feb. 7. a 1404 Apr. 9. Zbyněk a Bohuněk bratří z Lochovic (ber. 270), pak 1418 Aug. 29. Petr, Přech a Jan bratří z Kunratic (prch. 350). Dle DD. I, 81 bratří Brúm a Ješek z Bělčic zapsali sestrám svým Vratce a Marketě r. 1360 ourok 11 kop gr. na dědinách svých ve Hvožďanech (prch. 342).

Běleč (rak. 19, S. 281), v okresu Křivoklátském podkrají Rakovnického, ves farní dekanatu někdy Rakovnického, v níž právo podací měli králové čeští, co majitelé hradu Křivoklátského, jakož LC. od 1359 Aug. 3. a později přečasto svědčí.

Běleč (ber. 247, S. 27), v okresu Berounském podkrají Smíchovského, tvrz a ves náleževší manstvím ku Karlšteinu r. 1486, dle DD. XXIII, 376.

Běleč (prch. 359, S. 363), v okresu a podkrají Prachatickém, někdy tvrz a ves, kterouž před shořením desk zemských (1541) Diviš Boubinský z Oujezda prodav Václavovi Malovcovi z Malovic, potom 1542 vklad obnovil (DZ. I, F. 13.)

Bělice (ber. 251, S. 67) v okresu Neveklovském podkrají Benešovského, ves farní dekanatu Benešovského, v nížto právo podací mívali opatové kláštera Ostrovského, dle svědectví LC. 1399 Jul. 5. a 1418 Mai 21.

Bělohrad (?) (bydž. 129, S. 231). Pode jmenem »Albea« jeví se v popisu dekanatu někdy Jičinského místo nyní neznámé, kteréžto ale může dobře na nynější městečko Bělohrad v okresu Novopackém podkrají Hořického rozumíno býti.

Bělušice, něm. Bieloschitz (ltm. 45, S. 63), v okresu Bílinském podkrají Teplického, někdy tvrz a ves, připomínaná v listinách Oseckých již r. 1231. Jindřich a Bozděch bratří z Bělušic a Jan

z Chodžova (ltm. 45) měli r. 1377 rozepři se Sudou, farářem Kozelským (ltm. 45). (Acta Consist. H. XVI, 63.) Jindřich z Chodžova, seděním v Bělušicích, svědčí 1408 Mart. 12. (LE. VIII, 11.)

Belver, hrad někdy ve Hradecku, nyní neznámý, jejž dle svědectví Letopisův českých (str. 146) roku 1447 Slezáci splativše penězi hotovými, potom zbořili a zkazili spolu se hrady Abrspachem, Wisenburkem, Zacléřem a Skálami, protože s nich dály se škody do Slezska.

Benátky Nové i Staré (bol. 81, S. 69, 71) město a ves v okresu Benáteckém podkrají Nimburského, oboje s kostelním podacím dekanatu někdy Kameneckého, náleževší někdy ku panství hradu Dražického. Pan Jan z Dražic, synovec posledního biskupa Pražského Jana z Dražic, syn a vnuk Řehořův z Dražic, založil r. 1349 s povolením arcibiskupa Arnošta v městě svém Benátkách Nových klášter Cyriacký (fratrum de poenitentia beatorum martyrum ordinis S. Augustini), kterýž podřízen byl velikému převoru sv. Kříže v Praze, a nadal jej některými dědinami a ouroky ve Struhách, v Sedlci, v Obodrži a některými městištěmi v Benátkách (Dipl.) Od té doby právo podací kostela v Benátkách Nových náleželo také převoru sv. Kříže v Praze, jakož LC. 1369 Apr. 30. až 1406 Jun. 9. svědčí, kdežto ve Starých Benátkách 1364 Jan. 13. měl je pan Jan starší z Dražic. Ale 1380 k žádosti mladšího Jana z Dražic obdrželi bratří Cyriakové také kostelní podací ve Starých Benátkách (LE. p. 68 ap. Balb.). Rod Dražický vymřel smrtí téhož pana Jana († 1380 Oct. 9.) docela, Benátky pak oučastnily se bezpochyby osudův hradu Dražického, o němž viz na svém místě. 1408 Nov. 12. Jan Sekerka z Louček panoše ourok svůj dvou kop gr. ve Vodicích a v Loučkách (bol. 107) odkázal témuž klášteru sv. Marie řeholy Cyriacké v Benátkách (LE. VIII, 52).

Benešov, něm. Bensen (ltm. 66, S. 299), v okresu Benešovském podkrají Děčinského, nyní město, někdy městečko náležité ku panství hradu Šarfšteinu, s kostelem dekanatu někdy Lipského. Kollatoři v něm byli 1365 Sept. 15. pan Petr z Michalovic, 1398 Apr. 10. pan Jan Michalec z Michalovic, 1406 Jun. 3. paní Eliška, vdova po panu Petrovi, a Magdalena, manželka pana Jana z Michalovic, též Zdislav Stožek že Záhoří, poručník statkův téhož pána; 1412 Jul. 27. pan Hynek Berka z Dubé a z Hohenšteina, též 1414 Jan. 29., 1415 Apr. 8. i 29., 1422 Oct. 12. a 1423 Mart. 23.; pak 1436 Febr. 27. pan Hyncík z Valšteina i paní Sofie, vdova po panu Hyncíkovi z Šarfšteina.

Benešov (ber. 255, S. 90), město za starodávna znamenité, v podkrají nyní a okresu Benešovském, někdy také v dekanatu Benešovském. Nejstarší o něm zprávy dává kronika Beneše minority, nedávno teprv (ve špatném opisu) od nás nalezená, kdežto se dí: »Anno 1247 in Benessov recipitur locus fratrum per praepositum Tobiam, qui post frater Minor factus est, et moritur anno 1261 et in medio chori sepelitur.« A dále: »Anno 1257 dominus Tobias, praepositus Pragensis, frater fratrum, collegit corpora praedecessorum suorum et sepelivit in medio chori, in quo solus jacet: primus dominus Benedictus, praepositus Vissegradensis, cancellarius regis Bohemiae; dominus Benessius, dominus Vocco, pater dominorum de Benessov; dominus pater (sic) de Duba; dominus Dirislaus, pater dominorum de Bechina; dominus Andreas, Rupertus, dominus Benessius, dominus Andreas, dominus Vocco.« Dále: »Anno 1302 tenuit capitulum Mathaeus minister in Benessov in Nativitate beatae Virginis.« Dle téhož spisovatele, jakož svědčí Václav z Břežan, již r. 1162 pan Beneš, byv s vojskem českým v Miláně, daroval bibli a skvostný pašionál odtud přinešený kostelu Benešovskému. Benešov jest tedy nejstarší známé sídlo rodu panského v Čechách, Moravě a Slezsku někdy velmi mohutného a ve mnohé linie rozděleného, kteréžto však, vyjma pány Sedlnické z Choltic, všecky již dávno vymřely. Pan Beneš z Benešova r. 1222 měl syny Ondřeje, Tobiáše, Voka i Drslava; od prvního (Ondřeje) pocházeli páni z Dubé (křm. 228), druhý (Tobiáš) byl probošt Pražský, který r. 1247 založiv klášter Minoritský v Benešově, před smrtí svou sám vstoupil do řeholy kláštera toho a umřel 1261; třetí (Vok) byl otec Beneše a Miloty, kteří v dějinách krále Otakara II. nešťastně prosluli, a předek rodu Kravařského v Moravě i jiných linií tamějších; ode čtvrtého (Drslava) pocházeli páni z Bechyně, o nichžto viz nahoře, a kteří tuším vládli také Benešovem. V listinách jmenují se ještě 1302 Mart. 8. páni Milota z Benešova i syn jeho Tobiáš, arcijahen Hradecký, a synovec Beneš z Benešova; však již tuším r. 1311 přešlo město Benešov i s hradem Konopištěm v moc pánů rodu Šternberského, a sice předně pana Zdislava (1311—1322), potom syna jeho Štěpana (1322—1345,) pak synův Štěpanových Petra (1360) i Zdeňka (1356—1387), potom na Petrova syna Albrechta, jenž býval seděním na Konopišti (1388 až 1413), odtud na Petra, který zahynul v bitvě u Vyšehradu (1420 Nov. 1.) atd. Osudy města Benešova, které v dějinách XV století se vypravují, též sněmy a sjezdy zemské často tam držívané, pomíjíme zde mlčením.

Benešov (bdv. 311, S. 140) v okresu Novohradském, podkrají Kaplického, městečko s podacím kostelním někdy dekanatu Doudlebského, v němžto měli kollatorství 1360 Jan. 2. pan Jindřich z Velešína, příjmím z Benešova, 1369 Aug. 31. a 1370 tentýž, 1398 Febr. 9. pan Jindřich z Rosenberka, po jeho pak smrti 1412 Aug. 18. pan Čeněk z Vartenberka, co poručník syna jeho pana Oldřicha, 1435 Mart. 22. týž pan Oldřich z Rosenberka.

## *B)* Církevní topografie archidiakonatu Bílinského.

### Archidiakonat Bílinský — provincia Belinensis.

Jen dva dekanaty neboli dvě župy náležely k němu: Bílinský a Ústský; rozsah jeho neveliký jeví se z popisu jejich v diecesi Pražské (Balbini Miscellan. lib. V. pag. 1 sq.) ode mne ze starších rukopisův opraveného.

### I. Dekanat Bílinský.

Prostíral se v té částce nynějšího kraje Žateckého, která s Litoměřickem hraničí, a odtud po severozápadní straně Litoměřicka až za město Teplici. Hraničili s ním dekanatové Žatecký, Třebenický, Litoměřický, Oustský, a za Krušnými horami nynější Sasy. Když město Bílina, od krále Václava I. jeho milostníku Ojířovi ze Friedberka darováno byvši, přestalo býti královským, ouřadové krajští přestěhovali se do města Mostu, po čemž župa sama obyčejně provincia Pontensis slula.

1. Pons — Most, město královské, — Brüx, v Žatecku, v nejstarší době Hněvin Most jmenované; hrad Mostský přezděn ve XIII století, tuším od krále Václava I., jmenem německým Landeswart, ale Čechové jmena toho nepřijali, nazývavše jej i napotom jen hradem Mostským. Právo podací v Mostě náleželo proboštu Zderazskému v Praze.

2. Belina — Bílina, — Bilin, — známé město municipální v Litoměřicku, někdy hlavní město provincie Bílinské, nyní panství. Právo podací před husitstvím náleželo řádu německému.

3. Latus, rkp. Lacus, — Rvenice, — Seestadtel — v Žatecku ochranné městečko panství Eisenberského. Ve starých listi-

nách sluje též Zee, See, v českých Ervěnice, od osobního jmena Ervín. Jeho podací pánové byli: 1364 Apr. 4. a 1371 Fridericus miles de Erwenicz et Hermanus cliens de Elsterberg; 1383 Jun. 26. Fridricus de Zee alias de Erwenicz; 1406 Oct. 20. D. Otto de Ilburg residens in Erwenicz; 1434 Jun. 6. Johannes de Slawicz residens in Eisenberg.

4. Tockczaw, — Duchcov — Dux, v Litoměřicku známé město ochranné a panství. Právo podací měli páni z Risenburka čili z Oseka, jmenovitě 1363 Oct. 5. pan Slavek, 1392 Oct. 17. Boreš starší, 1395 Sept. 27. bratří Boreš starší a mladší; 1399 Jan. 28. Vilím markrabě Mišenský; 1412 Apr. 16. Hynce z Kaufunku jmenem královým; 1423 Oct. 1. Gotfried, purkrabí na hradu Oseku; 1434 Nov. 28. Zibřid z Šumberka, hejtman na Osece, jmenem knížat saských. Nedaleko Duchcova stála také kaple sv. Kříže s podacím (altare S. Crucis foris oppidum Duchczow.)

5. Teplicz — Teplice — Teplitz, v Litoměřicku známé město ochranné a panství. Katalog uvodí dva kostely: ad S. Joannem, nynější kostel děkanský u sv. Jana Krstitele, a ad S. Virginem, u Matky boží, snad kostel někdejšího kláštera jeptišského v Teplici, řádu sv. Benedikta, ve válce husitské i s klášterem spustlý. Podací náleželo abatyši.

6. Zlatnik — Zlatníky — Böhmisch-Schladnig, v Litoměřicku, ves a fara nyní na panství Bílinském, mezi Bílinou a Mostem. Podací pán byl 1363 Oct. 13. pan Albrecht z Bergova.

7. Kopicz — Kopisty — Kopitz, v Žatecku, ves a panství města Mostu. Právo podací měli 1366 Nov. 9. Jindřich, opat Kamenický v Míšni, 1379 Apr. 29. Jan Húgvic z Kopist, 1392 Jan. 14. Henslin Schadernicht z Kopist seděním v Žatci, 1393 Jan. 24. a 1398 Febr. 23. tentýž, 1409 Febr. 18. Václav z Kopist jinak z Mrzlic, 1410 Mart. 17. a 1417 Febr. 19. týž, 1418 Mai 23. tentýž, »seděním na Borku,« 1422 Oct. 29. tentýž, pod jmenem »Wenceslaus miles de Rubeo castro,« t. j. z Červeného Hrádku čili Borku; 1434 Oct. 2. pan Zibřid starší z Šumburka jinak z Boršenšteina i Hynek ze Sebuzína.

8. Czirs, rkp. Czens, recte Czus, — Čouš, — Tschausch, v Žatecku, ves nyní panství Konopistského, u Čechů v XVI století Souše zvaná. Jmeno její původní Čúš jest forma possess. osobního jmena Čúch (později Čouch). Právo podací náleželo 1386 až 1408 jistým měšťanům Mostským.

9. Duritin, rkp. Juritin — Jiřetín — Georgenthal (Ober-, Unter-), v Litoměřicku, ves farní (Hořejší) a městečko (Dolejší) na panství Duchcovském, na pomezí kraje Žateckého; v listinách latinských též »Jurentain« se píše. Podací páni byli: 1364 Aug. 12. pan Albrecht z Bergova, pán na Bílině, 1390 Jul. 21. pan Sigmund z Koldic, 1409 Apr. 18. paní Anna z Koldic a syn její Albrecht.

10. Novavilla — Novosedly — Weisskirchlitz, v Litoměřicku na panství Teplickém, mezi Teplicí a Krupkou, též Novosedlice zvaná. Náležela ještě v XVI století ku panství Krupeckému, v jehožto popisu i se svým kostelním podacím často se připomíná; ve knihách LC. jsme jí nenalezli.

11. *Nova sella — Nové Sedlo — Neudorf, Neundorf, v Žatecku, místo ouřední panství Eisenberského, mezi Borkem a Rvenicemi. Tato ves jeví se v LC. 1395, Jun. 16., kdežto podací pán její jest Bavor z Měrunic »alias de Novasella;« doklad installatora faráře Rvenického (»in Lacu, alias Erbenicz«) dokazuje, že nejiná ves, nežli zde řečená rozuměti se má. Z Archivu Českého (III 499, 533) víme, že toto Nové Sedlo i s Oujezdem pod Kyjicemi (nedaleko Borku) těmto Bavorům z Měrunic náleželo. V katalogu vesnice tato chybí.

12. Vtielna — Vtelno — Vtelna, v Žatecku, ves od Mostu $1^1/_2$ hod. k jihovýchodu ležící, ku panství Škrlem náležitá, v LC. se nejeví, tuším že někdy náležela k arcibiskupství.

13. Zlatnik, rkp. Zlatnicz — Slatinice, Slatěnice — Deutsch-Schladnig, ves a statek zvláštní v Žatecku, k jihozápadu od města Mostu, v LC. také »Slethnicz, Slatienicz« se píše. Právo podací v ní měli roku 1363 až 1435 vždy někteří měšťané Mostští.

14. Luzicz — Lužice — Luschitz, v Litoměřicku na panství Libčeveském, mezi Mostem a Libčevsí. Podací měli 1363 Jan. 25. panoši Ota i Jindřich z Lužic, 1377 Apr. 20. pan Ota z Bergova i panoše Ota z Lužic, 1401 Jun. 12. Otík z Lužic, 1406 Mart. 6. týž, 1436 Jan. 1. Mikuláš z Lužic.

15. Hradiscz — Hradiště — Ratsch, v Litoměřicku na panství Teplickém nad řekou Bílinou, někdy tvrz s kostelním podacím, ježto ale v LC. se nejeví.

16. Radovessycz — Radovesice — Radovesitz, v Litoměřicku na panství Bílinském, od Bíliny k východu 1 hod. zdálí, nyní lokalie. Právo podací měli 1363 Oct. 16. Mikuláš z Rado-

vesic, 1401. Apr. 27. Petr z Radovesic, 1417 Nov. 10. a 1419 Dec. 19. Petr z Šebořovic seděním v Radovesicích.

17. Kostomlat — Kostomlaty — Kostenblatt, v Litoměřicku hrad, ves (někdy městečko) a panství, mezi Bílinou a horou Milešovskou. Podací právo měli 1370 m. Jan. pan Habart z Žirotína, 1415 Sept. 12. pan Albrecht z Dubé seděním na Kostomlatech.

18. Jenník — Jeníkov — Janigg, v Litoměřicku, ves na panství Oseckém, mezi Teplicí a Osekem. Kollatorové byli páni z Risenburka neboli z Oseka, jmenovitě pan Slavek 1363 Oct. 24., též 1364 Mart. 4. a 1368 Dec. 2. pan Boreš seděním na Přimdě 1406 Dec. 8. a 1408 Febr. 1. pan Boreš příjmím hrabě z Oseka 1408 Apr. 25. a 1412 Mai 6., konečně Mikuláš, opat Osecký, 1423 Oct. 29.

19. Lutvinivilla — Litvinov (Horní) — (Ober-) Leitensdorf, v Litoměřicku na panství Duchcovském, někdy tvrz a kostelní podací, jehožto majitelem 1409 Aug. 31. byl »Rainhart Rebicer de Litwinov.«

20. Zabrussan — Zabrušany — Sobrusan, v Litoměřicku, ves na Duchcovském panství, od Duchcova ½ hod. k východu. Kollatorové byli 1368 Jan. 21. pan Slavek z Risenburka, 1374 tentýž a Pešlin, měšťan Duchcovský, 1377 Oct. 1. Hanuš Nezel ze Zabrušan, 1385 Dec. 29. tentýž, 1414 Febr. 25. Mikuláš ze Všechlap seděním v Zabrušanech.

21. Reczicz sive Radczicz — Radčice — Ratschitz, v Litoměřicku, mezi Duchcovem a Jiřetínem, ves panství Oseckého. Kollatoři roku 1389—1434 v LC. připomínají se opatové kláštera Oseckého.

22. Luknicz sive Lugnicz, rkp. Liquicz — Libkovice — Liquitz, v Litoměřicku, na témže panství, mezi Duchcovem a Radčicemi, ves s kostelem někdy farním, nyní filialním, jehožto právo podací měli r. 1373—1407 a mají posavad opatové Osečtí.

23. Neswieticz — Nesvětice, v Litoměřicku, místo nám nyní neznámé, v němžto právo podací měli 1370—1416 také opatové Osečtí; 1416 Nov. 30. farář Libkovský (Likwicz) byl instalatorem beneficiata Nesvětického. Musejí se tedy Nesvětice hledati asi v okolí panství Oseckého nebo Duchcovského.

24. Holeticz alias Holeczicz — Holetice — Holtschitz, v Žatecku ves panství Eisenberského, mezi Mostem a Cho-

moutovem, v listinách českých později též Holešice i Holečice slula. Právo podací r. 1360—1412 náleželo králi Českému.

25. Zidonicz, rkp. Zidowicz — Židovice — Seydowitz, v Žatecku, ves a statek zvláštní mezi Mostem a Postoloprty ležící, jehožto podací 1359—1418 náleželo klášteru jeptišek Světeckých.

26. Kremiz — Křemyž — Krzemusch, v Litoměřicku, ves i statek připojený ku panství Kostomlatskému, mezi Teplicí a Bílinou; kollatoři byli 1372 Mikuláš, Jan a Jindřich z Křemyže; 1389 Jul. 29. Dobeš a Petr bratří z Křemyže, Litolt z Ohníče a Ondřej z Křemyže; 1423 Jul. 16. Slavibor ze Křemyže, Jan a Dobeš z Ohníče, Dobeš mladší a Modliboh ze Křemyže, panoši.

27. Swietecz majus sive claustrum monialium — Světec — Schwatz, v Litoměřicku, nyní ves a panství arcibiskupské, někdy klášter jeptišek řádu křižovníkův Zderazských. Právo podací měly převorky téhož kláštera.

28. Swietecz in villa, rkp. Swietecz secundum — Světec Bedřichův — Schwetz, v Litoměřicku, ves nyní panství Bílinského, ležící uprostřed mezi Bílinou a Postoloprty, někdy tvrz a kostelní podací, ježto měli 1371 Jan altarista u sv. Víta v Praze a Bedřich i bratří jeho ze Světce; 1373 tentýž Jan altarista i Bedřich, (Jan) Buch a Přech jinak Přibislav bratří ze Světce; 1414 Aug. 26. a 1418 Oct. 15. Jan ze Světce. Bedřich onen ze Světce, po němž ves ta české jmeno své obdržela, živ byl ještě r. 1393.

29. Albertivilla — Albrechtice — Ulbersdorf, v Žatecku, ves panství Eisenberského, nedaleko hradu Eisenberka, jehožto páni měli také podací v ní právo: 1363—1372 pan Nevhlas z Isenberka neb Eisenberka, též řečený z Albrechtic (de villa Alberti); 1394 Aug. 28. Bušek z Ervěnic (de Zee), seděním na Isenberce; 1410 Nov. 13. pan Albrecht starší z Kolovrat; 1413 Oct. 26. pan Albrecht z Kolovrat seděním na Isenberce.

30. Beczow — Bečov — Hochpetsch, v Litoměřicku, ves panství Bílinského, mezi Mostem a Louny. Kollatoři byli páni Bílinští: 1373 Dec. 10. a 1379 Febr. 23. pan Tiema z Koldic, 1388 Mai 29. pan Sigmund z Koldic a bratří jeho, 1395 Jan. 23. pan Václav z Koldic.

31. Bohusudow — Bohusudov, v Litoměřicku, ves někdy s kostelním podacím, jejížto poloha jeví se z výčtu dědin ještě v XVI století ku panství Supihorskému neb Kyšperskému náleževších, ku př. roku 1561 »ves Bousoudov (sic) s podacím kostelním u Matky boží pod Krupkou ležícím« (v deskách zemských

87, F. 20) a z jiných dokladův více. Později však na místě Bohusudova převládá jmeno Šeynov, což nejiné jest nežli známé proboštství Maria-Schein. Ve knihách LC. jen tytýž Bohusudovští faráři co installatoři sousedův svých se připomínají.

32. Ugezd — Aujezd, v Litoměřicku, dle domnění našeho snad Jenišův Aujezd — Lang-Ugest, náležející ku panství Oseckému, mezi Duchcovem a Mostem. Ve knihách LC. nejeví se. Můžeť však i Oujezd nad Bílinou, nedaleko města Bíliny, rozumín býti.

33. Antiquum claustrum — Starý Osek — Alt-Ossek, v Litoměřicku, nepotřebuje dalšího výkladu.

34. Zelenicz — Želenice — Sellnitz, v Litoměřicku, na panství Bílinském, mezi Bílinou a Mostem, někdy tvrz a kostelní podací, jehožto majitelé byli: 1361 Nov. 22. Gerunk z Lomu a bratří jeho, 1363 Nov. 4. Kunec, Gerunk a Kunec bratří z Lomu, 1385 Jun. 10. Pešík a Týnce, 1403 Jan. 17. Petr z Želenic, 1405 Nov. 5. Petr a Čáslav z Želenic, 1416 Jun. 21. a 1417 Febr. 19. Jindřich Stupice ze Želenic.

35. Sancti Stephani — kostel sv. Štěpana, — který a v jakém místě se míní, my uhodnouti neumíme.

Zamlčena jsou v katalogu kostelní podací:

36. *Doubravice, kostel někdy pod Doubravskou horou u Teplice, jehožto kollatoři v LC. jmenují se 1363 Sept. 9. a Okt. 9. Marketa vdova Otova z Doubravice a Mikuláš syn její, 1364 Sept. 9. Mikuláš z Doubravice a bratří jeho, 1401 Mai 29. Heník a Hanuš z Doubravice. Installování beneficiatův v Doubravici skrze kněží Teplické a Bohusudovské důkazem jest, že nejiná nežli Teplická Doubravice se tu míní, od kteréž i Doubravská hora (Schlossberg u Teplice) jmeno své má.

37. *Gerna seu mons S. Wenceslai — Kliny — Göhrn, v Litoměřicku, v horách nad Litvinovem, na pomezí Žateckého kraje, náleží nyní ku panství Duchcovskému. Kollatoři byli: 1360 Aug. 27. pan Slavek z Risenburka neboli z Oseka, 1362 Mart. 12. a 1364 Nov. 13. tentýž, 1412 Nov. 26. pan Boreš z Risenburka; installatoři kněží Litvinovští a Duchcovští.

## II. Dekanat Oustský.

Na severu dekanatu Bílinského i Třebenického prostíral se mezi Krušnými horami a Labem, i zasahoval do částky nynějšího

království saského. Sousedili jemu, kromě již řečených, též Litoměřický a Lipský dekanat.

1. Ust super Albia — Oustí nad Labem — Aussig, v Litoměřicku, známé město královské. Právo podací náleželo králi.

2. Taurinnicz, rkp. Turimicz — Trmice — Türmitz, v Litoměřicku, nyní městečko a panství na řece Bílině nad Oustím. Kollatoři: 1402 Mart. 17. bratří Tiema (biskup Mišenský) a Jiří z Koldic; 1436 Okt. 27. Ota z Miliny a Hanuš z Manstorfu.

3. Schönfeld alias Tuchomysl — Tuchomyšl — Tochomyšl — Schönfeld, v Litoměřicku, jako všecka jiná místa česká dekanatu tohoto, mezi Oustím a Teplicí. Právo podací náleželo 1360—1418 arcibiskupovi Pražskému.

4. Arnoldivilla — Arnoltice — Arnsdorf, od Oustí k severu asi 2 hodiny vzdálí, ves a nyní kostel filialní na panství Březnickém (Priessnitz.) Ve knihách LC. nejeví se.

5. Krupa, rkp. Krupka — Krupka — Graupen, známé nyní horní město v horách Krušných, nedaleko Teplice i Chlumce. Panství Krupecké bylo někdy velmi rozlehlé, až teprv nejvíce pod císařem Rudolfem II. rozprodáno. Kollatoři byli 1383 Mai 24. pan Tiema z Koldic hejtman Vratislavský, 1423 Jan. 31. pan Jan z Koldic.

6. Rozlobilicz, rkp. Rozbolicz -- Rozbělesy — Rosawitz, ve starých listinách latinských i německých též Rosenblitz psaná ves panství Děčinského nad Labem, asi $^1/_4$ hodiny vzdálí od Podmokl (Bodenbach) a od Děčína; právo podací náleželo vždy pánům Děčinským z Vartenberka, jmenovitě 1363 panu Ješkovi, 1394—1409 panu Janovi a 1421 Aug. 4. panu Sigmundovi z Vartenberka.

7. Flavia, rkp. Ylaw — Jílové — Eulau, městečko na Děčinském panství, na silnici z Teplice do Děčína vedoucí. Právo podací měli: 1371 Petrus cliens de Napticz, 1376 Jul. 11. a 1385 Sept. 7. tentýž, 1392 Mai 6. Albertus et Conradus clientes de Napticz, 1410 Jul. 5. titíž oba.

8. Gottavia, rkp. Gotlavia — Kotlava — Gottleube, — místo nyní v království saském, nedaleko hranic českých.

9. Svadov — Svádov — Schwaden, ves a statek někdy s tvrzí, na pravém břehu Labském, nedaleko pod Oustím. Kollatoři: 1363 Oct. 7. pan Beneš z Vartenberka a na Týnci; 1418 Nov. 27. Bohuš ze Zvěřince, pán na Blansku (Blankšteině;) 1434 Sept. 15. pan Sigmund z Vartenberka seděním na Děčíně.

10. Waltherivilla — Valtéřov, Valtířov — Waltirze, pod Svádovem na Labi, ves ku panství Zahořanskému náležitá. Právo podací měli: 1413 Dec. 22. Jan Hunger z Varty a bratr jeho Petr farář Nemojčeveský; 1415—1434 pan Sigmund Děčinský z Vartemberka.

11 Wsseborczicz sive Schobrowicz — Všebořice — Schöberitz, mezi Oustím a Chlumcem (Kulm,) ves a někdy tvrz, nyní panství spojené s Březnickým (Priessnitz). Kollatoři 1376 Jun 10. pan Jan z Vartemberka nejv. purkrabí Pražský, 1393 Nov. 14. Jindřich starší (seděním ve Vrbičanech) i Jindřich mladší a Slavata ze Všebořic, 1398 Apr. 17. titíž, 1436 Apr. 16. Hynek z Chotěšova seděním ve Všebořicích, Hanuš ze Všebořic, a Jan i Smil bratří »de Skebnyk« (?.)

12. Schoraczicz, rkp. Schoratizc — Skorotice — Gartitz, na panství Všeborském, ode Všebořic k severovýchodu nedaleko, nyní ves farní. Kollatoři jmenují se: 1363 Apr. 10. Ješek ze Všechlap, Ješek ze Skorotic a jiní téhož jména, 1363 Nov. 20. Přibislav arciděkan Bílinský, Jan ze Skorotic a Ješek ze Všechlap; 1368 Aug. 17. Řehoř arciděkan Bílinský, Jan ze Skorotic a Oldřich řeč. Všechlapec; 1370 Řehoř arciděkan, Oldřich Všechlapec a Anežka vdova ze Skorotic; 1372—1374 titíž opět.

13. Zeczicz, rkp. Zezicz — Zezice — Seesitz, na panství Březnickém, k severu od Březnice (Priesnitz), mezi Oustím a hradem Blanskem, nyní zase ves farní. Kollatoři: 1363 Aug. 28. Vít z Želechovic; 1375 Vikard z Lungvic; 1404 Aug. 8. Jindřich řeč. Lungvic z Dobětic; 1405 Mai 28. a 1418 Jun. 20. Rinolt z Dobětic.

14. Modlan — Modlany — Modlan, ves statku Soběchlebského, nedaleko hradu Doubravské hory, nyní lokalie. Kollatoři r. 1364—1415 byli arcibiskupové Pražští, jakožto páni panství Supihorského neboli Kyšperského.

15. Chvogna sive Koyn — Chvojno — Böhmisch-Kahn, ves panství Šonvaldského, nedaleko silnice z Varvažova k Děčínu vedoucí. Právo podací mívali páni Bílinští: 1360 Jun. 30. a 1363 Dec. 13. pan Albrecht z Bergova; 1390 Jul. 18. Sigmund a Václav bratří z Koldic, 1397 Sept. 14. pan Albrecht z Koldic, 1400 Nov. 4. Tiema z Koldic biskup Mišenský, 1402 Jun. 12. páni Albrecht a Jiří bratří z Koldic, 1415 Oct. 14. a 1416 Jun. 27. pan Albrecht z Koldic pán na Bílině.

16. Brozan — Brozánky — Prosanken, na panství Řehlovském, na řece Bílině, nad Hlíňany, ves nyní s filialním kostelem. Podací právo mívaly abatyše Teplické (1366—1423.)

17. Ryttin — Rtyně — Hertine, na Teplickém panství, na řece Bílině, nad Brozánkami, ves s kostelem nyní také filialním. Ve knihách LC. nejeví se než jednou, 1394 Jan. 3., kdežto Oldřich a Kunata ze Rtyně kollatoři byli.

18. Bukov — Bukov — Böhmisch-Bokau, leží mezi Oustím a Děčínem, od Trmického panství, ku kterémuž nyní se počítá, dosti vzdálená ves farní. Právo podací roku 1366—1403 náleželo také Teplickým abatyšem.

19. Sachov — Řehlovice — Hřelovice — Tschochau, někdy tvrz a městečko, nyní ves a panství, nedaleko Brozánek a Hlíňan. Páni jeho byli 1386 Jun. 22. Rydkeř, Petr a Erhart bratří ze Skalky; 1391 Mart. 10. titíž, 1405 Nov. 16. titíž Rydkeř a Erhart bratří, 1411 Aug. 26. již jen Rydkeř sám.

20. Borzislav — Bořislav — Boreslau, na silnici z Lovosic do Teplice vedoucí, k panství Teplickému náležitá ves farní, v nížto také někdy abatyše Teplické provozovaly právo podací (1399—1434.)

21. Rudnik — Roudníky — Roudnik, na panství Trmickém, mezi Modlany a Tuchomyšlí, ves s kostelem nyní filialním. 1413 Nov. 23. kanovníci sv. Apollináře v Praze měli v ní právo podací.

22. Reinardivilla — Rynartice — Reinhards, leží nyní v Sasku, nedaleko Hřenska (Herrnskretschen) i Žandova (Schandau), avšak nad levým břehem Labským.

23. Ragunicz sive Chabronicz, rkp. Gagruicz — Chabařovice — Karbic, nyní městečko mezi Krupkou a Oustím ležící jehožto jmeno latině a německy někdy také »Kagrowicz, Kagerwicz« psáváno. Kollatorství měli v něm 1362 Febr. 14. pan Slavek z Risenburka neboli Oseka, 1363 Oct. 30. a 1367 Jan. 4. pan Boreš z Risenburka, 1385 Oct. 30. pan Sigmund z Koldic, 1401 Jan. 25. Michal z Chabařovic seděním na Krupce, 1415 Oct. 29. Kunrat z Manstorfu purkrabí na Krupce, 1423 Jan. 31. pan Jan z Koldic.

24. Kolupna, rkp. Columna — Chlumec — Kulm, pověstné a známé místo pod Krušnými horami, proslulé několikerými bitvami, na silnici z Teplice do Drážďan vedoucí; nyní panství. Proč někdy latině »Columna« nazýváno jest, vysvětliti posavad

neumíme. Kollatorství měli 1359 Oct. 7. rytíř Heník z Rybnice, 1361 Apr. 12. pan Beneš z Vartenberka a z Děčína, 1411 Aug. 26. Niklin z Rybnice.

25. Mozier — Mojžíř — Mosern, na panství Březnickém mezi hradem Blanskem a Labem, nyní lokalie. Právo podací provodili 1364 Jul. 5. pan Ješek z Vilhartic a Petr z Buškovic, 1393 Jun. 13. Hildam z Lungvic kanovník Karlšteinský a Vigand i Děpold bratří z Lungvic; 1404 Aug. 1. pan Václav z Vartenberka, seděním na Blansku; 1435 Mai 20. pan Jan z Vartenberka seděním na Blansku (Blankštein.)

26. Zym — Žím — Schima, ves kostelní panství Lovosického a Řehlovického, mezi Bořislaví a Labem. Kollatoři byli 1360 Dec. 30. rytíř Petr ze Skalky, 1369 Mai 17. a 1378 Mart. 24. rytíř Jecha řečený Skalka a panoše Martin, Jan, Zbraslav a Pešek z Žími; 1400 Jun. 11. Bušek ze Sulevic seděním na Oujezdě, Rydkeř, Petr a Erhart bratří ze Skalky a Hanuš ze Svebořic; 1402 Jul. 31. Bušek tentýž ze Sulevic a Rydkeř opět; 1413 Nov. 23. Petr farář Měrunský a Rydkeř ze Hřelovic.

27. Strupim — Strupín — Struppen, v Sasku mezi městem Pernem a Kamenem královským.

28. Lapis Regis — Kámen královský — Königstein, v Sasku, známý někdy hrad, nyní pevnost přední.

29. Henricivilla — Jindřichov — Lang-Hennersdorf, také v Sasích, mezi Kamenem král. a Gottleube, kollatorem býval hejtman Perenský.

30. Petrswald — Petrovice — Peterswald, známá ves pohraničná na silnici z Teplice do Drážďan vedoucí, náleží nyní ku panství Šonvaldskému. Ještě v XVI století Čechové ji vůbec Petrovicemi nazývali. Páni podací byli 1367 Oct. 19. pan Beneš Děčinský z Vartenberka; 1369 Aug. 2. tentýž, tehdáž nejvyšší komorník království Českého, i r. 1371 opět; 1375 a 1377 Nov. 9 Litolt z Kamýku; 1383 Aug. 3. a 1385 Sept. 7. Jindřich z Kamýku 1413 13 Jan příjmím Kvas z Petrovic.

31. Kolicz, rkp. Kolcz — neznámé místo. Možná že má státi »Kokcz« a že jmeno to vztahuje se ke vsi Kakucím, kteráž někde mezi hrady Blanskem a Děčínem stála, ačkoli nevíme, byl-li v ní kostel.

32. Pulcher fons — Schönborn, ves na panství Děčínském, mezi Jílovým a Rozbělesy. Kollatoři byli 1364—1414 vždy páni Děčinští z Vartenberka.

33. Regis sylva — Libouchec — Königswald, na témže panství, nad Jilovým, na silnici z Teplice do Děčína běžící. Jmeno české ještě v XVI století Čechům vůbec v obyčeji bylo. Páni jeho r. 1360—1396 také jmenují se páni Děčinští z Vartenberka.

34. Spenerivilla — Lipová — Spansdorf, přidána jest v rkp. roku 1370; v tištěném exempláru chybí. Jest ves panství Březnického, ležící mezi Chvojnem a Bukovem. V knihách LC. na rok 1376 píše se »Sprennerivilla,« její pak pání podací jmenují se Bernart starší, Ota i Jan z Čermné (de Lykerivilla,) a Bernart mladší »de Sprennerivilla.«

Katalog tištěný i psaný zamlčuje nadto následující starodávné kostely dekanatu Oustského, nám z LC. známé:

35. *Nakleřov — Nollendorf, ves dobře známá na hřebenu hor Krušných nad Varvažovem, na silnici z Teplice do Drážďan vedoucí; také Nekleřovem někdy slula; nyní počítá se ku panství Šonvaldskému. Kollatoři její byli: 1383 Aug. 1. Vigand, Děpold a Rinolt bratří z Dobětic; 1393 Jun. 13. Hildam z Lungvic kanovník Karlšteinský, Vigand a Děpolt bratří z Lungvic (aneb z Dobětic;) 1405 Mart. 12. pan Václav z Vartenberka, sed. na Blansku; 1407 Mai 13 paní Marketa vdova po témž panu Václavovi; 1412 Mai 28. Kateřina z Mojžíře.

36. *Habartice — Ebersdorf, ves farní panství Chlumeckého, v horách za Chlumcem; páni její byli 1363 Oct. 2., pak 1366 Aug. 28. a 1369 Aug. 2. pan Beneš Děčinský z Vartenberka, nejv. komorník království Českého; 1369 Dec. 24. pan Tiema z Koldic hejtman Vratislavský, r. 1376 tentýž; 1392 Apr. 25. pan Václav starší z Koldic, 1399 Febr. 20. paní Alžběta jeho manželka; 1407 Oct. 16. pan Albrecht z Koldic, pán na Krupce.

37. Komonín — Kamonín — Deutsch-Kahn, ves a statek náležející nyní městu Děčinskému, nedaleko Chvojna (Böhmisch-Kahn). Právo podací měli 1393 Jul. 7 »Johannes Luzzendorf residens in Pirnis«, 1400 »Goczkor de Karras«, 1413 Aug. 4 Mikuláš Dobruš z Mojžíře; 1417 Jul. 9 Bohuš ze Zvěřince seděním na hradě Blansku (Blankšteině).

38. Lutgerivilla — Čermná — Leukersdorf, ves panství Březnického, mezi Chvojnem, Komonínem a Jilovým; podací právo měli 1377 Jul. 1. Bernart a Ota z Čermné »alias de Lutgersdorf«; 1399 Mai 15. panoše Otík z Čermné; 1405 Nov. 18. Buda příjmím Brach z Čermné; 1407 Mai 10. a 1409 Jul. 26. tentýž panoše.

39. Elzna — Olešná — Oelsen, v Sasích ves farní, mezi Šonvaldem českým a Kotlavou. Kollator tam byl 1358 Nov. 26. Rudlin z Olešné, 1369 Sept. 3. Bolek vévoda Opolský, 1413 Apr. 3. Hanuš Kapléř ze Sulevic seděním na Winterberce, 1414 Oct. 17. statečný Rynolt příjmím Karas.

40. Marquardiripa — Markvartice — Markersbach, v Sasích nedaleko Kotlavy. Purkrabí Perenský býval kollatorem, jmenovitě p. Jindřich z Cigelheim 1368 Jan. 24. a 1378 Apr. 29.; Potom Jiří z Janovic probošt Pražský 1399 Aug. 18.

41. Rosenthal — tamtéž, mezi Pernem a Děčínem uprostřed. Právo podací měl 1365 Febr. 22. týž purkrabí na Perně Jindřich z Cigelheim.

---

# 29. Rodopis někdy pánův z Cimburka.

*(Riegrův Slovník náučný II, str. 122—124, Radhost II, str. 414—423).*

V prvních letech pobytu svého v Praze zabýval se Palacký téměř výhradně rodopisem. Rodopis hrabat ze Šternberka a Černínů z Chudenic sepsal pro Hormayrův »Taschenbuch«. Podobné práce vykonal pro hraběcí rod Althanův, knížete Kinského, rytíře Talacku z Ještětic a j. Rodopis pánů z Cimburka sepsán r. 1858; v květnu toho roku od 20.—25. vypisoval Palacký v Brně o rodě tom zprávy z desk zemských a půhonů.

Rod panský z Cimburka, usedlý někdy v Čechách i v Moravě, a zaujímavší, zvláště v XV. století, po klesnutí a vymření pánů Kravařův, co do moci a zásluh drahně času první místo ve šlechtě Moravské, jmenoval se s počátku z Lipnice, a nosil cimbuří za znak ve štítě svém. Již 1238—1249 uvodí se v listinách Ctibor z Lipnice mezi pány českými. Jiného Ctibora téhož jmena slavil Dalemil (1314), že v bouřích po smrti krále Otakara vzniklých (1280) statečně hájil krajanův svých okolo Prahy proti útiskům poslým od cizincův. Synové jeho byli Bernart (1308 až 1324) a Ctibor z Lipnice (1308—1316); ale Bernart, vystaviv sobě hrad nový u Trnávky v Brněnsku, kterémuž dle znaku svého rodního dal jmeno Cimburg (Zinnenburg), počal se od té doby psáti z Cimburka (1308), a potomci jeho všickni podrželi to jmeno tím více, že pan Bernart, i když byl okolo 1320 musel po-

stoupiti hradu toho králi, postavil si u Koryčan ve Hradištsku opět jiný hrad téhož jmena, jenž tudíž slul Novým Cimburkem, a udržel se něco déle v moci potomků jeho. Týž Bernart r. 1318 nazýván byl královým maršálkem i podkomořím v Moravě, a zůstavil po sobě tři syny, Bernarta, Albrechta i Jana. Nejstarší z nich Bernart (1333—1353) usadil se tuším v Čechách, a stal se předkem těch pánův, kteří se jmenovali také příjmím Divóčkové aneb Divocí z Jemiště; umř. před r. 1358. Jiný Bernart z C-a držel 1363 městečko Bohdaneč u Pardubic. Jan Divoký z C-a, jenž 1400 pochován na Zbraslavi, pode jmenem »Divóček z Jemiště«, stranil králi Václavovi v rozbrojích povstalých (1393) mezi jednotou panskou v Čechách a králem tím. Syn jeho, Mikeš Divóček z Jemišť, držel se vždy věrně krále a císaře Sigmunda, namluvil jeho jmenem 1414 mistra Jana Husa, aby neostýchal se jeti na sbor do Konstancie, a učiněn 1420 nejv. mincmistrem na Kutné hoře; jakožto jeden z předních vůdcův vojska králova proti Pražanům a Táborům, poražen byv ve velikých bojích r. 1420 a 1421 několikkrát krvavě, ustoupil konečně do Moravy a umřel brzy po r. 1423. Syn jeho byl proslulý v dějinách křižovníkův Pruských vůdce Bernart Šumberský z Cimburka (1450 až 1470), o němž níže promluvíme šířeji. — Druhý syn prvního Bernarta z C-a nahoře jmenovaného, Albrecht (1316—1358), byl praotcem linie pánův Tovačovských z C-a skrze nejstaršího syna svého Ctibora příjmím Kazku (1358—1392), kterýžto prodav 1358 markrabí Janovi Moravskému také hrad Nový Cimburk s panstvím, obdržel od něho městečko a tvrz Tovačov i s panstvím k němu příslušným v léno (1358). Ctibor tento Kazka byl nejv. komorníkem soudu Brněnského (1385—1392) a měl bratří Jaroše na Hvězdlicích (1358—1397) i Albrechta čili Alše na Sehradicích (1381—1398). Od jednoho ze synův Alšových, Jana totiž příjmím Balšana, (1406—1440) aneb Miroslava z C-a (1412 až 1440), ježto panovali na Sehradicích, později také na Brúmově, zdá se, že pocházel Bernart z C-a a z Brúmova (1447—1460), kterýž válečnými nájezdy svými do Uher dával ke mnohým stížnostem příčiny. Synové Ctíbora Kazky byli Albrecht na Tovačově (1397—1412), Bernart (1397—1399), Předbor na Křídle (1398—1420) a Matouš na Strážišti (1397—1421). Nevědomo, čí syn byl Dobeš z C-a, jenž 1451 horlil proti sboru Konstanskému a králi Sigmundovi pro upálení mistrův Jana Husa i Jeronyma Pražského. Také potomstvo Matoušovo zůstalo neznámo. Od Předbora na Křídle i man-

želky jeho Elšky z Kravař na Jičíně pocházel Ctibor na Křídle (1421), později na Jičíně (1434 † 1437), a také Jan Jičínský z C-a (1447—1475), pán na Jičíně, Rožnově, Vsetíně atd. za krále Jiřího v poselstvích a jednáních diplomatických často potřebovaný, kterýžto z manželky své Kateřiny kněžny Opavské neměl než dceru Kunku, vdanou nejprv za Jindřicha z Boskovic, potom za hrabě Petra ze S. Jiří a z Pezinku. Skrze syny Albrechta Tovačovského již dotčeného, Jana totiž na Tovačově (1416 † 1464) a Ctibora na Drahotouši (1416—1433), vystoupil rod Cimburský na výši historické znamenitosti své. Ctibor Drahotoušský byl zvláště horlivým husitou; ale i Jan bratr jeho starší podporoval nauku novou stále, ačkoli zdál se býti mírnějším; bojovav s počátku po straně krále Sigmundově, 1420 jat byl v bitvě u Vyšehradu, pak ale účastnil se s husity velikých vítězství 1426 u Oustí, 1427 u Stříbra i Tachova, 1428 jízdy do Uher a do Slezska atd. Nicméně výtečnost ducha jeho a zásluhy o vlast byly tak veliké a známé, že císař Sigmund i král Albrecht nerozmýšleli se 1437 svěřiti mu nejvyšší v Moravě úřad hejtmana zemského, kterýž zastáván od něho tudíž k velikému pro Moravu prospěchu po vše následující léta bouřlivá až do panování krále Jiřího. Ve velikém onom bezkrálový (1439—1453) provozuje ve vlasti své moc nejvyšší, zdál se nestraniti nikomu a nepečovati nežli o pokoj obecný. Hověl nicméně nápadnímu právu mladého krále Ladislava pohrobka, šetřil vůle národu, osvědčované ve sněmích zemských, a s nemalým důrazem káral hojné výtržníky bezúzdné té doby. Teprva když r. 1451 kněz Jan Kapistran přinesl do Moravy nový zárodek církevních půtek a bouří, postavil se mu hejtman zemský na odpor a polemisoval proti němu, ale nezapovídal mu země Moravské, jak to činil v Čechách pan Jiří z Poděbrad. O přátelském jeho k tomuto pánu poměru, s nímž i příbuzen byl skrze manželku svou Sofii z Kunstatu, svědčí zvláště ten skutek, že pořízením do desk zemských vloženým dával synům svým Ctiborovi a Janovi, tehdáž ještě nezletilým, téhož p. Jiřího za poručníka. I ačkoliv v hádkách vypuklých na sjezdu Jihlavském 1453 mezi Čechy a Moravany o uvedení krále Ladislava do země postavil se upřímo proti Čechům a správci jejich, po smrti však Ladislavově neprotivil se povýšení svého přítele na trůn český, a teprv po jeho na něm upevnění vzdal se moci a úřadu svého pro vysoké stáří (1460) a umřel 1464.

Starší jeho syn, pan Ctibor Tovačovský z C-a (1459 až 1494), náleží do počtu nejpamátnějších mužův národu a věku svého

vůbec, pročež musí zde o něm trochu šířeji pojednáno býti. Narodil se z matky Sofie z Kunstatu okolo r. 1430, a vychován ve vlasti dosti pilně sice, ale stranným vedením kněží husitských, kteří v blízké Tovačovu Kroměříži měli hlavní sídlo učení svého, tak že ani nenabyl důkladnější známosti jazyka latinského. Duch jeho nad míru bystrý vynikl nicméně brzy nad obecný obzor krajanův a vrstevníkův svých. Již před r. 1459 pojal k manželství Elšku, dceru rytíře Znaty z Melic, paní krásy výtečné a i ducha tuším nevšedního, ale manželství jeho zůstalo neplodné. Pokud živ byl otec jeho, sídlil na hradě Náměšti, dědictví choti své; po smrti otcově (1464) ale na Tovačově, kterýž mezitím se stal byl jedním z předních hradův a měst země Moravské. Ještě ve mládí složil a připsal králi Jiřímu známou posavad knihu H á d á n í p r a v d y a l ž i atd. (tištěnou v Praze r. 1539), kterážto ačkoli nepodařilá co báseň allegorická, svědčí nicméně vysoce o neobyčejné schopnosti spisovatelově. Král Jiří jmenoval jej sudím dvorským v Moravě 1464, kterýžto úřad zastával tuším až do r. 1469. Nezdá se, že by chvála od německého básníka Michala Beheima vzdávaná T o v a č o v s k é m u, a rotě jeho bratrské ve krvavých bojích u Vídně 1462, vztahovala se ku panu Ctiborovi; neboť o válečné rotě T o v a č o v s k é h o (ne pána) dávají se i v pozdějších letech zprávy, při nichž na pana Ctibora nedá se ani mysliti. Nicméně jisté jest, že v létě 1466 král Jiří, vypraviv rotu bratrskou do Slezska proti Vratislavanům odbojným, dal jí pana Ctibora za vrchního velitele; výprava však ta pro mor ve vojště vypuklý nepotkala se s účinkem zdárným. Tím větší zásluhy získal sobě pan C. ve válce r. 1467 počaté, an stal se v zemi Moravské hlavní krále Jiřího podporou; 11. června 1467 u Pačkova ve Slezích potřel vojsko biskupa Vratislavského, a dělal se všude přítomným, kde bylo nebezpečí největší. Dopisování jeho s biskupem Olomúckým, Tasem z Boskovic, o příčinách a bezprávích obnovené války náboženské, obrátilo k sobě pozor a spůsobilo dojem znamenitý v národu. Když král Matiáš Uherský r. 1468 vtrhl válečně do Moravy, měl především péči na pana C-a i na pány z Pernšteina, ale o Tovačov, tehdáž dobře ohražený, ani se nepokusil; za to král Jiří, chtěje odměniti veliké jeho zásluhy, propustil panství Tovačovské ze závazku manského a uvedl mu je v dědictví spupné. Mimo to držel pan C. i s bratrem svým panství Drahotoušské i jiné statky dědičně, města pak Přerov a Hranice s příslušenstvím v zápisu; ale r. 1470 postoupil Drahotouše, Přerova i Hranic králi Jiřímu za staré i nové Bezdězí a města Bělou

i Doksy v Čechách. Po žalostném zajetí knížete Viktorina povýšil král Jiří r. 1469 pana C-a na nejvyšší důstojenství hejtmana markrabství Moravského, a spolu jmenoval ho mistrem dvorské komory své; a již dříve poslal jej byl do Polska ku králi Kazimírovi, aby oznámil, kterak a pod jakými výminkami stalo se volení králevice Vladislava za nástupce trůnu Českého. Pan Ctibor zdá se že záhy zalíbil si v osobě tohoto králevice; neboť po smrti krále Jiřího, když r. 1471 usilováno s mnohých stran o uvedení Matiáše do země, on a bratr jeho Jan provedli to hlavně, že na sněmu Kutnohorském 27. máje 1471 dána Vladislavovi přednost; a protož Jagjelovci polští za panování v Čechách nejvíce pánům Tovačovským z C-a děkovati měli. Takéť král Vladislav byl panu Ctiborovi vždy oddán i vděčen; nejen že potvrdil ho v hejtmanství zemském na Moravě, ale svěřil mu také úřad nejvyššího kancléře království Českého, kterýž zastával vedle hejtmanství svého od r. 1471 do 1479; ba jemu k libosti propustil na svobodu v den korunování svého (22. srpna 1471) všecky přední údy české Jednoty bratrské, kteréž král Jiří byl co kacíře zatknouti a u vězení chovati dal. Bratří zajisté Tovačovští, ačkoli nepřiznali se sami k nové sektě té, vzali však vyznavače její v ochranu svou, a propůjčili jim zvláštní výsady na svobodné sbory v Tovačově, Přerově a Mladé Boleslavi, tak že proslulá někdy ta Jednota jim hlavně za své zachování v dobách nejnebezpečnějších děkovati měla. Také král Vladislav sám v zápisu, kterým 13. června 1472 připojil k Tovačovu městečko Kralice s příslušenstvím, vyznal o panu Ctiboru, že s dobrou myslí a netesklivě práce jest nesl, hrdla svého i statku nelituje, když jsme měli korunu královskou přijíti, a s námi do král. Českého přijel jest. Energie a spravedlnost spolu, kterouž dokazoval v úřadování svém za těch dob, kde vrchní moc králův obapolně příměřími takořka suspendována byla (1472—74, a zase 1474—77), získaly mu také u krále Matiáše uznání a vážnost, takže když uzavřen mír konečný (1478) snažným jeho přičiněním, a následkem toho Morava celá (1479) dostala se pod Uherského krále, tento nejen potvrdil mu nejvyšší úřad a správu země, ale i veřejně vyznal o zalíbení, kteréž měl v osobě a službách jeho. Od té doby, an král Matiáš pořídku přicházel do Moravy, moc a působení páně Ctiborovo rostlo a vzmáhalo se čím dále tím neobmezeněji; stal se vladařem Moravy v plném toho slova smyslu; stavové Moravští chodili k němu do Tovačova na porady o zemské dobré, jako ke dvoru nějakého

panovníka; chudí i bohatí utíkali se k němu o pomoc ve všech potřebách, a právo i spravedlivost nezdály se míti bezpečí, leda ve slovu jeho. Otázky sporné, zvláště o rozměru svobod a práv politických mezi vyšší a nižší šlechtou i stavem městským, kteréž vedly v Čechách později k rozbrojům bouřlivým a dlouhotrvalým, urovnány prostředkováním jeho v Moravě záhy a dosti pokojně (smlouvami 1480, 1484, 1486, 1492 a 1493); jazyk latinský ve všech aktách soudních musel ustoupiti českému již 1480; poměr země Opavské k Moravě určen zvláštní úmluvou 1481; ale co za hlavní zásluhu pana C-a považuje se až podnes, bylo sepsání v běhu léta 1481 tak řečené knihy Tovačovské, čili o právích, řádech, obyčejích a zvyklostech starodávních v zemi Moravské, kteroužto složil k žádosti předních pánů Moravských, jelikož ony, pro války a nepokoje dlouhotrvalé, mnohým z nich prý již poněkud z paměti byly vyšly. Kniha tato, tiskem za našich dnův teprv (v Brně přičiněním K. J. Demutha r. 1858 a V. Brandla r. 1868) vydaná, pokládána hned od původu svého skrze několikero století za hlavní pramen a pravidlo všeho práva veřejného i soukromého v Moravě; z ní brávali soudcové i řečníci potřebné naučení, kterak stranám sporným posloužiti se mělo spravedlivostí. I poněvadž do knihy tak zhusta užívané a přepisovávané později jak od spisovatele samého, tak také od jiných osob proměny, přídavky a opravy hojné vkládány jsou, činí se úplné a kritické vydání její, porovnáním dostatečného počtu exemplárův, od sebe rozdílných, tím nesnadnějším, čím potřebnější jest. Ostatně líčí ona vždy jen poměry právní věku Ctiborova, kterýžto byl doba přechodní, zvláště co do povstání nadvlády panské a porobení lidu obecného.

Po smrti krále Matiáše 1490, když Morava vrátila se pod panování krále Vladislava, obnovily se také příznivé poměry mezi panovníkem a vladařem, aniž potkávali se s prospěchem ti, co na pana C-a za příčinou jeho husitství sočiti se jali. Když konečně dne 26. června 1494 smrt zachvátila jej na Tovačově, zdálo se Moravanům, jakoby osiřeli, jakoby otec vlasti jim byl umřel. Nepotřebí dokládati, že byl muž i velikého rozumu, i ušlechtilého srdce, činnosti nadobyčejné, energický a spravedlivý spolu, na poddané své pán laskavý, a což za jeho věku byla věc nad míru řídká, i horlivý v náboženském vyznání svém, i snášelivý a mírný k jinověrcům. Zasluhujeť ovšem chovánu býti u vděčnější paměti od národu, nežli posud se stalo.

Bratr páně Ctiborův, Jan jinak Jaroš Tovačovský z C-a, měv za manželku paní Magdalenu z Michalovic, po smrti posledního Michalce pana Jindřicha r. 1463 stal se skrze ni dědicem panství Mladoboleslavského a Brandejského v Čechách. On také přičinil se o povýšení krále Vladislava na trůn Český a pomáhal mu mezi předními proti Matiášovi; proto jmenován od něho roku 1475 nejvyšším sudím, r. 1479 nejv. komorníkem království Českého. Stálť on brzy v čele veškeré strany podobojí v zemi, a když po uzavření míru s Matiášem reakce římská vzmáhala se, řídil vlastně on odpor proti ní na všech hojných proto držaných sněmích a sjezdech českých. Umřel však brzy po krvavé o to vzešlé bouři obce Pražské r. 1483, a sice ty dni před sv. Kateřinou, pozůstaviv z druhé manželky své, Johanky z Krajku, jen jediného synáčka, jmenem Adama, jehožto strýc a poručník, pan Ctibor, měl od krále moc, prohlásiti jej za plnoletého, kdykoli se mu za dobré zdálo. Mladík ten byl poslední potomek rodu svého, nedávno ještě tak hojného, a umřel také již 3. prosince 1502. Do jeho hrobu položen také erb pánův z C-a na znamení, že vyhynul docela. Matka jeho paní Johanka, vdavši se podruhé za p. Jana z Šelnberka, nejv. kancléře českého, učinila předce jen bratra svého Kundrata z Krajku dědicem panství Mladé Boleslavi a Brandejsa, kterážto pod ochranou její stala se hlavními sídly Jednoty bratrské v Čechách.

Zbývá ještě mluviti o panu Bernartovi z C-a nahoře již podotknutém. Tento syn pana Divůčka z Jemiště byv horlivým katolíkem, a v r. 1450, kdežto připojil se byl k jednotě Strakonické v Čechách proti Jiřímu z Poděbrad, vida moc husitskou vítězivší, znechutil sobě vlast, přikázal se vojensky řádu německému křížovníkův Pruských, a přivedl jim s sebou celou rotu bojovníkův srdnatých i zkušených. U Dlugoše sluje Šumberský, protože byl pánem na Šumberce a Nových hradech v Moravě; Voigt zase (Geschichte Preussens) nazývá jej z Zinnenberka. Proslul brzy velikými službami, kteréž prokazoval klesající mocnosti té, jížto byl poslední nezištnou podporou a posledním hrdinou; jeho vedení děkovati měli křížovníci za poslední slavné vítězství své nad Poláky u Chojnice 18. září 1454, ačkoli on sám v té bitvě octnul se v zajetí. Když jiní žoldnéři, pro neplacení žoldu, dali se v odboj proti řádu německému a prodali Polákům drahnou část zemí Pruských, Pan Bernart nejen nenásledoval příkladu jejich, ale pomáhal zchudlému řádu i zastavováním vlastních statkův svých

v Moravě. To také dodalo vážnosti a slávy jménu jeho až i u nepřátel, a v rozhodných dobách veškera spása řádu Německého v Prusích visela od něho, tak že když umřel 4. ledna 1470 hejtman Chelmský u veliké prý chudobě, želeno ztráty jeho ne v Prusích toliko samých. O potomcích jeho není ani stopy; ano i Jan Šumberský, kteréhož Dlugoš k r. 1478 co bratra jeho připomíná, byl jemu jednobřišný pan z Waldšteina, jakož i druhý bratr Beneš probošt Olomúcký, kterýž později stal se biskupem Kaminským. Srvn. Dějiny české, IV, I, 443.

---

# 30. O historické důležitosti starých desk zemských r. 1541 pohořelých a o potřebě i spůsobu obnoviti je, pokud možná, zase (1863).

*(Cteno ve valném shromáždění společnosti Musea království Ceského dne 6. června 1863. — Časopis Č. Museum 1863, str. 184—149, Radhost II, str. 424—435.)*

Archivářem Nádherným uveden Frant. Palacký poprvé dne 3. února 1825 do desk zemských a od té chvíle vždy zase se k nim vracel a vždy více si jich vážil jako zdroje neocenitelného pro dějepis naší vlasti. Čím více ceny v očích jeho nabývaly studiem kvaterny zachované po požáru r. 1541, tím větší byla touha jeho po rekonstruování kvaternů těch, které zhoubnému živlu padly za obět. Již na počátku let čtyřicátých Fr. Palacký pilně sbíral výpisy z desk pohořelých, kdekoli na ně uhodil, a pomýšlel na jich vydání. Pro jiné práce se k tomu nedostal, ale získal pro nesnadnou tu úlohu mladého historika Josefa Emlera, který v letech 1870 a 1872 vydal dva díly »Pozůstatků desk zemských« nákladem Jindřicha hraběte z Clam-Martiniců; pak práce bohužel uvázla a vysoce důležitý ten pramen dějin českých čeká ještě na svého vydavatele. K oběma dílům teprv letos nákladem Nadání Palackého vydán T. Antlův Rejstřík.

Pánové! Porozhlédneme-li se, s kalendářem v rukou, po dějinách českých, a jmeme-li se počítati v něm ony dni bohužel dosti hojné, kteréž někdy Římané značívali byli co »dies nefasti«, a o kterýchž by každý vlastenec sobě přál, aby jich bylo nebylo: naskytne se nám na neposledním místě onen 2. červen r. 1541, tehdáž čtvrtek před nedělí svatodušní, ve kterémžto nešťastnou náhodou lehnul popelem královský hrad Pražský, nejdražší poklad země České, se vším co choval v sobě vzácného a neocenitelného.

Nebudu já zde líčiti ani příčiny a vzniku, ani veškerého žalostného působení bohopusté té pohromy; podotknu jen krátce, že při neobyčejném suchu a parnu té doby oheň náhodou v jednom domě na Malé straně po poledni vypuklý, větrem sem i tam se točivším v několika hodinách rozmohl se v ohnivou povodni, vše zachvacující, tak že za krátkou chvíli netoliko větší část Malé strany, ale i Hradčany a Pohořelec, a zvláště také kostel sv. Víta i paláce královské hořely jako jedním plápolem; v tak náhlém zážehu plamenného moře toho zahynulo množství lidí a na zachránění nábytku nebylo, tuším, ani pomyšlení.

Hrad Pražský již od starodávna proslul byl široko daleko nejen nádhernou výstavností svou, ale i počtem pokladův uměleckých, které věk po věku králové naši v něm byli nahromadili; k němu od jakživa obracel se zřetel veškerého národu, co k nějaké svatyni státu; odtamtud zajisté vycházela vrchní vláda celé koruny České, tam scházívali se sněmové zemští, tam utíkal se z celé země, kdokoli hledal pomoci a ochrany proti útisku a bezpráví; nalézaje tam i nejvyšší úředníky co přední strážné, působce a vykonavatele práva i spravedlnosti, i prameny a skladiště téhož práva veřejného i soukromého samého v sobě. To vše zničeno náhle živlem rozvzteklenym, a nastala ohavnost zpuštění tam, kde málo před tím panovaly byly ještě čilý život, velebná nádhera i okázalost světské moci a důstojenství.

Když po trapném dni a trapnější ještě noci oheň ztráviv již vše, čeho zmocniti se byl mohl, pomalu zuřiti přestal, a Čechové vzpamatovavše se zase, počali ohlédati, počítati a vážiti škody, které spůsobilo jim ohromné to boží dopuštění: nastaly sice nářky a kvílení nekonečné nad ztrátami všeho druhu nesčíslnými a nenahraditelnými, ale ačkoli každému jednotlivci bývalo vždy to nejbolestnějším, co týkalo se osoby jeho, netrvalo však dlouho, že jedno přesvědčení opanovalo mysli všecky, a celý národ souhlasil především v želení a oplakávání ztráty všeobecných desk zemských, kteréž pohromou dne 2. června 1541 nenadále a naprosto zničeny byly. Desky ty, to věděl každý, sloužily byly od jakživa co archiv netoliko celé zemi vůbec, ale i každému obyvateli zvláště; jimi určena, zapsána i pojištěna byla netoliko veškera práva národu a všelikých jeho stavův, ale i každé rodiny a každého jednotlivce, ježto drželi jaké dědiny po zemi přímo neb nepřímo. Nyní, když najednou zničeny byly neomylné ty »jistoty«, pocítil každý, že odjat právům jeho základ nejpevnější a ona octnouti se

musela v nejistotě více méně nebezpečné. Proto první péče, jak krále Ferdinanda I. samého, tak i stavův všech, směřovala k obnovení zase shořelých desk, pokud možné bylo.

Nebudu nyní vykládati podrobně, jaké o to dály se porady a na čem konečně zůstáno; výklad takový leží mimo účel mé dnešní krátké přednášky. Jen to poznamenám, že staráno se při tom hlavně jen o pojištění zase práva osob i rodin ke statkům pozemským, a tudíž že již tenkráte desky zemské považovány popředně co ústav hypotekární, jakovýmž jsou za našeho věku výhradně. Kommisse od sněmu pro obnovení desk zřízená starala se jen o nejpilnější praktické potřeby své doby, a to téměř jen o věci soukromé, na obnovení zápisů práva veřejného, ba i zápisů sněmovních doby předešlé, tuším ani nepomyšleno.

A předce mýlil by se velice, kdokoli představoval by sobě staré desky zemské království Českého, co do jejich obsahu a skladu, dle toho spůsobu, ve kterémžto za naší doby, a zejmena od věku císaře Josefa II. se vedou, t. j. co ústav hlavně hypotekární. Bylyť sice ohledy na bezpečnost jmění pozemkového čili statkářského od jakživa podstatnou částkou jejich: ale vždy jen částkou, a nikoli nejpřednější. Určení a účel starých desk býval mnohem širší a povýšenější: do oboru jejich padalo hned od počátku vše, co vztahovalo se jak ke státnímu, tak i ke společenskému životu národa našeho, k ubezpečení všech a každého, že jen zákon a právo panovati, a každá výtržnost, každé bezpráví a násilí zamezeny a potrestány býti mají. Bylať to původem svým pořádně vedená registra vládní, ovšem z té doby, kde ještě správa politická i judiciální vykonávána byla pospolu a nerozdílně; byly to pravé »desky pravdodatné« v onom smyslu, ve kterémž již v nejstarší písemní památce o nejstarším známém soudu v dějinách českých připomínají se. V nich původně zapisovány byly všecky zákony, které platnost měly ve veřejném a státním životě národu; tedy hlavně nálezy sněmovní, a tudíž i soudní, jelikož sněmové za nejstarší doby bývali spolu i vrchní soudní instance.

Dle nejstaršího podání v národu českém, o němž svědčí i Kosmas (mluvě o Přemyslu: »hic vir, qui vere ex virtutis merito dicendus est vir, hanc efferam gentem legibus frenavit et indomitum populum imperio domuit, et servituti, qua nunc premitur, subjugavit, atque omnia jura, quibus haec terra utitur et regitur, solus cum sola Libussa dictavit«), i Ondřej z Dubé (pravě: »právo zemské české jest dávno nalezeno, ještě od pohanstvie, a

najviece od Přemysla oráče, a od těch pánóv, kteříž sú té chvíle byli,«) — veškeren památný a svérodý řád práva zemského v naší vlasti pocházel již od samého praotce Přemyslovcův: ale vědecká kritika našeho věku velí postoupiti s původem jeho ještě mnohem výše, do té doby předhistorické, kde národové slovanští všickni ještě zděděnými od předkův svých řády sourodými a svérodými pospolu řídili se.

Bylať to hned od původu svého zvláštní směs řízení i oustního i písemného, o němž nám samém v sobě pochybovati nelze, jehožto ale v podrobnosti jen domýšleti se můžeme; i staloť se ovšem přirozeným věcí během, že po rozpojení svém jednotliví kmenové, neměvše více svazku pospolného, vzdělávali zárodky své zděděné napotom každý spůsobem jiným a jiným.

Tím státi se mohlo, že starodávný řád zemský v Čechách mohl býti i ovšem slovanským, i na mnoze rozdílným od řádův ku př. srbského, polského, ruského. Kéž by se brzy vydařili skoumatelé, ježto by nám pravdu tuto s důkladem a bystrozrakem potřebným do podrobna vylíčili! O Čechách aspoň to jisté jest, že kdekoli byl soud, tam nacházely se i desky soudní, do kterých akta důležitější jak soudní tak i zákonodárná vůbec zapisována býti musela; obor zápisův takových šířil se věk po věku tím více, čím více umění písařské zevšednělo, tak že posléze i méně důležité akty vládní a soudní do desk počaly se vkládati. Proto daremná byla by otázka o historickém datum, ve kterémž by české desky zemské byly první původ svůj vzaly; a ti historikové, kteří domnívali se nalézti je v panování krále Jana Lucemburského (protože nejstarší knihy Zdislavovy, kteréž před shořením desk jestě v užívání byly, sahaly počátkem svým do r. 1320), osvědčili takovým domyslem jen další nevědomost svou. Vždyť nejstarší určité netoliko zmínky, ale i skutečné výpisy z desk zemských Pražských sahají až téměř do počátku kralování Vácslava II., syna Otakarova.

V ohledu tomto zůstane bohdá pravdou, co já již na jiném místě vyložil jsem, že první počátek desk našich kryje se v dávnověkosti nestihlé, že původně při každé »cúdě«, t. j. při každém krajském soudu, chovány byly desky zemské — jakož pak mi podařilo se, nalézti ještě dva pozůstatky z nich a zejména z Žateckých od r. 1382 a z Litoměřických od r. 1413 (viz Archiv Český I, 397) — a že Pražské desky zemské, byvše dříve obmezeny na kraj Pražský, počaly teprv tehdáž nabývati platnosti celozemské, když zvláště pod Přemyslem Otakarem II. centralisace v zemi za-

vedena, soud zemský Pražský ostatním soudům krajským co vyšší instance představen jest, a tím starodávní soudové krajští pomalu hynouti počali, až v povodni válek husitských zahynuli konečně.

Z výkladu tohoto již snadno bude pochopiti a srovnati dohromady, což by jináče samo sobě odporovati se zdálo, když s jedné strany vyznám, že z celého více než třicetiletí od r. 1320—1351 nezbývaly již za starodávna než trojí kvaterny Zdislavovy, což ve poměru ku pozdějším věkům ovšem příliš málo jest, a přece tvrditi se neostýchám, že co do vnitřního ustrojení a vedení desk ve XIV. a XV. století vůbec nevalné proměny a pokroky znamenati lze, t. j. že již za věku Zdislavova takové druhy listin a v tom samém spůsobu do desk vnášeny byly, jako ku př. za věku Jana z Plané (1457—1477), ačkoli ovšem v počtu skrovnějším, pokud totiž cúdy krajské byly v činnosti, a tudíž i méně pří donešeno zemského soudu Pražského. Dokazujeť i to, že vnitřní ta organisace desk českých vzdělala se tak říkaje sama dlouhověkou potřebou praktickou, a nikoli zvláštní koncepcí nějakého snad státního filosofa.

Nebude tuším od místa, pozastaviti se mimochodem také při moravských deskách zemských, jichžto počátek jak známo padá do roku 1348, a ježto posavad nejen úplně zachovány, ale i tiskem vůbec vydány jsou, aspoň až do r. 1466. Z jejich i povstání i spůsobu veškerého mohl by méně znalý zpytatel zakládati odpor proti výkladu mému: a protož chci aspoň krátce vyložiti, jak já o té věci smýšlím. Staré rozdělení Moravy v jednotlivé župy a cúdy jest ještě méně na snadě, nežli bylo v Čechách: ale není pochyby, že u nich konaly se soudy podstatně dle týchže pravidel a spůsobův, jako v zemi české. Jáť aspoň jsem přesvědčen, že před panováním Karla IV. župy ku př. Znojemská, ba i Jemnická, měly své zvláštní desky krajské tak dobře, jako v Čechách Žatecká i Litoměřická.

Založení nových desk Olomúckých i Brněnských r. 1348 značí dle mého soudu jen pokrok centralisace v Moravě, t. j. že po dokonalém zrušení krajských úřadův někdy Znojemských, Jemnických, Přerovských atd. zřízeni jsou noví úřadové centralní, v Olomúci pro východní a v Brně pro západní částku Moravy; a poněvadž to šlo náhle z nařízení Karla IV., a nikoli ze vnitřní potřeby, a jako samo sebou, předepsán jest u vedení těchto desk spůsob nový, kratší a tak říkaje summární, kterýž pro věk tehdejší zdál se býti dostatečným, a tudíž i vhodnějším. Ale jaký jest to náramný rozdíl mezi bohatstvím a důkladností někdejších desk zemských českých

a těchto moravských! V Čechách každý náhodou zachovaný zlomek a zbytek starého tělesa jeví, volno-li mi mluviti v obrazu, někdy dospělého muže, kdežto knihy Olomúcké i Brněnské zůstaly povždy jakoby nedochůdčata neb embryonové, až konečně i na Moravě potřeba praktická jala se vymáhati nejprv zakládání zvláštních knih pro tak řečené »půhony a nálezy«, a později šířiti zápisy desk samých a činiti je českým podobnější.

Chci nyní vyložiti, co vše a v jakém spůsobu pojímaly do sebe staré desky zemské v Čechách:

1. Snešení sněmovní a zákonodárná ustanovení všecka, ačkoliv forma jejich od věkův proměnná nabyla určitosti a stálosti větší teprv ve válce Husitské, kdežto desky samy po mnohá léta zavřeny zůstávaly.

2. Úplná akta nejvyššího soudu zemského ve všech rozmanitých stadiech jejich, počna od prvního útoku a žaloby až do posledního odhádání a panování; vše to registry zemskými muselo držeti se pro každé okamžení v úplné evidenci. Musel bych pustiti se do líčení všech zvláštních forem staročeského processování, kdybych na jevo položiti chtěl všecku rozmanitost a hojnost rubriky této. Budiž mi aspoň dovoleno, ukázati na jeden náhodou zachovaný úplný příklad takového vedení pře a zapisování spolu, a to z roku 1407 do 1415, kterýžto z černého kvaternu půhonův dal jsem otisknouti celý v II. dílu Archivu Českého (stránka 50—53).

Tak úplné a zřejmé zápisy zachovaly se ovšem pořídku. Mnohem hojnější a téměř nesčíslný jest naproti tomu počet starých nálezův soudních zkrácených, ježto pro potřebu jak soudcův, tak i řečníkův, vypisováni byli v běhu XV. i s počátku XVI. století co praejudikáty, z nichžto pomalu, a zvláště před vydáním zřízení zemského za krále Vladislava II. r. 1500, tvořil se celý system práva Českého veřejného i soukromého.

Nejhojnější sklad takovýchto výpisův zachoval se ve sbírce, kterouž někdy pan Jindřich ze Hradce, nejvyšší purkrabí Pražský († 1507), ku potřebě své a rodu svého byl zhotoviti dal, a jejíž opis zachoval se v rukopisu Talmberském v našem museum, rkp. Gersdorfském v Budyšíně a rkp. někdy Hořovském, nyní na neznámém místě; potom nacházejí se jiné sbírky podobné v rukopisech několika ve Vídni, v Rajhradě, v Třeboni, v Praze a j. v.

3. Třetí hlavní odbor v deskách Českých byl již dotčený hypothekární, obsahující v sobě všeliké smlouvy a zápisy co do majetnosti a požívání soukromých statkův pozemských, prodeje

zastavování neb zavazování skrze dluhy, postupování a dělení, poslední vůle a odkazy, odhádání atd. Dělil se v desky větší a menší, onyno psané na pergameně pro statky a panství veliké, tyto na papíře pro malé, o kterémžto rozdílu Viktorín Kornelius ze Všehrd pronáší se v ta slova: že staří Čechové »bohaté deskami velikými opatřivše, chudších jsou v zapomenutí zůstaviti nechtěli, než pro zemany nebohaté, pro dědinníky i sedláky, dsky zemské menší jsou vymyslili, aby také i ti v dědinách a statcích svých, ačkoli skrovných, ale však dědičných a svobodných, zřízení učiniti a je opatrovati mohli beze vší ujmy též jako páni a zemané bohatí — s menším placením — kterýchžto desk menších a zápisův tentýž řád a obyčej v slovích, v skutcích i práva vedení jako ve dskách velikých se zachovává« atd. (str. 365). O tomto hypotečním odboru starých desk, poněvadž vůbec dosti znám jest, pro ukrácení řeči nechci šířiti se dále.

V nejstarší době zanášeny všecky druhy listin a zápisův do jedněch a týchže knih, kteréž později sluly kvaterny trhové; potom, když obor a počet jednání co rok množiti se počal, zakládány rozličné druhy kvaternův, nejprv knihy půhonné, potom pak zápisné, památné, registra komorničí, knihy žalobní, úroční atd.

O veškerém zevnitřním spůsobu a sestavení desk zemských vůbec podán jest nedávno v »Naučném slov. česk.« článek dosti pilný a důkladný, k němuž odkázati mohu každého, kdo v té věci dalšího žádá poučení. Můj účel, má žádost a touha při této věci směřuje hlavně k tomu, abych obrátil pozornost k historické důležitosti starých našich desk zemských a ku potřebě, uvésti je pokud možná obecenstvu ve známost. Jsem tuším za naší doby jediný člověk na světě, který s pilností vyhledával a studoval jestli ne všecky, aspoň největší část pozůstatkův těchto drahých, a cítím se zavázána ve svém svědomí, abych aspoň oznámil všem přátelům nauk vůbec, a v národu našem zvláště, jakový poklad zachoval se nám v nich, ačkoliv bohužel osudem krutým ztenčený a nad to zanedbaný, nevšímaný. Vyznám bez obalu dle úplného přesvědčení svého, že nevím o ničem, co by národu našemu čestnější památku v dějinách světa zjednati, čím bychom my před očima všech národů spravedlivěji pochlubiti se mohli, nežli zrcadlem tím starého života našeho státního a společenského, které ze zbytkův pohořelých našich desk, jakkoli znuzilých, kdyby jen úplně shledáni, sebráni a v jedno sestaveni byli, vysvítati by muselo.

Vímť já tak dobře jako kdokoli jiný, že ne všecko u předkův našich bylo výtečné a ušlechtilé, že i u nich zápasil rozum s nerozumem a ctnost s nešlechetností: ale co do řádův veřejných a poměrův a úkonův právních nemají se tito předkové zač styděti, a dokáže se, že u nich ve politickém, právním a společenském ústrojí bylo tolik rozumu a spravedlnosti, jako ve kterémkoli jiném národu nejvzdělanějším. To, pravím, vyjeví se samo sebou ze zápisův těch pozůstalých, až jen jednotlivé tyto úlomky roztřískaného zrcadla dle možnosti opět shromážděny a v jedno sestaveny budou. A že pohořelé tyto desky daly by se, ač ovšem ne úplně, alespoň u větší míře zase obnoviti, nežli vůbec se myslí, o tom aspoň já dokonale přesvědčen jsem. Nekladu tak veliké váhy na kvaterny výpisův v nynějších deskách zemských, které ze sněmovního nařízení hned po zhoření starých desk zakládati se začaly, ačkoli i jejich zásoba jest dosti hojná: ona však téměř výhradně směřuje ke třetímu toliko čili hypotekárnímu odboru desk, jakož jsem již podotknul.

Znamenitější a spolu rozmanitější jsou poklady toho druhu zachované ve starých deskách dvorských království Českého, kteréž šťastně znikly pohromy dne 2. června 1541, a zachovaly se úplné aspoň od druhé polovice XIV. století. Starý řád u nás tomu chtěl, že když kde umřel někdo bez dědicův přímých, odumřelý statek jeho stal se hned tak řečenou »výprosou«, t. j. že kdokoli chtěl, mohl utéci se s prosbou ku králi, aby mu propůjčen byl v manství. Král dával takovému »výprosníku« právo své s tím závazkem, aby takové právo před soudem dvorským prvé skutečně dokázáno a provedeno bylo: tudíž povstávaly pře mezi výprosníky a odporníky, čili těmi, kteří osobovali sobě jakékoli právo nápadní aneb dědické ke statku odumřenému, z předešlých buďto smluv a zápisův, neb nálezů soudních atd. Obyčejně odporníci táhli se při tom k zápisům vloženým do desk zemských, jimiž dokazovali práva svá, předkládajíce úřední výpisy z nich soudu dvorskému.

Tím způsobem zachovalo se veliké množství takových výpisův, kteřížto co průvodní článkové celým obsahem svým buďto do vedení a líčení pře vkládáni, aneb do zvláštních kvaternů zapisováni byli; obyčej první převládal ve XIV., druhý v XV. století. Jsouť i oni ovšem větším dílem obsahu hypotekárního; ale i soudních věcí, i posledních vůlí najde se v nich nemalý počet, a poznati bude z nich právní i společenský život předkův našich u větší míře, nežli ze kteréhokoli jiného pramene. O hojných rukopisech, v nichžto

praejudikáty a jiné paměti soudní zapsány jsou, již jsem se zmínil. Mimo to málo jest archivů starších v zemi naší, ve kterýchž by nenacházely se jednotlivé výpisy ouředně stvrzené z desk starých zemských; nejvíce vyniká v tom ohledu archiv důstojné kapitoly Pražské.

Proniknut jsa vědomím a přesvědčením o důležitosti a potřebě takového díla, počal jsem byl již přede 20 lety, s pomocí několika mladších přátel, sbírati takové ty zbytky starých desk zemských, a co v té věci dovedli jsme, nachází se podnes v archivní částce našeho Museum. Ale události r. 1848 a následujících přerušily také tuto činnost, já od r. 1851 nad to byl jsem osamělý na celé desítiletí, a pokusy od té doby k tomuto cíli předsevzaté zůstaly bez prospěchu, ač neujme-li se, jakož ovšem slíbil, nově ustanovený archivář zemský této péče a práce. Já již blíže se ke hrobu, a maje ještě tolik prací neodkladných před sebou, nemohu v této věci činiti sám více, nežli upozorňovati, napomínati, žádati a prositi, aby síly duchovní nadějných potomků národu našeho nemeškaly obrátiti se k vážnému předmětu tomuto, aby z dělníkův schopných sestoupil se dohromady sbor — neboť to dílo převyšuje sílu kteréhokoli jednotlivce — i aby co nejdříve přikročilo se ku práci ovšem ne skvělé, ale tím blahodárnější, abych dočkati se mohl, ať nedím ukončení, ale aspoň zdárného a slibného započetí díla pod titulem »Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne fortuito consumptarum«, jehožto bude snad asi 8 nebo 10 kvartantův. Známá jest chudoba téměř všech našich archivů na venkově; kdo jme se prohlédati nejnovější topografie české, ku př. Sommrovu, užasnouti musí nade všeobecným téměř nedostatkem zpráv ze starožitnosti, jakoby naše statky a panství ve vlasti teprv od XVI., ba XVII. a XVIII. století byly vstoupily v bytnost. Až vykonáno bude dílo, kteréhož si tak toužebně přeji a žádám, pak rozbřeskne se záře a světlo historie nade všemi kraji vlasti naší, a zahřívati bude srdce lidská láskou ke vlasti také tam, kde ona ve mrákotě nevědomosti posavad netoliko dřímají, ale snad i dokonce se odvracují.

# 31. O stycích a poměru sekty Valdenské k někdejším sektám v Čechách (1868).

(*Čteno v posezení král. české společnosti nauk dne 2. listopadu 1868. Časopis Č. Museum 1868 str. 291—329, Radhost II, str. 436—470.*)

Důkladná studie o sektě Valdenských a poměru jejím k sektám českým, ještě dnes ve mnohém ohledu nepřekonaná, vytryskla z podrobných studií, jimiž se Fr. Palacký po léta obíral, chystaje se psáti dějiny husitismu v Čechách. Pia desideria, jež připojil k pojednání svému, týkající se sebrání všech písemních památek úsilí a práce ducha českého, ač za tolik let předce ledacos vykonáno, ostávají zbožnými přáními ještě dnes. Program pracovní, jejž ve spisech svých vytknul současníkům i potomkům, daleko ještě není vykonán.

Nedostatky ve známosti dějin českých jeví se na poli církevním posavad neméně, nežli na politickém; ba snad ještě více a citelněji. Nebývalo-li dosti svobody k nestrannému vyzkoumání a vypravování událostí ve státu zběhlých, bývalo jí co do roztržek náboženských ještě méně, ana s předu již stíhala kletba vše, cokoli uchylovalo se s předepsané dráhy. Reakci bezmála dvoustoleté, po bitvě Bělohorské, podařilo se netoliko znechutiti potomkům věk minulý, ale i zničiti téměř všecky jeho památky. Nelibé někdy Čechů snahy a skutky měly vesměs octnouti se v moři věčného zapomenutí. Ký tu měl býti dějepisu znik a zdar? Kterak mělo jeviti a známiti se dílo ducha, zápasícího často v úkrytu s pravdou aneb bludem, když nevědělo se ani o hlučných proměnách ve státní veřejnosti? Není divu, že nyní, když ptáme se po duchovním životě předků svých, zvláště co do náboženství, musíme poučení hledati namnoze v cizině, ana nejen nekladla dějezpytu překážek, ale i zachovala náhodou drahně oněch památek, které zničil nám ve vlasti fanatismus neblahý.

Jasný toho důkaz a příklad podává historický pokus o stycích a poměru sekty Valdenské k někdejším sektám v Čechách, kterýž tuto přednésti hodlám. Známo jest, že někdy bratří Čeští, potomci Husovi, od cizinců po celé století nazýváni byli »bratřími Valdenskými«, ačkoli oni sami nejen nepřijímali, ale i odmítali od sebe název takový; a podnes ještě nacházejí se učenci, kteří nerozmýšlejí se mluviti a psáti o někdejších českých Valdenských, v rozdílu

od romanských. Co jest v tom pravdy? Jaká byla příčina názvu a zvyku takového?

Musíme především oznámiti se se zvláštní povahou, původem a dějinami sekty Valdenské samé v sobě. Jest toho tím více potřebí, čím více otázka tato, jak starými důmysly, tak i novými objeveními kritickými, spornou se stala. Za naší doby již dvojí podává se historie sekty této, jedna tradicionální, druhá vědecko-kritická; obě potýkají se mezi sebou namnoze i ve věcech dosti podstatných. První ona buďto ignoruje původce sekty, Petra Valda, aneb ráda by jej postavila za vrstevce císaře Konstantina i papeže Silvestra; cokoli od tisíciletí zjevilo se opposice proti Římu na poli církevním v Italii a ve Francii, (vyjímaje pouze co souviselo s manichejstvím), uvodí se jako vyšlé z lůna této sekty; již Claudius biskup Turinský (r. 821—839), Petr z Bruis (1104—1124), Jindřich Italský (1116—1148) a jiní známí někdy odpůrcové hierarchie Římské byli prý učitelé církve Valdenské, jejížto učení již ve středověku nabylo prý čistoty, určitosti a celosti ve smyslu protestantském takové, že reformace XVI. století málo našla podstatného, co by k němu přidati byla mohla. Takovýto výklad historie Valdenské nachází víru i oblibu nejen u potomkův této sekty, (žijících podnes v alpách Italských, v počtu asi 30.000 duší) ale i u spisovatelův některých, zvláště Francouzův a Italův; a ještě nejnověji muž ducha výtečného, p. Hudry-Menos, vykládá ji v tomto smyslu (v Revue des deux mondes, 1867, 15. Novembre, 1868, Avril, Août). Naproti tomu nejen dějepisci katoličtí od jakživa téměř všichni, ale nověji také protestanti, zejmena v Němcích a v Anglii, podávají obraz původu a učení Valdenského méně rozsáhlý a skvělý, ale určitější a důkladnější, ospravedlněný všemi pravidly zdravé kritiky.

Dle těchto byl původcem toho učení zámožný kupec Lyonský ve Francii okolo roku 1170, jmenem Valdo, aneb Petr Valdus; kterýž proniknut a uchvácen byv duchem apoštolským, a dav sobě přeložiti písmo svaté nového zákona i jiné knihy nábožné do mluvy obecného lidu, rozdal všecko jmění své mezi chudé a jal se kázati lidu pokání, život apoštolský, dobrovolnou chudobu i jiné ctnosti křesťanské. Byl k tomu veden dobromyslnou reakcí proti tehdejšímu stavu kněžstva světského, kteréž nedbajíc péče o spasení duší lidských, a zanedbávajíc zejmena všeliké kázání a učení lidu, hovělo sobě příliš v libostech a marnostech světských. Našed brzy počet horlivých učenníkův i následovníkův, byl s počátku tak daleký

myšlénky, odtrhnouti se od církve Římské, že r. 1179 podal i papeži Alexandrovi III. nový řád svůj ke schválení; a teprv Lucius III. na sboru církevním, držaném ve Veroně v měsíci listopadu roku 1184, vynesl nad učenníky jeho, jako nad jinými bludaři, kletbu, protože přičítali povinnost i právo ku kázání slova božího každému křesťanu schopnému, třebas neměl řádného k tomu od biskupa povolání. V bulle o tom vydané Valdenští již nazývají se »chudí Lyonští« (pauperes de Lugduno), kterýmžto jmenem značeni bývali po celá století, i když již dávno z Lyona byli vyhnáni.

Byloť ku konci XII. a na začátku XIII. století nemálo sekt rozdílných, roztroušených po celém křesťanstvu. Přední na počet byly rozličné odrůdy učení gnosticko-manichejského, jejichžto hlavní jmeno Katari (*Καθαροί*, t. j. čistí) dalo pramen a příčinu k významu našeho slova »kacíř«; k nim náleželi Albigenští, Patareni a bulharští Bogomilové. Rozdíl mezi Valdenskými a Katary zakládal se hlavně v tom, že Kataři vykládali zásadu dobrého a zlého ve světě pod vlivem orientalního dualismu, čímž vystupovali značně z mezí učení křesťanského, kdežto Valdenští stavěli učení své pouze a přísně na písmě svatém, zvláště nového zákona; u oněch tedy činným byl, vedle písma svatého, také zárodek mimokřesťanský, u těchto zase pouhý zárodek pozdějšího biblického protestantismu. Oběma společné bylo naprosté zatracování přísahy a trestu smrti, jakož i každého prolévání krve lidské, co hříchův smrtelných; mimo to neposlušenství naproti Římu, kteréž ale u Katarův bylo opravdovější a šlo mnohem dále, nežli u Valdenských. Tito zajisté dělili se od církve katolické po mnohá století vesměs více mravoukou nežli věroukou; to jest, valdenské učení o životě křesťanském požadovalo především spůsoby a obyčeje zachovávané někdy v církvi prvotinné, ale při ostatních článcích víry, neměvši proslulých učitelův vlastních, snášelo se více méně s učením církve Římské. Učivše oni, že každý právě pobožný křesťan spůsoben byl nejen hlásati slovo boží, ale i přisluhovati svátostmi církevními, nebyli naprosto nedůsledni, když okolnostmi sklíčeni, a v nedostatku vlastních učitelův, účastnili se tytýž i kázaní, služeb božích a svátostí od kněží katolických takových, které uznávali za právě pobožné.

Nejstarší nám posavad známé stopy kacířství v Čechách sahají do r. 1244. Papež Innocentius IV. brzy po svém příjezdu do Lyonu, kamž za příčinou sporu svého s císařem Fridrichem II. uchýlil se

byl, dne 19. srpna 1244 vydal bullu k arcibiskupňm, biskupům a jiným prelátům uherským, v nížto žaloval, že prý »v zemích českých kacířská nepravost takové nabyla síly, že popuzovala již k boji proti matce církvi netoliko lid obecný, ale i velmože a pány, a v přívažčivé nešlechetnosti že volila sobě jakéhosi arcikacíře i za papeže, a měla ho i s učenníky jeho u velikém množství v úctě, jedem jeho učení se napájejíc«; protož aby duchomorný neduh ten nevzmáhal se dále, vynesl »klatbu na toho arcikacíře, kteréhož Čechové nazývali papežem, a na učenníky jeho i na přívržence a ochránce obojího pohlaví«, a přikazoval prelátům uherským netoliko rozhlásiti ji, ale přičiniti se také pomocí krále svého, aby kacířové ti skutečně potrestáni byli.*)

---

*) Celá bulla ta zní následovně: Innocentius, episcopus etc. venerabilibus fratribus archiepiscopis, episcopis et dilectis filiis aliis ecclesiarum praelatis in regno Hungariae constitutis. Excoecata praesumptio haereticae pravitatis, locustarum more cuncta devastans, adeo circa Boemiae partibus dicitur pullulasse, ut non solum simplices contra matrem ecclesiam convertat ad bellum, verum etiam principes et potentes ex dolosa haereticorum fabrica in arma iniquitatis bellantia asserantur informiter formavisse: protrahentes siquidem iniquitatem in funiculis (Isa. 18) falsitatis, in tantam immanitatis proruperunt audaciam, ut more simiae, quae rationis expers laborat animal imitari rationale, haeresiarcham quemdam, quem Papam nominant, habentem horroris (erroris?) discipulos potentes, cum ingenti multitudine venerantur, et in sinu alieno confoti matris gremio alieno virus pestiferum exhauriunt aspidum, lacte doctrinae simplicis conculcato. Volentes igitur invalescentis morbi corruptelae adhibere antidota sanitatis, ne ipsorum sermo, qui serpit ut cancer, membra occupet saniora, Illius auctoritate confisi, cujus vices gerimus, qui ligandi plenam nobis contulit facultatem, excommunicamus et anathematizamus haeresiarcham, quem Boemi Papam vocant, cum discipulis falsitatis, ac utriusque sexus haereticos in Boemiae regno constitutos, fautores, receptatores et defensores eorum: vobis per apostolica scripta praecipientes districte, quatenus ipsos excommunicatos in terris vestris et diocesibus publice denuntietis et faciatis ab omnibus arctius evitari. Si quis autem zelo fidei succensus praedictorum bona invaserit et manu occupaverit violenta, prout car[mi] in Christo filii nostri illustris regis Hungariae digna praeconiis statuta decernunt, praesentis scripti patrocinio confirmamus, et ad ipsorum jus et proprietatem volumus pervenire, cathedralium et aliarum ecclesiarum in omnibus jure salvo. Ipsum vero haeresiarcham et ejus complices, nec non potentes regni praedicti, ac multitudinem universam, qui religione juramenti damnabiliter praestiti ad violentam et abjuratam haeresim saepius sunt relapsi, seculari judicio sine ulla penitus audientia secundum canones decernimus relinqendos. Ne vero vobis dormientibus zizania pejus in deteriora proficiant, moneatis principes, inducatis potentes, populos animetis, ut ad eradicandam injuriam Crucifixi se accingant et malos de ipsorum finibus male perdant.

Historie česká první polovice XIII. století jest nad míru chuda: ne proto, že by nikdo byl o ní nepsal, ale že díla těch, kteří psali, od censorův téměř souvěkých, buďto upřímo zničena jsou, jako druhá část Jarlochovy kroniky, aneb aspoň otrhána i zmrzačena, jako vypravování Nejmenovaného o půtkách mezi králem Václavem I. a biskupem, kněžstvem i pány českými v létech 1242—1250; vše za příčinou sporů povstalých mezi mocí světskou a církevní té doby. Proto nelze očekávati nižádného světla z domácích našich pramenův o divném tomto zjevu papeže českého a jeho učení, a nezbývá nám, nežli důmyslem stihati poněkud význam jeho. Zmínka o velmožích a pánech českých (principes et potentes), co příznivcích onoho »arcikacíře«, dává tuším na um, že tu spatřiti jest jakési spojení s počátky onoho spiknutí, kterýmž král Václav I., horlivý papežův přívrženec a protivník císaře Fridricha II., později na čas až i s trůnu svržen byl; a že zjev ten celý tudíž zaplétal se, způsobem pro nás ovšem již nejasným, do známých velikých půtek mezi císařstvím a papežstvím oné doby. Jaké pak to bylo kacířské učení českého papeže? Na Valdenské sotva lze mysliti, protože páni čeští byli by, co chudí Lyonští, museli podnikati dobrovolnou chudobu; spíše tedy na nějaký způsob Katarův, o nichž vědomo jest, že nejen mívali své zvláštní biskupy, ale i papeže volívali sobě. Známo jest, že katarství za té doby velice rozšířeno bylo téměř po všech končinách Europy, a že i císař Fridrich II. od papežův mnohonásobně pro ně stíhán byl. Bylať to zásluha hlavně nově založených tehdáž řehol žebravých, Minoritův a Dominikánův, že již ve druhé polovici XIII. století počali Kataři ve všech zemích více méně tratiti se. Jest se domýšleti, že touto cestou zmizeli také, aspoň větší částí, kacíři čeští z roku 1244.

Nicméně již r. 1257 král Přemysl Otakar II. žádal papeže Alexandra IV. zase o pomoc proti kacířům v zemi své, a papež udělil ji tím, že jmenoval dva minority Brněnské, Bartoloměje a Lamberta Němce, za první nám dle jmena známé inquisitory v Čechách. Ani o těchto kacířích nepodáno nijaké známky, v čem

---

Dat. Lugduni, XIV Kal. Sept. pontificatus nostri anno secundo. — Na tuto bullu, tištěnou mezi památkami kláštera Burtonského v Anglii ve spisu »Annales Monastici«, ed. by H. R. Luard, vol. I, London 1864, str. 264 — obrátil pozor náš p. Vladimír Ivanovič Lamansky v Petrohradě r. 1867; v regestách Innocentia IV. v archivu Vatikanském nenachází se, ale formuli její, svědčící biskupovi Českému, oznámil byl již dříve V. Wattenbach v Notizenblatt cís. akademie Vídeňské na r. 1851, str. 384.

kacířství jejich záleželo; bulla daná dne 17. dubna 1257 (viz Boček Cod. dipl. Morav. III., 238) mluví o nich jen všeobecnou formulí, jakovéž v Římě o kacířích vůbec užíváno bývalo. Já pak kloním se k důmyslu, že tu již netoliko na Katary, ale také na Valdenské mysliti sluší, a to z následujících příčin: předně jisto jest, že té doby na hranicích českých v zemi Bavorské nalezali se sektáři Valdenští, ano nejen v listině r. 1265 dané (Thom. Ried, codex chronol. diplom. episc. Ratisbon. I., 481) stojí, že »in Nitnav . . . inventi sunt et comprehensi haeretici sectae pauperum de Ludguno«, ale také zemřelý r. 1272 slavný kazatel Berthold, františkán Řezenský, horlil ve svých kázaních proti nim a popisoval je určitě (Gieseler Kirchengesch. II., § 80 p. 479 a § 88 p. 593); potom pak nezadlouho řeč jest neméně jistá o sektě Valdenské také v Hořejších Rakousích. (Pez script. rer. Austriac. II., 534.) Domnění tedy o souvěkém bytu jejím v Čechách nemá do sebe nic pravdě nepodobného. Dále padá na váhu okolnost ta, že v pozdějších sektách českých, pokud je známe, jevil se vliv učení ne katarského, alebrž jen valdenského, což o dávném jeho bytu v Čechách svědčí. I jest pravdě podobné, že také nejeden Katar přestoupil záhy k Valdenským, s nimiž aspoň některé měl společné zásady (o přísaze, o trestu smrti), a mezi nimiž také snáze ušel inquisitorskému pronásledování, ježto Valdenští v pádu nezbytí měli obyčej poddávati se na oko církvi panující.

S větším důkladem dalo by se souditi o věci této, kdyby jak žaloby v bulle papeže Jana XXII. obsažené, tak i svědectví proslulého někdy historika církevního, Matiáše Flacia Illyrika (čili Frankovice, † 1575) byly, nepravím spolehlivější, alespoň určitější. Známo jest, kterak poslední biskup Pražský, Jan z Dražic (1301 až 1343) od papeže Jana XXII. dne 1. dubna 1318 pohnán byl do Avinionu a tam po mnohá léta držán, mezi jinými nároky také pro ten, že hověl kacířům ve své diecesi. Náružívý osočitel jeho, Fridrich ze Šumburka (však nemanželsky zplozený), kanovník Vyšehradský domáhavší se Litoměřického proboštství, žaloval naň, jakož dí Petr opat Zbraslavský: de inobedientia exhibita sedi apostolicae, de haereticorum defensione, nec non de Simoniaca pravitate et de pluribus etiam criminibus. Tentýž žalobce předkládal papeži: Quod in Pragensi civitate et diocesi multa magna haereticorum est copia, credentium et praedicantium, quod jurare, quantumvis licite, sit peccatum; inter sacerdotes et laicos in audiendis confessionibus et absolutionibus impendendis differentiam nullam

esse, et quod rebaptizari possunt, licet rite et a catholicis baptizati; resurrectionem mortuorum et essentiae divinae denegant unitatem; salvatorem nostrum dominum Jesum Christum juxta damnatas haereticorum haereses non corpus humanum, sed phantasticum praedicant habuisse. Asseruit insuper idem praepositus (týž udavač), tantam praedictorum haereticorum esse multitudinem in civitate ac diocesi praelibatis, quod suum habent archiepiscopum et septem episcopos, et cuilibet ipsorum episcoporum trecenti haeretici stent subjecti. A quibus quidem episcopis praedicationes audiunt nocturnis temporibus in cavernis: quid autem post exsecrabiles praedicationes suas, extracto (extincto?) faciunt lumine, sub silentio verecundiae gratia praeterimus. Tenent etiam inter infandos supradictos errores, in quibus ipsos operit umbra mortis, adhuc Luciferum regnaturum. Ipsos, cum tantorum errorum abominatione foedatos — appellat idem Pragensis episcopus bonos viros. Dále vypravuje obžaloba, že biskup Jan teprv k opětovanému krále Jana doléhání dal postaviti před inquisitory tyto lidi ohavné, z nichž 14 osob od inquisitorův za zjevné kacíře uznáno, dokázáno a světským úřadům ku potrestání odevzdáno bylo, a jeden jmenem Richard, lékař, jenž i kacířskou knihu byl sepsal a vydal, byl u Pražských Dominikánův vězen: biskup však a úřadníci jeho zjevným násilím zmocnili se lidí těchto a propustili je na svobodu, k veliké prý krále Jana nevoli a hlasitému obyvatelstva Pražského reptání, kteréž aspoň toho lékaře upálena míti chtělo; ba což více, on i zbavil inquisitory úřadu jejich, a tak zjednal prý kacířům a kacířství v Čechách úplnou svobodu. (B. Dudík, Iter Romanum, II, 138.)

Staří dějepisci naši, Václav Hájek z Libočan a Jan Dubravius, měli o této události a žalobě patrně jakousi známost. Hájek uvodí k r. 1315 zprávu o »bludnících, kteréž Pražané dali páliti«. »Bylit se (prý) zjevili v Čechách nějací bludníci, kteříž tajně chodíce po krajích, lidi sprostné od víry svaté křesťanské odvozujíce a časy nočními společně scházejíce se, jedni druhým se svých hříchův vyznávali zjevně. A když jim to vešlo v obyčej, jedni před druhými zjevně ohyzdné páchali hříchy. Po nedlúhém času takový neřád všel i do Prahy. Pražané majíce takovú nešlechetnost v ohyzdnosti, kázali takové jímati, a ten neřád aby vykořenili, v jednom měsíci 14 osob obojího pohlaví ohněm rozkázali spáliti; a někteří, jenž byli té sekty, rozběhli se, a někteří vzavše na se kříž, činili pokání«. Učený Dubravius vzal si z toho příčinu k vý-

kladu o »spurcissima haeresis, cujus originem ad Dulcinum († 1307) et Margaretham lenones Novarienses referunt«, a ke chvále krále Jana, »quod nocturnis pervigilationibus, ritu Dulcianorum fraterculorum — Pragae occulte fieri incipientibus, in ipso statim introitu (tedy 1311?) obstiterit, exustisque 14 viris mulieribusque hac corruptela depravatis, reliquis eum metum injecerit, ut bacchanalia facere desinerent etc.« (Hist. Boh. lib. XX, p. 168.)

Trojí tyto zprávy, Šumburkova, Hájkova i Dubraviova, jakkoli jsou v podrobnostech mezi sebou rozdílné, vztahují se přece patrně k jednomu a témuž skutku čili příběhu, aniž sluší domnívati se, že by tu řeč byla o trojí události rozdílné a brzy po sobě opakované; mimo jiné příčiny brání domnění takovému již sama shoda všech tří pramenův co do určitého počtu »14 osob« odsouzených aneb upálených. Ale při tolikerém rozdílu v okolnostech udávaných a vzájemně sebe vylučujících, komu sluší přiložiti víru? Neb jestliže biskup dal těch 14 osob propustiti na svobodu, jak Šumburk svědčí, nemohli ani Pražané dáti je upáliti, jak Hájek, ani král Jan, jak Dubravius tomu chtějí. Každý soudný člověk uzná, že udání souvěké a veřejnými aktami pronešené zasluhuje více víry, nežli spisovatelé o více než dvoje století pozdější, a, jakož vůbec známo, často nedobře zpravení a mylní. Přisvědčuje tomu také úplné mlčení souvěkého a jinak dosti mnohomluvného spisovatele Petra opata Zbraslavského, který dle obyčeje svého byl by jistě neobmeškal líčiti skutku tak hrozného a důležitého, jakové bylo veřejné upálení čtrnácti kacířův, kdyby ono bylo stalo se skutečně; přisvědčuje i důtka biskupu Janovi od kardinala Bernarda okolo r. 1315 daná, že nepřátelsky chovaje se k Minoritům ve své diecesi, hájil a laskav byl na sbory žen kajících — quasdam religiosas, appellatas Magdalenitas, nullius tamen religionis approbatae, defenditis — quas magis repellere debuistis — (Ueber Formelbücher, II, 174) — ana dává na um, že biskup ten výše sobě vážil pobožného života i chování se pietistův svého věku, nežli předpisův tehdejších proti kacířstvu, a protož že mohl ovšem přičiniti se o zachování na živě oněch 14 osob, jež měl za »hodné lidi«.

Vyvracováním obyčejných pomluv o neplechách, které tajným kacířův schůzkám téměř odjakživa přičítány bývaly, nechci zde nyní meškati se. Pomysl hluboké tajnosti při nočních schůzkách osob obojího pohlaví uvodil u těch, kdo jim nepřáli, přirozeně a téměř nutně pomysl výtržností a neřádův, o kterýchž mluviti stydno; a známo jest, že ani Fridrich z Šumburka, ani papež Jan XXII

nebyli první, kterým takové pomysly naskytovaly se. Jako by těm, kdo chuť měli ku páchání ohyzdností podobných, bylo nedostávalo se odjakživa cest jiných a pohodlnějších i bezpečnějších, nežli které skrze domnělé a liché náboženství vedly k upálení na hranici! Připomenu jen mimochodem, že uplynulo ještě sotva sto let, co i moji vlastní předkové starobratrští strojívali ročně několikrát ve hlubinách lesův Hodslavských tajná, někdy také noční, shromáždění ukrytých přívržencův učení bratrského z okolí; mívali tam ve skrýších a jamách téměř nedostupných zakopané knihy bratrské, jichžto čtením, tytýž i při pochodních, a zpěvy nábožnými utvrzovali se ve svém veřejně utajeném vyznání. I tu každému volno jest, ale nikoli čestno, domnívati se, že oni scházívali se podtají jen pro upokojení stinné stránky v přírodě lidské.

Hlavní ale nyní pro naše skoumání otázka jest: kdo byli a ku které sektě náleželi kacíři ti, kteří měli své zvláštní arcibiskupy a biskupy v Čechách, a mezi kterýmiž vynikal učeností neznámý posavad lékař Richard? Byli-li to Valdenští, aneb Kataři, aneb nějaký jiný druh kacířství podnes neznámého? Já si tu netroufám nic rozhodovati. Důkladnější znatelé věrouk kacířských ať vynesou o tom úsudek svůj. Dle známek nahoře od probošta Fridricha z Šumburka podaných musel bych hádati spíše na Katary nežli na Valdenské. Ale naskytuje se opět otázka jiná: zda-li totiž líčení, které činil dotčený probošt o českých kacířích, bylo pravdivé a spravedlivé? vzato-li bylo ze skutku skutečného, z pravdy na místě uptané a seznané, a ne raději z těkavých toliko pověstí a z ideí, které tehdejší duch věku činil sobě o kacířích vůbec? To zajisté nepodléhá pochybnostem, že žalobce ten byl více náruživý nežli svědomitý, a že neostýchal se viniti biskupa svého ze všelikých přestupkův, kterýchžto nepodstatnost později se dokázala.

Nemohl bych ovšem uvoditi výpovědi Šumburkovy v podezření s opravdovým důvodem, kdyby o té věci byla nezachovala se s jiné strany památka, které nelze víry odepříti naprosto. Dotčený již ode mne Mathias Flacius Illyricus čili Frankovic, chvalně známý někdy otec kritického dějepisu církve protestantské v Němcích, vypravuje ve svém Catalogus testium veritatis, ve článku o Valdenských (vydání r. 1608 na str. 1505), následující pozoruhodné okolnosti: In Boemiam, inde porro in Saxoniam, Slesiam, Moraviam et Poloniam doctrina Valdensium est ante annos 300 disseminata. Fuerunt enim in Longobardia veluti scholae seu academiae quaedam hujus verae Christi theologiae: quae omnia ex inquisitionum libris

aliisque minime obscuris testimoniis probare possum. Habeo inquisitionem in Boemia et Polonia contra Valdenses sub rege Joanne circa 1330 domini annum factam, ubi inter alia diserta fit mentio collectarum, quas fratribus et praeceptoribus suis in Lombardiam soliti sunt mittere; et in alia inquisitione invenio, eos esse solitos ex Boemia causa discendi theologiam ad suos praeceptores Valdenses in Lombardiam proficisci, veluti ad scholam seu academiam quandam. A týž Frankovic psal r. 1568 ve přípisu své »Confessio Valdensium«: Habeo libros inquisitionum ante annos 300 conscriptos, qui testantur in Bohemia, Saxonia, Slesia et Polonia multos Valdensium dogmatis sectatores fuisse, eamque doctrinam ex Lombardia seu Gallia cisalpina (ut eam Romani vocarunt) propagatam fuisse. Eo reperio solitos esse Bohemos tum collectas pecunias, tum et discipulos ut praeceptoribus et ad scholas theologiae mittere. De qua re in Catologo testium veritatis prolixius disserui, propositis etiam plenius eorum dogmatibus.

O skutku tom tedy, že učený tento Slovan v Němcích, Vlačic-Frankovic, měl před sebou knihy inquisice nad kacíři v Čechách za času krále Jana vedené, a že v dotčených kacířích dle zavedené inquisice poznal on vyznavače učení Valdenského, nelze nikterak pochybovati. Či snad neuměl dostatečně rozeznávati Valdenských a Katarův od sebe? To těžko jest mi věřiti, a ponechávám toho k rozhodnutí soudcům kompetentnějším. Ovšem že za krále Jana i Kataři ještě v Lombardii měli sídla svá. Neurčitost časové známky, když jednou Frankovic mluví o třístoletém stáří knih inquisitorských, a podruhé o roku asi 1330, nemá dle zdání mého váhy důležité do sebe. Prozatím dosti budiž na tom, že když v domácích našich pramenech z první polovice XIV. století činí se zmínky o kacířích, nepodávají určitých známek, jakoví a kteří ti kacířové to byli, domnění o Valdenských nemůže slouti neoprávněným.

Nejstarší historikové čeští, kteří určitě o bytu sekty Valdenské v Čechách mluvili, byli Aeneas Sylvius a Hájek; oba pak způsobem, jakým o ní mluvili, dali potomním dějezpytcům hojné příležitosti a příčiny k nedorozumění a ku poblouzení. Aeneas Sylvius na několika místech ve spisech svých svědčil o přízni, se kterou učení Valdenské v Čechách prý se potkávalo: nejšířeji ve známém psaní o pobytu svém v městě Táboře v měsíci červenci r. 1451. Znám jest obyčej jeho, nejen křiklavými barvami líčiti, ale i přeháněti a nadsazovati vše, cokoli vzbuzovalo u něho nelibost a ošklivost. O městě onom a obyvatelích jeho psal: »Quaecunque dete-

guntur inter Christianos impietatis ac blasphemiarum monstra, huc confugiunt tutamentumque habent: ubi tot sunt haereses, quot capita, et libertas est, quae velis, credere.« A na jiném místě: »Ad Taboritas omnes haereses migravere, quas ab initio nascentis ecclesiae usque in hanc diem pestifera ingenia seminarunt. Sunt ibi Nicolaitae, sunt Ariani, sunt Manichaei, sunt Armeni, sunt Nestoriani, sunt Berengarii, sunt pauperes de Lugduno: praecipui tamen apud eos Valdenses habentur etc.« V této tak všeobecné směsici kacířské jak pak by mohli pohřešováni býti Valdenští? Avšak že spisovatel v expektoraci té více dával na jevo rozsáhlé učenosti, nežli kritického smyslu, o tom ač nyní psáti opouštím, však nikoli nepochybuji.

Hajek náš ve své kronice při roku 1176 uvedl, proti obyceji svému, dosti dobré zprávy (patrně z cizozemských pramenův) o počátcích sekty Valdenské v Lyoně: ale připojil k nim hned také pozdější její rozvinutí a osudy, jak ve Francii a v Němcích, tak i v Čechách, kdežto prý »okolo Žatče města a Loun počali nezjevně ale tajně kázati a haněti svátostí Kristových, řáduov duchovních a kněží: ale že ty bludy po stodolách a po jamách tajně rozsívali, jamníci slouli. Potom pak po některých časích, scházejíce se spolu, nazí chodili muži i ženy, pravíce, že Adam a Eva tak chodili, a pán Buoh že jim řekl: rostťe a množte se a naplňte zemi, a tak spolu hovadsky obývali, a lidé jim říkali Adamníci ɔc.« Praví sice Hájek dle spůsobu svého, že proměna taková mezi Valdenskými udála se teprv »po některých časích«: ale náhlý skok s Petra Valda ve XII. na Adamníky XV. století jest předce tak odvážný a nemotorný, že jím Hájek převýšil i sám sebe. Nicméně nerozmýšlel se protestant Pavel Stránský uvěřiti jemu aspoň v tom, že prý Valdenští již roku 1176 přišli do Čech a osadili se tu okolo Žatče i Loun; a mnozí dějezpytci pozdější, kteří by snad nikdy byli neuvěřili Hájkovi, přijímali svědectví nedomyslného Stránského bez rozpaků za věrohodné. Aeneášova domnělého »Pikarda«, o kterémž brzy šíře promluvím, Hájek již určitě kladl do krajiny Pikardie ve Francii, a činil jej sektářem Valdenským ɔc.

Ve druhé polovici XIV. století, v době tak zvaných předchůdcův Husových, ocitujeme se již v hojnějším světle historickém. Není pochyby, že ani té doby nepodařilo se vykořeniti na čisto z Čech onoho kacířství, proti kterémuž i arcibiskupové horlili ve provincialních statutech, i císař Karel IV. vydal 18. září 1376 přísný mandát svůj: ale vůči velikému církevnímu převratu, který, ač teprv

zdaleka, připravoval se dotčenými předchůdci, tratí pomalu všecko dosavadní kacířství v Čechách svou důležitost a upadá vesměs do nepaměti. Že mužové, jako Kunrat Waldhauser, Milič z Kroměříže, Matěj z Janova i jiní, kteří tak říkaje připravovali cesty husitismu, nebrali podnětův ani poučení svého z věrouky Valdenské, toho dokazovati ani netřeba. Podněty jejich leží pro nás na snadě: třenice mezi mnichy žebravými a kněžstvem světským, a porušenost hierarchie Římské ještě více nežli domácího duchovenstva, naskytovaly jim zjevných a bližších podnětův dosti k působení jejich. Nezapírám, že mohli také oni a zejmena Milič z Kroměříže, míti nějaké známosti a styky s tajnými Valdenskými v Čechách: ale nevěřím, že by k nim byli chodili do školy.

Přikročíme tudíž k věku a ku působení Husovu. Když r. 1408 k rozkazu krále Václava Zbyněk arcibiskup Pražský dal vyhledávati v diecesi své všecky bludaře a bludy, aby království České od podezření kacířství mohlo býti očištěno, našlo se, že kněz Mikuláš z Velemovic, příjmím Abraham, kazatel slova božího u sv. Ducha v Praze, klonil se k učení Valdenskému. Ve výslechu jeho dne 30. června 1408 (zapsaném ve vol. XVII. Actorum Consist. Prag. Nr. 7.), »interrogatus, qua auctoritate praedicaverit et praedicat, respondit, quod auctoritate sacerdotali, et secundo respondit, quod auctoritate Christi. Ad cujus verba D. Joannes (Kbel) vicarius dixit: tu non habes auctoritatem, nisi esset tibi a D. Archiepiscopo aut ejus auctoritate concessa. Qui respondens dixit, quod nedum presbyteris, sed etiam laicis licitum est praedicare evangelium.« Pro toto »kacířství« uvězněn byv, když měl zase propuštěn býti, měl dříve složiti přísahu obyčejnou, on pak zdráhal se učiniti tak. Vypravuje příběh ten M. Hus sám těmito slovy: — »Dixi coram inquisitoribus haereticorum, M. Mauritio et Jaroslao episcopo et coram vicario in spiritualibus, quando vexabant sacerdotem Abraham, dicentes coram me, quod noluisset jurare. Ad quem dixi coram ipsis: Non vis tu jurare? Qui respondit: Juravi ipsis per deum vivum, quod volo veritatem dicere, et ipsi urgebant me, ut jurarem super evangelium et imaginem Crucifixi. Quibus ego Joannes Hus dixi, quod S. Joannes Chrysostomus tales vocat stultos, qui expetunt juramentum super creatura, quasi majus sit jurare per creaturam, quam per deum. Et statim vicarius in spiritualibus (nomine Kbel), dixit furiose: Ha magister, vos venistis huc ad audiendum, non ad arguendum! Cui dixi: Ecce, vos vultis istum sacerdotem condemnare, dicentes eum tenere errorem Valdensium, et ipse juravit vobis per deum: estne hoc justum?

etc. (Viz Depositiones testium, in Documentis M. J. Hus etc. edit. 1869, p. 184—5.)

Dle toho jisté jest, že učení Valdenské r. 1408 v Praze dobře známo bylo jak vůbec, tak i M. Husovi a přátelům jeho zvláště, z nichž i někteří k němu lnouti se zdáli. Ale ještě většího světla nabýváme o té věci ze žalobných článkův, které známý Husův sok, Michael de Causis, podal ku konci r. 1414 papeži Janovi XXIII. v Konstanci, kdežto dí: »Habet pro se etiam generaliter omnes quasi haereticos, quia ipsorum pavit errores: scilicet Leonistas, Runcarios et Valdenses, qui omnes non curant censuram ecclesiasticam et vilipendunt.« (Documenta M. J. Hus. ibid. p. 198.) Z toho viděti, že Hus znal se dobře s Valdenskými, jichžto příbuzní a jako ratolosti byli Leonisté a Runcarii. Z toho ale ovšem nenásleduje, že by oni byli mu bývali autoritou, a že by on byl od nich učil se bludům jejich.

Další datum Valdenské v dějinách husitských jest příchod do Prahy r. 1418 asi 40 »pikhartův« (Piccardi) s ženami a dětmi, kteřížto byvše prý pro zákon boží vyhnáni ze vlastí svých, utekli se tam, kdežto slyšeli byli, že slovo boží mělo svobodu. Proto (praví Vavřinec ze Březové) Pražané radostně je přijali, a ztravou opatřovali; královna Sofie také s dvořany svými častěji je v obydlí jejich navštěvovala, potřebám jejich milosrdně i s jinými bohatými vyhovujíc. »Raro tamen visitabant divina, nec visi sunt sub duplici specie sacramentaliter communicare; nec proprium secum habebant presbyterum, sed solum quemdam virum Latinum, qui in eorum linguagio libellos eis legebat.« Byli to tedy sektáři původu a rodu latinského čili romanského, a muž ten, který jim knihy jejich předčítával, byl známý z dějin Valdenských »barbas«, t. j. strýc učitel. Jmeno »Piccardus« u Vavřince z Březové neznamenalo nikoli krajana z Pikardie francouzské, jakož Aeneas Sylvius a po něm mnozí jiní se domýšleli, nýbrž jest obyčejná u Čechův XV. století nadávka všech těch, kteří při svátosti oltářní zapírali transsubstanciaci, a jest jen česká forma známého v jiných jazycích slova i jmena »Beghardus«; to dokazoval již Dobrovský (ve své Geschichte der böhm. Pikarden und Adamiten v aktách učené společnosti České z r. 1788 na str. 300 sl.), a kdokoli zná prameny a zvyky české XV. století, nemůže o tom ani sebe menší pochybnosti míti. Horlivý kališník, Vavřinec ze Březové, vedle Jana Příbrama ouhlavní nepřítel Táborův a všech »pikhartův«, rád by byl krajanům svým a světu vůbec zošklivil pikhartství, co import lidí obskurných z ci-

ziny, právě jako později Hilarius Litoměřický a jiní také užívání kalicha vůbec co vynálezek německý zostuditi usilovali. Ve věku, kde působením university Pražské Čechové byli se octli na vrcholi europejské vzdělanosti, pokládány u nich všecky zjevy na poli myšlének za podlejší, které nesly na sobě známku cizosti. Valdenští oni r. 1418 vytratili se potom z Prahy zase, nezůstavivše po sobě památky: neboť důkaz jest na snadě, že ono »pikhartství« (t. j. zapírání transsubstantiace) jiné mělo v Čechách poměry a původy, nežli mu vykázal stranný a náruživý M. Vavřinec ze Březové.

Nejzajímavější však a nejdůležitější mně známé svědectví o stýkání se husitův a Valdenských pochází z r. 1432, a čte se ve veliké sbírce Mansiho (Collectio conciliorum, vol. XXIX, na str. 402). Na památném sboru církve Franské, svolaném do města Bourges ke dni 26. února 1432, čtena jsou »Advisamenta prolocuta per dominos praelatos et alios clerum regni Franciae et Delphinatus repraesentantes, qui Bituris convenerunt ad mandatum D. Regis« ꝛc., a mezi nimi článek jeden v tato slova psaný: »In Delphinatu est quaedam portio inter montes inclusa, quae erroribus adhaerens praedictis Bohemorum, jam tributum imposuit, levavit et misit eisdem Bohemis.« Určitěji, nežli zde se stalo, nemohlo by úzké a živé spojení pravých Valdenských se sektami husitskými ani naznačeno býti. V alpských krajinách někdejšího Delfinatu (Dauphiné) byla od starodávna hlavní sídla sekty Valdenské, jakož to ze všech jiných pramenů dostatečně známo a pojištěno jest. Účastenství, aspoň mravní, těchto Valdenských v osudu sekt českých musilo, jakož každý vidí, býti nad míru veliké a horlivé, když pro vzdálenost místa nemohouce přispívati jim ku pomoci osobně, odhodlali se k dobrovolné sbírce peněžné na podporu jejich v boji osudném. Patrno jest, že pokládali je více méně za souvěrce své; a již sama ta zpráva duchovenstva franského jmenuje a líčí je ne co učitele, ale co učenníky Čechův.

Jest tu tedy na čase a na místě, abychom obšírněji pojednali o rozepři, která mezi theology zahraničnými, starými a novými, panovala i panuje opět o poměru starých V a l d e n s k ý c h zejména k někdejší J e d n o t ě b r a t ř í č e s k ý c h. Mohu tvrditi s jistotou, že v době husitské, t. j. od smrti krále Václava do smrti krále Jiřího (r. 1419—1471), nebylo v Čechách nikde pravých Valdenských: neboť ti Čechové, kteří od dávna podtají lnuli byli k učení Valdenskému, ponořili a rozplynuli se záhy v duchovní anarchii a v moři vlnobitném nesčíslných domněnek husitských r. 1419—1422, ze

kterýchž teprv pomalu počaly tvořiti se strany nové s programy určitými. Pročetl jsem polemických spisů z té doby množství veliké, a neuhodil v nich nikde na svědectví o jsoucnosti a působení sekty té v Čechách; i mním, že by aspoň M. Jan Příbram byl neopomenul horliti proti nim, kdyby o nich byl věděl. Cokoli naskytlo se jich mezi Čechy po roku 1420, byli pohostinu meškajicí cizozemci, nejvíce Němci a zvláště stavu kupeckého, neměvší nikde stálého sídla. (Na to, co bratr Jafet r. 1600 ve knize »Hlas strážného« zaznamenal o pověstech, že by na podzimku r. 1433 legatové sboru Basilejského v Praze byli posvětili několik Valdenských kněží, nelze spoléhati; aspoň to neměnilo v ničem dotčeného věcí stavu.) Z té příčiny sluší také obmeziti smysl slov Aeneáše Sylvia, že našel r. 1451 Valdenské na Táboře: když tam všecka kacířská vyznání měla nejen místo, ale i úplnou svobodu, proč by mezi nimi chyběti mělo Valdenské? Avšak když po konečném potlačení sekty Táborské r. 1452 skrze Jiřího z Poděbrad počaly na mnohých místech v Čechách i v Moravě dělati se sekty nové: »Jednota bratří českých«, povstavší roku 1457, vynikla záhy nad ně nade všecky tak, že obrátila k sobě pozor všeobecný. Odpůrcové její, nemajíce pro ni názvu zvláštního, zvykli tudíž přikládati novověrcům dvě jména, která, vedle obecného slova »kacíř«, uznávána za nejpotupnější: pikharti a Valdenští. Za naší doby již sotva kdo uměl by domysliti se úplného smyslu nadávky jmena »pikhart« v ústech kališnických: bylať to celá bohopusta hněvu, zlosti, nenávisti a opovržení. Učenníci mistrů Jakoubka ze Stříbra i Jana z Rokycan, nedělíce se od církve Římské hrubě, leda učením o svátosti večeře páně a kalichu, a byvše proto tupeni a nenáviděni od ní co kacíři, lnuli čím dále tím výhradněji ke svátosti té celou duší a celou myslí svou; u sprostého kališníka konečně všecka podstata náboženství a pobožnosti zakládala se hlavně na klonění se a vzývání těla i krve boží v monstrancích, a na slavných při tom obřadech; cit jeho nábožný neznal tuším ani vznešenějšího a světějšího předmětu. Kdo tedy jako Táboři a po nich bratří čeští, nevěřivše v transsubstanciaci, tudíž ani ve přítomnosť boží ve svátosti oltářní, neklaněli se a neklekali před ní, byli v očích jejich vesměs lidé nešlechetní a bezbožní, ba neznabohové, kteřížto, jestliže odívali se ještě ve tvářnosti života pobožného, byli tím horší a nebezpečnější pokrytci. Takový as pocit a pomysl býval tu spojen se jménem »pikhart«! Ono bylo vždy a všude hrubou a náružívou nadávkou. Proto kdo chtěli mluviti zdvořileji a mírněji,

užívali raději slova »Valdenští«, slouživšího také za příhanu, ale s menší urážlivostí. »Valdenský« slulo kalašníkům jen tolik, co kacíř, cizozemec a Nečech.

Nechci zapírati možnosti, že ku přikládání jmena »Valdenských« bratřím českým dána také příčina okolností tou, že tito při zřízení řádu církevního r. 1467 byli se utekli také k Valdenským o svěcení kněží svých, a že později, zvláště ke konci XV. a na počátku XVI. století, Valdenští skutečně lnuli k učení bratří českých. Známo jest, že i Dr. Martin Luther měl obyčej, v dopisech svých nazývati bratří české tytýž ještě Valdenskými a pikharty. Tím méně diviti se jest, že br. Ortuinus Gratius ve své knize »Fasciculus rerum expetendarum ac fugiendarum« r. 1535 vyznání bratří českých r. 1503 podané králi Vladislavovi nadepsal »Professio fidei fratrum Valdensium« a »Oratio excusatoria atque satisfactoria fratrum Valdensium regi Vladislao ad Hungariam missa.« Potom dotčený již Matth. Flacius Illyricus čili Frankovic, našed mezi rukopisy svými první částku tak řečené »kroniky Táborské«, totiž konfessí Táborskou od r. 1431 a jiné spisy proti mistrům Pražským, dal je r. 1568 v Basileji vytisknouti pod nápisem »Confessio Valdensium«. Již dříve (v Catalogu testium veritatis) byl ji jmenoval »confessio — cum nostra (doctrina t. Luterovou) consentiens validissimisque argumentis subnixa. Testatur vero Sylvius, apud Taboritas Valdensem doctrinam regnasse. Est sane longe melior ac purior in ea confessione sententia de omnibus religionis partibus, quam vel Hussi vel Viclefi fuerit. Ac nequeo satis mirari, qui acciderit, quod cum eodem tempore simul Hussius et Valdenses in Boemia fuerint, non tamen ex eorum collatione Hussius suam doctrinam aliquanto purgatiorem ac solidiorem effecerit, validioribusque argumentis sua comprobaverit.« Protož ve přípisu r. 1568 k dotčené Confessio Valdensium praví: »Credo hanc puriorem doctrinam etiam ante Hussium in Bohemia et vicinis locis fuisse, ac a Valdensibus propagatam esse, occasioneque tam vehementium certaminum Huss refloruisse« a odvolává se k dotčeným nahoře aktám inquisitorským z doby krále Jana. Takto v mysli jeho Valdenští stali se učiteli Husa, ale i Táborův; a domnění takové přijato hned za pravdu od učených, nejen Valdenských, ale i protestantských vůbec. Dordrechtský kazatel Balthasar Lydius, r. 1616 a 17 v Roterodamu vydav ve dvou dílech »Valdensia, i. e. conservatio verae ecclesiae demonstrata ex confessionibus cum Taboritarum ante CC fere annos, tum Bohemorum circa tempora reformationis scriptis,« jal se i důkaz

vésti (ve prolegomenách druhého dílu), že Táboři, duchovní otcové bratří českých, byli sami potomci Valdenských a sice na takovýto způsob: Valdenští prý zplodili v Anglii Viklefa, Viklef zplodil Husa, Hus pak zplodil Tábory, atd. Bratřím ovšem takovéto s Valdenskými za jedno matení nebylo ani příjemno ani lhstejmo. Nejen zastaralé veřejné mínění o Valdenských co kacířích a pokrytcích, ale i zákony trestní nad nimi vynešené, nutily je k osvědčování své s nimi nejednoty, ba i nesouhlasu. Již první Jednoty zakladatel, bratr Řehoř († 1473), vyslovil se o rozdílu mezi stoupenci jeho a Valdenskými určitě ve spisu svém: »Kterak se lidé mají míti k církvi Římské«, z něhož podal sem výpis o tom ve knize XIV. dějin svých (IV., 1, str. 431—433.) Později zvláště Jan Blahoslav ve své latině psané Summa dějin bratrských pronesl se v tato slova: »Primi auctores Unitatis fratrum erant quidam Bohemi, reliquiae auditorum Mathiae Parisiensis, Hussii, Jacobelli, Rokecanae etc. — quibus nulla fuerunt commercia cum Valdensibus, imo quibus vix quisquam Valdensium visus fuit. Nam illi latitabant iis temporibus dispersi per regiones istas circa Boemiam.« Ba i sám Joachim Camerarius psal ve své historii bratří českých: »Nihil cum Valdensibus negotii gestum, neque illorum conventus actus est, hominum externorum et advenarum, neque palam congredientium cum Bohemis, sed inter Bohemos res omnes tractatae sunt.«

Co tedy bylo pravdou ve sporu tomto? — Jak já věc poznávám, vyznám hned předběžně, že strany obě měly více méně pravdy i křivdy, jakož to z dalšího výkladu mého ještě vyjeví se. Čechové husitští byli oboje, i učenníci i učitelé Valdenských: ale více toto, nežli ono.

Vědecký a kritický duch věku našeho nemohl minouti se s otázkou o původních pramenech učení Valdenského, to jest o literatuře Valdenské a její hojnosti, stáří a původnosti. Ukázalo se hned na první pohled, že Valdenští vůbec nemají více a neznají nyní rukopisů svých starších, nežli na nejvýše z polovice XV. století, že nejstarší a hlavní jejich knihy učebné psány byly teprv v první čtvrti století XVI., a že cokoli měli byli někdy staršího (jakož není pochyby, že je měli), zahynulo a zničeno jest ve pronásledování středověkém tak ouplně, že nezůstalo po něm ani památky. Přední však sběratelé jejich starých spisů, Jan Pavel Perrin v Genevě (1618—1619) a Jan Leger (v Leydě 1669), dovolili sobě nadsazovati stáří jejich a zabíhati s některými až do XII. století, ovšem bez platných důvodů; přizvukovali jim, kromě theologů ně-

kterých, také ku př. bibliograf Senebier a znatel provençalních poesií Raynouard, kdežto novější skoumatelé angličtí a němečtí, ku př. Dr. Todd v Dublíně, prof. Herzog v Háli, stáří těchže rukopisů na nejvýš do druhé polovice XV. století kladou. Nejouplněji a nejdůkladněji popsal je všecky, které známy jsou v Genevě, Dublíně, Paříži a jinde, dotčený prof. Herzog ve knize své »die romanischen Valdenser« (v Háli 1853). Ale což ještě povážlivějšího, jest to, že vydavatelé oni podali ty spisy hojně podělávané a změněné, a to ve smyslu novoprotestantském, tak že prozradili klamný úmysl, podkládati předkům Valdenským smysly čili názory a pravdy, kteréž jsou teprv výskumy a pomysly věků pozdějších.

Pravou epochu ve kritickém dějezpytu těchto věcí spůsobil A. Vil. Dieckhoff, knihou svou »Die Valdenser im Mittelalter«, v Göttinku r. 1851 vydanou. Dav se do proskoumání, abych tak řekl, rodopisů všelikých mnění a zásad věroučných ve protestantské církvi, dopídil se neočekávaného výsledku, že věroučné spisy Valdenské, pokládané potud od mnohých za plody XII. a XIII. století, sepsány byly teprv na základě Táborské konfessí r. 1431, jakož ji byli vydali na světlo Flacius Illyricus a Balthasar Lydius; shoda obou textů od něho vedle sebe postavených, a původnost táborského, zjevily se tak patrně a rozhodně, že důkazům od něho vedeným, kterak Valdenští učili se od Táborů, a nikoli naopak, ani sebe odhodlanější odpůrce nemohl odepříti víry. Počatá tím revise veškeré Valdenské literatury a věrouky vedla ku poznání a uznání trojí epochy v učení Valdenském: první předhusitské, druhé husitské, a třetí reformační (ve které totiž ono učení předělávalo se pode vlivem reformatorů německých a švýcarských XVI. století); a poněvadž, jakož sem již podotknul, celá nyní známá literatura Valdenská psána jest teprv od polovice XV. století, počalo činiti se pochybným, jestli co a co vůbec z doby první a předhusitské zachovalo se. Objevení takové spůsobilo mezi církevními historiky německými velikou a ovšem zaslouženou sensaci (ačkoli již r. 1741 J. Chr. Köcher byl upozornil, že tištěná v Perrinově sbírce »Epistola al serenissimo Rey Lancelau« ꝛc. nebyla nic jiného, než podaný od bratří českých králi Vladislavovi počet z víry), a nejednomu zželilo se toho velice, že jasná někdy romanských Valdenských sláva propadnouti měla tak neočekávanému zatmění. Zdálo se mnohým, že Dieckhoff, ačkoli v podstatě měl ovšem pravdu, předce ve vývodech z objevení svého upřílišil se, a že bohdá věc nestála tak zle, jak vypadala v jeho líčení. Nej-

prve prof. Herzog, pomocí Pruské vlády a Berlínské akademie, jal se proskoumati bedlivěji a důkladněji veškeren sporný věcí stav, a sepsal o něm r. 1853 knihu ode mne již připomenutou »Die romanischen Valdenser«, která přináší ovšem mnoho žádoucího světla; potom prof. Gerhard von Zezschwitz vydal roku 1863 knihu pod titulem: »Die Katechismen der Valdenser und Böhmischen Brüder, als Documente ihres wechselseitigen Lehraustausches«, Erlangen 1863, a snažil se patrně chrániti a hájiti Valdenských, pravdy Dieckhoffovy však nezapíraje. Tak rozpředla se o tom i nenepatrná ač vždy slušně vedená polemika, kteréž ale já tím méně dotýkati se chci, čím méně mi lze bylo sledovati ji ve všech výjevech jejích.

Povážlivá při tomto sporu, jakož dotčení učenci sami uznávají, jest okolnost ta, že jim theologická literatura jak Táborů, tak i bratří českých, velmi nedostatečně známa jest; a přidám k tomu, že o bratřích českých berou své známosti a zprávy téměř jen od pozdějších spisovatelů, jako Lasicia, Cameraria i Regenvolscia (Wengierského), kteří sami nebyli vždy dosti dobře zpraveni. Historie bratří českých vůbec, ačkoli za naší doby zvláště přičiněním a zásluhou mého přítele A. Gindelyho nabyla mnoho světla i pokročila valně ku předu, jest předce (zvláště co do učebné stránky, a zejména v nejstarší době své) ještě vůbec velmi nedokonale známa; v okolnostech našich tomu ani nemůže býti jinak. Pokud hojné a památné spisy předních mužů, jakoví byli Petr Chelčický, bratr Řehoř, Prokop z Jindřichova Hradce, bratr Lukáš Pražský (ať drahně jiných méně důležitých mlčením pominu), práchnivějí nevšímané a roztroušené po bibliotekách nejvíce zahraničných a nedosti přístupných, bude již za znalce považován, kdo vyčte pouhé nadpisy a tituly jejich: vniknouti do jejich obsahu, vytknouti, jaký jeví se v každé z nich pokrok práce myslné, kde jaké nové naskytují se zárodky neb plody myšlének a pravdy nebo-li bludu — to a podobné bude možné teprv, až ty spisy budou aspoň sebrány a skoumatelům přístupny. Já, poznav a pročet ovšem v oboru tom mnoho ještě vůbec neznámého, mohu vždy jen aspoň opodál a jen poněkud tušiti pravdu, která tu ze skoumání všestranného někdy na jevo vyjde; nesmím sebe ani jiných tajiti, že posavad i mé vědomí jen zlomkovité jest. Musel bych mnoho psáti, abych objevil a odstranil všeliká mezi učenci nahoře dotčenými přirozená i téměř nevyhnutelná nedorozumění, aniž mi čas k tomu stačí: nicméně pokusím se vyložiti aspoň některé důležitější a dle mého zdání

nepochybné pravdy, které k uvarování se dalším omylům budou posloužiti moci.

Nevím, bude-li ještě kdy možné vyskoumati a porozuměti dostatečně a jasně všem zjevům a proměnám Táborské věrouky, počna od prvních pokusů r. 1416 v Oustí Sezimovu až do úplného zničení celé sekty r. 1452; bylyť ony příliš hojné a mnohotvárné, zvláště v létech 1419 a 1420, a ze spisů jejich předních původců, Moravana Martina Húsky (příjmím Loquisa, upáleného r. 1421), Jana Čapka, Sigmunda Řepanského, Jana Němce z Žatce a jiných, nezachovalo se nám téměř nic, ana reakce je zničila naprosto všecky; silné a dlouhé vření a tření mnohonásobných zásad a domněnek výstředních vedlo teprv r. 1422 ku konečnému rozchodu a ustálení se sekt zvláštních, mezi nimiž Táboři a Sirotci (později tak řečení) byli nejznámější. Zejmena vyznání Táborské vzalo na se teprv r. 1424 ukončenou a určitou formu, kterážto známa jest ze spisů Mikuláše z Pelhřimova, prvního a jediného Táborského biskupa; proslulá Confessio Taboritarum od r. 1431 jest jen první těchto spisů částkou, druhou větší vydal prof. C. Höfler teprv nedávno ve své sbírce. Mimo to zachovalo se i několikero učených traktatů Táborských v rukopisech, latinských i českých, kterýchž ale od dávných let bohužel nikdo si více nevšímá.

Mimochodem musím také poznamenati, jakož s jedné strany Vavřinec ze Březové, Jan Příbram, Aeneas Sylvius a jiní zastínili a stížili učení Táborské žalobami neoprávněnými, tak s druhé strany našli se i theologové protestantští, kteří, jako Perrin a Leger, Valdenským, podlé pozdějšího učení a rozumu svého také Táborům, přičítali zásady a rozumy, o kterýchž těmto samým sotva kdy se zdálo; zejmena vypravovatel o válkách husitských Zachariáš Theobald, neznaje skutečné pravdy, ve svém díle r. 1621 vydaném, z pouhého domyslu podstrčil Táborům mimo jiná písma všeliká k r. 1443 také jakousi konfessí v 15 článcích, která, jakož sem já již v Dějinách svých (knize XIV, str. 87) poznamenal, a jakož také prof. Dieckhoff v dotčené knize své (na str. 138—140) dobře vytknul a dokázal, naprosto v odporu jest se skutečným věcí průběhem. Klam takový nesmí se přičítati ani Táborům ani bratřím českým; obojí byli jím nevinni.

Jiné nedorozumění pojí se k osobě a k učení Petra Chelčického, spisovatele téměř ještě neznámého, kteréhož ale já v Dějinách svých s dobrým svědomím nazval sem předního (po Husovi)

myslitele českého v XV. století; škoda, že o znamenitém muži tom tak málo zpráv se nám zachovalo! Já nyní nepochybuji, že on záhy, a sice již před rokem 1420, měl hojnou známost učení Valdenského a liboval sobě v něm, ačkoli k němu nikdy výslovně se nepřihlásil. Důkaz na to jest, že již r. 1420 aneb 1419 hájil proti M. Jakoubkovi zásadu Valdenskou o naprosté zápovědi prolévání krve lidské, a tudíž i každé války; kteréžto zásadě potom i ve všech svých (mezi roky 1433 a 1443 skládaných) spisech věren zůstal, měv o ní hádky jak s kališníky, tak i s Tábory. Také v jiných některých stránkách držel se učení Valdenského, ačkoli samostatný duch jeho nepoddal se mu cele a výhradně, ale vybíral eklekticky i z jiných pramenů hojných, které jemu přístupny byly (jako ku př. z knih mistra Protivy, nám nyní již neznámých), a utvořil sobě sám svou zvláštní a ukončenou soustavu věroučnou. Vynikala v ní zásada o zatracování ve křesťanstvu veškeré »moci mečové«, tak že nikdo neměl účastniti se moci světské způsobem jakýmkoli, nikdo zastávati úřady státní, býti soudcem aneb konšelem; zakázáno bylo užívati poprav, souditi se před úřady a přísahati, vydávati zločince na smrt, na vojnu jíti, ba i šenkovati a kupčiti ɔc. V Dějinách svých vyložil sem již, kterak tento Petr Chelčický stal se duchovním otcem Jednoty bratří českých, kteřížto přijavše učení jeho na počátku cele, nezadlouho, při valně rostoucím počtu vyznavačů svých, poznávali více a více nevhodnost jeho aspoň v té stránce, která se týkala dotčené moci světské, až nejprvé roku 1491, potom 1495 odřekli se jí zjevně a cele, ovšem ne bez odporu menšiny, ježto později spojila se ve stránku a sektu zvláštní (stránka malá, Kalencowa ɔc.*) Protož není divu, že pozdější někteří spisovatelé bratrští, ku př. Lukáš Pražský, již nejen nehlásili se k učení Petra Chelčického a neuznávali ho za svého, ale i polemisovali proti němu a přívržencům jeho v této stránce. Jest to jeden z příkladů, kdežto bratří čeští nezdráhali se, po naučení lepším, opravovati věrouku svou, a objasňuje příčinu, proč pozdější spisovatelé bratrští o Petrovi Chelčickém co předchůdci svém tak málo a neradi mluvili a psali.

Z dosavadního výkladu mého, za to mám, že dají se vyvoditi následující pravdy:

1. Valdenští měli sice od počátku své zvláštní věroučné zásady, kterýmiž dělili se od církve Římské a stali se nepřáteli její

*) Srovnej Dějiny, knihu XIV, str. 407—422 a knihu XVI str. 381—388 (v textu německém knihu IX, str. 466—482, a knihu XI, str. 424—432).

hierarchie: ale neměvše mezi sebou mužů učeností na slovo vzatých, po několikero století postrádali v naučné stránce své potřebné důkladnosti, určitosti a soustavné ukončenosti.

2. Učení Valdenské nacházelo v Čechách přívržence své, ovšem jen podtají, ale snad nepřetržitě od konce XIII. do počátku XV. století, t. j. do rozmnožení se husitismu, v němž pak i čeští Valdenští se rozplynuli.

3. Petr Chelčický, zdá se, že nabyl své známosti o Valdenských ze starého tajného podání v Čechách, a nikoli teprv od příchozích do Čech Valdenských r. 1418 (protože by jináče o těchto příchozích sotva se byl zamlčel ve všech spisech svých).

4. Když zjevilo a upevnilo se v Čechách učení husitské, zvláště pak Sirotčí a Táborské, Valdenští romanští, byvše v živém s husity spojení, přijali učení ono s většího dílu za své vlastní, a počali dle návodu jeho skládati věroučné knihy své (1432).

5. Jakkoliv nepopíratelný byl vliv učení Valdenského při založení Jednoty bratrské roku 1457, ovšem jen prostředkem Petra Chelčického, a jakkoli patrné bylo spolupůsobení nejmenovaného biskupa*) Valdenského při zřízení Jednoty roku 1467, musí přece uznáno býti, že bratří čeští ve všem, co se týkalo učení a zprávy církve své, počínali sobě veskrz samostatně a neodvisle od Valdenských, se kterýmiž i od počátku nepřestali býti ve sporu ve mnohých ohledech, a kterýmž r. 1491 a 1495, odřeknutím se učení Chelčického, ještě více odcizili se. Není ani nejmenší stopy o tom, že by kdy byli brali poučení od Valdenských, a pokud mé vědomí stačí, jest naprosto bezpodstatný domysl Herzogův i Zezschwitzův, že by bratr Lukáš Pražský, navštíviv r. 1498 romanské Valdenské v jejich krajinách, byl přinesl od nich sobě a svým nějaké nové světlo věroučné.

6. Naproti tomu na jevě jest sice již nyní, že veliký, ba tuším větší počet známých posavad nejstarších spisů Valdenských, složen jest pode vlivem učení buďto Táborského, buďto Bratrského: ale celý rozsah této pravdy poznati lze bude teprv až literatura Táborská i Bratrská, zanedbaná posavad nejen v cizině, ale i u nás, vejde zpytatelům dějin církevních ve známost ouplnější. Mně ku př. naskytuje se domnění, ze zpráv od prof. Herzoga podaných o spisu Valdenském s nápisem »Ayczo es la causa del nostre de-

*) Pravím »biskupa«, dle psaní o tom administratora utraquistického Václava Korandy z r. 1478, a ne »kněze« aneb »staršího«, jakož jinde se udává. Srovn. Dějiny k r. 1478 na str. 172 (německy na str. 192).

partiment de la gleysa Romana« (»tato jest příčina našeho odstoupení od církve Římské«), že on není nic jiného, nežli překlad podobného spisu bratrského, vydaného ještě za bratra Řehoře, tedy před rokem 1473. Divné jest, kterak by Valdenští mluviti byli mohli o svém odstoupení od církve Římské, když za to měli, že církev jejich trvala již od časů apoštolských, aneb aspoň od věku císaře Konstantina i papeže Silvestra.

7. Literatura bratří českých v poslední čtvrti XV. a první čtvrti XVI. století byla mnohem bohatší a v obsahu svém důkladnější i učenější, nežli to nese za naší doby domysl obecný. Ovšem že za onoho věku obecné mínění v Europě nepokládalo nikoho za vzdělaného a za učeného, kdo neuměl přednášeti myšlének svých ve klassické latině, a bratří psali tuším bez výminky jen po česku, pročež učenci titulovaní zvykli byli hleděti na ně s vysoka: avšak věk náš přestal již dávno držeti se míry oné při cenění spisů učených, a zdravá i bystrá důmyslnost mysli lidské jest jediné pravé měřítko ceny a hodnosti plodů literárních vůbec. Mezi výčitkami, proti kterým bratří čeští té doby hájiti se museli, byla i ta, že prý sobě příliš mnoho záležeti dávali na ladě a skladě čili na formě spisů svých, na správné dikcí, na ušlechtilosti jazyka i na vnadách řečnických, jako by lepoty takové ve věcech náboženských neslušné byly:*) oni pak odpovídali na to, že jestli kde zevnější ušlechtilost slušna jest a potřebna, jest především tam, kde o věcech božských a náboženských jedná se. Již z této poznámky lze souditi o duchu tehdejšího písemnictví bratrského.

8. Pochybnosti o prioritě katechismu Valdenského neb Bratrského (z r. 1522) nedají se rozhodnouti na základě těch dat, které prof. Zezschwitzovi známy byly. Já sám, probíraje se v rukopisech husitských z XV. století, uhodil sem několikráte na podobné katechismy, ale vážil sobě pramene toho tak málo, že sem si ani nezaznamenal, kde se nacházejí. Tím více všimnul sem sobě letos (v máji 1868) nalezeného v cís. král. Vídenské bibliotéce katechismu, v rkp. 4557, psaném mezi lety 1420 a 1436. Podlé řeči užívané, zejmena forem grammatických některých, jakož i podle obsahu

*) Takto psal o tom r. 1514 jeden mistr kališník: »Bludní pikhartékacíři při svém naučení ozdobných slov lahodných i pochlebných užívají, aby pod sladkými a lahodnými řečmi jedovatá naučení v srdce lidí sprostných k zatracení rozsívali; jako nevěstka lahodná přitahujíc k sobě nemúdré lidi« etc.

(ku př. otázky: »Co jest cierkev svatá?« Odp.: »Jest sbor všech vyvolených k spasení« a jiných), bylo by se domýšleti, že jest to spis Husův, ačkoli já toho na jisto tvrditi nemohu a nechci: ovšem ale pokládám za nepochybné, že dílo to složeno před rokem 1414, poněvadž v něm o přijímání pod obojí ještě ani zmínky není. Mnohé otázky a odpovědi katechismů Valdenského i Bratrského z r. 1522 podobají se, jakoby z katechismu Husova (sit venia verbo) doslovně vypsány byly. Hodlám co nejdříve vydati písemnou tuto památku i s věrným latinským překladem, aby theologové zahraniční lépe ji posouditi mohli (viz Docum. M. J. Hus, Pragae 1869, na str. 703—712).

9. Netřeba vykládati, jak mylné bylo domnění oněch učených naší doby, kteří za to měli, že vzájemná výměna učení Valdenského, Táborského a Bratrského počala teprv okolo r. 1489, když víme, jak živé bylo spojení Valdenských s Tábory již před r. 1432. Následovně zbytečné bylo by také vyvraceti všecky na onom domnění vystavené domysly.

10. Neméně mylné bylo a jest identifikování učení táborského a bratrského, kteréž jeví se tytýž ve spisech dotčených učenců. Theologické učenosti neodpíral Táborům ani Aeneas Sylvius, a každé i sebe povrchnější nahlédnutí do jejich literatury dá o ní přesvědčení dostatečné. Bratří čeští ale v prvních dvou desítiletích bytu svého, zejmena pokud bratr Řehoř († 1473) byl na živě, vyhýbali se zúmysla všem subtilným hádkám theologickým, chtějíce vždy jen sprostně věřiti slovům písma svatého a nehloubati mnoho; měliť přirozenou nedůvěru k učencům svého věku, jakožto svémyslností prý nadutým a zbytečně svárlivým. Teprv když rozmnožil se počet jejich, pocítili také oni potřebu, vzdělávati věrouku svou na základě hlubším a širším. Co do učení o svátosti večeře páně a jiných některých stránek přidali se ovšem nejvíce k někdejším Táborům, protože Chelčický byl tuto stránku zanedbal: ale činili to vždy s ohradou velice pilnou, aby lidé nedomýšleli se, že by chtěli následovati příkladu Táborského v hájení nauky své mečem, čili jak se pravilo v »žižkování«. První skutečný učenec mezi nimi byl Prokop z Jindřichova Hradce, bakalář Pražský od r. 1467, zemřelý r. 1507, 13. září; muž vynikající nevšedními známostmi, ale ještě více přirozeným důmyslem a rozumem; že ho naše literární historie posavad téměř ani nezná, to aspoň zásluhám jeho nemá býti na ujmu. Po něm prosluli zvláště bratr Jan Černý, první botanik český a j. v.

K závěrku této tuším již příliš dlouhé rozpravy budiž mi dovoleno připojiti jen ještě některé úvahy co pia desideria. V dějezpytu českém, po tak dlouhý čas zanedbávaném a zúmysla ztíženém, naskytuje se mezer a nedostatků nesčíslné množství: kamkoli přihlédneme, v každé stránce a v každém oboru pohřešujeme světla i jistoty; ještě stavivo nikde není v úplnosti pohromadě, jak pak požadovati a očekávati můžeme důkladnou a všem potřebám vyhovující budovu dějin svých národních? Ale dle mého citu a přesvědčení jest nyní jedna z nejpilnějších a nejdůležitějších úloh našich: sbírati všecky ještě pozůstalé písemné památky úsilí a práce ducha českého jak vůbec, tak i zvláště na poli bohoslovném v XV. a XVI. století, a to v každém kterémkoli směru se jevil; shledávati v bibliotékách domácích i zahraničných všecky ty zahozené, zaprášené a zapomenuté výklady, traktaty a matrikaty, kterými někdy staříčkové naši horlívali proti sobě pro čest a slávu boží; přepisovati a snášeti je dohromady, a podávati z nich do veřejnosti aspoň to, co důležitějšího a svérodého v nich nalezeno bude. Nebudeť to bohdá práce nevděčná: ba za to mám, že tu odhalí se všelicos, co věděti hodno jest, že vyplní se citelná i podstatná mezera v dějinách církve křesťanské, a že zjednáno bude národu našemu i na tomto poli v památkách ducha lidského čestné místo, o kteréž Čech úsilně hlásil se po celé věky, pokud ho nestihla pohroma, která konečně na dlouhý čas nejen duchovní, ale i fysickou bytost jeho uvedla v nebezpečí a v pochybnost.

# 32. O Přibíkovi Pulkavovi z Radenína a jeho kronice České. (1869.)

*(Sitzungsberichte der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften in Prag 1869, Januar bis Juni, str. 39—50; Radhost II, str. 471—486.)*

O tomto kronikáři českém pojednal Fr. Palacký již r. 1830 ve spise svém cenou král. české společnosti náuk poctěném: »Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber« na str. 174—192. Tenkráte o Pulkavovi a spise jeho nemnoho se vědělo. Teprv přičiněním V. V. Tomkovým, B. Dudíkovým a několika jiných dějepisců získány nové zprávy o něm a díle jeho, jež Palacký shrnul ve svém novém článku připojiv k nim posouzení rukopisů Pulkavových, o nichž během let se dověděl.

Mezi starými kronikami země České obrací k sobě právem přední pozor kronika Pulkavova, vydaná již v minulém století ze starých rukopisův jak v latinském tak i v českém jazyku. Známo jest, že ona sepsána byvši pod císařem Karlem IV., považována byla po celá století, až téměř do věku Dobnerova, jak doma tak i v cizině všude za přední svod a sklad, tak i za hlavní zdroj a studnici starých dějin českých, a že nejznamenitější pozdější kronikáři, Aeneas Sylvius, Hájek i Dubravius, čerpali především z něho své známosti o dávnověkosti české. Z toho následuje, že velice na tom záleží, abychom zvěděli, kdo pisatelem jejím byl, kdy a z jakých pramenů dílo své zhotovil, jaké měl k tomu schopnosti, pomůcky a překážky, a kterak počínal sobě ve zpytování sestavení a líčení historických podavků svých.

Když já nyní před 40 léty (1829) spisoval jsem svou »Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber«, byla známost naše o Pulkavovi co spisovateli a o díle jeho ještě velice nedostatečna a nespolehliva; samo jmeno jeho podléhalo pochybnosti, o životu jeho nevědělo se téměř nic; proto mluvil sem byl o něm ještě pod nadpisem »der sogenannte Pulkava«. Od té doby přibylo nám sice, přičiněním pp. Tomka, Dudíka i jiných našich dějezpytců, něco známostí o něm a dílu jeho: avšak i ty, i ony, kterých také já časem dobral sem se, jsou vždy ještě jen kusé a nedostatečné. Nicméně pokrok stal se předce, jako jinde tak i v této věci, nenepatrný, kterýž tuto krátce vyložiti chci.

O spůsobu, kterak povstalo dílo Pulkavovo, jsou staré podavky již sice od dávna před rukama: patrné však v nich nalezené odpory a chyby nedaly dopíditi se v nich pravdy s jistotou. Popatřme na nejstarší a nejdůležitější mezi nimi, a sice na slova, jež podává rkp. university Pražské (I. D. 10.) asi z polovice XV. století:

»Explicit chronica Boemorum, quam de anno domini 1374 ad mandatum ser^mi^ ac invict^mi^ principis et domini D. Karoli IV., divina favente clementia Rom. imp. ac Boem. regis, Przibico de Tradenina, artium liberalium doctor, congregavit ac composuit ab origine terrae Boemiae, omnium ducum et regum, qui suis temporibus ipsam gubernaverunt et in ea regnaverunt, ex omnibus chronicis omnium monasteriorum et quorumdam baronum, ubicunque potuit conquirere. Scitoque tamen istud, quod omnes res fabulosae et non verae ac fidei dissimiles sunt obmissae et rejectae: sed quod verum et certum est, de eis excerptum, hoc est in hac chronica mandato praedicti imperatoris positum. Nam illas omnes res certas et veras ac gesta seu facta suae terrae Bohemiae idem imperator, quam pervalide super omnes alias suas terras dilexit, solus omnibus chronicis monasteriorum et baronum visis et cum summa diligentia perlectis, memorato Przibiconi demandavit ex eis unam chronicam veram et rectam conscribere et in unum volumen redigere, quod et, prout cernis, fecit« etc.

Slova tato vepsal do rkp. Pražské bibliotheky ne opisovatel kroniky sám, ale tuším souvěký korrektor její. V jiných starých rukopisech latinských, pokud mně vědomo, zpráva ta ve všech nedostává se; pročež již Menke, a po něm i Ludewig, vydali dílo to co »Anonymi chronicon Bohemicum«. Za to ale texty české kroniky této podávají tím častěji zprávy o původu jejím. Hned nejstarší mezi nimi, psaný na hradě Roudnickém r. 1407 a nyní chovaný v bibliotéce Starobrněnského kláštera, píše: »Tato kronika jest od počátku České země i o všech kniežetech i králích, ježto sú zpravovali svými časy: a takž pak k přikázaní slavného Karla IV. ciesaře Římského, ze všech kronik všech klášteróv, ježto shledány mohly býti, skrze Přibíka syna Dluhojova z Tradenína, mistra školnieho od S. Jiljie, řečeného Pulkava, v český hlahol z latinského, jakž nejlépe mohlo býti, jest přeložena. It. jest znamenati, že všecky věci básnivé a nepravé jsú opuštěny, a což pravého a jistého jest položeno; neb ty všecky věci dřéve řečený ciesař s velikú pilností v latinskú velmi krásnú řeč shromážditi jest

kázal« etc. Podrobné zprávy, ač poněkud zkrácenější, podávají také jiní rukopisové čeští; jen jeden z nich, musejní z počátku XVII. století, praví, že kronika ta »skrze Přibíka jinak Přibislava Dluhojova (sic) syna z Radonína, ze slovanského hlaholu v český přeložena« byla.

Ve všech těchto svědectvích uráží především jméno »Tradenín« jakožto naprosto chybné, ano »Tradenína« v Čechách nikdy a nikde nebylo a není; musí tedy čteno býti »z Radenína«, aneb aspoň »ze Hradenína« (kterážto forma sice tytýž naskytuje se v listinách, ale, také chybná jest), na místě »Tradenína«. Potom i jméno »Dluhoj« na místě »Dluhovoj«, zdá se aspoň mně býti podezřelé. Dále titulu »artium liberalium doctor«, jejž dotčená zpráva latinská dává Pulkavovi, já v listinách českých století XIV. nikde nenašel sem a nevím, pokud za správný považován býti může. Konečně nachází se odpor i v tom, že latinská zpráva klade Pulkavu za skladatele textu latinského, rukopisy pak české vesměs za překladatele do češtiny. Že text latinský jest originalem, český pak překladem, o tom nemůže býti ani té nejmenší pochybnosti. Kdo tedy byl spisovatelem a kdo překladatelem jeho?

Od r. 1829 nabyli sme aspoň o Pulkavově osobě několik zvěstí určitých a spolehlivých. Ve starých knihách zápisních konsistoře Pražské z let 1373—1379, majících signaturu *U. XV* a *U. XVI*, nalezli sme, i přítel můj prof. Tomek i já, několikero dokladů o muži tom. Ke dni 7. Jan. 1373 jmenuje se tam skutečně »Przibico rector scolarum ecclesiae S. Aegidii.« Ke dni 30. Jun. 1373 podává se zpráva o zamýšleném té doby novém stavení školy u S. Jiljí, a píše se: M. Borso mandavit . . . D. Praeposito ecclesiae S. Aegidii majoris civitatis Pragensis, quod de obedientia in Wiesczan assignet pecunias omnes anni praesentis pro scolis faciendis dictae ecclesiae. Ibidem etiam canonicis ibidem praesentibus et citatis consentientibus mandavit, quod consentiant de hujusmodi assignatione. Ubi M. Johannes Pecznik tamquam vicedecanus consensit. Ibidem plebanus dictae ecclesiae promisit dare III sexag. gr. Mandavit etiam, quod D. Duchko LXXX gr., Pulkaua magister scolae L gr., Johannes Anima campanarius L gr. pro dictis scolis aedificandis assignent. In casu, ubi magister scolae alienaretur vel dimitteret scolas infra unum annum a data praesentium, extunc successor scolarum praedictarum debebit eidem Pulkauae dare L gr. jam dictos. Ubi etiam D. Petrus canonicus consensit.« Ke dni 29. Aug. 1376 mezi svědky uvedenými jmenuje se opět

»Przibico dictus Pulkaua, rector scolarum S. Aegidii in Praga.« Ke dni 6. Jul. 1377 zmínka se činí o rozepři, kterouž měl »Przibislaus magister scolae cum plebano S. Aegidii« a stanoví se »terminus ad idem ob spem concordiae hodie ad VII dies«. To vše čte se v dotčených aktách *U. XV* a *U. XVI* v archivu kapituly Pražské. Dále v archivu Pražského arcibiskupství, a sice ve knihách Confirmationum ad ecclesias in diocesi Pragensi z let 1373—1390, nalezl sem pod lit. *D. 8.* zápis, kdežto »discretus vir Przibislaus rector scolarum ad S. Aegidium in Praga« dne 19. Jul. 1378 ustanovuje se »plebanus ecclesiae in Chudienicz.« Tamtéž ale pod lit. *D, 30* ke dni 24. Sept. 1380 nachází se zpráva, že ad ecclesiam in Chudienicz »post mortem bonae memoriae Przibikonis«, ustanoven zase farář jiný. Tudíž jisté jest, že Pulkava umřel r. 1380 co farář Chudenický. Z toho ale zavírati ještě se nedá, že by stal se byl knězem a šel hned farářovat do Chudenic; ba možné jest, že ani nenabyl nikdy svěcení knězského, a požívaje v Praze důchodů z fary své, za příkladem množství farářů jiných svého věku, zastával povinnosti své pastýřské v Chudenicích jen skrze najatého třídníka čili vikáře. Důkaz na to podává nejprv při zápisu dne 19. Jul. 1378 daný jemu titul »discretus vir«, ne »honorabilis«, a pak další zápis v dotčených aktách konsistoriálních U. XVI, kdežto ke dni 18. Sept. 1378 vypravuje se: »D. Przibislaus plebanus in Chudienicz protestatus est, quod paratus esset recipere sacrum subdiaconatus ordinem: sed quia ordines non celebrantur, ideo dixit, quod non stat per eum, sed potius per diocesanum loci.«

Tak tedy osobnost Přibislava čili Přibíka Pulkavy z Radenína i postavení a působení jeho v létech posledních (1373—1380) již dostatečně zjištěna jsou. Byltě skutečně školním mistrem čili rektorem kollegiatní školy Svatojilské v létech 1373—1378, a předpokládáno o něm, že by ze služby té buďto propuštěn býti aneb i sám ji opustiti mohl; nebyl tedy ani kanovníkem tamější kapituly, ani knězem vůbec, ale laikem i světským učeným, jakovýchž za jeho věku ještě pořídku se počítalo. Vždy pak vyznamenával se mezi vrstevci svými tím, že, náležeje k učenému stavu, vynikal spůsobilostí svou ku pracem učeným; protož není se diviti, že obrátil na sebe pozor i císaře Karla IV.

Že císař ten měl účastenství ve skládání kroniky Pulkavovy, jeví se, bez ohledu i na zprávy nahoře již dotčené, ze skutkův následujících: 1. Vědomo jest, že Karel IV. sám sepsal také legendu

o S. Václavě. Biskup Marignola, spisovav také k císařově žádosti kroniku českou, při zmínce o smrti S. Václava (Dobner. Monum. II, 153) doložil byl ta slova: »cujus vitam gloriosus imperator Karolus IV. abbreviavit, quae si placeret, hic esset inserenda.« Avšak císař ne Marignolovi, nýbrž Pulkavovi dal vložiti legendu svou do jeho díla, a tak čteme ji (s Incipit. »Crescente itaque religione Christiana« etc.) netoliko v Dobnerově vydání (III, 90), ale i u Menkena i Ludewiga. 2. Vložení hojných listin důležitějších obsahu státoprávního z archivu zemského neb královského, jejž Pulkava sám citoval pod jmenem »Arcana regalia« (ap. Dobn. II, 288), do kroniky té nemohlo se státi beze zvláštního císařova vědomí a svolení, ba i poručení; pravda o tom každému znateli sama sebou jest na jevě. 3. Nemenší svědectví vydává v té věci také vetkání kroniky země Braniborské do kroniky české, an císař, jakož roku 1373 vpojil byl tu zemi do koruny České, tak i dějiny její chtěl míti v české vpojeny. Dle toho nic nevadí, uznávati zvěsti nahoře položené o Karlově účastenství ve skládání Pulkavovy kroniky za pravé v podstatě své, a považovati tedy jej za spoluspisovatele. Odpor ten, že Pulkavu zpráva latinská klade za spisovatele latinského textu, rukopisové pak čeští za pouhého překladatele, dá se urovnati tím, že on byl i jedním i druhým, jakož já již 1829 dokázati snažil sem se.

Přistupme již k uvažování díla samého. Před 40 léty znali sme jen dvojí recensí Pulkavovy kroniky: první, kterou vydali ve známých sbírkách svých Menke r. 1730 a Ludewig r. 1737 z jednoho a téhož rukopisu od r. 1467, kterýž já r. 1833 poznal sem v Rehdigerské bibliotéce na Elisabethanum ve Vratislavi, a kterýž vedle Pulkavy obsahuje také kroniky Františka, kanovníka Pražského, dle druhé recense, a Vavřincovu z Březové; druhou, kterou vydal Dobner r. 1771 ve třetím dílu svých Monumenta hist. Boem. na str. 63—290, z rkp. bibliotheky university Pražské (I, D. 10), jenž vedle Pulkavy také obsahuje i Marignolovo dílo i Vavřince z Březové, a pochází asi z polovice XV. století. Rozdíl obou recensí jevil se zvláště v tom, že Pulkava při prvním spisování neměl před sebou pramenů jiných, nežli dílo Kosmasovo, staré legendy o českých Svatých, oba prodlužitele kroniky Kosmasovy, Dalemila, dotčené listiny archivu královského a některé zvláštní nám odjinud neznámé zprávy z druhé polovice XIII. a první XIV. století; při druhé recensí ale čerpal již také z Vincencia i Gerlaka (čili Jarlocha), takže léta 1142—1198 nabyly u něho světla hojněj-

šího, a užil také kroniky Braniborské, jakož již podotknul sem. O českém překladu, vydaném r. 1786 od Fr. Faustina Procházky v obnovené řeči, soudil sem, že vzdělán byl dle druhé recense; avšak, poněvadž některé věci kladou se v něm zprávněji nežli v textu latinském, měl sem za to, že překlad ten mohl by poněkud i co nová, a to již třetí, recense považován býti.

Však i v tom ohledu rozšířily se známosti naše od r. 1829. Ačkoli já na cestách konaných po bibliothékách i archivech domácích a zahraničných musel sem pokaždé obraceti pozor svůj ku potřebám jiným a ještě pilnějším i doléhavějším, nemohl sem předce nevšímati sobě i rukopisů starých kronik našich, kdy a kdekoli se mi které naskytly.

Takto poznal sem r. 1849 ve Mnichově ve král. bibliothece nejen pod signaturou Codex lat. 476 A. rukopis latinského textu Pulkavova, ale pod známkou Codex german. 1112, v rkp. XV. století také staroněmecký překlad kroniky této, o kterém potud se nic nevědělo. Předchází v rkp. dotčeném na listech 1—12 ve fol. »Das buch genant Provinciale«, potom l. 14—52 »Heinrichs von Müglen Vngerische Kronik«; pak na l. 53—169 stojí pod nápisem »Hie hebt sich an die Cronicka des Kunigrichs czu Behemen, vnd sagt, wie sy zum Ersten wurden genennet.« Počíná pak slovy: »Do die Kinder der menschen In dem acker Senar noch dem Syntflutt nicht bedachten noch In irem mut betrachtenn das geschehen gelubde zw Noe Irem Vater« etc. Nebylo mi lze srovnávati celý obsah překladu toho s texty latinskými první neb druhé recense: ale zaznamenav sobě poslední jeho kapitoly od listu 161, a zvláště konec na listu 169, kdež o svatbě krále Jana ve Špíru r. 1310 s Eliškou Českou mnohem hojnější jest řeč, nežli ve známých textech latinském i českém, a kdež nápadná shoda se jeví s kronikou minority Mikuláše Čecha (na stránce jeho 349, v. Dudik, Ceronis Handschriften str. 424) pozoruji, že německý tento text uspůsoben jest svobodněji, aspoň na konci díla, nežli bývá obyčej u překladatelův, a že tudíž mohl by také za zvláštní recensí díla Pulkavova považován býti. Později také ve Wolfenbüttelské bibliothece uhodil sem na tentýž německý text, ale kusý, an sahá jen do r. 946, a na počátku XVI. století dosti nesprávně psaný, an počátek v něm se čte: »So die kinder der menschen in dem acker Seiner (sic) noch der sintflut nicht bedrachen noch in Irm mut bedrachten das gescheen gelübde zu Nor (sic) irem Vater« etc.

Nechci dnes zabírati se do rozjímání a srovnávání textů ani latinských ani českých a německých kroniky Pulkavovy v rukopisech starých, jichžto počet hojnější jest, nežli podnes nese domnění obecné: práce ta bude bohdá podniknuta brzy na jiném místě s lepším prospěchem. Chci jen vůbec pronésti zdání své, zakládající se na prohledání všelikých rukopisův ještě vůbec málo známých, že Pulkava, pokud živ byl, nepřestával opravovati, doplňovati a dokonaliti dílo své všemožně, tu přidávaje co kde nového zvěděl, tu opět vynechávaje co za nesprávné uznal, a napravuje omyly ve jmenech a datách všelikých. Protož za to mám, že již nesluší mluviti ani o dvojí, ani o trojí neb čtveré recensí díla jeho, ale že ouplné srovnání obsahu všech dotčených rukopisů vynese časem svým větší rozmanitost textův a recensí na jevo, nežli my nyní jen tušiti můžeme.

Toto mé zdání o častém a znenáhlém rozmnožování i opravování kroniky Pulkavovy od spisovatele samého došlo v posledních těchto dnech značného potvrzení nenadálým objevením se důležitého rukopisu v Paříži, jejž napotom »rkp. Pulavským« nazývati chci.

Dne 3. února t. r. obdržel sem od p. Vojtěcha Kętrzyńského, doktora filosofie, bytem nyní v Poznani, psaní dané z Paříže, v němž mi oznámil, že v bibliothece knížete Vladislava Czartoryského v Paříži pod známkou *0,1414* nachází se skvostný pergamenový rukopis Pulkavovy kroniky české, psaný latině v druhé polovici XIV. století na listech 139 nebo-li stránkách 278 ve folio jednou a touž rukou, a obsahující na stránkách 3—250 dotčenou kroniku, str. 251—276 pak známý »Ordo ad coronandum regem Boemorum.« Rukopis ten, ozdobený na str. 3. krásnými drobnomalbami, v textu pak barevnými kapitol initialkami, že náležel byl někdy slavnému biskupu Krakovskému, kardinalovi Zbyhněvu Olešnickému, kterýž vepsav doň některé marginalie z dějin Polských, před smrtí svou r. 1455 odkázal jej byl biskupskému kostelu Krakovskému.

Zajímavou zprávu tuto hned téhož dne oznámil sem byl v řádném posezení král. České společnosti nauk; a poněvadž spoluoud této společnosti, přítel a zeť můj Dr. Rieger, strojil se té doby na cestu do Paříže, požádal sem ho, aby přičinil se osobně, zda-li by možné bylo dostati literární poklad ten na některý čas do Prahy, kdežby obsah jeho mohl prozkoumán býti podrobněji a užit k opravení textu, jakož známo jest, velice porušeného, kroniky Pulkavovy.

Kníže Czartoryský propůjčil se k žádosti této liberálností vzorně laskavou: a tak majíce již vzácný ten kodex v rukou svých, můžeme s potěšením probírati se v něm a ceniti jak formu, tak i obsah jeho sami.

Rukopis tento, na jehožto stránce 3. dole otištěná stampiglie svědčí, že jest »Z Biblioteki Puławskiey XX. Czartoryskich«, jest skutečně vzácný, skvostný a zvláštního pozoru hodný. Blány pergamenové, formatu středního folio, jsou velmi ouhledné a neméně čisté nežli silné; písmo na nich minuskule ve knihách oupravných toho věku obyčejná, s širokými okrajími prázdnými, leč kde korrektor souvěký poklésky písaře více řemeslného nežli důmyslného na nich vytýkal. Psán pak jest rukopis ještě za živobytí jak Pulkavy tak i císaře Karla IV., a sice před r. 1374: důkaz toho jest na snadě a bije do očí, ana všecka tak řečená Brandeburgica v něm ne do textu položena, ale na okrajích rukou zvláštního avšak souvěkého písaře připsána jsou. Dvě miniatury na hořejší stránce počátečné (3), jedna v liteře *C*, představující krále pod korunou na trůnu sedícího a držícího berlu v ruce, druhá na okraji malý medaillon a v něm erb království Českého, upomínají nádherou a jemností svou na podobné plody Zbyška z Trotiny. To vše oprávňuje k důmyslu, že kniha tato psána byla ne bez vědomí spisovatelova, pro vzácnou nějakou a vysoce postavenou osobu. Ba z korrektur některých, a zvláště na stránkách 245, 246 a 247 postavených, možné jest domýšleti se, že na nich buďto spisovatel sám, aneb jeho návodem někdo jiný, ukládal po straně opravy textu, které v rukopisech pozdějších již v textu samém jeví se. O všech těchto důležitých maličkostech bude se moci podrobněji a důkladněji jednati, až chystán bude ze všech exemplárův text správný k novému vydání kroniky té. Ostatně veškeren obsah rukopisu shoduje se nejvíce s textem od Dobnera podaným, ale končí první knihou na str. 250 v tato slova: »Hic finis est primi libri hujus cronice, quoniam presagium Prziemisl primi ducis Boemie sicut supra dicitur est impletum« (u Dobnera na str. 266), ač Brandeburgicum Dobnerovo str. 265—6 ještě na okraji téže stránky 250 připsáno jest. Zpráva »Explicit cronica Boemorum etc.« ode mne nahoře již postavená, chybí v rkp. Pulavském naprosto.

Máť pak rukopis tento ještě i jiné zvláštnosti, kterých konečně dotknouti musím. Jsouť to krátké přípisky z dějin Polských, rukou první polovice XV. století, tedy dle vší pravděpodobnosti samého biskupa kardinála Zbyhněva Olešnického, nejvíce co marginalie,

avšak někdy také do textu samého vložené. Jsouť vesměs obsahu buďto kritického, aneb doplňují a vysvětlují události české z pramenů polských. Posledního spůsobu jsou zejmena přípisky:

K roku 1043 na str. 63., u Dobnera 118: Fames magna in Bohemia, ex qua tertia pars hominum periit.

» 1072 » 71., » 124: Beatus Stanislaus in episcopum Cracoviensem assumitur.

» 1079 » 73., » 125: Beatus Stanislaus Cracoviensium antistes a Boleslao Polonorum rege ad aram in eccl. S. Michaelis de Rupella occiditur. Cujus corpus in septuaginta duas pecias conscissum virtute divina reintegratur octavo Idus Maii.

» 1085 » 74., » 126: ke slovům Juditha, filia Vratislai ducis Boemorum, přidává se: quae genuit animosum Boleslaum Bohemorum victorem.

» 1109 » 103., » 148: po slovích »natus ex regina Svataua« přidává se: qui in Polonia apud Boleslaum ducem Polonorum fratrem suum exulabat

» 1111 » 107., » 151: Svatava: »genera Polona Kazimiri regis filia«, regina Boemiae etc.

» 1120 » 111., » 154: po »fugitivus abscessit« dodáno: »Poloniam, illic enim erat omnium exulum et fugitivorum receptaculum.«

» 1178 » 165., » 195: »cum conjuge Sobieslai« připsáno: »filia Mijeskonis majoris Poloniae et Pomeranorum ducis.«

» 1205 » 178., » 205: »duci Poloniae«, přidej: »Henrico a Tartaris occiso filio ducis Henrici cum barba et sanctae Hedvigis ejus consortis.«

» 1246 » 195., » 219: »dux Mesko Poloniae moritur,« připsáno: »Oppoliensis.«

» 1253 » 201., 224: přípis na straně: »Cracoviensis episcopus Prandota largitur Premislao regi Boemiae S. Stanislai martyris reliquias, eodem anno octava Septembris per Innocentium IV Assisio canonizati.«

K roku 1272 na str. 215., u Dobnera 235: oprava: »Canonizata est beata Hedvigis ducissa Poloniae mill. ducent. sexagesimo sexto, XVIII Kal. Decembris, Viterbii per Clementem papam quartum.«

» 1283 » 223., » 243: »cujus (Zavissii) uxor praedicta (Kunegundis) est mortua« přidává se datum: An. dom. Mill. ducent. octuagesimo quinto, nona Septembris die.«

Mezi poznamenáními a opravami kritickými jsou některá velmi zajímavá. Když k r. 1141 (na str. 121, u Dobn. 162) Pulkava učinil zmínku o císaři Karlovi IV., kritik dobře poznamenal: »Ex hoc habetur, quod scriptor hujus cronicae novus fuit.« Neméně slušná byla oprava k r. 1260 (str. 206—228): »Non fuit eo tempore Adrianus papa, sed Alexander quartus.« O korrektuře k r. 1096 (str. 90—138), kde na místě »Brieg — situm in flumine Odra,« klade se »Bardo ad ripas Nisse situm,« nemohu hned souditi, pokud oprávněna jest. Ale bedlivý kritik ten osvědčuje se také co vroucí patriota Polský naproti Čechům, když k r. 1061 (str. 68—122) slova »Jaromir — ad ducem Poloniae fugitivus abscessit« opravuje na »ad regem Poloniae Boleslaum«; když k r. 1093 (str. 89—138) zprávu o dani, kterou Vladislav Polský Českému Břetislavovi II. se zavázal, nazývá »pulcrum mendacium«, a konečně když k r. 1292 slova, že král Český Václav při dobytí Siraze »dictum Loketkonem cum nonnullis aliis principibus captivavit« (na str. 236—252) cele vyškrábal čili vyradiroval z textu.

Ku konci nebude snad nevhod, připojím-li zde aspoň ta místa z německého Pulkavy Mnichovského, která r. 1849 vypsal sem sobě, aby shoda jeho s kronikou minority Mikuláše Čecha, založenou také na díle Pulkavově, prozatím aspoň lépe sledována býti mohla.

Fol. 53—169 Inc. rubr. »Hie hebt sich an die Cronicka des kunigrichs czu Behemen, vnd sagt, wie sy zum Ersten wurden genennet.«

»Do die kinder der menschen In dem acker senar noch dem | Syntflutt nicht bedachten noch In irm mut betrachtenn | das geschehen gelubde zw noe Irem vater das do sprach | mit nichten werd ich vliesenn furpass mit den wassern der sint | flutt alles fleysch vnd wirt setzen meinen pogen In die wolcken | des hymels vnd wirt ein tzeychen des gelubdes tzwischen mir | vnd dem ertrich Abr mer misstrawten | sy got von forchte abr | pawten sy von der tzukunftigen syndflutt wegen ein Stat vnn ey | nen duren, in die aller grosten hohe Der almechtig gott was | Ir vnweyssheyt straffende vnd

betzayget dy grossheyt seyner gotlichen almechtigkeit vnd an der selben stat teylet er Ir tzun|gen In tzwovndsybenczig sprachen vnd von dem yst genant der | selbig thurn Babel | das do lautet | noch der ausslegung schendung | der czungen, doselbst nam auch eynen vrsprunck dye sprach | Slowanica das do mit verstortem wort yst geheyssen Slawoi|cum, von dem das volck der selben sprach heyssen Slawoni, wann in yr czungen Slawo vnd Slawi heyssen wort vnd worter vnd also von dem wort vnd wortern der genanten Sp|rach heyssen sy Slowani darvmb dy vorgenanten Slawo|ni wichen von dem velde senar vnd gingen durch Caldeo | vnd komen In das Lant do nu wonen dy kriechen darnach | gingen sy fur etlichen ärm des meres darein ging eyn gro|sser mer Bey bysanciam welcher Bysancia nu heysset Constantio|pel vnd gingen In die ertrich als mit namen | Bulgariam | Russiam seruiam dalmatiam Caruaciam Bosnam Carinthyam | Ystriam vnd Carniolam welch sy noch Auf dyssen hewtigen tag | Besyczen | czu dem leczten was was (sic) In caruatia ein mensch mit | namen Czhech der durch eins Begangen todschlages we|gen eins freyen | verlies das selbe teyl Caruatiam mit seinen | Brudern vnd seiner gesellschaft ging er zu suchen ein | newes vaterland in dem er sicher mocht Beleyben | von stat zu stat fur | ging vnd ging an dy Tunaw darnach kom er In das vater|lant das nu In latein heysset Bohemia vnd In tew|ch Behemen | daromb Bohemia wird genant von Boch das yst got | nach der Ausslegung der czungen Slawonica Also mit der Ausslegunge | der czungen | sein sy geheyssen Bohemi | von dem namen got|tes furwar Bohemia Inn der czungen Slawonica wird geheyssen czechi nach dem namen des Ersten Einwoners der czech | vand das vorgesprochen ertrich mit seinen prudrn (etc.)

*fol. 161*ª. »Babst Celestinus starb nach dem kom Bonifacig der achtet.«

» *161*ᵇ. »Wenczeslaus ward gekront mit sein frawen In der kirchen zu Brag zu Behemen einen kunig.«

» *162*ᵇ. »Wenczeslaus ward auch gekront czu eym kunig In Polen.«

» *163*ª. »Gregorius Byschoue czu Prag starb darnach kom Andreas (sic) Johannes (sic) kung zu Vnngrn starb es wart erwelt der Jung Wenczeslaus sun Wenczeslay.«

» *163*ᵇ. »Die Unngrn erwelten einen Andern kung genant Carolus ein sun karoli des kungs sicilie.«

» *164*ᵇ. »Kunck Wenczeslaus starb nach Im volgt sein sun Wenczeslaus der eynig Erbe In dem Reich behemen.«

» *164*ᵇ. »Wenczeslaus XVIII Jar ward ertodt zu Olmutz.«

» *165*ᵇ. »Rudolfus starb vnd Heinricus von kernten wat erwelt zu kung.«

» *167*ª. »Es stund gar vbel In Behemen do Heinricus von kernten das Reich Inhe hyelt wann er lies gar vill lewt totten «

» *168*ª. »Heinricus der Romisch kunig het hochzeyt mit seinem erst gerpon sun sun Johanni vnd mit Elyzabeth czu Speyr gar kostenlich.«

— *Explicit Fol. 169*ᵇ: — »Etlichen mit tanczen vnd dye andrn mit stechen vnd dy | gancz stat zu Speyer frewet sych mit fruchtparn frew | den vnd dy styme der frewenden frewden widr clang | abr auf dem houe do verwunderten sych alle dy die | da Bey stunden der starcken langen stangen vnd Sper | dye dy Behemen furten vnd dy Anndern von einem ann|drn volck gehelmt odr gewappent die forchten sich czu | Reyten widr sy vnd keyn

Invon erczayget sich dem | zu nehen der Behemen vnd ob er villeycht ausskom vbr | dy czyle do ward er vnsichr vnd widrkeret das pfert | aus dem wege das er ycht entgegen ging den kumen | den kom abr eyn entgegen So ward er von dem pferd gestossen vnd das spere | zu prach In kleine stucke die ding | sein geschehen zu der glorien vnd ern der newen prewt | vnd czu abent mit vorgen der Benedeyung dr Brewtigam | vnd dy Brawt Et sich est finis si non vis credere tunc accipe cinis.

---

# 33. Stručný přehled dějin Českých doby starší (až po r. 1526).

*(Riegrův Slovník naučný, dílu II. na str. 375—388 (r. 1861). It. v knize: Čechy, země i národ, v Praze, 1863, str. 214—259.)*

Pro Riegrův Slovník náučný sepsal Fr. Palacký tento stručný přehled dějin českých do r. 1526, práci tò velice pozoruhodnou, v níž na několika málo stránkách podává čtenáři tresť svého díla, jemuž věnoval se po půl století s neúmornou pílí. Mistr v podrobném líčení dějin českých, osvědčil se také mistrem v podání shustěném na míru, jaké vyžadoval rozsah naší první encyklopaedie.

## 1. Úvod.

### *a)* Jeviště a rozsah dějin českých.

Dějiny české (historie česká) dají se pojímati s ohledem buďto na zemi čili krajinu a celek státní, jenž slove Čechy, aneb na národ v zemi usedlý a spojený ve státní celek svůj. Jelikož ale každé historické vypravování jest líčení skutečného zápasu svobodné vůle lidské v životě společenském s odpory tu přírodnými, tu strojenými, a jelikož závisí od dostatku historického podání vůbec, mohou také jen činy a osudy národu Českého býti popředním a vlastním předmětem historie české. O prvobydlitelích země této před Čechy nedostává se nám určitého podání dějinného, aniž sluší sestavovati historii z pouhých domyslův; a kdyby Čechové přestali býti Čechy, aniž měli celku vládního pro sebe, t. j. kdyby poněmčili se naprosto a vláda jejich soustředila se ve Vídni, nemohlo by již napotom o dějinách českých řeči býti, právě jako na př. ve Francii dnešní o dějinách burgundských. Poněvadž ale národ

Český, rozhoštěný po Čechách, Moravě a někdejším Opavsku ve Slezích, náležel od jakživa k jednomu celku státnímu, kterýž pode jmenem koruny České zachoval se i podnes, musí historie česká vztahovati se zároveň k zemím dotčeným, a přihlédati tytýž i k jiným krajinám, které aspoň dočasně spojeny byly s korunou Českou. Naproti tomu byl by omyl, potahovati v obor dějin českých onen širší celek státní, jehož částkou stala se v novějším teprv věku koruna Česká sama; z celku toho jen tolik do nich uvedeno buď, kolik nevyhnutelně potřebí k úplnému jim porozumění.

### *b)* Povšechný ráz a význam.

Dějiny české jsou dějiny národu slovanského, bydlícího nejzáze na západu a jako v srdci Evropy, a zachovavšího byt svůj na spůsob půlostrova v moři německém. Z toho hned následuje, že v něm dva živlové, slovanský a německý, stýkají, potýkají a pronikají se vespolek od věkův až po dnes. Hlavní známka Slovanství, v čas vystoupení jeho na jevišti dějin, byla svoboda lidu obecného; hlavní známka Němectví, v čas prvního stýkání se s Čechy, moc a zřízenost. Slovan od jakživa neužíval zbraně k útoku, ale k obraně, nebažil po panství, ale zdráhal se poroby, nežádal nežli v pokoji a úklidu těžiti orbou a řemesly, i nesnadno ocitoval se v poměrech prostrannějších, nežli jsou rodina i obec; u něho ráda ujímala se demokratie bezuzdná, tudíž svoboda sice a rovnost všech spolubydlitelův, ale také nevázanost a nepodřízenost jedněch druhým, nedostatek vyšší autority, ústřednosti a osvěty, a tudíž politická nedospělost a málomocnost. Neboť jen autoritou tvořívá i drží se ve společnosti lidské jednota i pořádek, moc a vláda; státní řád a mohútnost; jen vyšší rozhled politický uznává potřebu oné vzdělanosti (civilisace), která podává se a roste od národův k národům, od věkův k věkům, co nejušlechtilejší květ a nejdražší dědictví ducha lidského. Hlavní zdroje osvěty v dávnověkosti byly s jedné strany v lidu Izraelském pravá víra v jednoho boha, s druhé u národu Řeckého rozumná filosofie, zvláště pak zdravá logika, pošlá ze školy Sokratesovy; spojení a zdokonalení obou ve křesťanství, a uvedení i zdomácnění tohoto ve světovládném Římu, převyšují svou důležitostí všecky jiné skutky dějin světových. Jimi zarodila se jadrná ona osvěta evropská, kterážto, ač dušena i kalena od svého zrození nepříznivými živly nesčíslnými, vlastní

svou mocí předce co nějaký oheň božský zmáhala se věk po věku, panuje podnes světu, a panovati bude i v budoucnosti nedohledné. Největší porušení brala hned s počátku z přílišného absolutismu a centralisace starých císařův Římských, jichžto působením skrze mnohá století ochabnul a zakrsal duch lidský, a národové se byli stali takořka pouhými stády bez vůle a moci. Nastalo sice vzkříšení skrze tak řečené stěhování se národův, v němž energie osobní dostala se na vrch, a na místo uchřadlé jedinovlády stoupila mnohovláda bujná, kteráž ale sobeckým směrem svým přičinila ještě neplechy a neřesti, ano na místě jednoho panovníka vyrojilo se jich na sta tisícův, a to surových i krutějších, nežli byl onen. Na štěstí ale duch křesťanský, ač neušel také porušení, měl předce vždy tolik výtečnosti a mravní síly do sebe, že již nedal zahynouti ovšem důstojenství člověckému. Papežstvím Římským a císařstvím Karolingickým utvořily se na západě nová dvě centra osvěty a umění panovničího, ježto jala se zahrnovati všecky národy do oboru svého působení. I Čechové museli se stýkati s nimi, a buďto zahynouti v zápasu nekonečném, aneb opustiti dávné spůsoby své, a pokřesťaniti i podvoliti se pod vyšší moc ústřední. Zvláště od té doby, co Maďaři osadivše se v Podunají, překáželi přímému spojení jejich s Cařihradem, nemohli již domáhati se řádův evropských, leda prostředkem Němcův. Tito tedy ve dvojím ohledu stavili se před Čechy: co národ sám o sobě, bojovný a bažící po kořistech i panství, a co šířitelé nových řádův náboženských a společenských, které byli z Říma přijali. Bohužel ale oni, bažíce především po panství, za své apoštolování ve Slovanech požadovali všude hlavně daní a poroby. Křesťanství, jehožto základní známka jest všeobecné bratrství pokolení lidského, čili uznání hodnosti člověčí v každé osobě a rovnosti všech před bohem, v rukou německých proměnilo se v pomocný nástroj choutek panovnických. Pod jeho praporem podmanili sobě Němci nejeden národ slovanský, jenž se vzpíral od nich přijmouti jeho dobrodiní. Čechové ušli témuž hlavně přijmutím víry křesťanské od apoštolův slovanských, ale nemohli odolati, aby nevnikly k nim řády církve latinské prostředkem Němcův, a s nimi jakási odvislost od říše Německé. S tím spůsoby vlády německé, rozdíly stavův a řády feudální, panství jedněch a poroba druhých, i veškero ústrojí autority západoevropské vtíraly se do národu, a jaly se měniti znenáhla sociální poměry, mravy a obyčeje, ba i jazyk jeho, zvláště když se králům Českým vidělo, podpírati moc svou proti šlechtě domácí

také potahováním cizího kapitálu i cizích sil dělných, tudíž hojných osadníkův německých do země. Nedálo se to ovšem bez odporu; stýkáním se s cizotou zmáhalo se i uvědomění české, a starodávný duch demokratický odolával, tu jen passivně, tu i činně, pokroku v měnění prvotních řádův domácích; zápas ten pověký působí, jak veškeren téměř obsah, tak i největší zajímavost dějin českých. Čechy následkem toho staly se záhy v Evropě takořka mostem mezi západem romansko-německým a slovanským východem. Nejpamátnější úkaz toho byly nepokoje husitské, v nichžto staroslovanská demokratie jala se i brannou rukou dobývati zase ztraceného pole svého. To, co v prvověkých zásadách křesťanských bylo srodného s duchem původně slovanským (bratrství všech pravověrných a rovnost před bohem i před zákonem), napomáhalo znamenitě i počátku i vzrůstu a moci sekt husitských, zejmena Táborův a Sirotkův, bojovavších, jak sami pravili, netoliko pro víru, ale i pro národnost slovanskou. Byl to v jistém smyslu vrch působení českého v dějinstvu, když oni opřevše se ve jmenu čistého evangelium a národnosti své proti dvěma hlavním ústavům společnosti středověké, hierarchii totiž a řádům feudalním, uvedli první zásadu reformy do života evropského: ale byvše utkáni netoliko veškerým západem sjednoceným, nýbrž i domácími již živly feudalními, a nepodporováni od rodákův svých na východě, po zápasu dlouhém a podivuhodném podlehli konečně v bitvě u Lipan. Od té doby vítězství živlův a řádův západoevropských, ač výtečným Jiřího Poděbrada působením ještě na čas pozadržené, stalo se konečně neodvratným a neodolatelným. Šlechta feudalní, dostavši se na vrch, ochromila nad sebou moc královskou, pod sebou pak uvedla lid obecný do poroby; a nezadlouho národ, kterýž dříve zplodil byl válečníkův a hrdin množství světu na odiv, nepostačil již ani uhájiti sebe sám. Pomocí zahraničnou vztýčila se sice moc panovníkova v zemi zase, zvláště o tak řečeném sněmu krvavém 1547 a v osudné bitvě Bělohorské 1620; ale i to vydařilo se již jen k zemdlení národu, tak že přišla doba, kdež i konečné jeho zahynutí, zároveň ostatním kmenům slovanským na Polabí, předpovídáno, a od nepřejících v pochybu dáváno býti mohlo, náleží-li mu ještě právo národnosti. Patříce tedy k celku dějin českých, shledáme, že tu ovšem nemáme činiti s národem mohutným a co do politického ústrojí a moci své pořád rostoucím, jakoví jsou ku př. národové Anglický, Franský a Ruský, ale s národem poměrně malým, jenž ve stýkání a potýkání se s živly západními osamocený, dav se opět a opět do zápasu ne-

rovného s ustrojenou reakcí světa Římskoněmeckého, po tytýž zázračném vyvinutí sil, vysílený klesal a hynul dlouho nebezpečně, až teprv v době nejnovější ukazuje procitlé opět snažení národní, o němž jest důvodná naděje, že povede ke skutečnému vzkříšení a znovuzrození.

### *c)* Epochy dějin Českých.

Pokud u dějepisců, jak vůbec všech, tak i českých zvláště, panoval obyčej v historii bráti zřetel popředně jen na panovníky, jejich rodinné poměry a půtky i proměny, udával se jim rozdíl dějin českých dosti přirozeně v dějiny staré, za panování Přemyslovců, od prvopočátku až do roku 1306, ve střední, za panovníkův z domu Lucemburského a Jagellonského až do r. 1526, a v dějiny nové, pode králi z domu Habsburského a Lotrinského od roku 1526 do nynějška. Starý věk, jakožto nejdéle trvavší, poddělován zase na dobu pohanskou až do roku 873, dobu křesťanských knížat a králův jen osobních až do roku 1197, i dobu králův dědičných od roku 1197 do 1306; což ačkoli dálo se jen z pouhého pohodlí, dalo by se nicméně i hlubšími důvody poněkud ospravedlniti. Nyní ale, když u dějepisců osvícených všech do popředí historie čím dále tím určitěji staven bývá národ, jeho činy a osudy, a veškero rozvíjení, zkvétání a chřadnutí života jeho státního i soukromého, musí také v dějinách českých vyhledáno býti dělidlo důkladnější, nežli poskytovati mohou samé toliko poměry osob panovnických. Pravili sme již, že hlavní obsah a známka dějin českých jest odvěké stýkání se Slovanství s Němectvím, a tudiž vnikání živlův německých, jež Čechové buď samoděk buď i bezděky přijímali do života svého veřejného i soukromého, tedy nenáhlé poněmčování se, více co do ústav, práv a poměrův státních a společenských, nežli co do jazyka i povahy národní. Rozdílné tohoto němčení stupně a příčiny, na kterých se zakládaly, stanoví nám tudíž přirozené dělidlo rozdílných dob čili epoch dějin českých. Patříce však na celek dějinného toho proudu, seznáme v něm dobu více nežli dvoustoletou, povstalou původně odporem proti němčení, a lišící se ode všech ostatních přiměšováním do života národního a panováním v něm živlu jiného, náboženského totiž: byly to nepokoje husitské, počavší rokem 1403 a skončivší úplným všech podobojích vypuzením ze země r. 1626. Do té doby padá vrch působení českého v dějinách světa, ale spolu také osudný

a neodvratný národu pád. Ohromná tato episoda vším právem dá se považovati za střední věk dějin českých, takže cokoliv ji předchází, ke starým, co po ní následuje, k novým dějinám odmísiti se může. Dle toho celek jejich rozpadává se na tři hlavní rozdíly: na historii starou od nepaměti až do 1403, na střední od 1403 do 1627, a na novou od 1627 do nynějška.

## 2. Stručný přehled dějin starých.

Věk starý nejpříhodněji na články následující rozděliti se dá: *a)* věk předslovanský; *b)* věk slovanskopohanský od polovice V. století až do přibytí bratří Cyrilla a Methodia do Moravy; *c)* Čechy křesťanské a knížecí s ústrojím vlády pouze slovanským až do roku 1126; *d)* Čechy knížecí a královské s převahou ještě řádův slovanských, od 1126 do 1253; *e)* Čechy královské, s převahou řádův feudalních atd.

*a)* V době předslovanské mluví se zvláště o dvou národech, panovavších někdy po sobě v Čechách, o galických čili celtických Bojech a německých Markomanech. Praví se, že onino přivedeni Sigovesem z Galie do naši vlasti okolo r. 388 před Kristem; tito pak vedením Marobudovým okolo r. 12 před Krista pána narozením vpadše do země, panství sobě v ní osobili a podrželi až do V. století po Kristu. Historie však celá věku toho považovati se musí za nepodstatné předhradí dějin českých, na jehožto držení nemnoho záleží, ano nestojíc nikde na pevné místní půdě, plno jest nejistoty a mlhy. Nelze zajisté ani tvrditi, že by Tacitovo »Boihemum« bylo skutečně dopadalo na hranice nynější vlasti české, ani stanoviti, kde které z oněch měst stálo, jež Ptolemaeus ve druhém století po Kristu kladl asi do krajin našich. Ba kdyby některá jmena řek a hor českých nepřipomínala sama zvukem svým původu cizojazyčného (Labe = Alb, Vltava = Fuldaha, Jizera = Isera, Říp = Rip atd.), mohlo by bráti se i v pochybu, zdali národové cizí byli kdy skutečně osedlí v Čechách a netoliko nájezdníci dočasní. Avšak tím méně přidati se lze k domyslům, že by Bojové a Markomani sami byli kdy původu slovanského. Římané staří, měvše mnoho s nimi činiti, nebyli tak tupé mysli, aby byli neuměli rozeznávati skutečných Němcův od přirozených nepřátel jejich.

*b*) Nemnohem více jistoty a světla panuje v dějinách věku slovansko-pohanského, ačkoliv ony tu již aspoň nabývají podkladu skutečně historického. Marné jest domáhání se určité doby, kdy lidé národu slovanského poprvé přistěhovali se do Čech a do Moravy; a na pouhých domyslech nesluší stavěti historie. Avšak tolik aspoň může za pravdu přijato býti, že po Hunsko-Attilovském rozvlnění se národův, tedy asi od polovice V. století, Čechové a Moravané v nynějších sídlech svých již osedlí byli a zůstali až podnes. Stará u lidu pověst chce tomu, že národ slovanský vedením muže výtečného jmenem Čecha osadil se v zemi této, a jmeno vůdcovo že potom přešlo na veškeren lid jeho i na zemi celou. Ve vlasti své bylo podnikati Čechům první poněkud známé boje s Durinky a Avary; proti nátiskům, kteréž od těchto trpěli, přispěl jim ku pomoci Samo, válečník šťastný, jemuž podařilo se založiti první slovanskou říši (r. 627—662) v Čechách, Moravě a blízkém Podunají, kteráž ale po jeho smrti rozpadla se zase. Odtud až do času Karla Velikého mlčí historie o Čechách. Za to vypravují národní pověsti o Kroku a o dcerách jeho Kasi, Tetě a Libuši. Kněžna Libuše, povolavši prý Přemysla ze vsi Stadic na trůn český, stala se s ním pramateří nejstaršího rodu knížat Českých, t. j. Přemyslovcův, kterýž vyhynul po meči r. 1306. Ke jmenu kněžny Libuše pojí se v paměti národu také domnělý základ města Prahy (asi prý r. 723) a báječná pověst o Vlastě čili o boji dívčím, povstalém prý po její smrti. Potomci Přemyslovi na trůnu českém jmenují se Nezamysl, Mnáta, Vojen, Unislav, Křesomysl a Neklan, konečně Hostivít, otec Bořivoje, prvního křesťanského knížete. V řadě těchto knížat vyniká jen Neklanovo jmeno pověstí o boji jeho s Vlastislavem knížetem Luckým čili Žateckým, jehož potřel prý chrabrým vůdcem vojska svého Čestmírem. O válkách, r. 805 a 806 s Karlem Velikým nešťastně vedených, nezachovala se pamět v národu Českém, i jest pochybno, že by Čechové císaři tomu aneb jeho potomkům byli se kdy ku poplatnosti zavázali; Moravané, zdá se, že r. 803 v Řezně uznali nad sebou vrchnost jakousi říše Franské, ale kníže jejich Mojmír a potomci jeho snažili se čím dále tím zdárněji o založení mohútné říše slovanské. Války, kteréž vedl první král Německý Ludvík (843—876) proti Čechům i Moravanům, zůstaly bez prospěchu; ssadil sice Mojmíra (846) i ustavil synovce jeho Rostislava na trůnu moravském, ale vraceje se zase utrpěl v Čechách velikou porážku, po kteréž r. 849 následovala jiná i ještě větší a rozhodnější. Rosti-

slav od té doby usiloval o úplnou nepodlehlost říše své, kteréž požíval i skutkem, an Ludvík, chtěje pokořiti jeho (855), vrátil se domů bez vítězství a se škodou velikou.

*c*) Čechy křesťanské. Křesťanství nebylo sice od věku Karla Velikého ani v Moravě ani v Čechách ovšem neznámo; v Nitře již za Mojmíra (836) posvěcen byl kostel křesťanský, a již 1. ledna 845 dalo se bylo pokřestiti čtrnáctero pánův českých v Řezně: ale pravý počátek obecného pokřesťanění národu stal se teprv r. 863, příchodem bratří Cyrilla i Methodia, jež povolal byl kníže Rostislav k sobě, aby vymanil se i v církevním ohledu z panství německého. Snažení toto národní, po žalostném pádu Rostislavově r. 870, nabylo vyššího zdaru synovcem jeho Svatoplukem, ač méně ušlechtilým, a nezadlouho spatřuje se moc panovníka moravského sahající na severu až k řekám Zále a Visle, na jihu ke Drávě, na východu k Tise. Čechové sami octli se ve spojení s říší Moravskou, a protož nediv, že kníže Bořivoj I. r. 873 neb 874 dal se na dvoře Svatoplukově pokřestiti od arcibiskupa Methodia. Uvedená tudíž dvojitost obřadu církevního v Moravě i v Čechách, řeckoslovanského totiž a německolatinského, zaplétala se rozmanitě do všech sporův státních té doby, až vpád Maďarův do Uher (892), smrt mohútného Svatopluka (894), nesvornost synů jeho, uchýlení se Českých knížat Spytihněva i Vratislava (synův Bořivojových) pod ochranu říše Německé v červenci 895, a konečně hrozný úplný pád říše Moravské v měsíci srpnu 907, zjednali převahu živlu německolatinskému. Tím připoutáni Čechové navždy k západní Europě, an pokrok osvěty stal se jim možný jen ve spolku s ní. Bohužel že Němcům křesťanství naskytovalo se hlavně jen co prostředek k rozšíření panství jejich; proto těžko bylo synům Vratislavovým v Čechách, Václavovi I. (svatému) 928 až 935 a Boleslavovi I. (Ukrutnému) 935—967, šířiti a pevniti víru křesťanskou v zemi a neupadati spolu pod vrchní vládu silných panovníkův německých, Jindřicha Ptáčníka i Oty Velikého. Václav zavázal se ku placení daně, aniž dále strojil odporu proti Němcům; Boleslav po čtrnáctiletém boji r. 950 podvolil se sice ku poplatnosti a věrnosti, ale vítězstvími nad Uhry a jinými skutky válečnými připojiv Moravu a část někdejších Charvat na severu k zemi své, zmohútněl tak znamenitě, že i sami Němci obecně králem ho nazývali. Pod synem jeho Boleslavem II. (Pobožným) 967—999, zakladatelem Pražského biskupství (973), zasahovaly hranice říše České hluboko do Uher i do Polska, a Čechy sousedily s Ruskou

říší sv. Vladimíra bezprostředně. Pod tímto panovníkem proslavil se církevním působením svým vnitř i vně Čech druhý biskup Pražský sv. Vojtěch (982—997), a založeni v Čechách první klášterové. Ale nešlechetností nejstaršího syna jeho Boleslava III. (Ryšavého) a nestatečností dvou mladších, Jaromíra i Oldřicha, rozpadla se opět říše Česká, a málo chybělo, že nestala se sama částkou říše té, kterou Boleslav Chrabrý v Polště chytrostí a statečností neobyčejnou zakládati se jal. Ohavný Boleslav III. vypuzen (1002) a povolán na jeho místo z Polska Vladivoj, jenž když umřel po několika měsících a počal panovati Jaromír, Boleslav Chrabrý úskokem více nežli násilím 1003 stal se pánem Čechův, i zamýšlel prý učiniti Prahu hlavním sídlem rozlehlé říše své, avšak pomocí Němců vyhnán v září 1004 zase, a Jaromír (1004—12) i Oldřich (1012—1037), držíce se pevně říše německé, upadali v nevládu a závislost vždy hlouběji, až Oldřichův syn, statečný Břetislav I. (1037—1055), stal se pravým obnovitelem říše České. On připojil Moravu opět k Čechám, uvedl práva panovníků českých ke Slezsku ve skutek, vymíniv si za ně poplatnost od Poláků, stanovil navždy nedílnost říše, spořádal dědičnou posloupnost knížat uvedením zákona o staršinství atd. Naproti říši Německé nabyly Čechy pod ním opět větší samostatnosti. Syn a nástupce jeho Spytihněv II. (1055—1061), známý téměř jen pro nechuť svou k Němcům, panoval jen krátce; tím déle bratr tohoto Vratislav II. (1061—1092), od r. 1086 spolu první král Český. Titule toho nabyl za dobrovolné ale velmi platné služby, kteréž činil císaři Jindřichu IV. jak vůbec, tak i proti papežům zvláště. Protož také od těchto za krále nebyl uznán. Vratislav byl zakladatelem důležité kapituly Vyšehradské; pod ním zaskvěl se první známý umělec český Božetěch, opat slovanského kláštera Sázavského. Synové jeho vládli sice po sobě trůnem českým, Břetislav II. (1092--1100), Bořivoj II. (1100—1107 a opět 1117 až 1120), Vladislav I. (1109—1117 a opět 1120—1125), konečně Soběslav I. (1125—1140): ale zákon o posloupnosti starších rušen byv přečasto a nedav nežli Kunratovi I. (1092) a Svatoplukovi I. (1107—1109) dosednouti na trůn jen na krátce, stal se příčinou hojných a tytéž krvavých rozbrojův, jak v zemi vůbec, tak i mezi knížaty zvláště. Mezi památnější události vnitřní za doby této náleží konečné zaniknutí obřadu slovanského a s ním veškeré literatury cyrilsko-slovanské v klášteře Sázavském a tudíž v Čechách vůbec r. 1096, vyhlazení rodu Vršovců 1108, počátky jakési školství

a vzdělanosti latinské (jejímž nejskvělejším úkazem byl dějepisec Kosmas † 1125) a j. v.

*d)* Čechy knížecí a královské, s převahou ještě řádův slovanských (1126—1253). Až po rok 1125 v Čechách celé zřízení jak zemské tak i dvorské zachovávalo ráz staroslovanský; netoliko ústava župní čili hradová udržela se v dávném spůsobu svém, ale i dvůr knížecí zřízen byl po slovansku, s župany nádvorními, vladaři a kmety rozličnými. Po slavném vítězství u Chlumce (1126), když Soběslav I. smířil se úplně s císařem Lotharem, přijat jest mezi přední důstojníky říše Německé co nejvyšší její číšník, a tím nejen zamezeno jeho se odštěpení v úplnou samostatnost, kteréž po nastalém tehdáž boji mezi Wiblingy a Welfy nebylo lze ani ubrániti, ale zjednáno také užší spojení Čech s Němci na základě rovnějším. O skutečné poplatnosti Čechův nebývalo již více řeči, a panovník český otočil se napotom dvořany dle spůsobu německého, komorníky, maršálky, truksasy atd. Po úplném zvítězení křesťanství v Čechách dle smyslu církve latinské byl toto zase první značnější avšak cele dobrovolný krok na dráze poněmčovací. Netrvá dlouho a německé spůsoby všelikých immunit a privilegií počínají se jeviti čím dále tím hojněji ve společnosti potud úplně slovanské. Hlavními působci a pomocníky proměn takových stali se brzo biskupové Pražští a vyšší jejich kněžstvo, ježto toužili po moci a právích, jakových požívali biskupové a kněží němečtí; tudíž usilovali více méně vymaniti se z poslušenství knížat Českých a slušeti bezprostředně pod císaře Německé. Snažení takové vystoupilo na jevo již pod nástupcem Soběslavovým, synem Vladislava I. Vladislavem II. (1140—73), kterýž r. 1158 povýšen byv na království, slul napotom »král Vladislav I.« Neobyčejné tohoto panovníka energii podařilo se nejen udržeti jednotu státu, ač ze mnohých stran úsilně podrývanou, ale i zvelebiti moc českou a vkládati se zdárně a skvěle do záležitostí zahraničných. Ve výpravě křižácké do Palestiny r. 1147 neuchránil sice svých lidí všeobecné pohromy na křesťany přišlé, ale r. 1158 a násl. získal sobě i svým veliké chvály v dobývaní Milána pro císaře Fridricha; 1164 vypraviv se do Uher proti Řeckému císaři Emanuelovi, nabyl netoliko vojenské slávy, ale i vzácných kořistí. Pod ním slynuli biskupové Jindřich Zdík Olomoucký († 1150) a Pražský Daniel (1148 až 1167), jenž první činil se knížetem říše Německé, od císaře mnoho potřebován bývav v diplomatických pojednávaních. Po Vladislavově však ustoupení (1173) a smrti (1174) vypučilo se tolik neduhův a

neřestí ve veřejném životě národu Českého, že než minula čtvrt století, stát celý octnul se na kraji záhuby, — ovšem hlavně za příčinou ošemetné politiky císařů Německých, Fridricha I. Barbarossy († 1190) a syna jeho Jindřicha VI. († 1197), kteříž usilovali o rozdrobení a zničení moci a panování rodu Přemyslovců českých. Knížata rodu tohoto, jichž bylo té doby do 25 živo pospolu, nesnadili se bez přestání o vrch moci v Čechách i v Moravě; Vladislavův syn Fridrich vypuzen již r. 1173 od Soběslava II. příjmím »knížete selského«, a r. 1179 vypudil ho zase; však sotva udržev se, a to nejvíce císařovou pomocí, nejprv 1182 proti Kunratovi Otovi Moravskému, 1184 proti Václavovi, když umřel 1189, měl za nástupce nejprv téhož Kunrata Otu (1189) a po jeho smrti Václava II. (1191), po toho vyhnání pak Přemysla Otakara (1192), a zase když i ten vypuzen (1193), biskupa Jindřicha Břetislava († 1197). Aby zachoval jednotu státu, podal byl národ posléze vrchní vládu biskupovi svému, an byl Přemyslovec. Po smrti toho biskupa Vladislav III., nejmladší krále Vladislavův syn, moudrým a ušlechtilým svým chováním nejpodstatněji pomohl ke vztyčení zase a zvelebení moci české. Umluvou 6. pros. 1197 postoupil trůnu českého dobrovolně staršímu bratru Přemyslu Otakarovi I., spokojiv se napotom titulem a mocí markrabě Moravského; a uvedením Milíka Daniela II., nebaživšího po panství, na biskupskou stolici Pražskou, překaženo rozdrobení se státu také v té straně. Současná smrt císaře Jindřicha VI. a nastalé v Němcích rozbroje odstranily nové nebezpečí; a Přemysl Otakar korunován byv nejprv (15. srpna 1198) v Mohuči od Filipa, potom 24. srpna 1203 v Meziboru od Oty IV., a tudíž uznán i od papeže za krále, stal se brzy sám předním rozsudím ve věcech německých. Panovník ten silný jevil do sebe více odvahy a důrazu, nežli útlé svědomitosti. Nabaživ se manželky své Adléty Mišenské, zapudil ji a děti její tvrdě a ukrutně 1198, a zasnoubil se s Konstancií Uherskou, matkou potomního krále Václava I. V říši Německé po hojných proměnách teprv 1206 přilnul cele ke straně Staufovcův, stal se hlavním pomocníkem cís. Fridricha II. ve mladších jeho létech, začež 26. září 1212 zjednal zřejmé uznání práv koruny České od panovníkův německých; r. 1216 uvedl zákon o posloupnosti prvorozencův na trůnu českém. Neméně důležité bylo ustanovení právních poměrův moci světské a církevní r. 1221 a 1222 po šestiletých tuhých rozepřích s biskupem Ondřejem († 1224), jímž staroslovanská ústava hradová čili župní v Čechách

utrpěla první velikou ránu; neboť za příkladem kněží počali záhy také páni čeští bažiti po výsadách a immunitách všelikých, což obé jalo se chromiti a rušiti jak hmotně tak i mravně dosavadní moc a působení úřadův cúdních (soudních). Přemysl Otakar I. ještě před smrtí svou († 15. pros. 1230) dal byl korunovati na trůn český syna svého Václava I. i manželku jeho Kunhutu Staufovnu (6. ún. 1228), pročež tím méně bylo sporu o dědictví trůnu, an rod Přemyslovcův, nedávno ještě tak hojný, již jen na syny královy a na Děpoltice (potomky knížete Děpolta I. † 1167) obmezen byl. Za kralování Václava I. (1230—53) stal se první znamenitý krok ku poněmčení země. Král i dvůr jeho, zachutnavše sobě ve mravích a obyčejích, zbraněch a kroji, ba i v jazyku a literatuře německé, uvedli je také v oblibu u předních pánův českých, kteříž od r. 1241 počali novým hradům svým německá dávati jmena, ježto potom v rodech jejich stala se i dědičnými; privilegie a immunity ve smyslu práva německého počaly rozdávati se hojně, jak jednotlivým šlechticům, tak i celým městům, jichžto zřizování na spůsob německý dálo se netoliko pro příchozí do Čech a Moravy Němce, ale tytýž i pro tuzemce samy. V odporu však proti strannému tomuto směru zvedal se i národní smysl a jazyk, a některé z nejlepších květů básnictví staročeského zasahují do této doby. Také v zahraničních záležitostech bral král zřetel svůj téměř výhradně jen do Němec, a účastnil se v popředí velikého zápasu mezi císaři a papeži, nejprv ku prospěchu Fridricha II., bratrance manželky své, potom proti němu ve prospěch kurie Římské. Nejchvalnější památku pojistil sobě Václav I. neobyčejnou srdnatostí, kterouž r. 1241 postavil se na odpor velikému vpádu Mongolův čili Tatarův ve Slezsku, Moravě i Rakousích, tak že pomohl jim nemálo k úmyslu, nepokračovati dále ku podmanění Europy. Příčinu vzpoury a odboje českých pánův, jimiž král r. 1248—9 na čas s trůnu svržen a syn jeho Přemysl Otakar naň postaven byl, nejsou dosti známy; on pak zvítěziv, pány některé potrestav a se synem se smířiv, dopomohl tomuto i ku panování v Rakousích r. 1251, když domácí tam rod Babenberský byl vyhynul. Po Václavově smrti 22. září 1253 nebylo již jiného Přemyslovce na živě, nežli jediný tento syn a dědic jeho.

*e*) Královská říše Česká s převahou řádův feudálních (1253—1403). Král Přemysl Otakar II. byl v celé Přemyslovcův řadě nejvýtečnější panovník; za jeho 25letého kralování (1253—78) dostoupily Čechy nevídané dotud výše moci, blahobytu

a slávy, až zbudivše, co přední mocnost europská svého věku, obávání a odpor veškeré národnosti německé a uherské proti sobě, podlehnouti musily opět spojené jejich síle. Král ten, co hlavní politický reformator celé středověkosti, proměnil také poměry právní státu svého dosti podstatně, a poněmčil je v té míře, že již napotom setřen byl s nich ráz pouze slovanský. Snaha jeho směřovala hlavně k upevnění moci královské v zemi proti šlechtě hojné a bohaté, hovící svévoli a přepychu, i politicky nebezpečné, ana vládla úřady župnými téměř výhradně. Protož vystaviv veliký počet nových pevných měst a hradův, osazoval je z většího dílu příchozími Němci kolonisty, tyto pak oddanými sobě úřadníky ze šlechty nižší a z lidu obecného. Němci, předčivše tehdáž ve průmyslu vůbec a zvláště v umění hornickém, z něhož (a zejmena z Jihlavy a z Kutné Hory) šlo králi bohatství znamenité, byli mu všude tak vítáni, že nejen naplňoval jimi Prahu i jiná města svá, ale odevzdal jim i celé kraje, jako Loketsko, Kladsko i Trutnovsko, aby vládli jimi dle spůsobu svého; korunoval pak dílo své uvedením poslův městských na sněmy zemské, a tudíž založením nového zvláštního stavu politického v zemi, městského totiž. Hledáno všelijak decentralisovati župy a centralisovati moc soudní na dvoře královĕ, z čehož vyvinuly se později nejvyšší úřady a všeobecné desky zemské v Praze. Řády feudální počaly zkvétati hojně, ale uvodilo se spolu také blahodárné právo zákupní do Čech, a nejen školy a nauky, ale i krásné umění a průmysl, obchod i řemesla, těšily se z hojné přízně královy. Někteří přední šlechticové následovali skvělého příkladu panovníka svého, jiní stavili se mu na odpor, ač nelze ovšem říci, že by to byli činili pro zachování ducha národního. Otakar II. nebyl nikoliv nepříznivcem národnosti své české: ale tajiti nelze, že tímto nedočkavě kvapným a hromadným němčením zasadil jí první ránu povážlivou. I jest to výjev hluboce tragický v jeho životě, že mu souzeno bylo utrpěti konečně tím samým živlem, kterýmžto, snad nechtě a nevěda, prohřešil se byl sám proti národu svému. Když zajisté moc jeho byla se vznesla nad míru, netoliko připojením Rakous, Štýrska (1260), Korutan a krajin přímořských až po Terst a Pordenone (1269 a sl.), ale i opětovanými slavnými vítězstvími nad Uhry (1260, 1271, 1273) a neméně slavným účastenstvím ve válkách křížových proti pohanským Litvanům (1254—5, 1264, 1267—8), kdežto v Němcích trvalo po dlouhá léta úplné bezvládí: uražená i pobouřená vyhlídkou na mohutné panování slovanské hrdost německá konečně se

vzchopila i přičinila se všemi prostředky o podvrácení a záhubu jeho. Zvolen energický muž, hrabě Rudolf Habsburský, na království Římské, upuštěno od půtek s papeži, a povoleno jim vše čeho žádali, aby získala se jejich přízeň; vstoupeno ve přátelské úmluvy s dvorem uherským, prahnoucím po pomstě za utrpená pokoření; spojenci Otakarovi odtrženi od něho sliby a obětmi velikými, a ponoukáni k odboji nespokojení poddaní, jmenovitě šlechtici netoliko štyrští a němečtí vůbec, ale i valná část českých a moravských. Takž již při prvním válečném setkání 1276 opuštěn jsa i zrazen od předních podpor svých, musel Otakar odříci se všech zemí kromě Čech a Moravy nabytých. Když ale smlouvy pokojné nedržány jemu, a nové vždy oběti neukazovaly se býti než nové podněti ku požadavkům čím dále tím neslušnějším, musel 1278 opět sáhnouti k meči, a volil podniknouti hrdinnou smrt raději, nežli útisk a pokoření bez konce. Od papeže dán jsa do klatby, od pomocníkův i poddaných mnohých opuštěn, od některých i zrazen, a utlačen velikou převahou počtu spojených Němcův i Uhrův, zahynul v bitvě 26. srpna 1278 v Rakousích u Suchých Krupt svedené. Proto Čechy a Morava octnuly se náhle ve propasti bídy a neřesti bez počtu, nejen od nepřátel vtrhnuvších do země až pod Kutnou Horu, ale i od pomocníkův braniborských, jichžto markrabě Ota Dlouhý byl se stal poručníkem královici Václavovi teprv sedmiletému. Pokoj uzavřený v Čáslavi a v Jihlavě 1278 nedal zemi oddechu; násilí Němcův braniborských, zbudivší odpor, uvedlo bezvládí, války domácí a následkem jejich hlad i mor do země, až r. 1281 jednáním sněmovním, 1283 návratem mladého krále Václava do země, a důrazem zvláště pana Záviše z Rosenberka, co vladaře zemského (1284—7) nastala opět utěšenější tvárnost věcí, kteráž za věrnou a úsilnou péčí krále tělesně sice slabého, ale dosti rozumného i dobromyslného, neutrpěla ani nešlechetným nakládáním se Závišem (1288—90). Nové zkvétání blahobytu národního, a moci panovničí pospolu, mělo za následek, že král Český nejen stal se opět rozsudím ve věcech německých, zvláště při volení krále Adolfa 1292, krále Albrechta 1298 a j. a že korunování jeho v Praze (2. června 1297) bleskem nádhery a slávy převyšovalo všecky potud známé slavnosti středověké, ale také že nejprv knížetství Opolské (1289), potom Krakovské i Sudomirské 1291, a konečně 1300 celé království Polské poddalo se jemu dobrovolně, že smlouvami získán větší díl dnešního království Saského ku koruně České, ba posléze 1301 i Uhři, po vymření královského rodu jejich, podali mu ko-

runy své. Muž silný a energický, jakový byl otec jeho, byl by použil příležitosti příznivé k založení mohutného soustátí uprostřed Europy na základech nových: ale Václav II., cítiv se již dvěma korunami obtížena, nechtěl jich více, a poručil Uhrům dvanáctiletého syna svého Václava III., kterýž i tudíž korunován ve Stolním Bělehradě. Však tolik štěstí nehrnulo se bez odporu. První a nejmocnější odpůrce české moci a slávy zjevil se býti papež Bonifacius VIII., jenž osoboval sobě právo k obsazení stolic královských i v Polště i v Uhřích, a zastával tam Vladislava Lokétka, zde Karla Roberta, i zbudil krále Albrechta Německého proti Václavovi, ačkoliv mezi tím od Václavova spojence Filipa krále Franského sám pokořen byv, umřel (1303). Válečné tažení Albrechtovo na podzim r. 1304 až pod Kutnou Horu nepodařilo se, ale Václav II., chystav se pomstiti nové křivdy na svaku svém, uchvácen smrtí (21. června 1305). Syn jeho Václav III., z Uher již 1304 vyvedený, postoupil tam práva svého Bavorskému vévodovi Otovi, a smluvil se i s Albrechtem zase, aby proti Vladislavovi Lokétkovi mohl tím důrazněji chrániti Polska: ale táhna tam zavražděn jest 4. srpna 1306 od neznámého člověka, čímž panování rodu Přemyslova v Čechách mělo nenadálý násilný konec. Neštěstí pro Čechy záleželo hlavně v tom, že politika dvoru českého nebyla napotom více čistě a pouze česká, ježto panovníci odjinud a hlavně z Němec volení zaplétali národ všelijak do záležitostí svých nečeských. První vyvolen, ne bez nutkání, syn krále Albrechta Rudolf I. Rakouský v měsíci říjnu 1306, kterýž ale již po devíti měsících (4. července 1307) umřel smrtí přirozenou; druhý po něm (15. srpna 1307) povolán Jindřich Korutanský kníže na trůn český, s něhož jej král Albrecht nadarmo svrhnouti usiloval, až i sám 1. máje 1308 od synovce svého Jana Rakouského, majícího nejbližší ku koruně České právo, zavražděn byl. Ale Jindřich neschopností svou ke vládě uvedl do takových zmatkův zemi Českou, že naděje vlastencův tehdejších, odvrátivše se konečně od něho, přilnuly k nově volenému v Němcích králi Jindřichovi VII. z domu Lucemburského. Uzavřeno požádati od něho syna jeho Jana, teprv 14letého, zemi za krále a Elišce, dceři Václava II. za manžela. Sňatek ten slaven skutečně ve Špíru 1. září 1310, a 3. prosince na to nový král Jan zmocnil se Prahy, vypudil odtud Jindřicha, i počal panování nové.

Domem Lucemburským, kterýž vládnul Čechami až do svého vyhynutí r. 1437, připoután národ náš k Německé říši ještě úžeji než prvé, a nastaly doby, kde živel německý zdál se již před-

čiti v životě jeho veřejném, až konečně odporem strašně bouřlivým vypuzen téměř cele zase z lůna národu. První panovník z domu tohoto, král Jan (1310—46), nepřestal býti cizincem v nové vlasti a nepřilnul nikdy duší svou k národu Českému; po všelikých pokusích rozmařilého mládí vyspěl sice v muže dosti rázného a šlechetného, ale i v dobrodruha slávychtivého s ideály rytířskými. Všecka mysl a všecky choutky jeho točily se především okolo frančiny, potom okolo němčiny; češtině přivykal jen z nouze; království svého nevážil sobě leda co studnice finanční nepřebrané a ploditelkyně vojenské síly, kteréž ovšem nebylo nevšímati sobě; trávívaje celá léta v cizině, nepřicházel do Čech leč když mu bylo potřebí nových peněz a pokladův. Kralování jeho různí se dvojí dobou: první, kde kraloval sám (1310—33), a druhou, kde syn jeho Karel účastnil se vlády (1333—46); v první zmáhala se moc česká vně, ale klesala uvnitř čím dále tím hlouběji; v druhé bráněno úpadku dalšímu snažným přičiněním synovým. Ujav se vlády, nejprv pod poručnictvím otcovým a Mohuckého arcibiskupa Petra z Aspelt, potom od r. 1315 sám, připojil nejprv k Čechám Moravu, rakouskými pletichami na čas odcizenou (1307—11), potom Budišinsko a část dolejší Lužice (1319), i Zhořelsko (1329) zase. Království Polské sice bylo a zůstalo pro Čechy ztraceno, ale aspoň ve Slezsku přiznala se ku koruně České knížetství Vratislavské, Opolské, Kozelské, Těšinské a Osvětimské již r. 1327, pak Lehnice a Břeh, Zahaň, Hlohov, Olešnice a j. v. r. 1329, i udržela se napotom v moci její stále. Takto šířilo se panování české za hranicemi ovšem slavně, ale uvnitř klesalo rok co rok vždy hlouběji, tu královou lehkomyslností a rozmarnou marnotratností, tu hrdostí a svéhlavostí manželky jeho Elišky, poslední Přemyslovny, a její žárlivostí na Elišku Polskou, vdovu dvou králů Českých. V rozmanitých rozbrojích a bouřech, kteréž povstaly, vynikali působením svým zvláště dva čeští páni, Jindřich z Lipého, přítel a důvěrník milostné Elišky Polské, a Vilém Zajíc z Valdeka, nejvěrnější podpora poslední Přemyslovny; byvše soupeřové, spojili se nicméně oba proti králi, když r. 1318 roznesla se pověst, že obmýšlel vypuditi Čechy ze země a obsaditi ji samými Němci. Po smíření v Domažlicích, když usiloval směniti se s Ludvíkem Bavorským o korunu Českou za jeho palatinat Rýnský, postavila se v odpor úmyslu tomu královna Eliška s takovou odhodlaností, že strhla se z toho na chvíli válka i mezi králem a královnou (1319). Tak nemoha v Čechách provésti úmyslův svých, obracel tím raději pozor

k západu Europy, kdežto nedálo se téměř nic důležitého, v čem by se byl neúčastnil. Míchal se do všech půtek a válek franských i německých, pomáhaje přátelům svým hojně a rázně, tak že vzniklo brzy žertovné přísloví, že prý bez pomoci boží a krále Českého nic ovšem dařiti se nemůže. Jelikož ale to vše dálo se českými, neli zbraněmi, aspoň penězi, a zjevení se královo v Čechách znamenáno bývalo novými vždy berněmi a poplatky, půjčkami, zástavami, lehčením mince a jinými spůsoby vydírání peněz, lid český nemohl se kochati v zahraniční slávě krále svého, an viděl doma zmáhati se chudobu, bezvládí a bezpráví všeliké. K Paříži a Francii vůbec hleděl král nejraději; provdav krásnou sestru svou Marii za krále Karla IV. (1322), poslal brzy na to (v dubnu 1323) i sedmiletého syna Václava do Paříže k vychování, kdežto mu pak přezděno Karel; později (1332) zasnoubil a dal i dceru svou Gutu (Bonne) královici franskému Janovi za manželku, kteráž potom stala se pramateří všech potomních králův Franských rodu Valois, i vévod Burgundských také. Z nepřízně k rodu Habsburskému stranil dlouho Ludvíkovi Bavorskému co Německému králi; jehož i bitvou u Mühldorfa (1322) upevnil na trůnu; ale když po smrti manželky své Elišky (1330) smlouvami s Jindřichem Korutanským, někdy soupeřem svým v Čechách, druhému synovi svému Janovi zjednal dědictví země Tyrolské i Korutanské, a pak volán jsa k ochraně Lombardie, kdež přijat za pána dobrovolně nejen v Brescii (1330) ale i v Miláně, Kremoně, Parmě, Modeně, Lucce a j. v. (1331), tak že jal se zakládati říši novou na jihu Europy: tu obrátili se proti němu netoliko císař Ludvík a vévodové Rakouští, ale i králové Uherský a Polský, i všichni sousedé země České, kromě zetě králova Jindřicha Bavorského. V nebezpečí tom choval se dosti rozumně i odhodlaně, tak že ani porážka pánů českých u Mailberka (1332) nepřinesla zemi podstatné škody. Méně šťastně povedlo se v Italii, kamž byl poslal syna svého Karla; neb ačkoli mladý ten princ dobyl u S. Felice (1332) skvělého vítězství nad ligou nepřátelskou, nebylo přece možné, hlavně pro nedostatek peněz, odolati nesnázem odevšad se zmáhajícím, tak že sotva po tříletém panování král opustil (v říjnu 1333) Italii na vždy, syna svého Karla odtud do Čech předeslav. Působením nadějného královice toho, jemuž otec udělil titul markrabě Moravského, nastala Čechám doba nová, čím dále tím utěšenější, an srdečnou ke vlasti láskou jal se hojiti rány od otce jí zasazované. Smrť Jindřicha Korutanského (1335) vedla ku konečnému s císařem Ludvíkem rozstrku, když

nejen Korutany podány knížatům Rakouským (1336), ale nešlechetnými prostředky vypuzen konečně i z Tyrolska syn králův Jan (1341). Mezitím táhl král třikrát (1328, 1337 a 1344) do Litvy proti pohanským Prusům; ztrativ po druhé výpravě jedno oko, brzy na to (1340) oslepnul i na druhé. Ve dlouhém sporu, kterýž měl císař Ludvík s papeži, vedla císařova neupřímnost ke dvoru českému neméně nežli přízeň, kteréž požíval mladý markrabě Karel u Klementa VI., svého někdy v Paříži vychovatele, ke spolčení Čech s kurií Římskou, jehožto první zdárné ovoce bylo založení arcibiskupství Pražského (1344) i vymanění tudíž Čech z poručnictví německého v ohledu církevním. Arnošt z Pardubic stal se první a největší ozdobou nové stolice, pro kterouž stejným časem i nový nádhernější kostel u sv. Víta na hradě Pražském stavěti se počal. S Poláky a s Uhry uzavřen byl na slavném sjezdu Vyšehradském v Uhřích 1335 pokoj, jak se zdálo upřímný a stálý, ale již 1345 přistoupil jak Kazimír Polský tak i Ludvík Uherský ke spolku císařem Ludvíkem osnovanému, za kterýmž opovězena Čechům válka v témdni ode všech sousedů jejich netoliko Bavorův, Polákův a Uhrův, ale Rakušanův, Míšňanův a z části Slezákův (Svídnických). Důrazné si počínání slepého krále proti Kazimírovi odstrašilo všecky jiné nepřátely, a přičinění Klementa VI. obrátilo je v přátely zase, tak že nebezpečí svedlo se proti jedinému císaři Ludvíkovi, na jehož místo i markrabě Karel v Rense 11. července 1346 volen na království Římské. Mezi tím vpadše Angličané vítězně do Francie, donutili krále Jana pospíšiti ku pomoci v nebezpečí příteli svému králi Filipovi Franskému, při čemž ale hrdinný král Český v nešťastné bitvě u Kresčaku (Crecy) 26. srpna 1346, nechtěje dáti se na útěk, zahynul, syn pak jeho Karel od pánův českých stěží uchráněn byl. Z druhého manželství králova s Beatrix Bourbonskou, od roku 1334, pozůstal po něm třetí syn Václav (1337—83), dědic vévodství Lucemburského.

Panováním Karla I., kterýž později co císař Německý slul Karel IV., nastala v dějinách českých doba nejutěšenější (1346 až 1378). Dostalť se v něm na trůn Český panovník neobyčejných ducha darův a výtečné pro svůj věk vzdělanosti; opak otci, cítil vřelou ke vlasti své lásku, a péče o její všestranné prospívání a zkvetání zdála se býti jeho jediná vášeň; arciť že při tom nezapomenul na dobré domu a rodu svého; vždy pak musí se o něm chváliti, že se mu zdařilo povýšiti Čechy na nejvyšší stupeň moci a blahobytu. Cíle toho nedomáhal se cestou brannou, ale opatrným

užíváním okolností příznivých, moudrým hospodařením a diplomatickou spůsobilostí. Chovaje zvláštní šetrnost ku právu vůbec, a zápisy stvrzenému zvláště, snažil se především o ustálení a pojištění poměrů právních v životě státním a občanském, i získal sobě co zákonodárce zásluhy nesmrtelné; důkazy poskytují netoliko pověstná zlatá bulla od r. 1356, základní to zákon říše Německé po mnohá století, a návrh zvláštního zákona pro Čechy pod jmenem Majestas Carolina od r. 1348 proslulý, ačkoli později odvolaný, ale i jiná podrobná nařízení nesčíslná, mezi nimiž vynikají důležitostí svou zvláště vyhlášené dne 7. dubna 1348 listiny o právním poměru koruny České k Německé říši, též zemí Moravské, Slezské i Lužické ku koruně České atd. Karlovi IV. Čechy především děkovati měly za zřízení university Pražské 1348, prvního to ústavu naučného ve střední a východní Europě, jehožto vliv do potomního rozvíjení se ducha i života národního stal se rozhodným a nedosti ocenitelným. On založil také Nové město Pražské (1348) i dosavadní most kamenný přes Vltavu, a zvelebil i povýšil Prahu nade všecka města střední Europy jak lidnatostí, tak i bohatstvím a nádherností staveb rozličných; stalať se ona důležitým středem veškerého obchodu kupeckého i průmyslu časového; krásné umění, byvši panovníkem co nejvroucněji podporováno, zkvétalo a šířilo se odtud do mnohých zemí blízkých i dalekých; Karel IV. staral se, ač nevelmi šťastně, také o vzdělání historie české, a též ke zvelebení hospodářství polního a zvláště vinařství vztahovala se jeho péče. Šlechtu českou, potud na mnoze bujnou a pychu všelikému zvyklou, skrotil a ku pořádku přivedl, potrestav neoblomnou přísností všecky, kteří v loupežech a násilí sobě libovali, i množiv čest a výsady těch, kteří dvořili jemu a sloužili k obecnému dobrému; pomáhal také šíření se práva zákupního v lidu selském; ale ruše konečně všechny zbytky ústavy župní po krajích, a uvodě na místo jejich s poměry feudálními zvláště hojné soudy patrimoniální, připravoval tím mimo vědomí a vůli cestu ku potomnímu porobení nižších tříd obyvatelstva. Němčina pod tím zmáhala se zvláště v městech tak velice, že i sám konečně uznal potřebu některých krokův k ochraně živlu národního. Měv s počátku tuhé zápasy s Ludvíkem IV. a stranou bavorskou, nežli došel uznání důstojenství svého v Němcích, pomáhal sobě i tím, že po smrti první manželky Blanky z Valois (1348) zasnoubil se 1349 s Annou (Mečkou), dcerou nejpřednějšího nepřítele svého Rudolfa falckraběte Rýnského, a když i ta zemřela, 1353 s Annou dědičkou knížetství

Svídnického a Javorského, kteréž potud jediné ve Slezích svobodné zůstavši, dostalo se tudíž také ku koruně České. Nezkalená svornost a láska, ve které živ byl s bratrem svým Janem, markrabím Moravským († 1375), naskytovala mu hojné výhody naproti domu Bavorskému v Němcích, u něhož té doby různice a rozbroje všeliké jevily se býti takořka dědičnými. Netoliko hořejší Palatinát (Falce) octnul se s veliké částky 1353 pod mocí českou, ale 1363 zapsáno i markrabství Braniborské k dědictví synu císařovu Václavovi (narozenému 26. února 1361 v Normberce) a dolejší Lužice zavázána jest Čechám, ačkoliv pro všeliké zmatky teprv o několik let později (1373) Karel IV. vešel v skutečné držení těchto zemí.

Mimo to nepřestával skupovati po celé říši Německé hojný počet hradův, zámkův a panství, a poutati je úvazkem lenním ku koruně České; neb ačkoli byl jináče hospodář dosti skrbný, míval pro takové účely předce peněz vždy dosti. Tím šířilo se panování české po jednotlivých krajích a místech až do Porejní; a též za Rýnem, kdež dědictví předkův jeho, Lucembursko, postoupeno nejmladšímu bratrovi Václavovi 1354 a povýšeno na vévodství, nezadány ovšem práva i naděje téže koruny. Méně skvělé bylo císařovo působení a pořízení ohledem na Italii, kamž dvakráte zabral se osobně, 1353 pro korunu císařskou, kterouž i obdržel o velikonoci dne 5. dubna, a potom 1368 pro uvedení a utvrzení papeže Urbana V. v Římě, jenž konečně byl opustil Avinionské sídlo své. Vraceje se odtud poprvé, upadl 21. máje 1355 v Pise zrádným povstáním pobouřeného lidu ve kruté nebezpečí života, při němž jen hrdinnou zmužilostí družiny své ochráněn jest. I při druhém tažení tam i zase bylo se mu potýkati s hojnými nepřátely, an neměl z Němec téměř nižádné pomoci. Častá spiknutí a hojné úklady knížat německých mařival a porážel nejvíce prostředky diplomatickými, ačkoli neostýchal se sahati tytýž i k meči. S knížaty Rakouskými, a zvláště nevěrným a ctižádostivým zetěm svým Rudolfem (1357—1365), hojné mívav rozepře a půtky, dával se nejen snadně smířiti, ale 10. ún. 1364 vstoupil i v nejužší dědickou jednotu s domem a rodem Habsburským, nepředvídaje ovšem, že smlouva ta vydaří se konečně cele jen ku prospěchu soupeřův. Největší jeho křehkost a hřích byla přílišná k synům a rodu svému vůbec láska, která nedopouštějíc dětské kázně, překážela rozumnému vychování mladíkův od přírody dosti štědře nadaných, ale neumějících pojímati v uzdu vášní svých. Rozdělilť mezi ně na počátku r. 1377 říši svou cele po slovansku, odkázav prvorozenému

Václavovi (již 15. června 1363 na království České, 6. července 1376 na král. Německé korunovanému) s královstvím Českým celé Slezy, částky obou Lužic, krajiny bavorské, saské i německé vůbec, a vrchní správu nad bratřími a bratranci, totiž Sigmundem a Janem, zrozenými ze čtvrté Karlovy manželky Alžběty Štětínské, kterýmž zapsány jednomu Branibory, druhému Zhořelsko, a nad syny Moravského markrabě Jana, zejmena Joštem, Janem Soběslavem a Prokopem, kteří poděleni Moravou. Nedlouho po rozdvojení se papežství na západě, kdež proti Urbanovi VI. v Římě volen (20. září 1378) v Avinionu Klemens VII., umřel císař v Praze 1378 dne 29. listop., k nemalé pro křesťanstvo škodě, an veliké to schisma odstraniti nezdařilo se nástupci jeho ještě nezkušenému a nepožívajícímu dostatečné autority v Europě. Kterak ostatně Karel IV. sám svým snažením o církevní reformy zadal první příčinu ku potomním velikým o to bouřím v Čechách, vyloží se níže místněji. Zde jen ještě připomenuto buď, že panovník tento rád připojoval jmeno své, ovšem v německém jazyku, ke stavením, hradům a městům, od něho buď nově založeným, buď znamenitě zvelebeným: Karlštein, hrad podnes známý, neměl prý co do skvostnosti a nádhery sobě rovného v Europě; městečko Vary (Warmbrunn), povýšiv je za město, chtěl aby slulo Karlsbad; vystaviv ve Prachensku nový hrad, co hlavní sídlo župní, přezděl mu Karlsberg (Kašperk); v Budějovsku povstal 1357 nápodobně Karlshaus (Hrádek u Purkarce); téhož léta Karlsfrid mezi Žitavou a Jablonným, potom nedaleko odtud Karlswald; jmeno Karlskrone místo Radyně (nedaleko Plzně) neudrželo se v obyčeji, jakož ani Karlstadt co jmeno nového města Pražského; Karlshofu tamže přezděli Čechové Karlov; naproti tomu proslul později Karolín, co sídlo university na Starém městě, tím slavněji.

Král Václav IV., syn a nástupce císaře Karla IV., byl od přírody dobromyslný a dosti rozumný i také vzdělaný, tak že s počátku mnozí, netoliko v Čechách, ale i v říši Římské a zvláště v Italii, dělali sobě do jeho panování tím skvělejší naděje, čím více horlivosti jevil k odstranění nahodilých tehdáž neřestí obecných. Ale působení jeho padlo do věku nad míru bouřlivého a kritického, kdežto veškeren život veřejný a všecky ústavy křesťanského středověku počaly rozcházeti, dvojiti a bořiti se, tu bujností živlův jeděch, tu příležitostí druhých, tak že pochybné jest, zdali by se darům panovnickým i sebe výtečnějším podařiti mohlo, uvedením vhodných oprav rozvésti bouře hrozící a uchrániti národy všech pohrom,

vynikajících z každého sporu živlův přirozeně a nevyhnutelně. Václav pak, nabaživ se všeliké cti a slávy již od dětinství, a nenalézaje v srdci svém popudu vznešenějšího, aniž uměje pojímati v uzdu vášní svých, tudíž neznaje ani pravé opatrnosti ani mužné a stálé odhodlanosti a činnosti, musel podlehnouti nehodám bez počtu a konce, a státi se konečně hřičkou událostí potud nevídaných a neslýchaných. Potomstvo naznačilo panovníka toho příjmím Líného, ovšem ne bez příčiny; ale křivdu jemu činili, kdo nad to chtěli nazývati ho i ukrutným. Hned na počátku 41letého panování jeho (1378—1419) vyskytlo se, jakož jsme již podotkli, ono veliké schisma západní církve křesťanské, co zárodek a pramen událostí hojných dosahu nevystižitelného; následkem toho zásada autority u hierarchie na nejvyšším stupni počala se temniti ve mravním lesku svém, ačkoliv pánovitosti proto kněžím na žádném stupni neubývalo, alébrž přibývalo. Šlechtici v Čechách, byvše již od Václava prvního i všech potomních králův Českých, zvláště ale od Jana i Karla IV. naváděni ke spůsobům německým, počínali po německu snažiti se o decentralisaci vlády zemské a bažiti po feudálním onom nadpráví a pychu, kterým skvěli se němečtí jejich vrstevníci. Karel IV. hověl byl i duchovnímu stavu i šlechtickému, ale uměl spolu podrobovati sobě v službu i šlechtice i kněží; Václav IV. postavil se nezadlouho v odpor obojím, nemaje otcovy ani energie a opatrnosti, ani důslednosti. K dovršení nehod i vzorná někdy mezi Karlem a bratrem jeho láska proměnila se u potomkův jejich ve směry a vášně sobecké, tudíž v různice a rozbroje nekonečné a hnusné. V takových strastných a nebezpečných poměrech koruna Česká uchráněna jen tím většího pádu, že ani v zemích sousedních nevydařil se té doby panovník ducha vyššího a podnikavého; bratr Václavův Sigmund, markrabě Braniborský, povolán do království Uherského a korunován tam 31. března 1387, kdežto na trůnu Polském současně 17. února 1387 usadil se s Vladislavem Jagjelem Litevským rod nový. Za krále Anglického Richarda II. provdána jest 1381 Anna, sestra Václavova, čímž zavedeno přátelské spojení mezi Anglií a Čechami; ku královskému rodu ve Francii lnul Václav srdečněji, nežli slušno bylo za příčinou dvojice papežství a ochrany Avinionu poskytované; proto poměry v Italii ode dávna nesnadné stíženy ještě více. V Němcích stará nevole mezi knížaty a městy říšskými vypukla v otevřenou válku, v níž města utrpěla 24. srpna 1388 u Döffingen rozhodnou porážku. Václav, jenž byl městům nakloněn, a jehož veškeré řízení v říši

potkávalo se s nehodami tím bolestnějšími, čím upřímněji směřovalo k dobrému, počal přemýšleti o vzdání se vlády v Němcích vůbec; ale jakož byl měkké a nestálé povahy, dal se přemluviti, že zůstal zase a přidal se ku knížatům, ponechav města osudu jejich. Italie nepřestávala ho volati, aby přijda pro korunu císařskou do Říma, přičinil se spolu o nějaký pořádek v nekonečných tam spletcích domácích; jemu ale nedostávalo se k tomu odvahy, a bratranci jeho Joštovi, jejž 1383 místo sebe poslati sliboval, potřebné obětavosti a neošemetnosti. Po smrti Urbana VI. následoval v Římě r. 1389 papež Bonifacius IX., v Avinionu pak po smrti Klemensa VII. r. 1394 Benedikt XIII.; u obou těchto náměstkův Kristových pohřešována bolestně bezúhonnost charakteru. Trapný jest vůbec pohled na všecky souvěké knížata i pány, jichž po rozdrobení veřejné moci v Němcích, v Italii a Čechách počítalo se již na tisíce více méně neodvislých a tím téměř nešlechetnějších, čím výše byli postaveni; Václav byl poměrně snad nejpoctivější a jistě nejnezištnější mezi nimi. Řada velikých jeho nehod a utrpění počala, když slepou náruživosti roznícen dopustil se ukrutností proti arcibiskupovi Janovi z Jenšteina i kapitule jeho, a zvláště proti generálnímu vikáři Janovi Nepomuckému, jejž zmučeného dal uvrci s mostu Pražského do Vltavy (20. března 1393). Na dvoře jeho nepanovali tehdáž přední šlechtici čeští, ale tak řečení m i l c i (g r a t i a r i i), jež k sobě král přivinul z nižšího zemanstva i z měšťanstva, muže s většího dílu hodné, rázné a jemu věrně oddané, jimiž provozoval vedle řádné vlády zemské vládu zvláštní a osobní. Šlechtici, žehrající od dávna nadarmo na tuto úchylku od řádův zemských, nabyvše po ukrutenství onom větší smělosti, spikli se mezi sebou i s knížaty domu Lucemburského, a 8. máje 1394 javše krále svého v jeho Dvoře u Berouna, rozplašili milce královské a přinutili Václava poddati se vedení jejich. Ale když Jan vévoda Zhořelský jal se sbírati vojsko k osvobození bratra svého, a oni v zemanstvu ani ve stavu městském nenacházeli podpory, utekli s vězněm svým do jižních Čech a podali ho až do Rakous, odkudž po dlouhém smlouvání přivezen zase do Budějovic, kdež 1. srpna 1394 propuštěn zase na svobodu, pod výminkami, jichž neochotné plnění vedlo k dalším rozbrojům a nehodám. Po první té pohromě král, ztrativ důvěru jak k lidem tak i k sobě sám, počínal si co dítě bez rozmyslu a odvahy, ale ne bez svéhlavosti, až i v častém opíjení se úlevy hledaje, a po náhlé smrti bratra Jana († 1. března 1396) vrhnul se cele v náručí druhého bratra Sigmunda, krále

Uherského, kterýž ale, šetře více prospěchu svého vlastního, stal se mu brzy nejchytřejším a nejnebezpečnějším nepřítelem. Mezi tím knížata říšští, spikše se nápodobně, vedením falckrabě Ruprechta příjmím Klema, i tajným papeže Bonifacia IX. ponoukáním (an se obával, aby Václav ve spojení s dvorem franským nepřičinil se o násilné ukončení dvojice papežův,) dekretem nestoudným 20. srpna 1400 ssadili Václava s důstojenství království Římského a povolali na jeho místo téhož falckrabě Ruprechta. Pohanění takové knížata domu Lucemburského pro sobeckou nesvornost svou nechali bez trestu, jednota pak panská v Čechách neostýchala se straniti zahraničným nepřátelům krále svého, až i Ruprechtovi samému, a r. 1401 leželo vojsko cizí a nepřátelské šest neděl před Prahou, až uzavřením míru (12. srpna) odstraněno bylo. Král Sigmund, byv od pánův uherských v Budíně 28. dubna 1401 jat a uvězněn, teprv po osvobození svém přišel do Čech, kdežto Václav postoupil mu vlády v Čechách (4. ún. 1402), maje od něho za to do Říma na korunování císařské veden býti. Brzy ale královští bratří pohodli se zase tak, že Sigmund 6. března 1402 jav Václava v královském dvoře staroměstském v Praze, později pak i markrabě Prokopa, odvedl je oba z Čech, a odevzdal Václava knížatům Rakouským k ostříháni ve Vídni. Nižší šlechtě, zemanstvu a měšťanstvu českému zželilo se konečně takové s králem jejich nakládání; ale Sigmund potlačil ukrutně zpoury povstalé, až v Uhřích pokroky Neapolského krále Ladislava, jemuž Bonifacius IX. klestil tam cestu ke trůnu, donutili ho pospíšiti si z Čech zase. Ošemetné toho papeže počínání proti domu Lucemburskému vůbec dalo příčinu, že i Sigmund dekretem 9. srpna 1403 zapověděl poslouchati jeho. Všecky tyto a jim podobné skutky měly ten následek, že důstojenství papežské a královské kleslo v mysli národu na nejnižší stupeň vážnosti, a lidský duch stával se schopnějším pro símě převratu, když ono zračilo se v rouše mravnosti a šlechetnosti. Tím stala se možná nová epocha v dějinách českých, zvláště když Václav, ušed z vězení Vídeňského 11. listopadu 1403, přijat zase v Čechách za krále s plesáním téměř všeobecným.

## 3. Dějiny doby střední.

### *a)* Původ a počátky rozbrojův církevních.

(1403—37.)

První podnět nového věku vyšel z university Pražské; již její první zakladatelé a opravci, Karel IV. a arcibiskupové Arnošt z Pardubic i Jan Očko z Vlašími, měli na péči opravy v církvi a zvláště v duchovenstvu světském i řeholním, jakož viděti bylo z ochrany, kteréž poskytovali prvním předchůdcům reformace v Čechách, Kunratovi Waldhauserovi († 1369) a Miličovi z Kroměříže († 1374), jichžto snažení ovšem nedotýkalo se ještě učení církevního, ale jen praxe křesťanské. Vysoké školy šířily v národu literní vzdělání hojně dle ducha věku svého, tak že povstati mohli spisovatelé prostonárodní ušlechtilí jako rytíř Tóma ze Štítného, Smil Flaška z Pardubic a jiní, a připravovati duchy k myšlénkám a zápasům učeným. Kanovník Pražský Matěj z Janova (1381—94), překladatel celé biblí svaté do češtiny, postoupil za Kunratem a Miličem o jeden krok dále; ale všecky ty snahy reformatorské nabyly teprv povážlivého rázu, když připojilo se k nim učení Jana Wiklefa z Anglie, a došlo obliby i podpory na vysokých školách Pražských. Přední toho působci byli mistr Jan Hus (narozený v městečku Husinci r. 1369, spolu kazatel v kaple Betlemské), a mistr Jeronym Pražský, zeman český. Universita zapověděla sice dekretem slavným dne 28. máje 1403 učení Wiklefovo a obnovila zápověď tu 20. máje 1408, ale marný bývá každý boj autority s duchem pokroku, kdykoli k němu druží se mravní cit a zásady; duch ten zmáhal a šířil se tím více, čím krutěji jej udusiti usilováno. Král Václav, ačkoli předešlým utrpením svým poněkud zmoudřelý, podporoval jej mimovolně chováním svým co do dvojice papežův: když koncilium Pisanské slibovalo uznati jej zase za krále Římského, on nejen zapověděl v říši své poslušenství Římského papeže Řehoře XII., ale dal i příčinu, že němečtí mistři a studenti, nechtějíce podrobiti se rozkazu jeho, r. 1409 vystěhovali se u valném počtu z Čech. Brzo na to spatřil svět i tři papeže (Alexandra V., Řehoře XII. a Benedikta XIII.) i tři krále Římské (Václava, Sigmunda a Jošta) pospolu, hádající se o práva svá mezi sebou. Jakž tu neměla slova kazatele

národního, důmyslného a neohroženého, horlícího pro čistotu života i učení, padati do půdy jemné i úrodné? zvláště když, aby dovršil pohoršení, nový papež Jan XXIII. prohlásiv kruciátu, dal prodávati veřejné odpustky v Čechách. Přízeň, které požíval Hus u dvora králova co zpovědník královny Sofie, pomáhala skloniti vyšší šlechtu k jeho učení; vypovězení jeho z Prahy (1412) pomohlo rozšířiti je i v národu. Konečně jeho odsouzení a upálení v Konstanci (6. července 1415) nepřesvědčilo doma o bludnosti jeho téměř nikoho; ba spíše celý národ cítil se jím uražena, jakož i následovavším po něm upálením také mistra Jeronyma Pražského (30. máje 1416). A když počavší takto různici ve smýšlení církevním a náboženském podán skrze M. Jakoubka ze Stříbra 1414 nový symbol kalicha, co známka učení o potřebě rozdávati svátost večeře Páně pod obojí spůsobou (t. chleba i vína, co těla i krve Kristovy), stala se roztržka náboženská v Čechách i v Moravě neodvratnou a neukojitelnou, zvláště ana universita Pražská dekrety slavnými schvalovala i tvrdila učení nové. Činný odpor, s kterým husité, nyní již většina národu, co prohlášení kacíři, potkávali se od hierarchie, vedla v Čechách ku konečnému této úpadku; a král Václav, kterýž po dlouhém, netečném a obojetném se chování posléze také novověrce skrotiti a vypleniti byl umyslil, při prvním krvavém výbuchu revolučním byv raněn mrtvicí, umřel bezdětek (16. srpna 1419). Jeho bratr a poslední dědic domu Lucemburského, Sigmund král Uherský a nyní také jediný král Římský i Český, muž dosti energický, ale úhlavní nepřítel husitův, jehožto snažným přičiněním odstraněna byla na sboru Konstanském trojice papežův, ale také Hus a učeníci jeho odsouzeni, přispíšil hrozivými přípravami svými veliké povstání národu Českého, které zjevilo se ve krvavé válce husitské (1419—34). Z ní vyvinuly se události v dějinstvu potud neslýchané a netušené. Národ počtem neveliký, jehožto nový život duchovní usilováno po mnohá léta potlačiti krvavým násilím, postavil se branně k odporu proti všem ohromným mocem a silám, kterými vládly za věku toho autority světské i duchovní ve křesťanstvu celém, a vedl věc svou tak důrazně, opatrně i uměle spolu, že vítězství družilo se ku praporům jeho stále, až konečně starý svět křesťanský uznal a vyznal se býti přemožena. Že pak neopanoval všeho na vždy, toho příčinu přičítati bylo jen jeho nesvornosti. Jakož bývá při svobodě přirozeno a obyčejno, rozpadl se národ v hojné strany náboženské, národní a politické, brojivší proti sobě vespolek. Němci po celé zemi, a zvláště po

král. městech i klášteřích hojně roztroušení, ale téměř vesměs nepřátelé husitství, při nastalých bouřích dávali se všude sami na útěk, ve zmařené té naději, že za vítěznou reakcí vrátí se do sídel svých zase; nemnozí chápavše se zbraně zahynuli v boji; tím se stalo, že živel ten národní, po tolika století snažně vštěpovaný a šířený, vymizel najednou z prostřed země docela, i nezachoval se nadál než v úzkých některých krajích pohraničních. Katolíků mezi slovanskými Čechy zůstalo málo, a vždy ještě více ve šlechtě nežli v obecném lidu. V husitstvu samém zjevilo se hned od počátku (1417 a sled.) snah a směrův, mnění a blouznění bez počtu: tu zásady mírné, tu nadšenost divoká, traditionalismus a racionalismus, zúmyslná trpnost i činný fanatismus, aristokratie a demokratie, socialismus a kommunismus, pikartství a chiliasmus, pověra i bezvěří adamitské atd. potýkaly a míchaly se vespolek, až teprv od r. 1422 utvořily se strany určitější a stálejší: mistři university Pražské, k nimžto družila se nejvíce aristokratie vůbec, dělili se v kališníky mírné (M. Jan Příbram, Křištan z Prachatic a j.) a horlivé (M. Jakoubek ze Stříbra, M. Jan z Rokycan a j.); Táboři, záležející z živlův demokratických vesměs, rozstoupili se ve stranu Žižkovu, později Sirotčí, a stranu velikého Tábora, v níž předčili Mikuláš Pelhřimovský Biskupec a kněz Prokop Holý. Největší energie vyvinula se ve straně demokratické, k níž náleželo také nižší zemanstvo; její genialní vůdcové, zejmena Mikuláš z Husi, Jan Žižka z Trocnova, kněz Prokop Holý a jiní získali sobě hlavní o to zásluhu, že Čechové zůstali nepřemoženi; jimi uvedený pokrok v umění válečném (zřízení hradeb vozových, cvičení ve vedení zbraně a v pohybech válečných, bratrstva i obce polem stále pracující atd.) zjednal jim zázračná ona vítězství, nad nimiž žasnul svět souvěký. Válka počala krvavě 4. listopadu 1419 v Praze i v krajích zároveň. Přední tragického eposu toho momenty byly: krutá reakce od krále Sigmunda na sněmu Brněnském o vánocích 1419 a od německých horníkův Kutnohorských, i zvýšená tím blouznivost zoufalé strany táborské; převrat v Plzni, bitva u Sudoměře a založení města Tábora skrze Žižku v březnu 1420; říšský sjezd ve Vratislavi a prohlášení tam kříže na Čechy; boření klášterův a kostelův i ničení obrazů skrze Tábory; šlechty české nejisté kolotání se mezi stranami a proto spojení se Pražanův se stranou Žižkovou; veliké obležení Prahy vojskem křižáckým a rozhodná tohoto porážka skrze Žižku dne 14. července 1420; vyhlášení čtyr artikulův Pražských a marné o nich se smlouvání: roz-

zastavení téměř všech statkův církevních od krále Sigmunda na místě žoldu, a konečný tudíž pád hierarchie české; krvavá porážka Sigmundova i spojené s ním šlechty české a moravské u Vyšehradu 1. listopadu 1420; vítězné boje Žižkovy v jižních Čechách a dobytí Vodňan, Prachatic, Příbenic a j. v.; hádání v domě Zmrzlíkově v Praze dne 10. prosince 1420; úplné vypuzení krále Sigmunda ze země v březnu 1421 a dobytí předních měst českých od husitův: Berouna (1. dubna), Brodu Českého, Kouřímě, Kolína, Čáslavi, Kutné Hory (25. dubna), Chrudímě, Vysokého Mýta, Litomyšle (2. máje), Jaroměři (15. máje), Litoměřic (29. máje) a konečně 7. června 1421 i královského hradu Pražského; přiznání se arcibiskupa Kunráta k husitům (21. dubna); valný sněm v Čáslavi a prohlášení na něm Sigmunda za nehodného koruny České; počátky reakce a různic mezi vítěznými husity samými a upálení kněze Martinka Housky i vyhlazení adamníkův; porážka knížat německých a druhé veliké výpravy křižácké u Žatce 2. října 1421; vyjednávání v Polště a poddávání se pod moc jinoslovanskou; nový mocný vpád Sigmundův do země, veliké boje u Kutné Hory na konci r. 1421, útěk králův 6. ledna a rozhodná jeho porážka u Německého Brodu 10. ledna 1422; usmrcení demokratického kněze Jana v Praze 9. března i rozdvojení se mezi Žižkou a Tábory; příjezd Litevského knížete S i g m u n d a K o r y b u t a co náměstka Vitoldova do Prahy (16. máje 1422) a vláda jeho; sněm říšský v Normberce a třetí nešťastná výprava křižácká k osvobození hradu Karlšteina v Čechách (v říjnu a listopadu 1422); povolání Sigmunda Korybuta nazpět; vypuknutí mezi stranami husitskými a zvláště mezi živly aristokratickými a demokratickými války domácí s jara 1423 i necelé smíření jejich, jak u Konopiště v červnu, tak i na sněmu svatohavelském v Praze, v říjnu a listopadu 1423; zázračné tažení Žižkovo do Moravy a do Uher i nazpět na podzim 1423; propůjčení markrabství Moravského Albrechtovi knížeti Rakouskému od Sigmunda 4. října 1423; dekrety koncilia Sienského proti husitům 1423—24; žalostné obnovení války mezi stranou aristokratickou a demokratickou a krvavá vítězství Žižkova u Malešova 7. června 1424 i jinde; smrt děsného vůdce u Přibislavi na morovou ránu 11. října 1424 a navrácení se do Prahy Sigmunda Korybuta; počátek opravdovějších ale vždy marných pokusův o všeobecné smíření 1425; proto návodem nového vůdce, kněze Prokopa Holého čili Velikého, zvláště po velikém vítězství u Ústí 16. června 1426, přechod zbraní českých od dosavadní defensivy

k offensivě a k nájezdům do ciziny, aby nepřátelé, zakusíce doma neřestí válečných, stali se ochotnějšími k míru pod výminkami slušnými. Dlouhé válčení znechutilo se bylo již i velkému počtu vítězů samých; ale když mírnější strana v Praze, vedením Korybutovým, podávala se Římu přes příliš, obec knězem Janem z Rokycan zbouřená jala Korybuta i vypověděla mírné své mistry z města (17. dubna 1427). Válka zmohla se krutěji znovu a značena hlavně nájezdy zhoubnými do zemí okolních, Rakous, Uher, Slezska, Lužice i Braniborska, do dnešních Sas i do Bavor; mnohé město v zemích těchto podvolilo se Čechům k určité roční dani, aby napotom požívalo pokoje od nich. Mezi tím v nepřítomnosti krále Sigmunda, zaměstnaného na dolejším Dunaji proti Turkům, postarali se papež Martin V. a kurfirstové němečtí sami, dle uzavření památného sněmu Frankfurtského (4. máje 1427), o vypravení čtvrté valné kruciáty do Čech, jíž v čelo postaven byl jeden z předních válečníků věku svého, Jindřich z Belfortu, kardinal a královic Anglický; ale ještě před bitvou u Stříbra i Tachova, 2. a 4. srpna 1427, když teprv blížili se Čechové, vojska německá všecka strachem podjatá dala se na útěk zoufalý; a další podniky odtud, jakkoli snažně a opatrně připravované, zmařeny zmáhající se beznadějností. Nové opravdové pokusy o smíření, po Sigmundově návratu v Prešpurce 1429, nevedly zase k cíli; potřebí bylo ještě zhoubnější jízdy české do Míšně, Foitlandu a Frank, až po Bamberk a Normberk (1430), aby tužebný hlas národu Německého donutil autority duchovní i světské k vyjednávání míru s prohlášenými kacíři na základech nových. Svoleno tudíž v Římě k žádanému sboru církevnímu v Basileji; ale ustanoveno nicméně, pokusiti se vždy ještě prvé o konečné pokoření husitův mečem. Kardinal Julian Cesarini postavil se v čelo páté a poslední valné kruciáty, záležející ze 130.000 bojovníkův; ale i ti, uslyševše u Domažlic 14. srpna 1431, že Čechové táhnou proti nim ve válečném šiku, neslýchaným poděšením zmatení počali utíkati valně, dříve nežli spatřili nepřátely, až tito dohonivše jich pobili jich zase na tisíce. Od té doby upuštěno cele od zbraně hmotné, a očekáváno spásy jediné od působení koncilia Basilejského. Nesnáze však byly náramné: církev měla uznati za křesťany ty, které potud byla co nejkrutěji pronásledovala co kacíře, a mělo svoliti se ku politickému stavu věcí, ve kterémžto předčily zásady demokratické a šlechta feudální neměla téměř nižádné váhy: ale koncilium umínilo ukojiti Čechy, stůj co stůj. Proto ve předběžné konferenci Chebské (8.—18. máje 1432) svoleno k soudci vyššímu

a nestrannému mezi ním a národem Českým, t. písmu svatému, praxi Kristově i apoštolské, a učitelům prvotní církve, kteříž v nich právě se zakládají; a když přišli poslové čeští, a v čele jich sám kněz Prokop Veliký i Jan Rokycana, do Basileje 4. ledna 1433, přijati jsou čestně i nakládáno s nimi slušně v hádkách, ač vždy nekonečných, až do 14. dubna, kdež opustivše sbor vraceli se do Čech s legáty od tohoto přidanými pro pokračování ve vyjednávání konečného míru, kterýž později pode jmenem »kompaktat sboru Basilejského« proslul. Ve vlasti své chovali se Čechové nestejně k legátům, jakož od dávna nestejný byl obsah i dosah zásad a žádostí jejich; a brzy zdařilo se spůsobiti rozstrk a rozbroj mezi nimi, tak že kališničtí Pražané i šlechta nezadlouho spojili se s katolíky, Sigmundem nyní již císařem a sborem Basilejským, ku potlačení demokratie české, panovavší 1427—34 zřejmě, a k uvedení Sigmunda zase do země. Nesvorností a zradami ze strany demokratické, ježto i Prokopa Velikého donutily odstoupiti na čas s jeviště, usnadněna úloha ta. Strana šlechtická, vedena jsouc panem Menhartem ze Hradce a podporována hojnými subsidiemi ode sboru i od císaře, počala novou domácí válku, opanovala Nové město Pražské, Táborům na mnoze příchylné, osvobodila Plzeň již od desíti měsícův obleženou, i potřela konečně osudnou bitvou 30. máje 1434 u Lipan vojsko městské a demokratické úplně; přední vůdcové, kněží Prokopové Veliký i Menší, zahynuli v tom boji, a roty jejich, které ušly zuřivosti meče, po stodolách spáleny zrádně. Tím skončila se patnáctiletá válka husitská, a vítězství vydařilo se více ku prospěchu sboru nežli strany kališnické, šlechta pak feudální dostala se opět na vrch. Nicméně smýšlení národu nedalo se obrátiti na rychlost; musela se ještě konati vyjednávání téměř nekonečná, v Praze, v Řezně (v srpnu 1434), v Brně (v červenci 1435), v Král. Bělehradě v Uhřích (okolo nového léta 1436) i jinde, nežli na sněmu Jihlavském mohla 5. července 1436 uzavřena býti kompaktata se sborem Basilejským, a tudíž nastati zase úplné smíření národu Českého s celým ostatním křesťanstvem. Úmluvami těmi dostalo se kališníkům oprávnění obřadu jejich; což ačkoli ohledem na zásady a obyčeje církve středověké bylo nesmírně mnoho, předce nestačilo jim, tak že další dokonání kompaktat zůstalo napotom po dlouhý čas ještě přední žádost a potřeba národu Českého, kteréž ale nevyhovělo se v běhu XV. století více. Císař Sigmund pod novými výminkami přijat jsa opět za krále do Čech a přijev do Prahy 23. srpna 1436, zavedl tam brzy

všestrannou reakci, tak že i M. Rokycana, ačkoli s jeho volí volen byl na arcibiskupství Pražské, 17. června 1437 opustil Prahu, v útěku hledaje své spásy. Mírnějším Táborům povoleno žíti pod jejich vlastními zákony, horlivější přemoženi jsou na hradě svém Sioně, a vůdce jejich pan Jan Roháč z Dubé oběšen v Praze potupně (9. září 1437). Krutosti ty a takové však popuzovaly národ a uškodily nejvíce císaři samému; kterýžto vida nastávající novou bouři a ochuravělý chtěje v pokoji aspoň umříti, opustil Prahu a skonal na cestě ve Znojmě 9. prosince 1437.

### *b*) Věk Poděbradský (1438—71)

Po Sigmundově smrti rozcházel se národ téměř ještě více z politických a národních nežli z církevních a náboženských ohledův. Utvořily se dvě strany, jedna královská, katolická i mírně kališnická, druhá národní, vlastenecká i horlivě husitská; v první byli většina šlechty a město Pražské se všemi těmi, kdo hlavně na zásadě autority stavěli spásu svou; ke druhé hlásilo se zemanstvo i všecka téměř města královská, též někteří z vyšší šlechty přátelé svobody a kalicha; náčelníci oné byli páni Menhart ze Hradce a Oldřich z Rosenberka, této Hynce Ptáček z Pirkšteina, po něm pak Jiří z Poděbrad; v rukou oněch nacházela se koruna, přední úřadové zemští a hradové královští, tito pak měli po straně své převahu ducha i charakteru a oddanost většiny národu. První usilovali, dle žádosti zemřelého císaře, dáti korunu Albrechtovi Rakouskému. jejž i uvedše do země korunovali 29. června 1438 na hradě Pražském; druzí obraceli zřetel svůj do Polska a zvolili tam mladého Kazimíra Jagielovce za svého panovníka. Válka o to povstalá nerozhodla sporu; když pak Albrecht zemřel v Uhřích již 27. října 1439, strany obě listem mírným v Praze 29. ledna 1440 spojily se sice zase, a upuštěno od hledání panovníka v Polsku, ale dědičné právo Ladislava, pohrobka Albrechtova, neuznáno, nýbrž volen na trůn Český (v červnu 1440) kníže Albrecht Bavorský, kterýž však koruny nepřijal. Následovalo potom památné ono bezkráloví (1440—53), v němžto Čechy spravovaly se samy a pokoj země visel od srozumění neb nesrozumění dotčených jich náčelníkův. Ve mnoholetém a zajímavém o to vzniklém zápasu převaha čím dále tím patrněji klonila se ke straně národní, zvláště když po smrti ušlechtilého pana Hynce

Ptáčka († 27. srpna 1444) mladý pan Jiří z Poděbrad, muž ducha výtečného a šlechetný vlastenec, postaven v čelo její. Ten zejmena, když 3. září 1448 podařilo se mu zmocniti se Vyšehradu a Prahy, a v ní také osoby Menharta ze Hradce, stal se neodolatelným; M. Jan Rokycana uveden opět do Prahy a mírné kališnictvo přestalo, přilnuvši napotom buďto k němu, buď upřímo ke straně katolické. Ani odtržení se Táborův od jednoty Poděbradské a spolčení se s úhlavním potud svým nepřítelem Oldřichem z Rosenberka nepromĕnilo směru věcí, ale vedlo spíše k záhubě jejich. Neboť ve válce opět a opět proto povstalé a vždy ve prospěch strany národní vedené, když na sjezdu Pelhřimovském (3. srpna 1450) nastalo konečné smíření, Oldřich pak z Rosenberka ustoupil s jeviště politického, a Jiří z Poděbrad, přes všecko žárlení šlechty, zvláště přičiněním stavu zemanského a městského, zvolen (27. dubna 1452) za správce čili gubernatora celého království: tu sebrav vojsko na ty, kteří za správce uznati ho nechtěli, přitáhl s ním k Táboru, a donutiv město (1. září 1452) podrobiti se jemu na spůsob jiných měst českých i vydati všecky kněží své, učinil té republice i sektě náhlý a násilný konec; pak táhnuv dále, 7. září u Budějovic ode zbytkův katolické jednoty panské obdržel slib poslušenství. Mezi tím v Rakousích stavové nespokojení donutili byli císaře Fridricha III., vydati na svobodu krále Ladislava Pohrobka, o jehožto uznání za krále Českého, co Albrechtova syna i Sigmundova vnuka, již od drahně let v Čechách vyjednáváno bylo. Převaha jednoty Poděbradské na sněmu spůsobila, že třináctileté to kníže uznáno ne za dědičného ale za voleného krále, a to pod výmínkami, jichžto konečné přijetí 1. máje 1453 stvrdilo nové základy práva státního v Čechách. Moravané, u nichžto v minulých bouřích velikých zachovali se byli i preláti co stav politický v moci své, i Němci ve předních městech královských, přikázali se byli Ladislavovi již dříve a bezvýminečně, tak že povstal z toho spor mezi Čechami a Moravou (1453—4) jen stěží urovnaný. Ladislav přijel do Prahy 24. a korunován tu hned 28. října 1453; moc však vládní zůstávala i dále v rukou Poděbradových, a země, tak dlouho zmítaná bouřemi neslýchanými, požívala nyní úplného pokoje, bezpečí a blahobytu, k nemalému celého světa podivení. Povážlivější pro mladého panovníka vyvinuly se mezitím poměry v království jeho Uherském, kdežto energický Jan Hunyadi, podobným spůsobem na gubernatora povýšený, se strýcem královým a předním rádcem Oldřichem knížetem Cilským v ustavičné byl nevoli, a po

velikém nad Turky u Bělehradu vítězství (22. července 1456) i po smrti Hunyadově (11. srpna 1456) synové jeho, Ladislav i Matiáš, nejen Cilského do Bělehradu s králem přišlého zavraždili (9. listopadu 1456), ale i osoby královy samé se zmocnili, až tento, po návratu svém do Budína, úkladem a zradou zmocnil se jich zase (14. března 1457), a kázav Ladislava stíti, mladého Matiáše podržel u vězení. Potom namlouvav sobě nevěstu z Francie, Karla VII. dceru, když přišel do Prahy ke slavení svatby, morovou ranou zachvácen nenadále skonal 23. listopadu 1457, ani nevěsty se nedočkav. Na jeho místo voleni: v Uhřích Matiáš Hunyadi mezi tím do Prahy přivedený, v Čechách pak (2. března 1458) zasloužilý Jiří z Poděbrad, jenž již byl zasnoubil dceru svou Matiášovi Uherskému k manželství. Volení krále podobojího spůsobilo v Čechách velikou radost, ale potkalo se již v Moravě s odporem nemalým, tím větším pak ve Slezsku a v obojí Lužici. Po korunování svém (7. máje 1458) musel tedy táhnouti Jiří nejprv do Moravy, kdežto po nedlouhém zdráhaní přijat a prohlášen v Brně 4. července za panovníka, Jihlava pak nepřestavši vzdorovati potrestána jest; dalšímu tažení do Slez překážela potřeba válčení s knížetem Albrechtem, císařovým bratrem, v Rakousích, což ale brzy mírem 2. října před Vídní uzavřeným urovnáno jest. I v Uhřích přední šlechta tak krutě zbouřila se proti mladému ale hrdě pánovitému králi svému Matiášovi, že podávala trůnu jeho králi Jiřímu, a když ten ho nepřijal, císaři Fridrichovi III., kterýž, aby získal sobě do Uher pomoc krále Českého, vstoupil s ním v nejužší přátelské spojení a podporoval ho všemožně. Protož když i papežové uznali ho za krále, nejprv Kalixt III., potom Pius II., a když na památném sjezdu Chebském (25. dubna 1459) vstoupil v rodinné svazky s knížaty Saskými a Braniborskými, poddaly se vládě jeho pomalu jak Slezy tak i Lužice, a jen město Vratislav samojediné setrvalo ve zpouře, až i to konečně umluvilo se pod výminkami (13. ledna 1460) v Praze. Tudíž působením zvláště doktora Martina Mayra obrácen i v říši, zmítané tehdáž krutou mezi knížaty roztržkou, pozor k Jiřímu, a usilováno postaviti jej vedle císaře Fridricha v čelo vlády říšské co krále Římského; což nepodařilo se sice, ale příčinu dalo ke sblížení se opět s králem Matiášem Uherským, k roztržce s císařem a k válce s markrabími Braniborskými, po níž dolejší Lužice 1462 připojena opět k Čechám. Poselství do Říma učiněné s prosbou o stvrzení kompaktat vrátilo se s nepořízenou, an Pius II. na místě stvrzení zrušil je 31. března 1462 na-

prosto; i nastala úplná s kurií Římskou roztržka, když král Jiří posla papežova Fantina, jenž mu od kalicha odstoupiti poroučel, nejen neuposlechl, ale i co bývalého úředníka svého nevěrného do vězení uvrhl. Jen pomocí císaře Fridricha III., jehož od povstalců Vídeňských krutě souženého král Jiří 4. prosince 1462 byl osvobodil, a novými zásluhami o říši Německou (mírem Pražským 23. srpna 1463 a návrhy o reformu říše) odročeno ještě povstání a působení všeobecné reakce proti husitskému králi, kteréž však ani zamýšlením parlamentu knížat křesťanských (1464) odvrátiti lze nebylo. Po smrti Piově papež Pavel II. povstal ještě krutěji proti Jiřímu popuzuje jak město Vratislav tak i šlechtice v jeho říši k odboji. Návodem nejvyššího purkrabího Zdeňka ze Šternberka ustrojivší se 1465 jednota panská, jsouc od papeže i od císaře podporována, vedla k obnovení války náboženské v Čechách 1467, ač bez prospěchu, pokud neujal se jí nešlechetný král Matiáš Uherský (1468). Však ačkoliv odpadnutím Slezska i Lužice, polovice Moravy a valné části Čech, moc vojenská Jiřího velice ztenčena byla, nenabýval Matiáš ve válce prospěchův rozhodných, až i u Vilémova (konec února 1469) žádati musel o pokoj. Ale na sjezdu Olomúckém potom nejen nedostál slovům svým, nýbrž i dal se od svých voliti na království České (3. máje 1469). Od té doby válečné štěstí české, ačkoli jetím neopatrného knížete Viktorina, syna králova, na čas přetržené, zmáhalo se více a více, zvláště 1470, kdežto Matiáš náhle vpadna do Čech (v srpnu) ještě náhleji odtud utíkati musil; tak že nastávalo již konečné urovnání všech bouří a nesnází, když 22. března 1471 král Jiří umřel na vodnatelnost.

### *c*) Věk Jagjelovský (1471—1526).

Na sněmu Kutnohorském volen 27. máje 1471 Kazimíra Polského prvorozený syn Vladislav teprv patnáctiletý, a korunován co Vladislav II. v Praze 22. srpna. Válka od soupeře jeho Matiáse Uherského proto zdvižená ztratila tudíž převládavší dotud ráz náboženský, ale nebyvši s obou stran ani rázně ani šťastně vedena, po opětovaných dlouhých příměřích (1. máje 1472 — 28. září 1474, 28. listopadu 1474—1477 máje 1. a násl.) vedla k dočasnému roztržení koruny České, ježto smlouvy ku pokoji (v Brně 28. března, v Budíně 30. září a v Olomouci 7. prosince 1478) uzavřené, a ko-

nečně sjezdem Olomúckým (21. července 1479) stvrzené, přisoudily Matiášovi netoliko titul krále Českého také, ale i doživotní držení zemí Moravských, Slezských a Lužických v zástavě od koruny České. Současný přechod katolické jednoty panské ku králi Vladislavovi dodal počaté mezitím v Čechách církevní reakci větší a větší síly, až konečně, po ukrutném o to zbouření obce Pražské (24. září 1483), zápis sněmu Kutnohorského 13. března 1485 o pokoji a svobodě náboženství v Čechách ukončil na dlouhý čas spory takové. Nastaly na místě jejich tím krutější rozbroje o poměry sociální a o práva politická stavů rozdílných. Že šlechta česká po vítězství svém u Lipan (1434) nedobyla hned žádaného panství nad ostatními třídami obyvatelstva, to šlo nejvíce z té příčiny, že přední mužové národu, nejprv Hynce Ptáček, potom Jiří z Poděbrad, nepřestávali opírati se hlavně o nižší třídy, zemanstvo a měšťanstvo, a zastávati jich proti druhům svým šlechtickým. Teprv po smrti krále Jiřího a po přibytí bývalé jednoty panské na sněm zemský (1479) počal patrněji vyvinovati se onen směr, za kterýmž lid obecný a potud jen poddaný octnul se posléze v úplné porobě, stav městský pak teprv po mnoholetých a rozmanitých půtkách, tytýž i krvavých, získal si uznání stavovských práv svých ve smlouvě Svatováclavské (r. 1517). S počátku (1484) spolčila se nižší šlechta se stavem městským proti pretensím stavu vyššího; když ale stížnost její o osazování soudu zemského čili o sedání v lavicích konečným rozsudkem krále Vladislava 14. března 1487 vyřízena i jednota její uznáním jak rytířův tak i panošův za »vladyky« upevněna byla, nemeškala dlouho spojiti se šlechta veškera dohromady proti stavům nižším a domáhati se práv čím dále tím širších a hojnějších. Velikou v tom pomocí byla jí krále Vladislava mravní povaha vůbec, a povolání jeho na trůn Uherský r. 1490 zvláště. Vladislav byl pravý opak krále Matiáše, svého soupeře a předchůdce: nesobecký, nepánovitý, dobrotivý a svědomitý, ale neumějící ani počítati ani hospodařiti, ani odolávati prosbám a nezbednostem odvážlivých sobců. Proto hlavně volila jej sobě i šlechta uherská za pána, aby po krutém Matiášově despotismu sobě uvolnila. Koruna Česká dostala se tím opět dohromady, ale Praha přestala býti od té doby řádným sídlem panovníka Českého. V nepřítomnosti královĕ vláda zemská, octnuvši se cele v rukou šlechtických, ustrojila pomalu všecky poměry právní dle žádosti a vůle panstva, o kterémž ale také vyznati se musí, že počítalo v lůně svém muže v každém ohledu výtečné; zvláště vynikali na Moravě hejtman zemský Ctibor

Tovačovský z Cimburka († 1494), v Čechách pak Vilém z Pernšteina na Pardubicích († 1521), poslední byv pravým vzorem vysokého šlechtice vůbec; ale šlechetností mysli nemnozí podobali se těmto vzorům svým. Sobectví a násilí, pýcha a zhýřilost byly nectnosti příliš zobecnělé, kteréž tytýž fanatismem církevním zakryti a nahraditi usilováno. Nemalou také pomocí k uvedení a zvelebení šlechtovlády bylo učení kněžstva strany pod obojí, a zvláště nové Jednoty bratrské, pod mírným Vladislavovým panováním znamenitě se zmohší, že vrchnosti od boha ustanovené protiviti se nesluší. Pro pokoj a pořádek v zemi nařizováno novými zákony, že každý musel slušeti pod některého pána, kdo nebyl pánem sám, a že změniti ho nemohl bez jeho přivolení; proto vešly listy výhostné, co známky i důkazy dědičné poroby selského lidu, brzy v obyčej. Městům a měšťanům ujímáno v podrobnosti čím dále tím více práv politických, až konečně, když r. 1500 první zákonník český, čili zřízení zemské krále Vladislava hlásati se jalo, že stavové panský a rytířský měli toho vůli a svobodu, »práv svých přičiniti aneb ujíti«, a že stav městský neměl účastniti se v zákonodárství zemském, nežli pokud se dotýkalo věcí městských toliko, vypukla zjevná mezi nimi roztržka, takže národ celý rozstoupil se ve dva tábory, šlechtický a městský, a jen někteří šlechtici (mezi nimi Vilém z Pernšteina) udrželi se poněkud nestranní. Krále Vladislava, mezi tím do Prahy přišlého, rozsudek dne 22. března 1502 nepřijat od stavu městského; a když po jeho oženění se s Franskou kněžnou Annou z Foix (1502) reakce ve smyslu katolickém i šlechtickém zmáhala se na jeho dvoře ještě silněji, takže nařizováno zvláště pronásledování Bratří českých co pikhartův, kdežto moc královská v zemi vždy více hynula, přecházejíc do rukou nejvyšších úředníkův zemských, zvláště tak řečenou smlouvou Svatojakubskou (10 srpna 1508), s druhé pak strany k rozkazu purkmistra Pražského sťat 1506 mladý zeman Kopidlanský proto, že jiného zemana v městě byl zabil, rozněcovaly se strany obapolně více a více, až tytýž do krvavých půtek, aniž podařilo se Vladislavovi, přišedšímu 1509 opět do Prahy pro korunování tříletého syna svého Ludvíka (11. března 1509), spůsobiti mezi stavy rozhořčenými trvalé narovnání. Ba chýlilo se vše k válce domácí, zvláště když města, vstoupivše 1513 v užší svazek obranný mezi sebou, zvolila sobě knížete Bartoloměje Minsterberského, vnuka někdy krále Jiřího, za ředitele a obránce, a když ten 2. dubna 1515 utonul v Dunaji, přijala jeho bratrance knížete

Karla na místo jeho. Také odvážlivých odpovědníkův zemských počet zmáhal se coročně. V takových rozmíškách umřel Vladislav na Budíně v Uhřích 13. března 1516, obtíživ korunu Českou znamenitými dluhy, a pozůstaviv desítiletému synovi, králi Ludvíkovi, Sigmunda krále polského a císaře Maximiliana I. za poručníky, kteříž od stavův za takové přijati jsou, ale málo působili; péče o splacení dluhův královských mařena po dlouhý čas také ošemetností některých úředníkův zemských, ježto byli mezi předními věřiteli. Moc královská mezitím v Čechách již klesla byla na nejnižší stupeň, ano vše rozhodovalo se několika šlechtici, mezi nimiž pan Zdeněk Lev z Rožmitála a z Blatné, co nejvyšší purkrabě Pražský, první zaujímal místo. Když konečně v běhu r. 1517 do rozbrojů stavovských počalo vplétati se také otevřené záští pana Hynka Bočka z Kunštatu proti stavům českým i moravským pospolu, a všeobecná válka krvavá již již vypuknouti hrozila, podařilo se vlasteneckému panu Vilémovi z Pernšteina, na sněmu v Praze o sv. Václavě držaném, svésti rozbouřené strany dne 24. října 1517 ke smlouvě konečné, která co smlouva Svatováclavská proslula zvláště v dějinách českých, ana zachovala zákonnou platnost svou skrze všecky bouře pozdějších století až téměř do naší doby. Jí vyměřen byl rozdíl práv stavovských mezi šlechtou a městy, a pojištěno jejich s obou stran požívání. Dovršená mezi tím poroba lidu selského dala byla i dříve i později příčinu ku povstáním sedláků, ale vždy jen částečným a místným, kteráž pokaždé brannou mocí krvavě potlačena jsou. Za příčinou počaté současně v Němcích Lutherovy reformace (1517) počaly brzy také v Čechách mysli a strany náboženské znova se kvasiti, když pro zmáhající se počet nových podobojích staří kališníci hledali tím užšího spojení se stranou Římskou. Král Ludvík mladý, přišed s manželkou svou Marií Habsbursko-Španělskou r. 1522 do Prahy a učiniv co král zemi přísahu (9. máje), teprv ujal se vlády sám a nastupoval zvláště na postoupení sobě důchodův královských; v čemž zakusiv od nejvyšších úředníkův zemských, a zvláště od marnotratného nejv. purkrabího Zdeňka Lva z Rožmitála všeliké neochotnosti a neupřímnosti, dne 13. února 1523 ssadil je náhle všecky s úřadův jejich, i postavil na místa jejich lidi mírné, poctivé a jemu oddanější; pak ubíraje se do Uher zase, zřídil knížete Karla Minsterberského na svém místě za správce celého království. Když ale tento, byv prvé Lutherovi nakloněn, dal se opět od Římanův získati, a když i v nejvyšší šlechtě české staly se roztržky hlavně skrze po-

slední vůli Petra z Rožmberka († 1521), jenž proti rodu svému odkázal byl všecky své statky panu Zdeňkovi Lvovi a jiným přátelům svým, ustrojily se brzy ve všech stavech dvě strany v Čechách, obě zastírající se vůlí královskou, jedna katolicko-kališnická, kteréž administrator Havel Cahera i M. Jan Pašek z Vratu 1524 dopomohli k vítězství v Praze, druhá podobojí, jejížto členové v únoru 1525 vytisknuti jsou opět z nejvyšších úřadův. Brzy stala se věc neslýchaná, že nejvyšší úředníci zemští (s výminkou jediného nejv. kancléře Adama ze Hradce) postavili se ve skutečný odpor proti králi svému, jakož to sjezdy do Kolína 8. listopadu 1525 a 12. dubna 1526 položenými vůbec zjevno se stalo. Hrubé násilí, kteréž nepřestávali činiti protivníkům svým proti vůli královské, dalo příčinu, že když sultan Turecký Soliman v letě 1526 vpadl do Uher, král Ludvík, nejsa z Čech opravdově podporován a sveda 29. srpna 1526 u Muháče nešťastnou bitvu, žalostně v ní zahynul, a tím panování domu Jagjelovcův vzalo v Čechách konec nenadálý.

## Obsah dílu II.

(Články z oboru dějin.)